

Průběh r. 1876 Vyk. $\frac{2}{45}$

DĚJINY
NÁRODA BULHARSKÉHO.

DLE

PŮVODNÍCH PRAMENŮV

SEPSAL

et
KONSTANTIN JOS. JIREČEK.

V PRAZE 1876.

NÁKLADEM B. TEMPSKÉHO.

PŘEDMLUVA.

Z národův evropejského Turecka počtem a rozsáhlostí sídel svých přední jsou Bulhaři. Kromě pomorí a několika rozptýlených enklav vyplněny jsou osadami jejich antické země Moesie, Thrakie a Makedonie, celkem území téměř na 4000 □mil rozsáhlé. Za středověku Bulhaři, národ jsouce slavný a mocný, pod vlastními cíři v Přeslavi, Ochridu a Trnově nejednou nad osudem veškerého poloostrova rozhodovali. Říše Symeona, Samuela a Jana Asěna II. dotýkala se tří moří, Černého, Egejského a Jadranského, a trvání císařství Cařihradského pádnou rukou ohrožovala. Když Turci poloostrova dobývati začali, i Bulhaři jim podrobiti se museli a ponenáhlu upadli v úplné zapomenutí. Teprve od počátku našeho století národní život jejich s podivuhodnou rychlostí se obnovuje. Nejnověji k sobě pozornost veškeré Evropy obracují znovuzřížením starodávné národní církve, jakož i znamenitou svou schopností k průmyslu a obchodu.

*

První pokus sestaviti souvislou historii Bulharův učiněn od Srba Raiče v spise jeho o dějinách jižních Slovanův (1794). První kritické dílo o ní sepsal německý učenec J. Ch. Engel (*Geschichte der Bulgarei*. Halle 1797). Od té doby vyšlo mnoho důležitých monografií a valně přibýlo pramenův. P. J. Šafařík v „Starožitnostech slovanských“ (1837) a v četných pojednáních k starším dějinám Bulharův pevný základ položil. Menší cenu vědeckou do sebe mají práce ruského historika Venelina. Za posledních let Rusové Hilferding, Grigorovič, Golubinský, Makušev, Chorvat Rački a jmenovitě Bulhar Drinov, první to znatel minulosti národa svého, důkladným rozbořem jednotlivých částek veliké sobě zjednali zásluhy. Nového zpracování veškeré bulharské historie však posud nikdo se neodvážil.

Důležitost národa bulharského, ana se v letech našich neustále vzmáhá, byla mně podnětem, abych podniknul vypsání dějin bulharských od nejdávnějších století až po naše doby. Co se dotýče dob starších, velikou mi byly podporou práce dotčených spisovatelův, ač i zde, hlavně pro IX. a X. století, jak nejnovější rozprava p. Drinova ukazuje, bádání posud daleko ukončeno není, ba vůbec znova se začítí musí. Počnouce od povstání Asěna i Petra (1186) byl sem odkázán téměř výhradně na vlastní studia. Totéž platí o vylí-

čení starobulharského života státního i občanského. Že při velmi nejednostejné dostatečnosti a plynosti pramenův, nesmírné jich rozptýlenosti i nedostupnosti, jakož i při pestré rozmanitosti jazykův, ve kterých jsou sepsány, nebylo lze vyhnouti se mezerám, anobrž druhdy i omylům, jest věc, již před znalci bohdá zvláště omlouvati netřeba. Vědecké skoumání je zde na samých teprvé začátcích.

Hory Rudnické, Želin a Jastrebac jsou mezníky, za kteréž osobní má známost balkánského poloostrova nezasahá. V Bulharsku samém posud nikdy sem nebyl. Tot příčina, že sem u věcech zeměpisných odkázán zůstal na výsledky, které cestovatelé západní, ctihodný patriarcha balkánských badatelův Ami Boué i nástupci jeho Grisebach, Viquesnel, Lejean, Hahn, Barth, Hochstetter a neunavný F. Kanitz na jevo vynesli. Velikou též pomocí byly mi knihy a časopisy domácí, skoumatelům cizím posud neznámé.

Nemoha na ten čas posloužiti mapami historickými, odkazují k mapám Kiepertovým, na kterých poloostrov balkánský nejlépe jest zobrazen. *)

*) Druhé vydání v Berlíně 1871, 4 listy; zmenšeny na 1 list v Kiepertově Handatlasu, list 25.

Velikými díky povinnen jsem přátelům svým A. T. Ilievu z Želězniku, G. D. Načovičovi ze Svištova a K. Pomjanovu z Prilěpa, professoru A. Kotljarevskému v Kyjevě, úředníkům universitní a musejní knihovny v Praze, především p. A. Paterovi.

V PRAZE, o vánocích 1875.

Spisovatel.

OBSAH.

I. Přehled zeměpisný	1
II. Thrako-Illyrové a Římané.....	41
III. Slovanské osídlení balkánského poloostrova	55
IV. Slovanův poloostrovnický život, mravy, osady, plemena a styk jejich s prabydlyteli.	
A) Život staroslovanský. Mythologie	76
B) Kolonisace slovanská. Místní jména	84
C) Styk Slovanův s prabydlyteli.....	88
D) Původ a kmeny Slovanů poloostrova balkánského. Slované v Řecku	93
V. Příchod Bulharův (679)	102
VI. Krum i Omortag. Dějiny Bulharův od příchodu do Moesie až do jejich pokřesťení (679—864).....	113
VII. Pokřesťení Bulharův (864).....	121
VIII. Cár Symeon (893—927).....	131
IX. Bogomilové	139
X. Rusové v podunajském Bulharsku (967—971)	150
XI. Cár Samuel († 1014) a hrdinský zápas Bulharův proti Řekům pod Šišmanovici Trnovskými	154
XII. Byzantinské panství v Bulharsku 1018—1186	166
XIII. Vnitřní stav Bulharska za XI. a XII. století.....	176
XIV. Obnovení říše za povstání Asěna I. a Petra (1186).....	189
XV. Boje Bulharův s Cařihradskými Latiny	199
XVI. Cár Jan Asěn II. (1218—1241)	211
XVII. Poslední Asěnovci	225
XVIII. Občanské války. Cár Konstantin Asěn (1258—1277). Samozvanec Ivajlo. Nadvláda Tatarův	231
XIX. Kumanští Terterovci a Bdynští Šišmanovci (1295—1330)	245
XX. Největší rozkvět cárstva srbského. Příchod Turkův do Evropy (1353).....	257
XXI. Náboženský život v Bulharsku za XIV. století.....	270

VIII

XXII. První boje Jihoslovandv s Turky	276
XXIII. Dobyti Bulharska od Turkdv (1888—1898)	295
XXIV. Bulharsko v XV. věku	313
XXV. Život v cárství bulharském za XII—XV. věku	330
XXVI. Literatura starobulharská	377
XXVII. Turecké panství v Bulharsku za XVI—XVIII. století	402
XXVIII. Pasvan-Oglu a Krdžaliji.....	431
XXIX. Fanariotští biskupové a hellenismus v Bulharsku.....	455
XXX. Probuzení národa bulharského	466
XXXI. Ruské války a řecké povstání	475
XXXII. Národní hnutí bulharské.....	485
XXXIII. Boj o národní církev 1858—1872	494
XXXIV. Literatura novobulharská.....	510

Příloha.

Sídla a počet Bulharův.....	521
Rejstřík	526
Opravy a dodatky	535

Hlava I.

PŘEHLED ZEMĚPISNY.

Každého národa povaha a vzdělanost, mravy a obyčeje, pokrok i úpadek, slovem veškeren duševní jeho rozvoj spolu podmíněn jest povahou a zvláštnostmi půdy, na kteréž on zasídlil bydliště své. I nevyhnutelno tedy, abychom, prvé nežli přistoupíme k vypsání osudův národa bulharského, předeslali stručný zeměpisný přehled těch krajín, které buď dějům jeho byly jevištěm, buď jemu jsou nyní sídlem. Při tom nejednou zasáhneme i za národopisné hranice bulharské; neboť na poloostrově jihovýchodním, jenž je takoruka zvláštní ohraničený svět pro sebe, jednotlivých krajín i dějiny i zeměpis, pojednávají-li se bez ohledu na sousedstvo, ovšem zůstanou nejasny.

Ze všech krajín veškeré Evropy poloostrov jihovýchodní, ježž *balkánským* nazývati sme uvykli, nejméně doposud je znám. Do počátku našeho století vnitrozemí jeho vyplňováno fantastickými horami, řekami, jezery a městy; na vědecké ohledání těch zemí nebylo pomyšlení. Teprvé po míru Drinopolském začalo se na poli geografie krajín řeckých a jihoslovanských rozednívati. Vše, co víme, děkujeme ne pracím od turecké vlády podniknutým, ale neunavné píli a pozornosti cestujících učencův a důstojníkův. Avšak ti jen potud spolehlivou zprávu dáti mohli, pokud očima svýma se přesvědčili. Soustavné prozpytování památných těch krajův posavad předsevzato nebylo; proto mnohé končiny podnes nejsou známější, nežli některé části vnitřní Asie neb Afriky.

Kromě popisův západoevropejských cestovatelův, Angličanův, Francouzův a Němcův, jakož i Rusův, použili jsme hojných zpráv domácích a tudíž mohli sme zvláště jména domácí, od cizincův druhdy k nepoznání zohyžděná, poněkud aspoň uvéstí v pořádek.

A) Horstvo.

Od nepaměti až do našich let panujícím bylo domněním, že poloostrov od Jadranského moře až k moři Černému přepásán je vysokým tarasem neschůdných hor, nepřetrženým pásmem alpským, kteréž, prostírajíc se přímo od západu k východu, rozhraním jest vodstva Černomorského a Egejského. Starořecký geograf a císaře Augusta vrstevník Strabón do zeměpisu svého položil výrok, že hory Illyrské, Paeonské a Thrácké takorča v přímé jedné čáře od Adrié jdou až k Pontu ¹⁾. Omyl tento přejímán od zeměpiscův v starověku, v středověku i v novověku. Ze středověku uvádíme svědectví Byzantince Nikifora Gregory, an mluví o pásmě souvislém, kteréž na severním pomezí Makedonie a Thrakie jde od Euxinu až k Ionskému moři, chovajíc v sobě prameny Strymonu a Axia ²⁾. Na novověkých mapách od Mercatora až do našich dnův vesměs nacházíme centrální pásmo s alpskými tvary, souvislé pohoří Scardu, Orbelu a Haemu, takorča prodloužení Alp až k Černomoří. Zeměpisný ten mythus okolo 1840 zvrátili cestovatelé Boué a Grisebach ³⁾. Nicméně na mapách zůstával neopraven, až 1853 Kiepert posavadní mylné podání a smýšleniny opustil a dle zpráv spolehlivých sestrojil první věrný obraz půdy balkánského poloostrova.

¹⁾ Strabo VII. p. 313: *μίαν πως γραμμὴν ἀποτελοῦντα ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι πρὸς τὸν Πόντον*. Frg. VII. l. 10. *ἡ Μακεδονία ἐκ βορρᾶ τῇ νοτιομένη εὐθείᾳ γραμμῇ τῇ διὰ Βερτίκιου ὄρους καὶ Σκάρδου καὶ Ὁρβήλιου καὶ Ροδόπης καὶ Αἰμον· τὰ γὰρ ὄρη ταῦτα, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου, διήκει κατὰ εὐθείαν γραμμὴν ἕως τοῦ Εὐξείνου*.

²⁾ Nikifor ed. Bonn. I, 375. *Τὰ ὑπερκείμενα μέγιστα ὄρη, ἃ κατὰ τὸ συνεχὲς παρατείνει μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους ἐκ τοῦ πόντου ἀρξαμένα τοῦ Εὐξείνου, ὀρίζοντα μὲν πρὸς μεσημβρίαν καὶ νότον ἄνεμον Θράκην καὶ Μακεδονίαν, πρὸς δ' ἄρκτους τὰς τε Μυσῶν χώρας καὶ ποταμὸν τοῦ Ἰστροῦ*.

³⁾ A. Boué, *La Turquie d'Europe*. Paris 1840. I. 217. Grisebach, *Reise durch Rumelien*. Göttingen 1841. II. 110. Srov. Boué, *Ueber die sogenannte Centralkette der europ. Türkei*, Sitzb. víd. akad. LIII. dfl (1866).

Horstvo poloostrova orograficky souvisí s horstvy střední Evropy na dvou místech, totiž na západní straně s Alpami, na východě s Karpaty. Výběžky Alp, vycházejíce z Krasu, celou Bosnu a Hercegovinu vyplňují v hřebenech paralelních k pomoci Jadranskému, končíce se v horském uzlu severoalbánském. Tam proříznuty jsou hlubokou prorvou řeky Drimu. Za Drimem na jih se prostírají hory Albánské s četnými různoběžnými hřebeny. Dolinou Černého Drimu, jdoucí od J na S, oddělen jest od nich mohutný *Šar* (Scardus), táhnoucí se od JZ k SV. K němu na jihu pojí se *Pindus*, kterýž po rozhraní Epiru a Thessalie sahá až do Hellady. Od Šaru na V podél rozvodí Dunaje a Egejského moře jde hlubokými a širokými dolinami prorývaná řada ojedinelých návrší až k druhému uzlu okolo *Vitoše* a *Rylu* (Scomius). Od Rylu směrem jihovýchodním šíří se horstvo *Rhodopy*. Na východ Ryl vysílá *Srědnu goru*, která, dělicí kotlinu Srědeckou (Sofijskou) od roviny thrácké, přiléhá k Balkánu. *Balkán* přirozené je prodloužení banátských Karpat, prorvou Dunaje přerýznutých, a dlouhým obloukem od Z k V táhne se až k Černému moři.

Údolími Moravy a Vardaru, kteráž souvisejí nízkou prolukou mezi Černou horou (Karadag) a Rujnem, dělí se poloostrov ve dvě. V západní jeho polovici prostírají se pohoří nejvíce od S na J, neb od SZ na JV, ve východní pak převládá směr od Z k V.⁴⁾

Nejprve pojednáme o polovici východní.

1. Balkán (Stara planina).

1. Horstvo srbské. Po pravé straně dunajských prahův u Rávy vystupují strmé vrchy srbské, Dunajem od Karpat odštěpené. Odtud více hřebenův prostírá se na jih; na západní straně omezeny jsou dolinou Moravy, na východní pokračím Dunaje a poříčím Timoku. Jsou to hlavně hory nad Pekem s bohatými rudami a vysoké stěny holého *Miroče*. K nim pojí se *Omolje*, jehož jižní prodloužení slove *Golubinje*. Jižně od hřebenův těch pne se *Rtanj* (bulharsky *Harten*), osamělá pyramida (asi 1300 metrův), kterouž odevšad z nesmírné dálky lze spatřiti. Jihozápadní svah Rtanje až k vrcholu pokryt

⁴⁾ Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik. 2. vyd. Vídeň 1868, 148.

krásným smrkovým lesem; severovýchodní sráz nad pomyšleni je strmý. S vrcholku, na nějž i koňmo vyjeti lze, spatříš celé poříčí Timoku, hladinu Dunaje, nepřehledné roviny Valachie, nebetyčnou hradbu Balkánu, Suchou planinu, Jastrebac, za níž Kopaonik prokmituje, dáleji Pomoraví, Šumadii, a na severu v dálce uztíší roviny Banátu i výběžky Karpat.⁵⁾ Na jih od Rtanje, řekou Moravici oddělen, vypíná se nad Alexincem *Osrén*. Od něho jdou směrem jihovýchodním vápencové vršky, sotva přes 300 metrův se povyšující, až k Balkánu, tvořice rozvodí mezi Nišavou a Timokem.

Západní obrubu doliny Timocké tvoří Miroč, Golubinja planina a Rtanj s svými výběžky. Východní obruba náleží již k samému Balkánu. Naproti vrchu Stolu stojí za Timokem první počátky Balkánu, vápencová to předhoří, dělicí Srbsko od Turecka, nejvíce pokrytá lesem bukovým. Na místě *Kadi bogaz* zvaném šla skrz ně starořímská silnice prosmykem z doliny Timoku do doliny Arčaru řeky, Naissus (Niš) na staré dráze Cařihradsko-Bělehradské spojujíc s Ratiarií na Dunaji (Arčar⁶⁾). Nyní zatarasena je srbským plotem hraničním. Přechod z údolí Timoku k Vidinu dáleji je na sever, u Vršky Čuky. S vrcholkův (ku př. z *Babina nosu*) širý je rozhled do Bulhar a do Valachie. Poříčí horního Timoku též je vápencové, bezlesé, plné strmých, holých skal. Mnoho je v něm jeskyň ledových a stalaktitových a plno trychtýřův skalných, řečených „vrtače“, v nichž kámen dolů vržený dlouho se ozývá, nežli dopadne dna. Medvědi a kanci sem přecházejí z Balkánu; i tetřevi se objevují.⁷⁾

2. Povaha Balkánu. Na vrchu Ivanova livada zvaném, na trojmezí Srbska a obou pašalukův Nišského a Vidinského stojí karaula srbská. Tam počíná se vlastní *Balkán*. Jméno Balkán je turecké a znamená prostě pohoří. V starověku slulo horstvo toto *Haemus* (*Αἶμος*). Bulhaři je na všech koncích od Timoků až k moři nazývají *Stará planina*.⁸⁾ Na severní straně Balkán

⁵⁾ F. Kanitz, Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien. Wien 1868, 31.

⁶⁾ Silnici tu odkryl F. Kanitz.

⁷⁾ Dra Mačaje popis kraje Knjaževeckého. Glasnik srb. uč. druž. XIX.

⁸⁾ Mylně na mapách název ten přisouzen jen západnímu dílu Balkánu. Jména toho stopu nejstarší našli jsme v Gunduličově Osmanidě (Gundulič † 1638) III. 53: Kunovica, grlo od svieta ká verigom dugom veže, i *Planina Stara* opeta prostire mu se i proteže.

sklání se k Dunaji velmi zvolna buď v nižších předhořích, buď v stupňovitých pláních, buď co nakloněná plocha. Na stranu jižní má však strmý holý sráz, který od Pirotu až k Mesembrii v délce asi 60 mil jako stěna se vypíná. Sráz tento dle výkladu geologa Hochstettera ⁹⁾ povstal tím, že se sám Balkán na podél roztrhl. Zbytek odtrženého jižního předhoří je Srédna gora. Mezi touto a Balkánem nalezají se hluboké doliny řek Topolnice, Gjupce a Tundže, kteréž třemi prolukami od sebe se oddělují. V dolinách na úpatí srázu balkánského jsou hojné teplé prameny a erupтивní kameny.

Tímto útwarem Balkán velikou má podobnost k našim českým Rudohorám. Z jižní strany pohled je naň velikolepý, ze severní místem ani nepřekvapuje. S vysokého rovnoměrného hřebenu málokde nějaký nápadný vrchol vyskakuje.

Prorvou Iskru řeky dělí se Balkán na dvě polovice, na západní a východní. Popis náš veskrze postupovati bude od Z k V.

3. Západní Balkán. Západní polovice málo je známa. V posledních letech velikou ji pozornost věnovali Lejean a Kanitz. Avšak výsledky cest jejich posud úplně vydány nejsou.

Nedaleko za Ivanovou livadou je prosmyk *Sveto-Nikolský*, kudy od Nišavy vede do pohoří Lomu silnice, 1863 z přičin strategických k rozkazu Mithad-paše vystavěná. Nebylot prvé žádného spojení mezi Nišem a Vidinem na půdě turecké, anot stará cesta, jdouc Srbskem, od srbské revoluce stojí zatarasena. Dále vypíná se hora *Tri Čuki* mezi Pirotem, Berkovici a Bělgarděkem. S ní vidí se Dunaj s městy Vidinem, Arčarem a Orěchovem ¹⁰⁾, pak Sucha planina, Rtanj, Srědec (Sofia), nad Srědcem Vitoš hora a Samokovské vrchy ¹¹⁾. Další pásmo slove *Berkoviška planina*, dle Berkovice města na severním úpatí, jakož vůbec části Balkánu vždy dle blízkých měst se nazývají. Holá jsouc po samý vrch, vrcholky má až 2000

⁹⁾ Hochstetter, Reise durch Rumelien, Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft. XIII. 1870, 598.

¹⁰⁾ Bulharské *h*, jež my píšeme *č*, vyslovuje se ne *je*, ale dle různých nářečí *é*, *ea*, *ja*, *a*; *ch* jako v srbochorv. všude = *h*. Tedy Orjahovo (na mapách Rahovo).

¹¹⁾ Panajota Hitova, bulharského hajduka, jenž mnohokrát celý Balkán od Černomoří do Srbska prochodil: *Моего патування по Стара планина*. Букрещъ 1872, 161.

metrův vysoké a na sněžnatém místě, kudy přes ní z Berkovic vede do Srđdce horská cesta, chráněná čtyřmi karauly, rovná se krajinám švýcarským. Jdeš-li po hřebenu dáleji na V, přijdeš k neschůdnému téměř průlomu řeky Iskru, která zde v hluboké prorvě z kotliny Srđdecké k Dunaji cestu si prorazila. ¹²⁾

Až potud hlavní pásmo je vápencové a pískovcové, bez prosmykův, strmé na sever i na jih. Na jih pod hlubokými strminami, holými jak ořechová skořápka, prostírají se dolina Nišavy a kotlina Srđdecká. Na sever přiléhá nejen k této části, nýbrž k celému Balkánu souběžné pohoří vápencové, na mnoze lesnaté, jímž se prodírají přítoky dunajské Lom, Cibra, Ogust, Skit a j., prameny majíce v pásmu hlavním. Nejzápadnější část tohoto předhoří jsou *Stolovi* mezi Arčarem a Lomem. Mezi nimi a Balkánem jsou romantické skály okolo pevnůstky *Belgradčiku*. Gigantické pilíře tvrdočerveného pískovce, korunované skupeninami stromův a fantasticky utvořené, vypínají se přes 200 metrův, a jsouce bystrinami rozděleny a bujným zelením obkličeny, řadí se v divná skupení a aleje, jakoby zde město bylo skamenělých věží, hradův, domův, mostův, obeliskův a korábův, lidí a zvířat. Divy tyto odkryl Kanitz ¹³⁾. Před Kanitzem jen mimochodem je spatřil M. Blanqui, jenž s podivením píše ¹⁴⁾: „Prosmyky Ollioulské v Provinci, soutěsky u Pancorbo ve Španělich, Alpy, Pyreneje, nejdívočejší hory tyrolské a švýcarské nemají nic, co by s tím porovnáno býti mohlo.“ Východnější jedna část toho předhoří slove *Vračanska planina* po městu Vrace, které tam leží v krajině nad míru malebné. Kdo přichází od severu, za městem zhlédne obrovské massy vápencové, sněhobílé a holé, any vybihají v sloupy a čeřeny, věže a hřebeny. Řeka Leva řítí se k městu z horské propasti, burácejíc mezi strmými stěnami. ¹⁵⁾

4. Východní Balkán. Za průlomem Iskru vypíná se *Murgas planina*, opěvaná v písních bulharských. S vrcholku vidíš

¹²⁾ Turecké jméno Chodža Balkán, které někteří této části připisují, jiní dávají Balkánu u Zlatice; pro tuto měnivost jeho neužíváme. (Chodža = pán).

¹³⁾ Viz Mitth. der k. k. geogr. Gesellschaft 1872, 68.

¹⁴⁾ M. Blanqui, Voyage en Bulgarie, Paris 1848, 150.

¹⁵⁾ Viz G. Lejean, Voyage en Bulgarie, Tour du Monde XIII. 1873, 146; E. Rockstroh, Ueber den Balkan, Mitth. der k. k. geogr. Gesellsch. 1874, 445.

zrovna pod sebou Isker, dáleji Srědec s celou kotlinou, Ryl, Rhodopu, na sever Pírot, Vracu, Pleven. Za Murgašem přijde se k prosmyku (1340 metrův), kde je široká silnice a podél ní telegraf: toť nová dráha ze Srědce do Orchanié, města nedávno od Turkův v Balkáně založeného. Dáleji slovou části hřebenu: *Bunovska* neb *Etropolska planina*, z níž viděti Srědec, Vitoš a Rhodopu, *Mirkovska planina*, pod níž je proluka k Ichtimanské Srědné 'goře, *Zlatiška planina* nad Zlaticí městem, kteréž v úrodné a lidnaté dolině pod jižním svahem se bělá, a *Laženska planina*. Severní svah Balkánu zde pokryt bývá velikými lesy dubovými nebo bukovými. Pak přijde se na *Klisurskou planinu* s prameny Vidu; ta na jižním úbočí vysokou prolukou sblízuje se s Srědnou gorou. Dáleji je *Sopotska* či *Trojanska planina* ¹⁶⁾ nad prameny Osmy, asi 2000 metrův vysoká, holá až po vrch, s ložisky mědi a stříbra. Na těch místech přejíti lze přes Balkán z Trojanu do Sopotu za osm hodin horskou stezkou, kteráž slove *Trojanska-ta pŕteka*. Jižní sráz Balkánu všude je velikolepě strmý a mrtvý, složen z slídy a břidlice. Úpatí jako dle provazu rovně je přiríznuto; při vchodu do údolí krátkých, ale hluboko vrytých, vždy nalezají se vesnice.

Za místem, kde Balkán třetí prolukou souvisí s nejvýchodnější částí Srědné gory (Karadža-dag), přijde se k dvěma vrcholům. Jsou to *Mara Gedik* nad Karlovem a *Kadimlja* nad Kaloferem; snih ještě v červnu z nich neschází. Severně nad Kazanlykem, který má překrásnou polohu u prostřed nebetýchých hor a široších růžových sadův, u vsi *Šipky* (572 m.) je hlavní prosmyk balkánský (1446 m.), vedoucí z doliny Tundže řeky k Jantře. Chráněn je dvěma karauy. Silnici upravití dal sultán Mahmud; z jižní strany nadmíru je příkrá a v zlém stavu.

Odtud začínají se balkánské pralesy, kryjící se v dlouhopustých roklich a v úvalech téměř nepřístupných. Balkán dáleji složen je z granitu a gneisu. Jeho část nejvyšší a nejdivočejší je zde mezi Šipkou a prosmykem Slivenským, asi

¹⁶⁾ Osady Etropol a Trojan na severní, Mirkovo, Bunovo, Lažena, Klisura, Sopot na jižní straně leží (z hlásků lomená, jako angl. u v *but*; dle různých nářečí blíží se více k u neb k a neb o).

15 mil zdělí. Holý kamenitý hřeben vysoko převyšuje husté bukové lesy dolních končin. Zde ode dávna zdržují se hajduci bulharští: každý vrch, každá rokle, každý pramen má u nich své jméno, své upomínky, své písně. Ale jen v letě lze žít na těchto výšinách. Jaká zde bývá pohoda zimní, nejlépe poví popis jedné zimní noci v pamětech hajduckého vojvody Panajota Hitova: „Vítr zuřil jak zběsilý, sněh se bělal, řeky a bystřiny šuměly žalostivě, po horách vlci vyli a zimní nějácí ptákové skřehotali — jinak nic se nevidělo a nic se neslyšelo. Nám velice těžko bylo jít ku předu, neboť čas po čase bořili jsme se do sněhu. Za tu noc sotva mohli sme 300 krokův učiniti; vítr nás nosil dle vůle své a porážel nás velmi často.“¹⁷⁾

Nad vsí Tvrdicí (na jižním svahu), k níž vede přes Balkán stezka z Jeleny, vypíná se *Tvrdiška planina* aneb *Čemerna*, s středověkými troskami na vršku. „S toho místa, vypravuje Panajot, vidí se Sakar planina, vidí se Drinopol, vidí se Plovdiv (Philippopolis), vidí se Dospat (Rhodope). Pohled i na pravo: vidí se Jelena, vidí se Bebrovo, vidí se Trnovo, vidí se Gabrovo, vidí se Pleven. Také s této hory spatřuje se Tundža řeka, na jejímž břehu nalezají se celá pole posázená ržemi. Pohlédna na jih, uvidíš role a množství řek, pohlédna k Dunaji, uvidíš pahorky a lesíky; lesy skvějí se zlatými paprsky bulharského slunce; keremidy (cihly střech) červenají se mezi zeleným polem; bílé domky vynikají mezi slivami, ořechy, hruškami a višněmi; a řeky se lesknou od slunce jak stříbrné pásy“¹⁷⁾. Dáleji je prosmyk (1104 m.) po turecku *Demirkapu* (železná vrata), po bulharsku *Vratnik* řečený, *Πύλαι Σιδηραί* Byzantincův¹⁸⁾; tudy ze Slivna přes osadu Staru Reku do Trnova se jezdí. Severovýchodně od Slivna zdvihá se strmě z roviny *Čatalka* (tur. *Čatal-dag*) obrovská pyramida porfyrová, vrcholící v divoce rozrytých čerenech (1054 m.)¹⁹⁾

Odtud Balkán velice do šířky se rozvětňuje, a sice ve třech pásmech. Severní pásmo (na mapách *Malý* či *Kučuk*

¹⁷⁾ Panajot Hitov 40 a 149.

¹⁸⁾ Niketas Choniates v listu I. 1187. C. Sathas, Bibl. graeca medii aevi I. 78.

¹⁹⁾ Boué, Turquie d'Europe I. 92 udává výšku 3246 par. stop. Srov. Hochstetter op. cit. 588.

Balkan) dosahuje až k Veliké Kamčiji; na sever k němu se připojují *Binardag* u Osman Pazaru a hornatina u Šumna, za níž se prostírá rovina *Deli Orman*. Střední pásmo, vůbec *Stara planina* řečené, jde na východ až do stoku obou Kamčijí. Jižní pásmo mezi dolinou Malé Kamčije a rovinou thráckou až k moři zasahuje. Severovýchodně od Slivna slove *Matejska planina*.²⁰⁾

Řeka Kamčija z dvou řek sestává; ona jediná z řek balkánských teče dolinou obrácenou ne od J na S, ale od Z na V. *Golema Kamčija* (Bojúk neb Akali Kamčik) pramení se u Tiče (Čitak tur.) pod Malým Balkánem a obloukem na sever vypouklým k moři se obrací, tekouc kolem Prěslavě (Eski Stambul). *Malka* či *Luda Kamčija* (Deli či Küčük Kamčik) pramení se mezi středním a jižním pásmem u Rakova. U vsi Sandukli obě Kamčije v jedno splývají a přímo na východ k Černému moři spějí.

Balkán v té části, složen jsa z vápence porfyrem proráženého, namnoze je lesnatý; lesy skládají se z bukův, dubův, habrův, leštin a t. d. V nich žijí medvědi, vlci, lišky, srnci, jeleni, zajíci. Vedou přeseň tři důležité přechody. Nejzápadnější, jen pro soumary příhodný, vychází ze Slivna, jde přes Matejskou planinu do vsi Ičery (tur. Večera), překračuje Ludou Kamčiji, mine městečko Žeravnu (Baškjoj) a jde přes střední pásmo do města Kotle; odtud se přijde prosmykem (624 m.) do Tiče na Veliké Kamčiji. Ostatní dvě cesty obě vycházejí z Karnabadu (210 m.). Západní z nich vede sedlem jižního pásma k Ludé Kamčiji a odtud prosmykem *Kotlenski buaz* do Kotle, kde se připojuje k předešlé cestě. Východní, se silnicí od sultána Mahmuda vystavěnou, vede kolem Komarova na rozvodí Tundže a Ludé Kamčije (300 m.), překračuje Ludou Kamčiji, pne se u Čalikavaku přes střední pásmo balkánské (402 m.), sestupuje k Veliké Kamčiji a jde dáleji do Šumna (257 m.).

Nejvýchodnější část Balkánu slove *Eminé-Balkán* (asi 1000 m.) a končí u Černého moře mysem Eminé, jenž za středověku slul Cavo di l'Emano²¹⁾. Stojí tam i město téhož

²⁰⁾ Na mapách Vodo Balkan.

²¹⁾ Canale, Della Crimea. Genova 1855. II. 362.

jména, středověká Emmona²²⁾. Od Aitosu (143 m.) v Thrakii vedou nejvýchodnější přechody přes Balkán, jeden přes Boghazderé ke Kamčiji a odtud do Šumna, druhý, řečený *Nadir Derband*, opodál moře do Varny.

5. Dobrudža. Od východní části Balkánu na sever prostírá se Dobrudža (*Scythia minor* v starověku), plochá vysočina (100--200 m.), příkře spadající i k Dunaji i k moři. Blíže ústí dunajského je Dobrudža jako poloostrov mezi Dunajem a mořem sevřena a zdvihá se v lesnatou hornatinu, z níž u Babadagu vyniká *Sakar-bair* (515 m.). Dobrudža upomíná na roviny uherské. Je to z největší části step travnatá a bezstromá, rejdiště kočujících pastýřův, kteří se svými ovci a kozami až z Sedmihrad přicházejí (Mokkáni); jen z části vzdělána je okolo vsí v pole a zahrady²³⁾. Jméno Dobrudže pochází z konce XIV. století; nazvána je po bulharském vládaři Dobrotiči.

2. Strandža.

Východní strana Thrakie na pobřeží černomořském obroubena je pohořím, které obyčejně *Strandža* se nazývá²⁴⁾. Od Balkánu odděleno je vulkanickou vysočinou s mnohými vyhaslými kužely sopečnými (Kučúk Bakadžik 700 m.), která se prostírá od Tundže až k moři. Vápencová Strandža, málo dosud ohledaná, k moři příkře, k rovině thrácké zvolna se sklání; lesnatá jest, mnohými dolinami rozrytá a plná jeskyň, které dle povídek lidu pod Balkánem až k Dunaji procházejí. Lesnaté homole vystupují až do výšky 1000 metrův. Mnoho tu pralesův dubových, jimiž hajduci z Balkánu přicházejí až k Cařihradu. Pohoří to končí se v poloostrov byzantský, an sklání se k Bosporu.

V úhlu mezi Tundžou a Maricí, den cesty severně od Drinopole vystupuje *Sakar planina*, osamělé doubravami zarostlé

²²⁾ Miklosich et Müller, *Acta patriarchatus* I. 1, 367.

²³⁾ Viz K. F. Peters, *Reisebriefe eines deutschen Naturforschers aus der Dobrudscha*, *Oesterreichische Revue* 1865. IV—VII. 1866. VIII—X. XII. Gundulič i Dobrudžu popisuje (Osmanida III. 63 sld.). O Dobrotičovi viz hlavu XXII.

²⁴⁾ Jméno to připadá vlastně malé částce u Istrandže, blíže Saraje. Celkové názvy hor jsou na poloostrově vůbec vzácné.

horstvo granitové (asi 900 m.), kteréž z veliké dálky odevšad je viditelno. Za středověku slulo řecky *Paraoria*, slovansky *Skrytnaja*. Sakar-planina na Z za Maricí má granitová předhoří Rhodopy mezi Črmenem a Harmanli, na V výběžky Strandže za šest hodin dlouhým prosmykem Tundžiným.

Dle západního břehu Propontidy prostírají se od Strandže na JZ nevysoká návrší řečená *Tekir-dag*. U zálivu Sarosského rozštěpují se ve dvě. Jihozápadní pásmo vyplňuje Chersones Thrácký, západní (*Kuru-dag*) prostírá se v pomohí až k ústí Marice, kde se nad Enosem zdvihá *Čatal-tepe* (396 m.), s něhož veliká je vyhlídka na moře a ostrovy.

Mezi Rhodopou, Sakar planinou, Strandžou, Tekir-dagem a Kuru-dagem prostírá se neasmírná rovina, protékaná Maricí a Erginou, 150—200 metrův zvýší nad mořem. Tato truchlivá step thrácká jako moře jest rovná, bez stromův a bez kopcův, s půdou někdy písčnou a hlinitou, někdy černou, ale všude nevzdělanou. Jen některé části pokryty jsou nízkým křovím dubovým. Největší díl je čirá pastvina, kde však více všelikého býlí, bodláčí, slézu a heřmánku najdeš, nežli travin; v letě vypráhne v úplnou poušť. Stád málo zde spatřiti; spíše hejna čápův, supův i kavek a v úžlabinách nesčíslné želvy.

3. Srředna gora (Rumelské Středohoří).

K jižnímu svahu středního Balkánu od Srředce až k Slivnu přiléhá pásmo horské, které teprve nedávno od Hochstettera bylo náležitě vysvětleno a *Rumelským Středohořím* nazváno²⁵⁾. Prvé na mapách na mnoze s Balkánem stotožňováno. Řeky Stréma a Topolnica, přítoky Marice, dělí je na tři části, kteréž Hochstetter zove: Karadža-dag, Srředna gora a Ichtimanské Středohoří. U Bulharův však celé to pohoří od pramenův Marice až k Jambolu všude slove *Srředna gora*.

Východní Srředna gora (tur. *Karadža-dag*) vystupuje u Jambolu od břehu Tundže a jde od V k Z souběžně s Balkánem až k pramenům Tundže. Četné její okrouhlé homole, vesměs

²⁵⁾ Viz Hochstettera l. c. 600 sld. Boné, La Turquie l. 94 zmínku činí jen o Karadžadagu (Balkán že má: au pied méridional un seul contrefort). Již na mapě kraje Plovdivského při popa Konstantina *Ἐγχειρίδιον περί τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως* (Viedeň 1819) Sredna gora, Karadža-dag i vysoký Balkán správně vyznačeny.

lesnaté, dosahují 1000 metrův. Mezi východní Srědnou gorou a Balkánem leží dolina horní Tundže, kteráž se svými růžovými sady uprostřed dvou nebetyčných horstev náleží k nejkrásnějším končinám celého světa; tam jsou města Kalofer (650 m.) a Kazanlyk (442 m.). Jižní svah je bezlesý a vinohrady obrostlý. Od paty jeho počíná se nepřehledná rovina horní Thrakie, kteráž se svou černou ornici pravá je žitnice Turecka. V dále modrají se obrysy Rhodopy. Na úpatí vine se pás sadův ovocných, v nichž se skrývají četné vesnice. V pravé zahradě leží zde bulharské město Stara Zagora či Želěznik (234 m.) a dáleji na východ Jeni Zagora (158 m.).

Vlastní *Srědna gora* (novor. *Mécor ôgos*, tur. Orta-dag), nejvyšší část celého Středohoří, je přirozeně uzavřený celek, ploché pásmo asi 1700 metrův vysoké a s Balkánem souběžné. Na V od Karadže ji dělí Strěma, na Z omezuje ji Topolnica. V dolině mezi Balkánem a Srědnou gorou teče Gjopca na V do Strěmy, a Topolnica na Z; mezi prameny obou je nízká proluka, kudy z Klisury do Zlatice vede prosmyk *Prochod*. Severní svah vlastní Srědné gory, posud málo známé, velmi je příkrý. Jižní svah, mnohem povlovnější, nahoře lesy, doleji vinicemi je pokryt a hojně obydlen. Hlavní osady zdejší jsou bulharská města Koprivštica a Panadjurište.

Ichtimanské Středohoří, které od vlastní Srědné gory odděleno jest hlubokou prorvou Topolnice, Balkán spojuje s Rylem i Rhodopou a tím s ostatním horstvem poloostrova; zároveň je rozhraním roviny Srědecké a Plovdivské, tedy rozvodím mezi Dunajem a Marici. K Balkánu připojuje se sedlem (835 m.), kudy ze Zlatice přejíti lze do Sofijska. Na místě, kde horstvo to přilehá k horám Rylským, jsou prameny Marice a prosmyk *Momina Klisura* (1037 m., tur. Sulu-derbend), ježto vede z Thrakie do Samokova nad Iskrem.

Horstvem tím vede nejdůležitější všech cest na poloostrově, totiž silnice z Cařinradu do Bělehradu. Kdo přichází z Thrakie, za městem Větrenem (Hissardžik) jede tři hodiny prosmykem, který za Římanův *Succi* slul a nyní *Trojanova vrata* čili *Kapudžik* (809 m.) se zove. Odtud přijde do krásné kotliny, kde městečko Ichtiman (610 m.) leží nad Mztivirem, přítokem řeky Topolnice. Silnice dáleji jde přes rozvodí Marice a Iskru (840 m.) a sestupuje do kotliny k městu Srědci či Sofii.

4. Vitoš a Ryl.

V středu poloostrova nad prameny Marice, Iskru, Strumy a Nišavy, mezi kotlinami Srědeckou, Kjustendilskou a Pomoravím ční ohromný uzel horský. Do nedávna byla to terra incognita. Teprvé když začato hledati cesty pro železnice, horstvo toto osvětleno hlavně zásluhou Hochstetterovou.²⁶⁾

Nejvyšší vrchy jsou zde *Ryl* a *Vitoš*. Spojidlem mezi nimi je *Verila planina* na rozvodí Iskru a Strumy. Od ní na Z odštěpuje se vápencový plochý vrch *Konjavo* a *Vrbina planina*. Od Vitoše vybíhá na Z bezstromá vysočina *Golo Brdo*, na S pak *Lilin planina*, k níž přilehá rozsáhlé alpské horstvo mezi Nišavou a Moravou. V této zápleti hor jsou bývalé jezerní kotliny u Radomiru i Dupnice²⁷⁾ a hluboká dolina Iskru u Samokova. Zde jsou sídla bulharského plemene Šopův.

*Vitoš*²⁸⁾, velikán syenitový, ze všech stran velikolepý poskytuje pohled, z okrouhlého podvalu vypínaje se jako kužel sopečný do výšky 2300 metrův. Jižní stranu pokrývají alpské pažití, severní stranu roklinaté lesy, bydlíště to medvědův. Vrchol je kamenitá i bařinatá pláň; z ní vyniká mohutná pyramida skalná. Odtud v závratné propasti u nohou uvidíš Srědec (535 m.), uvidíš Balkán, daleko nižší než Vitoš, uvidíš mohutný Ryl, Rhodopu a veškeren labyrint málo známých vrcholův vnitřního poloostrova. „Predvídám v duchu, praví Boué, až budou v Turecku železnice, jak členové alpských klubův a zástupy turistův pospěchem chvátati budou k Vitoši. Vznikne tu hostinec jako na Rigikulmu a dolní stanice bude Radomir, Samokov nebo Srědec. Tempe pod vysokým Olympem je romantické, Voden v Makedonii je čarovný, ale rozhled z Vitoše převyšuje všecko. Kde na světě jsou tak rozmanité vyhlídky s jednoho, snadně přístupného vrcholku?“ Srědec a Vitoš jsou

²⁶⁾ Prof. Dr. Ferd. v. Hochstetter, Das Vitoš-Gebiet in der Central-Türkei (Petermann's Geogr. Mitth. 1872. I.)

²⁷⁾ Mylně píšou někteří novější Duňnica: nepochází od dubů, ale od staroslov. dupl, dutý, dupina, dupka (jeskyně).

²⁸⁾ Někteří píšou Vytoš. Nejstarší zmínku toho jména nalezl sem v listině cíře Šišmana (1365—1393): manastirju přechístoj bogomateri, iže jest v Vitoši. Šafařík, Památky dřevního písemnictví Jihošlovánův, 2. vyd. v Praze 1873, 108. Gundulić (Osman. III. 52) zpočíná Vitoš, jehož „vrchol vypíná se v doubi výniklém z ledu.“

nerozlučné jako Neapol a Vesuv, jako Capetown a Stolová hora. Na Vitoši hromadí se v letě černá mračná, aby bouřlivě se prospala nad zelenou kotlinou; a když sníh na vršku se zjeví, tu zima se počne a divoké orkány burácejí nad dolinou²⁹⁾.

Mezi Bulharskou Moravou a Nišavou nalezá se tré vysokých pohoří, málo posud ohledaných, která souvisejí jednak s Vitošem, jednak s vrchy k Šaru se prostírajícími. Hochstetter horstvo toto nazval horami *vyšno-moesickými*. Nejvýchodnější část jejich je melafyrová *Lilin* či *Lělin planina*, která se od Vitoše na SZ protírá až k Pirotu, řada to kuželovitých homolí a dlouhých hřebenův. Západně od ní je alpské pásmo vápencové (jedna část slove *Baramun planina*), se strmými kužely, hluboko proryté strašně divokými úžlabinami, jichž stěny s výšky až 400 metrův kolmo spadají k bouřícím přítokům Sukavy, kteráž do Nišavy vtéká. V romantické kotlině leží tam městečko Trn (612 m.). Jedna hora a okolí její, na SZ od Trnu, slove *Snegpolje* (tur. Isnebol). Od Trnu na Z přijde se na neschůdné slídové pohoří *Vlasinské*, nad Vlasinou řekou, které od Strumy na sever až k Niši se protírá a k Moravě svahelem nad míru příkrým se sklání³⁰⁾. Proryto jsouc dole nejdivočejšími lesnatými a skalnatými roklemi, vyvyšuje se v ploché bezstromé hřbety, a z těch vyniká množství kuželův až 1900 metrův zvýši. Krajina ta obydlena jest veselými a pohostinnými Bulhary. V dolinách pěstují kukuřici a konopí; ještě ve výši 1250 metrův daří se oves, proso i ječmen a po výšinách jsou na rozkošných lučinách salaše a krásná stáda koní, skotu a ovcí.³¹⁾ Nejsevernější část horstva toho je *Sucha planina* nad Nišem (asi 1250 m.) s holými, světlošedými homolemi; řeka Nišava dělí ji od Balkánu.

Od Vlasiny na Z protírají se vrcholky až k veliké proluce, která spojuje doliny Moravy a Vardaru. Končí se v homolovitý *Rujan* (935 m.) s plochým vrškem. Západně od Rujna za řečenou prolukou je *Crna gora*. Než vraťme se opět na východ.

²⁹⁾ Viz Hochstetter, Das Vitoš-Gebiet 88.

³⁰⁾ Na starších mapách na těch místech kladena Kurbetska planina, kteréž v skutečnosti není.

³¹⁾ Hochstetter, Das Vitoš-Gebiet 95 sld.

Ryl či *Rilla planina* (Rilo-dag), něco přes 4 mile jižně od Vitoše, vrcholí v obrovském skalnatém kuželu (asi 2750 m.), který na sever i na jih vysílá zubaté čeřeny. Na východ od vrcholku vede stezka z Samokova do Rylského kláštera. Samokov nad Iskrem (912 m.), proslulý svými železnými hutěmi (samokov bulh. hamry), horské má podnebí, že tu i počátkem června sníh padává. Stráně okolní jsou srázy obrovské, zvětralé a holé, tisícerymi roklemi rozervané. Železo mezi pískem potokův nalezá se v zrnech; pod Vitošem zlata něco málo se hledá. Ze Samokova jde řečená cesta nejprve do Černého Iskru divokými horami až na rozvodi Černého a Egejského moře (2184 m.). Vedle cesty je tam malé jezérko bez odtoku. Není osamělé, jak nejnověji se ukázalo ³²⁾. Rockstroh odkryl dáleji na východ dva potoky, které splynuvše, Černý Isker tvoří. Jeden každý z nich přichází z pěti temnozelených jezer, ježto ve velikolepých dolinách mezi sporou kosodřevinou jedno výše nade druhé se řadí. Za nejvyšším sedlem cestovatel sestupuje ke Krivé Rěce, kteráž do Ryly vpadá a tedy již k oblasti Egejského moře náleží. Dolinu její, převýšenou stráněmi asi tisíc metrův zvýší, vyplňuje temný prales velebných smrkův, jedlí a bukův. I Kriva Rěka původ má z jezer počtem šesti, jejichž tiché hladiny se modrají pod žlutošedými divně rozrytými stěnami, odtoky své četnými bouřícími vodopády odsilajíce do oné lesnaté doliny. Nedaleko odtud se na lučině prostřed lesův a obrovských hor bělá staroslavný klášter Rylský (1180 m.). Cestovatelé ujišťují, že krajina zdejší v nejednom ohledu upomíná na naše Tatry. Bezlidné okolí rylských jezer, podobných „morským okům“ karpatským, ožívují medvědi a rysové, na výšinách prohánějí se kamzíci, v lesích bydlejí jeleni, srnci a kanci; orlové a supové vznášejí se nad skalami.

5. Rhodope.

Od Ryly vybíhá horský system *Rhodope* zvaný (starověká *Ροδοπη*, bulh. Rudopa), před třiceti lety úplně neznámý a teprve nedávno cestami Augusta Viquesnela osvětlený. Horstvo to údolím Mesty na dvě ramena se rozštěpuje. Jedna větev,

³²⁾ Erwin Rockstroh, Die Quellseen des Kara Iskra und der Kriva Rjeka im Rilo Dagh, Mitth. der k. k. geogr. Gesellschaft. XVII. 1874, 481.

vlastní *Rhodope* neb *Dospat planina* (Despoto-dag) řečená, jde směrem jihovýchodním po rozvodí horní Marice a Egejského moře nejprvé podél levé strany Mesty, pak co severní obruba úrodné pomorské roviny Gjumurdžinské až k ústí Marice. Z Rhodopy do Marice plynou veliké přítoky Jelidere, Stara řeka, Kričimská řeka, Čepelari a mohutná Arda. Mezi těmito řekami šíří se vysoké výběžky až k rovině thrácké. Rhodope sestává z hřbetův granitových, gneisových a slidových, k nimž se druží části vápencové. Úpatí pokryto je lesem dubovým a jedlovým, načež vyšší končiny smrčínami jsou porostlé; nad smrčínami zelenají se alpské pastviny, z nichž vystupují malebné šedé čerhy a skalnaté pyramidy s pláněmi sněžnými.

Bulhaři za hranicí Rylu a Rhodopy kladou Starou řeku u Peštery. My popis svůj počneme s prosmykem bulharsky *Železna Vrata* řečeným, jenž na JZ od Tatar Pazardžiku z Thrakie vede do města Mechromie na horní Mestě, do krajiny od starodávna *Razlog* zvané. Odtud na východ leží zajímavá krajina *Čěpina*, močárovitá to kotlina odevšad horami obklíčená³³⁾. V historii často o ní slyšíme. U prostřed blíže města Bataku je *Bataško jezero*, 1½ hodiny zdělí a ½ hodiny zšíří, jemuž Bulhaři říkají též *tresavište* (srov. polské trzėsawiszczce). Břehy jeho jsou nepřístupné pro bezedné bahno, nahoře travou zarostlé, kterážto svůdná louka mnohého nešťastníka již pohltila. Okolo jezera bydliště mají nejen hejna jeřábův, divokých husí a jiného vodního ptactva, ale i vlci, lišky a zajíci. V jezeře plno je ryb. Odtok jeho plyne do *Jelideré*. Řeka tato, přijavši ještě Bistrici, Jagodinku, Alabak, do roviny thrácké vystupuje těsným prosmykem, z kteréhož každodenně od večera po celou noc věje jižní vítr, řečený *večerník*. V Čěpině vyskytují se rozsáhlé jeskyně a vřelá zřídla. Stará domácí pověst vypravuje, že Čěpina celá druhdy byla jezerem, až jednou zemětřesení nastalo a vody prosmykem Jelidereským vyrazily, vyplavivše velrybu, která venku v rovině psům za stravu ležeti zůstala na místě, jež slove Pesje pole. Velryba řecky slove charcharia a odtud prý původ má název *Karkarija*, jakž slovou hory na severní obrubě Čěpiny.

³³⁾ Obšírné zprávy o Čěpině podává Stefan Zachariev Географико-историко-статистическо описание на Татиръ-Пазарджикия тж. вназж. Вісина 1870.

Od vrcholu *Karlyku* (asi 2100 m.) k *Marici* teče *Stara řeka*, nad níž v horské krajině leží *Batak* (1062 m.), kde prý zima osm měsícův trvá a ovoce se nedaří. Nižěji je město *Peštera*. V tamním okolí jsou ledové jeskyně a horská jezírka. Nad prameny *Arady* vypíná se hora *Krušova* (asi 2300 m.). Odtud jde jedno postranní pásmo s vysokými vršky mezi *Ardou* a *Maricí* až téměř k *Drinopoli*; severní svah jeho překrásně je vzdělán ve vinohrady. Hlavní hřeben prostírá se pak od pramenův *Arady* na východ až k dolní *Marici*, vynikaje svými vrcholky až na 2000 metrův. V pohoří *Arady* leží horské krajiny *Achyr Čelebi* a *Sultan Jeri*, posud málo ohledané.

Západní větev *Rhodopy* prostírá se od *Rylu* na jih mezi *Strumou* a *Mestou* až k moři. U města *Džumaje* slove *Arisvanica*, dáleji *Krešna planina*. U horské tvrze *Melniku* (400 m.) vypíná se granitová a gneisová dlouho osněžená *Perin planina*, starý *Orbelos* (asi 2700 m.). Jižněji nad *Sěrem* je lesnatý až po vrch *Menikion* a za ním *Bos-dag*. Pak obepíná horstvo toto kotlinu, v níž leží města *Drama* a *Zichna*, a končí se u ústí *Strumy* s příkrým dolomitovým *Pernarem*, turecky *Pilav-tepe* zvaným (starý *Pangaios* 1875 m.).

6. Horstvo mezi *Strumou* a *Vardarem*.

Mezi *Strumou* a *Vardarem* prostírá se třetí pásem paralelních, směrem nejvíce od Z k V. Nemnoho víme o nich jistého. Nejsevernější je málo známý *Osogov*³⁴⁾, strmé pásmo gneisové, které na sever vysokým rozvodím mezi *Kjustendilem* a *Egri-palankou* (1180 m.) souvisí s horami *Vlasinskými*; na východ má dolinu *Strumy*, za níž je *Ryl*, na západ *Ovčepolje* nad *Pšinou*, na jih dolinu *Brěgalnice*. Na západním konci u *Kratova* jsou doly zlaté a stříbrné, již za středověku zužitkované.

Druhé pásmo, mezi dolinami *Brěgalnice* a *Strumice*, počíná se *Plaškavič* u *Štipu* a končí se *Malešovskou planinou* nad *Strumou* (asi 1600 m.), pod níž je krajinka *Malešovo* s polo-neodvislými obcemi bulharskými.

Třetí pásmo, mezi dolinou *Strumice* a přímorskou rovinou *Solunskou*, počíná se u prahův *Vardaru*. Je to opěvaná v

³⁴⁾ Na mapách *Dowanica planina*, u *Hochstettera* též *Osego Balkan*. Zprávy starosrbské: v jedné legendě gora *Osogovskaja* (*Glasnik srb. učnog družstva* 22, 246), a v jedné listině 1347 „na *Osogovu*“ (*Glasnik* 27, 291).

pláních bulharských *Bělasica* čili *Bělič* (asi 1300 m.³⁵). Od ní jde nevysoký hřbet mezi dolinami Šerskou a Solunskou na J až k moři.

Z lesnatých vrchův bohatého na rudy poloostrova *Chalkidiky*, jenž na sever omezen jest dlouhou nížinou s jezery *Sv. Vasilia* a *Bazarit* (Bešik), zpomenouti sluší *Chortjaš* (1186 m. středověký Chortiates) a *Cholomundu*. Okoli jezera sv. Vasilia bulharaky slove *Lagodinsko pole*. Chalkidike vybíhá opět v tři poloostrovy, totiž *Kassandru*, *Longos* či *Sikii* a *Athos*. Nejvýchodnější, totiž *Athos* či *Sveta gora* (*Ἁγία ὄρος*), se suchozemím souvisí isthmem, v staroslovanských listinách *Prěvlaka*, nyní řecky *Πρόβλακας* zvaným. Poloostrov ten vyplněn jest pásmem lesnatým, kteréž zarostlo nepronikatelým houštím vždy zeleného rostlinstva i bujných lijan a prorýváno jest rozkošnými úvaly. Na stráních přimorských bělají se staroslavné kláštery. Jestit zde zvláštní stát mnišský, země posvátná; převlaku žádná ženština od nepaměti překročiti nesmí. Na nejjižnějším konci z moře až v podnebesí se věží světlobílý, mramorový kužel (1936 m.), jenž ze tří stran k moři strmě spadá a z jedné jen s zemí souvisí. Zdola bys myslel, že vyléztí nahoru nemožno. S vrcholku spatříš širé lazurové moře Egejské, ostrovy *Lemnos*, *Thasos*, *Samothrake*, *Tenedos*, *Skopelos*, *Euboeu*, vzdálené vrcholky *Olymp*, *Ossu*, *Pelion*, pomorí od *Soluně* do *Chersonesu*, *Troadu* a hory *maloasiatské*³⁶).

7. Šar-planina.

Západně od *Rujna* vystupuje *Crna gora*³⁷), turecky *Karadag* řečená, izolované to, nepřívětivé pohoří (asi 1200 m.) s holými stěnami temnošedé barvy a ostrými hranatými hřebeny. Na východ od *Rujna* dělí ji široká bezlesá proluka (432 m.), rozvodí *Moravy* a *Vardaru*. Tudy stavěti železnici z *Bělehradu*

³⁵) Viz V. Grigoroviče *Очеркъ ученаго путешествія по Европейской Турціи*. Казань 1848 (Записки казан. унив. III.) 142, 146.

³⁶) Pěkné popisy *Athosu* u *Grisebacha* I. 227—345. *Fallmayer*, *Fragmente aus dem Orient* II. M. A. *Pronst*, *Voyage au Mont Athos*, v *Tour du Monde* 1860. II. 103 (s mnohými obr.).

³⁷) V listině bulh. cíře *Konstantina Asěna* 1259—1277 *Črnogora* (Šafařík *Památky* 2. vyd. 24). *Črna gora* nad *Žegligovem* 1469: *Starine jugoslav. akad.* I. 49; *Glasnik* 22, 218.

do Soluně, zamilovaná byla idea Hahnova. Na západ ji od Šaru dělí prosmyk Kačanický, kterýmž z doliny Vardaru podél Lepence řeky přichází se na Kosovo pole. Nyní vede prosmykem tím železnice z Soluně do Bosny a stará silnice, vystavěná 1794 od pašete Skopijského. Silnice tato má jeden krátký tunnel a dvě dřevěné gallerie, nad propastmi ku kolmé stěně upevněné ³⁵⁾. Na západ od prosmyku Kačanického věži se velikolepá pyramida *Ljubotrn*, počátek Šaru.

Šar-planina (též Šara-planina, tur. Šar-dag, antický *Scardus*) není vysočina, ale „sierra“, holý hřeben neveliké šířky, s osamělými kuželovitými vrcholky. Prostírá se od SV k JZ. Svahy její jsou strmé, na severní straně holé, na jižní křovinaté neb lesnaté; divoké jejich bystriny na jaře náhlým prívalem rozvodněny bývajíce, veliké způsobují pohromy. Krom *Ljubotrnu* nej památnější vrcholky jsou: *Kobilica*, divoce roztrhaná a sněžitá *Krivošija* (tur. Egribojur), *Babašanica* a olbrimský *Korab*. O výškách jejich jistoty nemáme; některé jistě přesahují 2500 metrův. U *Korabu* je důležité rozvětvení. Tam zajisté prameni se *Luma* a *Rádika*. Od *Korabu* na SZ mezi *Lumou* a Černým *Drimem* postupuje skalnatý hřeben *Gjalište* neb *Jalica*; na JZ mezi Černým *Drimem* a *Radikou* *Dešat*, až téměř po vrchol vzdělaný, za nímž vysoký *Galičnik* stojí nad městem *Dibrou*; na J nevysoká větev (s vrcholy *Pašinica*, *Jeklovec*, *Vartog*, *Karčin* ³⁶⁾), sahá téměř až k jezeru *Ochridskému*. Přes vlastní Šar vede jediný prosmyk, osm hodin dlouhý, z *Prizrena* do *Tetova* (2080 m.) O třech z velikánův Šarských možno nám něco bližšího pověditi.

Ljubotrn nebo *Ljubotran* (arbanasky *Ljubetén*) z dola vypadá jako ohromná stráň drnem porostlá, nad níž nahoře vyčnívají bílá úskalí. Sestává z slídy a z modrobílého vápence bez jeskyní. Přístup jen jediný jest z jižní strany po úzkém hřebetu bez skal a roklí, který mezi bezednými propastmi dolů se sklání. Na úpatí jsou četné salaše (mandry) bulharské, hlídáné polodivokými psy. Na severní straně skrývá se jezerko, jehož vodu za velikého sucha světívají popové z *Tetova*, aby přšlo;

³⁵⁾ G. v. Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*. 2. vyd. Wien, 1868, 112.

³⁶⁾ Stef. Verković, *Описание быта Болгаръ населяющихъ Македонію*. Москва 1868, 6.

Srbové křesťanští a muslimanští na sv. Jiří a sv. Ilju obětují tam ovce, krev jejich pouštějíce do jezera⁴⁰). Voda toho jezera roklinou odplyvá k Prizrenu. Z evropských cestovatelův vystoupil na Ljubotrn jediný Grisebach 1838⁴¹). Nejdoleji je pásmo dubův, výše jsou buky, načež následuje květena alpská; sosen zde není. Vrchol je travnatá plocha, 10' dlouhá a 5' široká, s dvěma mohylami záhadného původu. Rozhled jest nevyrovnaný. Vidiš celý Šar, asi osm sněžníkův, nejdále velikán Korab, vidiš spousty hor severní Albanie, vidiš v děsné hloubi obě roviny Kosovo pole a Metochiju, rozdělené pásmem, které od Ljubotrnu na sever se odštěpuje a v travnatý bezstromý kužel Goleš (900 m.) vybihá, vidiš město Prištinu, Kopaonik se srbskými horami, Pomoravi, Crnu goru, Vlasinské hory, Peristeri. K nohám svým spatříš na jih luznou dolinu horního Vardaru. Města Prizren a Kačanik jsou zakryty.

I na *Kobilicu*⁴²) vystoupil Grisebach. Přikrý to kužel, zcela hladký a pravidelný, až po vršek kluzkým drnem porostlý. Rozhled obsahuje velikolepou krajinu horskou; není tak široký jako z Ljubotrnu, obmezen jsa okolními vrcholky.

Korab (Arbanasi i Bulhaři říkají též *Korak*) obrovský je špičák dolomitový, barvy světle žlutošedé. Končí se v tři vrcholky, z nichž hlavní je oblá jehla nesmírně ostrá a vysoká. Pohled naň ze západu uchvacuje. Na vrchol celou hodinu drápat a lézt se musí. Málo kdo byl nahoře; z vědeckých cestovatelův nikdo ani k patě se nedostal. V spodních roklích jsou pralesy; na výšinách žijí stáda kamzíkův, kteří na neschůdném velikánu bezpečni jsou před střelci a dravci⁴³).

8. Horstvo západní Makedonie.

O útvaru západní Makedonie Grisebach pronesl názor, který, ať již za všeobecně platný uznán nebude, předce důmyslným zůstává⁴⁴). Vypočítávat čtvero okrouhlých kotlin (Ring-

⁴⁰) M. S. Milojević Путник дела Праве Старе Србије. У Београду 1871. I. 184.

⁴¹) Grisebach II. 270 sl. Výšku udává 7900'; Boué cení je jen na 6400'. Grisebachova měření jsou často nespolehlivá pro nedostatečnost nástrojův.

⁴²) Dle Grisebacha 7076', dle Boué 7389'.

⁴³) Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Wien 1869, 87, 226.

⁴⁴) Grisebach II. 125 sl.

becken) na východním svahu Šaru a Pindu, co památnou zvláštnost toho horstva. Jsou to doliny, téměř do kruhu vysokými horami opásané, z nichž každou ovlažuje řeka, která v jednom z obou řečených pohoří se pramení a pak na V hlubokou prorvou z kotliny vyplývá. Jsou to: Tetovská dolina na horním Vardaru, kotlina Prilepsko-Bitolská na Černé, kotlina Grevenská nad Bystřicí (Haliakmon) a Thessalie nad Salamvrií (Peneios). O veliké dolině řeky Tresky Grisebach nevěděl.

Naproti Ljubotrnu počíná se pohoří, které směrem nejvíce jihovýchodním se prostírá mezi Vardarem a horními kotlinami. U Skopje z něho se vypíná *Karšjak*. Dáleji je *Babuna*⁴⁵⁾ se slídovými šedými stěnami a velikolepými homolemi i kužely. Mezi jednotlivými přítoky Vardaru jsou vysoké její výběžky *Salkova*, *Golešnica*, *Gljeb*. Od Prilepa města (624 m.) krásná silnice vede vysokým prosmykem (1105 m.) do Velesu nad Vardarem (170 m.). Dáleji na jih pásmo toto prorýto je prosmykem řeky Černé.

Jižně od dlouhé prorvy řeky Černé, v níž je krajina *Morihovo*, vypíná se velikolepá *Nica* či *Nidže* (1950 m.), turcky *Kaimak-zolan* (smetanová homole) řečený, vrch mramorový a slídový, s sněhobílými výběžky, přechasto skutečně osněženými⁴⁶⁾. Vyhlídka s vrcholu otvírá se na západní Makedonii, na zelenou bezlesou dolinu Bitolskou i Prilepskou, všude vzdělanou, plnou vesnic (je jich zde 170), za níž vystupuje Peristeri a osněžený Šar. Vidí se též Kostursko, jezero Ostrovské, rovina Vardarská, hornatá Moglena. Na úpatí Nidže je hranice pásma rostlin vždy zelených, které v přímorské rovině jižní Makedonie bujně se daří; v Bitolsku již není ni platanův ni cypřišův.

Od Nidže se na SV k prahům Vardaru prostírá hřeben strmý a jako píla zubatý, z něhož vyniká *Kožuch* (Kožov) *planina*, končící se v stepilý vrchol *Pajak*. Horstvo to ze strany severní a východní obepíná zajímavou krajinu *Moglenu* (říkají též Meglinó, tur. Karadžova), kterouž na jižní straně pásmo pahorkův dělí od rovin. Moglena před dvaceti lety podobně

⁴⁵⁾ O původu toho jména viz hl. XIII. pozn. 4.

⁴⁶⁾ Grisebach II. 144.

jako Dibra zhola byla neznámá a nepřístupná, útočiště jsouc loupežníkům. V 54 vsích bydlí zde Bulhaři, Makedo-Rumuni a Turci, všickni z největší části fanatičtí muslimani. Třikráte klidi se zde osení. Horský vzduch zdejší příjemný je a zdravý. Hojné potoky jako vějíř dolů splývají, tvoříce Moglenici, která teče do Koludeje.

Na jih od Nidže v prostranné kotlině jest jezero *Ostrovské* (390 m.), kolkolem horami otočené, nemajíc odtoku. Na východní straně vystupuje ostrá *Turla*, na jejíž úpatí v rovině přimorské leží město Nėguš (či Njaguš⁴⁷⁾, a dáleji vrch *Doxa*. Od západní strany jezera počíná se horstvo, které kotlinu Bitolskou na západ obloukem obrubuje. Jižní část slove *Nerečka planina*. Je to vysoký hřbet strný a bezlesý, jehož vrcholky málo nad hřeben vyskakují; úvaly jeho vesměs obývány jsou od Makedo-Rumunův. Mezi Bitolem a jezerem Prespanským vypíná se trojhlavý velikán *Peristeri*, arbanasky *Buren*. (to jest sněžník) zvaný (2350 m.) a z granitu a slídy složený⁴⁸⁾. Pokrývají jej nepřehledné houštiny kapradin, z dálky libezně zelené, z blízka truchlivé; mezi nimi jsou pastviny. Na vrcholku je květena alpská a sněh i v letě. Na východním svahu na řece Dragoru leží rumunská osada Magarovo a nížeji na samém úpatí veliké město Bitol či Toli-Monastir (595 m.). Na vrchol přes spousty balvanův granitových léztí se musí. S hůry spatřuje se na jedné straně kotlina Bitolská, na druhé straně krajina *Prespa* s svým jezerem, v dálce Šar, Babuna, Nidže, Turla, Olymp i Pindus⁴⁹⁾. Severně odtud je přechod z Bitolska do Prespy. Dáleji na sever prostírá se nevysoké pásmo (asi 300 m. nad kotlinou), které k Babuně se přibližuje. Kotliny Prilepskou a Bitolskou rozděluje nepatrná pahorkatina.

Na sever od obou jezer Ochridského a Prespanského šfí se nevysoká lesnatá pohoří, posud skoro neznámá, kteráž jednak k Šaru přiléhají, jednak k Peristeri. Mezi oběma jezery jsou vysoké holé vrchy vápencové; z nich vypíná se pik

⁴⁷⁾ Na mapách Njagusta, Njáusta.

⁴⁸⁾ První zmínku vrchu Peristeri nalezl jsem v pamětech albanického despoty Jana Musaki (1510): „in un loco nomine la montagna de Peristeri e li ve una fontana nominata Dobrida e la se divide l' Albania dalla Bulgaria.“ Rad jugoslav. akad. V. 174.

⁴⁹⁾ Griebach II. 194.

Galičica. Mocné horstvo na jižní straně obou jezer od Pindu odříznuto je prosmykem Zangonským, kterým Devol teče.

Kotlinu Bystrice na sever dělí od Bitolska popsané právě horstvo, v němž Peristeri vrcholí, na jih od Thessalie hory na mapách *Kambunskými* nazývané a staroslavným *Olympem* (2973 m.) ukončené.

9. Horstva Albanie a Srbska.

Zbývá nám, abychom podaný zde obraz půdy doplnili několika slovy o horách vrchní Albanie a západního Srbska.

Hlavní pásmo hor albánských jde od J na S až k prahům spojeného Drimu. K moři vysílá četné neschůdné výběžky, mezi nimiž do přímorské roviny cestu si razí řeky Škumbi, Arzen, Išmi, Mati atd. V nepřístupných těch horách jsou sídla divokých a nezávislých kmenův arbanaských, Dukadžinův, Mireditův a Matjanův. Nejsevernější část hlavního hřebene pokryta je pralesy několik dní cesty dlouhými; nej-doleji jsou duby, výše buky, nejvýše smrky a jedle. Díl hřebene mezi krajem Matjou a Černým Drimem arbanasky slove *Malisi* (t. j. černá hora); příkrá to stěna bez vegetace s ostrým čeřenem (asi 1300 m.).

Hluboká prorva spojeného Drimu dělí toto horstvo od mohutného uzlu alpského, který mezi rovinou Skadarskou a Metoji se rozkládá a od některých spisovatelův *albánskými Alpami* nazván jest (Bertiscus starých). Vrcholy jeho někdy jsou zcela nepřístupné a velice vysoké (Visitor, Gljeb, Prokletija atd.). Nad stokem obou Drimův stojí z povlovna se vypínající leptvárný a lesnatý kužel *Bištrik*. Kdo z Prizrena jede do Skadru, po pravé ruce za bezednou propastí Drimu spatří velikolepé skupení asi padesáti jehlovitých špičákův, které dílem ze sněhobílého vápence se skládají, dílem v skutku sněhem pokryty jsou, ba i ledovce v úžlabinách svých kryjí. Lesnavou svou jasností buď průzračni buď na dosáhnutí blízko býti se zdají⁵⁰⁾. Obyvatelé hor těch buď jsou polodivocí Arbanasi, buď hnědí medvědi, vlci a kamzíci.

⁵⁰⁾ Grisebach II. 351.

Bosnu vyplňují četná pásma útvarem svým podobná ku Krasu, s nímž nepřetrženě souvisejí; mezi nimi vody bosenské odtékají do Sávy. Na východě za prudkou Drinou k vysočině bosenské druží se rozmanitá horstva srbská. U prostřed knížectví leží hory Rudnické, z nichž nejvýše se vypíná *Šturac* (1054 m.). Odtud na sever se prostředkem *Šumadije* prostírá lesnaté pásmo s nevysokými vrcholky (Venčac, Bukolja, Kosmaj) až k Dunaji, končíc Avalou nad Bělehradem. V jižní části knížectví hromadí se skalnaté vrchy. Z nich vystupuje velikán *Kopaonik* (1945 m.), s jehož vršku vyhlídka je na Kosovo pole, Šar-planinu, hory severoalbanské a na Pomoraví. Od Kopaoniku na JV po rozhraní Kosova pole a přítokův Moravy jdou málo známé vrchy až k Černé hoře (Karadag). Od Kopaoniku na V prostírá se strmá stěna *Jastrebc* (asi 1000 m.) až k Moravě, za níž vystupují Rtanj a Ozrěn.

S popisem horstva poloostrovního jsme u konce. Vrcholky nikde nepřesahují výšku 3000 metrův. Největší část hor téměř je holá. Lesy na horách i v rovině jsou v stavu nad míru bídném; vysokorostlý hustý prales veliká je vzácnost na poloostrově balkánském. Pravda, že cestovatel zřídka kde vykročí z širých ploch, zarostlých buky a duby, ale jaký to les! Od Bělehradu do Sparty všude neslýchaně je znuzen, ne k potřebám staveb lidských (v Turecku nad to vývoz dříví je zapovězen), ale od pažravých stád kozích, které veškerou mláz ožirají, a od kočovných pastýřův, kteří k potřebám svým celé stromy zažehají a zhusta širé lesy svévolně vypalují. Kdo Srbskem se projížděl, zná smutný dojem na stojato opálených velikánův, kterých každodenně potkává na sta. Za středověku všude byly pralesy dlouhopusté; zhubení jich připadá do posledních století pod vládu tureckou.

Hory poloostrovní kryjí v sobě bohaté rudy, které málo jsou zužitkovány; doly nynější nalezájí se v úpadku úplném.

Zbývá, abychom četné řeky, které doliny poloostrova ovlažují, od pramenův stopovali až k ústí jejich a abychom pozornost obrátili na horská jezera horní Makedonie.

B) Vodstvo.

1. Oblast Černého moře.

Dunaj (Danubius, Ἰστρος, byz. Δάνουβις, blh. srb. Dunav) obtéká zemi bulharskou na celém dolním běhu od vtoku Timoku až k ústí svému. Zde však není více rychlotoký siný Dunaj horních krajin, nýbrž líný bledý veletok, „beli Dunav“ bulharských národních písní, „sladkovodné moře“⁵¹⁾. Po valaském břehu nesmírná jsou bahna a luhy, bydlíště nečetných hejn vodního ptactva. Břeh bulharský srázem spadá až 60 metrův vysokým, někdy dosti malebným; podunajské Bulharsko není tedy nížina, ale vysočina. Valaský břeh, jen 1—12 metrův zvýší, z parníku činí dojem truchlivý, ale z výšin bulharských (ku př. u Nikopole) leckdy zhlédneš na valaské straně dále od břehu krásné zahrady a pole, protkané širokými silnicemi, s bílými vískami, villami a lesíky. Větší města v Podunaji obyčejně jsou po dvě, jedno na bulharském, druhé na valaském břehu: Vidin a Kalafat, Nikopol a Turnu Magurel, Svištov a Zimnič, Ruščuk a Gjurgjevo, Tutrakan a Oltenica, Silistria a Kalaraš atd. Za vyšší vody mohou mořské parníky přijíti až k ústí Iskru, ne-li výše. U Rasovy obrací se Dunaj na S, u Galce pak na V, přicházejí k moři velikým okolkem, který cestovatelé do Cařihradu jedoucí sobě ukracují po železnicích z Ruščuku do Varny a z Černé Vody do Kjustendže. Břehy na nejdolejším toku nadmíru jsou jednotvárné a v letě činí dojem vyprážené pouště africké, ku př. okolo Hrsova.

Delta dunajské zaujímá 130 □ mil. Hlavních ústí je třé. Pod Izakčí dělí se Dunaj na dvě ramena. Levé Kilijské (střed. *Λυκοστόμιον*) teče dle bessarabského břehu okolo Izmailu a Kilie do moře. Pravé pod Tulčí dělí se znovu ve dvě, v Sulinské a Svato-Jirské. Sulinské je těsné, klikaté a na ústí nebezpečnou mělčinou zavřené; na výtoku leží městečko Sulina. Svato-Jirské (starověké *Ἱερὸν στόμα*, i v středověku St. Georgi) přidržuje se břehu dobroučského, a jakkoli oklikami plyne, je nejhlubší. Ramenem Dunavec řečeným souvisí s ohromnou lagunou Razimskou (starý Halmyris). Prvé jezdilo se Svato-

⁵¹⁾ *Τὴν ἐν ποταμοῖς γλυκεῖαν θάλασσαν Δάνουβιν*, píše Byzantinec Niketas Choniates v listu 1187, C. Sathas Bibl. graeca medii aevi. Venetiis 1872, 70.

Jirským ústím, které nyní je zanedbáno. Později Rusové veškeren obchod do Kilijského ramena převedli (1829—1854). Za našich dnův Sulinské ústí od veškerých lodí za cestu se užívá a pilně se upravuje.

Morava (antický *Margus*) ze všech přítokův Dunaje, které z poloostrova přicházejí, je největší. Splývá z Moravy Srbské a Bulharské. Jméno její značí „modrou.“⁵¹⁾

Bulharská Morava či *Binč Morava*⁵²⁾ pramení se na Crné hoře, splývají pod Binčou planinou z potůčkův Binače a Bučiva. Nejprve teče na S, pak se obrací na SV (u Kloktu 475 m.), ubírá se kolem Vranje (hladina 415 m.) a vstupuje do soutěsk u Mazurice (284 m.), odkudž plyne na SZ prostrannou a úrodnou dolinou až k stoku Nišavy. Až potud z prava přijímá *Moravici* ze známé proluky a *Vlasinu*, z leva z lesnaté pahorkatiny dřevní *Dardanie Veternici* (ústí 186 m.), nad níž je Lěskovac, a mohutnou *Toplici* (ústí 160 m.), která temeníc se pod Kopaonikem, teče kolem Kuršumlje a Prokopje. Nemnoho níže přijímá z prava *Nišavu* (ústí 140 m.) Nišava pramení se u Cařihradské silnice nedaleko Dragomanu (rozvodí s Iskrem 726 m.). Sbírajíc četné potoky v levo z Lilin i Suché planiny (hlavně Sukavu) a v pravo z Balkánu, protéká dolinkou u Pirotu, u Tamjanice hluboký prosmyk proráží mezi Suchou planinou a výběžky Balkánu (středověká *Kunovica*) i protéká Nišem, kdež je asi 120 metrův zříti, nehluboká jsouc s dnem písčtým. Na stoku Moravy, Niše a Toplice je rovina, obklíčena Suchou planinou, Jastrebcem a výběžky Balkánu, staré to dno jezerní, s půdou černou sice, ale nevzdělanou a nepronikatelým houštím trnitého paliuru zarostlou. Západní část její, která nad Moravou co terassa vystupuje, slove *Dobriča*⁵³⁾. Dáleji Bulharská Morava prochází skrz skalné sou-

⁵¹⁾ Morav blh. modrý. Morava = trávnik. V zeleni lskí, V viti krivini, Gsta morava, Bnjna, lesnata. Obšt Trud (Bolgrad 1868) III. 47. Kumovi kola črveni, Stari svatove v zeleni, Ja deverovi moravi. Ib. II. 88. Cf. srb. mór dolama = temnomodrá.

⁵²⁾ „Na Binčě Moravě“ v listině z konce 14. věku. Miklosich, Monumenta serbica. Viennae 1858 p. 263.

⁵³⁾ V starosrbské kronice arcibiskupa Daniela († 1338) vyd. Daničić (Záhřeb 1866) čteme na str. 180: „polje glagoljemoje Dobriče; to bo polje divno jest i veliko v městě rekoněm Toplici, pileža bo k řecě Moravě.“

těsky a pod sutinami hradu Stalače splývá s Moravou Srbskou (stok 113 m.).

Srbská Morava pramení se v okrese Užickém a teče rychlým proudem nejprv na S, pak na JV. U Karanovce přijímá mohutný Ibar. Ibar pramení se severně od Metochije, teče na V a přijav u Mitrovice z pravé strany *Sitnici*, teče na S divokou soutěskou mezi malebnými skalami až k Moravě.

Sitnica protéká *Kosovo pole* (ok. 550 m.), alluviální to okrouhlou rovinu asi 10 hodin zdělí a 4 h. zšíří, kterouž na J omezuje Šar s Ljubotrnem, na V řada vrcholkův od Černé gory (Karadag) do Kopaoniku, na S pahorkatina, která Ibar svírá; na Z nízké pásmo s vrchem Golešem odděluje ji od nižší roviny Metochije, která k oblasti Adrie náleží. Za dob říše starosrbské kvetoucí tu byly nivy, plno vsí, klášterův a letohrádkův; nyní vše zpustlo. Kosovo pole je stará jezerní půda. Na jižním konci podnes nalezá se jezírko *Robovačko blato*, 2 hodiny zšíří a 1½ hod. zdělí, docela rokytím zarostlé a pro močárovité břehy nepřístupné; pět potokův doň vtéká. Odtok jeho je Sitnica, od sítí (rokytí) nazvaná, která četné potoky sbírá, v pravo zvláště *Lab*, nad nímž v známé bitvě bojováno. Výše nad Robovačským druhé je jezero u vsi Sazli, *Sazlisko blato*, 2 hod. zdělí, hodinu zšíří. Tam památný je zjev přírodní: bifurkace jako v Jižní Americe na Cassiquiare. Řeka *Neredimka*, temenící se pod Ljubotrnem, u vsi Vate ve dvě se dělí. Levé rameno teče skrz Sazlisko blato do Robovačského a náleží do oblasti Černého moře. Pravé rameno padá do Lepence, přítoku Vardaru, a ubírá se tudíž do moře Egejského⁵⁴⁾. Kosovo pole nyní na přič probíhá železnice z Soluně do Bosny, kteráž minouc Robovce a Prištinu, letos končí se u Mitrovice.

Spojená Morava od Stalače teče na S, někdy jsouc až 300 metrův široká. Do Dunaje vpadá mezi Smederevem a Požarevcem. Plavby na mohutné Moravě není; ještě v XVII. století vozila se na ní sůl a jiné zboží od Dunaje nahoru⁵⁵⁾.

Timok (Timacus) z dvou řek povstává, kteréž obě pramení se v Turecku nedaleko hranic srbských, pod Balkánem. Vý-

⁵⁴⁾ Bifurkací tuto objevil 1858 Hahn a Zach. Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik 120. Str. též M. S. Milojeviće Путонис I. 184.

⁵⁵⁾ Viděl Angličan Brown 1669. Viz Hahna op. cit. 29.

chodní *Trgoviški* neb *Veliký Timok* temní se pod prosmykem Sveto-Nikoljským, 2 1/2 hod. od hranic u vsi Ravno Buđje. Západní *Pandiralski*, *Svrljički* neb *Malý Timok* vrchoviště má pod vrchem Babinou Glavou. U karantény Pandirala vstupuje do Srbska, načež vchází do jeskyně, kterouž asi 600 metrův pod zemí protéká. Dáleji teče okolo města Niševce. Potom pod hradem Svrljigem, jenž jako orlí hnízdo ve výšce je upevněn, celou hodinu mezi kolmými stěnami bouří s četnými vodopády v neschůdné propasti asi 150 metrův hluboké. U Knjaževce (do 1859 Gurgusovac) oba Timoky stékají. Tam se šíří úrodná vysočina, krásný přirozený park anglický s vinohrady a ovocnými sady, v nichž četné vesnice jsou rozptýleny. Dáleji prochází Timok mezi výběžky Balkánu a hor východoarbských prosmykem *Vratarnici*, který v minulém století nazýván *Passo augusto*. Vkročiv na vysočinu u Zajčaru, Timok z levé strany přijímá *Crnu rjeku* čili *Krivovirski Timok*, který ze zdroje svého co vodopád 4 metrů zvýši vyskakuje, podnoží Rtanje omývá a po 10 hodiném toku do hlavního Timoku vpadá. V jeho přítocích zlato se ryžuje. Timok dáleji po 13 hodin hlubokým korytem dělí Srbsko od Turecka a u Radujevce vtéká do Dunaje. Oplývá rybami všelikými; sumci až 50 liber těžcí bývají ⁵⁶⁾.

S západního Balkánu k Dunaji splývají *Topolovica*, ústí se u Vidinu, *Vidbol* (na ústí ves Vidbol), *Arčer* (na ústí Arčer město), *Skomlja*, *Lom* (na ústí město Lom), *Džibra* neb *Cibrica* (Cebus, *Κιάβριος*; na ústí Džibra palanka), *Ogust* (přítoky Brzja, Šugovica a mohutná Botunja od Vrace), *Skit* ⁵⁷⁾. Vrchoviště jejich jsou v hlavním pásmu balkánském; ony prorážejí vápencová předhoří i protékají pásmem pahorkatým, hustě obydleným, od něhož k Dunaji se šíří jednotvarná krabátá rovina, porostlá křovím dubovým, sumachem, leštím, ostružinami s nemnohými vinicemi, pastvinami a rolemi. Podunají samo hojně je obydleno.

⁵⁶⁾ Kanitz, Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien; Dr. Mačaj v Glasniku XIX.

⁵⁷⁾ Na mapách píše se i Ogustul a Skitul. Koncovka *-ul* slyší se však jen u Rumunův na ústí těch řek. Jméno Ogust původ má z názvu římské osady Angusty při Dunaji na ústí Ogustu. Mannert, Geogr. der Griechen und Römer VII. 88.

Isker (též *Iskar*; Ὠσκιος, Oescus) temení se pod Rylem. Splývá se z dvou potůčkův, Černého a Bílého Iskeru, z nichž Černý odtokem jest četných mořských ok, již zmíněných. Divokým proudem vybíhá tajemnou obrovskou prorvou k Samokovu. Směrem od J na S probíhá Isker dolinu Samokovskou, kde v přítocích jeho se ryžuje železo. Odtud soutěskou vstupuje do kotliny Srědecké, na *Sofijsko pole*, na staré dno jezerní, alluviální to zelenou plochu bez stromův, v níž na dvou místech bařiny zbývají a na úpatí hor hojné teplé prameny vynikají. Tam mili od Iskeru leží Srědec (Sofia, dřevní Sardica). Odtud jdou silnice do Bělehradu, do Berkovice, do Ruščuku, do Cařihradu, do Samokova. „Sierra Nevada, okrašlující obzor kotliny Granadské, nenalezá-li sobě rovni, arcí v jiném rozměru, ve velkolepé dolině Srědecké, ovládané na jihu sněžným Rylem a na západě vysokým a skalnatým Vitošem?“⁵⁸⁾ Isker odtud k Dunaji vytéká dlouhým prosmykem, jediným jsa proudem, který proráží Balkán. Mezi nebetyčnými stěnami vlny tam prudce se ženou, podmilají kolmé srázy, a hromadice přinešené dříví nad mělčinami, příšerně kloktají. Četné vesnice jsou v těchto těžce dostupných soutěskách, jimiž i římská silnice vedla⁵⁹⁾. V prosmycích z leva přitéká *Iskrec*, z prava *Malý Isker*, v rovině z prava *Paniga*. Do Dunaje vtéká Isker u vsi Gigen.

Vid (starý Utus) pramení se z Bílého a Černého Vidu na severním svahu Klisurského Balkánu, teče kolem Tetevenu a padá do Dunaje výše Nikopole. Prameny i hořejší jeho tok až do 1870 na mapách úplně chybně naznačovány. Omyl ten tím nápadnější jest, an přes domnělý počátek Vidu veliká silnice z Cařihradu vede do Bělehradu. Za počátek Vidu pokládán totiž potok Mztivir u Ichtimanu, i vedli jej k Dunaji co mohutnou řeku okolo Zlatice a prosmykem skrz Balkán. Zatím Mztivir divokou rokli spěje na V do Topolnice, která z Balkánu plyne na J do Marice. Zlatice leží nej pod severním, jak naznačováno, ale pod jižním svahem stěny bal-

⁵⁸⁾ A. Boué, Sur l'établissement de bonnes routes et surtout de chemins de fer dans la Turquie d'Europe. Vienne, Braumüller 1852, str. 43 (knížka zajímavá, ale pohříchu málo známá).

⁵⁹⁾ Kanitz a E. Rockstroh v Mitth. 1874, 449.

kánské. Pravý stav věci odkryl teprvé francouzský cestovatel Lejean ⁶⁰⁾. Bulharům kartografický ten omyl již dávno byl znám; psal o něm 1860 Puljakov ⁶¹⁾

Osmá (Escamus, tur. Osem) splývá se z Balkánu z Černé a Bílé Osmy, teče kolem Trojanu a Lovče i vtéká do Dunaje naproti ústí Olty.

Jantra (Herodotův *Ἰαντράς*, římský Jatrus), v kraji samém na mnoze Jetra řečená, pramení se pod Šipeckým prosmykem, protéká skrz město Gabrovo a v malebných oklikách mezi vysokými skalami spěje kolem staroslavného Trnova, císařského to sídla starobulharského, na sever k Dunaji. V levo přijímá mocnou *Rusici* (v středověku *Rosita* ⁶²⁾), která kolem Sevlioia a Nikjupu teče, v pravo *Trěvnu*, *Zlatarici* a *Bebrovskou řeku*.

U Ruščuku do Dunaje padá druhý *Lom*, jenž splývá se z Bílého a Černého Lomu a velmi klikatým řečištěm mezi vápenčitými skalami se vine.

Východně od Ruščuku do Dunaje vtéká jen drobný *Demir-Babu-Derviš-su*; ostatní koryta jsou vyprahlá ⁶³⁾.

Za Razgradem počíná se již rozvodí přítokův Pontu a Dunaje. Dle pobřeží černomorského je množství lagun. Zpomenouti sluší pobřežní jezero *Devno* u Varny. O *Kamčiji* (starý Panyssus) nahoře obšírná zmínka se stala.

2. Oblast Egejského moře.

Do moře Egejského neb Bílého, jak Bulharům (Bélo more), Řekům a Turkům slove, z zemí bulharských krom menších řek plyne tři veletokův: *Marica*, *Struma* a *Vardar*.

Marica (Hebrus starých, tur. Meridže-su) pramení se v

⁶⁰⁾ Srov. Hochstetter, Das Becken von Ichtiman und der falsche Wid. Mittheil. 1870, 289.

⁶¹⁾ Christo V. Puljakov v monografii o Koprivčici v Blg. knižicach 1860, II. 262 sld. píše, že nedobře kladou Zlatici na S od Balkánu, že chybně vedou řeky od Ichtimanu okolo Zlatice skrz Balkán k Dunaji, a krom Iskru žádná řeka že neprochází Balkánem; všechny řeky a „dolčiny“ Zlatišské kazy (okresu) vlévají se do Marice.

⁶²⁾ Do někyje řeky, iže naričet se těmi ljudmi *Rosita* 1469. Glasnik 22, 294 (ib. 296 do řeky glagoljemyje *Osmá*). Na rěč *Rositě* u Nikopolju v starosrb. letopise, Čtenia obč. ucropik. Moskva 1859. II. 29.

⁶³⁾ Kanitz v Mitth. 1874, 472.

Rylu nad vesnicí Radoil a teče na východ kolem Banje (600 m.), načež u Bělova, kde se nyní končí železnice cařihradská, vstupuje do *thrácké roviny* (blh. prostě: pole-to), kterouž středem jejím protéká až k Drinopoli. Rovina tato velice je úrodná, avšak bývající k vůli rýži často zaplavována, nezdravé má vypary. K zavodňování na hořejším toku slouží jezy (bulh. *bent*), hlavní to překážka plavby. Lesův v té rovině zholá není; chléb se peče leckdy i nad slámou. Někde však předce i v rovině zelená se doubravka neb posvátný háj, kde se hostinami slavívají selské svátky. U Tatar Pazardžiku (192 m.) Marica z leva přijímá zlatonosnou *Topolnici* či *Topolku* (Kuzlu deré), která u Koprivšice v koutě mezi Balkánem a Srědnou gorou majíc vrchoviště, nejprvé skrz Zlatický kraj na Z teče, pak od Petriče (413 m.) prudce mezi skalnatými oklikami na J se žene. Z pravé strany z neschůdných úžlabin k Topolnici se připojují *Mztivir* od Ichtimanu a u Čerova *Javorica* od Trojanových Vrat. Dáleji do Marice v levo padá *Luda Jana*, která teče okolo Panadjuriště z Srědné gory, a nížeji *Strěma*, stékající v růžeplodné dolině mezi Balkánem a Srědnou gorou z Gjupce, Karlovské řeky a Akdere. Z levé strany do Marice přivádí *Jelideré* vody Čepinské kotliny; *Stará řeka* (Karlyk deresí) přichází od Bataku; souběžně s ní plyne *Včěja* (*Čija*) neb *Kričimská řeka*. Nedaleko ústí jejího Marica protéká skrz Plovdiv či Philippopolis (hladina 163 m.). Dvě hodiny nad Plovdivem u vsi Palatova začíná se plavení dříví z Rylu a Rhodopy; na vorech (salovi) voží se dolů i rýže a obilí. U Drinopole (hladina 30 m.) je stok tří řek: Marica přijímá zde z leva *Tundžu*, z prava *Ardu*, která má v Rhodopě rozsáhlé pohoří. Od Drinopole nížeji Marica protéká dolní část roviny thrácké, která od horní oddělena je výběžky Rhodopy a Sakarplaninou. U Kuleli Burgas je most železnice Cařihradsko-Drinopolské. Malým spádem plouží se kolem Demotiky na JZ, přijímajíc z leva *Erkene* (*Αργινος*, Erginus starých), jenž v Strandži se temení. Podél pravého břehu jde železnice z Kuleli Burgas k moři do Dede Agač. Ústí Marice u Enos je rozsáhlé močárovité delta s mnohými rákosím porostlými ostrovy a těsnými průplavy; oživený druhdy přístav Enoský bahnem je zanešen.

Největší přítok Marice, *Tundža* (byz. *Ταίραρος*) pramení se

v Balkáně dvě hodiny nad Kaloferem (650 m.). Nejprve ovlažuje dolinu Kazanlyckou, rozkošné údolí mezi Balkánem a Karadža-dagem, u Bulharův řečené *Tulovsko pole*. Kazanlyk sám (442 m.) jest jako park ořeší a kaštanův, zdobený minarety a kupolemi. Okolní vesnice v ovocných sadech jsou skryty; kolem nich víno, tabák, kukurice, ale především růže pro olej růžový na širých polích se pěstují. V druhé nižší kotlině leží Sliven a Jambol (130 m.). Nad Drinopolem Tundža proráží Sakar planinu.

Mesta (Nestus, tur. Karasu) pramení se v Rhodopě v kotlině *Razlog* zvané, teče kolem Nevrokopu a do moře vpadá naproti ostrovu Thasos.

Struma (Strymon u starých a u Řekův, tur. Karasu), vrchoviště má pod Vitošem. Hořejší tok její velice je sevřený a klikatý. Nejprve proudí se na S úrodnou, lidnatou kotlinou mezi Vitošem, Golým Brdem a Lilinem, v níž i ložiska hnědého uhlí nalezena byla. Pak, obrátivši se na Z, pod hradem Pernikem mezi kolmými stěnami tvrdočerveného pískovce asi 100 metrův zvýší malebným prosmykem (660 m.) vyplývá do močárovité kotliny u Radomiru, kde se prostírají lučinaté bařiny. Pak vchází do neprůchodné divoké soutěsky pod středověkým hradem Zeml'nem. Vystoupivši odtud (513 m.) přijímá směr JV a protéká diluviální rovinu u Kjustendilu (středověkého Velbuždu), kteréžto město, mnohými teplicemi znamenité, hodinu leží na Z od Strumy; tam luzné jsou lučiny, nivy kukurice a tabákové, na svahu okolních pásem vinice a sady, nad nimiž se vyvyšují buď strmé hřebeny, buď trhané vápencové skály, sídla orlům a supům. Pak znovu dlouhými úzlabinami (402 m.) se vine. Tam z leva přijímá *Džermen* (středověký Gjerman ⁶⁴), který přichází z kotliny města Dupnice, a řeku *Rylu*. Odtud teče na J. Nejprve protéká kotlinu u Džumaje. Pak průchodem u Sirbina tři hodiny dlouhým přichází do krásné kotliny Melnické pod Perin-planinou; tam v levo přijímá mohutnou *Strumici*, v jejímž úrodném údolí leží města Radovišt, Strumica a Petrč. Pak protéká prosmykem, hodinu dlouhým, v středověku *Rupelion* zvaným ⁶⁵). Pod ním na levo leží město

⁶⁴) Germanštica v listině 1378. Šafařík Pam. 106. Gjerman řeka 1469. Glasnik 22, 298.

⁶⁵) Podnes je v té krajině ves Rupel. Grigorovič Очеркъ путеш. 142.

Valovišta (Demirhissar); na pravo z krajiny bulharského plemene Sirakovců přichází odtok jezírka Budkovského. Od Valovišt je širá přeurodná rovina Sérská s půdou černou rašelinatou; tam jsou města Sér, Zichna, Angista, Drama atd. Struma tam protéká velikým jezerem *Tachynos* (dřevní *Prasias*) a vlévá se do moře u ssutin Amfípole.

Vardar ⁶⁶⁾ (*Ἀξίος*) temení se z lesnatých a málo obývaných předhoří Šaru nad městem Kostovem či Gostivarem ⁶⁷⁾ (460 m.). Do Kostova mu říkají Podališka řeka ⁶⁸⁾. Sesílen mnohými bystřinami, plyne nejprve na SV skrz alluviální dolinu nyní *Tetovo*, v středověku *Polog* řečenou, 10 hodin zdělí a 2 hodiny zšíří. Na bystřině z Šaru splývající leží město u Slovanův prvé *Čhtětovo*, nyní *Tetovo*, u Turkův *Kalkándelen* řečené. Rozkošná tato alpská dolina poseta je hojnými vesnicemi Bulharův. Zde pěstuje se žito a zelenina, neschůdné ořechy a třešně v sady se řadí a svahy Šaru, jenž z roviny až 2000 metrův vysoko strmě se vypíná, obrůstají lesy jedlých kaštanův. Na horách jsou osady pastýřských divochův Arbanasův. Pod Ljubotrnem vystupuje Vardar do doliny u Skopje (254 m.), odkudž přijímá směr JV. Teče v úžlabině mezi vysokými svahy; neuvidíš jej, leč jsi-li nad ním. Vlny jeho prudce ženou se ku předu; již v starých písniích homerických ⁶⁹⁾ slove „Axios rychlotoky“:

ἀπ' Ἀξιοῦ εὐρυπέσσας

Ἀξιοῦ, οὗ κάλλιστον ὕδωρ ἐπικίδναται αἶαν.

Z prava nad Skopjem přijímá mocnou *Tresku*, hořeji *Velika reka* zvanou, která, plynouc od města Kičeva (tur. Kričovo) krajinou ode dávna *Poreč* zvanou, mezi červenými stěnami bouřlivě cestu k Vardaru sobě razí. Z leva přichází *Lepenac* z prosmyku Kačanického, jehož přítok *Neredimka* zmíněnou bifurkací

⁶⁶⁾ Dle Šafaříka Sebr. spisy II. 240 Vardar nazván dle Turkův Vardariotův, v XI. stol. zde osazených (-dar, -der, -deré tur. voda); slovansky slul *Velikaja*. Jméno *Vardar* čteme již u srbského spisovatele Domentiana z XIII. stol. (vyd. Daničić 1860, 106) a v listině Dušana cáře z 1348: na Vardarě sv. Georgie (Šaf. Pam. 102). Místa, kde se zpomíná Velika (Daniel 44, listiny v Pam. 25, v Glasniku 13, 373), nejsou tak jasná, aby se bez pochybnosti tvrditi mohlo, že to horní Vardar: lze tam vyrozumívati i Trěsku, která na horním toku podnes Velika slove.

⁶⁷⁾ Gostivar v starosrb. památce z poč. XIV. věku. Šafařík Pam. 56.

⁶⁸⁾ Boué o Hahnově mapě, Sitzber. víd, akad. 1869 LX. November.

⁶⁹⁾ Ilias B. 849.

je památen. Pod Skopjem z prava vpadá *Markova řeka*, nad níž je krále Markův klášter; přichází z jezérka, které dle pověsti lidu vodu má z jezera Ochridského. Dáleji Vardar má strmý břeh pravý, nad nímž vede železnice ze Skopje do Soluně. Na levém břehu rozprostírá se vysočina *Ovčepolje* (Mustafa Ovasi) asi 30 □ mil veliká, Črnou gorou, Vardarem, Plaškavicí omezená, truchlivá to krabatá pahorkatina, nízkým dubím a trnitým paliurem zarostlá. Pod Skopjem na levém břehu jsou bahna, z nichž Cikáni salpetr vyrábějí, a v nich močárové jezero, za středověku *Jelatno jezero* ⁷⁹⁾ zvané, hodinu zdělí i zšíří, rejdiště bahenného ptactva a plodiště záhubných výparův; v letě prý úplna vysychá. Rovinami těmi přitéká mocná *Pšina*, na jejímž vrchovišti v horské pustině leží slavný klášter sv. Prochora; z leva *Pšina* přijímá *Krivu reku* (Egriu), z prava *Golemu reku*, nad níž je Kumanovo, středověké Žegligovo. Pod obchodním městem Velesem (tur. Köprili, 170 m.) z prava vpadají divokými prorvami menší řeky *Topola* a *Babuna* (s přítokem *Desnou*). Nížeji z leva od Štipu přichází *Brěgalnica*, přivodíc vodstvo z rozsáhlé doliny mezi Plaškavicí a Bělasicí; z prava přijímá *Zletovskou řeku*. Nad prameny Brěgalnice je krajina *Pijanec*, sídlo bulharského plemene Pijancův, na našich mapách podnes bílé místo. Asi hodinu níže je u zřícenin dřevního Stobi ústí Černé, největšího to přítoku vardarského.

Črna či Crna (starý Erigon, tur. Karasu) nedaleko Železence (Demirhissar) u vsi Iljina z hluboké jeskyně vyráží. Vstupujíc do kotliny Bitolské, z leva přijímá *Blato reku*, která přivádí vody z Prilepska. Dáleji plyne na JV s malým spádem, pročež se v rovině nesmírně rozbahňuje. Z leva přijímá od výšin Peristeri *Dragor*, nad nímž je Bitol, a *Jelesku*, jenž teče okolo Floriny (staroslov. Chlěrin). Na to vstupuje do hor, kdež směrem ŠV protéká krajinu *Morihovo* či *Mariovo*, do nedávna téměř neznámou, kdež v jehličnatých borech leží 18 vsí poloneodvislých Bulharův, tesařův a plavcův. Na dolní Černé, jakož i na Vardaru od nepaměti plavba se provozuje.

Pod ústím Černy vstupuje Vardar do *Železných Vrat* (Demirkapu 113 m.). Je to soutěska asi 550 metrův zdělí, kterou se řeka v šířce 52 metrův valí mezi obrovskými červe-

⁷⁹⁾ Šafařík Pam. 25 (listina XIII. věku).

navými stěnami. Levá strana je kolmá; po pravé vede starověká silnice, uměle vytesaná; lid praví, že ji prosekal Marko král. Na pravé straně založena je i nová železnice. Dáleji následuje několik menších úžin. Od Gradce do Hidova vede železnice asi míli po levé straně. Na levo prostírá se pak úrodná krajina *Boemia* ⁷¹⁾ s říčkou téhož jména. Pak následuje Cikánský prosmyk (Čingené dervend), dvě hodiny dlouhý a nad míru pustý. Za ním Solunská dráha přechází na levý břeh. Odtud pak plouží se Vardar přímorskou rovinou Solunskou mezi luhy, ptactvem oživenými. Rovina tato slove vůbec *Vardaria*. Z leva z *Poljanského jezera* přijímá *Ardžun*, jenž i *Rzanským jezerem* prochází; nad ústím leží ves Amatovo (32 m.). Odtud zhlédneš za širými rovinami thessalský Olymp. Dáleji je most na silnici z Soluně do Bitole asi 750 krokův dlouhý. Blízko ústí přichází v pravo *Koludej*, též *Kolodej* neb *Kromeno*, tur. *Karazmak*, řec. *Mavroneri* (starý *Lydias*), jenž z leva přijímá *Moglenici*, načež bahenným jezerem prochází, u něhož leží Jenidže a ssutiny staré Pelly. Vardarské ústí je bahnité delta.

Koludej pramení se pod Nidžem, protéká bahenné jezerko *Nisijsko blato* a připlývá k městu Vodenu (dřevní Edessa), velebenému ode všech cestovatelův. Vodenem v mnohých ramenech protéká a pod ním velikými kaskádami řítí se přes terassu asi 100 metrův zvýší, načež dáleji k moři ve vírech a po prazích se žene. Z domův vodenských na samém kraji terassy uvidíš celou rovinu přímorskou, v dáli i bílý Solun, hory na Chalkidike a moře. Stráž pod městem porostlá je granátovými jablky, dřínkami a bujným rostlinstvem popínavým; v tuffu jejím jsou malé jeskyně se stalaktity, nyní vyschlé; některé jdou do nekonečna. Jsou to památky velikých převratův, k jejichž objasnění historie ruku podává geologii. Zásahu o vysvětlení toho případu má cestovatel Grisebach ⁷²⁾. V XII. století dle Kedrína řeka nad městem v ponoru se ztrácela, pod městem pak podtékala a pod stěnou dole zase vyrážela. Vodopádu tedy ještě nebylo; řeka nad městem padala v ponory a z oněch jeskyň pod městem zase vyskakovala. Nad městem

⁷¹⁾ Již v věku XIV. Boimia. Listina v Glasniku 24, 235. *Bašai* u Kantakuzena 1334.

⁷²⁾ Grisebach II. 91—104.

posud jsou stopy starého koryta, které blíže k městu se ztrácí. Ponory časem se zanášely tuffem, tak že řeka již nemohla jimi odtékat a vody své jala se nad městem sbírat v jezero. A v skutku za XIV. věku dle svědectví Kantakuzenova Voden na jedné straně měl hradby a propast, na druhé — jezero. Když pak průchody úplně se zacpaly, musila si voda v jezeře přibývajícím raziti novou cestu městem, čímž vznikl nynější vodopád.

Bystrica (Βύστις, Indže Karasu) pramení se na výběžcích Pindu, nevysokým rozvodím oddělena jsouc od Develu, a protéká podlouhlou dolinou. Z leva přijímá odtok malebného jezera *Kosturského* kraterovité formy, obroubeného vinicemi, v němž na poloostrově bělá se město Kostur (dřevní Celetrum, řecky Καστοριά). U Beru (Βεργόια) Bystrica těsným průchodem spěje k moři, majíc po pravé straně Olymp.

3. Oblast Jadranského moře.

V horní Makedonii v stejné vzdálenosti od obou moří leží dvě jezer, Ochridské a Prespanské, kteráž vysokými vrchy od sebe jsou odloučena (prosmyk z jedné kotliny do druhé okolo 900 m. nad jezerem Ochridským). Vody jejich odtékají do moře Jadranského.

Jezero Prespanské (Presponsko-to jezero; asi 845 m.), vlastně z dvou jezer sestává, ježto jsou odděleny písčitou převlakou. Nadzemského odtoku není. Avšak dle proudění odtokův podzemských řídí se výška vody, pročež nezřídka obě jezera splývají na mnohá leta v jednu hladinu. K plavbě užívá se vrátkých monoxyl (čln), lodic to dlouhých, těsných, z jediného kmene vydlabaných. Města Prespy teď není. *Prespa* slove celá kotlina jezerní, velmi úrodná a lidnatá; dělí se na horní a dolní. Severní jezero, Prespanské či *Golemo jezero*, je okrouhlé a má ostrůvky dva, *Grad* s zříceninami a *Mali Grad*. Na západním břehu ukazuje se místo, kudy prý voda odtéká pod vrchem Galičicí do jezera Ochridského; zacpe-li se ten průtok, potopa prý nastane v kotlině Prespanské⁷³⁾. Jižní jezero, *Malo jezero* či *Ventrook*, v okrouhlé horní části má ostrůvky *Ahil* a *Vidrinac*. Na jih se zoužuje, až mezi lesnatými stráněmi jen řekou

⁷³⁾ Miladinovci, Български народни пјесни. Загребъ 1861, 527.

býti se zdá. Ku konci té zátoky přikře se vypíná dvojhlavá hora. Pod ní je podzemský odtok. Za horou u vsi Trnu vybíhá z jeskyně silný potok, který nedaleko vpadá do Devolu. Hodinu východněji horu tu až na dno prorývá hluboká temná puklina, která je nyní úplně suchá a někdy sotva sedm kroků široká. Arbanasky slove *špil e uikut* (vlčí rokle). Skrze ní nepochybně vytékalo jezero, pokud hladina jeho bývala vyšší ⁷⁴⁾.

Devol pramení se na východním svahu Pindu, v krajině skoro neznámé. Teče nejprve úrodnou dolinou na S a přijav odtok jezera Prespanského protéká těsným prosmykem Zangon na rozhraní horstev, kteráž z Pindu a Šaru vybíhají. Pak obrací se na Z a vstupuje do jezernaté kotliny Korčanské, 4 míle dlouhé a 2 míle široké, od Bulharův, Arbanasův a Makedo-Rumunův obydlené. Tam protéká dvě jezera, *Svirinské* (či *Sovjanské*) a *Malikj*, kteréžto druhé není než rozbahněná řeka; obě obroubeny jsou močálovitými palouky. Na potoku, jenž do Malíkja vtéká, stojí město Korča či Gjordža (řecky *Κορτζά*) Západně odtud jsou na výšinách zbytky rumunského emporia Moskopole. Devol probíhá Albanií a ústí co *Semeni* do moře Jadranského. V středověku slula kotlina až k Zangonu *Malý Devol*, kotlina Korčanská pak *Veliký Devol* ⁷⁵⁾.

Jezero Ochridské (*Lychnitis lacus*; hladina 692 m.) podoby je vejčité, 8 hodin dlouhé a 3 hodiny široké. Hlubaň největší je prý 600 stop. „Jezero Ochridské, praví Boué ⁷⁶⁾, se svou barvou světlomodrou jako Rhôna u Ženevy, je pro Turecko drahokam, který by požadoval jediné jinou obrubu, nežli je dnešní divoká její tvářnost, díka turecké nedbalosti a povaze Arbanasův“ ⁷⁷⁾. Hladina jezerní je modrá jako jezer lombardských. Voda křišťálová, průhledná, zatemňuje se jen před bouřkou. Jen jižní větry ji dovedou rozehrati. Ostrovův není, rokytí málo, ale plno ryb ⁷⁸⁾. K plavbě užívá se primitivních

⁷⁴⁾ O Prespanském jezeře psali Grigorovič a Hahn, navštívivše severní jeho břeh. Posud však žádný vědecký cestovatel na něm se neplavil ani jeho obešel.

⁷⁵⁾ Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin etc.* 292.

⁷⁶⁾ Boué, *Routes* 10.

⁷⁷⁾ V mudirliku ochridském stává se ročně asi 150 vražd.

⁷⁸⁾ Hahn vyčítá 13 druhův (*Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar* 100).

lodic (čun) s plochým dnem a s postranními břevny, aby je vítr nepřekotil (jako u australských ostrovanův). Na jižním břehu vypíná se strmý Kamen. Na jihovýchodním je ohromný klášter sv. Nauma, u něhož z četných pramenův v stínu olší, vrb a jilmův vyplývá mocný krátký potok — dle pověstí bulharských odtok vyššího jezera Prespanského. Dále je klášter sv. Zauma. Nad východním břehem vypíná se holé pohoří s velikánem Galičici. Na severní straně jsou dvě roviny. Menší je u města Ochridu (slov. Ochrid, ἡ Ἀχρίς, starý Lychnidus), které krásnou má polohu pod ssutinami dvou hradův. Větší je 4 hodiny široká, plochá a kamenitá, staré to dno jezerní s mnohými vesnicemi. Tam mezi bahny z jezera vytéká Černý Drim, 30 metrův zšíří, a protéká bulharským městečkem Strugou. Západní břeh je nevysoká terassa skalná, kolmo se svažující k jezeru; za ní jsou neznámé končiny neskrocených Arbanasův. Tam pod kaštanovými lesy u břehu bělá se klášter Kaliště. Z přítokův jezerních největší byla na severní straně *Sateska*, vtékající mezi Ochridem a Strugou; vrchoviště její jest v horské krajině *Debrca* zvané ⁷⁹⁾. Ale pro časté její povodně Stružané nedávno průplavem ji odvedli do Drimu.

Drim (Δρίμων, arb. Drin) z dvou řek splývá, z Drimu Černého a Bílého. Černý *Drim* vytéká z jezera Ochridského a teče na S skrz *Dibru* či *Debru* (dibry starosl. údolí), polonezávislou horskou krajinu asi 10 mil zdělí. V Horní Dibře bydlejí Bulhaři, křesťané i muslimani, v Dolní mohamedánští Arbanasi. Mohamedáni zdejší, 60.000 pušek prý silní, považují se za úhelný kámen všeho světa islamského. Zde pěstní právo podnes květe, zde posud s sokoly na lov se jezdí. Frankův zde nevidají. První, kolik víme, vědecký cestovatel, který Dibrou projel, byl krajan náš Dr. Jos. Müller ⁸⁰⁾. Mnohé jsou zde soutěsky, kudy řeka šumně mezi výběžky Malisi a Šaru proráží. Z prava přichází *Rádika*, která pod Korabem se pramení a krajiny Bulharův Mijákův protéká. Z leva z divokrásných temných roklí vyráží *Lurja*, odtok čtyř morských ok, nálevkovitých a

⁷⁹⁾ Viz o ní Grigorovič *Очеркъ путешествія по Евр. Турции* 123—127.

⁸⁰⁾ Dr. Jos. Müller, *Albanien, Rumelien und die österreichisch-montenegrische Grenze*, Prag, Calve 1844.

převelmi hlubokých; Arbanasi Lurjané, katolíci i muslimani, jsou lid neodvislý.

Bílý Drim temení se v Alpách severoalbánských pod Gljebem ze studnovité jeskyně a teče na J skrze Metoji, širou rovinu s Kosovem sousedící, avšak mnohem nižší a rovněž mnohými starosrbskými městy ozdobenou. Obrátiv se mezi Šarem a Bištrikem na JZ, Bílý Drim z leva přijímá bujnou bystřinu *Lumu*, která z Korabu se valíc, velikou skalnou bránou se řítí, jež dle pověstí Arbanasův, podobně jako Brèche de Roland v Pyrenejích, od nějakého hrdiny mečem je prosečena.

U vsi Brutu či Rugovy je stok obou Drimův v krajině velikolepé. Mezi nebetyčnými horami a temnými lesy zelená se tříhraná dolinka, kde lučiny a pole kukuřičná probleskují (asi 220 m.). Na J je rokle, kudy připlývá Černý Drim; na SV jsou vrata horská, kudy se valí Bílý Drim; na Z je soutěska, kudy odcházejí spojené obou vody. Silnice z Prizrena do Skadru překračuje v těchto temných pustých dolinách tré památných mostův. Nejprve jede se na mostě přes Lumu, čtvrt hodiny odtud přes Bílý Drim, načež se za půl hodiny zjeví na levo stok obou Drimův, a hodinu dále překročí se spojený Drim velikým mostem u Vezir-chanu ⁸¹⁾.

Odtud dále nezočís Drim až do přímoří, neboť silnice vede vysoko po horách, nechávajíc řeku daleko na pravo v strašně hluboké propasti. „Žádná cesta nevede tou pustinou, žádný člun ji neproplul; nikdo neví, jsou-li tam vodopády nebo peřeje. Jak důležitá, ale jak odvážná byla by jízda horského badatele skrz tyto propasti na nejjihnější kraj Alp!“ Tak psal Grisebach 1841. I Boué s nadšením navrhoval plavbu po Drimu z Ochridského jezera dolů aneb spíše na malém parníku ze Skadru nahoru ⁸²⁾. Jízdu tu podnikl Hahn 1863 ze Skadru na dvou člunech. Avšak peřejemi brzo přinucen byl plavby zanechati. Soutěsky Drimu jsou asi 20 mil dlouhé. S ohromným šumem letí divoké vlny jako střela mezi obrovskými holými skalami šedé barvy, které posouváním ledu zcela jsou obrou-

⁸¹⁾ O mostech těch psali Grisebach, Hahn, Tozer. Vyobrazení od Boué v Sitzber. víd. akad. L 1869. LX.

⁸²⁾ Boué, Routes 29.

šeny. Často stěny kolmo do vody spadají, že nahoře jen úzký proužek oblohy prosvítá. Ohlas mnoho minut hřmí v skalinách. Vodopádův není, ale četné jsou prahy. Vesnice jsou nahoře na výšinách. Arbanasi pomocí vzedmutých měchův kózích dolů se spouštívají. Na levo je krajina Dukadžin, na pravo Hassi, Grasnič a Pulati (středověký Pilot).

Do pomorské roviny vstupuje Drim velikými skalnatými vraty a pak zvolna k moři se plouží. Souběžně s ním teče z jezera Skaderského Bojana. V zimě od 1858 na 1859 Drim cestu prorazil si do Bojany, tak že vytéká i pod Lešem i Bojanou. Není to první takový převrat. O starších svědčí geologická povaha roviny, staré koryto na mapě Coronelliho (1688) a jedno místo u Livia ⁸³).

Hle! taková je podoba země, která jevištěm jest mnoho-
ličných případův a rozmanitých proměn života, jejichž vyličení
věnovány jsou následující stránky.

⁸³) Hahn, Wardarreise 36. Livius 44, 31. Grisebach II. 117 Liviovi chybu vytýká; věc objasnil Lejean v Tour du Monde 1860. I. 74.

HLAVA II.

THRAKO-ILLYROVÉ A ŘÍMANÉ.

Pravěk poloostrova. Starobylé mohyly. Thrako-Illyrové, jejich plemena, jazyk, obyčej a osudy. Římské panství. Romanisace prabydlitelův. Jsou-li Slované na poloostrově prabydlitelé?

Pravěk poloostrova balkánského nepronikatelnu zahalen jest tmou. Jací lidé první pásli stáda svá na rovinách Thrakie, na nivách Kosového pole, na nehostinných skalách Jadranského pobřeží, jakého jazyka zvuky nejprvé rozléhaly se v dolinách Balkánu, Šar-planiny a Pindu, o tom historie mlčí. Avšak nezdá se, že by ti národové, kteří na úsvitě dob historických tam sídleli, při příchodu svém nějaké předchůdce byli zastihli.

V posledních letech pozornost badatelův na sebe obrátily četné ku podivu mohyly, po celém poloostrově rozseté, jakožto památky dob pravěkých ¹⁾. Jsou to kuželovité kopce rozmanité výšky; nejvyšší bývají až 50 stop. Málo je krajin, kde by se oku cestovatelovu nenamítaly. Nejhojněji vyskytují se v Thrakii a tam zvláště okolo staroslavného Plovdiva (Philippopolis), kde jich je podél Marice řeky na sta. Již staročeský náš cestovatel Vratislav z Mitrovic zaznamenal, že (1591) na rovině plovdivské plno viděl „malých pahrbkův neb kopců ze

¹⁾ Psali o nich v Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien I. (1871) Hochstetter (93—100) a Boué (156—158).

země vysedlých, jako nějakých hrobů“; o nich mu Turci vypravovali, že „jsou hrobové naschválně udělaní na znamení bittev, kteréž se na těch polích staly, věřice také tomu, že ti kopci jsou lidí tu v bitvě usmrcených hrobové“²⁾. Okolo Drinopole a na dolní Marici odtud až k moři mohly tyto nejsou vzácné, jakož i na březích Propontidy. S velikým počtem jejich potkává se cestovatel podél Tundže řeky a na jižním úpatí Balkánu, v růžovém kraji okolo Kazanlyku, v dolině u Šipky, mezi ovčnými sady u Staré Zagory. Na severním svahu Balkánu vyskytají se na cestě z carského Trnova do Ruščuku, u Šumna, mezi Lovčem a Plevnem. Opodál břehu dunajského táhnou se podivné řady kuželovitých vrškův, stejně od sebe vzdálených; i na valaském břehu zde onde, avšak nižší, se zjevují. Méně mohyl najdeš v západní části poloostrova. Některé skupeniny jsou v kotlině srdecké, na Ryle řece u vsi Stobu a nedaleko odtud u Strumy řeky blíže Kjustendilu. Značné množství stojí po nížinách jižní Makedonie na dolním Vardaru, kolem Vodenu a Soluně, kdež vynikají obrovskými rozměry. Také v Thessalii a na severu v Hercegovině nalezeny byly. V Albanii však velmi jsou vzácné. Zcela nadarmo bys po nich se ohlížel na Kosovém poli, na bulharské Moravě, v knížectví srbském a na planinách západní Makedonie.

Než veliký byl by omyl, domnívati se, že všechny tyto mohly pocházejí s doby jedné a to pravěké. Mnohé jsou arci hrobky prastaré; jiné však nasypány byly teprve v dobách římských nebo byzantských k hlídkám, jako ku př. ony pravidelně rozestavené na Dunaji a u Vodenu. Lid bulharský nazývá jednotlivé mohly zvláštními jmény a vypravuje o nich pověsti, které posud sběratele nenašly. Co v sobě kryjí, o tom pramálo víme. Francouzský konsul Chamoiseau v okolí plovdivském několik jich otevřel, ale málo prý odkryl, kopí, helmy, holeně. U Šipky, rozkopávající jednu mohylu, našli uvnitř kamenou hrobku a v ní kostru s lučištěm a střelami. Některé menší sloužily odedávna k naznačení mezí a hranic, jako podnes u Plovdiva, a snad i k tomu navezeny byly. V středověkých listinách srbských a bulharských z XIII. a XIV. století často se děje

²⁾ Vratislav, ed. Rozum. V Praze 1855, 37.

zmínka o mohylách při naznačování mezí, v Braničevě podunajském, u Prizrena, u Skopje a Štipu. *)

Archeologickými památkami všech částí půda veškerého poloostrova takorba je nasycena. O zemích řeckých zbytečno by bylo šíriti slov. V Srbsku vesnické chýše římskými cihlami bývají dlážděny a v srbských a bulharských městech náhrobky a sloupová zhlaví po dvořích a ulicích se povalují. Již zbežný přehled sbírek musea bělehradského přesvědčí každého o archeologickém bohatství těch zemí. Bohužel nešťastné vzácné starožitnosti hynou každoročně nevědomostí a lakotou. Kolik antických prací rozbijí každoročně cincarští kolundžij (stříbrníci) na své filigranové šperky! O starých památkách evropejský cestovatel, nepobýváje na jednotlivých místech déle než den neb dva, nemnoho může zvěděti; zde věda pomoci čeká od sil domácích. O kolika nálezích a památkách vypravuje ku př. Štěpán Zachariev ve svém svědomitém popisu skrovnické krajinky Tatar-Pazardžické! *) Abych příklad uvedl, popisuje on jakés božiště u vsi Baldjova pod Balkánem. Tam na jedné straně na vulkanickém kuželu stojí ssutiny „Gjurgjova hradu,“ pod nimiž zeje otvor veliké jeskyně; na druhé straně vypíná se vysoká „Sanliiva mogila.“ Mezi nimi v úvalu prýští se pramen, u něhož leží veliká kule mramorová, asi tři centy těžká, na níž na dvou místech vryta jest dlaň s otevřenými prsty. Na blízku zelená se háj, kdež roste samodivské kvítí „rosen“ s vonným modrým květem. Tam každoročně na jaře na „Rosalja“ mnozí nemocní jednu noc v divotvorném tom kvítí probdívají pod širým nebem, aby slyšeli, co víly Samodivy o zdraví jejich usoudí. A takových posvátných míst veliké je množství.

Promluvivše o nejdřevnějších památkách hmotných, povíme o lidech aspoň tolik, kolik je zjištěno. Nejstarší obyvatelé zemí

*) Viz Daničić Рјечник под могола. Meze vsi Kupčlnika u Prizrenu 1348 šly „u Teklinu mogilu“ a „megju běle mogile“, a 1381 mez vsi Lenitkovce v Braničevě dosahovala „na mogile“. V listině bulh. cíře Konstantina (1259—1278) zpomíná se mohyla u Skopje (Šafařík Památky jih. 2. vyd. 24). V listině hospodara Kostadina 1388 zmínka se děje o „mogile kon druma“ a o mezích „do mogile, koja je megju oba puta“ u Štipu (Glasnik 24, 268.)

*) Сте. Захаріевъ, Географико-историко-статистическо описаніе на Татара-Пазарджишка-та кааза. Віенна 1870.

bulharských náleželi k *thrako-illyrské* čeledi kmene indoeuropejského. Dělili se na dvě větve, východní a západní, thráckou a illyrskou. Východní větev obsahovala *Thráky* a snad i *Makedony*, kteříž však brzo podlehali vlivu řeckému, podobně jako za našich dnův přistěhovalci Arbanasi v Helladě; že k ní náleželi i *Pelasgové*, není nemožné. Západní větev zavírala v sobě kmeny *Illyrův* a *Epirotův*. Illyrové bydleli kolem moře Adriatického od řeky Pádu až k řece Genusu (Škumbi) v Albanii; od této řeky na jih prostírala se až k pomezí hellenských Aitolův sídla Epirotův. Mezi kmeny thráckými a illyrskými byla příbuznost asi taková, jako je mezi Slovany a Litvany, Němci a Skandinavci.

Thrákové dnes úplně zanikli; romanisování jejich potomci jsou *Rumuni*. Z Illyrův a Epirotův zbyl divoký pranárod *Arbanasův*, *Albáncův* neb *Arnautův*, čítající asi 1,600.000 duší. Od vlastních Illyrův dle badání Jiřího Hahna pocházejí *Gegové* v severní Albanii, od Epirotův *Toskové* v jižní ⁵⁾. Jako mezi starými Illyry a Epiroty, tak i podnes mezi Gegy a Tosky řeka Škumbi tvoří rozhraní. Veliký je rozdíl v nářečí obou kmenův arbanaských a divná jich obapolná nechuť, jakkoli jsou jednoho národa.

Dle domnění Dr. Fridricha Müllera ⁶⁾ Thrako-Illyrové první od kmenův indeuropejských se odtrhli, a přišedše z armenské vysočiny, poloostrov balkánský osadili. Po Iberech, z nichž zbývají podnes Baskové, jsou tedy Arbanasi nejstarší lid v Evropě. Později teprve táhli na západ Keltové, po nich Italové s Řeky, potom Germáni a posléze Slované, kteří dle Müllera nejpozději od Arijcův se oddělili.

Sídla Thrákův omezena byla na západ řekami Drinou, středním tokem bulharské Moravy a horní Strumou, na jih mořem Egejským; na sever dosahovala k Dunaji, na východ k Černému moři. Z četných kmenův thráckých sídleli *Getové* za Herodota na severní straně Balkánu blíže k moři; v IV. století před Kristem oni z části přešli přes Dunaj a založili tam mocnou říši. Od Getův na západ bydleli *Krobyzové* na řekách Artanes a Noes (Vid a Osma); později na východ se

⁵⁾ G. v. Hahn, Albanesische Studien I. 218.

⁶⁾ Dr. F. Müller, Allgemeine Ethnographie. Wien. 1873, 60.

posunuli. Drobné plémě *Mysův* sedělo na řece Kebru či Kiambu (dn. Džibra). Dáleji na západ od horního Iskru do Driny byla sídla *Triballův*; jejich jméno přenesli později učení Byzantinci na Srby. Za dob římských zpomínají se náručkové *Timachův* na Timoku a *Pikenských* na Peku v nynějším Srbaku.

Z kmenův thráckých od Balkánu na jih osedlých vynikal na horách Rhodopy lid bojovný a neodvislý, jenž u Herodota slove *Satrové* (arb. *satır* meč), u Thukydidy *Diové mečenoši* (*μαχαροφόροι*)⁷⁾. Na horách nejvyšších měli věštníci Dionysovu, kde byli Satrův proroci *Bessové* (*Βήσσοι*) a věštkyně žena, jako v Delfech. V arbánaštině *bessza* značí víru, věrnost; tím se jméno oněch kněží a zároveň i národnost jejich vysvětluje. Podnes na jednom vrcholku Rhodopy blízko vsi Naiplie, na Gjoz-tepe, strmí zříceniny velikých kamených budov, mosaikou dlážděných, s nápisy na stěnách; na blízku jsou hroby rovněž s nápisy, v nichž horalé našli bronzové přilby, štíty, kopí a stříbrné peníze⁸⁾. Svatyně tato připomíná se ještě za císaře Augusta. Jméno kněží *Bessův* později přeneseno na celý národ Satrův. Bessové uchovali se nejdéle ze všech Thrákův. Za císaře Trajana ještě jich bylo; z jeho doby zachoval se nápis dvojjazyčný, řecký a latinský, hodinu na západ od Tatar-Pazardžiku nalezený, na němž se zpomínají *Vessi*, v řeckém *Βήσσοι*⁹⁾. Evangelium kázal jim v IV. století Niketas, biskup Remesiany (Bela palanka mezi Nišem a Pirotem), a v V. věku, když ostatní kmeny větším dílem byly romanisovány, Bessové konali křesťanskou bohoslužbu svým jazykem. Hlavní místo jejich slulo *Bessapara*. Ssutiny jeho spatřují se u Malého Bělova nedaleko vrchovišť Marice, kde nyní končí železnice rumelská; prvé bylo tamní okolí, zvané Staro gradište, zcela pokryto rozvalinami. Dle Zacharieva, svědka nepředpojatého, vypravuje se u tamních Bulharův podání, že staří obyvatelé toho města sluli *Bešjafara*. Tot není než „kmen Bešjův;“ *fara* značí v bulharštině, jako v makedo-rumunštině a arbánaštině *plémě*¹⁰⁾. Nejen Bessův, ale i jiných kmenův thráckých

⁷⁾ Herodot VII. 111. Thuk. II. 96. Hahn, Alb. Stud. I. 242. M. Drinov Заселение балк. полуострова Славянами. Москва 1873, str. 4.

⁸⁾ Popisuje Zachariev 72 dle doslechu; sám na těch místech nebyl.

⁹⁾ Zachariev 78 a na tabulce č. 15. Silně je porouchán.

¹⁰⁾ Zachariev 56. Drinov 30. Konevka -para v jmenech thráckých často se vyskytá: Subzu-para, Druzi-para (snad plémě Odryzův) a t. d.

stopy přetrvaly ještě mnohá století slovanskou kolonizací poloostrova.

Z Thrákův nejpřednější a nejmocnější byli *Odrysové*, usedli v oblasti řeky Marice. Památní jsou *Sapaiové* čili *Sintové*, jichž jedna větev seděla na horní Strumě, druhá na pobřeží Egejském naproti ostrovu Thasos. V prvotní své vlasti okolo Kjustendilu žijí podnes, i jméno zachovavše, mluví však bulharsky a slovou *Šopové*, o čemž doleji řeč bude. *Korallové* bydleli východně od Bessův, *Dolonkové* na thráckém Chersonesu atd.

V horní Makedonii, okolo vrchovišť Vardaru a Štrumice, byla vlast *Paionův*, jichž osady v V. století před Kristem prostíraly se až k moři na ústí Strumy. Na jezeře Prasickém, kterýmž Struma k moři se běře, bydleli na stavbách kolových, jichž existence jediné zde písemným svěděním je dosvědčena. Nalezat se zajímavý popis těchto divných bydlíšť u Herodota. Vypravuje pak takto ¹¹⁾: „U prostřed jezera stojí lešení, na vysokých tyčích upevněná, k nimž ze suché země těsný vchod jest po jediném mostě. Tyče tyto, které pod lešením stojí, postavili za starodávna všichni občané dohromady, od té doby pak postavují pořád nové, zachovávajíce tento obyčej: Přinášejí je z hory, jejíž jméno Orbelos jest, a kdykoli kdo ženu nějakou pojme, podstavuje tři koly; pojímá však jeden každý mnoho žen. Bydli pak tímto způsobem: Každý má na tom lešení chýši, v níž žije a padací dvěře, vedoucí lešením dolů do jezera. Děti malé uvazují provazem za nohu, bojíce se, aby se neskulily dolů. Koním a soumarům dávají za pící ryby. Těchto jest tam takové množství, že když někdo dvěře zdvihne a po provaze prázdnou vrší do jezera spustí, za nedlouhou chvíli ji plnou ryb vytáhne.“ Jsouli v močárech jezera toho, nyní Tachynos řečeného, doposud stopy těch jezerních vesnic, o tom bohužel zpráv není.

K Paionům patřili i *Noropové*, nejstarší prý kovkopové v Evropě, kteří sídlili v horní oblasti Vardaru, okolo Kratova, Skopje, Štipu. I jejich jméno do pozdního středověku se dochovalo, a sice v názvu *měrop'ch* či *nerop'ch*, jak slula jedna třída lidí poddaných v starém státě srbském.

¹¹⁾ Herodot V. 16. Dle slov překladu Kvíčalova (II. 109).

K Illyrům náleželi horní Italští *Venetové* ¹²⁾, pak četné korsarské kmeny v Dalmacii, *Istrové*, *Japodové*, *Liburni*, *Dalmati*, *Ardijci* a především *Autariati*, nejudatnější a nejčtetnější to kmen illyrský, sídlící na Bojané řece a na Kosovém poli; jména jejich stopa posud trvá ve jménu bosenské řeky Tary. Východně od nich na bulharské Moravě bydleli *Dardanové*. Okolo jezera Ochridského a v hornatých dolinách Debry byla sídla *Dassaretův*. O nich čteme u Strabona, že od keltických Skordiskův tak jsou válkami znuzeni, že země jejich dlouho pustými lesy porostla; leč Hahn odkryl v Ochridě nápis, z něhož vysvitá, že Dassaretové ještě za císařův římských v té krajině přebývali. Někteří se domnívají, že jméno Dassaretův uchovalo se podnes v názvu rumunského kmene *Mesaretův*, kteří v Pindu bytují.

Z kmenův epirských a makedonských připomínáme jen *Dolopy* v Pindu a *Lynkesty* v záp. Makedonii. Makedoni a Epiroté záhy misili se s Řeky, kteří veškeré pobřeží poloostrova ode dávna obroubili nepřetrženou téměř řadou kvetoucích osad.

O povaze Thrákův nejstarším a nejdůležitějším svědkem je Herodot ¹⁴⁾. „Thrákův národ největší jest všech lidských národův po Indech. A kdyby jeden jím vládl, aneb kdyby svorně smýšlel, nepřemožitelný by byl a daleko nejmocnější všech národů podle mého mínění. Avšak toto nemožno jest a nelze, aby se u nich kdy stalo; a proto právě jsou slabí.“ Bydleli v městech a ve vsích, orbou se zabývali i hornictví dbali, ale nade všecko milovali válku a plen, jsouce lid udatný a bojovný. U všech téměř kmenův vládl společný mrav. Žili v mnohoženství; žena nejvíce milovaná u některých nad hrobem usmrcována a s mužem spolu pochovávána. Dívkám lecos dopouštěli, ale žen, jichž nabývali koupí, střežli náramně. Když se dítě narodilo, hořkovali, vyčítajíce lidská neštěstí veškerá; ten obyčej podnes zachovává se u Rumunův makedonských. Když někdo se světa sešel, tu s žerty a veselím jej pochovávali, dokládajíce, z kolika neštěstí vyvázla teď že v samé blaženosti jest. Věřili v nesmrtelnost duší. Mrtvoly buď spalo-

¹²⁾ Fr. Müller op. cit. 470.

¹³⁾ Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar 350.

¹⁴⁾ Herodot V. 3.

vali, buď celé pochovávali; nasypavše pak mohyly, slavili nebožtíka závoděním a dvouboji. Ctíli Aresa, Dionysa a Artemidu, králové jejich Herma; tak aspoň Řekové domácí jména božstev dle svého způsobu vyložili. Svátky Artemidy, thrácky Kotys, Kotytto nebo Bendis řečené, slaveny s rozpustilostí při hudbě a tanci. Rádi lenošili. I víno píti uměli. U Thrákův i Illyrův velice ve zvyk vešlo tetování. Však i po dnešní den arbanaský bojovník aspoň ruce tak si ozdobuje, mnohý i prsa.

Z jazyka thrako-illyrského dochovaly se u starých spisovatelův praskrovné stopy; místní a osobní jména hojně zachovaná nedostatek ten jedva nahrazují. Pomocí arbanashtiny mnoho názvisk šťastně vysvětlil Hahn, dolčív tím i původ Arbanasův od starých Thrako-Illyrův i příbuznost Thrákův s Illyry. O významu jmen Satrův a Bessův již nahoře zmínka se stala. Zde několik dalších příkladův: *Dalmatia* či *Delmatia* = země ovčákův (déljeja ovce, dylmuarj ovčák), *Delminium* = pastvisko ovčí (delminjza), *Dardania* = kraj hruškový (dardza mn. dardéne hruška), neboť planých hrušek plná je ta krajina, *Codrio* = pahorek (kodrza, odtud i jméno města Skadru), *Dimallon* = dva vršky (di, malj), hory *Bora* v Makedonii — borza sněž (podnes vrchy toho jména v Albanii) atd. Příklady Hahnovy jedním novým rozmnožíme: v jméně bosenské řeky *Limu* vězí arb. ljumzi = řeka.

Slušno zde upozorniti na některé umělecké pokusy starých Thrákův. Leč podrobnějšího bohužel nic o nich říci nelze, neboť, kolik vědomo, od nikoho posud vyobrazeny nebyly. Hrubé i neforemné kresby jezdcův sudlicemi ozbrojených, volův, jelenův a rozličné hieroglyfické rysy vytesány jsou po stěnách skalných jeskyň na neschůdném hradišti prilépském, na slavném hradě Marka Kraljeviće, který přirozenou svou polohou od prastarých dob sloužil za pevnost. Viděli je 1858 cestovatelé Hahn a Zach¹⁵⁾. Podobné skulptury spatřil Wilkinson na mnoha místech v Hercegovině. I na Balkáně leckde vytesány jsou zmije, medvědi atd. V Rhodopě u vsi Ilandži, na pustém místě Tzrlo řečeném, divná znamení jsou vyryta na dvou souběžných

¹⁵⁾ O mravech Thrákův R. Roesler, *Römische Studien* (Leipzig 1871), 53 sl. a Forbiger v A. Pauly, *Realencyclopädie* VI. 2. 1892.

¹⁶⁾ Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, 2. vyd. 177.

stěnách horských, nemnoho od sebe vzdálených, na blízku starého pohřebiště¹⁷⁾. Není pochyby, že hrubé tyto památníky makedonské, hercegovské, balkánské a rhodopské pocházejí od nejstarších obyvatelův těchto zemí, ne snad z dob římských, slovanských aneb vůbec křesťanských.

Jediný pokus, spojití nesvorné kmeny thrácké a utvořití říši domácí, vyšel od Odrysův. Kníže jejich *Teres* okolo 450 před Kr. velkou část kmenův sdružil v znamenitou říši, kterou zanechal synu svému *Sitalkovi*. *Sitalkův* nástupce *Seuthes* panoval od Dunaje do Abdery, od Bosporu do Strumy. Ale brzo po jeho smrti říše se rozsula a kmeny navrátily se k starodávné samostatnosti, ničíce se u vzájemném boji. *Filipp II.* král makedonský Illyry a Thráky k říši své připojil, arci po krvavém zápase. Vojsk *Alexandra Velikého* část znamenitá sestávala z Thrako-Illyrův. Za sváru diadochův obnoveny rozmlšky kmenův. Odrysi válčili s Gety, Illyrové a Dardani neustále vpádali do Makedonie, a Autariati vytiskli Tribally z části až za Dunaj. Tu zjevili se počátkem III. století před Kr. v Bosně *Keltové*. Snadno jim bylo zpusťovati a zdrancovati veškeren poloostrov, vysílený přičiněním samých domorodcův. Na jižním svahu Balkánu založili stát se stolicí Tyle, odkud celé téměř století hrůzu pouštěli na veškeré sousedy. Trvalejší, nežli Tylská, byla říše keltických *Skordiskův* v Bosně; množství domácích kmenův od nich zcela zhlazeno. Počátkem II. věku před Kr. vyskytli se na dolním Dunaji *Bastarnové*, plémě (dle *Zeussa*) germanské. Přivoláni jsouce od *Filippa III.* makedonského proti Římanům, překročili Dunaj a kruté vedli války s Thráky a Dardany. Tehdáž také některé kmeny *Skythův* přešly přes Dunaj a osadily se v rovinách východního Bulharska; Herodot a Thukydides je tam ještě neznají, ovšem pak Strabon.

Za druhé války punské objevili se na poloostrově *Říťmané*. Půl třetího století minulo, než oni země thrako-illyrské sobě

¹⁷⁾ Zachariev 72. Některé znaky tamže na tab. č. 11, 12. Dle Zacharieva 60 vykopány v klášteře Batkuském kamené jakés desky se sošpurnámí, které představují jezdcův neozbrojených na holých koních s kápky skoro bulharskými. Na některých deskách jsou sledy nápisův řeckých, na jedné . . . νος. v. Κοτνος, na jiné πολιν αποικ. Βηρος . . . Jména Kotyse a Bessův ukazují na věk těchto památek. Jsou-li k oněm horským sošpurnám podobny, řici nevíme.

podmanili. Zoufalý byl odpor Illyrův, Pannonův, Skordiskův. Mnoho krve prolito, nežli v poslušenství uvedení kmenové thráctí. Dardani a Thrákové pokořeni po osmiletém boji (78—71 před Kr.). Ve válce té Appius Claudius v Rhodopě zahynul; C. Scribonius Curio až k Dunaji pronikl a po tříletém boji triumfu dosáhl; M. Lucullus Bessy v horách porazil, města Uskudamy dobyl, řecké kolonie na Černomoří podrobil a válku triumfem zakončil¹⁸⁾. Nejmocnější z tehdejších knížat thráckých, Kotys vládce Odrysův, stal se římským poplatníkem. Co ve vlastní Thrakii poplatná knížata ještě dlouho se držela, krajina mezi Dunajem a Balkánem 29 před Kr. provincií římskou se stala pod jménem *Moesia*, podmaněna byvši od M. Crassa. Teprve 26 po Kr. za císaře Tiberia, když Odrysové a jiní kmenové povstali, i *Thracia* mečem pokořena¹⁹⁾.

Co do zařízení nových provincií, *Thracia* od řeky Nestu sahala k Černému moři, od moře Egejského k Haemu. Za Diokletiana a Konstantina Vel. rozdělena byla na šestero částí, kteréž byly: 1. vlastní *Thracia* (hlavní město Philippopolis), 2. *Haemimontus* (Hadrianopolis), 3. *Europa* (Heraklea či Perinthos), 4. *Rhodope* podél moře (Aenos), 5. *Moesia secunda* za Haemem²⁰⁾ (Marcianopolis, potomní Přeslav), 6. *Scythia inferior*, dnešní Dobruža (Tomi). *Moesia* prvotně omezena byla na sever Dunajem, na jih Haemem, Orbelem a Scardem, na západ Drinou a Sávou, na východ Černým mořem. Na východním Balkáně však část podhoří náležela k záhorské Thrakii. Řekou Kiabrem Moesie rozpuřena byla ve dvě, na Moesii horní a dolní. Císař Aurelián, opustiv Dakii zadunajskou, od Trajana dobytou, zařídil v Moesii novou provincii, nazvanou *Dacia Aureliani*, která se prostírala od Řšavy až k řece Utus (nyní Vid). Konstantin Veliký, rozděliv říši na čtyry prefektury, utvořil na poloostrově prefekturu Illyricum s dvěma diocesemi. Části diocese Dácké byly: *Moesia prima* nad Dunajem a Moravou (hl. m. Viminacium na ústí Moravy), *Dardania* (Scopi),

¹⁸⁾ Eutropius VI. 2 a 10. Srov. Mommsen Röm. Gesch. (2. vyd.) III. 284.

¹⁹⁾ Tacitus Annales III. 38. IV. 46.

²⁰⁾ Za Hadriana rozhraní Moesie a Thrakie bylo u dnešní vsi Chotnice neb Ochotnice, dvě hodiny severozápadně od Trnova. Svědčí o tom nápis latinský tam nalezený a pak do kláštera sv. Trojice na Jantře přenesený, jež vyd. Slavejkov v Blg. kniž. 1859, 414. Cf. Mommsen Corpus inscr. III. p. 992.

Dacia ripensis (Ratiaria, dnešní Arčar na Dunaji), *Dacia mediterranea* (Serdica dn. Srědec), *Praevalitana* (Scodra) a částečně i *Macedonia salutaris* (Stobi)²¹⁾. Ostatek *Macedoniae salutaris* s vlastní *Macedonií*, *Epirem*, *Thessalií* a veškerou Helladou náležel k dioecesi Macedonské.

Že celá severní část poloostrova nepřetrženým válčením značně byla vyliďněna, na snadě jest; co do lidnatosti dojista se rovnala zpustlé za Římanův Helladě. Římané usazovali v zemi četné veterány. Domáci živel ustupoval před cizím. Na poloostrově stýkaly se oba světové jazyky, které zavládly v říši Římanův, latinský i řecký; tam rozhraní bylo Orientu a Occidentu. V končinách severních, v Bulharsku, Srbsku a Bosně uhostila se latina, v končinách jižních, zvláště ve východní Thrakii a v Makedonii řečtina. Romanisace Thrako-Illyrův rychle šla ku předu. V IV. stol. Nicetas biskup Remesiany (u Niše) výtečně spisoval latinsky. Biskupové Marci-anopolští latiny užívali v dopisech s Chalkedonským konciliem (451) a s byzantinskými panovníky. Řek Priskos, který v V. stol. projel celý poloostrov, zaznamenal, že tam všude latina byla jazykem úředním i soukromým²²⁾. Smíšeninou živlův domácích s živly latinskými vznikl jazyk nový, totiž *rumunština*. Ten mnoho vlastností přijal z thrako-illyrštiny, hlavně člen, jenž na konci jmenům podstatným přivěšován, nahrazuje deklinací; rumunština posud jej sdílí s arbanaštinou.

K vyličení občanského života v Moesii, Thrakii, Makedonii a Illyrii pod panstvím římským na poloostrově přehojné prameny jsou rozvaliny měst, stopy silnic, nesčíslné nápisy a bohaté nálezy archeologické, svědčící o domácím průmyslu a obchodu; avšak největší část posud leží nepopsána a neznáma.

Plémě thrako-illyrské neobyčejnou energií a neunavnou bojovností za všech věkův se vyznamenávalo, avšak vždy v cizích službách, vždy k prospěchu sesláblých jinorodcův a ne silných soukmenovcův. Pod prápory Alexandra Velikého pluky horalův poloostrovních Asií vydobýly Řekům. Za dob římských v III. století po Kr. mnozí odvážní Illyrové, vyznamenavše se ve válkách, i císařství římského dosáhli. A za časův novo-

²¹⁾ Forbiger I. c.

²²⁾ Drinov Зареание 25.

věkých nejsilnější oporou zesláblé Porty jsou pašové a vojáci z národa Arbanasův, potomci a soukmenovci oněch vojsk illyrských a epirských, s kterými Alexander perskou monarchii ztroskotal, s kterými Pyrrhus král v námezdných bojích proti Římanům a Karthagincům slávu hledal, těch vojsk, z nichž sprostní vojínové směle cestu až k trůnu světové říše Himaké sobě razívali.

Zbývá nám, abychom ku konci promluvili o často přetřásané otázce, jsou-li Slované prabydlitelé poloostrova. Učení o autochthonii jižních Slovanův nevymizelo podnes. Avšak přívrženci jeho vespolek se nesrovnávají. Poláci Lelewel a Bielowski veškeré Thráky vyhláší za Slovany; Rusové Butkov, Saveljev-Rostislavič, Čertkov Slovany pokládají jen za část prabydlitelův; arcibiskup Filaret, archimandrita Leonid a německý badatel Cuno²³⁾ domnívají se, že Slované ode dávna zde bydlí, ač pomíšení s jinými kmeny. Pavel Jos. Šafařík ve spise „Ueber die Abkunft der Slaven“ 1828 vyslovil domnění, že Slované od pradávna s Thráky a Epiroty na poloostrově sídlili. V Starožitnostech (1837) praví²⁴⁾: „K víře ovšem podobné jest, že po vypuzení starých Slovanův ze dnešních Uher od Celtův některé větve jejich hlouběji do Thracie a Illyrie se uchýlivše, v tamějších nepřístupných horách dlouho při národnosti své se zachovaly.“ Na jiných místech v témž díle častěji však podotýká, že pouhá podobnost jmen (jiných důkazův pro slovanství Thrákův není) nikdy nemůže býti platným důkazem pokrevnosti národův, a zapírá ku př. všeliké příbuzenství thráckých Krovyzův s ruskými Kriviči²⁵⁾. Ze spisovatelův jihoslovanských autochthonie Slovanův přidržovali a přidržují se Bulhaři Dr. Beron, Rakovski, Zachariev, Srbové Hadžić, Verković, Milojevič a j. a to s horlivostí neslýchanou, jakoby vyvrácením toho náhledu celá existence a veškerá práva Jihoslovánův rázem byla podvrácena. Kdyby národní čest a sláva v skutku na tom založena byla, zdali národ v sídlech svých jinojazyčné předchůdce měl čili ne, dozajista ku př. učenci

²³⁾ J. Cuno, Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde. I. Die Skythen. Berlin 1871.

²⁴⁾ Šafařík, Sebr. spisy I. 238.

²⁵⁾ Tamže I. 516.

severoameričtí za předky Angloamerikanův prohlásiti by museli Indiány!

Nejzdařileji pojednal o celé otázce mladý učenec bulharský Marin Drinov, nyní professor na universitě v Charkově, v ruském spise o osídlení balkánského poloostrova Slovaný, 1873 vydaném ²⁶).

Pohledněmež na důkazy theorie thrako-slovanské! Jména Mila reka, Vratzista, Verzana atd. napřed odčísti sluší, poněvadž se nevyskytují prvé než za VI. věku, kde již národopisné poměry poloostrova náramně se byly změnily. Ostatní důvod spočívá na kroucení místních jmen. Krovzyi jsou prý Kriviči, Koralli Goralé, Bessové Bési, Pelagoni Poljané, Odrysi Obotriti, Dolonkové Dolenci, Myzi Muži neb dokonce Mazovi, Lynkesti Ljachité ²⁷), Tribali konečně Drevljané. Z řek Strymon je polské strumeň (potok), Bargas pochází prý od *břeh*; Nestos porovnáváno s jménem ruské Msty, která padá do jezera Ilmenského. Z měst Doberos slove od staroslov. *dǫbrъ* (údolí, rokle), Bylazora je prý Bílá zora, Uscadama je Úzkodom.

Takovým na skřípec natahováním všelicos lze ze slovanštiny vyložití, ale filologie to není. O Krovyzech bájili zastánci theorie thrako-slovanské, že odešli na sever přes Dunaj a že se usadili v severní Rusi co Kriviči. O tom však v pramenech není ani slova. O významu jména Bessův nahoře sme zmínku učinili. Někteří poukazovali na slovanské *běs*. Filaret a Leonid na základě zpráv o křesťanství mezi Bessy tvrdili dokonce, že Slované již v V. století jazykem svým psali, jsouce křesťané. Nad to nesluší zapominati, že Slované, kamkoli se přistěhovali, jména cizá k podobným jménům domácím připodobňovali; tak jest i s Mestou a Strumou. Kořen *stru* je vůbec indoeuropejský ²⁸).

Nejlépe se nedůvodnost křivých těch názorův jeví u jména *Bylazora* (*Βυλαζώρα*). Město to leželo v horní Makedonii

²⁶) Op. cit. 26—40. Tam najdeš i sestavení celé literatury o tom předmětu.

²⁷) Aug. Bielowski, muž jinak velmi zasloužilý, odkryl (*Wstęp krytyczny do dziejów Polski. Lwów 1850*) prasídla Polákův na Ochridském jezeře. Lěchité (Lynkesti) v III. stol. prý vyhnáni od Keltův za Dunaj. Tam založili Dakii. Král Boirebista je Leško II., Dekebal je Semovit a t. d.

²⁸) Viz Miklošič, *Lex. palaeoslov.* sub stǫja: sanskr. *sru* fluere, řec. *ῥῆμα* (ῥεῖν), lat. *rivus*, kelt. *sruth*, starouém. *stroum*, lit. *srava* a t. d.

na Vardaru, kde nyní je Veles, a poprvé se zpomíná 216 před Kr.³⁹⁾ Má prý název čistě slovanský: *Bílá zora*. Podivné to jméno! Nelze věru pochopiti, jak by se město nějaké kdekoli pod sluncem nazvati mohlo názviskem takovým, jakkoli poetickým. Zora ostatně nebývá než červená. A k tomu přijde i pádný důvod filologický; vždyť slovo to bulharsky od pradávna nemohlo zníti *byla*, nýbrž *běla* zora. O pravý výklad jména obraťme se k Arbanasům. V jejich jazyku *ura*, *ure* značí *most*, a cestovatel Hahn dokládá, že místo dnešního Velesu od přírody takorůzka stvořeno je k přechodu přes divoký Vardar, že zde jistě od nepaměti stál most. Veles, arb. *Vulza*, u Byzantincův a Novořekův *Βελισσός* neb *Βελισά* řečený, u Turkův slove zhola Kjöprülü od kjöprü (most³⁰⁾).

Za středověku Slované leckdes pokládáni za autochthony balkánského poloostrova. Je to omyl literární, z neporozumění zprávám starým povstalý, kterým se nikdo másti nesmí. Staroslovanský překlad Zonary ku př. praví, že „Trajan vojinstvoval na *Daki*, sirěč (totiž) na *Srble*.“ A v starobulharské pověsti trojanské z dob cíře Symeona († 927) čteme, že lid Achillův slul „togda *Myrmidonos*, nyní *Bl'gare*.“ Stejně ceny jsou chorvatské pověsti o sv. Jeronymovi († 420) co vynálezci hlaholice, list papeže Jana X. (914—929) o činnosti apoštolův mezi Slovany dalmatskými atd. Byzantinci ve své paučenosti překřtívali nové národy na staro; Srbové jim slouli Tribally, Bulhaři Mysy neb Odrusy, Rumuni Daky neb Gety, Arbanasi Akarnany, Němci Kelty, Maďaři Pannony, Kumani Skythy atd. Slované pak spisovatelé za středověku jen následovali příkladu jejich.

³⁹⁾ Polybios V. 97.

³⁰⁾ Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, 2. vyd. 166. Zdali slovanské Veles utvořeno z první části jména *Βυλαζ-ωρα* (Vylaz), netvrdíme, ale jiným k rozhodnutí ponecháváme.

Hlava III.

SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ BALKÁNSKÉHO POLOOSTROVA.

Příchod Slovanův a postup slovanské kolonisace v III.—VII. stol. Římské panství v Dakii a styk Slovanův s Římany. Boje na Dunaji za II. a III. století. První stopy Slovanův. Hunové, Gothové, Bulhaři. Císař Justinian (527—565). Slované a Antové v Dakii za VI. a VII. stol. Avari. Úpadek moci avarské a byzantinské a válečné pokroky Slovanstva od Karpat po Spartu.

Úplný převrat nastal na veškerém poloostrově balkánském příchodem Slovanův. Když světová monarchie římská z sil svých se vyžila a klesati i chřádnouti začala, tehdá na půlnoční pomezí její navalili národové severní, kteří, moc římskou zlomivše, až k břehům moře Středozemního pronikli a v provinciích římských stan svůj rozbili. Germánové osadili oba poloostrovy západní, Slované osadami svými pokryli poloostrov nejvýchodnější od Dunaje k Spartě. Než Germánové v Hispanii, v Gallii a v Italii buď s poddanými se smísili, buď od jiných přemoženi byli a tudíž co národ zanedlouho zanikli. Slované pak posud poloostrova balkánského drží část největší, v níž pod vládou domácí i cizí tak se udomácnili, jakoby od nesčetných tisíciletí vlast svou zde měli.

O době a způsobu osídlení poloostrova balkánského skrze Slovaný od učencův rozličná mínění pronášena, a doposud vedlejší otázka tato není tak vysvětlena, aby další její roz-

birání zbytečným nazvati se smělo. Badatelé událost tu kladli do doby velikého stěhování národů, obmezujíce trvání její na nehrubě veliký počet let. Z domněnek o tom předmětu uvéstí sluší tré.

Polský historik Surowiecki vyslovil mínění, že Slované teprvé po pádu Hunnův přiblížili se k dolnímu Dunaji a že přechod jejich na pravý břeh veletoku toho neudál se před poslední čtvrtí V. století. Toho náhledu přidržel se i Šafařík, řka, že tiché, pokojné vkračování rodin slovanských a zosazování se na zpustlých nivách obojí Moesie začalo se na konci V. století a že v něm v běhu celého VI. věku se pokračovalo. ¹⁾ Pohnůtkou k stěhování dle něho byl nátlak kmenův asijských. Chorvatský dějepisec Dr. F. Rački ²⁾ tvrdil, že od Hunnův Slované přivedeni k Dunaji, a odtud že poněáhu stěhovali se na poloostrov. S jinou domněnkou vystoupil Rus Hilferding ³⁾; nejprvé prý Gothové, od Dněpru před Hunny ustupující za Dunaj, uvlekli za sebou některé Slovany (ok. 375), později pak vpády Attilovy Slovanům cestu ukazovaly do říše byzantinské.

Nejnověji celou otázku důkladně vzal na přetřes Drinov ve spise, k němuž sme již nahoře poukázali. ⁴⁾ Na základě studií samostatných došel k výsledkům zcela novým. Dle něho usazování Slovanův na poloostrově balkánském nestalo se rázem nebo za 50 let, nýbrž trvalo znenáhla nejméně tři sta let, počavši během III. věku, tedy před velikým stěhováním národův, a zkončivši se stoletím VIIým. Souhlasíce s největší částí výsledkův badání Drinova, jeho výklad u vypravování našem za základ sme položili.

Nejstarší dějiny Slovanův, důkladně a obšírně vyložené od Šafaříka v Starožitnostech, nespádají v rámec díla našeho a čtenáři slovanskému namnoze dobře jsou povědomy. Jenom pravěkého bytování Slovanův v Podunaji několika slovy se dotknouti budiž nám dovoleno. Šafařík sídlení Slovanův na

¹⁾ Šafařík, Sebr. spisy II. 169.

²⁾ V Arkivu za povjest. jugosl. IV. 241.

³⁾ Hilferding, Sebr. spisy I. 6.

⁴⁾ M. Drinov Заселение балканского полуострова Славянами. Москва 1873. 8°. 176 str. (o sobě i v Чтениях общества ист. и древн. росс. 1872 sv. IV.). Srov. naši recenzi Čas. Č. Musea 1874, 501 slů.

středním Dunaji za dávné starobylosti doličil mnohými nezvratnými doklady.⁵⁾ Avšak dáleji tvrdí, že vpádem mohutných Keltův, vyrojivších se v IV. věku před Kr. z Gallie přes Uhry až k oustí Dněstru, Slované násilně zahnáni za Tatry; o tom pověst ruská zachovala se prý v kronice Nestorově, jenž vypráví o vypuzení Slovanův z Podunají od „Vlachův“. Kromě některých zbytkův v dolinách dnešního Slovenska a krom tak řečených „služebných Sarmatův“ v rovině potisské nebylo, dle Šafaříka, na Dunaji Slovanův téměř po osm století až do opětného jich pohnutí na jih. Dle Drinova však Slované z Uher po levém břehu dunajském a z části Dakie nikdy se ven nehnuli. Neboť na východ od Tisy a na levý břeh Dunaje Keltové nikdy nepronikli. Zprávy starých o olbřimské Keltův povaze vůbec příliš doslovně bývají brány; veliká národa toho převaha spíše pocházela z malátnosti a nesvornosti jejich nepřátel, než z osobní přesily. Dle Drinova veškeren lid, od Římanův Sarmaty nazývaný, jenž v Uhrách přebýval a jež s černomorskými Sarmaty v příbuzenství uvozovati prý nesmíme, byl slovanský. Nepochybní ovšem Slované, po rovinách uherských v stálých sídlech usazení, vyskytují se teprv v pol. V. věku co poddaní Hunnův. Priskos, vyslanec císaře Theodosia II. k Attilovi (448), zaznamenal, že lid mluvil jazykem rozličným od jazyka Hunnův, Gothův a Římanův. Ve vesnicích Priskovi místo žita dáváno proso, obilí to vždy Slovanům velice oblíbené, a místo vína nápoj *μέδος* zvaný (medovina); hunští pak průvodčí posluhovali asijským kumysem, kterýž nápoj hunsky slul *kamos*. Dle Jornanda na mohyle Attilově (453) slaveny skvělé pohřební hody, u tuzemcův řečené *strava*, kteréžto slůvko známo posud Čechům i Slovákům, Rusům i Polákům.

V prvním století před Kr. vynikla v dnešních Sedmihradech, v horské této pevnosti, odevšad nebetyčnými Karpaty ověšené, mocná říše *Dakův*, která brzo i Římanům nebezpečnou se stala. Národ ten sám sebe zval *Daky* a i od Římanův tak nazýván byl. Totožnost *Dakův* s *Gety* úplně dokázána

⁵⁾ Jezero Blatenské za římských dob slulo *Pelso*, slov. pleso; město *Tzierna* leželo na řece podnes Černa zvané, na rozhraní Uher a Valachie; podkrají Tisy a řeka tato sama jmenovala se *Pathissus*-Potis; město *Bersovia* v Banátě — podnes tam řeka Brzáva a t. d. Srov. Šafařík Sebr. spisy I. 265—302, Drinov Zaceř. 66 sld.

není.⁶⁾ O národnosti Dakův určitého nic tvrditi nelze, neboť stopy jazyka jejich příliš jsou skrovné. Zdá se však, že stará Dakie, která za krále Dekebala prostírala se od Tisy k Dněstru, od Dunaje hluboko do Karpat, byla zemí velmi různoplemenou. Již na basreliefech sloupu Trajanova pozorujeme lid dácký v rozmanitém kroji, v rozmanité zbroji. Není nepodobné, že i kmenové slovanští sídlieli uvnitř hranic rozsáhlé říše dácké.

Císař Trajan po delších bojích Dakii připojil k říši římské (107). Ale panství Římanův v Zadunaji, neustále jsouc od sousedův ohrožováno, nikdy nemohlo tak se zakořeniti, jako ku př. v Hispanii nebo v Africe. Již Trajanův nástupce Hadrian velikolepý most přes Dunaj ze strachu před barbary strhnouti dal. V III. stol. za Galliena Dakie zhola byla ztracena. Aurelian 271 úplně ji přenechal barbarům a římské osadníky z měst a polí Dakie odvedl do Moesie. Římané tedy osaměle žili mezi nepřátelským obyvatelstvem, nesplynuvše s ním, a po 166 letech nejistého na mnoze živobyetí nový domov zase opustili.⁷⁾

Římská okkupace Dakie nezůstala bez vlivu na Slovaný, sídlící v sousedství a snad i v zemi samé. Drinov poukázal především na slovanské *koledy*, svátek pohanský, jehož název ze slovančiny vyložití nelze. Vyskytá se u Slovanův skoro u všech (stř. slov. koľęda, bulh. koleda, srb. koleda, kolenda, rus. koljada, pol. koľęda, čes. koleda). Původ má slovo to z lat. *Calendae*. Trullanské koncilium (691) křesťanům zapovědělo světití vedle latinských Vot a Brumalií i koledy (*καλάνδας*), totiž oběti prvního dne každého měsíce, zvláště 1. januařia. Snad na nějaký svátek staroslovanský jen přenesen název januarových kalend římských. Přijetí slova toho předpokládá bezprostřední styk Slovanův s Římany, styk před rozchodem Slovanův, před

⁶⁾ Getův jen část v IV. věku před Kr. přešla přes Dunaj a ta sídlila ještě za Strabona (I. stol. po Kr.) v Bessarabii na Černomoři.

⁷⁾ Drinov domnívá se, že snad časem dokázáno bude, že i Dakové sami byli Slované. My naděje té nedělíme, poukazující na jména dácká, místní i osobní, a na oněch 50 rostlinných názvův, zachovaných u Dioskorida a Pseudo-Appuleja (otiskl R. Boesler, Sitzber. vid. akad. 1866 Mai).

⁸⁾ Původ nynějších Rumunův v Romanii a Sedmibradech od římských kolonistův v staré Dakii jeví se býti dosti pochybným. Leč o tom jinde šířeji pojednáme.

jejich příchodem na poloostrov balkánský, nepochybně v Dakii. Že by věrozvěstové křesťanští koledu byli roznesli, nikdo rozumný tvrditi nebude.

Jméno pokořitele Daktův Slovanům stalo se nezapomenutelným a znamenitě proslulo v pověstech a písních Malorusův, Srbův a Bulharův. Císař Trajan dokonce přičten k bohům slovanským. V apokryfu „choždenie Bogorodice po mukam“, který z řečtiny do bulharštiny je přeložen, nalezá se vstavka slovanského překladatele (již v rkp. XII. věku), že lidé pohánští „Trojana, Chorsa, Veleša, Peruna na bogy obratiša.“ V jiném apokryfu, v zjevení sv. apoštolův (rkp. XVI. stol.), který podobně v Bulharsku byl zpracován, čteme, že lidé za bohy pokládali Peruna, Chorsa, Dyja (Ζεύς), Trojana a jiné; k tomu tam doloženo, že „Trojan bjaše car v Rimě.“ O Trojanu čtyřikrát je zmínka v staroruském „Slovu o polku Igorově“ (z poč. XIII. stol.). Bezdůvodně Tichonravov a Erben tam Trojana měniti chtěli v Bojana. Spomíná se v té bohatyrské písni „trop Trojan“, val Trajanský v kyjevské gubernii, posud dobře známý, na rovné stepi jihoruské zjev lidu zajisté nemálo nápadný; mluví se tam o zemi Trojanově, zemi to za valem slavným ležící — o Dakii; věk Trojanův klade se tam za daleko starší nad léta Jaroslavova, nad Olega Svatoslaviče. Se zmíněným valem Malorusové spojují všeliké pověsti o Trojanu „caru Ermalanském“. V písních bulharských opěvuje se podnes „car Trajan“, vládce neprebraných pokladův, jemuž ze sedmdesáti vývarisk teče žhavé zlato a čisté stříbro. Pod Balkánem je město Trojan s klášteřem; na řece Topolnici nedaleko Tatar-Pazardžiku stojí „Trojanov most“, a blízko něho rozvaliny od sedlákův „Trojanov grad“ řečené i prosmyk Trojanova Vrata (Kapudžik). Jméno Trajan (diminutiv Trajko) obecné je mezi všemi Bulhary, a též mezi Cincary (Makedorumuny) zhusta se vyskytuje⁹⁾. Pole „prat de la Traian“, maďarsky Keresztes-mező řečené, ukazuje se v Sedmíhradech.¹⁰⁾ Zvláště živá je památka Trajanova v Železných Vratech du-

⁹⁾ Přízvuk je na první slabice: Trájan. Bulhaři tvrdí, že to slovo je slovanské, od trajam = trvám, poukazující k prstonárodní etymologii v jednom mravoučném přísloví.

¹⁰⁾ Büsching, Grosse Erdbeschreibung. Troppau 1785. VI. 271.

najských, kde byl jeho most a jeho silnice. U Srbův jsou zříceniny, řečené „Trojanov grad“ v lese nedaleko Šabce; jsou však prý středověké. V srbských pohádkách zjevuje se Trojan jednou tříhlavý s voskovými křídly, jindy s kozlímá ušima; v třetí povídce jakožto bytost noční, bojující se denního světla, aby se nerozplynula.¹¹⁾

✱ A kdo jsou *Vlaši* Nestorovi? V letopise jeho čteme, že Slované původně tam seděli, kde nyní je Uherská země a Bulharská, a odtud že se rozešli, „Vlachom bo našedšiem na Slověny na dunajskyja i sčedšiem v nich i nasiljajuštem im.“¹²⁾ Vlachové tito jsou ne staroděvní Keltové, nébrž Římané, dobyvatelé Dakie. Slovo *Vlach* u Slovanův všech znamená člověka jazyka romanského, a sice buď Rumuna, jako u Rusův, Bulharův a Srbův, buď Italiána, jako u Chorvatův, Slovincův, Čechův a Polákův. Zjevení legií římských v úvalech Karpat, zdá se, nesmírně vzbudilo pohnutí mezi kmeny slovanskými; tím dán podnět k stěhování. Zanedlouho Slované otrásali říši římskou, tvoříce hlavní jádro bojovných sousedův na dolním Podunají.¹³⁾

Veliké bouře se na římskou říši strhly v druhé polovici II. století. V bojích, které se tu začaly, dva vynikají národové, jejichž slovanství badáním Šafaříkovým téměř je zjištěno, totiž *Karpové*¹⁴⁾, obyvatelé Chrbův t. j. Tater (zřečtile Karpat) a *Kostobokové*. V boji proti císaři Marku Aureliovi (161—180) kromě četných kmenův germánských zúčastnili se i kmenové neněmečtí, zejména Dakové, Kostoboci, Alani, Roxolani a Jazygové. Nejen Dakie, ale i Zadunají vyplněno. Tehdá Kostobokové vpadli až do Hellady k fokidské Elatei¹⁵⁾. Po skončení války mnozí barbaři usazeni v Pannonii, v Moesii a v horní Italii. V III. stol. boj na Dunaji zuřil neustále. Z do-

¹¹⁾ O Trojanu u Slovanův viz A. Kotljarevského в Древностях Моск. археол. общества. I. Москва 1865. Матер. для арх. словаря стр. 13. F. Kanitz, Trojanov grad und die serbische Trojansage (Mitth. der Centralcommission. Wien 1865 Bd. X.) Drinov, Заселение 76—81.

¹²⁾ Nestor ed. Miklosich. Vindobonae 1860, cap. III.

¹³⁾ Drinov, Заселение 81—83.

¹⁴⁾ *Καρποδάκαι* u Zosimy jsou jen zbytky toho národa v Dakii, anoť tehdá již sto let bydlel na poloostrově. Drinov 62.

¹⁵⁾ Pausanias IX. 34.

rážejících kmenův germánských první místo zaujímali Gothové. Karpové vtrhli do Moesie a žádali ročního poplatku, jaký dáván býval Gothům (237—238). Když jim to odepřeno, v nájezdech pokračovali, až 244 od cis. Filippa Araba jsou poraženi. Za cis. Galla (251—253) vpadli s Karpy a Gothy také Borané a Urugundi do poloostrova, vyplnili Plovdiv, oblehli Solun a po mnohá léta prý ani jedné krajiny v Illyrii a horní Italii nenechali s pokojem. Ačkoliv císař Claudius Gothy 269 u Niše strašně zbil, nástupce jeho Aurelianus, jenž rodem byl z Moesie, po míru s Gothy 271 Dakii, již dávno před tím na dobro ztracenou, docela opustil. Aby jméno její bylo zachováno, novou provincií Dacia ripensis zřídil v Moesii. Domnění, že by Gothové potom byli v dřevní Dakii založili velikou monarchii, sahající od Tisy k Donu, důkazův nemá ¹⁶⁾. Neboť i po míru s Gothy z Dakie neodvislí národové „sarmatští“ výpady do provincií římských činili. Již 273 Aurelianus, vrátiv se od Palmyry, kdež říši Zenobiinu byl zrušil, Karpy odraziti musel. Císař Carus po skvělém vítězství asi 200.000 barbarův zajal a na poloostrově osadil. Energický Dalmatinec Diokletian 292 změnil správu říše, poloostrovním provinciím dal samostatnou správu s sídlem v Syrmium, jehož osutiny podnes stojí u Mitrovice v Sremu. Spoluvládce jeho Galerius, původem z okolí Sardiky (Srédce), Sarmaty porazil a Karpy i Bastarny nejen přemohl, ale úplna přenesl do provincií podunajských, nesmírný prý počet lidí (298). Karpové osazeni po Moesii, Thrakii a Pannonii. Za nových válek Konstantin Vel. 334 přijal do říše přes 300.000 Sarmatův a rozsadil je po Skythii (Dobrudži), Thrakii, Makedonii a Italii ¹⁷⁾.

Touto nucenou kolonisací na poloostrově, jenž v severní polovici na mnoze byl latinský, v jižní řecký a v horských krajinách ještě thrako-illyrský, udomácněný jsou živly nové. Mezi sta tisíci zadunajských sousedův, kterým od Římanův vykázána sídla v provinciích, byla zajisté ne nepatrná část Slovanův, jako ku př. veškeren národ Karpův. Tím způsobem slovanská kolonisace balkánského poloostrova počala se mnohem dříve, nežli se vůbec za to má; onať starší jest, než veliké

¹⁶⁾ Dle Niebuhra Drinov, Zaccz. 53.

¹⁷⁾ Drinov, Zacczenie 49 sld. s doklady.

stěhování národův. Slované nejprvé po dvě stě let co římsí kolonové v Moesii, Thrakii, Dardanii a Makedonii bez velikého hluku se usazovali, a pak teprvé (ok. 500) jali sobě u větším množství zbraní vydobývati nových sídel.

V Thrakii se stopy Slovanův v polovici IV. stol. zjevují dvěma seznamy silničných stanic, kteréž známy jsou pod jménem *Itinerarium Hierosolymitanum* a *Itinerarium Antonini*. Tam spomínají se osady Zernae, nyní Černa nad Maricí (Zirinae na deskách Peutingerských, *Zeigiria* u Štěpána Byzantince), Beodizum — Vodica, což Rhodopci podnes v nářečí svém roztahují v Veodica, Cosintus na řece Cossinites (srov. Kosanica, Kos'nica v Srbsku) atd. A kdybychom i těmto slovům nedůvěřovali, nalezneme u Prokopia celou řadu jmen neomylně slovanských, názvy měst a hradův, které při nastolení císaře Justiniana (527) již byly v rozvalinách, ku př. Labuca, Mila reka, Brzana, Kleštevica, Debre, Vračišta, Streden, Kaveca atd.¹⁸⁾

Osobní jména slovanská potkáváme mezi nejvyššími úředníky říše byzantinské již počátkem V. století. A to nebyli přistěhovanci neb žoldnéři, nýbrž lidé na půdě římské zrození, jichž otcové na mnoze již pod prapory římskými se byli významovali. L. 469 jmenovali se vůdcové vojsk v Thrakii stojících *Onogost* (*Ἀναγίστος*) a *Ostruj* (*Ὀστρουί*). Z vojevůdcův velikého Justiniana nejčetnější byli Slované, vesměs mužové narození v druhé polovici V. věku. *Dobrogost* (*Δοβρογέστας* *Ἀντὴς ἀντῆς*), *Vsegrd* a *Svarun* (*Συναρσίνος Σκλάβος ἀντῆς*) vynikli 555 v boji s Peršany. Někteří za Slovana pokládati chtějí i Belizara, jenž se narodil ok. 490 v Dardanii nedaleko tvrze Skoplice (*Σκαπλίτζω*).

Slovanského původu byl konečně i sám císař *Justin I.* (518—527) a synovec jeho *Justinian I.* (527—565). Rodná ves jejich slula Vederiana (*Βεδερλίνα*) v kraji hradu Tauresium v horní Makedonii¹⁹⁾. Justin (nar. 450) za ženu měl otrokyni

¹⁸⁾ Prokopios, *De aedif.* ed. Ven. p. 437.

¹⁹⁾ Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, 2. vyd. 156 domnívá se, dle návodu konsula A. Mihanoviče, že Vederiana a Tauresium ležely na místě dnešních vsí Bader a Taor, 4 hod. jižně od Skopje u Vardaru. Dokládáme, že v listině bulh. cíře Konstantina Asěna (1259—1277), dané klášteru sv. Jiří u Skopje, zmíněno: „selo Tavor, *gradište* i s polem . . . s livadami, s jezerom Jelatnim“ atd. (Šafařík, *Památky* 25).

barbarku; slula *Ljubkyni* (Λουμπκίνη, čistě slovanské Λουμπκίνη), kteréžto jméno prý za nečestné platilo. Matka Justinianova, sestra Justinova, slula *Viljenica* (Βιγλενίτσα) a otec jeho *Iztok*. Justinian mezi krajany svými jmenován *Upravda* (Ὀυπραούδα), což s latinským jménem se srovnává: lat. justitia — staroslov. pravda. Justin za císaře Leona s dvěma druhy pěšky přišel do Cařihradu, jako podnes sedláci bulharští na práci tam chodí, na zádech máje torbu s chlebem na cestu²⁰⁾.

Slované tedy v V. století byli v provinciích poloostrovních lid neznámý, ale velmi mocný, jakkoli osady jejich, zdá se, ještě dosti byly rozptýleny. Že o kolonisaci jejich u současníkův nenalezáme zpráv, není divu. Vždyť v XVII. stol. statisíce Srbův z Kosova pole stěhovaly se do Banátu a do Rus, a za našeho století statisíce Bulharův hnuly se z vlasti své do Srbska, do Valachie, do Multan, do Bessarabie, aniž by kdo o tom nějaké zápisky činil, bez kontroly evropských učencův. A před sto lety v Evropě nic se nevědělo o existenci celého národa Cincarův čili makedonských Rumunův!

Veliké stěhování národův zvrátilo za sto let veškeré poměry dosavadní. Ještě v IV. století, dle současníka Eunapia, Thrakie, Makedonie a Thessalie nalezaly se v stavu kvetoucím, oplývající hojností činného obyvatelstva a značným bohatstvím; přesídlováním obromného počtu nezkažených a pracovitých „barbarův“ mezi znuzené Římany a Thrako-Illyry dostalo se vylištěné zemi čerstvých sil. Ale rozkvět ten lákal sousedy k obnoveným nájezdům. Gothové a Hunnové vše zase v poušť obrátili.

Vestgothové, tísnění od Hunnův, na Římanech vymohli sobě sídel v Moesii (376). Odtud i sousední země zdrancovali. Císař Valens strašně od nich poražen u Drinopole 378; on sám padl v seči té, porovnáván s Canenskou. Hrozně řádili vítězové od Cařihradu až k Alpám; málo které město polohou neb hradbami se uchránilo. Teprve 402 odtáhli do Italie. Úlohu jejich převzali Hunnové. Po pět let (442—447) ničili východní říši,

²⁰⁾ Šafařík, Sebr. spisy II. 170. Drinov 47—48. Spisovatel „Anekdot“, ať je již Prokopios či kdo jiný, praví, že Justin rodem byl Illyr, buď dle vlasti, buď že rodinu a vůbec lid jeho za starožilce pokládal. Kdyby císařové vedlejších pocházeli od barbarův nedávno přibylých, zajisté by to skladatel onoho hanopisu k ostatní potupě přidati neopomenul.

sedmdesát měst zbořili a odešli teprvé, když jim slíben roční poplatek. Po smrti Attilově 453 říše hunnská rychle se rozsula. Množství poddaných ji národův vhrnulo se přes Dunaj do provincií římských. Sarmati uhníždili se v Illyrii, hunnské tlupy buď v pobřežní Dakii, buď v nejzazší Dobrudži, v rovinách pak dolní Moesie Skyrové, Satagové a Alani. Horší všech jmenovaných byli Ostgothové, kteří se rozhostili (474) v Dardanii, Moesii a Makedonii; pod mečem jejich vymizelo prý v Thrakii veškeré rolnictvo. Všem těmto vetřelcům vláda platila daň, aby mírní byli. Kdykoli jim maličkost nějaká nebyla po vůli, sahali k zbrani. Národnost přistěhovalcův těch na mnoze je záhadna. Satagové dle Šafaříka byli Slované; jméno jejich podnes nesou slovenští Sotáci v severních Uhrách ²¹⁾).

Když i Ostgothové odtáhli z poloostrova a z Pannonie do Italie (488), tu začali zadunajští Slované svůj rej. Od té chvíle v nájezdech neustali, až opanovali celý poloostrov od Istrie a od ústí dunajského až k Spartě. Nejprve vtrhli 493 do Thrakie, kde římský vojvoda Julian padl v noční bitvě s nimi. Bouřlivější byl vpád jejich 517; strašně zpustošili Makedonii, Epir, Thessalii až k Thermopylám ²²⁾. Spolu s Slovany se v Podunají objevili neslovanští Bulhaři, lid kočovný původu čudského, jež s nynějšími Bulhary másti nesluší. L. 482 oni povoláni od císaře Zenona proti Gothům, ale jakkoli jich za nepřemožitelné pokládáno, porazil je král Theodorich (487—526) kdesi na Dunaji. Potom Bulhaři zvítězivše nad Římany na strmých březích Zurty, plenili Thrakii dvakráte, an ji nikdo dáleji nehájl (499 a 502).

Východiště vpádův slovanských v VI. století byla starověká Dakie, území dnešních Sedmihrad, Valachie a Multan. Proto současníci byzantinští Slovany často nazývají Gety, vyhýbajíce se dle zvyku svého jmenům obyčejným, aby honositi se mohli známostí svou dějin antických ²³⁾. Slované tito, v

²¹⁾ Šafařík, Sebr. spisy I. 287. Drinov 89.

²²⁾ Drinov Заселение 92. Tyto vpády Thunmann, Engel, Šafařík, Hopf připisují finským Bulharům. Než u současného Marcellina (psal 584) Slované slovou Gety, Bulhaři Bulgari. A že pod Gety mínění jsou zde Slované, dokazují slova druhého současníka Theofylakta (viz pozn. 23).

²³⁾ Τοῖς Γέταις, τοῦτο γὰρ βαρβάρους (t. j. τοῖς Σλαβήνοις) τὸ πρεσβύτερον ὄνομα. Theofylaktos Simokatta VII. 2.

Dakii osedlí, v VI. století dělili se na dvě větve; východní, menší slula *Antové*, západní, větší zvána *Slověné*. Rozhraní obou větví byl horní Dněster; než dolní jeho tok Antův sídla překračovala, prostírajíc se po levém břehu dolního Dunaje snad až k Alutě či Oltu řece. Veškerá prvotní Dakie, i horské krajiny dnešních Sedmihrad i roviny podunajské, vše pokryto bylo osadami Slověňův. V Sedmihradech podnes jsou osady Toplica, Bistra, Bukova, Dobra, Glimboka (glęboka), Glogovica, Kovasza (Kvasná), Ponor, Zalatna (Zlatná), Pojana (poljana), Presaka (prěsěka), Prislop, Ribice, Rovina, Ruda, Ostrov, Lunka černa (ląka černa). Jsou tam řeky Strela, Černa, Bistrica, Ilova, Krasna; řeka Kokel u Sasův řečená rumunsky posud slove Tirnava. Sousední Bihar slovanské jméno má (srov. české Běchory, srbské Bijor). Horské názvy rovněž na mnoze jsou slovanské: Vervu (vrch), Dealu (děl), Stina (stěna), Magura (97krát v Sedmihradech) atd. Podobně i v dnešní Románii ohromná většina místních jmen je slovanská. Tam jsou řeky Lagava, Dařovica, Sušica a nesčetné jiné názvy slovanské. Nyní Slověné z krajin těch vymizeli; pohlceni jsou od Rumunův, přichozích to z poloostrova romanisovaných Thrákův. Počet lidu rumunského vzrůstal odnárodněním Slověňův. Ještě před sto léty slýchán jazyk slovanský v některých vsích sedmihradských²⁴⁾; nyní na dobro umkl. Rumunština přeplněna jest slovy slovanskými. Rumuni od Slověňův přejali celou terminologii domácího hospodářství, občanského života a církevní nauky i bohoslužby.

Z dřevní Dakie Slověné zaplavovali poloostrov a roviny uherské, i přišel čas, kdy jazyk jejich v různých nářečích hovořen byl od dolin Arkadie až k prosmykům, jež z Sedmihrad do Bukoviny vedou, od břehův jezera Blatenského a od lesa Bakoňského až k břehům Propontidy. Tehdáž obývali Uhry, Sedmihrady, Valachii, a na jih od Dunaje Moesii, Thrakii, Makedonii a mnohé země nyní porečtěné a poalbanštěné. Severní část Slověňův potonula mezi Maďary a Rumuny, jižní trvá posud pod jménem *Bulharův*.

V Byzancii koncem V. století taková zavládla malátnost,

²⁴⁾ Viz Miklošič, *Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen*. Wien 1856. Denkschriften víd. akad. VII.).

že vnitrozemí poloostrova bez obrany ostaveno nepřátelům. Aby bylo z čeho platiti daň barbarům, bohatší provincie na Středomoří prodávány místodržcím; ti pak zemi hůře nad paše turecké vyssávali. Dvůr císařský dbal více o nádherné honby, sváry mnišské a koncilia. Po mořích zuřili afričtí Vandalové, jimž Hellas padla za obět. Na statný odpor proti nepřátelům, odevšad se hrnoucím, nebylo pomyšlení. K zachránění Carihradu zbudována 512 za cis. *Anastasia* veliká zeď od Selymbrie u Propontidy k Derkon u Černomoří, 280 honův zdělá, „znamení slabosti, pomník zbabělosti.“ K veškeré bídě přidružila se děsná zemětřesení, kterými zbořeny Korinth, Drač a pevnosti dardanské. Po Anastasiu následoval 518 Slovan *Justin I.*, jehož energie zaneprazdňovala se spory vnitřními. Není nepodobné, že na polopustém poloostrově za *Anastasia* a za *Justina* nemalý počet Slovanův nejen plenil, ale i osady své zakládal.²⁵⁾

L. 527 na stolec Konstantina Vel. zasedl *Justinian I.*, přejímaje říši hrozně zchátralou. Jeho vláda znamenitou se stala slavnými skutky válečnými, upravením zákonův a velikolepými stavbami. Hned v prvním roce jeho panování obnovena sláva římských vojevůdčů na poloostrově; vůdce German porazil četn Antův, ježto překročila Dunaj. Podél břehu dunajského osmdesát tvrzí a hlídek buď obnoveno buď založeno a velitelem tam jmenován Chilvud, jenž tři léta šťastně válčil, až při neopatrném vpádu do Zadunají zahynul. Zároveň bojováno se Slovaný na poloostrově již usazenými; vůdce Mundo 529 Slovaný v Illyriku a Bulhary v Thrakii porazil. Že na poloostrově již množství neodvislého obyvatelstva slovanského bylo, to nehledíce ani k původu *Justiniana* samého, snadno uvěříme, pohlednuvše na důkazy, které podal *Drinov*. K čemu jinému, než k vládě nad poloostrovními Slovaný, *Justinian* krom ka-

²⁵⁾ O byz. historii viz *Karl Hopf*, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit*, v *Ersch-Gruberově Encykl.* díl 85 a 86, dílo znamenité, velice důkladné a na nepřebíraných pramenech archivních založené. Někteří badatelé praví, že za *Anastasia* Slované valem se přihrnuli, na základě přípisu, do blh. převodu kroniky *Manasseovy* (ok. 1340) vnošeného: „*Pri Anastasi cari načęšę Blagare pojematı zemę siję.*“ Leč zpráva ta nepochází z podání, ale z Byzantince *Zonary*, jenž ji přejal z *Theofana*, který žil v IX. věku.

stellův podunajských vystavěl ještě okolo šesti set tvrzí ve vnitrozemí, v Dakii (t. j. Aurelianově), Makedonii, Thessalii a Epiru? A nepřesvědčí-li to, poslyáme slova Prokopiova: „Čeho na Philippopoli a Plotinopoli se nedostávalo a co tam sešlo bylo, v největším spěchu (Justinian) stavěl, poněvadž ony k dobytí snadnými se staly, jakkoli *sousedily s barbarův kmeny mnohými*“²⁶⁾. A tvrz Adina nedaleko pevnosti Palmatis v Moesii opravena, poněvadž v okolí *Σκλαβηνοὶ βάρβαροι* cestovatele ze záloh přepadali a krajinu činili neschůdnou²⁷⁾. Na místě rodiště svého založil císař nové město zvané *Justiniana prima*; dle jedněch leželo u Kjustendilu, dle jiných u Skopje, jistě pak v středu poloostrova, buď v provincii Dacia mediterranea, buď v Dardanii, nikoli však u Ochridu. V městě tom dosadil nezávislého arcibiskupa, jehož diocese velmi byla rozsáhlá, od Dunaje sahajíc až k Skadru. A však po sto letech církev tato za bouřlivých válek naprosto zmizela.

Ale přípravy ty minuly se s účelem. Co Justinian šťastně bojoval ve vzdálených provinciích, s Peršany na východě, s Vandaly v Africe, s Gothy v Italii, poloostrov balkánský až k branám samého sídelního města Carihradu stal se kořistí Slovanův. Každoročně vpadali Slované až do Hellady; ani hora, ani jeskyně, ani jediný koutek římské země nezůstal prý bez pohromy. Každý vpád říši zbavil, ač smíme-li věriti letopiscům, asi 200.000 obyvatelův zabitých neb zajatých. Kusé zprávy o některých nájezdech Prokopios Caesarejský vpletl do svých pamětí o gothské válce, ale poněvadž od 527 téměř 20 let trávil v táboře Belisarově v cizině, o příbězích na poloostrově zvědál více pověstmi nežli svědky věrohodnými a spolehlivými. Obšírný těchto vpádův popis nemůže býti naším úkolem; poukážeme jen k případům nejdůležitějším. Antové 533 plenili Thrakii; zanedlouho jal se Justinian s nimi vyjednávat, chtěje jim postoupiti zpustlé město Turris na levém břehu Dunaje (snad Turnu Magurel na ústí Olty), jestli že by se zavázali k pomoci proti jiným nepřátelům říše římské. L. 548

²⁶⁾ Φιλιππουπόλεως τε και Πλωτινιόπολεως τά τε ἐνδιόντα καὶ καταπεπονηκότα σπουδῇ τῇ πάσῃ ᾠοδομήσατο, ἐπεὶ αὐτὰς ἐπιμαχώτατας ἐνέβαινεν εἶναι, καίπερ ἔθνεσι γεγενοῦσας βαρβάρων πολλοῖς. Prokopios de aedif. IV. 11. ed. Bonn. p. 304.

²⁷⁾ De aedif. IV. 7. str. 293.

prodrali se Slované bez závaďy až do Albanie k Drači. L. 551 přešel přes Dunaj zástup tří tisíc Slovanův, jenž, rozděliv se na dvě čety, plenil Thrakii až k moři a Illyrikum, právě dle Prokopia divy při tom páchaje. Roku následujícího ohromné pluky Slovanův převezly se přes Dunaj a táhly na Solun. Než u Niše zaslechli, že u Srédce stojí římské vojsko, pročež Solunu zanechali a do Illyrika zabočili. Rozdělivše se pak na tři zástupy, strašně zpustošili celý poloostrov, římské voje porazili a až k dlouhým zděm Anastasiovým zajeli. L. 558 děsná poloostrov stihla záplava cizojazyčnickův Slovanův i Neslovanův, z nichž jedni přirazili až k Thermopylám, druzi od Cařihradu odrazení starcem Belisarem²⁸⁾. Vpadající z Zadunají čty podporovány zajisté Slovany již v provinciích osídlennými. Připomínáme, jaké podpory pozdější panovníci srbští a bulharští mívali při vpádech do provincií byzantinských od lidu slovanského, Řekům poddaného.

Ku konci vlády Justinianovy dostalo se Římanům sousedství mnohem nad Slovany nebezpečnějšího. Usadit se v rovinách pannonských nový národ kočovný, aby odtud loupežné jízdy na vše strany podnikal — *Avaři*. U Slovanův sluli *Obři*, kteréžto jméno přeobráćeno k významu giganta (ćes. obr, pol. ołbrzym, luž. hobr). V polovici V. věku Avaři bojovali ještě mezi mořem Chvalinským a Azovským. Sto let potom válčili se sourodými kmeny v stepích jihoruských, načež porazili Anty, pokorili Duljeby, kmen ruský na meziřící Buhu a Styru osedlý, a všeliké jim činili násilí, užívajíce žen jejich k svému veselí a co potah k vozům svým. Odtud 568 do nížin potiských a podunajských v dnešních Uhrách se vystěhovali. Půl třetího století trvalo jejich zbojnické panství. Potom zmizeli beze stopy, což u Slovanův vešlo v přísloví. Říkánoť na Rusi ještě v XI. věku: „pogyboša aky Obre“²⁹⁾.

Rozšířena je domněnka, že říše avarská od Volhy sahala k Labi, od dolního Dunaje málem až k moři Baltickému. Náhled ten, zavedený od Gibbona, vyvrácen od Drinova. Panství

²⁸⁾ Šafařík II. 161—163. Drinov Заєа. 93—101.

²⁹⁾ Nestor ed. Miklosich cap. VIII. Slovo *Obrin*, kromě u Nestora, čteme v Zlatostruji cáře Symeona († 927), a v životě sv. Konstantina v legendách pannonských. Viz Miklošić Lex palaeoslov. pod обрнъ.

Avarův sotva kdy přesahovalo meze roviny pannonské; do sousedních krajín přicházeli oni jen na loupežných výpravách a nevládli tam stále. Slované v Dakii od nich zcela byli neodvislí. Pozdější kronikáři byzantinští vidí arci v každém hnutí Slovanův vliv Avarův, považujíce Slovany vesměs za poplatníky avarské, ba někdy Avary a Slovany zcela ztotožňujíce. Když však prohlížíme spisy současníkův — a k těm dějepisec téměř výhradně se má obracet — tu poplatnictví avarské v nívěč se rozplyne; u vpádův slovanských ani jednou nenajde se návod Avarův. O Slovanéch v Pannonii bydlících arci pochybno není, že poslouchali Avarův; strojívali jim mosty a lodě k přechodům přes Dunaj a Sávu (ku př. 579, 592). O Slovanův dáckých neodvislosti a svobody milovnosti současník Menander velezajímavou zachoval zprávu³⁰⁾. Po dobytí Pannonie chán avarský vzkázal vojvodovi *Dobřetovi* (*Δαυβέρτος, Δαυβίτας*³¹⁾ a stařešinám Slovenův, ať Avarům se podrobí a daň jim odvádějí. Ale Dobřeta a stařešiny odvětili pánovitým cizojazyčníkům: „Kdo z lidí, kteří paprsky slunečnými jsou ohříváni, moc naši sobě podmaniti by mohl? Uvyklit sme vládu nad jinými sobě zjednávati a ne jiným se poddávati; při tom i zůstaneme, pokud válek bude a mečův!“ Avarští poslové hněv svůj zkrotiti nemohouce, pýchu a nadutost svou na odív stavěli, až ve vzniklé z toho svádě počínání své zaplatili životem. Chán pomstu svou ihned schladiti nemoha, Slovany delší čas nechával s pokojem.

Náběhy své do říše byzantinské začali Avari 575. I Slované zatím do Thrakie vpadatí neustávali. L. 578, když Římané s Avary mír měli, v ohromném počtu (okolo 100.000) veliký nájezd podnikli až do Hellady, a v zemi zůstali. O nich současný dějepisec syrský Jan Efesský³²⁾ (psal 584) vypravuje toto: „Třetího roku po smrti imperatora Justiniana a po nastolení Tiberia Vítězoslavného vystoupil prokletý národ

³⁰⁾ Menander ed. Bonn. 406.

³¹⁾ *Δαυβίτας* je chybný variant. A tak v slavném Kollárově:

Stíny Lavritasí! Svatopluků!

Jak vás možno z hrobu vyvesti?

vinou neumělého mnicha Byzantince vězí — lapsus calami. —

³²⁾ Johannes von Ephesus Kirchengeschichte. Aus dem Syrischen von Schönfelder. München 1862. 8. Jan žil 558—575 v Cařihradě.

Slovánův i učinil nájezd na veškerou Helladu, okolí Solunu a celou Thrakii. Drahně dobyli měst a pevností, pustošili, pálili, loupili zemi a opanovali ji; usadili se v ní beze strachu, jako doma. To trvalo čtyry léta, pokud císař válčil s Peršany; tím volni byli v zemi, až Bůh je vypudil. Jejich loupeže vztahovaly se až k dlouhé zdi; všecka císařská stáda odvečena. Podnes sedí a odpočívají v římských provinciích, bez starosti a bez bázně pleníce, vraždíce, pálice. Zbohatli, mají zlato a stříbro, stáda koní a mnohou zbraň. I naučili se válku vésti lépe než Římané.“ Tiberius o pomoc proti nim prosil Avary. Ti chutě se zbrojili, dychtíce po pomstě činu Dobřetova. I táhli ne přímo, ale skrz Moesii do Malé Skythie, t. j. od Bělehradu přes dnešní Bulharsko do Dobružce, přepravili se pak přes Dunaj a plenili vesnice. Osvobodivše množství jatých Římanův, vrátili se zpět. Nicméně Slované v Dakii zůstali volni, jako byli prvě.

V letech 582—602 v Byzancii vládl císař *Maurikios*, muž čestný, ale státník krátkozraký, válečník v theorii znamenitý, v praxi nezkušený. Zajímavý spis jeho o strategii zachován je podnes. V dějinách byzantského císařství důležitou je osobou, poněvadž na místo dosavadní latiny do úřadův uvedl řečtinu. Se Slovary v nepřetrženém byl boji, jakož i s Avary, kteří Syrmia dobyli a po celém Podunají drancovali. Slované 583 třikráte jsou poraženi ve východní Thrakii, na Ergině řece, u Drinopole, u Ensiny zámku³³⁾. Po tom 587 vtrhli Slované do Hellady, usadili se tam i drželi staroslavnou tu zemi po 218 let, neposlouchající Byzantincův; k tamnímu jich bytování na jiném místě se vrátíme.

Maurikios, skončiv válku s Peršany, loupeživost Avarův ukonejšil ročním darem a zřetel svůj především obrátil na Slované v Dakii. Snaha jeho směřovala k tomu, aby sobě podmanil Dakii a maje takto Slováky na uzdě, vpádům jejich železnou rukou konec učinil. Veškerá vojska pod velením zkušeného Priska přepravila se přes Dunaj (593), v noční seči pobřežního knížete Radgosta porazila a území jeho poplenila. Za-

³³⁾ Dle Theofylakta prý k vpádu tomu navedeni byli od Avarův. Menander, taktéž současník, vypráví však, jak Avari tehda znovu skrz Moesii na Slované přitáhnouti se strojili; tedy v míru vespolek nebyli. Drinov 3acez. 108.

jatí pod dozorstvím Tatimíra, zajisté Slovāna, poslání k císaři; šestý den na pochodu od Dunaje k Cařihradu, kdesi u Balkānu, Tatimír napaden jest od Slovanův, nepochybně tamních osadníkův, že sotva se proseká. Priskos zatím ve výpravě své pokračoval a veden jsa od přeběhlíka Gepida, skrz dlouhopusté luhy a bařiny prodral se za řeku Paspirius (snad dn. Buzeo) do země krále Mažuka³⁴⁾. Tohoto vládce, an právě po smrti bratrově při zpěvích a víně slavil hody, v sídle jeho za čiré noci přepadl a po strašné seči zajal. Maurikios rozkázal pak Priskovi, ať za Dunajem přezimuje. Avšak vojsko, neschopno jsouc k následování vzoru legií starořímských, reptalo a na římskou půdu se vrátilo. Uslyšav o tom císař, na Priskovo místo vyslal bratra svého Petra. Ten již na pochodu k Dunaji u Markianopole pod Balkánem potřel zástup plenících Slovanův, kteří byvše obklíčeni, vozovou hradbou se otočili a zoufale se hájili. Na další cestě stihla jej zpráva, že Slované ohrožují Cařihrad; byl to lid zajisté ne z Zadunají, ale z Podbalkání. Nicméně táhl ku předu a přiraziv k Dunaji, blíže ústí Osmy řeky přechod sobě vydobyl po ohromných ztrátách, teprve když nepřátelský vojvoda Pirogost padl (597). Další válčení nevelmi skvěle dopadlo. Zatím v Thrakii i v Dalmacii bojováno s Avary, až oni poraženi a morem ztýráni vešli v mír (600), v němž určeno, aby hranice Římanův byl Dunaj; jim však dovoleno překračovati řeku tu v případě války se Slovy. Z toho vidíme, že Avaré rovněž jako Římané Slovanův dáckých se strachovali. L. 601 Petr hypostratega svého Guduina, vítěze nad Avary, vyslal za Dunaj na Slovy, kdež on mnoho nepřátel pobil a velkou kořist nabral. Rozkazu císařského, zimovati v zemi slovanské, vojsko opět poslechnouti nechtělo. Vzbouřilo se a pod centurionem Fokou táhlo na Cařihrad. Maurikios svržen a Fokas prohlášen za císaře³⁵⁾.

Současně hýbali se Slované v Makedonii. Nedlouho před 597 zjevilo se 5000 Slovanův z nenadání před Solunem, leč zanedlouho opět odtáhli. Avšak po krátkém čase objevili se znovu v počtu ohromném. Začali útok železnými berany,

³⁴⁾ Μουσαύκιος, var. Μουσουάκιος, Μουσουύκιος, Μουσουάκιος. Stritter II. 59. Drinov 111. Přípona -uk podnes převelice rozšířena u Rusův halických a bukovinských, k. p. Dronjuk, Tomaščuk.

³⁵⁾ Šafařík II. 164 sl. Drinov 108 sl.

ohromnými umělými praký a rozmanitými stroji, ale proti hradbám solunským ničeho nesvedli. Nezdá se, že by přišli byli z Zadunají. Pocházeli spíše z Makedonie, náležejíce k těm, o nichž praví Jan Efeský, že sedí v římských vlastech a lépe zbrojí vládnou než Římané ³⁶⁾.

Osmiletá vláda ukrutného prostopášníka Foky přenešťastná byla. Peršané zaplavili Malou Asii a stáli pod Cařihradem; Avari a Slované plenili Evropu; k tomu přidružil se tuhý hlad a mor. Fokův nástupce, šlechtitný Heraklios (610—641) již chtěl stolicí podmlané říše přenést do zámoří do bezpečnějšího Karthaga. Vládu svou ztrávil výpravami proti Peršanům a Arabům. V evropejských provinciích, dle současníka Isidora Sevillského, rozhostili se Slované prý l. 615 ³⁷⁾. L. 626 zlá pohroma přivalila se na Cařihrad. Pritáhli Avari z Pannonie a k nim přidružili se Slované poloostrovní. Avari bojovali na suchu, Slované pak na prostých lodicích, z jediného kmene vytesaných (*μυρόξυλα*), udeřili z mořské strany. Než proti korábům byzantinským měli nerovný boj, i byli zničeni. Kdo neutonul, před trestem chána avarského střežiti se musel. Slované viděli, že chán jim chce rozkazovati a je trestati, i rozmrzele odešli domů, načež Avari zůstaveni jsouce sami sobě, odtáhli s nepořízenou. Mezi padlými pod Cařihradem našli Byzantinci i mnohé ženy Slovanky ³⁸⁾.

Nezdarem u Cařihradu sasazena moci avarské veliká rána. Brzo hnuli se Slované v dřevním Illyriku a v zemích slovinských. Do Dalmacie vpadali již za Justiniana i zvolna se tam osazovali. Avšak ok. 600 rázněji vystoupivše, živel římský, od Avarův dostatečně znuzený, na města přimorská a na ostrovy obmezili a ostatní zemi sobě obsadili. Ne dlouho potom zjevil se na západě první veliký stát slovanský: Samo, spojiv Slovince, Čechy a Polabanův část v mohutnou říši, na hlavu porazil i Avary i Franky.

Slovanské osazení poloostrova v polovici VII. stol. bylo dokončeno. Od té doby neslyšíme více o slovanských vpádech přes Sávu a Dunaj. Veškeré kouty celého poloostrova téměř

³⁶⁾ Drinov Zacezenie 114.

³⁷⁾ Roncalli Vetust. lat. script. chron. II. 460.

³⁸⁾ Drinov Zacezenie 119—123.

přeplněny byly osadníky slovanskými. V poříčí Sávy a v pomorí Jadranském až hluboko do Albanie sídlili kmenové Srbův a Chorvatův, v ostatních zemích různojmenná plemena Slověnův, která později Bulhary přezvána jsou. Původní lid románský a thrako-illyrský buď zatlačen do hor, buď v nížinách poroben, kdež se Slované zvolna se smísiv, na vývoj jazyka jejich veliký měl vliv. Řekové na ostrovy a na krajiny pobřežní obmezeni. Města vnitrozemská z veliké části zpustla; obyvatelstvo prchalo do měst přímorských.

Příchozí nebyli spokojeni a suchozemím. Brzo, přiučivše se plavbě mořské, na korsarských jízdách daleko od břehův svých se vzdalovali. L. 641 Slované, nepochybně epirští, vystoupili na břeh italský u Sipontum a jali se drancovati v Apulii; vojvoda beneventský Ajon, který brannou mocí proti nim se postavil, ztratil bitvu a život³⁹⁾. Za císaře Konstantina Pogonata (668-685) Slované ve vrátkách monoxylech, podobně jako potomní černomorští kozáci v odnoderevkách, projížděli moře Jonické a Egejské, pleníce Epir, Achaji, Thessalii, ba i Kyklady a břehy Maloasiatské. Těmito plavbami pověstni se stali po celém Orientě. Již Al-Achtal, jeden z nejstarších spisovatelův arabských (v druhé pol. VII. stol.), mluví ve svém „divánu“ o „rusých Slovanech“, jako o národě čtenářstvu jeho dobře povědomém.

Hlavní boj Slovanstva s Byzantinci soustřeďoval se koncem VII. věku okolo staroslavného Solunu. Krásné to město dostati ve svou moc předním bylo přáním makedonských Slovanův. První nepodařený útok podnikli, jak dotčeno, za císaře Maurikie. Podruhé udeřeno na Solun 676. Když Arabové již počtvrté obléhali Cařihrad, slovanská plemena, makedonští Dragoviči, Sagudati, Brsjáci, thessalští Velegostiči a epirští Vojničti, v počtu nesčíslném obklíčili Solun po suchu i po moři. Přitáhli i s rodinami a s domácností svou, aby v dobytém městě se uhostili. Leč nepovedlo se jim. Dvě léta potom potřeťi položili se Slované pod hradbami solunskými, ale po třiceti dnech dary k odchodu pohnuti jsou. Čtvrté obležení podnikli Dragoviči, Sagudati, Runchini a Strymonci 685—687; plémě Velegostičův zatím podporovalo obležené měšťany. K útoku

³⁹⁾ Stalo se to 641, ne 662. Drinov Зачеж. 131.

tomu příčinu zavadlo utracení Prebada, knížete Runchinův, jenž u císaře byv osočen, od vladaře solunského k rozkazu císařskému zatčen a v Cařihradě usmrčen jest. Nemohouce dobytí Solunu, spojenci mstu svou vykonali loupením na moři a na pomorí až do Propontidy ⁴⁰⁾.

Císař Justinian II. přijímám Rhinotmetos (beznosý) tehda s velikým vojskem, chtěje spasiti Solun, vypravil se do *Slavonie* — takt slula veškerá země od Adrie k Haemu a Rhodopě. Nebyla to první výprava toho druhu. Již Konstans II. 657 táhl κατά Σκλαβινίας a zjímav mnoho obyvatelův, krajinu aspoň zdánlivě v poslušenství uvedl. Justinian II. 687 prodral se po suchu až k Solunu, ale na pochodě do vnitrozemí nevníkl, poněvadž mu Strymonci všecky prosmyky zatarasili a sousedy na pomoc svolali. V okolí Solunu množství Slovanův dílem válečně zajal, dílem úmluvami k míru a poslušenství přiměl, načež veliký jich počet přesadil do krajinky Opsikia (Obsequium) v Malé Asii blíže Propontidy. Osadníci ti sluli Byzantincům Sklavisiani (Σκλαβησιανοί); císařové z nich sobě zřídili vybrané pluky do třiceti tisícův silné. Než ve válce s Araby (692) dvě třetiny vojska toho odpadly k Musulmanům, načež Řekové ostatek i s ženami a dětmi z největšího dílu ukrutně posekali. Ještě v polovici X. stol. Slované v Opsikiu se připomínají. Nynější bulharské vesnice v Bithynii zde onde rozptýlené, nejsou potomci Sklavisianův, nébrž od Turkův za novějších dob jsou tam založeny ⁴¹⁾.

L. 679 nastal opětův převrat, jenž znovu dějinám poloostrova vykázal cestu novou. Družina neslovanských Bulharův překročila Dunaj a spojivši pod mocí svou kmeny v Moesii osedlé, uvedla v směsici plemen slovanských živel, kterého se jim potud nedostávalo — svornost.

Pohledněmež nazpět. Osazování slovanské počátek vzalo v III. věku a trvalo téměř čtyry století. Tak aspoň ukázal Drinov. Stěhování jen padesátileté neb stoleté jedva bylo by dostačilo k takové proměně veškerých poměrův národopisných. Zvolna přicházeli Slované. Nejprve co kolonové mezi Thrako-Illyry, Romány a Řeky se usazovali, občanskému životu ří-

⁴⁰⁾ Šafařík II. 206. Drinov 131, 151.

⁴¹⁾ Šafařík II. 207, 248, Drinov 164.

skému přivykali a Byzantincům poskytovali nejen znamenité vojvody, ale i energické císaře. Od konce V. století nastalo pak hlučné osídlování brannou mocí. Šafářik byl na omylu, říká, že Slované, z přirození svého mravův krotkých, mírných a lahodných, na dobrovolných svých stěhovánkách hledali jediné země, kteroužby potem vlastního čela zúrodniti mohli, bojujíce neradi, vždy více k obraně své, než na výboj. Rodiny slovanské prý nikoli pojednou a s válečným hřmotem, nýbrž porůznu a v tichosti, do Moesie a krajín příležíících vstupovaly. Náзор tento příliš je idyllický. Skutečný běh věcí ukazuje, že jižní Slované, přišedše na nivy thrácké, makedonské, moesické a illyrské, byli týž bojovný lid, který za celého středověku tolikeré vedl války s Byzantinci a který za našich dnův Turkům nejednou rázně dal na pamětnou. Tuto povahu svou ukázali přistěhovaleci v útocích na Solun, při loupežných jízdách po moři Středozeemním, v sterých bitvách s Řeky ⁴²⁾.

⁴²⁾ Srov. Drinov Зачеzenie 35, 149. Šafářik II. 21, 171.

Hlava IV.

SLOVANŮV POLOOSTROVNÍCH ŽIVOT, MRAVY, OSADY, PLEMENA A STYK JEJICH S PRABYDLITELI.

A) Život staroslovanský.

Podati podrobný obraz Staroslovanstva za té doby, dokud kmenové slovanští ještě na západ a na jih nebyli se rozešli, a poukázati ke všemu, co nynějším Slovanům v mravech, zvycích, pověstech a jazyku jest společno, úkolem naším není. Poukazujeme k hojně o tom předmětu literatuře ¹⁾).

O životu a povaze Slovanův, kteří v VI. a VII. století na balkánském poloostrově se osazovali, současné zprávy máme u Řekův Prokopia i Maurikia a u Syřana Jana Efesského.

Slované všickni vysokého byli vzrostu a silných údův. Co do pleti a vlasův, nebyli ani bílí příliš, aniž pak docela tmaví, nýbrž všickni rusí (*ῥοῦδοι*); tak svědčí Prokopios. U dnešních Slovanův poloostrovních černá barva vlasův velice je rozšířena, nevědomo, zdaž přimíšením černovlasých prabydlitelův aneb účinky klimatickými. Co do povahy, Slované ti dle zpráv starých hněviví a lstiví nebyli, nýbrž upřímní velice. Maurikios vysoce vychvaluje neobyčejné jejich pohostinství. Hosta z místa na místo provázeli, a stalo-li by se cizinci nedbanlivosti toho, kterýž ho chrániti měl, nějaké ublížení, soused nejbližší cizince mstíti povinen byl.

¹⁾ J. E. Wocel, *Pravěk země české*. V Praze 1868. Dr. G. Krek, *Eingleitung in die slav. Literaturgeschichte I*. Graz 1874. Herm. Jireček, *Slovanské právo*. V Praze 1863 sld. (3 díly). V. Bogišić, *Pravni običaji kod Slovena*. Zagreb 1867 a j. spisy právnické, archeologické i mravopisné.

Rodinného, obecního i státního života slovanského u všech kmenův na jihu i na severu základem byla zádruha, která u Bulharův a Jihoslovánův v míře nejširší podnes se zachovala. U jiných Slovanův mimo Rusy vymizela téměř úplně. Byla i v Čechách. A co je zádruha? Zádruha je spolek, v němž více lidí jedné krve, ano i více rodin pokrevně příbuzných žije a hospodáři pod správou jednoho stařešiny (srb. kućni starješina, staročes. vládyka, starosta, bulh. djado, domakin), jehož zádruha sama sobě volí. Zádruhy čítají až 60 osob. Stařešinou bývá otec neb nejstarší bratr. On spravuje dům, vládne jeho jménem, nařizuje mužským a chase, co mají pracovat i kupuje i prodává, čeho třeba. Za dob pohanských vykonával obřady bohoslužebné, jakož i nyní konání všelikých ceremonií svátečních přísluší jemu. On zastupoval rod svůj nejen před bohy, ale i před lidmi, totiž na sněmích. Mezi členy zádruhy vládne rovnoprávnost. Statek, na němž zádruha sedí, pokládá se za majetnost společnou, k jejímuž užívání všickni členové rovné mají právo. Takový spolek chudobu jednotlivce činil nemožnou; ba „chudý“ u Slovanův původně značilo „zlý“. Postavení ženy v zádruze vždy bylo velmi čestné. Domačica (stopanica, domovnica) vládne ženským členům zádruhy a práci mezi ně dělí; jdou-li mužové za výdělkem, nastává v zádruze ženské interregnum.

Státní život Staroslovánův čistě byl demokratický. Prokopios píše: „Národové tito nejsou podrobeni vládě jediného muže, nébrž od starodávna pod národní vládou (*δημοκρατία*) život provádí. Protož o všech svých záležitostech, jak v pohodlí, tak v nepohodlí společně se radí. I jiné téměř všecky věci u obojích těchto cizozemcův (t. Antův i Slovanův) podobným způsobem podle starobylých zákonův spravovány bývají.“

Více rodův tvořilo plémě. Krajina, kde plémě s rody svými bylo usazeno, nazývala se župa. Jednotliví rodové sídli ve vesnicích, nazývaných namnoze ne jménem místním, ale jménem rodu. Střediskem župy byl *grad*, někdy v močárech, obyčejně na ostrohu zbudovaný, na stoku dvou úvalův anebo řek; s dvou stran strmý sráz a voda, z jedné strany val ochranou byly. V župě vládu měl stařešina rodu nejmocnějšího (župan, kněz), sídlo maje v hradě. Obecné záležitosti

rozhodoval sněm stařešin. Šlechty feudální u Slovanův původně nebylo. Zvolna vznikla z zádruh nejbohatších.

Slované neradi snášeli vládu jednotlivce. „Panovníkův žádných netrpí a mezi sebou v nepřítzni zůstávají,“ praví Maurikios. Jen za společného nebezpečení plemena k společné výpravě neb svorné obraně se združovala. Jakmile nebezpečí minulo, každý svého si hleděl. Pro tuto přílišnou svobody milovnost Slované snadno podléhali nájezdům cizojazyčníkův. „Svobody jsou obzvláště milovní, aniž jakým způsobem ve služebnost a poddanost uvedeni býti mohou. Zvláště pak ve své vlasti udatní a vytrvalí jsou, zimou, horko, nahotu těla a nouzi přesnadně snášejíce.“

Co do sídel, Slované staří, podobně jako Germani a Keltové, měst hrazených neměli. Města na půdě slovanské buď stará římská a řecká jsou, buď z podhradí vznikla. Byzantinci zaznamenali o Slovanech VI. věku, že bydleli v chýších nepatrných a velmi od sebe vzdálených, v lesích, u řek, bahen a jezer nepřístupných. Domy tak mívali stavěné, aby více východův bylo, za příčinou neočekávaných vpádův. Nejlepší své věci skrývali v zemi. Neboť za dob těch za všeobecného hnutí po celém poloostrově sídla ještě ustálena nebyla; dokládá Prokopios, že místo stanoviška svého často proměňovali. Na roztroušené chýše, o nichž Prokopios píše, zpomene si cestovatel v Srbsku a Dalmacii, vida dvorce jednotlivých zádruh, jakkoli tvoří jednu ves s společným jménem a pod společnou správou, daleko široko po lesích a kopcích rozptýlené.

Slované zabývali se nejen pastýřstvím, ale od dob nepamětných i orbou. Dle Maurikie oplývali „množstvím rozličného dobytka a zboží, kteréžto na hromady sesypají, především proso a žito (*μάλιστα κέκχρον και έλύμουν*).“ Že proso u Slovanův předním bývalo obilím, potvrzuje i Priskos 448 o Slovanech v Potisi a Arab Ibn Dasta. O životě domácím za dob nejstarších zprávu nejvěrnější podati může jazyk slovanský sám. Názvy věcí, které ve všech jazycích slovanských stejně znějí, patrně užívány od Slovanův před jejich rozsídlením; později nemohly se roznésti od Šumavy k Olympu, od Terstu k Volze. Stejně jsou u Slovanův názvy obilí: žito, pšenice, ječmen, oves, proso, podobně i hrách, mák. Společné jsou kmenům slovanským názvy náradí hospodářského, pluhu a jeho částí, kosy, srpů,

lopaty, motyky atd. Z zvířat domácích měli voly, býky, bůvoly, ovce, kozy, koně, krávy, psy, husy. V sadech svých pěstovali jablka, hrušky, višně, slívy, ořechy. V úlech včely chovali a med i vosk od nich dostávali. Železo, měď, zlato i stříbro Staroslované znali, jakož i nástroje: kleště, sekery, nože, dláta, pily atd. Slovo řemeslo ve všech jazycích slovanských potkáváme; tak i kováře, hrnčíře, tkalce, soukenníka a j. Vínopili a vinohrady měli. Plátno, sukno, plášť, říza jsou slova všechněm Slovanům obecná; taktéž i pečet a prsten. Společná jsou slova: trh, míra, loket, peníz. Ve válkách Staroslované kopím i mečem, sudlicemi i střelami bojovali, štítů se kryli, z prakův kameny metali, troubami a bubny znamení dávali a za korouhvemi postupovali.

O válečných způsobech jižních Slovanův, mimo jiné Byzantince, nejširší zprávu dává císař Maurikios. Bojovali nejvíce pěšky, často krom nohavic neoděni, chráníce se malým štítem, těžkým i pevným. Mnozí i bez štítu do boje chodili. Brnění nenosili. Každý ozbrojen byl dvěma oštěpy. Mimo to užívali dřevěných lukův a drobných střel, silným, velice záhubným jedem napuštěných. V zápase z blízka bojovali mláty, obuškami, palicemi (buzdogany). V širém poli potýkali se neuměli. Ale velikou umělost měli v guerille, potýkajíce se v místech těsných a neprůchodných, v lesích a močárech. V obyčeji měli časté náběhy, nenadále vpády a podvodné zálohy, dnem i nocí obmysly nepřátel zlužující. Ve válečných nástrahách nad míru zběhlí bývali. Někdy kořist na oko ležeti nechajíce, do lesa uskočili; ale jakmile nepřítel nepozorně ku předu se hnul, prudce naň se vyřítili. Proto Maurikios ve své strategii radí, aby válka se Slovy vždy v zimě se vedla, an jsou stromy zbaveny listů a tudíž lesy průhledny; tehdy snít stopy přechajících prozrazuje a řeky pro led snadné jsou k přechodu. Starí Jihoslované (podobně jako v minulém století Hajdamáci v boji s Poláky na Dněpru) v řekách uměle se ponořovali. Nenadále byvše přepadeni v domově svém, do vody vskočili, na dno se potopili a v hlubině na znak se položili, zvolna dýchajíce pomocí dlouhé nad hladinu strmicí třtiny. Nezkoušený nepřítel třtinu takovou nepoznal a přehlédl, zběhlý však buď hned ústa pohříženého jí zbodl, buď vytáhnuv třtinu, skrytého z vody ven vyléztí přinutil.

Během času Slované od Římanův a Byzantincův mnohému se přiučili. Popis oblehacích strojův slovanských při prvním útoku na Solun (před 597) svědčí o veliké jich umělosti. Čtemet o železných beranech, o velikých prakách, k metání kamenův uměle zdělaných a přístřeším chráněných, o střechách pokrytých čerstvými kožemi volův a velbloudův, aby od smolnic se nevzňaly atd. ²⁾

„Zajatých a vězňův, o Slovanech praví Maurikios, nedrží u věčné porobě jako jiní národové, nébrž jen do vyměřeného času, zůstávajíce jim potom na vůli, aby, chtějí-li, buď vyplativše sebe ke svým se navrátili, buď zůstali u nich jako svobodní a přátelé.“

Starožitností slovanských část nejzavětější je *mythologie*. Prvé dílem pro nedostatek a zatemnělost pramenův, dílem pro nechutné přísady novějších spisovatelův čiré byla chaos, kterým se od předmětu jinak tak zajímavého odstrašoval soudný pozorovatel. Věda tato teprve v posledních letech kritické pudy nabýváti počíná. Dříve jedni vše, cokoli našli o různých národech slovanských a o různých dobách, dohromady míchali a všem Slovanům všech věkův jednotejně připisovali; jiní zabloudili v hlubokých tmách mythův arijských, v smělých kombinacích uzdu pouštějice nevědecké obrazotvornosti. Spolehlivého víme nejvíce o Polabanech, kteří v pohanství nejdéle setrvali; o Jihoslovanech, kteří záhy ku křesťanství zvolna přecházeli, téměř nejméně vědomo jest. Pramenův je pramálo. Zde pomoci může jen kritický rozbor dnešních pověstí a písní, pověr a obyčejův. Tuto podáme jen tolik, kolik nám nepochybným býti se vidí. ³⁾

Nejstarší o náboženství Slovanův zprávy poskytl Prokopios: „Jednoho boha, působce blesku, jediného pána všeho světa býti uznávají, jemuž voly a rozličný jiný dobytek obětovati zvykli.“ A dáleji: „Ctí nicméně i řeky a vily (*νύμφας*) i některé jiné bůžky (*δαίμονια*), kterýmžto všem podobněž oběti přinášejí, konajíce při těchto obětech i věštby (*μαντείας*).“

Celou přírodu Slované si mysleli oživenou bytostmi vládnoucími pod bohem nejvyšším. Bytosti tyto dělily se na bohy a

²⁾ Filaret op. cit. Чтение 1848, srbsky v Glasniku XVIII. 316.

³⁾ Viz Josefa Jirečka Studia z mythologie české, Čas. čes. mus. 1863.

běsy. Bozi byli lidem přízniví a milí, *běsi* pravý jich opak. Model, ve smyslu mythologie řecké a pozdější římské, staří Slované neznali. Taktéž neměli ani kněží ani budovaných chrámův. Jen u Polabanův a Rusův našli křesťanští věrozvěstové chrámy s modlami. Jediné u Polabanův kněžstvo vyvinulo se co zvláštní stav.

Nejvyšší Bůh Slovanův slul *Svaroh* (svor stě. zodiacus, sanskr. svar nebe). Synové jeho byli *Slunce* a *Oheň*. Slunce slulo také *Daždьbog* a *Chrs*⁴⁾. U Slovanův jižních není ani stopy po nějakém vzývání *Svatovita* a *Peruna*⁵⁾, kteřížto bohové u Polabanův a Rusův tak velikou počtu měli. Totéž platí o *Triglavu*. Nahoře uvedli sme dvě místa z apokryfův původu bulharského, zachovaných rukopisy ruskými⁶⁾. V jednom mluví se o počtě Trojana, Chrsa, Velesa, Peruna, v druhém o počtě Peruna, Chrsa, Dyja (*Zw̑s* gen. *Δίως*) a Trojana. Zda-li však místa tato stála již v prvopise bulharském, či nevnesl-li je teprve přepisovač Rus, toť otázka, kterou na ten čas rozřešiti nelze. *Veles*, bůh skotu, znám byl Rusům, Čechům a stopy jeho jsou i u Jihoslovanův.

Pocta bohův konána v širé přírodě, v hájích pod stromy, na skalách a vrších. Oběti provázeny byly zpěvem. Hlučnými svátky slaveny změny ročních časův, které lidu rolnického tak blízce se dotýkaly. Slavnosti takové i s oběťmi přetrvaly na poloostrově balkánském celý středověk a světi se po dnešní den. *Oběť* značí v staroslovanštině slib čili závazek bohům⁷⁾. *Žrtva* je oběť vzdaná v chválu a dík bohům. Slova *věštec* (kořen *věd* scire), *vľchvz* (magus), *žrec* (zřeti, zřiti) Slovanům všem jsou společná; augurové ti časem v kněžstvo vyvinouti se mohli.

Co do *kosmogonie*, u Slovanův všude jednotejné bylo domnění, že svět pochází z písku mořského, jenž od boha na-

⁴⁾ V listinách starosrb. XIV. věku lidé jména Chrs, Chrsović (Daničić Pječnik s. h. v.). Na Dunaji je město Chrsovo (Hirsova).

⁵⁾ U Arbanasův Bůh slove *Perndia*. To však nesluší svozovati s Perunem (bromem), anť slovo to k slunci se vztahuje: perndiig zapadám, perndón západ. Totéž soudíme o jménu Perin-planiny.

⁶⁾ Viz nahoře str. 59.

⁷⁾ Jos. Jireček v Čas. Č. Musea 1873, 98.

horu vynešen a na hladinu mořskou nasypán, aby země naše z něho stvořena byla. Dle staroslovanského názoru plula tedy země naše po hladině mořské⁹⁾.

Že staří Slované fatalisté nebyli, o tom svědčí Prokopios. „O osudu (*σιμαρμία*) nic nevědí, aniž jemu jakou moc nad člověkem připisují, nébrž kdykoli jim buď nemocí stíženým, buď do bitvy jdoucím smrt z blízka zahrozí, slibují bohu, ač vyvážnou-li, přinést hned oběť (*θυσίαν ποιῆσαι*) pro to své zachování. Vyvážnuvše pak, což přislíbili, to obětují, domnívajíce se, že tou obětí zachování života sobě zjednali.“ Mezi osudem a ustanovením bohův ovšem je rozdíl. Že bohové člověkem od narození vládnou, Slované věřili. Tomu nasvědčují české pověsti o *sudičkách*, slovoucích u Rusův *rožanice*, u Srbův i Chorvatův *rodjenice* neb *sudjenice*, u Bulharův *narъѣnici*, jimž v některých krajinách říkají *orisnici* (od *ορίζω*, aor. *ὤρισα*).

K stopám pohanstva u Slovanův náleží slavení svátkův *rusalja* zvaných a vira v *rusalky*. S památkou touto potkáváme se u Bulharův, Srbův, Slovincův, Slovákův, Malo- a Velkorusův. Jméno *Rusalja* přenešeno pak na svátky letničné (pentecoste). Šafařík vykládal Rusalky za bohyně vod, jmenovitě řekův a potokův; Miklošič pak názvy rusali i rusalek vyvozuje z byzantinského *ῥουσάλια* a románského „pascha rosarum“, jakoby na svátek pohanský přenešeno jméno svátku křesťanského¹⁰⁾.

Leasy, řeky a prameny dle víry staroslovanské obývány byly od bytostí nadpřirozených, které u starých Rusův a u Srbův slovou *Vily*. V listině bulharského cíře Konstantina Asěna (1258—1277) zmínka se děje o studánce *Vilski kladez* v Prilěpsku¹⁰⁾. U Bulharův nynějších nalézáme mocnou víru v Samovily. *Samovily*, jimž v Thrakii říkají *Samodivvy*, žijí na

⁹⁾ K. J. Erben, *Báje slovanská o stvoření světa*. Čas. Č. Musea 1866. Vyskytá se v pohádkách v Haliči, na Malé Rusi, v Krajině v Srbsku, na Černé hoře, u Bulharův.

¹⁰⁾ Šafařík, *O rusalkách*. Sebr. spisy III. 81—95. Miklošič, *Die Rusalien*. Wien 1864 (ze Sitzber. víd. akad. XLVI); ostrá kritika A. Afanasjeva v Moskv. *Drevnostech* I. Novyje trudy str. 35. Z Bulhar: sěka prolět prez *Rosalja*. Zachariev 78. Kdes na Bílém Drimu 1330 mez „od *Rusalii* u lokvu“. Mikl. Mon. serb. 92.

¹⁰⁾ Šafařík, *Památky* 25.

horách a rády na vrcholcích u velikém počtu tančí choro. Rychle vzduchem lítají a na zemi jezdí na jelenech, za uzdu majíce lité zmiye a za bičík žlutou smoku (hada). Mívají rusé vlasy. Lidem vůbec nepřiznivý jsou, rády člověka oslepují, černé oči mu pijí, a trestají jej, když pracuje na svátky, zvláště na Velikden. Velikým junákům, jako králi Markovi, věrné jsou pomocnice, od smrti je vysvobozují a v posestřimství s nimi žijí. Kromě „Samovily samogorské“ jsou i mořské Samovily; mnohé v hájích, v doubravách aneb u řek pod mosty přebývají. Některé byliny žlutě a modře kvetoucí jim jsou zasvěceny.

Samovilám podobny jsou *Judy*, jen v Makedonii známé, v Dibře, v Ochridsku, v Prilěpsku, v Solunsku a v horách Rhodopských. V mnohých písních jeví se totožnost jejich s Samovilami: Judo Samovilo! Stara Juda Samovila! Jsou to ženy s dlouhými vlasy, které žijí v řekách a jezerech. Spatří-li někoho ve vodě, spouští sobě vlasy, i zapletou jimi a potopí jeho. Někdy na břehu vlasy sobě rozčesávají. Oblibují sobě hlubaně a víry. I ony rády tančí. Běda tomu, kdo se dostane v „Judinsko selo“ (ves) a tančí s nimi „Judinsko choro“¹¹⁾.

Nejstarší zmínka o Samovilách nalezá se v pergamenovém rukopise srbském u prof. Grigoroviče; tam se čte, že v Bulharsku plno je pověr, *Brodnic* (čarodějnic) a *Samovil*. Jiná zmínka vyskytá se v jiném rukopise srbském knihovny Šafarikovy, který se klade do konce XIV. věku¹²⁾. L. 1756 v Gabrově podbalkánském přepsán život sv. Jana Rylského „radi ženski i babini vragovštini (čertoviny), zaradi Samovili i Brodnici, da se četa na polzu ženam“¹³⁾. O Judách zpráv starých naléztí dosud se nepoštěstilo¹⁴⁾.

Totožné s *Judami* jsou *Stiji*, bytosti mythické, o nichž nic zevrubnějšího nevědomo. *Vijulici* jsou neviditelné bytosti nesmírné síly, které člověkem s místa hnouti mohou; pro to na místech nebezpečných Makedonci uplivají. Někteří je směšují

¹¹⁾ Viz bratří Miladinovcův Български народни пѣсни. Zagreb 1861.

¹²⁾ Iz mlada postradajet zli drug, budet Samovili brat. Cod. Chodoš. 134. (u Miklošiče Lex. palaeoslov.)

¹³⁾ Hilferding Sebr. spisy I. 131 pozn.

¹⁴⁾ Co do jména *Samo-vila* srov. řecké *ἀμα-δρῶς* (přv. sama-).

s Samovilami. *Duchové* v noci chodí, lidi volají a do řek a propastí k záhubě je loudí.

Prastará je víra ve *vlkodlaky*, všem Slovanům jsouc společná. Od Bulharův (vľkolak, vřkolak) přešla i k Arbanasům (vurvolak), Rumunům (vřkolak), Novořekům (βρονκόλακας). V starosrbakém církevním zákoníku z 1262 čte se glossa: „Oblaky goneštei *vlkodlaci* naricajut se. Da jegda ubo pogibnet luna i sl'nce, glagoljut: vlkodlaci lunu izjedoše ili sl'nce. Si že vsa basni i l'za sut“¹⁵⁾.

Co do života posmrtného, duši Slované si mysleli jako bytost od těla rozdílnou, která, sídlíc v prsou, přítomnost svou jeví dechem. Věřili v nesmrtelnost duší. Slovo *nebe* a *ráj* Slovanům vůbec jsou společná.

B) Kolonisace slovanská. Místní jména.

V místních jmenech na celém poloostrově balkánském jeví se překvapující rozmanitost. Leží zde vrstva nad vrstvou. Vedle jmen prastarých, jmen thrako-illyrských a starořeckých, jsou zde jména románská, arbanaská, novořecká a nesčíslná slovanská v nejhojnějších tvarech. Za posledních čtyř století rozprostřela se síť jmen nových, tureckých a někde i tatarských.

Slované, přišedše do těchto krajín, staré názvy hor, řek a měst z části sice podrželi, avšak přispůsobili je svému jazyku aneb podobně znějícími názvy svými je nahradili. Na pomoří Jadranském Scodra přezvána Skad'r, Lissus Lěš, Salona Solin, Albona Labin, Nona Nin, Skardona Skradin (vůbec rom. *ona* slov. *in* cf. Roma Rim). V Bulharsku Bononia nazvána Břdyn, (srov. Colonia Kolín), Ratiaria Arčar, Almus Lom, Durostorum Drster, Naissus Niš, Astapus Štip, Scupi Skopje, Sirrae Sěr, Debolia Děvol. Nikopolis jméno podržela. Serdica, nazvaná od kmene Serďův, dostala jméno Srědec, což pak Byzantinci obrátili v Triaditza. Thessalonika nazvána Solun, Hadrianopolis Odrin, Didymoteichos Dimotika.

Zajímavé je jméno *Plovdiv*; tak Bulhaři i Srbové zovou Philippopoli. Obecný u bulharských literátův výklad jména toho od „plodný“ aneb od „poledne“ (jih) nesmyslný jest. V

¹⁵⁾ Uveřejnil Jagić v *Starinách* VI. (1874) 83.

starších spisech čteme všude *Plovdin* ¹⁾. Drinov poukazuje na Plotinopolis, jméno jednoho z měst provincie Haemimontis, neznámé polohy; z Plotinopolis vzniklo Plodin, Plovdin, Plovdiv, a jméno přeneseno prý na nedalekou Philippopoli ²⁾.

Z jmen horských zůstaly především názvy Scardus (Šar) a Rhodope (Rudopa). Říčních jmen veliký počet přetrval veškeré převraty, arci ne bez znamenitých proměn: Naro Neretva, Drilon Drim, Drinus Drina, Margus Morava, Timacus Timok, Cebrus Cibrica, Oescus Isker, Utus Vid, Jatrus Jantra, Strymon Struma atd.

Jmen starořeckých veliké množství podnes trvá skoro beze změny na březích Egejských a Černomorských: Mesembria (stblh. Nesebr), Anchialos, Kallipolis, Ainos, Maronia atd. Byzantinci až do XV. stol. mnohých jmen starověkých užívali o krajinách a městech zcela poslovaněných.

Slované osady své zakládali původně podél řek a na rovinách, kde se lid obírat mohl polním hospodářstvím. Kolonisace šla po řekách vzhůru k jich vrchovišti. Horstvo ponecháno Thrákům, Románům a Arbanasům, kteří na mnoha místech zvolna v Slované se přelévají.

Slovanům osada za dob nejstarších jména svého neměla; nazýval se jen rod, který v ní obýval. Protož nejvíce osad ve všech krajinách slovanských má kolektivná jména rodová, končící se čes. a pol. na *ici*, srbochorv. *ići*, (v středověku *iki*), rus. *iči*, staroblh. *išti*, aneb na *ovci*, *evci* ³⁾. U nás v Čechách koncovka tato od XIII. věku proměnila se v *ce*; avšak rozdíl oněch jmen rodových od těch, která od povahy půdy odvozena jsou, posud patrný jest, ana tato vždy jsou sing. fem. U Srbův i Chorvatův většina jmen osadních jsou jména rodová: Beliči, Lazariči, Dragoviči, Bogdanoviči, Momušiči, Vraniči atd. Z Bulharska tyto za příklad uvedeme: Dragomirci, Filipovci, Nikoličevci, Vladimirovci, Miloslavci, Strašimirovci, Berislavci, Golubovci, Stojanovci atd. Památno jest, že v Thra-

¹⁾ Daničić Печник s. h. v. Kukuljević, Monumenta hist. Slavorum meridionalium. I. U Zagrebu 1863, 234 (hlaholský list 1529). I v spisech staročeských, u Hájka a j. čte se Plovdin.

²⁾ Drinov, Зацеzenie 28 pozn. 112.

³⁾ Šafařík, Sebr. sp. III. 438. O stvoření osadních jmen slov. viz Jos. Jirečka Náskres mluvnice staročes. str. 53–58.

kii, aspoň dle seznamův, které nám jsou po ruce, jmen rodových téměř zhola není. Jména na *išti* nyní v zemích bulharských vymizela: Vojevišti 1348. Za to v krajinách nyní romanisovaných přehojně se vyskytají: Vladimirešt, Bogdanešti, Tatomirešt, Dragomirešt (ve Valachii).

U Slovanův mnohdy *išti* během času změteno s koncovkou *ište* (plur. *išta*), která značí jeviště nějaké činnosti: Trговиште, Dvorište, Stražište, Gradište.

Jiná jména rodová oznamují povahu sídel a mají koncovku plur. *ane* (od sing. *anin*): Jezerěne, Lužene, Planjani, Mramorěne, Zabrdene, Mokrane, Dobrodoljane, Lužane, Trsteničane, Dubljane, Džbene, Chraštani, Grmljane (grmje křoví), Gložene, Trničane, Mogilěni a j. ⁴⁾

Jednotná jména osadní, na měkké nerozlišné hlásky zakončená, v podstatě jsou přídavná, utvořená připojením zájmena *i*, *ja*, *je*. Při nich přimysliti sluší *-grad*, *-dvor*. Obyčejně slovou dle zakladatele neb držitele a kryjí tudíž v sobě jméno osobní. Ku př. v Čechách: Boleslav, Litomyšl, Svěraz, Chrudim. Na Rusi: Jaroslavl, Putivl. U Srbův: Budiml, Onogošt (osoba Onogost). U Bulharův: Prěslav, Radomir, Dobrič, Lovč, Vojnež (osoba Vojněg).

Osadní jména, která jsou původně přisvojovací na *ov*, *ova*, *ovo*, poměrně jsou mladší než předešlá. U Bulharův nesmírně jich množství: Rajkovo (t. selo), Borisovo, Kalojanovo, Novakovo, Popovo, Begovo, Markovo, Karlovo, Dragudanovo atd. atd.

Jiné důležité koncovky jsou: *-ik*: Melnik, Pernik, Rudnik, Stolnik, Pločnik; *-ec* (starosl. *ec*, srb. *ac*): Bukovec, Orěšec, Lěskovec, Debrec; *-sko*: Poviljsko, Gacko.

Od jmen na *-a*, *-ia* zakončených odvozována jména, původně přídavná, na *in*. Ku př. v Čechách: Kojetín (Kojata osoba), Liubošín (Liubuša). Na poloostrově: Gnevotin, Neradin, Kolašin, Negotin. Častěji hývají rodu střed. na *-ino* (t. j. selo): Iljino, Petrino.

Poměr prostorový naznačuje se výrazy složenými příponou

⁴⁾ Příklady své bůřeme z starých památek bulharských a srbských XIII. a XIV. věku (viz Daničič Pечник, Šafařík Památky 2. vyd.) a z map novějších.

-ia. V Čechách: Opolie, Podolie, Podhradie. Na poloostrově: Podgradije, Buče, Lěštije, Prěpolje, Podstěnije.

Co do smyslu, veliký počet jmen osadních zobrazuje rostlinstvo v tom okolí vynikající; hlavně sem náležeji jména na -ica, kteráž koncovka původně řekám přísluší. Ku př. Topolnica, Vrbica, Vrbovec, Javorovo, Brěstov'c, Bukovica, Bukovo, Borovo, Lipovica, Česvinica, Smrkove, Jelševica (olše), Jelešnica, Brěznica, Brězovo, Gabrovo, Bzovo, Drěnov, Lěskovo, Glogovica, Šipka, Jablanica, Kruševica (kruša-hruška), Slivnica, Slivovo, Orěchovica, Smokvica, Gdunje (kdoule), Višnica, Črěšnjev'c, Konopište, Grachovišta, Koprivštica, Trstivnica, Trstěnik, Trnovica, Dubravica. Jsou i jména dle zvířat: Medvěď'c, Mečke (medvědi), Bebrovo (bobr), Vlči trn, Vlči lug, Turovo (tur), Turani, Jastrebnica, Štr'kovo (čáp), Rakovica, Gušterica (ještěrka).

Jiná jména vztahují se k tvárnosti půdy: Kamenica, Kremenica, Pěščanica (písek), Prochod, Prosěk (prosmyk), Sutěska, Debr (údolí), Debrštica, Kotel, Peštera (jeskyně), Vrtop, Podgorica, Pod-vis, Solnica, Ledenica, R'venica (příkop), Struga, Sopot (canalis). Přemnohé názvy označují půdu bahennou: Mlačice (mlaka), Mlačno, Luž'c, Lučina, Lok'vsko, Lokvica (lokva louž), Mokrine, Kalište, Livadije (livada pratum), Gnojénica, Blatečnica, Rakyti, Rakitovo, Črno-brnje (brnje lutum), Slatina. Dle půdy vzdělávání: Nivice, Police (obě plur.), Loznica (lozije vites), Vinica. Dle vod: Izvor (velmi často), Ušče, Crvena vodica, Bystrica, Rybnica. Dle rud: Zlatica, Srebrnica, Želězn'c, Olovo. Dle jiné povahy: Dl'ga polěna (srov. rum. Kimpo lung, řec. Makrolivada), Mokra poljana, Dobri lžg, Široka lžka, Dobra lžka, Jagodno polje, Mrkyj dol (tmavý), Suhidol (Suvodol), Črni dol, Črtov dol, Črveni breg (často), Belo polje, Vrani dol, Zlatyj trap (příkop), Ostra mogila.

Některá jména značí zaměstnání obyvatelův: Svinjari, Govedare, Rudari, Ribari, Ulijari (včelaři), Lukari, Smoljari, Zlatari, Kožusi, Konjari, Sokolare, Paničare (panica cisterna), Konjusi, Sedlarevo, Drěvo-dělja, Grnčarevo, Klado-ruby, Šěnožěštani, Ploto-rěžci.

Přečetná jména vztahují se k tělesnému vzezření, k mravům a nemravům obyvatelův, aneb jsou prostě přezdívký. V Čechách převelikou hojnost máme: Mokro-py, Mrcho-jedy,

Vše-taty (tat zloděj), Hrdlo-rezy, Kosmo-nosy atd. Poláci mají Bialoboky, Wielogłowy atd. Z poloostrova balkánského uvádím tyto: Mokro-sěki, Ljuto-vojci, Zlo-kučene (velmi zhusta), Jado-varci (vaří jed), Ljuto-glavy, Drevo-grižci, Dobro-tesi, Vlko-dery, Svilno-kape (hedbávné čepice), Kokoši-glavci, Belo-glavci, Krivo-gaštane (krivé spodky), Čepi-kuče, Kozo-smode, Čelo-peci, Črno-boki, Gnido-hradsko, Kozlo-duj, Globo-derica (srov. arbanaské Bythakukje — Červené zadnice),

Dle národnosti obyvatelův nazvány osady: Kumanovo, Pečeněga, Arbanasi, Armerica, Serbenica, Charvati, Madžure, Grkiste, Grci-ti, Bl'garino, Vlaško selo.

C) Styk Slovanův s prabydliteli.

Slované, přišedše na poloostrov, krajiny jeho našli pusté sice, ale ne bezlidné. Nikdeť na světě se nepříhodilo, aby některý národ úplně vymizel, podmanitelům nezanechav ani krůpěje krve v žilách, ani slova v jazyku.

Z prabydlitelův *thrako-illyrských* nezbyvají za našich dnův než Arbanasi počtem asi 1,600.000 duší. Když Slované poloostrov osazovati počínali, velká část Thrákův již byla romanisována; někteří horští kmenové však domácí jazyk a celistvost svou ještě byli zachovali. Slované prabydlitele tyto buď do hor vytiskli, buď zbraní je sobě podmanili i pohlíželi na ně jako na roby aneb jako na cizince opovrženlivé.

V severní Rhodopě seděli tehdá ještě *Bessové*, mluvíce starým svým jazykem, v němž i bohoslužbu křesťanskou odbyvali. Jak dlouho toto „plémě bešské“ (Bešjafara) drželo se mezi Slovany a kdy zanikly poslední zvuky jazyka, jímž na vrcholi Gjoztepe věštkyň hlásala vůli bohův, to v nepísemných stoletích dávno z paměti lidské zahlazeno.

I *Sapaiové* na hořejší Strumě a na Lilin planině dočkali se příchodu plukův slovanských. Podnes tam bydlí lid *Šopi* nazvaný, jenž od ostatních Bulharův značně se liší povahou, podrečím, krojem a mravy. Všichni Bulhaři jména Šopův s ousměškem užívají, pokládajíce je za lid hloupý, nešikovný; oni sami však jméno své doma i vně bez úhony nosí ¹⁾.

¹⁾ Šafařík Sebr. spisy III. 74.

Noropův jméno dlouho za středověku se ozývalo v názvu *meropchův* (měrop'ch, neropch). Tak slula jedna třída nevolníkův v starém státě srbakém, o níž často je zmínka v XIV. stol. Rovnájí se římským a byzantinským kolonům (*παροικοι*²⁾).

Četnější nad rozptýlené zbytky Thrako-Illyrův byli *Rumuni*, Slovanům *Vlachové* zvaní. Bylať největší část vnitřního poloostrova romanisována. Dle Priska (448) v prostranství mezi moři Jadranským, Egejským a Černým latina vládla v životě obecném i soukromém. První zjevná stopa rumunštiny zjevuje se 579. Tehdá lidé rumunsky hovořící tvořili značný díl vojska byzantinského, do Thrakie vypraveného proti Ávarům. Na pochodu, když jeden soumar náklad ztrácel, vojín jakýs průvodčího napomínal, ať se ohlédne a náklad řádně upevní, volaje naň materským jazykem (*τῇ πατρῴᾳ φωνῇ*): *Torna, torna, fratre!* Průvodčí neslyšel, ale slyšeli jiní. Soudíce z pokřiku, že nepřítel na blízku, z plna hrdla volali: *Torna, torna!* a na útěk se obraceli. Toť první stopa rumunštiny³⁾. Potom po 400 let v pramenech o národu rumunském není ani slova. Koncem X. stol. začínají hojné zprávy o nich, o čemž na svém místě šfřeji pohovoříme.

Rumuni zprvu byli lid městský a vesnický, avšak bouřkami velikého stěhování národův přinuceni jsou opustiti úrodné doliny a začítí v horách namnoze nestálý život pastýřský. V dějinách dlouho zcela byli zapomenuti. Nyní dělí se na dvě větve: na *dakorumunskou*, asi osm millionův hlav, v souvislých sídlech osazenou v Sedmihradech, v Romanii, v Bukovině, v Banátu a Bessarabii, a na *makedorumunskou*, rozptýlenou po poloostrově balkánském, prý píl millionu duší.

Makedorumuni u Slovanův Vlaši neb Cincari, u Řekův Kucovlachi slovou. Hlavní sídla jejich jsou v Pindu, v Thesalii, okolo Kosturu, nad Devolem, v horstvu Peristeri, v Krušově u Prilěpa, v Mogleně a' na výběžcích Rhodopy. Veliká část pastýřstvím se zabývá. Jiní, obdařeni jsouce překvapující podnikavostí a v jazycích zběhlostí, za obchodem po celém

²⁾ Drinov Зачеzenie 40 bulh. nadávku *dulup* (hrubián, surovec) odvozuje z jména starých Dolopův.

³⁾ Theofanes ed. Bonn. I. 397. Makedorum. turna, dakorum. inturna. Památne jest, že Büdinger Oest. Gesch. I. 67 pololatinská ta slova prohlásil za — *avarská!*

poloostrově chodí, téměř všechny hany (hospody) na silnicích ve svých rukou mají a mnohá řemesla, jako stavitelství a zlatnictví, dle zděděných pravidel provozují. V tváři jejich jeví se typus římský. Divná je houževnatost toho lidu, který jakkoli rozprášen, přece při národnosti a jazyku svém se zachoval. Avšak mnoho jich zaniklo již v živlu řeckém a slovanském.

Rumuni podunajští dlouhý čas vyhlásování za potomky osadníkův Trajanových, smíšených s Daky; makedonští pokládání za osadníky z Dakie nazpět od Aureliana převedené. Nejnověji vystoupil Robert Roesler, professor na universitě v Štýrském Hradci († 1874) a dovozoval v četných člancích, hlavně pak v díle: „*Romanische Studien*“ (Lipsko 1871), že Rumuni od romanisovaných Dakův nepocházejí, ale že *zpátečným stěhováním* z poloostrova přes Dunaj dnešní Romanii osadili, počátkem prý XIII. století. Takové zpáteční stěhování tvrdili již Engel (1804), Kopitar, Miklošič, arci s podrobnostmi rozdílnými. I Drinov přidal se k Roeslerovi; on odvozuje Rumuny z *romanisovaných Thrákův*, což již před sto lety dovozoval Švéd Thunmann. Žeby však přesídlení jejich teprve v XIII. století se sběhlo, jak Roesler dovozuje, to Drinovu nad míru je pochybné; stalo se zajisté již dříve, arci ne na jednou. Valachie a Multany v VII. století, jak ukázáno, nebyly rumunské, ale slovanské; o slovanském osazení Sedmihrad podnes svědčí četná jména místní. Smíšením se Slovany dostalo se do dakorumunštiny převeliké množství slov slovanských, kterých v makedorumunštině není. Když Rumuni do krajín podkarpatských přišli, nemnoho jich bylo. Nynější počet Dakorumunův pochází z dob nevelmi dávných; oniť nesmírně se rozmnožují. Známa je věc, jak v Banátě od padesáti let postoupil živel rumunský proti srbskému.

Ve všech jazycích balkánského poloostrova, nejen v arbanaštině, rumunštině a bulharštině, ale někdy i v srbštině a novořečtině nalezájí se jisté zvláštnosti filologické, které z samých těch jazykův vysvětleny býti nemohou, zvláštnosti neřecké, nerománské, neslovanské. Jen v arbanaštině původními býti se zdají, a poněvadž jazyk ten na poloostrově nejstarším jest, zajisté pocházejí z živlu jemu příbuzného, z živlu pra-

starého, z živlu thrako-illyrského. Tento spodní je vrstvou všem jazykům potomním ⁴⁾.

Zvláštnosti ty jsou: 1. tvoření futura spojením časoslova *chci* s infinitivem v jazycích arbanaském, rumunském (místo s *habeo* jako ostatní romanské jazyky), novořeckém, bulharském (штъ да пишъ), srbském (pisatcu); 2. nedostatek a opisování infinitivu v arbanaštině, novořečtině, bulharštině a částečně i v rumunštině a srbštině; 3. naznačování genitivu a dativu týmž tvarem v arbanaštině, v novořečtině, v rumunštině a v bulharštině; 4. užívání členu vzadu přivěšovaného v arbanaštině (určitý muž. *i*, žen. *e*, neurč. *ty*), rumunštině (muž. *l*, *le*, žen. *a*, *oa*), bulharštině (muž. *ty*, žen. *ta*, v nářečích i muž. *ot* atd.); 5. časté naskytání se polohlásky *ъ* v arbanaštině, v rumunštině a bulharštině — každé téměř *a*, nemá-li přízvuku, zatemňuje se; 6. hojně matení *r* a *l* v jazycích Arbanasův, Rumunův, Novořekův a zřídka i u Bulharův; 7. měnění bezpřízvučného *o* v *u* v jazycích arbanaském, rumunském a bulharském (v nářečích). K tomu druží se několik zjevův syntaktických.

Mezi arbanaštinou a rumunštinou ještě je více styku ⁵⁾. Byli Thrákové a Illyrové kmenové příbuzní. Illyrův potomci jsou Arbanasi; z Thrákův povstali Rumuni. Mimo případy uvedené připomínáme roztahování samohlásek a hojnost dvojhlásek (*ea*, *oa*, *au*, arb. *ua*, *au*), časté nosovky na počátku slov, vypádání *l* před *i*, střídání *n* a *r*. Miklošič vytknul nad to přes 50 slov, která buď jen rumunštině a arbanaštině jsou společná buď v obou obzvláštní formu neb význam mají. Památno je, že Bulhaři u Arbanasův slovou *Škjaŭ* (Bulharsko *Škjenia*), u Rumunův *Škeji*.

Slov latinských přešel do staro- i novobulharštiny počet ne nepatrný. Bulh. srb. *pule* (*pullus asini*), *pile* (*pullus gallinae*, arb. *púlja*, mrum. *púlju*), bulh. *cer* (dubů druh, *cerrus*), *bakъл* (*poculum*), *furka* (*furca*, též arb.), *furna* (srb. *furuna*, alb. *furrъa*, nřec. *φοῦρος* : *fornix*), bulh. srb. řec. *klisura* (*clausura*,

⁴⁾ První na zjev ten upozornil Kopitar. Obšlrně Miklošič, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Wien 1861, 6 sld. Na příbuznost některých živlův rumunštiny s arbanaštinou a na prahydlielství Arbanasů první ukázal J. Thunmann, *Untersuchungen über die Gesch. der östlichen europäischen Völker*. Leipzig 1774.

⁵⁾ Srov. Drinov *Заселение* 11—14.

prosmyk), bulh. egrek (chlév, cf. grex), turlo (stádo, rum. *țîrla*, lat. *turma*), kamban (*campana*, též arb. řec.) stblh. nblh. nřec. arb. tenta (*tentorium*), raka (*rakev*, *arca*), oltar (*altare*, řec. *θυσιαστήριον*) ocet (*acetum*), stblh. césar (*caesar*, ne z *καίσαρ*), nblh. kaptisvam (*capio*), patjъ (*patior*), virejъ (*vireo*, virěje i zeleněje Nár. pís.), stblh. komъkati (*communicare*), mator (*maturus* : trista ovni, 'se matori Nár. pís. ⁶⁾), mule (*mulus*), vigla (*vigilia*) atd.

Kromě Rumunův Slované na poloostrově zastihli i značný počet Řekův, kteří také se zvali Římany — *Ῥωμαῖοι*. Nyní mezi Bulhary málo je enklav řeckých, jako ku př. Stanimaka město u Plovdiva. Vliv jazyka řeckého na starou a novou bulharštinu velmi byl veliký. Arci ne vše pomíšením Řekův se Slovany přibráno hned při přistěhování slovanském. Obchodem, církví a literaturou, oblibou slovanských knížat v byzantinismu, panstvím Byzantincův v Thrakii a Makedonii a vládou fanariotských biskupův za dob tureckých prostředkován styk Bulharův s Řeky nepřetrženě po tisíceletí až po dnešní den. Slovesa řecká přejata do bulharštiny z formy aoristu, ku př. *ἐκάλεσα* kalesvam, *ἐφθασα* ftasvam. Týž zjev pozorujeme v srbštině, v rumunštině i v arbanaštině ⁷⁾. Dle obdoby té tvořena i jiná slova (kaptisvam *capio*).

Poloostrov byl občasným bydlištěm mnohým kmenům *germanským*, Bastarnům, Gothům, Herulům a j. Bytování jejich v zemích podbalkánských nezůstalo bez stopy. Podobně jako na Krymu, udrželi se Gothové v Bulharsku ještě dlouhý čas. Za Jornanda (551) zbytky jejich sidlely okolo Nikopole. Valafram Strabo, spisovatel IX. stol., vypravuje, že za jeho časův Gothové seděli okolo Tomi na Černomoří a mši jazykem svým četli ⁸⁾. Herulové se na stoku Dunaje a Sávy za cis. Anastasia spomínají, tři vsi gepidské mezi Slovany ve Valachii za cis. Maurikia. Všecky tyto zbytky bez stopy se slily s obyvatelstvem slovanským. Avšak co do jazyka, účinky jejich vždy jsou patrné. Ku př. stblh. *usercz* got. *ausabriggs* (*inauris*), *gon'zną*

⁶⁾ Časopis Обшѣтъ трудъ. Бѣлградъ. 1868. III. 64 sld. koleda 2há. Srov. starosrb. volja stari, volja i zamatorěli v obrazě. Typik sv. Sávy, vyd. Konst. Jos. Jireček, Glasnik XL (1874) 140.

⁷⁾ Miklošič, Die Fremdwörter in den slav. Sprachen. Wien 1867, ad *aresa*.

⁸⁾ Jornandes c. 51. W. Strabo De rebus eccles. c. 7.

got. *ganisan* (*sanari*) atd. I některá slova dnešní bulharštiny původu jsou gotského: *drusam* (*quasso*), *razdrusan* (*conquassatus*) z got. *drus* (*ruina*); *setně* (*serius*), *setnina* (*consecutio*) z got. *seithu*, *seiths* (*serum*, *sero*); *sakam* (*quaero*) got. *sokjan*; *varda* (*custodia*) got. *vardia* atd.⁹⁾

I některé tlupy *Hunnův*, jak sme ukázali, po smrti Attilově usadily se na poloostrově. Dle Konstantina Porfyrorodného v X. stol. v Chorvatsku byly zbytky *Avarův*¹⁰⁾. Jaký byl styk těchto Asiatův se Slovy, určití nelze: snad takový, jako dnešních Bulharův s Čerkesy.

D) Původ a kmeny Slovanův poloostrova balkánského. Slované v Řecku.

Vyložili sme, jaké byly Slovanův staré mravy a obyčeje, jakým způsobem zemi osadili a v jaký styk vešli s národy, kteří tam bydleli před nimi. Nastává nyní otázka, *odkud slovanští osadníci na poloostrov se přistěhovali*, kde byla prvotní sídla jejich. O tom vysloven trojí náhled.

Šafařík¹⁾ pronesl domněnku, že hlavní část jejich (arci krom Srbův a Chorvátův) pocházela z krajiny na jezeře Ilmenském, na řekách Dvině, Dněpru, Oce. Za důkaz uvádí čtená jména polohopisná, která se nalezají i mezi bulharskými Slovy i v severovýchodní Rusi; mimo to vyčítá slova čudská v bulharštině, přejatá pry na severu.

Kopitar²⁾ domníval se, že celé prostranství od pramenův Sávy a Drávy do Černomoří obydleno bylo od jednoho národa, který v VII. století příchodem Srbo-Chorvátův rozerván na dva díly, na Slovince a Bulhary.

Drinov³⁾ tvrdí, že Slované poloostrovní „náleželi k rozličným slovanským kmenům jak západní tak i východní větve, jinými slovy, že při poslovanění poloostrova zúčastnili se různé kmeny slovanské, kteréž v různých dobách do krajín rozpadající se

⁹⁾ Šafařík I. 469, 470 pozn. 130. Drinov Заселение 143.

¹⁰⁾ Const. de administr. imperio 30.

¹⁾ Šafařík Sebr. spisy II. 250 sl.

²⁾ Glagolita Cloz. prolegomena XXX.

³⁾ Drinov, Заселение 145—148.

imperie vysílali přebytky svého obyvatelstva.“ Co důkazu dovolává se zprávy Prokopiovy o vpádech Slovanův 529, 546, 548 a 552, podniknutých ze středního Zadunají a ze Zásáví, z Pannonie. Nad to poukazuje k převelické rozmanitosti nářečí bulharských, jichž příznaky shodují se někdy s slovan-skými nářečímí krajín převelice vzdálených.

Společný domácí název Slovanův, kteří nyní Bulhaři slovou, prvotně byl *Slověné* (σλοβεννι sing.). Jazyk svůj jmenovali *slověnský jazyk*. Řekům pak sluli Σκλαβηνοί, Σθλαβηνοί, Σκλάβοι, Σθλοβηνοί, Σκλαβησιανοί, Latinům (u Jornanda) Sclaveni. S tímto kmenem slovanským Řekové a Římané nejprvé se setkali. Jejich název, zdá se, od cizincův a od Slovanův samých přenešen na veškeré kmeny, jež nyní slovanskými slovou doma i v cizině ⁴⁾. U Slovanův k rozšíření jména toho nejvíce arci napomohly církevní knihy v IX. století v Pannonii do jazyka *slověnského* přeložené a po Bulharsku, dřevní Dakii, Srbsku, Chorvatsku, po Rusích a Čechách rozšířené, ano i k vislanským Polákům donešené ⁵⁾.

Jméno *Antův*, nahoře dotčené, záhy beze stopy zaniklo. O jednotlivých kmenech Slověnův, zvláště přímorských, máme poněkud bližší zprávy; některá jména kmenová trvají podnes. O většině kmenův vnitrozemských nevíme téměř ničeho; ti nepřišli v styk ni s Řeky ni s Franky.

Popis kmenův *srbo-chorvatských*, Zachlumanův, Travunjanův, Konavljánův, Dukljanův, Nerečanův atd. není naším úkolem. Podotýkáme jen, že za nejstarších dob Srbové se Slověny hraničili na řece Ibru a na srbské Moravě; za středověku obydleno bylo dnešní knížectví srbské z veliké části lidem bulharským. Srbochorvatština dělí se nyní na tři hlavní nářečí: kajkavské v Chorvatsku, čakavské v chorvatském Přímoří a

⁴⁾ „Auch die bulgarischen Slaven gehören, wie die dacischen, deren letzter Rest sich in der jüngsten Zeit unter den Rumunen Siebenbürgens verloren hat, so wie die pannonischen und karantanischen dem slovenischen Stamme an. Sie sind alle Nachkommen jenes slavischen Volkes, das Jornandes und Prokopius unter dem Namen Sclaveni und Σκλαβηνοί kennen und dessen Name von Griechen und Römern und endlich von den Slaven selbst auf alle Slavenvölker übertragen worden ist.“ Miklosich, Altslov. Formenlehre in Paradigmen. Wien 1874 p. XI.

⁵⁾ O jménu Slověné viz Šafařík II. 29—52

prímorské Vojenské Hranici (do XVI. stol. i v Dalmácii a na ostrovech) a štokavské v Slavonii, Bosně, Srbsku. Jagić ⁶⁾ domnívá se, že v čakavštině zachován starší tvar srbsko-chorvatského jazyka, kdežto štokavština ukazuje téhož jazyka stupeň novější. Rački ⁷⁾ však tvrdí, že čakavština je nářečím Slovanův, kteří bydleli v tom kraji před příchodem kmene srbo-chorvatského v VII. století. S Račím souhlasí i Drinov.

Z plemen bulharských vyčteme nejprve podunajská, pak makedonská ⁸⁾.

Sěverci neb *Sěverané* (Σεβέραι) bydleli v Dobruždi, kdež 679 pokoeni od družiny Asparuchovy a přesídleni k Beregovské soutěsce, která byla v Balkánu kdesi blíže Černomoří. Jiný kmen Sěveranův sídlil v západní Valachii, kdež byl později banát Sěverinský ⁹⁾.

Sedm slovanských plemen v Dolní Moesii taktéž podrobeno od Asparucha. Jména jejich jsou neznámá. O těchto sedmi kmenech zmínka je již v arménském zeměpise Mojžíše Chorenského († 493). Drinov zprávu tu připisuje Mojžíši samému, kdežto Šafařík ji měl za interpolaci z X. věku, kde však rozdíl kmenův již byly vymizely.

Timočané (Timociani) na Timoku řece zpominají se 818 u Franka Einharda. Tehdáž odpadli od Bulharův k Frankům, ale brzo se přidali k chorvatskému knížeti Ljudevitovi. Zajímavé je, že Plinius do téže krajiny klade thrácký kmen *Timachův* ¹⁰⁾.

Moravané na bulharské a srbské Moravě, dle zeměpisce havorského (v IX. stol.) měli 30 hradův. Al Masudi (v X. stol.), zmíniv se o Srbech (Sarbin), praví: „za nimi je plémě, zvané Morava; za nimi plémě, jež slove Chorvati.“ Dáleji

⁶⁾ V. Jagić Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. I. U Zagrebu 1867, 8.

⁷⁾ Arkiv IV. 254.

⁸⁾ Podrobnosti viz u Drinova Zasezení 152 sld.

⁹⁾ Šafařík I. 369 Sěverce mylně stotožňoval s čudskými Sabiry (Σάβιροι), jejichž přechod z Podkavkazi do Podunají důkazův nemá. Též jméno *sebrův*, lidí poddaných v starém Srbsku (posud v Srbsku a Dalmácii sebar, cipor = sedlák) od Sabirův těch odvozoval. Avšak, kdyby *sebr* od Severanův neb Sabirův pocházelo, zajisté by se nejprve v bulh. památkách vyskytalo, čehož není. O tom Drinov Zasezení 153.

¹⁰⁾ Šafařík II. 223. Drinov 154.

píše, že Morava tato bydlí na řece Balavě, tři míle široké, která teče do Pontu — t. j. na Dunaji. Na církevním sněmě Fotiově 879 zasedal arcibiskup Agathon Moravský (*Ἀγαθὸν Μωράβων*). Rozdílná ovšem je tato Morava od Moravy Svato-plukovy na severu ¹¹⁾.

Z kmenův makedonských vynikají *Βερζασι*. L. 676 *Βερζῆται* účastnili se útoku na Solun. L. 774 bulharský kníže Cerig poslal do Berzitie 12.000 vojákův, aby lid odtud převedli do Bulhar. Po dnešní den v Makedonii sídlí *Βερζασι* či *Βερζασι*, v okolí Prilepu, Velesu, Bitole a Tikveže ¹²⁾.

Στρυμνῆσι bydleli na řece Strumici a z části i na Strumě, východní jsouce sousedé *Βερζακῶν*. L. 685—687 s *Ρυνχινῶν* a *Σαγυδατῶν* oblehali Solun. L. 689 se *Σαγυδατῶν* u Hellespontu loupili obilní koráby, plovoucí do Cařihradu, a zjevovali se až před samým Cařihradem. Na pochodu Justiniana II. 687 do Makedonie zatarasili prosmyky a uhájili svou svobodu.

Σμολιανῶν žili v neptístupné krajině nad střední Mestou, na rozhraní Makedonie z Thrakie. Okolo 1200 zpomíná Niketas Choniates provincii τὸ θέμα τῶν Σμολέων. Bylo tam i biskupství závislé od metropole Filipp makedonských. Na konci XI. věku žil „v Smolenskich predělach“ (*εἰς μέρος τῶν Σμολέων*) řecký poustevník Filipp, spisovatel Dioptry, kteráž převedena jest do starobulharštiny ¹³⁾.

Ρυνχινῶν (*Ρυγγῖνοι*) sídla svá měli jihozápadně od Smolenův, nad Orfanskou zátokou. Účastnili se při útocích na Solun a prosluli korsárstvím. Co do sídel a jména jejich, Tafel poukazoval na městečko Redinu na Chalkidike; Hilferding

¹¹⁾ Šafařík (II. 227—232) v Moravě umístil *Fraedenecenty* (všev jižních Bodricův) a *Guduskany* Einhardovy, vykládaje onyno za známé podnes *Braničevce*, tyto za *Kučany*. Sídla jejich byla by tedy okolo ústí Moravy a nad Mlavou. Avšak Drinov 155—156 výklad obou jmen co příliš strojený a daleký zamítá i ukazuje, že *Fraedenecenty* Einhard sám (k 824) uměští „do Dacie k Dunaji příležíci“ a podruhé (k 822) co bezprostřední sousedy severních Moravanův je uvádí. Bydleli tedy ne na poloostrově, ale v Zadunaji. *Guduskani* pak, jimž vládl veliký župan dalmatský, spíše sídlili v pomoci Jadranském, snad u Gackého pole.

¹²⁾ Šafařík II. 237, III. 76. Drinov 163.

¹³⁾ Šafařík II. 237. Drinov 165. Srbský car Dušan 1345 klášteru na hoře Menikejské u Šeru daroval ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Σφολενοῦ δένδρα τεσσαράκοντα βαλανίδια, což omyl m. Σμ. Glasnik 26, 23.

jméno vykládal na Reždany (řed řád), Šafařík na Račany. Drinov odkazuje k řece *Ρήγιος*, tekoucí z jezera Bešik do Strymonského zálivu. Od několika století kraj ten je počestěn.

Sagudati 676 dobývali s jinými Solun. Dle Jana Kameniaty (psal 905) na rovině, která se prostírá od Solunu k Berrhoei, sídlieli *Sagudati* a *Dragoviči*, výborní to lukostřelci. L. 904 pomáhali v obraně Solunu proti Saracenům.

Dragoviči (*Δραγοβίται, Δρογοβίται*) 676 také stáli pod hradbami solunskými, jsouce z nejbližšího sousedství. Dle všeho bydleli *Dragoviči* v západní části pole solunského, *Sagudati* ve východní. L. 1204 spomíná se „*Dragabitia*“ v sousedství Berrhoei. Biskupství *Δρογοβιτίων* náleželo pod eparchii solunskou. Druzí *Dragoviči* usadili se v Thrakii na západní Rhodopě. Od nich metropolitě plovdivští měli titul exarchův *Θράκης Δρογοβιτίας* (u Kodina *Δραγοβιτίας*). Tam říčka *Dragovica* padá u kláštera Kričimského do řeky Karlovy, přítoku Marice ¹⁴⁾. *Dragoviči* prosluli později v dějinách Bogomilův. Jiní *Dragoviči* přebývali na Rusi mezi Pripetí a Dvinou, jiní mezi Polabany.

V Thessalii sídlieli *Velesiči* neb *Velegostiči* (*Βελεγεζίται*) v okolí thessalských Théb a Demetriady u zálivu Pagasejského. Při obležení Solunu 676 stáli v řadách oblehačův, avšak při útoku 685 podporovali měšťany proti Strymoncům, Rynchinům a *Sagudatům*. L. 799 Akamir, slovanský vládce Velzitie (*της Βελζιτίας*), naveden byv od několika Řekův, synům zavražděného cis. Konstantina, kteří v Athénách žili, k trůnu dopomoci se pokoušel, arci nadarmo. Šafařík kladl knížectví Akamirovo do země Brajakův, Drinov je však uměštjuje do Thessalie k *Velesičům*. L. 1199 v smlouvě Alexia III. s Benátčany se vedle Blachie (Thessalie) a Demetriady zmiňuje „provincia Belegezitiae;“ podobně při dělení říše 1204. Jméno její udrželo se v názvu města Velestino. ¹⁵⁾

Nepochybně v Thessalii bylo „kněžství slověnsko,“ které mnoho let spravoval Methodij bratr Konstantinův v područí císaře byzantinského, prvé nežli se světa odřekl a do kláštera

¹⁴⁾ Šafařík II. 235, 239. Drinov 168—169.

¹⁵⁾ Šafařík II. 242. Drinov 173.

na Olymp odešel.¹⁶⁾ Bulharský překladatel trojanské kroniky v X. stol. starověké Myrmidony vyložil za Bulhary; Drinov soudí, že původ k tomu omylu zavdalo slovanské tehdy obyvatelstvo Thessalie. Nyní slovanský hláhol nad toky Penea úplně umlknul.

Epir veškeren poset byl osadami slovanskými. Makušev vypočetl, že z 1539 dnešních osadních jmen epirských 717 původu je slovanského. Jazyk Arbanasův obsahuje na sta slov slovanských; sestavil je Miklošič¹⁷⁾. Z tamních kmenův slovanských zpomínají se *Vojničiči* (*Βαϊωνήτσι*). I oni 676 doráželi na Solun. L. 1082 Boemund, syn Roberta Guiskarda, táhl *διὰ τῆς Βαγηνητίας* na Joanninu. Malaterra, jenž popsal pochod Roberta Guiskarda do říše byzantinské, Epiroty jmenuje Bulhary a Artu městem bulharským. V smlouvě dožete Dandola s křižáky 1204 a v jiných současných listinách se vedle provincii Janinské a Glavinické připomíná „provincia de Vagenetia, Vagnetia.“ Nejvíce světla poskytuje však listina Symeona, bratra srbského cíře Dušana, daná 1361 jednomu boljarovi epirskému. Vyčten v ní velký počet osad *ἐν τῷ θέματι τῆς Βαγηνητίας*, které vesměs padají do kraje ležícího severně od zálivu Artského.¹⁸⁾ Na jižní straně zálivu toho podnes je město Vojnica. „Homines Vageniti“ sluli za XIV. století Řekové, kteří z pevniny na Korfu se přesídlovali a tam vasally šlechtý neb měšťanův se stávali¹⁹⁾.

Nejen Epir a Thessalie: i Hellada, i staroslavné nivy Peloponnesu, Attiky, Boiotie pokryty jsou místními názvy slovanskými. Tri čtvrtiny místních jmen památkou zůstaly po zaniklých plemenech slovanských. Helikon slove Zagora, u Marathonu je ves Vraná. Jsou tam osady Bistrice, Bukovina, Gorica, Granica, hora Chelmos, vsi Kamenica, Lukavica, Lubista, Nivica, Podagora, Cernica atd. Nemnoho let po povstání řeckém, když veškerá Evropa ještě plála filhellenstvem, vystoupil

¹⁶⁾ Život sv. Methodia ed. Šafařík (v Památkách jihoslov.) kap. II. III.

¹⁷⁾ Miklošič, Alb. Forschungen I. Die slav. Elemente im Albanesischen. (Denkschriften der Wien. Akad. XIX.) Wien 1870. Makušev Истор. разысканія о Славянахъ въ Албаніи въ средніе вѣка. Варшава 1871, 153.

¹⁸⁾ Šafařík III. 77. Drinov 172.

¹⁹⁾ Hopf, Ersch-Gruber encykl. d. 86 str. 33.

(1830) německý učenec Fallmerayer, jeden z nejlepších znatelův života orientalského vůbec a zvláště byzantinského, i pronešl smělý náhled, že Novořekové nejsou potomci bojovníkův marathonských a salaminských, že u nich ani krůpěje krve starohellenské, že nejsou než porečtění Slované. Mínění to, z nena-dání tak určitě pronešené, náramnou povzbudilo bouři, nejen u Řekův, ale v celé Evropě. O původu Novořekův sepsána celá literatura spisův pro a proti. Učení Fallmerayerovo nicméně razilo si cestu i získalo sobě veliký počet přívržencův ²⁰⁾. Nedávno však důvody Fallmerayerovy porazil Karel Hopf, professor na universitě Kralovecké, ve svých dějinách středověkého Řecka (1867) ²¹⁾. I on dotvrzuje nezvratnou pravdu, že Peloponnes dlouho byl poslovaněn, ale že by Athény byly zanikly, že by Řekové zcela byli vyhlazeni, že by Novořekové s Helleny ničím přibuzni nebyli než zkomoleným jazykem, to on důvodně vyvrací. Co do důkazův filologických, obšírněji nedůvodnost jejich ukázal Miklošič ve spisku o slovanských živlech v novořečtině ²²⁾.

Slované Peloponnesos zaplavili 587 a drželi jej 218 let, jsouce neodvislí. V přímoří udrželi se Řekové. V Athénách čilý život bez přestávky trval; několik císařoven byzantinských ze staroslavného toho města na trůn povýšeno a nespokojenci tam u vyhnanství posílání. Ano, za sporův obrazoboreckých Řekové v Helladě a na Kykladech jakéhos Kosmu za císaře prohlásili a s vlastním loďstvem u Cařihradu nešťastně bojovali (727). Za Konstantina Kopronyma (741—775), když Arabové a mor ztýrali říši, dle slov Konstantina Porfyrorodného „poslovaněna celá země a stala se barbarskou“. Leč ještě 755 císař zmořený Cařihrad osaditi chtěl Řeky z ostrovův, z Peloponnesu a Hellady. Hellenové tedy tak zhola nevymizeli pod návaem Slovanův.

²⁰⁾ Šafařík Sebr. sp. II. 243—247 důvody Fallmerayerovými nedal se maně unést, což i Hopf podotýká, řka, že „streng wissenschaftliche Erforscher slavischer Geschichte, wie der unparteiische Šafařík, nur mit grösster Vorsicht die neugewonnenen Resultate berücksichtigten“. O Starožitnostech praví Hopf 102: „ein classisches, von mir vielfach benutztes Werk.“

²¹⁾ Hopf, Gesch. Griech. im Mittelalter, Ersch-Grub. enc. 85, str. 100—119.

²²⁾ Miklosich, Die slavischen Elemente im Neugriechischen. Wien 1870.

První pokus o pokoření vnitrozemských kmenův slovan-
ských stal se 783. Vůdce Staurakios, pokoriv Slovaný thessal-
ské, do Peloponnesu vtrhl, a mnoho kořisti a zajatých odvedl.
Když Slované spolu s Saraceny 807 udeřili na Patras, byli
nejen odraženi, ale v Elidě i porobeni. Za císařovny Theo-
dory, poručnice Michaila III. (842—867), vojvoda Theoktistos
všecky Slovaný peloponneské podmanil, kromě Jezercův a Mi-
lincův, kteří k poplatku se zavázali. *Milinci* či *Milčané* (*Μιλινγοί*)
bydleli v horských končinách Lakonie na Taygetu,
Jezerci (*Εζεργίται*) v lakonském přímoří. Za cis. Romana vzbou-
řili se Jezerci (933). Několik výprav proti nim se nezdařilo,
až 940 přinuceni Milinci platiti 600, Jezerci 1200 zlatých no-
mismat (po 6 zl.). Leč za nedlouho opět povstali, pročež jim
poplatek snížen²³⁾. O Milincích mnoho vypravuje legenda o
sv. Nikonu († 998), jenž kázav v Armenii a na Kretě, později
po Euboei, Attice, Peloponnesu chodil, zdivočelý lid poučoval,
kostely stavěl a v Lakedaimoně zemřel. Melingi, lid pohanský,
bojovný a loupežný, tehdá neodvisle žili v nepřístupných ho-
rách, spravováni od svého vojvody. Zpupným archontům do-
liny sloužili co „bravi.“ Často s vrchův sestupovali, aby od-
háněli stáda aneb unášeli dívky.

Slovansky se na Taygetu mluvilo ještě v polovici XV.
století. Když po dobytí Cařihradu od křižákův Frankové obsa-
zovali Peloponnes, v ústřety se jim postavili Melingové a by-
zantinští měšťané v olivovém háji Konduře blíže Kalamaty,
leč útok obrněných rytířův nesnesli. Teprvé 1249 tito „Escla-
vons,“ obyvatelé vesnic a dvorův v nedostupném pohoří (*τὰ
Εκλαβικά*), holdovali Vilému II. Villeharduinovi, knížeti Achaj-
skému. Avšak 1263 zase povstali proti Frankům Slované v
Cakonii a Gardilivu, veškerá Vatika, Kisterna, Zarnata a země
Melingův; 1272 opět se pozdvihli. Nejznamenitější rod jejich
byli Zassi, sídlem v Janici a Kisterně; Georgios Zassi zpomíná
se 1310 co kapitán Mologu (Melingu). Benátčané se „Slovaný
v Maině“ častěji jednávali; ku př. 1389 pobuřovali je proti
despotovi Theodorovi I., 1414 Janického Zassi s 400 jízdnými
do služby vzali k ochraně Koronu a Modonu. L. 1480 Slo-
vané mainští všecky Turky v svém kraji porubali, 29 tvrzí se

²³⁾ Fallmerayer Gesch. von Morea I. 221 sld. Hopf 127 sld., 133—135.

zmocnili a Ferdinanda krále Neapolského vyzvali k obsazení Moree.

Za zbytky pravých Řekův v poslovaněné Helladě Fallmerayer prohlašoval horské kmeny Mainotův a Cakonův. Že však *Mainoti* spíše jsou Slované, nežli Řekové, nyní listinami je zjištěno ²⁴⁾. I *Cakonové*, obyvatelé dřevní Kynurie na pobřežních horách mezi Monembasií a Nauplií dle Hopfa jsou Slované. V jedné benátské listině 1293 Cakonie jmenuje se prostě „Sclavonia de Morea.“ Co do názvu jejich, u Konstantina Porfyrorodného *αἱρετικὸς* slovou posádky pevností; jedna neapolská listina 1302 zpomíná žoldnéře řecké v Epiru co „*zaconnos et stratiotas*“ ²⁵⁾; v starém Srbsku hlídání župních hradův, povinnost či robota zemská, slulo *cakonstvo* ²⁶⁾. Že vojenský název ten původně příslušel nějakému národu, vidíme v jedné památce starobulharské, kde mezi Chorvatem a Řekem jmenuje se Cakon ²⁷⁾.

Moderní jméno Peloponnesu *Morea* Fallmerayer odvozoval ze slov. *moře*. Proti tomu již Kopitar se opřel. Hopf velmi důvodně ukázal, že *Morea* není než slovo přesmyknutím vzniklé z jména *Romea* (*Ρωματα* — *Μωματα*, la Mourée, l'Amorea ²⁸⁾).

²⁴⁾ Co do jména slov. kraj Maine v Boce Kotorské a srb. osobní jméno Manijak, Manjek (Daničić Рјечник).

²⁵⁾ Hopf d. 85, 354.

²⁶⁾ Listina 1348 (Šafařík Pam. 2. vyd. 100, 120): *gradozidanie i cakonstvo* po gradověch. Slov. Miklošič Mon. serb. 192 a Grigorovič Очерк 49: *gradozidanija ni gradobljudenija*.

²⁷⁾ Šafařík Sebr. sp. II. 733.

²⁸⁾ O Slovanech morejských viz Hopf d. 85, str. 264, 273; d. 86, str. 74, 161, 184.

Hlava V.

PŘÍCHOD BULHARŮV.

Příchod Bulharův uralských a založení mocné říše v Moesii l. 679. Prvotních Bulharův mravy, obyčeje, jazyk, zřízení válečné a státní. Jejich národnost. Poměr k Slovanům a smíšení s nimi.

Slované v VII. století obývali na veškerém poloostrově kromě hrazených měst přímorských a jejich okolí, kde Řekové pod vládou byzantinskou se byli uhájili, a krom nedostupných výšin horských, kde Arbanasi a Rumuni se drželi v staré svobodě. Od mysu Matapanského až k městům dalmatským a ústí dunajskému nebylo ni jedné krajiny bez Slovanův. Ale jakkoli oni počtem svým a uměním válečným silni byli, v jeden stát spojití se neuměli. Jen nebezpečenství je družovalo; jindy každý kmen raději pro sebe žil a s sousedy se svářil. Proto Řekům ponenáhlu se podařilo, velikou část plemen přivést pod svou svrchovanost.

Již nahoře jednou zmínku sme učinili o neslovanském kmenu *Bulharův*, kteří v VI. století ze Zadunaji loupežné výpravy podnikali. Tito Bulhaři 679 nesvorné Slovany sobě podrobili a združivše je, mocnou říši založili, která, ač ne bez přestávek, trvala přes sedm století.

O bytování Bulharův před příchodem jejich na poloostrov jest nám dvojí zpráva, jedna domácí, druhá řecká. Zpráva domácí, nedávno teprve odkrytá, neméně je temná, jako zámavá. Psána je slovančinou s přimíšením nevysvětlených do-

posud slov ze zapomenutého nyní jazyka prvotních neslovanských Bulharův. Je to seznam knížat bulharských od dob pravěkých do 765. Prvotně snad řeckými literami byl zaznamenán; pak vnešen do slovanských chronografův ¹⁾. Zprávu řeckou nalezáme v letopise cařihradského patriarchy Nikifora († 815). Obě nevelmi se srovnávají.

Domácí zlomek v čele má vládu dvou knížat, kteří se prý dožili věku v pravdě biblického, an jeden tři sta, druhý sto padesát let krajanům svým panoval. Po *Avitocholovi* a *Irnikovi*, kteří oba byli z rodu Dulovcův, přišel jakýs usurpator jména slovanského, *Gostun* z rodu Jermi, jehož vládě konec byl po dvou letech. Pak národu veleli opět dva Dulovcí, *Kurt* let šedesáte, *Bezměr* tři léta, načež se lid na jih za Dunaj přesídlil. A tak prý před Dunajem pět knížat vládlo 515 let (tedy 164—679 po Kr.).

Kurta znají i kroniky byzantinské, jmenujíce jej *Kuvrata* neb *Krovata*. On avarské jho svrhnul a s cís. Herakliem měl mírové smlouvy (ok. 634—641). O synech Kuvratových obšírně píše Nikiforos. Po smrti Kuvratově se prý Bulhaři za časův císaře Konstantina IV. (668—685) rozdělili na pět ord pod pěti syny zesnulého panovníka. První orda pod prvorozeným *Batbajem* zůstala prý v sídlech prvotních na březích moře Azovského a nad Kubanem, druhá pod *Kotragem* přešla

¹⁾ A. Попов Обзоръ хронографовъ русской редакціи. Москва 1866, I. 25. Hilferding, Собрание сочинений I. 20. Slova neslovanská v následujícím otisku položena cursivou: „*Avitochol* žit lét 300, rod jemu *Dulo*, a lét jemu *dilom* *twirem*. *Irnik* žyt lét 100 i 50 (t. j. 150), rod jemu *Dulo* a lét jemu *dilom* *twirem*. *Gostun* naměstnik syj 2 lét(ě), rod jemu *Jermi*, a lét jemu *docha* *twirem*. *Kurzt* 60 lét drža, rod jemu *Dulo* a lét jemu *šegor věčem*. *Bezměr* 3 léta a rod jemu *Dulo* a lét jemu *šegor věčem*. Sij 5 kněz držaše kněženie ob onu stranu Dunaja lét 515 ostrizenami glavami. I potom pride na stranu Dunaja *Išperich* kn(ě)z, tožde i do selě. *Esperich* (sic) kn(ě)z 60 i odino lét, rod jemu *Dulo*, a lét jemu *verenialem*. *Tervel* 21 lét, rod jemu *Dulo* a lét *tekučetem* *twirem*. . . . 28 lét, rod jemu *Dulo* a lét jemu *dvaněchtem*. *Sevar* 5 lét, rod jemu *Dulo*, a lét jemu *tochalzom*. *Kormisoš* 17 lét, rod jemu *Vakil*, a lét jemu *šegor twirim*. Sij že kn(ě)z izměni rod *Dulov*, rekše *vichtun vinech*. . . . 7 lét a rod jemu *Ukil*, jemu imjaše *goralem*. *Telec* 3 léta, rod jemu *Ugain* a lét jemu *somor altem*. I sij inogo rad *Umor* 40 dnii, rod jemu *Ukil*, a jemu *dilom tutom*.“ Hilferding pokusil se o výklad těch slov pomocí maďarčiny, ale na pravou cestu neuhodil. V Kazani shledali prý tamní orientalisté velikou podobnost s jazykem Čuvašův.

přes Don, třetí usadila se v avarské Pannonii, čtvrtá přešla až do Itálie, pátá pod *Asparuchem* uhostila se v Bessarabii. Tato zpráva Nikiforova od pozdějších Byzantincův přejímána a až po naše dni za nezvratnou pravdu pokládána. Avšak vězí v ní anachronismus. Rozdělení Bulharův stalo se v době mnohem starší, než je VII. století. Bulhaři dávno před tím kočovali již v Podunají, o čemž zjevné jsou zprávy.

Bulhary gothský historik Jornandes (ok. 552) uvozuje na severozápadním pobřeží Černého moře co východní sousedy Slovanův v Dakii osedlých, a to v polovici V. století. Odtud oni záhy vbíhali do Podunají. Kassiodor (žil 468—575), dvořenín ostgothského krále Theodoricha (487—526) a současník jeho Ennodius biskup Ticinský vypravují o dvou vítězstvích krále svého nad Bulhary, lidem mnohočetným a za nepřemožitelný pokládaným. Mladý Theodorich sám hrdinsky vynikl v jedné bitvě, která se udála ještě před odchodem Ostgothův z Pannonie do Itálie (487), snad tehdy, když dle zpráv řeckých císař Zeno Bulhary na pomoc volal proti Gothům (482). V druhé bitvě, svedené kdes v Sremu na východních hranicích gothské říše (před 507) králi pro vetché stáří osobně zúčastniti se dovoleno nebylo. Současně vpadali Bulhaři do poloostrova, pustošíce zvláště Thrakii (499, 502). Později podrobiti se museli Avarům.²⁾

V polovici VII. věku podunajské ordě Bulharův velel *Iserich*, řecky *Asparuch* zvaný. Krajina těch Bulharův staroslovansky slula *agľ* = úhel, v řeckých spisech *Onglos*. Byl to kout země mezi Dněstrem, Dunajem a Černým mořem, do nedávna tatarským slovem *Budžak* (taktéž úhel, kout) řečený. Tam sídleli později slovanští *Ugliči*.

Z těchto sídel Bulhaři jali se vpadati za Dunaj do Moesie; ano, přes Balkán až do Thraكية se odvažovali. Císař Konstantin Pogonat, aby nepokojného souseda potrestal, 679 po suchu i po moři k ústí dunajskému na něj vytáhl, ale výpravou svou docílil pravý opak toho, čeho si přál. Nepořídil ničeho, a Bulhaři, vidouce slabost Byzantincův, ještě téhož roku na pravý břeh Dunaje úplně se přenesli. Iserich s celou svou

²⁾ Viz Drinova Заселение 91 a jeho článek УНИИ-ЛИ сме? v Period. Spis. brailské společnosti, V. a VI. 223.

družinou rychle pronikl až k Varně. Krajina moesická k osazení převýhodná byla, ohrazena jsouc s předu strmým a neprůchodným Haemem, s zadu širým Dunajem, na východ bouřlivým mořem Černým. Řekové od dalšího boje upustili. Slované podunajští k odporu trvalému sil neměli. Nejprvé plémě Severanův od Bulharův z Dobrudže přenešeno na jih k Balkánu, k prosmýkům Beregavským. I ostatních sedm plemen slovanských bulharským dobyvatelům podrobiti se muselo³⁾. Není nemožné, že moesičtí Slované nenáviděnou svrchovanost řeckou ne neradi zaměnili za nové panství Bulharův. Hranice nového státu rozprostřely se od Varny až k pomezí země Avarův, a postupující rychle ku předu, počátkem IX. stol. již velikou část Slovanův poloostrovních v sobě zavíraly. Slovanská plemena, sloučená v jednu říši, společného nabývala vědomí národního a slila se v jeden národ, jenž na sebe přijal jméno svých vládařův, jméno Bulharův, kteréž trvá podnes. Vládnoucí národ sám, mocný udatenstvím, slabý počtem, záhy z kočovníkův v lid osedlý se přeměnili potonul mezi poddanými, a po málo stoletích nebylo více Slovanův a Bulharův, ale jen Bulharův, hovořících slovansky.

A co dělo se s ostatními čtyř ordami Bulharův? Jedno pokolení, a sice nejsilnější, sídlilo později na hořejší Volze a na Kamě, založivši mocnou říši *Veliké Bulharsko* se stolici Bulgar. Dějiny *volžských Bulharův* zcela jsou odloučeny od dějin soukmenovcův podunajských. Hojně jsou o nich zprávy přátel jejich Arabův a úhlavních jejich nepřátel Rusův. L. 922 přijali islam. Jazyk jejich, jak víme ze zpráv arabských, byl kozarský s tureckou přísadou; Kozarové pak (Chazaři) náleželi k ugarské větvi jazykův finských⁴⁾. Tito Bulhaři volžští po krutých válkách vyhubení v XIII. století od Slovanův ruských a od Mongolův. Potomci jejich jsou prý Čuvaši.

Jiná orda bulharská žila v Uhrách pod Avary. Nepohodnuvši se s nimi, uchýlila se k Frankům, od nichž zrádně téměř zúplna jest sesekána, čítajíc asi 9000 hlav. Zbytky uprchly do Italie, kde od Grimoalda krále Longobardův dosáhly sídel v krajině Molisské v okolí Bojana a Isernie. Ještě za Pavla

³⁾ Šafařík II. 172 sld. Drinov Заселение 152, Происхождение 41 sld.

⁴⁾ Roesler, Rom. Stud. 249, 261.

Diakona († ok. 800) nebyl tam jazyk bulharský zapomenut, ačkoli všickni vlasky mluvíti uměli⁵⁾.

O mravech a životě prvotních Bulharův hojně se dochovaly zprávy u Byzantincův a Arabův, zvláště pak v otázkách, které Bulhaři 866 předložili papeži Mikulášovi, chtějíce přijmouti křesťanství⁶⁾.

Hlavní příchozích Bulharův sídla, domníváme se, byla v dnešní Dobrudži a v přímoří černomorském. Odtud hned po příchodu svém vyhostili slovanské Seveřany. Až do X. století těžiště bulharské říše bylo v poříčí Kamčije a v rovinách Dobrudže; v Přeslavi nad Velikou Kamčijí nalezala se stolice carská, v Drsteru (Silitria) hlavní pevnost. V těch končinách i nyní kolonie vládnoucích Osmanův jsou nejsilnější. Za VIII. a IX. století veškeré výpravy Byzantincův proti Bulharům směřovaly ne na západ přes Plovdiv k Srědci neb do Trnovska, ale k ústí dunajskému a do okoli Varny.

Starí Bulhaři žili v mnohoženství aneb alespoň dvě žen mívali. Nevěstám za věno dávali zlato, stříbro, skot, koně atd. Knížata celý harem ženin s sebou vozili. Co do kroje, ženy i muži v širokých nohavicích chodili a ženy jako mohamedánky obyčejně tvář měly zastřenou. Mužští hlavu sobě holili, turbanem dle východního obyčeje hlavu si pokrývali (ligatura lintei, quam in capite gestatis) a v chrámech s pokrytou hlavou stáli. Dle Suidy kroj Bulharův byl avarský.

Nesčíslné byly Bulharův pověry. Ne všechny čtvernožce a ptáky za čisté měli. Zvířat pouhým udeřením bez krveprolití usmrčených se nedotekli; byloť třeba, aby zbraní do krve byla zabita. Masa mnoho požívali, a přestupující ku křesťanstvu, zvědavě po všech postech se vypyťovali. Všeliké amulety nosili.

⁵⁾ Roesler 235. Paulus Diaconus 5, 29. Drinov Происхождение 64.

⁶⁾ Nicolai pontif. Responsa ad consulta Bulgarorum in Labbei et Cossartii Sacrosancta concilia. Par. 1671. VIII. 516—540. Srov. Roesler, Rom. Stud. 240, kde o Bulhařích dunajských i voľžských velmi obšírně pojednáno. Arabské zprávy o *Bordžanii* viz u El-Harami (ok. 845) vyd. Barbier de Meynard, Le livre des routes d'Ibn-Khordad-begh. Paris 1865, 224 a Massudi († 956), vyd. Kremer v Sitzber. víd. akad. 1850, 210; důkladné jich ocenění u A. Kotljarevského О погребальных обычаях языческих Славянъ. Москва 1868, dodatek 06 sld.

Nemocným navěšovali jakési obvazky pod krk, aby tím zdraví opět nabyli. Kamene jakéhos za lék užívali, jenž prý jedním pomohl, u jiných zcela zůstal bezúčinným.

O pohřebních obyčejích dunajských Bulharův vypravují Arabové, že mrtvého buď spolu s komonstvem spalovali, buď v mohyle pohřbívali, zavírajíce s ním i ženy a sluhy, aby tam u mrtvoly ve tmách zemřeli hladem⁷⁾.

Barbarské byly zákony, soudy a tresty. Když zloděj neb lupič polapen byl a vinu sobě přičítanou odmítal, soudce hlavu jeho kyjem bil a železnými ostny v boky jej bodal tak dlouho, až prý vyznal pravdu. Ok. 860 řecký jeden pop, jenž za podvodníka pokládán jest, nosu a uší zbaven, kyji zbit a ze země vyhnán. Kruté byly tresty na ukradení dobytka neb člověka. Na popravy Bulhaři velmi štedří bývali. Povstali boljaři, když jsou přemoženi, i s dětmi a s rodinami vyhlazeni.

Asiatký ráz měla etiketta dvorská. Kníže při hostině u stolu seděl na stoličce samotný a nikdo u něho, ani jeho žena. Ostatní dokola buď na stolicích, buď na zemi sedíce hodovali. Člověčíh lbův leckdy za číše užíváno. Levý bok před pravým přednost měl co čestné místo. Při uzavírání smluv přísaha skládána na obnažený meč a při tom psi na poly rozsekávání.

Staří Bulhaři žili ve válkách a pro válku; bojovný a divoký to byl lid. Hranice zemské četnými strážemi střeženy byly a nikdo, ať muž svobodný nebo otrok, pod přísnými tresty zemi opustiti nesměl. Pak-li někdo opatrně proklouzl, strážcové pohraniční bez odkladu propadli hrdlo. Dle zpráv arabských okolo celé země stál trnitý plot s dřevěnými okny; jednotlivé vsi byly však nehrazeny. Za polní znamení užíváno koňského ohonu, podobně tureckému bunčuku. Ne každého dne dovoleno bylo bojovati; na jisté neblahé dny bitvě vyhnouti se slušelo. Před výjezdem do bitvy, knížata vysílali jednoho muže nejvěrnějšího a nejrozumnějšího, aby všecky koně a zbraně prohlédl; u koho se zjevily nedostatky, ten ihned na hrdle ztrestán. Před počátkem boje pozorovali dni a hodiny i konali čary, hry, zpěvy a věštby (incantationes et

⁷⁾ Kotljarevský op. cit. 59—62.

ioca et carmina et nonnulla auguria). Kdo z bitvy strachem uprchl, barbarsky potrestán; taktéž naloženo s tím, kdo velitelův neuposlechl.

Dle Araba Massudiho († 956) staří Bulhaři peněz neměli ani zlatých ani stříbrných, nýbrž vše platilo se kravami a ovci. Když měli s Řeky mír, dle téhož svědka chlapce a dívky slovanské do Cařihradu přiváželi do otroctví.

Stát starobulharský rázu byl aristokratického. Kníže domácím jménem slul *chan*. Vedle knížete nejvyšší moc měla rada šesti velmožův. Sluli *βοιλάδες, βοιλάδες*, z čehož někteří chtějí odvozovati slovanské slovo *boljariin, bolěrin*, Bulharům a Rusům toliko obyčejné; od Bulharův dostalo se k Arbanasům a Rumunům. Dle etiquetty byzantský posel, přijda k dvoru bulharskému, především tázal se na zdraví knížete, jeho ženy a dětí; pak se ptal po zdraví *bulias tarchana* (maď. tár poklad) i *konartikina*, jakož i *šesti velikých boljarův*; po tom, jak zdraví jsou ostatní boljaři, velcí i malí, u vnitř (u dvora) i venku (na hradech), a konečně, jak se má obec lidu. Z rodův boljarských zpomínají se v zmíněném zlomku domácím Jermi, Ugain, Ukil či Vokil a především knížecí rod Dulo. Četná jména boljarská končí na *-bul*, z čehož prý vzniklo staroslovanské *bylъ* (boljar).

I víra Mohamedova ujala se mezi potomky ordy Isperichovy. Bulhaři volžští úplně k islamu byli obráceni. Věro-zvěstové mohamedánští i do Podunají přišli. Z dopisu papeže Mikuláše (866) dovidáme se o saracenských knihách u Bulharův (*libri profani, quos a Saracenis vos abstulisse ac apud vos habere perhibetis*). Papež spáliti je radil. O mohamedánech v Bulharsku zmínka se děje i v rukopise bulharském z XIII. věku, kterýž v sobě zavírá nomokanon ⁶⁾.

Takové byly spůsoby a mravy Bulharův, kteří se s Isperichem 679 osadili v Moesii. Kteraký to rozdíl mezi tímto lidem a starými Slovany poloostrovními VI. a VII. věku, jak je popisují Prokopios a Maurikios, aneb dnešními bulharskými Slovany! Propast, kterou se liší tento způsob života od zvykův

⁶⁾ Вук Приијери српско-славенског језика 7. Поč. „Аѣто кто в Блѣгарѣх бѣдет в Бохмитѣх“ atd. (Bochmit = Machmet).

a obyčejův slovanských, jak je známe ze středověkých památek ruských, polských, českých, chorvatských, srbských, leží na bíledni. Není pochyby, že Bulhaři Isperichovi *Slované nebyli*. Pohledněmež ještě na stopy jazyka jejich v uvedeném nahoře zlomku: marněť v nich hledati budeš hlahol slovanský. Poslyšme jen osobní jména starobulharská: Kurt, Batbaj, Kotrag, Cerig, Tervel, Telec, Cigat, Bajan, Umar, Kardam, Krum, Omortag, Sursubul, Alobogotur, Toktus atd. atd. Analogii mají jen v jazycích asiatských. Někteří jména tato na slovanstvo vykládati se snažili, k čemuž je prvé arci všelijak natahovati a zobraceti museli; tím však leda politování jiných si zjednali.

V pramenech byzantinských mezi Slovany a Bulhary co národy rozličnými jasný se činí rozdíl. V životě sv. Demetria Solunského z VIII. stol. čteme, že kníže bulharský mezi rádci svými měl muže zběhlé v jazycích řeckém, *bulharském a slovanském*. U letopiscův VIII. stol. vždy přísně se rozeznávají vojska slovanská a bulharská pod knížaty Tervelem, Krumem a j. I staroruský Nestor Bulhary nepočítá k Slovanům, nýbrž v jedné řadě s Kozary, Uhry a Avary je jmenuje. On praví: „Slověnsku že jazyku živuštju na Dunaji, pridoša od Skyth, rekše ot Kozar, rekomii Bolgare i sědoša po Dunajevi, i *nasilnici Slovenom byša*“⁹⁾.

Co se dotýče poměru Slovanův k bulharským pánům, o tom posud nemnoho na světlo vynešeno. Zdá se, že v povaze a mravech lidu slovanského vlivem bulharským málo neb nic měněno nebylo; spíše přichází barbarští Bulhaři od vzdělanějších Slovanův se učili, nežli Slované od Bulharův. S náčelníky slovanskými Bulhaři žili v přátelství. Úřadové zemští byli společní. Krum hodoval s boljary slovanskými, 812 bulharský vyslanec jeden slul Dragomir a již v pol. IX. století členové panovnické rodiny nesou jména slovanská. Smíšení nečetného plemene panujícího s podrobeným nesčíslným národem slovanským rychle šlo ku předu.

Zdá se, že při podrobení Moesie cizojazyční dobyvatelé uvrhli slovanské rolníky většinou v částečné človečenství.

⁹⁾ Nestor ed. Miklosich cap. VIII. p. 5.

Osobní nevolnictví aspoň u Bulharův starší je než u ostatních Slovanův. Již v kázáních biskupa Konstantina Pannonce (894) čteme: „Takto jsouc poučováni, bratři, po všechny neděle, ne-li po všechny dni, k nastávajícím robotám šlechtickým (roboty vlastel) lepší budeme i mzda větší uložena bude, a když i šlechtickou robotu dokonáme a boží službu dokončíme, milujeme Jeho, ať nad námi se smiluje, když přijde souditi živým i mrtvým“¹⁰⁾.

O národnosti Bulharův Isperichových a o poměru jejich jednak k starosedlým Slovanům moesickým jednak k Bulharům dnešním mnoho bylo psáno a vášnivě bojováno od lidí učených.¹¹⁾ Koncem minulého století proneseny dvě theorie. Obě dnešní Bulhary vyhlašují za potomky Bulharův od Volhy příšlých, za potomky ordy Isperichovy. Jedni staré i nynější Bulhary mají za Tatary, druzí rovněž obojí za Slovary. Němci Thunmann (1774) a Engel (1797) doličivše, že družina Isperichova byla kmene tatarského, nynější národ bulharský co potomky její, nemajíce ponětí o jeho povaze a jazyku, prohlásili za *poslovaněné Tatary*. Srb Raić (1794) a Rus Venelin (1829) brali se opácnou cestou. Uznávše z vlastní zkušenosti, že dnešní národ je kmene slovanského, Bulhary Isperichovy co předky jeho též prohlásili za *Slovany*¹²⁾.

Avšak mezi prvotními a dnešními Bulhary svazku příbuzenského není. Otázku tuto rozluštil P. J. Šafařík ve svých Starožitnostech (1837). Dle náhledu jeho prvotní Bulhaři, orda Isperichová a příbuzná s ní orda na Volze a Kamě, byli kmene uralského, t. *čwlského neb finského*, tudíž soukmenovci Votjakův, Čeremisův, Zyrjanův¹³⁾. „Vůdcové branných plukův, praví Ša-

¹⁰⁾ Gorský a Nevostrujev Описание слав. рки. моск. синодальной библ. II. 2. 247. Jagić v Starinách V. 34.

¹¹⁾ Různé theorie o původu Bulharův nejlépe sestavil Drinov v knížce Погледъ врѣхъ происхождѣнїе-то на българскїи народъ и начало-то на българска исторїя. Вїена 1869, 80 sld. Srov. Č. Č. M. 1871, 87.

¹²⁾ Při tom jedni i druzí zapomenuh na věc veledůležitou. Bullaři Isperichovi panovali jen asi nad čtvrtým dílem země dnešního národa slovansko-bulharského. Panství jejich teprvé po stoletích rozšířilo se i za Balkán po Thrakii a Makedonii, zemích již dávno slovanských. Již proto není možné, aby oni předky byli celého dnešního lidu bulharského.

¹³⁾ Šafařík Sebr. spisy II. 176.

fařík, co do počtu lidstva sice nehojných, při tom ale udatných a ve vojenském řemesle cvičných, vtrhli do krajin míru milovných, orbou a hospodářstvím zanešených Slovanův, ujali vrchní vládu nad nimi, a ubytovavše se u prostřed mezi nimi i zachutnavše sobě pohodlí zvedeného občanského živobytu, v krátkém přeběhu času tak s novými poddanými svými se sbratřili, že naposled přijavše jejich řeč, mravy, způsob živobytí, anobř s nimi zajedno i náboženství křesťanské, národnost svou docela změnili, stavše se z uralských Čudův podhaemskými Slovany.¹⁴

Náhledu toho přidržují se nyní všekří téměř čelnější učenci slovanští a cizozemští¹⁴⁾. U Bulharův nynějších při otázce té namnoze rozhodovala krátkozraká nesoudnost aneb převrácené náhledy o národní cti; nejmnnožší přidržují se Veneřina. Náhledu Šafařikova horlivě se zastává v čele nemnohých Drinov. I my učení toto ovšem pokládáme za pravé a historicky opodstatněné.

Bulharův nynějších předky nejsou tedy neveliké čtyř *Bulharův* Isperichových, usadivši se 679 v *Moesii*, nýbrž *Slověné*, kteří za III. — VII. století nejen v *Moesii*, ale i v *Thrakii*, *Makedonii*, *Epiru*, *Thesalii*, ba na celém téměř poloostrově se osazovali. Krev čudských Bulharův, řinouc ponejvíce v žilách rodin boljarských, tuším dávno již zanikla.

Panující a opanovaný národ za dvě století splynuli v jeden. Národ panující, čudští *Bulhaři*, spojivše slovanská plemena v mocný stát, jazyka a mravův svých pozbyli, za to pak jména svého podrobeným Slovanům zanechali. Národ opanovaný, *Slověné*, mocnější jsa i počtem i vzdělaností, vládnoucí družinu cizojazyčnou zúplna pohltil, avšak starého jména svého pozbyl. Pak sluli všickni, kteří v témž státě bydleli, jménem zaniklé družiny panovnické — *Blǵare*, *Βούλγαροι*¹⁵⁾. Ale jazyk zprvu nikdy nenazýván bulharským, nýbrž *slověnským*. Dřevní bulharčina čudská na slovančinu vlivu neměla. Cokoli Jinoslovana

¹⁴⁾ Pojednání ruského historika Illovajského, v němž dovozuje slovanství starých Bulharův (1874), bohužel není nám přístupno.

¹⁵⁾ V středověku vždy se psalo *Blǵarin*. Nyní jen v *Thrakii* tak se vyslovuje; v ostatních krajinách a v písmě zní národní jméno *Bulgarin*, k čemuž poukazuje i lat. *Bulgarus*, řec. *Βούλγαρος*, rus. *Bolgarin*.

v ústrojí dnešní bulharčiny překvapuje, pochází, jak ukázáno, ze staré thrako-illyrštiny. Slov čudských v slovnickém bohatství Slovanův podbalkánských a podšarských naprosto není.

V Bulharsku vyskytá se nám úkaz národopisný, který asi dvě století později mezi Slovany ruskými se opakoval. Tam neveliká četa skandinavských Varjaho-Rusův nesvorným a rozptýleným kmenům dala i pevné státní zřízení i národní jméno, načež pak sama mezi nimi zanikla. V podobném poměru germánští Frankové a Longobardové byli k Románům v Gallii a dnešní Lombardii. A čemu daleko se rozhlížeti? Nejbližší sousedé Bulharův staroslavné své jméno *Ἕλληνες* zapomněli a od mnoha století dle pánův svých *Ρωμαῖοι* se nazývají, a to bez patrného přimíšení krve románské k starohellenské. Název státní rozhodoval nad názvem národním.

Hlava VI.

KRUM A OMORTAG.

Dějiny Bulharův od příchodu do Moesie až do jich pokřestění (679—864). Dulovci. Války Konstantina V. Kopronyma. Chánové Krum a Omortag. Boje s Řeky a Franky. Nápis Omortagův. Rozšíření moci bulharské od Cařihradu k Tise.

Osazením družiny Isperichovy v kraji mezi Dunajem a Balkánem veliká nastala proměna na poloostrově. Počet nepřátel říše byzantinské rozmnožen protivníkem, jehož nebezpečnost zvýšena blízkostí. Moesie byla ztracena. Císař, aby Thrakii zachránil, přinucen v smlouvě s Bulhary odváděti jim roční daň a nárokův svých na Moesii se zříci. Za to ohrožená Thrakie povýšena na provincii (thema) i dána jí samostatná správa vojenská.

Dějiny národa bulharského od příchodu do Moesie až do pokřestění jeho, dlouhá to řada krvavých výprav, doposud ještě všestranně proskoumány nejsou. Domácích pramenův, kromě svrchu zmíněného letopisného zlomku a jednoho nápisu, naprosto není; vše, co víme, spočívá na svědectví Byzantincův a Frankův.

Isperich (u Řekův *Asparuch*) dle zlomku letopisného v celku panoval 61 let (asi 640—700). Císař *Justinian II Rhinotmetos*, poslední z *Herakleovcův*, daň mu odepřel, a když *Isperich* naň vytrhl do pole, šťastně jej porazil. Avšak vracaje se z pochodu do makedonské „*Slavinie*“ zaskočen jest od *Bulharův*, že sotva

vyvázl (687). Zato Iperichův nástupce *Tervel* (Τερβέλης 700—720) stal se Justinianovi II. hlavní podporou. Když totiž císař ten svržen a na Krym poslán byv, po desítiletém vyhnanství odtud v člunu uprchl na ústí dunajské, útočiště se mu dostalo u vládce Bulharův. Pomocí Tervelovou zase v Cařihradě se usadil a spojení svého odměnil skvělými dary a titulem „caesara“ (705). Po některém čase však zrušil nevďěčně spolek a mír, i válku vypověděl Bulharům; než u Anchialu na břehu Černomorském od nich poražen (707). Za následujících císařův, jichž během šesti let neméně než tři na trůn povýšeni a opět z něho svrženi jsou, střídala se válka a mír s Tervelem, až ok. 714 udeřeno o nový mír, v němž ubezpečen vespolečný obchod. Když tedy 717 Arabové obléhali Cařihrad, Řekům Bulhaři rychlým nájezdem přišli na pomoc a spasili stísněný Cařihrad. L. 719 Tervel opět chtěl jednoho vyhnaného císaře dosaditi, avšak energický *Lev Isaurský*, zakladatel nové dynastie, záměry jeho překazil.

Po dvou vládci¹⁾, o nichž nic památného nevíme, nastoupil *Kormisoš* (Κορμείσιος 753—760²⁾, usurpátor, jenž svrhnuv starodávny rod panovnický *Dulo*, povýšil se na knížete Bulharův, jsa z rodu *Ukil*. Z toho nastaly strašné rozbroje občanské, jimiž mladý stát bulharský napolo zničen.

V Cařihradě nedávno byl nastoupil obrazoborce *Konstantin V.* (741—775), od pronásledovaných mnichův prozvaný *Kopronymos*, jenž po všecek svůj život ukrutně řádl proti obrazům a mnišstvu. On do smrti neunavně válčil s Bulhary a na osmi velikých výpravách snažil se sesláblého souseda zúplna zlomiti a sobě podrobiti. Své k tomu přípravy začal založením nových tvrzí v zpustlé Thrakii, osadiv je Syry a Armény. Tím Kormisoš popuzen k válce, plenil až po Cařihrad. Konstantin, vypraviv se proti němu po suchu a po moři, Bulhary přemohl a k miru donutil (755). Tři leta potom přemožení Bulhaři se Slovy podnikli nepodařený útok na Solun, načež císař neodvislé Slovy makedonské (τὰς κατὰ Μακεδονίας

¹⁾ Jeden Dulovec neznámého jména 720—748 a *Sevar* 748—753, dle letopisného zlomku. — Byzantinci po 40 let o Bulhařích mlčí.

²⁾ V zlomku u Hilferdinga l. c. tuším čísti sluší 7 let vlády místo 17 (s místo a). Místo tamní v porovnání s Byzantinci dosti je temné.

Σκλαβίνας) poplenil a částečně sobě podrobil. Když pak podruhé vytáhl na Bulhara, v soutěskách Beregovských, které kdes v pomorí hledati sluší mezi Varnou a Anchialem (Nadirbend aneb stezka z Mesembrie přes Eminé k Varně), strašně jest poražen (759).

Neštěstí to zmírněno vypuknutím velikých převratův v Bulharsku (760), jichž povahy ani příčiny neznáme. O Kormisošovi se při tom žádná více zmínka neděje, i nevědomo, jaký byl jeho konec. Znamenitě množství Slovanův, prý 208.000, opustilo tehdaž říši bulharskou, přeplavilo se přes Černé moře a s povolením císařovým usadilo se na řece Artaně v dřevní Bithynii. Bulhaři tehda povraždili veškeren rod Dulovcův a za knížete prohlásili *Telece* z rodu *Ugain* (Τελείγης 760—763), mladíka hrdého a odvážného. Telec, sebrav pole ze Slovanův a Bulharův, vpadl do provincií byzantských, avšak od císaře úplně jest poražen blízko Anchialu po celodenní seči. V triumfu Konstantin vrátil se do Cařihradu; zajati za Zlatou branou od měšťanův hanebně vražděni. Nešťastný Telec a veškerá jeho strana boljarská po této porážce smrt nalezli pod nelítostnými zbraněmi rozkacených krajanův ⁵⁾.

Zvolený potom *Sabin*, Kormisošův zeť, ihned posly o mír k císaři vyslal, ale proto sám na sněmě svržen, načež utekl do Cařihradu. Nový kníže *Bajan* nicméně sám osobně s boljary přišel o mír do Cařihradu (764), a v skutku mír obdržel. Soupeř Bajanův *Umar* z rodu *Ukil*, jenž zastupoval uprchlého do Cařihradu Sabína, po 40 dnech zahánán ⁶⁾. Tu Konstantin zrušiv slovo, náhle přitáhl až k Tundži řece, chtěje podrobiti Bulhary, ale strachem couvnul. Nový vládce *Toktu* s mnohými boljary padl v bitvě proti císaři kdesi na luzích dolního Dunaje. Značná část Bulharska od Řekův tehda zdrancována a osady vypáleny (765). Na přes rok však skvělá výprava Řekův zničena u Mesembrie bouří mořskou, v níž ohromné loďstvo z největší části zahynulo. Nad to neodvislí Slované makedonští a thessalští tak silně po moři Egejském loupežili, že císař (768) nucen byl, od knížat slovanských za 2500 hedbávných oblekův

⁵⁾ Viz výtahy z Byzantincův u Strittera 552 sl. (Nikifor 815, Theophanes 817 a j.). Šafařík II. 183 sl.

⁶⁾ S Umarem končí se domácí letopisný zlomek.

vykoupiti ostrovany, kteří z Imbru, Samothrake a Tenedu v plen odvedeni byli.

Obrat nastal, když v Bulharsku vlády statně se ujal opatrný *Cerig* (též *Telerig*). L. 774 Konstantin po sedmé po moři i po suchu na Bulhary se vypravil; ve Varně však nemožnost podmanění té země uznav, s Cerigem učinil písemnou smlouvu o mír. Za několik měsícův Cerig některé boljary s 12000 muži chystal k nájezdu do neodvislé Berzitie (země Brsjakův). Vrtkavý císař, který skrz špehče o tom zvěděl, pod záminkou, že na Araby potáhne, vojsko sebral a nešetře míru, nenadále přiraziv, Bulhary rozprášíl. Vědom jsa své věrolomnosti, Konstantin pak 775 znovu na Bulhary do pole vytrhl, avšak nešťastně pochodil. Na to chytrý Cerig císaři vzkázal, že zamýšlí potají z říše k němu utéci, i prosil jej o zprávu, kterým osobám by s úmyslem svým svěřiti se směl. Císař, lsti nevida, jména tajných svých přátel mezi Bulhary jemu sdělil. Cerig zjímati je dal a rozsekati. Nad tím Konstantin až vlasy si rval a za nedlouho téhož roku zemřel.

Cerig 777, neznámo z jakých příčin, skutečně utekl k císaři Lvu IV. a v Cařihradě pokřtěn jest, s kněžnou císařského rodu oddán a patriciem jmenován. Války Bulharův s Byzantinci opět obnoveny za *Kardama*, jenž vojska nezletilého Konstantina VI., za něhož vládla matka jeho, krásná Atheňanka Irena, v horní Thrakii čtyrykrátě porazil a Byzantince k ročním dávkám přinutil (791—797).

Mezi 802—807 na trůn dosedl nejmohutnější z vladařův bulharských, děsný *Krum*, válečník neunavný a neodolatelný. Říše, kterouž přejal, obsahovala podunajské Bulharsko a Valachii, dosahujíc od Karpat k Balkánu. Krum opanoval velikou část východních Uher a krajiny byzantinské až po Cařihrad. V Uhrách byl právě Karel Vel. po krutém boji zničil seslabenou říši Avarův (796). Frankové podrobili si země až po Dunaj, ponechavše osvobozeným od jařma avarského Slověnům domácí knížata. Srem dle nich nazván Frankochorion, kterýžto název podnes žije ve jménu Frušské gory. Bulhaři obsadili východní Uhry a v severních vynikala říše Veliko-Moravská. Ztenčené ostatky Avarův útulku před Slovary hledaly u vítězných Frankův; některé čty vstoupily do služeb bulharských.

V Cařihradě panoval císař Nikiforos I. L. 809 Bulhaři vpadli do krajín nad Strumou a po strašném zbýjení dobyli Srědce, který dosud zůstával v rukou řeckých; tažení Nikiforovo proti nim nechvalně dopadlo. K nové výpravě vypsány obromné daně a vojsko odevšad sbíráno. Po dvou letech vtrhl pak Nikifor v čele veliké armády do Bulhar, po tři dni strašně loupil a plenil, Krumův dvorec vypálil a nabídnutí míru sobě činěná hrdě odmítal⁵⁾. Leč domů se nevrátil. Daltě Krum prosmky horské zásekami zaroubiti. Nikifor, zaskočen jsa a zatarasen, zvolal: „Nikdo nedoufej, že z nebezpečí vyvážneme, ač nestaneme-li se ptáky.“ Na úsvitě nastala seč, dne 26. července 811. Celé vojsko zbito. Císař a množství vzácných Řekův padlo; zajatých nešetřeno. Vítězný vládce Bulharův Nikiforovu hlavu dal na kopí nabodnouti a několik dní ukazovati; potom lebku stříbrem vykládanou za číši užíval při hodech se slovanskými boljary, připijeje jim zdravice (σδράβιζα⁶⁾).

Krum po té seči vpadl do Thrakie a Makedonie, plenil celou zemi a obyvatele i s biskupy odvélekal, an císař Michail Rhangabe, zbouřené voje chláchole, ničeho podnikati nemohl. L. 812 od Kruma obležením dobyta černomorská města Mesembria a Debelt, pomocí jednoho pokřesťeného Araba, stavitele strojův oblehacích, jenž z řecké služby utekl; tam padla hojná zásoba řeckého ohně Bulharům do rukou. Císař, odmítaje pokusy míru, 22 června 813 u „Versinicie“ nedaleko Drinopole s Krumem bitvu svedl, v níž na hlavu poražen. Lev Armén poraženého Michaila koruny zbavil. Krum, „nový Sennacherim“, rozložil se pod Cařihradem od Blacheren u Zlatého rohu až po Zlatou bránu u moře. Tajemné obřady předchá-

⁵⁾ V cestopise srb. patriarchy Arsenia Černojeviče do Jerusalema 1683 (Glasnik 33, 189) čteme, že v Eski Babě „blíz velike žamie imat jedna crkov, drevnjeje zdanie, i porušilo se velmi. I tu počivajet prepodobni Nikolaje vojín, iže v sně vidě viděnje pri grčaskomu caru Nikiforu iduťtu ratovati se s Bl'gari, jakože píšet v prologu.“ Turci mu „na glavi zavili čalmu i s'više grebnice stojit jegov luk strelni zěle velik, i steg, iže nožaše s soboju.“

⁶⁾ Z byzant. letopisův přešla zpráva o tom do chronografův slovanských: „otseče glavu jeho i metnuvše v konob i izvarivše, dondeže byst tužiju kost, i okovavše srebrom, pije jeju vino. I sije byst prvéje zdravica Bl'garom.“ Rkp. Magaraševičův I. 112 a Vrchobreznický 208 (oba z XVII. věku v praž. museu). V obou připsáno co výklad k zdravica: „prilěv'k.“

zely obležení. „Krum, vypravuje Symeon Logotheta, oběti dle obyčeje svého před Zlatou branou konaje, lidi i hovada četná obětoval, a na břehu mořském nohy své omočiv a vodou se umyv i okropiv lid svůj, blahořečen od něho ku předu šel u prostřed souložnic svých, an se mu klaněly a jej velebily. A to tak se dalo, an všickni z hradeb hleděli a překážeti nikdo se neodvažoval, ani oštěpem po něm hoditi“ ⁷⁾. Vida nesnadnost obležení, Krum žádal roční daně, množství oděvův a jistého počtu krásných panen. Při osobní schůzi s císařem však málem od Řekův úkladně byl zavražděn. Rozhněván nad tím, okolí Cařihradu až k Hellespontu strašně zloupil. Bratr jeho zatím dobyl hladem zmořenou Drinopoli. Nesčíslní zajatí z Thrakie odvezeni s nábytkem i s dobyt看m do Zадunají (*εις Βουλγαρίαν ἐκείθεν τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ*); mezi nimi byl i chlapec Vasil, vesničan slovanský, potomní císař.

L. 814 přitáhl císař Lev k Mesembrii a v nočním boji téměř Kruma samého jal. Dlouho ukazovali Bulhaři „Lvův vrch“ na bojišti. Na vzájem Krum poplenil poříčí Erginie a asi 50.000 zajatých odtud odvedl. Na Cařihrad znovu se strojl, připravuje oblehací stroje a ohromné vojsko Bulharův, Avarův a „ze všech Slavinů.“ Leč 13 dubna 815 náhle zakrvácením zemřel, podobně Attilovi.

Nástupcem Krumovým dle jedné zpráv byl *Cok* (*Τζόκος*); dle jiných následovali po něm *Dukum*, po Dukumu *Diceng* ⁸⁾.

Před 820 nastoupil *Omortag* či *Mortagon* (u Theofylakta *Ombritag*, na nápise a u Frankův *Omortag*). Zanechav Krumových plánův na dobytí Cařihradu, s cis. Lvem příměří učinil na 30 let, a obrátil svou pozornost na západ. L. 823 pomáhal cis. Michailovi II. proti povstanci vévodovi Tomášovi, rodilému Slovanu, jehož před Cařihradem porazil. Tomáš prchl do Drinopole, tam však vydán a na kůl vražen jest.

Mírné sousedění s Franky v Pannonii přerušilo se 818 odpadnutím Timočanův (v dnešním Srbsku) a Bodricův, ve vý-

⁷⁾ Symeon magister et logotheta ed. Bonn. (Theophani Cont.) 612.

⁸⁾ Dle menologia cis. Vasila a dle slov. prologův. Golubinski 212 pozn. 6. O chronologii bulh. dějin IX. věku viz Dümmlera, Die südöstl. Marken (Wien 1853) 82 a Golubinského Краткія очеркы исторіи православныхъ церквей болг. серб. и румынской (Москва 1871).

chodních Uhrách na Tise osedlých, k Frankům. Touž dobou Ljudevit, veliký župan posávských Chorvatův, nesnesitelnými nátlaky markraběte Kadolacha přinucen k povstání. Franky v první bitvě šťastně porazil, načež Timočané, nechavše Bulharův i Frankův, k němu se přidali. Nový pochod proti němu od západu podnikli Frankové a od jihu veliký župan Chorvatův dalmatských Boren, přívrženec Frankův; než Ljudevit znovu zvítězil na řece Kulpě (819) a připojil k sobě i Slovince v Alpách krajinských a korutanských. Když však veškeré síly franské monarchie naň se vyhrnuly, tu on, opuštěn byv od spojencův, neviděl jiného zbytku než v útěku. Strýc Borenův Ljutomysl v Dalmacii o hrdlo jej připravil (823). Frankové Chorvatsko obsadili a sousedili zase s Bulhary. Brzo mezi nimi nastaly spory o hranice, hlavně poněvadž Bodrici znova k Frankům se chýlili. Bulhaři čím dále, tím pohrdlivěji žádali vytyčení hranic. Konečně 827 vojsko bulharské po lodích připlulo po Drávě nahoru, Pannonii zaujalo a nad tamními Slovy vladaře usadilo. Leč panstvu jejich nebylo tam na dlouze. Jediné Srem v zákoutí mezi ústím Sávy a Drávy, jakož i východní Uhry zůstávaly v držení Bulharův, kteří odtud teprv vpádem Maďarův vypuzeni byli.

Když Bulhaři přišli do Moesie mezi Slověny, křesťanství v zemi nebylo neznámo, ba Golubinski se domnívá, že zastihli tam i chrámy i popy, arci prý nečetné. Krum celou říši naplnil křesťanskými zajatci, thráckými Slovy, Rumuny i Řeky. Byli mezi nimi biskupové i kněží, kteří neváhali pohanům kázati náuku Kristovu. Omortag, vida rychlé šíření se křesťanstva i hrozící tím nebezpečí pohanstvu, chtěl mocnou rukou zastaviti běh věcí. Manuele biskupa Drinopolského s třemi jinými biskupy a 374 zajatými kázal popraviti. Ale pronásledování jen budilo horlivost kazatelův. Omortag konečně přinucen veškeré zajatce navrátiti Řekům⁹⁾.

V bývalé Lavře 40 mučenníků v staroslavném Trnově, která nyní v mečet proměněna, nebožtík Ch. Daskalov¹⁰⁾ odkryl 1858 velezajímavý nápis. V mečetě stojí na levo od vchodu

⁹⁾ Golubinski 20, 226.

¹⁰⁾ Даскалов Открытія въ Трновѣ, Чтенія въ обществѣ ист. при Моск. унив. 1859. II.

sloup z červeného mramoru, jevící na sobě stopy znamenitého stáří; vypadá, jako by dlouho ve vodě byl ležel. Na něm vytesán nápis sáhu zdělí, objímající dvě třetiny sloupu, s nesouměrnými řádkami i písmenami. Psán je neušlechtilou řečtinou a zní překladem asi takto ¹¹⁾:

„Giom Omortag, přebýváje v starém svém domě, zbudoval (druhý) velikolepý dům nad Dunajem, a mezi oběma na prostředku (třetí) dům, nad ně oba nejskvělejší. Vyměřiv, na prostředku učinil sem mohyly (třetí ten dům?). A od středu té mohyly až k starému mému dvorci je 20.000 loket a dle Dunaje 20.000 loket. A ta (mohyla) je nejskvělejší. Mějte zemi. Učinil písmeny tyto člověk chlubný; on zemře a jiný narodí se a bude poslední. Toto vidouce, vzpomeňte na toho, jenž to učinil. A jméno vládce jest Omortag-kan. Bůh mu odpustiť hříchy! Buďte zdraví!“

Sloup stál nepochybně na oné mohyle nad břehem dunajským a odtud přenešen do dotčené Lavry. O národnosti, roku, náboženství v nápise ani stopy. Mnohou řádku lze více než jedním smyslem vyložit.

Kdo byl Omortagovým nástupcem, o tom jistoty není. Konstantin Porfyrorodný jmenuje *Presjama*, jenž po tři leta (asi 836—839) nešťastně válčil se srbským knížetem Vlastimírem, kteřto prvé oba národové žili v nezkaleném přátelství. Dle Theofylakta, arcibiskupa Ochridského, Omortag zůstavil tři syny: Nravotu (*Νραβοῦτας*) či Vojna (*Βόιρος*), Zvinicu (*Ζβήνις*) a Malomira. Nejmladší *Malomir* přejal vládu. Theofylakt o něm vypravuje, že bratra svého Nravotu popraviti dal, poněvadž jej jakýsi Řek Kinamon, od Kruma z Drinopole od-vlečený, obrátil ku křesťanství ¹²⁾.

¹¹⁾ Γιωμ. Ομορταγ, ις τον παλαιον υκον αυτη μενον, επηρθεν υπερθυμον υκον ις τον Λαυβην, κ' ανα μεσα τον δυο υκο τον πανθυμον. Καταμετρησας ις τιν μεσιν επνισα τυμβαν. Κε απο την αυτην μεσην της τυμβας εως την αυλην μη την αρχιαν ιων οργη(ς) μυριαδες : β : κ' επι τον Λαυβην ισην οργης μυριαδες : β : το δε αυτο τυβι εστιν πανθυμον. μετριστε 'ο τιν γεν. επνις τα γραματα ταυτα ο ανθρωπος κκ(?) αλαζον. αποθυμισι κε αλος γενατε κε ινα ο εσχατον γηνομενος. ταυτα θεωρον υπομνησκατε τον πνισαντα αυτο. το δε ονομα του αρχοντος εστιν Ωμορταγ καν. γα συ βιβη ο θ(ι)ος ανοοι αυτον. ζισσετ. η : ρ.

¹²⁾ Golubinski 6, 21.

Hlava VII.

POKŘESTĚNÍ BULHARŮV.

Kníže Boris (asi 852—888). Bratři solunští Konstantin a Method, apoštolové Slovanův. Pokřestění Bulharův 864. Borisovo kolysání mezi Římem a Byzancí. Říše Svato-plukova ve Veliké či Vyšné Moravě. Kníže Vladimír syn Borisův. Boris † 907.

Asi 852 nastoupil *Boris*, dle Konstantína syn Presjamův, dle Theofylakta syn Zvinicův, nejslavnější všech panovníkův bulharských. Za něho Bulhaři ku křesťanství se obrátili. Skutkem tímto zcela nový ráz dán veškerým dalším dějinám jejich.

Na počátku vlády své *Boris* měl válečné styky s Řeky, Srby, Chorvaty a Franky. Když vypršelo 30leté příměří, od Omortaga s císařem Lvem uzavřené, začal nájezdy činiti do Thrakie i Makedonie, ale Řekové jej odrazili. Nicméně okolo 850 k říši své připojil velkou část Makedonie. Pomstiti chtěje porážku Presjamovu, válku vypověděl Srbům, jimž tehdy vládli synové Vlastimirovi, Muntimír, Stojmír a Gojnik. Avšak poražen jest od nich, ano i syn jeho Vladimír padl v zajetí srbské. *Boris*, ač nerad, sklonil se k míru a od synů Muntimírových přátelsky doprovoben až do Rasy (dn. Novipazar) na hranice bulharské. Podobně i ve sporu jakémsi s Chorvaty nic znamenitého nepořídil. Za pozdějších sporův tří bratří

srbských Boris pomohl Muntimirovi k samovládě ¹⁾. S Franky válčili Bulhaři 853 co spojenci knížete Rastislava, jenž Velikou či Vyšní Moravu (dnešní Morava se Slovenskem) k veliké moci byl pozdvihl, stav se mocným zápasníkem neodvislosti slovanské proti Němcům. Ale s Moravany brzo se rozešli. Když Karloman pomoci Rastislava proti otci svému králi Ludvíkovi se vzbouřil, Bulhaři Ludvíkovi pomáhali na Karlomana a na Moravany (862). Karloman musel se vzdáti. Na to stala se (864) smlouva mezi Ludvíkem a Borisem proti Rastislavovi v Tullnu nad Dunajem ²⁾.

Touž dobou v duševním životě jižních i západních Slovanův úplný nastal převrat vystoupením dvou mužův, jichž jména u všech kmenův slovanských povždy vděčná provázeti bude památka. Oni Slovaný uvedli v kruh vzdělaných národův europejských, oni Slovanům založili písmo, literaturu a bohoslužbu jazykem materským. *Konstantin* a *Method* narozeni byli v Solunu, v městě toho času hlučným obchodem a četnými školami i učenci proslaveném. Otec jejich Lev, muž urozený a bohatý, byl drungariem t. j. velitelem vojenským, podrízen jsa strategovi (náměstkovi) solunskému. Nepochybujeme téměř, že rodina bratří solunských byla slovanská. Svědčí o tom především spisy jejich, čistou ryzí slovančinou složené; rodilý Řek od starodávna v slovanském, jakož vůbec v každém cizím jazyku velikou se vyznamenává neumělostí. A Slovanův tehda plno bylo v službách byzantinských. Slovanského původu byl patriarcha Nikita (766—780 ³⁾), Damian komorník císaře Michaila III., císař Vasil Makedonec a drahně jiných.

Konstantin (nar. 827) v 14tém roku ztratil otce, načež vzat jest 842 do Cařihradu, kdež vychován spolu s mladým císařem Michailem III. pod vedením veleučeního Fotia, potomního patriarchy. Obliboval si zátíší a v chování svém nadmíru byl skromný. Proto zvolil si stav duchovní. Záhy se

¹⁾ Šafařík Sebr. spisy II. 189, 267.

²⁾ Theod. Uspenskij Первые славянскія монархія на сѣверозападѣ. С. Перебѣднѣвичъ 1872 str. 45 (kniha u nás pohřbichu málo povšimnutá). E. Dümmler, Ueber die südöstl. Marken des fränk. Reiches unter den Karolingern 796—907. Wien 1853, 37.

³⁾ O Nikitovi zaznamenal letopisec, že řecké α vyslovoval ne za e, ale „po barbarsku“ za ai. Hopf 97 pozn. 57.

vyznamenáváje důkladnou učeností, stal se patriarchním bibliothekářem, pak učitelem filosofie. Co znamenitý znatel jazykův východních, 851 poslán ke knížeti arabskému Omarovi.

Method zabýval se věcmi světskými a na slovo jsa vzat v celé krajině solunské, od císaře jmenován byl vládcem knížectví slovanského (kněženie jemu dast držati slověnsko), což dle domnění Drinova vykládati třeba na slovanskou tehdá Thessalii. Po některých letech opustil stav tento i stal se mnichem na Olympu. Zde přidružil se k němu bratr jeho Konstantin. Od té chvíle bratři se nerozloučili. Když vládce Kozarův, bydlících v stepi donské, císaře žádal o učence, jenž by mu vysvětliti uměl, která víra je pravá, mohamedanská, židovská či křesťanská, posláni k němu bratři solunští. Konstantin naučil se kozarskému jazyku, i povedlo se mu chána obrátiti ku křesťanství. V Chersonu pak objevil ostatky sv. Klimenta římského († 102).

Tehdá rozhodl se i Rastislav moravský požádati o věro-zvěsty křesťanské v Cařihradě. Četní missionáři, zvláště Němci z diecesí pasovské a salcburské, učili arci již delší čas po Pannonii a Moravě, leč s nehrubým prospěchem. Nad to pak kníže, ač chtěl-li samostatnosti politické dosáhnouti, nesměl církevní své záležitosti podřizovati sousedům. Poslové jeho oslovili císaře Michaila: „Jakož boží milostí zdrávi sme, přišli k nám učitelé mnozí křesťané, z Vlach, z Řecka a z Němec, učíce nás rozličně. A my Slované prostý sme lid, i nemáme, kdo by nás naučil pravdě a rozum nám pravil. Tož, dobrý vládyko, pošli takového muže, jenž by nám napravil všecku pravdu, neboť od vás na vše strany dobrý zákon vychází.“ To bylo koncem 862. Císař vyslal Konstantina a Methodia. Konstantin byl již prvé (dle mnicha Chrabra 855) upravil písmo pro jazyk slovanský, ba někteří se domnívají, že již některé části písmo sv., hlavně evangelium sv. Jana, do slovančiny měl přeložené. Ve Velehradě, sídelním hradě moravském, bratři od knížete a od veškerého obyvatelstva upřímně uvítáni (863). Činnost jejich začala se kázáním slova božího v jazyku slovanském k veliké radosti lidu, vyučováním mladých Moravanův a překládáním posvátných kněh. Víra Kristova u Slovanův pannonských a moravských rychle se šířila právě v

těch letech, když Boris v horním Podunají smlouval se s Němci. Zdá se, že příklad Rastislavův vážným byl mu pokynutím ⁴⁾.

Boris jasně pozoroval, že křesťanství je nevyhnutelné, ač chce-li svou říši dále zachovati mezi mocnými křesťanskými sousedy, mezi Franky, Moravany a Byzantinci. Slované thráčtí a makedonští větším dílem dávno již pohanstva se byli odrekli a ve vlastní zemi Borisově víra Kristova od dob Krumových znenáhla se ujímala. Boris, podobně jako později ruský Vladimír a uherský Štěpán víru křesťanskou přijal z pohnutek politických. Nejprvé na západě vyjednával s Ludvíkem, který na podzim 864 papeži naději svou ohlásil, že kníže bulharský přijme křesťanství. Zdá se však, že podmínky královny nebyly vhod Borisovi.

Ješto v Bulharsku veliký hlad se vzrůstal, Boris válku začal s císařem Michaelem III. Po úspěchu, který při tom měl, ruku podal k míru, zároveň pak užil té příležitosti, aby křesťanství z Byzancie přivedl v národ svůj. Na tom místě, kde mír smlouván, pokřtěn jest v přítomnosti císaře, kterýž mu kmotrem byl a jménem svým *Michail* jej nazval. Spolu s knížetem se pohanstva zřeklo mnoho boljarův. V míru pak Řekové Bulharům postoupili zemi pod úpatím Balkánu od prosmyku Sidery (Demirkapu či Vratnik u Slivna) až k přimorskému městu Develt, slovansky Zagora zvanému (864 aneb poč. 865 ⁵⁾).

Takovým způsobem důležitou událost tuto vyložil E. Golubinski, badatel velice důkladný a svědomitý, znovu rozebrav a vespolek porovnav veškeré staré zprávy Frankův, Řekův a Slovanův, což byl úkol nemálo nesnadný ⁶⁾. Ve velikém zajisté množství zpráv velmi málo je současných a spolehlivých. Od prvopočátku pokřtění Bulharův v letopisech všelijak je líčeno. Ujalo se mnoho bájí a legend, které dlouho za pravdu pokládány, aniž kdo o pravosti jich pochyboval. Především

⁴⁾ Rozsáhlou literaturu o sv. věrozvěstcích slovanských vyčítati, není naším úkolem. Sestavení nejnovějších výsledků viz u Uspenského 47 sl.

⁵⁾ Šafařík II. 190 domnívá se, že prosmyk Sidera rozdílný jest od dnešního Demirkapu a klade jej za prosmyk u Čalikavaku na cestě z Karnobaadu do Šumna. Develt je u moře mezi Sozopolem a Anchialem, u Burgas. Rok pokřtění určil Dümmler op. cit. 80. Srov. str. 8.

⁶⁾ Golubinski 22—27, 225—249.

Golubinski proti dosavadnímu mínění prohlašuje, že při pokřestění Bulharův žádného účastenství neměli prvoučitelé slovanští Konstantin a Method, ani pospolu ani zvláště. Jediná svědectví, kteráž domněnku tomu sloužila za podklad, jsou zprávy Symeona Logotheta a prodlužitele Theofanova, spisovatelův X. věku. Prodlužitel nepodává než rhetorické rozvedení vyprávky Symeonovy. U Symeona pak čteme, že jakýs Method pro Borise, nikoliv ještě pohana, nébrž již na křesťanství obráceného, vymaloval obraz posledního soudu; nebyl ani mnichem ani věroučitelem, ale prostým malířem. Vysvětlením tímto v níveč se rozplývá i pověst o dojmu, který prý na Borise učinil pohled na obraz ten. I povídka o sestře Borisově, která prý v řeckém zajetí přijala křesťanství a navrátivši se přemluvila bratra svého, při bližším popatření rovněž pochybnou se ukazuje. Pokřestění Borise neudálo se vplyvem z venku, ale stalo se z vlastního popudu; kdyby Boris byl obrácen od missionářův, sotva by se potom byl kolýsal mezi Římem a Byzancí. A že řečtí missionáři nebyli rozhodnutí Borisova původci, dokázati lze slovy tehdejšího patriarchy Fotia, jenž píše, že se Bulhaři křesťany stali neočekávaně (*ναπαδόως*).

Boris, navrátiv se z války domů, neustal poddané své obračovat na novou víru. Avšak mezi boljary, kteří proti své vůli víry otcův odřící se museli, vznikl urputný odpor; pravili, že nedobrá zákon jim dán. Sebravše množství prostého lidu, vzbouřili se, chtějíce Borise zavraždit a pohana na trůn vsaditi. Ale poražení jsou a ukrutně potrestáni. Boris spiklence boljary i s ženami a dětmi kázal na hrdle trestati, všeho padesát a dvě osoby; celé rodiny nekřesťansky zahlazeny. Nešlechtický pak lid, jenž se byl k povstalcům přidal, propuštěn bez trestu ⁷⁾.

Země bulharská, z státu pohanského přelévajíc se v stát křesťanský, brzo stala se rejdištěm apoštolův všelikých věrouk, kteří zde za měnicích se okolností hojně sobě získati doufali přivržencův ⁸⁾. Naděje jejich podporována několikaletým kolýsáním Borisovým mezi Římem a Cařihradem i vzrůstající při tom nestálostí v náboženství. Vedlé Řekův po zemi chodili

⁷⁾ Responsa Nicolai cap. 17. Annal. Bertin. ad. 866.

⁸⁾ Dr. F. Rački, Bogomili i Patareni. Rad VII. — Responsa č. 106.

Židé, kteříž ode dávna v Solunu a zvláště u Kozarův a na Krymu hojně zastoupeni byli, pak armenští Monofysité a jmenovitě Pavlikiáni, jichž věrouku syřští a armenští kolonisté byli přinesli do Thrakie. Petr Sikulský, který 868 co byzantský posel přišel do Tefriky armenské, slyšel od tamních Pavlikiánův, že právě některé ze svých vypraviti chtějí do Bulhar, aby lid od křesťanstva řeckého obrátili k své náuce, doufajíce u prospěch, anot símě víry Kristovy sotva tam bylo zaseto. Petr nemeškal složití spis o Manichejích, jenž věnoval Josefovi, prvnímu arcibiskupovi bulharskému; spis ten je zachován. Avšak i mezi pravoslavnými věrozvěsty dosti bylo nepovolanych. Jeden Řek nepop mnohé křtil, načež co podvodník od Bulharův krutě potrestán a vyhnán jest. Řekové také pověry leccaké šířili, ku př. že ve středu a v pátek nedovoleny se koupati, že hříšno jest požívatí masa zvířat zabitých od eunuchův atd.⁹⁾

Nevelmi dlouho po obrácení svém Boris odpadl od Řekův i jal se vyjednávatí s papežem. Strachovalt se o samostatnost církevní, neboť Řekové Bulharům nechtěli dáti ani biskupa¹⁰⁾. V srpnu 866 do Říma k papeži Mikuláši I. přišli poslové bulharští. Přinesli s sebou 106 otázek, jak se v rozličných případech po přijetí křesťanství chovati sluší. Některé otázky byly obsahu velice naivního, ku př. budou-li směti i nadále nohavice (*femoralia*) nositi. Mezi jiným se tázali, nemají-li oni práva dostati i *patriarchu*; načež od papeže odpověděno, že prozatím pošle jen biskupy, aby o stavu země se přesvědčili. V listopadu téhož roku vypraveni pak z Říma do Bulhar dva biskupové, kteří s sebou přinesli odpovědi na ony otázky, ježto veledůležitým jsou pramenem k poznání tehdejšího života bulharského. Vidíme z nich, že vládnoucí plémě neslovanských Bulharův ještě se nesmísilo zúplna s podmaněnými Slovany.

Latínští biskupové v Bulharsku uváděli latinské řády a řečtí kněží od Borise vyhnáni. Za arcibiskupa Boris od papeže žádal biskupa Formosa, avšak Hadrian II., nástupce Mikulášův († 13. list. 867), z osobní nelibosti k tomu přivoliti nechtěl. Na to Boris navrhl diakona Marina, ale ani ten pa

⁹⁾ Responsa 14, 104; 6, 57 etc.

¹⁰⁾ Golubinski 27—33. Drinov Истоп. на бѣлг. църква 13—27.

peži nebyl vhod (869). Papež z Říma vypravil arcibiskupa Sylvestra. Toho zase Boris poslal nazpět a znovu žádal buď Formosa buď Marina. Nepovolnost papežova podporována byla událostmi cařihradskými, Latinům příznivými. Tam 23 zaří 867 Michaila III. zavraždil spoluvládce jeho *Vasil Makedonec*. Bystrý a obratný muž tento, rodilý Slovan, pocházel z nepatrné vsi v okolí Drinopole ¹¹⁾ a dětinství ztrávil v zajetí bulharském v Zadunají. Příjímí Makedonec vykládá se odtud, že za středověku často veškerá dnešní Rumelie nazývána Makedonií. Vasil sesadil patriarchu Fotia, jenž nejsa ani duchovním, hned povýšen byl za patriarchu a po mnoho let s Římem u velikém trval sporu; již se začínalo schisma. Koncilium od Vasila svolané šlo cestou smírlivou, a papeži zdálo se tudíž, že není nebezpečí, aby Boris přidal se k Řekům. Ale Borisovi došla již trpělivost, a potají s Řeky se vyrovnal. Sotva že vyslanec jeho z Říma vrátil se s nepořízenou, hned do Cařihradu vyslán ku koncilii, aby se tam otázel, zdali Bulhaři pod papeže náležejí či pod patriarchu Cařihradského; otcové východní proti všem námitkám papežského legáta rozhodli arci ve svůj prospěch (poč. 870).

Z Cařihradu do Bulhar vypraven arcibiskup *Josef*. Zároveň založeno kathedr biskupských asi deset. Latinské duchovenstvo vyvedl ze země biskup Grimoald, podplacen byv od Borise. Papežové až do 881 Borise a boljary jeho zhusta upomínali, aby se vrátili v lůno církve římské, ovšem nadarmo. S Cařihradem Boris vstoupil do poměru velmi přátelského; arcibiskup bulharský při slavnostech první měl místo po patriarchovi. Boris syna svého *Symeona* v Cařihradě dal vychovati, kdež se tento od dětinství seznámil s Demosthenem a Aristotelem, pročež jej nazývali Polo-Řekem ¹²⁾.

¹¹⁾ *Κώμης μὲν οὖν ἐξώρμητο λυπηρὰς* atd. Konst. Manasses verš 5192. Starobulharský překladatel, nevěda, že *λυπηρὰς* značí „chudobný, nepatrný“, napsal: „ot sela ubo bě *Lipra*.“ Čerkov, O переводе летописи Манассии (Moskva 1842), chybu dále zvětšil, vymysliv rodnou ves Vasilovu, zvanou *Bělípra*. Viz Drinov *Зачеzenie* 170.

¹²⁾ Liutprandi *Antapodosis* III. 29. (Pertz *Monum. Script.* III. 309): Hunc etenim Simeonem emiargum, id est semigrecum esse aiebant, eo quod a puericia Bizantii Demostenis rhetoricam Aristotelisque silogismos didicerit.

Kdy slovanská liturgie a slovanské knihy do Bulhar jsou uvedeny, doposud temno jest. Ale není pochyby, že se to stalo ještě za Borisa. V jednáních s papežem řeč je pouze o kněžích latinských a řeckých; o liturgii slovanské ani slova.

Opustili sme bratry solunské za příchodu jich do Moravy. Ačkoliv dějiny moravské nenáleží k úkolu našemu, předce pomínouti nesluší další osudy apoštolův slovanských, jichž činnost takový vliv měla na poloostrově. V Moravě brzo ve spor přišli s Franky, s „trijazyčníky,“ kteří tvrdili, že jen hebrejským, řeckým a latinským jazykem Boha slaviti náleží. Byvše obžalováni, obesláni jsou do Říma. Na cestě skvěle je uvítal i delší čas u sebe je zdržel *Kocel*, kníže pannonských Slovanův v okolí Blatenského jezera. V Římě (868) slavně přijati a všecka jich přání vyřízena. Slovanské knihy schváleny a mše slovanským jazykem čtena v samých chrámech římských. Konstantin zanedlouho následkem mnoholetého nepřetrženého namáhání ochuravěl, i vstoupiv do řehole a jméno své změniv na Kyrilla, zemřel 14 února 869 v 42. roce věku svého. Po tom papež obnovil staré, za stěhování národův zaniklé biskupství syrnicko-pannonské, podřídil je přímo pod Řím, a za biskupa ustanovil Methodia, hlavně k přání Kocelovu, dáváje mu při tom plné právo užívati liturgie slovanské (870). Byltě skutek Borisův vážnou výstrahou pro církev římskou; neboť i pannonská Slované mohli oči své z Říma odvrátiti do Cařihradu. Sídlo své měl Method na dvoře Kocelově v Blatně u Blatenského jezera. Z Pannonie působil i mezi Chorvaty, kde liturgie slovanská přese všecken odpor Latinův pevně se zakořenila a podnes zbytky liturgie slovanské s písmem hlaholským se uchovaly. Po dvou letech znovu obžalován Method před sborem německých duchovních, jakoby zasahoval do práv salcburského biskupa na Pannonii, načež půl třetího leta držán u vězení.

L. 871 trůnu moravského zmocnil se energický *Svatopluk*. Za slabosti Karolingův západní Slované spojil v jednu říši s národním duchovenstvem a společnou církevní správou. Podřídil si Čechy a některé kmeny Polabanův, do pole postaviti mohl veliká vojska. Method od Svatopluka na Velehrad byv povolán, křestil tam vévodu českého Borivoje. Také kníže polských Vislanův od něho obrácen ku křesťanství. Leč mocný Svatopluk slovanskou liturgii, tento pevný domácí svazek své

veleříše trvale hájiti neuměl. Prchlý a vášnivý panovník brzo poddával se vlivu německých duchovních, anot osobně více mu hověli, nežli přísný Method. Očerněn byv, musil Method znovu zodpovídati se v Římě (879). Papež tehdá za biskupa Nitranského ustanovil Němce Vikinga, s jehož pletichami Methodovi trpce bylo zápasiti do smrti.

Svatopluk, rozvadiv se s Arnulfem korutanským, napaden jest od Bulharův, které vasallové Arnulfovi na pomoc byli povolali (882). Avšak v dalším průběhu války Němci na hlavu poraženi a Pannonie připojena k říši moravské. Tím se Svatopluk bezprostředním stal sousedem Borisovým na Drávě. Method, jehož postavení porážkou Němcův se zlepšilo, podnikl tehdá cestu do Cařihradu, pozván jsa od samého císaře. Po návratu skonal 6 dubna 885 i pohřben jest ve Velehradě. Služby boží nad ním konány v jazycích třech, latinsky, řecky a slovansky.

Method byl mrtev. Strana německá vrchu nabyla na Moravě i hoře nastalo učenníkům Methodovým. Bylo jich k dvěma stům, a hlavou jim byl Moravan Gorazd, od Methoda za nástupce v arcibiskupství určený. Z návodu Vikingova vypuklo brozné pronásledování slovanských duchovních. Mladí presbyterové a diakoni prodáváni židovským otrokářům, starší pak, jako stárec Gorazd, Kliment, Lavrentij, Naum, Sava i Angelar za nepřítomnosti Svatoplukovy týráni, vězení a konečně ze země vyhnáni. Obrátili se do Bulhar a po mnohých útrapách dovedli se do Bělehradu, kdež od bulharského správce Borítakana vlídně přijati a k Borisovi posláni. Boris velikou jim čest prokazoval. Zvláště z nich vyniknul Kliment, učitel makedonský, jenž později od cíře Symeona jmenován jest biskupem města Velice v oblasti řeky Strumice. Zemřel 916, proslaviv se mezi prvními spisovateli slovanskými. Pole literatury slovanské na Moravě zaniklo, ale tím utěšeněji zkvétlo ve vlastech Slovanův makedonských a bulharských. Veliká příbuznost nářečí Slovanův pannonských a poloostrovních usnadňovala zdar díla tak šťastně započatého.

Boris, vládnuv let třicet šest, vládu složil-asi 888 a vstoupil do kláštera. Oblíbil sobě život rozjímavý a zbožný. Vládce Bulharův stal se starší jeho syn *Vladimír*. Ten však velikou rozpustilostí a bezbožností hodlal začaté dílo zmařiti. O

politických jeho skutcích víme jen tolik, že Arnulf, když veliký boj začal proti Svatoplukovi, k Vladimirovi vypravil vyslance, chtěje smlouvu Tullenskou obnoviti a jmenovitě dovoz soli z Bulhar do Moravy zastaviti (892¹³⁾. Po čtyr letech starý Boris ráděním nezdárného syna tak byl popuzen, že, opustiv klášter, brannou mocí jej sesadil a trůn odevzdal mladšímu Symeonovi.

Michail Boris, „živyj v dobré ispovědani gospoda našego Isusa Christa velikyj i čestnyj i blagověrnyj gospod naš kněz bolgarsk,“ zemřel 2 května 907. Stará podobizna jeho, malovaná na zlatém poli, nalezá se v rukopise synodální knihovny v Moskvě, psaném za XIII. stol.¹⁴⁾

Borisem začíná se řada svatých národa bulharského.

¹³⁾ Annal. Fuldenses a. 892. Srov. Šafařík Sebr. spisy II. 199 pozn. 118.

¹⁴⁾ Gorskyj a Nevostrujev Опис. риз. синод. библ. II. 2, 32. О образѣ ib. 409.

Hlava VIII.

CÁŘ SYMEON.

Vláda Symeonova (893—927), zlatý věk říše bulharské. Slovanské státy na poloostrově a v Podunají. Symeonovy záměry o Cařihrad a války jeho s Řeky. Carství a patriarchát v Bulharsku. Rozkvět staroslovanské literatury. Příchod Maďarův a rozkotání říše Moravské.

Symeon (893—927), syn Borisův, nejznamenitější všech panovníkův bulharských, přijetím titulu carského císařům byzantským se vyrovnal a činy svými říši cařihradskou málem zničil. On založil patriarchát národní církve bulharské, on k nevidanému nikdy potom rozkvětu přivedl mladé písemnictví staroslovanské, on základ položil k říši slovansko-řecké, ježto, dle plánův jeho, v sobě zavírali měla veškeren poloostrov. Šafařík praví o něm: „Jménu bulharskému v letopisech člověčenstva největší slávu zjednal. V historii Slovanstva jméno jeho věčné slávy hodno jest, co podporovatele nauk slovanských a prvního spisovatele mezi Slovary z rodu královského.“

Za Symeona východní Evropa od ústí Labe až k Lake-daimonu pokryta byla nepřetrženými sídly kmenův slovanských.

Říše bulharská, největší část poloostrova jihovýchodního v sobě zahrnovala. Hranice její, daleko široko rozšířené výboji Borisa a Symeona počátkem X. věku od ústí dunajského šly k Mesembrii, a odtud k Rhodopě, Plovdiv v sobě zavírajíce. Makedonie, kromě ústí řek, bulharská byla; jen přímorí Řekové sobě uhájili. V Thessalii říše Symeonova sahala k sa-

mému Peneu. Albanie a Epir, majíce tehdá obyvatelstvo v dolínách na mnoze ještě neodslovaněné, mimo několika přímorských měst také k ní náležely. Pomezi srbsko-bulharské šlo podél spojeného Drimu, pak dle Bílého Drimu, Ibru a Moravy. Priština a Lipljan na Kosovém poli, veškeré Pomoraví, Niš, Braničevo a dnešní Srbský Bělehrad byli tehdá na půdě bulharské. V Zadunaji Bulharům náležela Valachie a zdá se, i značná část východních Uher (kdež sídleli slovanští Bodrici) a Sedmihrad.

Srbové, kteří Symeonovi úplně podlehli v polovici X. věku, čítali čtvero knížectví slabým vespolek svazkem spojených: Srbské, Zachlumské v dnešní Hercegovině, Dukljanské (Dio-klitia, neb Zeta) na Skaderském jezeře a Travunské u Trebinje. Smělí korsarové Neretvané bývali neodvislí. Srbsko tehdejší od Ibru se vztahovalo k moři Jadranskému, a dle běhu mořského od Bojany řeky k Cetině; na sever sahalo k Sávě, objímajíc v sobě Bosnu, t. j. poříčí řeky Bosny. Těžiště někdejšího státu srbského bylo okolí jezera Skaderského; teprvé za Nemanjičův hranice šitily se na východ a na sever.

Státu *chorvatského* jádro byly župy od Cetiny do Kulpy a od Vrbasu k moři. K tomu náležela i země mezi Sávou a Drávou. Během X. věku k rychle vzrůstající říši připojeni Nere-tvané a Bosna; počátkem toho století kníže Tomislav, vytrhnuv se z nominalního područí řeckého, přijal titul královský.

Souvislost Slovanů jižních se severními za těch dob ještě nebyla přerušena. Mohutná říše Svatoplukova sahala od břehův Drávy až za Karpaty, držíc v sobě Pannonii, Slovensko a Moravu. Čechové, jakož i Polané na horní Visle, Slezané, polabští Srbové dílem byli spojenci, dílem poddaní krále *Veliké* či *Vyšní Moravy*. Za Karpaty ruským Slovanům vévodil mocný Oleg.

Nastolením Symeona konec vzal třicetiletý mír s Řeky, od Borise vždy svědomitě šetřený, i zaměněn jest třicetiletým bojem o bytí či nebytí říše cařihradské. Válka vzácnou měla pro tu dobu příčinu; vzniklať za příčinou obchodu. Tři kupci řečtí, vymohše sobě u císaře Lva Filosafo, člověka rozmarilého a nečinného, monopol obchodu s Bulharskem, obchod bulharský z Cařihradu převedli do Solunu a velikými poplatky jej ztížili.

Symeon, nemoha mírnou cestou ničeho docílit, vypověděl válku, vojsko byzantinské porazil a zajaté beznosé nazpět poslal. Lev na pomoc povolal Maďary ¹⁾.

Maďaři (u Byzantincův *Τούρκοι*), národ kočovný kmene finského, ze Závolsí na Don přišli a tam v poddanství Kozarův žili. Vymknuvše se pak z područí kozarského, usadili se v zemi Atelkuzu, t. j. v starém „aglu“ nad Dněstrem, Prutem a Seretem, a stali se tak sousedy Bulharův. Mravy jejich nadmíru byly divoké. Drobné jsouce postavy s tváří osmahlou, očima zapadlýma, hlavou holou, jen třemi kšticemi zdobenou, od dětinstva dřepěli na koních, oděni v koze stepních zvířat. Pastýřství, lov a rybářství stačilo jim k výživě. Še stády a stany z místa na místo chodili. Bitvy sváděli ne v řadách, ale rozptýleni z daleka, nepřítelé zasypávající mrakem střel. Po výstrelech rychle se rozprchali, a nežli nepřítel ze zdánlivého vítězství se zpamatoval, znovu jak bouře naň se vyřítili. S báječnou bystrostí na koních svých se pohybovali. Zajatých nešetřili, aby v nebi hojnost měli otrokův — zabitých nepřátel ²⁾.

L. 892 Arnulf lid ten bojovný povolal proti Svatoplukovi; čtyři neděle pustošena Pannonie a Morava. Tak Maďarům ukázaná cesta do vnitra Evropy. Ti, kteří je povolali, brzo trpce toho pykati musili.

Ve válce řecko-bulharské Maďary převezlo loďstvo byzantinské přes Dunaj. Řetězy a provazy, které řeky zavíraly, od řeckých lodníkův k podivení Maďarův přesehány. Symeon po třech bitvách zavřítí se musel do Drsteru a potom do Mundry (neznámé polohy), co zatím nepřítel až k Přeslavě zemi pustošil (893). Když Maďaři odtáhli, pronásledovali je Bulhaři do vlasti jejich a tam úplně je porazili.

Symeon nedlouho potom Řeky znovu u Bulgarofygu nedaleko Drinopole porazil na hlavu. Chtěje spolky jejich z Maďary překaziti, spolčil se s Pečeněhy, na Dněpru usedlými. Tehdá většina lidu maďarského právě válčila v Pannonii; na stepi bessarabské zbývaly jen rodiny jejich pod slabou ochranou; ty pak od Bulharův a Pečeněhův buď zjímány buď zbity.

¹⁾ Hilferding *Собрание соч.* I. 68 sld. Šafařík *Sebr. spisy* II. 200 sld.

²⁾ Jos. a Herm. Jireček, *Oesterreichische Geschichte* 500—1000. Wien 1866, 213—222.

Když Maďari po návratu z výpravy zpustošenou zemi spatřili, opustili Bessarabii a přistěhovavše se do krajin, nedávno seznanych, jali se osazovati step mezi Dunajem a Tisou, ženy sobě berouce na divokých nájezdech ze vsí Slovanův a Němcův.

Moravu stihl smutný osud. Svatopluk, jehož v boji s Arnulfem štěstí válečné neopouštělo, zemřel 894. Říše velkomoravská hlavy jsouc zbavena, rozsula se. Svatoplukovi tři synové, z nichž vrchní vládu měl *Mojmír II.* ve válce i v míru byli nesvorní. Uhři zatím řádili v Podunají, Pannonii odňali Němci, Čechové i Polabané odpadli. Proti Maďarům nebylo odporu. Kdežto Mojmíra Němci tísniti neustávali, sveřepí kočovníci vpadali již do Itálie a brzo obrátili své nájezdy i do Němec. Samostatná slovanská Morava rázem zmizela. Pád Mojmirovcův a skvělé jejich říše historie nepronikatelnou zahalila tmou; tolik víme, že 907 říše moravské již nebylo. Dřevní obyvatelstvo, cokoli ho ušlo porobě, rozprchlo se do Chorvat, do Čech, do Bulhar. Takovým činem mezi severní a jižní Slovany k nenabytné jich zkáze vražen klín cizojazyčníkův. Půl století hordy maďarské postrachem byly Europě, hodně se řadice k předchůdcům svým na týchž rovinách, k Hunnům a k Avarům.

Symeon zatím od bitvy u Bulgarofygu až do smrti císaře Lva (911) s Řeky zachovával mír. V pokojných těchto letech volně rozvíjeti se mohl život literární, v němž Symeon sám tak veliké měl zalíbení. Tehdejší spisovatelé: biskup Konstantin Pannonec, pop Grigorij, Jan Exarch, mnich Chrabr a j. slovanské písemnictví, jedva půl století staré, tak velice zvelebili, že se co do spisův církevních směle měřiti mohlo s tehdejší literaturou latinskou a byzantinskou. Symeona porovnávali současníci s Ptolemaiem králem egyptským. On sám přeložil výběr z řeči Jana Zlatoustého, řečený Zlatostruja. Ale směr jeho vědy a způsob jeho vzdělanosti národu bulharskému byl cizím a netknul se ni srdce ni obrazností lidu. Věk Symeonův, zlatý to věk starobulharské literatury, nemá poesie. V duševní život slovanský zaveden *byzantinismus*. „Veliké je vůbec neštěstí pro národ slovanský, praví Jagić³⁾, že jsa mladíkem zdravým a čerstvým, čerpal životní sílu ze

³⁾ Jagić, Historija hrv. ili srbske književnosti I. 67 slđ.

zvetšelého a nezdravého starce, v němž již všecky štávy byly zkaženy; že jemu, an do života vstupoval, na očích tanul obraz toho, jenž již zmíral; že on ducha svého rozvíjel i přestoval podle písemnictví, v němž veškeren duch byl již pomínil, v němž místo živé originalnosti vládla mrtvá slova kompilace.“ Umrtvující živel byzantinský Bulharskem rozprostřel se k Srbům a Rusům.

Současné vzrůstaly se v Bulharsku haerese. Nasvědčuje tomu okolnost, že biskup Konstantin Pannonec k zvláštnímu přání Symeonovu přeložil Athanasia Alexandrinského knihy proti Arianům. V jednom spise Jana Exarcha čteme o „skverných Manicheích“ a pohanských Slovanech, ač není-li tato zmínka o hereticích pozdější vstavkou. A že křesťanství vůbec ještě pevně zakotveno nebylo, vidíme ze slov Konstantina Pannonce, an dí v jednom kázání (894): „Modleme se k Bohu, abychom prohlédli duševnými očima i jali se vykonávati rozkazy jeho a slaviti jej „bogolěpno,“ nebojíce se cáře, nestydíce se knížat (kněz), nehanbíce se velmožův, ale kdyby se i pronásledování začalo, kdyby i muky hrozily, kdyby nouze nastala, však nebojme se, neodlučujme se od lásky jeho, ale s důvěrou hlásějme jej a k němu se modleme“ ⁴⁾.

Sídlem Symeonovým byl *Veliký Přeslav*, římská *Marcianopolis*, nyní vesnice *Preslava* (tur. Eski Stambul) pod Balkánem na Veliké Kamčiji v překrásné horské končině, čtyři hodiny západně od Šumna, s 200 domy bulharskými a 100 tureckými i četnými rozvalinami. Současník Jan Exarch v předmluvě k Šestodnevu píše, jaký dojem Přeslav činil na cizince. „Přijda z daleka na předdvoří knížecího dvoru, i spatře je, užasne, i přistoupě k vratům v udivení se jme vyptávati. A do vnitř vkroče, po obou stranách uvidí budovy, okrášlené kamením a dřívím malebně vykládané. Dáleji do dvorce vejda, uzří paláce vysoké a kostely ozdobené přemnohým kamením i dřívím i malbou, uvnitř pak mramorem a mědí, stříbrem a zlatem, že ani neví, čemu je přirovnati; neboť ve vlasti své toho neviděl, leč chyše slaměné ubohých, a jakoby rozumu pozbyl, udiví se. Ale když mu se udá spatřiti i knížete (kněza), an sedí v rouchu perlami pokládaném, řetěz z mincí (grivna četava) na šíji

⁴⁾ Gorskij a Nevostrujev II. 2, 427.

nesa a náramky na rukou, pásem purpurovým jsa opásán, a meč zlatý po boku máje, a po obou stranách jeho boljari sedí v zlatých řetězech i pásech i náramcích, tu otázeli se jeho někdo po návratu do země své, řka: Co jsi tam viděl? odvětil: Nevím, jak bych to vypověděl. Vám by oči přešly divením se té krásy!“ Nyní ovšem z té nádhery ničeho nezbyvá, nežli něco kamení. Turecký zeměpisec Hadži Chalfa († 1658) popisuje v okrese Šumenském ohromné zříceniny. Byla prý tam obrovská široká zeď z kamenův čtvercových z časův nevěřících, která mnohé hory a pole v sobě zavírala, větší povrch majíc, nežli je veškeren Cařihrad; okolní obyvatelé kámen odtud brali. Nejisto ovšem, zdali tu miněna Přeslav. Nejnověji ssutiny Přeslavě navštívil cestovatel F. Kanitz.

L. 912 ve vládě Symeonově nastal obrat. Od té chvíle soustřeďoval veškeré své síly k dobytí staroslavné metropole nad Bosporem. Čtyřikrát obléhal Cařihrad, dvakrát vzal Drinopol. Příčinu k obnovení bojům zavdali Řekové sami. Po Lvovi následoval císař Alexander. Ten posly bulharské, kteří nabízeli obnovení přátelství, lehkovázně pohaněl. Leč brzo zemřel a po něm následoval *Konstantin Porfyrorodný*, jsa tehda nezletilým chlapcem (nar. 905). Války v Cařihradě nikdo si nepřál, ale Symeon nesmířitelným plál již hněvem. L. 913 v srpnu obléhal Cařihrad. L. 914 po některý čas držel Drinopol. Smluveno příměří. Na to konány veliké přípravy. Poručníci nezletilého císaře jednali s Araby, Pečeněhy, Maďary a Srby, hojnosti darův ponoukajíce je k přátelství a spolkům.

Konečně po třech letech dala se vojska byzantská na pochod podél pobřeží Černomorského, po boku majíc loďstvo. Na řece Achelou u Mesembrie před Balkánem 20 srpna 917 svedena bitva. Takové krveprolévání dávno viděno nebylo. Byzantinci úplně potřeni.

Po bitvě té poloostrov Symeonovi dokořán stál otevřen⁵⁾. Mohl jíti hned na Cařihrad, ale neučinil toho, spokojiv se s blokádou. Mimo Cařihrad a několika pobřežních měst vše bylo v rukou Bulharův. Stojе takto na vrcholi moci své, Symeon dosavadní název *kneže*, jehož otec Boris a všichni předchůdcové užívali, zaměnil za titul císařský, i psal se *cářem Bulharův a*

⁵⁾ Hilferding I. 97 slđ. obšírně o věku Symeonově.

samodržcem Řekův. Titul *car*, jenž Symeonem zaveden u Slovanův, prvotně *césar* i *csar*, je původu latinského, povstav ze slova *caesar*. Carstvo nemohlo býti bez patriarchie; proto arcibiskup bulharský povýšen za patriarchu. V pomenníku cářův, cářic, patriarchův a biskupův, který se zachoval v rukopise XV. věku, kde i synodik cáře Borila (1211), čteme jména čtyř *patriarchův přěslavských*⁶⁾. Carskou korunu obdržel Symeon arci ne z Cařihradu, ale z Říma.

V Cařihradě za učeného, ale slabého Konstantina Porfyrodného, jenž více proslul apisy než vládou svou, vojvoda Roman Lakapen trůnu účasten se stal co spoluvládce (920). Symeon byl mu nepřítiv, avšak na čas pozornost jeho odvrácena byla k Srbům. Tam vládl veliký župan *Petr*, spojenec Byzantincův. Přitelem a spojencem Bulharův byl přimorský Petrův soused, kníže Záchlumský *Michail Vyševič* (912-926), jenž nemalé sobě vážnosti byl dobyt. Ten původ svůj vedl z rodův nejstarších, ještě z nekřesťených Srbův v Zákarpati nad Vislou; z čehož jasně vysvitá, že upomínka na přistěhování tehďa ještě byla nezkalena. Bulhaři Petra jali a ve vězení umorili. Za velikého župana dosazen *Pavel*, který rovněž jako Petr byl z rodiny Vlastimirovičův (917).

L. 923 Symeon znovu oblehl Cařihrad s ohromným vojskem. Nemaje loďstva, vyjednával s Fatlummem, kalifem Arabův Kaikvanských (v Tunisu), avšak poslové arabští na moři polapeni od Řekův. Zároveň s Cařihradem oblehán Drinopol, který se hladem vzdal. Posléze 924 dne 9 září při osobním setkání s císařem Romanem Symeon smluvil mír. Proč na Cařihrad nehnal útokem? proč s plány svými odkládal? Příčin nevíme. Snad strachoval se byzantinských spojencův na severu, Maďarův a Pečeněhův. Ale mírem diplomaticky uzavřeným lid slovanský s Řeky nikterak se nesmířil; Makedonci i po míru znepokojovali Solun (926), sotva bez vědomí cářova. Však cář sám strojí se k novým válkám na Cařihrad; k těm však více nedospěl.

V Srbsku nastaly nové boje. *Pavel* bažil po neodvislosti i byl od Symeona sesazen. I *Zachariáš*, jeho nástupce, s Řeky

⁶⁾ Rakovski Нѣколко рѣчи о Аѣнїи I. и II. V Bělehradě 1860, 53. Nedokládám se knihy té nikterak pro vědeckou cenu její, než proto, že tam mnoho starých památek z vzácnějších kněh jest otisčeno.

spolkoval. Proto Symeon naň vyslal silné vojsko spolu s Časlavem, knížetem z rodu Vlastimirovičův, jenž vychován byl v Bulharsku. Župani srbští zjímáni, lid odveden do Bulhar a země srbská obrácena v poušť (924). A tak Srbsko v urputném zápase Bulharův a Řekův o opanování poloostrova, nejsouce dosti silno k vlastní politice, stalo se obětí vrtkavé mysli svých knížat. Události srbské zároveň příčinu daly k válce Bulharův s Chorvaty, jimž vládl král Tomislav. Ale tam vítězným pokrokům Bulharův učiněn konec; vojvoda Symeonův Alobogotur od Chorvatův úplně zbit (927).

Prostřed těchto bojův Symeon zemřel 27 května 927. Dvakráte byl ženat ⁷⁾. Z prvního manželství jediného měl syna Michaila, z druhého pak, ze sestry boljara Jiřího Sursubula, vzrostlo mu tré synův, Petr, Jan i Benjamin čili Bojan. Prvorozeného Michaila nespravedlivě od trůnu vyloučil a dav jej do kláštera, mladšího Petra ustanovil za nástupce pod poručnictvím Sursubula. Nejmladší syn Bojan, dle svědectví Liutpranda, jenž tehdy jako vyslanec císaře římského Ottona I. přišel do Cařihradu, od lidu pokládán za velkého čaroděje; mohl prý se v okamžení z člověka přeměnit ve vlka i v kterékoli zvíře ⁸⁾.

⁷⁾ Rodokmen dynastie starobulharské :

⁸⁾ Baiannum autem adeo fere magicam didicisse, ut ex homine subito fieri lupum quamvecumque cerneret feram. Liutprand Antapod. III. 29. Ze slov Liutprandových souditi lze, že Bojan ok. 950, když L. pobýval v Cařihradě, již byl mrtev.

Hlava IX.

BOGOMILOVÉ.

Úpadek Bulharska za cáře Petra (927—968). Rozpůlení říše ve východní a západní. Jan Rylský a poustevníci makedonští. Pavlikiani. Pop Bogomil a hnutí bogomilské.

Přehled náboženské i mravní nauky Bogomilův.

Nástupce Symeonův nebyl ani válečník ani politik, ale tichý, zbožný a míru milovný muž, nespůsobilý kráčet v stopách otcových; jiná takotka v žilách jeho tekla krev. Symeon v dějinách místo našel mezi zakladateli mohutných říší, Petr mezi svatými a poustevníky. Za Symeona Bulhaři vybojovati chtěli Cařihrad; za Petra Byzantinci ovládati se jali Bulharskem. Petr, v područí jsa strýce Sursubula, byl ne vůdcem národa, ale nástrojem jedné strany. Proti němu zkrácení jeho bratří stáli v čele bojovných vychovancův velikého Symeona. Literatura klesala a nová orientalská věrouka, spojivši se s domácím živlem pohanským, rozervala mysl lidu. Jako všude jinde ve Slovanstvu, tak i zde mohutnost státní, připoutána jsouc k jedné osobě, po smrti její rychle brala za své, rovněž jako za Sama, za Svatopluka, za Asěna II., za Štěpána Dušana, za Tvrdka bosenského ¹⁾.

Korunu Petr, jako otec jeho, přijal z Říma, když biskup Madalbert, poslaný k Chorvatům, do Bulhar zavítal. Věci stály zle. Všickni sousedé Bulharův hotovi byli udeřiti na mladého

¹⁾ O Petrovi viz Drinov, Начало-то на Самуиловата държава. Период. Спис. IX & X. 44 sld. Hilferding I. 111 sld.

cáře, Maďari, Řekové, Chorvaté, a též uvnitř říše strojily se nepokoje. S Řeky bojováno v Makedonii, leč Sursubul brzo zprostředkoval mír, upevněný nádhernou svatbou Petra s Marií, vnučkou cis. Romana, dne 8 září 927 v Cařihradě. S první byzantinskou cařicí počátek vzal neblahý onen vliv cařihradský na dvůr bulharský, jenž v stoletích pozdějších tak zhoubné měl následky. Nová politika bulharská založena na těsném přátelském svazku s Řeky, spojení pak s Římem přerušeno. Cárský titul Petrův od Byzantincův uznán. Taktéž v Cařihradě uznána patriarší hodnost arcibiskupa Damiana, jenž sídlil v Drstru, a tím vyslovena i od Řekův samosvojnost (*αυτοκραλία*) bulharské národní církve. Nad to Byzantinci platili Bulharům roční poplatek.

Avšak boljari, kteří se byli zúčastnili skvělých pochodů Symeonových, s tímto přátelstvím řeckým spokojeni nebyli. V čelo jejich postavil se Petrův mladší bratr, statečný Jan. Leč on poražen a cisaři Romanovi vydán. Roman dal mu statky, oženil jej s urozenou Arménkou a choval jej u sebe cári Petrovi na postrach.

Na to nové povstání vypuklo v západních krajích. Nejstarší Symeonovec, mnich *Michael* svrhl mnišskou rizu a přejal vedení nad nespokojenci (929). Ale brzo zhynul a strana jeho přemožena i vytištěna do Epiru.

Avšak nezdarem tím nechuť k malátné vládě Petrově některak ještě zahlazena nebyla. Okolo 963 nový zdvižen odboj od boljara Šišmana a synův jeho. Šišman tento rodem byl z pevnůstky Trnova na Jantře pod Balkánem. Jak nejnověji důmyslně ukázal Drinov, Šišman, nedosáhnuv úspěchův, ustoupiti musel do západních krajův. Ty se mu podařilo odtrhnouti od východních. A tak vzniklo v Makedonii a Albanii nové *samostatné círství*, nad nímž panovati se jal *cár Šišman I.*²⁾

Petrovi nejen u vnitřních záležitostech nešťastně se dařilo, ale i v poměrech k sousedům nastal obrat rozhodně nepříznivý. Srbsko, byvši od Symeona zničeno, k obnově přivedeno od Česlava, jenž z Prěslavě se zajatými župany unikl a rozptýlené Srby pod vrchní vládou Byzantincův opět spojil. I Pečenězi do Bulhar vpadli a plenili. Navedl je k tomu ruský kníže

²⁾ O temném tom příběhu Drinov op. cit. 50, 60, kdež i doklady.

Igor 941 při tažení na Cařihrad, poněvadž Bulhaři tehdá Řekův spojenci byli. Maďaři pětkrát Bulharskem projeli a i na byzantském území drancovali. A tak moc Bulharův čím dále tím více klesala.

I v duševním životě národa bulharského za čtyřicetileté vlády cíře Petra nastal rozhodný obrat. Za Borise a Symeona vidíme osvícené a nadšené učitele, nadané duchem čerstvým a mladistvým, kteří mezi lidem osvětu rozšiřují a slovem i pérem naň působí: Klimenta, Konstantina biskupa Pannonce, Jana Exarcha a j. Za Petra vystupují mužové pochmurní, kteří ze společnosti lidské ubíhají do nepřístupných hor a lesův, věnujíce se tam nejtěžší askesi. Oni písemného nic nezůstavili. Předním z nich byl *Jan Rylský*, potomní patron círstva bulharského. Rodem jsa ze vsi Skrina z krajiny Srědecké, z počátku žil co chudý pastýř. Po smrti rodičův vstoupil do kláštera, leč brzo odešel do pustin Ryl-planiny. Tam zprvu dvanáct let bydlel v temné jeskyni, pak v dutině starého dubu a konečně sedm let na nepřístupné skále, pod níž stojí nyní velikolepý klášter Rylský. Sám cár Petr, přišed do Srědce, poustevníka navštívil. Jan zemřel 946, stár jsa téměř 70 let. Současně tři jiní eremité v severní Makedonii rovněž prosluli: Prochor na řece Pšíně v eparchii Skopské, Gavril na Lesnovské hoře u Kratova, Joakim v horách Osogovských na místě zvaném Sarandapor (řecky: 40 průchodův). Na památku všech čtyř „pustinnožitelův“ makedonských založeny kláštery, ohniska to vzdělanosti za dob svobody, útočiště písemnictva a ducha slovanského za dob poroby turecké.

Když asceti v horách dleli, mezi lidem vznikala i pevně zakořeňovala se věrouka nová, náuka *Bogomilův*. Pět století dějin jihoslovanských nerozlučně je spojeno s dějinami *Bogomilův*. Z Bulhar rozšířili se *Bogomilové* po celém poloostrově, k Slovanům i k Řekům, a odtud dostali se do Itálie i Francie. Odkud původ mají, kdo jich náuku utvořil a co učili — tot jsou otázky, o nichž slušno šířeji pojednati. Ony teprvé během posledních desíti let poněkud jsou osvětleny přičiněním Rusův Osokina, Golubinského, Levického a Jihoslovánův Petranoviče a obzvláště Dr. F. Račkého³⁾. Mnoho záhad podnes stojí nerozluštěno.

³⁾ O *Bogomilech* viz spis F. Račkého „*Bogomili i Patareni*“ v Radu VII. VIII. X. a Golubinského 164 sld. Tam obšírně pojednáno o všech pramenech.

Pravili sme nahoře, že za náboženských převratů pod Borisem mezi jinými náuku svou do země uvésti usilovali i *Pavlikiani*. I dařilo se jim. Náuka jejich, počátečně hlavně u Arménův oblíbená, pocházela z Malé Asie, i nebyla než starý předoasiatský gnosticismus čili spíše manicheismus, v pol. VII. stol. obnovený od jakéhos Konstantina Samosatenského. Od císařův byzantinských Pavlikiani nejednou byli krutě pronásledováni; na tisíce jich zhynulo. To však šíření víry jejich na újmu nebylo. Již v VIII. stol. Konstantin Koprnyms mnoho tisíc syrských i armenských Pavlikianův převedl do Thrakie k ochraně hranic. Nejvíce jich osazeno kolem Plovdiva, který se tím stal střediskem jejich na západě. V Cařihradě jim cis. Nikifor dal měšťanská práva (810). Z Thrakie pak učitelé pavlikianští přecházeli do Makedonie a do Bulhar. V X. století měli šest církví, kteréž nazývány dle starověkých měst, v listech sv. Pavla zmíněných. Podobně učitelé jejich k jménu svému přikládali jméno některého učenníka Pavlova. Jedna církev jejich, *Κάστρον Κολωνίας*, ležela u Kosturu na výšinách Pindu. Dokud vládl Symeon, Pavlikiani v Bulharsku mnoho poříditi nemohli. Jinak bylo za Petra.

V první polovici vlády Petrovy zjevil se v Bulharsku reformátor náuky pavlikianské, pop *Bogomil*, jinak *Jeremiáš* zvaný, „po istině bogu nemil, iže nača prvije učiti jeresi v zemi bolgarstěj,“ jakož dí Kozma, jeho protivník.

Bogomil nevystoupil nikterak s tím úmyslem, aby vládnoucí církev křesťanskou obnovil; nebyla to reformace v smyslu moderním. Jeho skutek zavírá se na tom, že přejav staré názory dualistické, od Pavlikianův již silně změněné, přispůsobil a připodobil je více ku křesťanstvu, a že tento obnovený dualismus uvedl v systém náboženský, utvrdiv jej přísnou organizací celé náboženské společnosti. Náuka Bogomilova není náboženství znova vynalezené, aniž povstala odštěpením od církve pravoslavné. Ona kořeny své má v náukách, ježto jsou vně křesťanstva — jest to jen nový stupeň v stálém rozvoji a v postupujícím ku křesťanstvu se přibližování východních věrouk, kteréž v prvních stoletích našeho letopočtu vznikly ze smíšení názorův perských, syrských i řeckých s názory křesťanskými.

Bogomilovi nebylo těžko lid, jenž nedávno teprvé pohanstva se zřekl, získati pro věrouku, kteráž podobně jako staro-

slovanská víra v bohy a běsy učí, že bohové jsou dvojí: bůh dobrý a bůh zlý. Mimo to si stoupenci popa Bogomila, vůbec *Bogomilové* zvaní, zjednali nejen velikou vážnost, nýbrž i mnoho přívržencův přísnou mravní kázní. Byli zajisté povahy krotké, nahlas nekríčeli, hlasitě se nesmáli a od postův bledí bývali. Tím si dobyli nádech posvátnosti, který v Orientě od starodávna nikdy s účinkem se nemíjí. Oni od církve zjevně se neodtrhli, ale nicméně nauku svou za pravou prohlašovali. Sami sebe nikdy nezvali Bogomily, nýbrž prostě *křestany*. Kde jich bylo málo, chodili do chrámův pravoslavných, a tak skryti zůstávali. Řekové je nazývali buď slovansky *Βογομίλοι*, buď *Εὐχίται*, *Μασσαλιανοί*. U Slovanův také sluli *Babuni* anebo *Manicheji*, v Bosně *Patarení* ⁴⁾.

Za krátký čas Bogomilové na půdě bulharské utvořili dvě církve, k nimž věřící jejich i za největšího rozšíření víry této vždy poukazovali jakožto ku kolébce Bogomilstva. Byly to církve *bulharská* a *dragovičská*. Tato druhá, v pramenech latinských *Drogovetia*, *Dugunthia*, *Dugranica* zvaná, dle Račkého byla v krajině Dragovičův makedonských na dolním Vardaru. Golubinský uměštuje ji u Dragovičův plovdivských (str. 97). Z těch dvou církví všechny pozdější původ měly a dle jejich nauk všechny se řídily.

Zanedlouho vyskytl se v Bulharsku i horlivý protivník Bogomilstva, jehož ohnivé řeči posud jsou zachovány. Byl to presbyter *Kozma*. Jemu jsou Bogomili „horší nad modly hluché i slepé, nad běsy, židy a nevěřící, oni jsou vrazi boží.“ Dále jim vytýká, že stoupence své učí neposlouchati pohlavářův, že hanějí bohaté — dokonalý Bogomil nesměl o jmění dbáti — že se rouhají stařešinám, že urážejí boljary, že ty, kteří cídí a sluhám jeho slouží, za mrzké před bohem pokládají, a že robům zbraňují, aby pánům svým sloužili. Byl-li některý Bogomil pro vzpouru od náčelníkův ztrestán, však od lidu ctěn za mučenníka.

Kladouce sem stručný nástin náboženského a mravního učení Bogomilův ⁵⁾, podotknouti musíme, že mnohé stránky

⁴⁾ O jménech Bogomilův viz hl. XIII.

⁵⁾ Viz Rački op. cit. Rad X., kteréžto důkladné dílo při líčení našem za základ jsme položili.

posud jsou temné, a že se náuka bogomilská dle různých krajin měnila. V proměnách těch všude se jeví tendence, přiblížiti se více ku křesťanstvu.

Především namítá se nám otázka, jaké to byly spisy, na kterých Bogomilové zakládali náuku svou. Podání církevní a svaté otce naprosto zavrhovali. Z pisma za Kozmy jediný Nový Zákon přijímali, pravíce, že v Starém Zákoně ďábel vládl. Později čím dále, tím více od přianosti té upouštěli. V textu neměnili však ani slova z překladu bratří solunských. Povšimnutí hodno jest, že jediné jich evangelium, které se zachovalo, ačkoli pochází z 1404, podává nejstarší tvary jazykové; přepisovali z rukopisův velmi starých⁶⁾. U výkladu pisma byla u nich svoboda neobmezená. Zároveň se však tím honosili, že málo kdo mezi nimi jest, aby písmo z paměti neuměl; v tom podobni jsou jim Táboři. Předpokládá to znamenité zobecnění umění písemného.

Mimo knihy biblické měli četné jiné: „svoja si učenija čestno (postranně) tvorět, spleťajúšte někyje basni,“ praví Kozma. Byly to knihy prastaré, které s náukou bogomilskou po celé Evropě byly roznešeny, neboť fantastičnost jejich lahodila lidu v dobách, v nichž rozjímání o věcech náboženských veškerou mysl bavilo. Mnoho takových spisův zpomíná se již za nejstarších dob křesťanstva, v jednáních římského koncilie 494. Od Bogomilův samých však, zdá se, málo jich je složeno. Jsoutě apokryfy staroslovanské skoro vesměs překlady z řečtiny. Sám pop Bogomil upravil sborník všelikých apokryfův: o dřevě kříže, jak Kristus pluhem oral, jak cář Probus Krista druhem nazval atd. Jiné spisy bogomilské jsou vidění Izaiášovo, otázky sv. Jana, návštěva Bohorodice v pekle a j. o nichž v přehledu literatury širší bude zmínka⁷⁾.

Základním kamenem theologie bogomilské jest názor, že „dva načala (principia) sut, jedino ubo blago, drugoje že zlo.“ Dobré i zlé božstvo rovné jsou moci a rovného věku. Bůh dokonalá jest bytost, od níž nic neúplného i dočasného nevyšlo, tvůrce světa nebeského, neviditelného a dokonalého. Ďábel, bytost zlá, stvořil vše, co viditelného, co tělesného jest,

⁶⁾ Daničić o Chvala bosenského rukopise v „Starinách“ jihoslov. akademie III. 1—146.

⁷⁾ Viz hlavu XXVI. oddíl 5.

celý tedy svět se vším živým i neživým (szdušnjaja i bezdušnjaja). Jest tu protiva ducha i tvora, protiva věčnosti a času.

Bogomilové byli dualisté. Oni věřili v Boha, ale ten zemi nestvořil, neboť ona zahyne a celá jest v zlu. Trojici uznávali. Bytosti zlé, dle příkladu křesťanského „satana, diabol“ zvané, tvůrčí přičtena jest síla; ďábel jim je stvořitelem.

Dvoji je tedy svět: jeden neviditelný, božský, kde bydlí lidé s tělem netvárným; druhý jest svět viditelný, tělesný, svět ďáblův. A duše lidská obě v sobě spojuje: jestiž anděl z nebe padlý a v těle uvězený, který se opět vrátí tam, odkud vyšel.

Jak vznikl svět? Bogomilové řečti vyprávěli, že Satan, stvořiv svoje nebe a svoji zemi, ze země utvořil Adama, ale neuměl ho oživit. I vyslal posly k Bohu, ať mu pošle ducha svého, člověk že oběma sloužiti bude. Bůh dobrotivý svolil, a člověk žil. Podobně stvořena i Eva. Satan s Evou zplodil Kaina i Kalomenu, ale tím pozbyl tvůrčí moci a zůstal jen světa pánem. Adam pak zplodil Abela. Kain Abela zabil, a od té doby jsou vraždy. Vyprávky takové o původu světa, o rovnosilnosti zlé a dobré bytosti, vyskytují se i v pohádkách slovanských, jež původ mají z Bogomilstva.

Pádem člověka vinen jest ďábel. Svobodné vůle dle Bogomilův není. Satan od prvopočátku lidstvem vládl v celém St. Zákoně; on na ně potopu poslal, on lidstvo u Babelu rozehnal, on Sodomu zničil. Proto Bogomilové láli knihám Mojžíšovým a prorokům.

O spasiteli učili, že jen *zdánlivě* (v priveděni) se vtělil — neb vše tělo od ďábla jest — a *zdánlivě* jen na kříži zemřel. Vstav z mrtvých, zahanbil ďábla a těžkým řetězem jej ukoval. Vrátiv se do nebes, tělo „v v'zdusě ostavi.“ Maria není dle Bogomilův máti Kristova, ale *anděl*. Jan Křtitel náleží do St. Zákona, a tudíž proklet jest, jsa „předteča carju velikago sl'nca, antichrista.“

Výsledek *spasení* jest osvobození duší. Upoutány byvše od satana k tělu, osvobozují se z toho vězení a, v těle učinivše pokoru, vracejí se do nebes. Jak to lidé konati mají, tomu učil spasitel. On *ndukou* spasení vykonal, a tu náuku věřícím zanechal, ale žádných svátostí, neboť obřady jsou znamení tělesná, ďábelská.

Co do zařízení náboženské obce, Bogomilové zvali se *křestany*, své učení prohlašující za jediné neporušené a pravé. Biskupům pravoslavným se rouhali, popům nadávali *zmijí*, mni-
chům *lišek*. Sami sebe však jmenovali životem nebeským, solí země, světlem světa, polními lilii, svatými bez hříchu.

Do obce jejich přijat býti mohl jen člověk dospělý. Přijetí dalo se ne křtem — neboť i voda od ďábla jest — ale, po přípravě postem a modlitbou, vzkládáním evangelia sv. Jana; nicméně obřad ten u Řekův slul *βάπτισμα*. Přitom i jméno udíláno. Tak se nový člen stal *prostým věřícím* (na západě *credens*). Avšak byl i vyšší stupeň *dokonalých* (v Bosně křtjani, dobri Bošnani, svršiteli^{*)}, lat. christiani, boni homines, electi, perfecti).

Hierarchii církevní Bogomilové naprosto zavrhovali. Každý člověk „dokonalý“, ať muž ať žena, kázati směl a víru spravovati. Hlavy církevní byly jen plnomocníky obce, od ní jsouce zvoleni. Dělili se na tři stupně. V čele krajiny stál biskup, v Bosně *děd*, na západě *episcopus* neb *senior* řečený. Pod ním byli *apoštolové* čili *strojníci* (magistri), majíce dva stupně, *gosta* i *starce* (v Italii filius a diaconus^{*)}). Vrchní moc, podobnou k papežské, žádný z biskupův ani za největšího rozšíření víry od Bordeaux do Cařihradu neměl.

Těchto pohlavářův bylo málo. V Bosně, která po několik století té víře zcela oddána byla, zdá se, že nebyl než děd a 12 strojníkův. Bohoslužby arci nebylo. Strojníci chodili po kraji, utvrzovali lid u víře, a požívající veliké vážnosti, přiměří a smlouvy prostředkovali. Při takových náhledech náboženských Bogomilové kostelův arci zapotřebí neměli. Podobně jako pohanští Slované vzývali Boha všude, pod širým nebem, na vrších, v lesích, v chýších svých. Chrámy jsou prý sídla zlých duchův a zvony trouby démonské. Satanáš nejprve přebýval prý v chrámě Jerusalemském, později v sv. Sofii caři-

^{*)} Rački v Radu X. 179. Srov. bosenské listiny XV. věku u Miklošiče Mon. serb. 368, 398, 440, 461. Ручи́е Срѣ́бски споменици (Bělehrad 1858). I. příl. str. VII. (l. 1404): *alguni dei Patarini et Baroni et boni homeni*.

^{*)} Posloupnost úřadův pozorujeme ku př. na Bosňanovi Radenu, jenž v listinách spomíná se 1422 co křtjanin, 1438 co starac, 1453 co gost. Viz Daničić Рјечник из книжевних старина српских pod těmi názvy. Obšírně Rački op. cit. 183 sld.

hradské. V jižní Francii a snad i v Bosně, kde úplně požívali svobody, Bogomilové měli zvláštní modlitebnice, prosté domky bez věží a zvonův, bez okras a obrazův, bez kazatelný a oltáře. Bílým plátnem pokrytý stůl s otevřeným evangeliem zastupoval oltář.

Kříži rouhali se. O obrazech pravili, že modly jsou: „kumiry naricajut je,“ pravi Kozma. Mnoho se modlili, hlavně otčenáš. Mši zavrhovali úplně, jakožto oběť démonům, „mnogoglagolanie.“ Za to každý měsíc měli veřejnou zpověď (ispověď, *ἔξομολόγησις*, appareillement). Odbývala se před „dokonalými“ obojího pohlaví; hříchy zejména neuvozovány.

Co se týče mravouky bogomilské, především podotknouti sluší, že hříšné bylo jim jediné podrobení duše pod tělo, pod stvoření. Smrt duševní přináší se porušením přikázání božích skutkem, ne pak zlou myšlénkou.

Život „dokonalých“ Bogomilův nad míru byl přísný, pročež jen málo vyvolencův do té třídy se dostalo. Museli se oddíci bohatství, ježto je „rez duše.“ Majetek bogomilský býval dvojitý, církevní a soukromý. Církevního nabývali dary a závětem; z něho podporováni chudí a nemocní spoluvěrci, pak kazatelé víry mezi nevěřícími. Soukromého jmění dobývali pilnou prací a spořivostí, která i u jinověrcův dšla pochvaly. Pracovali i ve svátky. Žebráky opovrhovali. Ale výdělek nepřesahoval míru toho, co k prostému životu zapotřebí.

„Dokonalí“ nesměli se ženiti. Ženitba za rovnou pokládána se smilstvem. Nesměli masa požívati, stvoru to ďáblova, ani vůbec nějaké látky živočišné, ani sýra, ani vajec. Usmrcení člověka i jakéhokoliv zvířete za těžký pokládáno hřích; pouze zmiji, zvíře ďáblovo, zabíti směli. Proto odsuzovali i válku i trest smrti.

„Dokonalý“ Bogomil s nevěřícím mluvíti nesměl, leda aby jej obrátil na svou víru. Lež i zatajení pravdy bylo hřích neskonalý. Zavrhovali přísahu, ba i svědectví před soudem.

Takový „dokonalý“ Bogomil odřekl se tedy světa i všech jeho radostí i zábav. On žil v chudobě jako eremita, přestávaje na denních potřebách, rozpojiv veškeré svazky rodinné, ano i starší svazky s přátely jinověrci; vzdaloval se i soudní síně i bojiště. Stravoval se jen látkami rostlinnými a rybami. Jídla svá připravoval olejem; sádla i másla vystříhati se mu-

sel. Vína bulharský Bogomil nepil; Bosňan, Vlach i Francouz si však záповeď tu zrušil. Oděv nosili černý, někdy dlouhý mnišský hábit. Nechodili na veselky lidu, na tance ani do krčem. Nikdy se nehoršili, málo mluvili a doma přemítali se v písmě nebo v fantastických apokryfech. Byl to život přísný, život mnišský ¹⁰⁾.

Bulharští Bogomilové pravidelně modlili se čtyřikrát za dne, čtyřikrát v noci; řečtí sedmkrát za dne, pětkrát v noci. Jedouce přes mosty, vjíždějice do vsí, modlitby odříkávali. A tak pořád cosi tiše a truchlivě brebencujice, snadno od jiných lidí rozeznáni bývali. Svátkův neznali. Lámání chleba konali všude, ale jen co památku na spasitele. Postem převelice se morovali ¹¹⁾.

„Dokonalé“ křestanky tytéž měly povinnosti, jako mužští. Oděny jsouce v černých šatech, zabývaly se ručními pracemi, vychováváním mládeže, péčí o nemocné a chudé.

Takový byl spůsob života u „dokonalých“, vůbec *křtjani* řečených. Ne každý dosáhl toho stupně; mnoho sebezapření k němu bylo zapotřebí. Proto jich za největšího rozkvětu Bogomilstva poč. XIII. stol. mezi milliony věřících nebylo více než 4000 hlav. Od věřících „dokonalí“ velice byli ctěni; na potkání se jim klaněli a hlavu před nimi odkrývali. Požehnání jejich váženo za drahocenné. Když křtjanin cestoval, mile všude uvítán a častován.

Prostí věřící žili jako jiní lidé. Ženitba jim zapovězena nebyla, ale manželky své brali s tou podmínkou „bude-li dobrá i věrná“ a s vyhrazením práva, že muž smí ji dle vůle propustiti (v Bosně ¹²⁾). Jaká z toho vzrostla rozpásanost, snadno si představití. Prostí věřící války vedli, jakž vidíme na šlechtě bosenské, lombardské a francouzské. Oni jmění hromadili, všeho požívali a nosili se jako jiní lidé. Avšak na smrtelné posteli každý přijat býti musil mezi „dokonalé“, obřadem na západě zvaným *la convenensa*.

¹⁰⁾ Rački 208—214.

¹¹⁾ Ve Vlaších „dokonalí“ nosili vlněný pás pod svrchním šatem, ženy „*cordulam cinctam ad carnem nudam subtus mamillas*“ (Reinerus).

¹²⁾ Papež Řehoř XI. l. 1373 „*cum Bosnenses uxores accipiant cum conditione: si eris bona, et intentione dimittendi, quando sibi videbitur*“ (MS. jihoslov. akad.). Srov. Theiner Monum. Slavorum merid. I. 389. Rački, Bogomili i Patareni, Rad VIII. 149. X. 218.

Na onom světě neznali než nebe a peklo, žádný očištec. Za mrtvé se nemodlili. Kdo zemřel bez *convenense*, pak všickni nevěřící i kdož před Kristem žili, ti všickni přišli do pekla. Vzkříšení nebylo, neb cokoli tělo jest, pokládáno za hříšné, za ďábelské.

Co do nectností Bogomilův, Kozma vytýká jim pokrytství a pychu. O řeckých Bogomilech čteme, že postem se chlubívali, ale pozváni byvše „jedli a pili jako slonové.“ Že v schůzkách svých nemravnosti páchali, o tom mnoho je zpráv; avšak s jistotou to tvrditi lze jen o savojských a bulharských XIV. věku. Málo je však sekt, o kterých by se takové věci od nepřátel jejich nevypravovaly; čeho lid římský o prvních křesťanech neroztrušoval?

Zasmušilá tato věrouka, odvrácená od věcí smyslných, opanovala myslí lidu slovanského na poloostrově a se střídavým štěstím držela se až do příchodu Turkův. U jižních Slovanův za středověku, za dob, kdy náboženské záležitosti v první stály řadě, k boji o samosvojnost národních církví pravoslavných, k boji proti sloučení východní církve se západní přistoupil vnitřní boj křesťanského vyznání proti orientalské náuce Bogomilův.

Lid rozpůlen byl na dvě strany. Jedna opírala se o moc státní a církevní, o mohutné boljarstvo a duchovenstvo, druhá zakládala se na počtu svém a na neoblomné své trpělivosti. V Bosně bogomilstvo nabylo vrchu za neustálého boje s Uhry a s papežem; děsná je tamní historie. Znajíce podřývací účinky této věrouky, snadno si vysvětlíme úspěchy Osmanův za XIV. a XV. věku na poloostrově.

Hlava X.

RUSOVÉ V PODUNAJSKÉM BULHARSKU.

Vpády Rusův pod knížetem Svatoslavem a ruské osazení země bulharských. Vypuzení Rusův. Pokoření východního Bulharska od byzantinského císaře Jana Cimischesa l. 971.

„Divný i hořký byl věru osud Bulharska! V třetím století své existence, v době, kdy podlé obyčejného běhu věcí stát teprve začíná svůj historický život, pro Bulharsko již nastala chvíle plného rozviti. Slavné, osvícené panování Symeona zajisté předpovídalo celá století rozkvětu, a zatím nebylo než předdveřím rozpadení“. ¹⁾

L. 963 na trůn byzantinský nastoupil muž energický, jímž začíná se řada hrdinských panovníkův v chřadnoucím dotud státě byzantinském. Řekové jali se napravovati ztráty, které utrpěli při útocích velikého Symeona. *Nikiforos Fokas* vyznamenal se již prvé znamenitými skutky válečnými na východě. Onť Arabům po krutém boji odňal ostrov Kretu (961), na němž oni sto padesát let panovali, loupežice po Egejském moři. Dobývše tři léta potom i Kypros, Byzantinci znovu vládli na ostrovech středomořských.

Nikifor, seznav slabost cíře Petra, umínil si ujistiti hranice byzantinské i v Evropě. Nemyslit na nic menšího, než na pokoření Bulharův. Záminkou k válce byly vpády Maďarův skrz Bulharsko do území řeckých. Nikifor žádal náhradu. Právě

¹⁾ Hilferding I. 136. Дѣинов Началото на Самуиловата държава. Пер. Спис. IX. Hlavními svědky jsou Rus Nestor a Řekové Lev Diakon a Kedrin.

když, vrátiv se ze Syrie do Cařihradu, triumfem slavil dobytí Tarsu (965), přišli poslové bulharští a žádali roční daň. Rozhorleně vítězný císař daň před celým dvorem odepřel a kázal posly bít. Ihned vytrhl do pole a obsadil pohraničné tvrze. Avšak vida nedostupné hory, nechtěl vojska obětovati nebezpečnému zápasu v soutěskách, které již tolik řeckých vojáků pohltily. Hledaje spojence, vypravil poselství s hojnými dary k ruskému knížeti *Svatoslavovi*, jemuž válečná dobrodružství byla nade všecko.

Přilákán nadějí na bohatou kořist, Svatoslav s družinou varjažskou, která nečítala ani 10.000 hlav, vyplul z řek ruských a v srpnu 967 přistál k ústí dunajskému. Bulhaři na břehu postavení útokem jsou rozprášeni. Spěšně vzali Rusové Drster (Silitrii) a množství měst po Dunaji. Kořist byla ohromná.

Následující zimu Svatoslav ztrávil v Prěslavci či Malém Prěslavi nad Dunajem (neznámé polohy). Petr, zkormoucen těmito nehodami, skonal po 40leté vládě 30 ledna ²⁾ 969, i přičten k svatým. Ještě před smrtí smířil se s Řeky. Nikifora totiž přinutily jednak nepokoje, pro vymáhání přílišných daní v Cařihradě vzniklé, jednak neočekávané pokroky Rusův k proměně dosavadní politiky. Smluvil mír a spolek s Petrem, zavázav se, že mu pomůže vyhnati Rusy z Podunají. Mír utvrzen svatbou dvou kněžen bulharských s dvěma knížaty řeckými. Synové Petrovi *Boris* a *Roman* posláni do Cařihradu. Rusové odešli však sami (na jaře 968); byliť Pečenězi sevrheli Kyjev.

Když Petr zemřel, nástupci jeho dleli v Cařihradě. *David*, syn *Šišmana I.*, panovníka západního Bulharska, tehdy již nebožtíka, chtěl za nepřítomnosti jejich celé Bulharsko pod svou vládou spojití ³⁾. Než ustoupiti musel synu Petrovu *Borisovi II.*

Svatoslav v letě 969 znovu se vypravil do Bulhar, nikoli však co spojenec Řekův aneb Bulharův, ale co samostatný dobyvatel. Pravil k matce Olze ⁴⁾: „Nelhubo mi jest v Kyjevě byti, choštju žiti v Perejaslavci na Dunaji, jako to jest srěda zemi mojej, jako tu vsja blagaja schodjat sja: ot Grek zlato,

²⁾ Toho dne služba jemu. Sreznevski Памятники юсов. письма (Petrohrad 1868) 123.

³⁾ Kedrin (Cedrenus) ed. Bonn. II. 346.

⁴⁾ Nestor ed. Miklošič cap. 34 sld.

pavoloky (hedbáv), vina, ovoštevce raznolični, iz Čech že, iz Ugr' srebro i komoni, iz Rusi že skora (kožešiny) i vosk, med i čeljad.“ I přišel k Prěslavci. Bulhaři, do hradu zavřeni, vyšli ven a svedli bitvu. Již klesaly řady ruské, ale k večeru odolal Svatoslav „i vzja grad kopijem.“ Po mnohých šťastných bitvách mladí cárové Boris a Roman od něho zajati. Ve Velkém Prěslavi nad Kamčijí za správce dosazen starý Varjah Svěnalď, aby hlídal dvůr a poklady carské i jatého Borise. Na to Svatoslav překročil Balkán a dobyl Plovdiv (970). Boj byl urputný. Bulhaři všude statně odporovali.

Svatoslav, dobyv Bulharska, zjevil se na hranicích řeckých. V Cařihradě od 10 prosince 969 vládl bojovný vojvoda Armén *Jan Cimisches*, jenž spiknuv se s císařovnou Theofanií, císaře Nikifora zavraždit dal. Zaneprázdněn jsa Arabi, chtěl Cimisches mír s Rusy a nabízel výplatu, ale Svatoslav přemnoho žádal a nejraději by Řeky do Asie byl vyhnal. Nemaje než 10.000 mužův ruské družiny, najal čtyř Bulharův, Maďarův a Pečeněhův. Strašná seč strhla se u Drinopole. Zůstala nerozhodná; i Řekové i Rusové vítězství sobě připisovali. Svatoslav vrátil se k Dunaji a odtud čtyř své vysílal na plen.

Nastalo jaro 971. Cimisches vypravil se na Rusy s vojskem z Drinopole, kdežto loďstvo válečné plulo k Dunaji. Balkánské prosmky stály neobsazeny. Řekové ani očím nevěřili, ale vojsko šťastně prošlo. Cimisches všude hlásal, že jde osvobodit Bulharův. Přitřhl k Velikému Prěslavi. Svěnalď, tamní velitel ruský, svedl bitvu před městem, leč po chrabrém boji přinucen ustoupiti dovnitř. Udatně hájili Rusové zubaté cimbuří. Řecké praky vítězili. Přiloženy žebříky. Co Řekové, vniknuvše do města, plenili, Svěnalď zavřel se do carského dvorce, rozsáhlé i pevné to budovy. Do dvorce vrazili Řekové teprvé, když lehl popelem. Na nádvoří skončil se boj. Ze zajetí vysvobozen cář Boris s ženou i dětmi. Rusové padli všickni; Svěnalď sám s nemnohými ušel skrz nepřátelské řady k Svatoslavovi.

Od Prěslavě Cimisches zdvihl se na Drster. Svatoslav u sebe neměl než pěší družinu ruskou. Bulhaři se proti němu bouřili; mnohé z nich pobil neb uvězil. Dne 23 dubna svedena bitva pod Drstrem. Dvanáctkrátě ustupovala buď jedna buď druhá strana, až v noci jízda byzantinská bitvu rozhodla. Drster obklíčen. Na suchu stálo vojsko Cimischovo, na Du-

naji řecké loďstvo. Tři měsíce trvalo obležení. Častých výpadův účastnily se i srdnaté ženy ruské v mužském kroji. Již se vzdával hlad v Drsteru. Dne 22 července Rusové podnikli poslední výpad. Zoufale zápaseno, ale nic naplat: s ohromnými ztrátami byli odraženi. Nezbyvalo než odejiti po dobrém. Smluven mír, načež Rusové, dostavše od Byzantincův dostatečnou špiži, opustili Drster a celé Bulharsko. Svatoslavovi nebylo však souzeno dojeti domů; v boji s Pečeněhy padl u prahův Dněpru. Lebku jeho za číši sobě upravil Kurja, kníže pečeněžský.

Nejen Svatoslav, ale i Boris II. neodolal Řekům. Vítězný Cimisches nepomýšlel na to, aby po odchodu Rusův obnovil cárství bulharské, jakkoli byl všude hlásal, že přichází Bulharska osvobodit od Rusův. Bulharsko stalo se po mnohostaleté svobodě provincií byzantinskou. Boris II. sesazen a s ním patriarcha Damian. V triumfu přijel imperator do Cařihradu. V chrámě sv. Sofie korunu cárův bulharských, odvěkých nepřátel Byzancie, Bohu obětoval. Borisovi pak veřejně složití kázal cárské odznaky, purpurovou tiaru, zlatem i kameny zdobenou, purpurový plášť a červené střevíce. Náhradou za trůn bulharský jmenoval ho — říským „magistrem“. Bratr Borisův Roman nad to návodem komorníka Josefa vykleštěn.

Po třech vítězoslavných stoletích východní podunajské Bulharsko (dřevní Moesie) kleslo pod jármo Řekův. Jen v západní části starého mocnářství Symeonova, v Makedonii a v Albanii, udržela se neodvislá říše Šišmanovcův.⁵⁾

⁵⁾ Rodokmen Šišmanovcův Trnovských:

Šišman I.

David Mojžiš Aron Štěpán Samuel
m. Řekyně z Larissy.

Jan Vladislav Alusian
m. Marie

6 synův 6 dcer, mezi nimi: Fružin krá-
levic, Aron vojvoda, Kateřina, m. cí. Isáka Komnena (1057—9).

Gavril Radomir Roman 6 synův 2 dcery. Z synův jeden Deljan slul. Jednoho oslepil Vladislav, jednu dcer měl Štěpán Vojslav.	(Kosara) m. Vladimír srbský.	dcera m. Ašot	Trojan Maria, m. Andronik, syn kesara Jana Duky.	2 dcery při triumfu cí. Vasila.
--	------------------------------------	------------------	--	---------------------------------------

Hlava XI.

CÁŘ SAMUEL A HRDINSKÝ ZÁPAS BULHARŮV PROTI ŘEKŮM POD ŠIŠMANOVICI TRNOVSKÝMI.

Cář Samuel (976—1014), panovník západního Bulharska. Čtyřicetiletý boj s císařem Vasilem II. Ukrutnosti Vasilovy. Smrt Samuelova. Cářové Gavril Roman (Radomir) a Jan Vladislav. Smrt Jana Vladislava před Dračem. Připojení Bulharska k říši byzantinské (1019).

Dne 10 ledna 976 zemřel císař Cimisches, čtyři léta vládnuv pokořeným Bulharům. Po smrti energického tohoto Arména vláda přešla na dva nezletilé mladíky ze slovanské původem svým dynastie Vasila Makedonce, totiž na bratři Vasila II. a Konstantina VIII. Krušná byla první léta panství jejich. V Asii vojvoda Vardas Skliros za císaře se prohlásil a, spolčiv se s Araby, teprv po čtyřletých bojích jest přemožen.

I Bulhaři užili příhodné této chvíle. Západní říše jejich, která pohromou Borise II. zůstala nezachvácena, vztýčila korouhev odporu proti Byzancii, hned jak Cimisches zemřel. Zanedlouho města podunajská v jejich byla rukou.

Říše tato utvořila se okolo 963 na území Makedonie a Albanie za nepokojův, pod Petrem cářem vzešlých. Proti Petrovi postavil se tehdá hrdinný rod boljarský z Trnova nad Jantrou, Šišman a synové jeho David, Mojžíš, Aron a Samuel (neb Štěpán Samuel). *Šišman I.* upevnil se tou měrou,

že jako vládce samostatný vládnouti počal i prohlášen za cáře ¹⁾. Boje, které novému tomuto státu nastaly proti Řekům, ponenáhu zahubily všechny syny Šišmanovy až na jednoho. Cáře *Davidu*, nástupce Šišmana I., zavraždili potulující se Cincari na místě „u krásných dubův“ (*Kalās drevc*) řečeném, v horách na cestě mezi Kosturem a Prespou ²⁾. *Mojžíš* padl při útoku na pevný Šěr. *Aron* pro strannictví k Řekům zahluzen k rozkazu nejmladšího bratra *Samuela*. Dle zprávy nevelmi věrohodné, *Samuel* se prý z neznámých příčin i proti otci prohřešil, dav jej oslepití a později udávit; než věc tato nadmíru je pochybná ³⁾. Zbýval tedy *Samuel* sám. Postaviv se v čelo národa co třetí cář západní říše, vévodil mu po čtyřicet let ⁴⁾.

Zajati v Cařihradě *Boris II.* a *Roman*, uslyševše o pohnutí krajanův, potají k nim uprchli. Než *Boris*, oděn jsa krojem řeckým, na cestě v lesích omylem zavražděn od *Bulhara*. *Roman* k *Samuelovi* se dostal a od něho jmenován velitelem v *Skopji*.

Těžiště říše *Samuelovy* bylo v *Makedonii*. Stolicе cárská v hluku válečném z místa na místo přenášena od východu na západ. Stejně osudy s ní sdílel patriarchát bulharský, jenž po dobytí *Podunajska* od Řekův přenesen do krajin západních. Na čas byla residence v *Srědci* ⁵⁾. Pak přestěhována do *Mogleny*, odtud do nedalekého *Vodenu*, památného krásou své přirozené polohy (viz str. 35). Z *Vodenu* převeden cárský dvůr do *Prespy* (před 981). *Prespa*, založena jsouc na ostrovech, nyní zmizela; jméno zachovalo se v názvu jezer a veškeré okolní krajiny. Z horního jezera vyčnívá podlouhlý

¹⁾ Kedrin II. 434. Listina z 994, obsahující zápis boljara *Pinčia* (*Penčo*?) do Chorvat uprchlého (*Farlati Illyr.* III. 111). Zvláště srov. *Drinova op. cit.* v *Иер. чланице IX.* & *X.*

²⁾ Kedrin II. 435. Cáře *Davidu* obraz nalezá se v kostele kláštera *Rylského*.

³⁾ Krom uvedené listiny *Pinčiovy* jiných svědkův není

⁴⁾ Dějiny *Samuela* a zničení říše bulharské popsali *Hilferding I.* 125 sld. a nejnověji *Fr. Rački* v důležitém spise: *Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku*, *Rad jugoslav. akad. sv.* 24. 25. 27. 28. 30. 31. Těž o sobě: *Zagreb* 1875, 8°, 333 str. — Z *Byzantincův* předním je pramenem *Georgios Kedrinos*; zpráv domácích není.

⁵⁾ Listina cís. *Vasila* u *Golubinského* 261.

ostrov skalný, jenž ani hodinu nemá v objemu a jehož lesnatá plocha kolkolem ohrazena je srázem asi 20 metrův zvýší. Slove *Grad* nebo *Gradište*. Tam stála residence Samuelova; zbývají z ní trosky čtyř kostelův a jiných budov. Na jižní straně ostrova je zátoka, která slove *Vrata*. Jsou zde i nápisy, prý řecké. Nedaleko je ostrůvek *Malý Grad*, rovněž příkrý, taktéž se ssutinami kostelův ⁶⁾. Avšak v Prespě stolice císařská nezůstala; dostala se dáleji do *Ochridu*, staroslavného to města nad překrásným jezerem. Dvě hradův podnes na vysokých pahrbcích se vypíná nad městem; nyní arci jsou v rozvalinách. Bahna, která v sousedství města na březích jezerních se prostírala, Samuel četnými průplavy dal vysušiti, odváděje vody jejich do Drimu ⁷⁾.

Země Samuelovy opásány byly řadami pevných měst. V Pomoraví drželi Bulhaři Bělehrad a Niš, v rovině Kosovské Prištinu a Lipljan. Srědec a Pernik s 35 blízkými hrady prostředkovaly spojení mezi Podunajím a Makedonií. V krajích nad Strumou ležely Velbužd (dn. Kjustendil), Stob (nad Rylou), Melnik; nad Vardarem Skopje, Veles a Prosěk. V západní Makedonii spominají se co hlavní místa Prilěp, Moglena, Voden, Ostrov, Kostur, Prespa, Ochrid a Devol. V Albanii, v jejichž dolinách tehdá ještě slovansky se hovořilo, Bulharům náležely Bělgrad (dn. Berat), Dryinopol (u Argyrokastra), Janina, přímorská Glavinica (dřevní Akrokeraunia), Kanina, Chimera, Butthroton ⁸⁾.

Moc státní zakládala se na mocném boljarstvu, u něhož však za časté bývalo kolik hlav, tolik smyslů. Než mohutný Samuel boljary uměl sobě podfiditi; nenít povědomo, aby kdy mu byli odporovali. Jim svěřil on velení v hradech. Krakrasovi odevzdal Pernik, Dragomužovi Strumici, Dragšanu ⁹⁾ Voden, Dobromirovi Verrii (Berrhoea), Nikolicovi Servii, albánský

⁶⁾ Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar 139, 242. Grigorovič Очерк ныр. 134. Doposud žádný vědecký badatel tyto ostrovy nenavštívil.

⁷⁾ Anna Komnena u Strittera II. 633. Nedávno znovu Stružané řeku Štesku, tekoucí do jezera, do Drimu obrátili. (Viz str. 38).

⁸⁾ Rački op. cit. Rad 24, 95 slđ.

⁹⁾ Δράσανος. Osobní jméno Dragšan viz na starosrb. nápise v Žiči (Miklošič, Monum. serb. 12).

Bělgřad Elemagovi. Moglenské krajině velel Iljica, vnitrozemským končinám Bogdan. Nejmocnější z boljarův byli vojvoda Neštorica, Domitian Kaukan a Ivac (*Ιβάρτζης*).

Bez koruny círstva býti nemohlo. Samuel, jako Symeon a Petr, dostal ji z Říma ¹⁰⁾. Z toho však nikterak nevzešlo církevní spojení s Římem. Spíše zdá se, že Samuel nadřžoval Bogomilům. Současný presbyter Kozma v kázáních svých velel horlivost starých biskupův a učitelův doby Symeonovy, kterouž tehda mnozí ještě pamatovali, i dokládá, že nyní nastala léta zlá. I z jiných výrokův téhož spisovatele vysvítá, že moc vládní nezastávala se pravoslavi s prvějším důrazem a že velmoži leckde přáli Bogomilům. Samuel arci, v nesnadném jsa postavení mezi církvemi pravoslavnou, která v zemi vládla, římskou, od níž koruny dosáhl, i četnými po vlastech bulharských Bogomily, nikoho proti sobě popuditi nesměl. Boris, Symeon, Petr, jakož i Asěnovci, Terterovci a Šišmanovci bdyněti od cirkve bulharské dlouho slavně zpomínáni. Samuel a rod jeho téměř úplna oddán v nepaměť; v jediné památce, nalezené v Zografském klášteře, vypočítávají se cářové bulharští, mezi nimi i Šišman a za ním synové jeho David a Samuel ¹¹⁾.

Jakmile císařové řečtí utlumili povstání Vardovo v Asii, hned začala první pravidelná válka Řekův s Bulhary (980). Samuel řeckou Thrakii a Solunsko pleniti kázal, sám pak na jih se obrátil, do Thessalie, Hellady a Peloponnesu. Slovanský živel tehda v Epiru i v Helladě byl ještě v plné síle; kmenové peloponnesští nedávno teprvé Řekům se poddali. Samuel na té výpravě dobyl thessalskou Larissu a řecké její měšťany dílem přesídlil do Bulhar, dílem vřadil do vojska. Krásnou jednu Řekyni, zde zajatou, cár bulharský pojal za manželku. Ostatky sv. Achillea z Larissy přeněsti kázal do Prespy. V jižním jezeře Prespanském nalezá se podnes úrodný ostrůvek Ahil, z jehož východního konce ční strmá pyramida skalní; u visky, sestávající z šesti chýší bulharských, ukazují posud ssutiny klášteřa sv. Achillea ¹²⁾.

Hrdinný Samuel v čele Řekův našel znamenitého proti-

¹⁰⁾ Theiner, Monumenta Slav. merid. I. 16, 28.

¹¹⁾ Nalezl Bulhar K. Petkovič. Hilferding Sebr. spisy I. 270 pozn. 2.

¹²⁾ Hahn op. cit. 242.

vníka. Císař Vasil II., jenž co mladík 25letý začal boj proti Bulharům, na mysl měl ne mír, ale úplné nepřátel pokoření. Divná je vytrvalost, s kterouž po celý svůj dlouhý život myšlénku tu sledoval, až ji co stařec po strašném čtyřicetiletém krveprolévání a po hrozných ukrutnostech uvedl ve skutek. Povahy drsné byl a nemilosrdné. Zbožňován od duchovenstva, nenáviděn od lidu, daněmi tísněného, v mnišství si liboval, živ jsa neženat a zdržuje se masa i vína. Rozkazův jeho poslouchalo veliké vojsko a loďstvo, jehož částečná nestatečnost nahrazovala se přísnou organizací dle osvědčených od starodávna pravidel taktických. Nad to po boku měl celou řadu chrabrých a zkušených vojevůdcův. Protož těžko bylo Samuelovi, aby se svými boljarskými četami proti němu v širém poli se odvažoval; on raději guerillou válečné štěstí proti Řekům zkoušel. Za východiště strategických pohybův proti Bulharům vyhlídl si Vasil tři města: Plovdiv, Mosynopolis (v kotlině dolní Mesty polohy zevrub neznámé) a Solun.

Rok po řečeném vpádu Samuilově do Hellady, Vasil (981) z Thrakie vtrhl k Srědci a položil se u Štiponja (Στοπονιον¹³⁾). Samuel, obsadiv okolní návrší, Byzantince přepadl a celý tábor dobyl. Vasil jedva se spasil skrze soutěsky do Plovdiva. Tím se slavně skončila *první válka*.

Po vítězství u Štiponja Bulhaři pokoj měli po patnácte let. Mezitím co císař Vasil neustále zaneprázdněn byl v Asii novými odboji, na Krymu a u Korsunu válkou s Rusy a v Dolní Itálii pokroky sicilských Arabův a císaře Ottona II., Samuel dobyl Drače a zmocnil se jadranského přímorí. Dobytím Dračska stal se sousedem Jana Vladimíra, knížete srbské Dukly neb Zety, panovníka „spravedlivého, míru milovného a ctnostného.“⁴ Mezi nima strhla se válka. Samuel vpadl do Zety. Vladimír uchýlil se do hor, ale když Bulhaři zabíhali až k Dubrovníku, dal se smluviti k míru. Samuel nejen Dukljansko Vladimírovi vrátil, ale i dceru svou za zenu mu dav, odevzdal mu správu severní Albanie. Tehdáž vrcholila moc Samuelova. I Krěsimir, král Chorvatův, kofistil ze

¹³⁾ Stoponion mylně vykládáno na Stob. Štiponje zpomíná Konstantin Kostenský 1413. Leželo mezi Ichtimanem a Samokovem blíže Iskry. Grigorič Отношения Сербии къ соседнимъ державамъ. Казань 1869, 51.

slabosti byzantinské. Dobylt byzantinská města Zader, Splet, Trogir a některé ostrovy, kde se posud byl udržel živel romanský ¹⁴⁾.

L. 996 nastala *druhá válka s Řeky*. Šťastný měla počátek, neboť u Solunu Samuel porazil řeckého vojvodu Řehoře Taronitu, rodilého Arména. Odtud se zdvihnuv, skrze Tempe podruhé táhl na jih a plenil Helladu i části Peloponnesu. Nikifor Vestes s byzantinským vojskem rychle se pustil za ním. Vlny rozvodněného Sperchia v staré Phthiotidě mezi Oetou a Othrysem zastavily jeho pochod. Bulhaři, vrátivše se, položili se na protějším břehu. Rozbouřená řeka dělila oba tábory. V bulharském ležení mír byl a pokoj; nikdo nemyslí na nebezpečí. V čiré noci Řekové vypátrali jakýs brod a udeřili na Bulhary. Strašné vraždění zkončilo se úplnou záhubou bulharského vojska. Samuel, poprvé za vlády své utrpěv porážku, do sídla svého na Prespanském ostrově s nouzí po Pindu se dostal, skrýváje se po horách.

Zanedlouho pozbyli Bulhaři pevného Drače zvláštním případem. Do zajatého Ašota, syna Taronitova, zamilovala se dcera Samuelova. Na opětované prosby dceřiny otec k sňatku svolil a po svatbě zetě poslal do Drače, odevzdav mu správu tamní krajiny. Arménský mladík však zlým se odplatil tehánovi. Pomocí řeckých měšťanův Drač vydal byzantinskému loďstvu; choť jeho, Bulharka, pomáhala k zradě vlasti své ¹⁵⁾.

Po bitvě nad Sperchiem Řekové sáhli k ofenzivě. Císař Vasil sám vpadl do Srédecka, ale krom zrušení několika hradův ničeho nepořídil (999). Zdařilejší byla následujícího roku výprava patricia Theodorokana a protospathara Nikifora Xifia; dobylit Veliký i Malý Přeslav a celé Podunají mimo Bdyn (1000). Od té chvíle v dřevní Moesii Byzantinci vládli až do povstání Asěnovcův. Třetí výprava řecká (1001) vyšla ze Solunu na města v dolině Bystrice makedonské a v Thessalii. Vasil dobyl Verrii, Servii, Voden. Bulharské posádky z Thes-

¹⁴⁾ Viz kritický rozbor těch událostí u Račkého op. cit. Rad XXIV. 115. Dle legendy u popa Dukljanina (ed. Črnčić. Kraljevica 1874 cap. XXXVI. str. 41 sld.) dcera Samuelova Kosara láskou zahořela k Vladimirovi, když krásný ten mladík držán prý co zajatec „v krajíně Ochridské, v místě, jemuž Prespa říkají, kde i dvůr toho cáře byl.“ Srov. Hilferdinga I. 217.

¹⁵⁾ Kedrinov II. 451.

salie a Vodenu přesídleny do Voleru, přímorské to krajiny nad ústím Marice. Velitel Vodenský Dragšan internován v Solunu a tam oženěn s Řekyní. Dvakrát marně se pokoušel uprchnouti k rodákům; když potřetí na útěku polapen, vrazili jej Byzantinci na kůl; zůstalo po něm čtvero sirotek zplozených z Řekyně¹⁶⁾. Na čtvrté výpravě císař Vasil osm měsícův oblehal Bdyn (1002). Samuel okolnosti té použil a vtrhnuv do Thrakie, přepadl a vyplenil Drinopol, právě když měšťané tamní, ničeho netušíce, pokojně světili svátek na nebevzeti P. Marie (15 srpna). Nicméně Bdyn padl do rukou řeckých. Odtud vítězný Vasil skrz Pomoravi, boře hrady bulharské, přitrhl na Skopje, klíč k dolině Vardarské. Samuel před městem nešťastnou svedl bitvu, v níž ztratil tábor i s císařským stanem. Skopje padlo. Pro spojení Podunají a Skopska Řekům třeba bylo zmocniti se krajin na horní Strumě. Vasil přitrhl před hrad Pernik, an se západně od Vitoše vypíná nad hlubokou propastí, kterouž Struma protéká. Vojvoda Krakras však nedobytný ten hrad tak udatně hájil, že Řekové s nepořízenou přes Plovdiv domů odtáhli.

Tak po čtyřletém urputném bojování z Říše Samuelovy nic nezbyvalo než západní Makedonie s Albanií a Srědec s horskými krajinami kolem Vitoše a Rylu. Vasil snadno mohl Samuelovi smrtelnou ránu zasaditi, ale nové boje s Araby, Gruzinci a sicilskými Saraceny činnost jeho odvrátili jinam. Samuel mohl si oddechnouti. Znovu opanoval i Drač i Voden a neunavně se upevňoval i silil.

Po dvanáctileté přestávce válka mezi Vasilem a Samuelem 1014 znovu vypukla, *potřetí* a naposled. Samuel vypravil chrabrého Nestoricu na Solun a sám táhl k Strumě. Nestorica pod Solunem podlehl řeckému vůdci Theofylaktu Votianiatovi. Mezitím Samuel zásekami zahrazoval prosmyky Klidion a Kimbalong (rumunské Kimpulung) blíže Strumice¹⁷⁾. Byzantinci pod velením samého Vasila nadarmo podnikali útoky proti bulharským ohradám. Tu od Solunu přirazil vítězný Theofylakt. Dne 29 července 1014 strateg plovdivský Nikiforos Xifias

¹⁶⁾ Kedrin II. 454.

¹⁷⁾ Polohu jejich určití na ten čas možno není; poříčí Strumice a krajiny k němu na jih přiléhající, převelmi nedostatečně jsou známy.

spěšně obešel horu *Bēlasici* (*Βυλαθίσια*), která od prosmyků těch leží na jih, i udeřil na Bulhary s zadu. Císař s předu na ně útokem hnal. V strašné seči vojsko bulharské zničeno. Samuel ztěží ušel do Prilěpu. Z bojiště Řekové postoupili jednak k hradu Matzukion na Vardaru¹⁸⁾, jednak k Strumici. Theofylakt měl u Strumice okolní vrchy obsaditi a dřevěné záseky spáliti. Ale, úskokem vpuštěn byv do soutěsk, od Bulharův deštěm balvanův a střel tak jest zasut, že sám padl a většina vojska s ním. Císař Vasil, ačkoli rozhodných vítězství dobyl, zkormoucen nehodou touto obrátil se zpět do Mosynopole. Na pochodu dobyl pevný Melnik (*Μελένικος*), hrad v Rhodopě na strmé skále mezi hlubokými roklemi založený.

V bitvě pod Bēlasicí Vasil zajal 15000 Bulharův. Pekelným způsobem s nimi naložil. Oslepiti je dal, při každém stu ponechav jednoho jednookého, a tak je poslal k cáři Samuelovi do Prilěpa. Samuel, vida je tak sveřepě zohavené a v takovém počtu přicházeti, smyslův zbaven k zemi klesl. Když se ze mdlob probíral, žádal vody, než okusiv ji, zachvácen jest bolestí srdce (*καρδιαγμῶ*) a po dvou dnech skončil 15 září 1014.

Samuel osoba je věru tragická. Bohužel známe jej pouze ze zpráv nejzarytějších jeho protivníkův. Mnozí z novějších nespravedlivě barvami černými jej vypisovali¹⁹⁾. Zavraždění otce přičítati mu lze jen na základě jediné listiny dalmatské; Byzantinci o tom nevědí. Odstranění zrádného bratra krvavý je zajisté čin, však v dějinách středověkých nevelmi vzácný. Všelikého uznání zasluhuje zajisté muž, jenž říši napolo zničenou v prvotním rozsahu obnovil a po 38 let neunavně ji hájil. Samuel protivníky své přemáhal lidumilností i umíraje; srdce mu puklo pohledem na tisíce zmrzačených druhův a vojákův. Zprávy z řeckého tábora neuvádějí proti němu ani jednoho skutku barbarského. Nevíme, že by on koho oslepil aneb na kůl vrazil, kdežto Vasil po celý čas boje tresty takové štědře rozdával. Chování pak Samuelovo k Vladimírovi a k Ašotovi svědčí o spanilomyslné vládě srdce nad rozumem.

¹⁸⁾ Dnešní ves Mačukevo s středověkými troskami, na levém bř. na JZ od Poljany. Hahn, Drin u. Wardarreise 180.

¹⁹⁾ Jako ku př. Hilferding. Tomu rázně se opřeli Golubinski 216 a Rački op. cit. Rad 24, 130.

Smrt Samuelovu přetrvala divoce rozkolebaná říše bulharská jen ještě čtyři léta. *Gavril Roman*, slovansky *Radomir* přizvaný, Samuelův syn z Řekyně lariscké, velikému cíři byl nástupcem. Otce ve všech válkách byl provázel a v děsných řezbách nad Sperchiem a pod Bělasici život jemu spasil. Tělesnou postavou otce převyšoval, ale duchem byl menší.

Zprávou o smrti Samuelově nikdo více se nezaradoval než císař Vasil v Mosynopoli. Nehledě k zimní pohodě, vytrhl do Makedonie a vypálil císařský dvorec v Bitoli (*Βουρέλιον*²⁰). Vojska jeho obsadila Prilep a Štip nad Brěgalnici. I Voden padl. V lednu vrátil se císař do Solunu. Stísněný Gavril nabízel mír, ale nadarmo. Vasil vypravil vojska svá do Mogleny. V přeuřodné této horské krajině pod sněžnými horami oblehli soujmený tamní hrad, jehož zevrubná poloha nyní je neznáma. Obležení bylo tak nesnadné, že i sám Vasil tam se odebral. Řeka od města odvedena a pod hradbami hnány průkopy, jež dřívím vyplněny a zapáleny. Hradby tím se zřítily. Vojvoda Iljica s boljary a posádkou zajati a přesídleni do Armenie. Potom vypálena blízká tvrz Notia, která dnes slove Notje, sídlo jsouc mohamedánských Cincarův, jediných to lidí původu latinského, ježto vyznávají islam.

Vasilovi vhod byly vnitřní rozbroje v císařské rodině bulharské. *Jan Vladislav*, syn Arona, od Samuela popraveného, rovně jako otec jeho s Řeky se plichtil. Právě když Řekové Mogleny dobývali, cíře Gavрила Romana, svého bratrance, jenž mu po popravě Arona u otce svého vyprosil život, zavraždil na lovu u Petrskas nedaleko města Ostrova. Stalo se to prý z návodu samého císaře Vasila. Nešťastný Gavril na přestole ani rok nebyl se držel. Krvavý divoch, jakým byl Jan Vladislav, na jedné oběti nepřestal. Dál i manželku Gavrilovu zavraždit a nejstaršího syna jeho oslepit. Potom knížete srbského Vladimíra, švakra Gavrilova, zrádně k sobě pozval a jej — hosta svého — skoliti kázal dne 22 května 1015, nevědomo, zdaž v Ochridě či v Prespě. Tento srbský Vladimír prohlášen

²⁰) Hilferding I. 211 pozn. „butelskij pát“ v listině Konstantina Ašěna, dané klášteru Virpinskému u Skopje, mylně vykládá na tento Bitol — tur. Toli-Monastir — pod Peristerim. Ves Butelj leží posud nedaleko Skopje (viz mapu Hahnovu).

později za svatého. U Elbassanu pohřben v klášteře, an jeho jménem nazván jest, které v paměti Arbanasův trvá podnes. Zajímavě jest, že řecká legenda o tomto svatém Vladimíru za Bogomily vyhláší vraha Jana Vladislava i manželku jeho ²¹⁾.

Jan Vladislav, zasednuv na trůn ochridský, vládu svou začal vyjednáváním s císařem Vasilem. Ale většina boljarstva tomu se protivila, v čele majíc statného Ivce (*Ἰβάζης*). I obnoven tudíž boj s Řeky u Drače; dobytím jeho Jan Vladislav zamýšlel upevniti moc svou na území Dukljanském, ježto po zavraždění srbského Vladimíra od Bulharův bylo obsazeno. Bulharům, ačkoli Drač jim odolal, válčení v celku dosti šťastně se dařilo. Císař přes Ostrovo sice do kotliny Bitolské vtrhl, všude barbarsky pustošil a zajaté oslepoval, ba i Ochrid obsadil a již k Drači se strojí; než tu ho stihla zvěst, že jedno oddělení v Pelagonii (Bitolsku) od Ivce přepadeno a úplně zbito, načež on rychle do Solunu se vrátil. I dvě výpravy odtud k Strumici a k Srědci se nepodařily; jen Bojana pod Vitošem obsazena. V druhém roce panování Jana Vladislava (1016) Vasil znovu po tři měsíce obléhal Pernik, ač opět nadarmo. Též výprava na Kostur se mu nezdařila (1017). Tehdáž Jan Vladislav až i s Pečeněhy zadunajskými smlouval společný útok na Byzantince, kterážto záhuba však obratností stratega Drsterského odvrácena. Nabyv tím vůle, jal se Vasil řádit v Kostursku a nad horním Děvolem, kdež spálil tvrz Bužigrad (*Βουζύγραδα*, stojí dosud), pak v Bitolsku a v Ostrovsku. Konečně oblehl Setinu pod Nidží v Bitolsku, kde byl císařský dvůr od Samuela založený s velikými žitnicemi. Jan Vladislav nadarmo pokusil se o rozeznání oblehajících; Setina obrácena v popel. Avšak věci pro Bulhary vždy ještě nestály zle. Pokroky Vasilovy za posledních tří let nebyly rozhodné a Jan Vladislav ještě pánem byl v celé horní Makedonii, v Srědecku a v Albanii.

Na jaře 1018 cár Jan Vladislav opět se položil před Dračem. Drač (vlasky Durazzo, arb. Durres, dřevní Epidamnos či Dyrrhachion) v středověku větší měl důležitost, nežli má za dnův našich. Byltě předním městem na Jadranském pomůři mezi Kotorem a Korfu. Proto Řekové, Slované, Arbanasi, Nea-

²¹⁾ *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου*. Venetie 1858.

polci a Benátčané v tolika bojích závodili o držení jeho. Za našich dnův kleslý Drač není než těsné starobylé městečko, zimnicemi vymořené, nemajíc než asi tisíc obyvatelův; stojí na osamělém pahorku, kterýž s pevninou souvisí písčinami a lagunami. Zde před Dračem na jaře 1018 padl Jan Vladislav, poslední to cíř staré říše bulharské, vládnuv dvě léta a pět měsícův i krvavou zanechav po sobě památku.

Po smrti jeho Bulharsko bylo bez panovníka. Mezi boljarstvem utvořily se dvě strany. Jedna, a sice silnější, poddati se chtěla Řekům, arci potvrdí-li jich privilegie. V čele jejím stáli patriarcha *David*, jenž při zavraždění srbského Vladimíra nechvalně se byl zachoval, pak vdova cárice *Marie* a velitel hradův vnitrozemských *Bogdan*. Druhá, slabší strana, strojila se k urputnému boji. Ji vévodili Jana Vladislava syn *Fružin* (*Πρωσιανός*), Samuelův spolubojovník *Nikolica* a energický *Ivac*.

Císař Vasil, uslyšev o smrti cáťově, hned vytrhl z Cařihradu do Drinopole. Tam již potkal bulharské posly; přinášeli radostnou jemu zvěst, že nedobytný Pernik s 35 okolními hrady jemu se vzdává. Na další cestě nalezl v Mosynopoli posly z Morozvizdu (u Zletovy), z Pelagonie (Bitolska) a z Lipljanu na Kosovém poli. V Šěru uvítali jej Krakras z Pernika a Dragomuž ze Strumice. Před Strumicí v ústřety přišel sám patriarcha David, nesa list od cárice, a s ním vojvoda Bogdan. Vasil táhl dále do Skopje, všude skvěle jsa vítán, a odtud přes Štip do Prosěku u soutěsk Vardaru, načež vítězně přitáhl do cířského Ochridu. V táboře před městem laskavě přijal cářici Marii a veškeren rod Šišmanovicův. V pokladně cířské nalezeno množství peněz, koruny perlami zdobené, zlatotkaná roucha a 100 centův zlata. Zlato hojně rozdáno mezi byzantinské žoldnéře. Eustathios Dafnomilos jmenován velitelem ochridským. Bulharské šlechtě potvrzeny svobody její a jednotlivým osobám uděleny čestné tituly byzantinské.

Strana válečná uchýlila se do střední Albanie. Králevic *Fružin* se dvěma bratry uprchl na strmou horu Tomor (*Τμῶρος*), která nad Beratem do výšky 7700' se vypíná. Avšak když řečtí vojáci svahy obsadili, sešel s hory dolů i poddal se císaři v Děvolu. Jmenován jest velitelem stráže dvorské. Neoblomný boljar *Ivac* uchýlil se na nepřístupnou horu Vrochot (*Βρωχοτός*)

těž Proništa řečenou, kdesi nedaleko Děvolu, na níž měl rozkošný zámek s překrásnou zahradou, v níž i jeskyně byla. Řekové mocí pokořit jej nedovedli. Ve svém horakém hnězdě zvolna sbíral čtyř a strojí povstání proti vítězům. Tu ochridský strateg Dafnomilos přišel k němu co neočekávaný host na Nebevzetí P. Marie, dává na jevo, že přidati se chce ke spiklencům. Po obědě v zahradě mezi hustým stromovým zrádný Řek hostitele svého, když o samotě byli, odvážným úskokem povalil a pomocí svých sluhův oslepil a zajal. Takový byl konec chrabrého junáka! ²²⁾ Po události této i *Nikolika*, třetí obhájce svobody starobulharské, sestoupil s hor a podrobil se. Poslední neodvislý boljar, *Elemag* velitel Beratu, přišel pokorit se do Stagu nad Peneiem.

Bulharsko po čtyřicetiletém obrovském zápasu bylo porobeno; boj více smlouvami, nežli zbraní dokončen. Z Děvolu se císař Vasil přes Kostur a Stagus odebral do Hellady. Na březích Sperchia spatřil hromady nepohřbených kostí, děsnou to památku porážky Samuelovy, a v Thermopylách prohlédl hradby proti Bulharům zbudované. V Athénách pak na Akropoli v staroslavném Parthenoně, an obrácen byl v chrám Bohorodice, Matce Boží děkoval za vítězství a chrám ten skvěle ozdobil. Zimu ztrávil v Athénách, počátkem 1019 vrátil se vítězoslavně do Cařihradu. Nesmírným jásotem velebili Řekové císaře, jenž co 64letý stařec úlohu svou dokončil a odtud krvavým i zaslouženým jménem *Bulharobijce* (ὁ Βουλγαροκτόνος) nazván jest. Triumfátor vjel velikými vraty Zlaté brány, na hlavě nesa korunu zlatou, nad níž péra se vznášela. Před ním se skroušenou tváří kráčeli cárice Marie, dcery Samuelovy a zajatí boljaři.

Nebylo více cárství bulharského! Všakeren poloostrov nalezal se v rukou řeckých. I srbská knížata a Chorvatův král Krěsimir II. Řekům poplatni byli. V Srěmu strategové císařští vládli. Byzantinská říše sahala nyní od Istrie do Eufratu, od Drávy do Kypru. Od příchodu Slovanův panství její na poloostrově nikdy tak pevně založeno nebylo.

²²⁾ Viz o tom vyprávku Kedrina II. 471—474. Rački op. cit. 144. Ves Vrochoto 1274 v Avlonsku, nyní zmizelá, příliš je vzdálena (Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin u. Wardar 277). Vrochot Ivočův byl nedaleko Děvolu.

Hlava XII.

BYZANTINSKÉ PANSTVÍ V BULHARSKU ZA XI. A XII. STOLETÍ.

*Bulharská národní církev v Ochridě. Nešťastná povstání
Petra Deljana l. 1040 a Konstantina Bodina l. 1073.
Vpády Pečeněhů i Kumanův a národní i náboženské
hnutí v Bulharsku.*

V Bulharsku Byzantinci panovali sto šedesát osm let. Dvakráte za té doby učiněn pokus o obnovení starého císařství, ale obakrát velmi nešťastně vzal za své. Teprv šest věkův lidských po vítězoslavném triumfu císaře Vasilu Bulgaroktona podařilo se Bulharům, zchátralé Byzantince vyhnati ze země, a to na vždy.

Říše bulharská, když ji císař Vasil brannou mocí přejal, dlouhými válkami a častým pleněním děsně byla zpustošena a vysílena. Množství obyvatelstva nejen v bojích zahynulo, ale i jinam bylo zavléčeno, do přímoří thráckého, anobř až do Asie. Boljarstvo ztratilo nejznamenitější své hlavy; buď padli v bitvách, buď dni své trávil internování v dalekých městech řeckých. Císařská rodina sama rozptýlena byla po vlastech byzantinských. Králevici ve vojenských službách dleli jedni v Cařihradě, jiní v Asii. Cárice Marie a Samuelova dcera Kateřina dvůr císařovny byzantinské zdobily co dvořanky. Ostatní zajaté kněžny provdány za řecké velmože.

Jednu veledůležitou část ústrojí státu Samuelova ponechal obezřetný Vasil v plné síle — *bulharskou církev*. Církev říše

bulharské s církví cařihradskou sloučena nebyla; i nadále požívala své samostatnosti a práv svých. Titul patriarchy arcibiskupský. Patriarcha David odstraněn a na místo jeho za *samosvojného arcibiskupa Bulharův sídlem v Ochridě* dosazen Jan, igumen z Debry. A tak neodvislá bulharská arciepiscope v Ochridě zůstala až do 1767, kde zničena od cařihradských Fanariotův. Ochridská církev novějších dob neměla tedy původ z církve Justinianovy (str. 67), jak někteří se domnívali, ale z církve círství bulharského, jež v Podunaji byla založena a pak přenesena do Ochridu.

L. 1020 císař Vasil vydal tři listiny; v nich církvi bulharské nejen toho území, kteréž ona při dobytí země od Byzantincův spravovala, ponechal, ale nad to v takovém ji rozsahu obnovil, jaký mívala za cíře Petra a za Samuela ¹⁾. Byla válka více smlouvami, než bitvami ku konci dovedena, a Vasil, jakkoli vítěz, nesměl nerozvážně sahati na stará práva Bulharův, ač nechtěl-li národ popuditi k obnovenému zoufalému odboji. V druhé z těch listin jistě praví sám: „jakkoli zemi tu sme opanovali, práva její zachovali sme neporušená, potvrzující je našemi *chrysobully* a *sigilly*.“ Odtud dovidáme se i o rozsáhlosti bulharské nejen církve, ale i říše za X. věku. Arcibiskupovi bulharskému podřízeno bylo 30 eparchií, jichž veškerá města v listinách těch podrobně jsou vyčtena, — neocenitelný to příspěvek pro středověký zeměpis poloostrova. V Makedonii ležely tyto eparchie: Ochrid s Prespou, Kostur, Moglena s Prosěkem, Bitol s Prilěpem a Veselem, Skopje, Servia, Berrhoea, Strumica, Morozvird s Zletovou, Velbužd se Stobem nad Rylou a s Razlogem v Rhodopě. V horním Bulharsku byly: Srědec s Pernikem, Niš s Toplicí a s hradem Svrligem, a konečně Bdyn (*Βυδίνη* dn. Vidin) nad Dunajem. V krajinách srbských nalezaly se eparchie: Prizren, Rasa, Lipljan na Kosovu, Bělehrad na Dunaji, Vranica (Braničevo?). K Bulharsku přináležela i největší část Albanie a Epiru až po samé moře. Tam byla biskupství: Glavinica s Kaninou (u

¹⁾ Důležité ty památky na jevo vynesl Golubinski 259—263. Bulh. překlad s výkladem od Drinova, Period. Spis. VII. — Kde eparchie města Thramos byla, neví se, a jméno jedné eparchie přepisovač vypustil.

Valony), Orea ²⁾, Černík, Chimera, Dryinopol, Buthroton, Janina, Kozil. Metropole Dračská v horní Albanii zůstala pod vrchností patriarchy cařihradského. V Thessalii k bulharské církvi náležela biskupství Stagus a Petra (u Vlacholivado). Listiny vypočítávají také, kolik které biskupství mělo klerikův a kolik *parikův*, t. j. kolonův, nevolníkův ³⁾. Nejvíce, totiž 40 klerikův a 40 parikův, měli biskupové v Srědci, v Niši, v Bělehradě, v Skopji a v Petře thessalské. Po 40 klericích a 30 paricích příslušelo lidnatým eparchiím v Ochridu, v Kosturu, v Glavinici atd. Jiné měli jen 12—15 osob podřízených, jakkoli okršlek jejich zučastě nebyl nepatrný, ale jistě slabě olidněný.

Bulharsko podunajské mimo Bdyn, ač v listině přirčeno církvi Ochridské, necháno pod Cařihradem; tam nad pěti biskupy dosazen byl metropolita v Drstru. I eparchie epirské, zdá se, že Ochridu brzo byly odňaty.

Co do správy zemské, Bulharsko od Byzantincův rozděleno jako ostatní říše na *themata*. V čele každého thematu stál *strateg* či *dux*, správce občanský i vojenský, sídlem v některém větším městě, ku př. v Ochridu, v Prespě, v Drači, v Děvolu, v Kosturu atd. Nejvyšší velitel sídlil v Skopji. Strateg, poslaný obyčejně na rok, vydržován od provincie, kterou za to spolu s úředníky svými vydíral, jako turecký paša nebo španělský místokrál. Theofylakt arcibiskup Ochridský, jakkoli sám Řek, císařské notáře nazývá skutečnými loupežníky; název ten ještě větší platnost má o výběřích daní. Pod strategem stáli klisurarchové (velitelé pevnosti) a turmarchové (velitelé posádek). Jinak obcím ponechána starobylá samospráva a obvyklé daně.

Vasil Bulharobijce bojovný svůj život dokonál 1025. Po smrti jeho veliký nastal nelad v říši byzantinské, a ten trval celé čtvrt století. Rozpásaný bratr Vasilův Konstantin VIII. hrou a pitím mezi milci se bavě, mohůtnost říše rychle podkopal. Jeho nástupcové hračkami byli v rukou císařovny Zoe. I bulharský cařevič Fružin a cářice Marie účastnili se dvorských pletich, až oba v klášterích uvězeni a Fružin nad to s

²⁾ Snad staré Oricum u Valony.

³⁾ O paricích viz hlavu XXV. 14.

několika boljary oslepen. Zatím říše arci bezbranná zůstávala proti odvážným Arabům a Normanům. Bulharsko stenalo pod nájezdy Pečeněhův. Hned rok po smrti Vasilově (1026) vpadli tito kočovní barbari přes Dunaj a teprve po mnohých bitkách opět jsou zabiti. V nejbližším desetiletí ještě dvakrát opakovali krvavou svou návštěvu, jednou v zimě, přepravivše se přes zamrzlou hladinu dunajskou.

Nové hnutí mezi jižními Slovy vyšlo z hor Černohorských, kde láska k svobodě od nepaměti nikdy nezanikala. Zetou a Travuní tehdy vládl *Štěpán Vojslav* z rodiny sv. Vladimíra, jsa v područí Byzantincův. Za manželku měl vnučku cíře Samuela, a tak zášť proti Řekům i rodinným svazkem jest utužena. Když v sousedním thematě Dračském vypuklo povstání proti řeckým úředníkům, Štěpán podporoval rozjařený lid. Později s Řeky se smířil, ba navštívil i Cařihrad, aby byzantinskou znemravělost seznal v jejím domově. Když pak nepřátelství opět obnoveno, zetští horalé 1040 řecké voje vtáhli do svých dolin a tam úplně je potřeli, znajíce se v boji takovém tak dobře, jako potomci jejich Černohorci ⁴⁾.

Současně chopili se zbraně Bulhaři. *Petr Deljan*, syn nešťastného cíře Gavрила Romana ⁵⁾, z řeckého zajetí uskočil i 1040 v letě zjevil se v Niši, kdež od lidu s jásotem uvítán za cíře. Odtud odebral se do Skopje. Ozbrojený lid každým dnem rozmnožoval jeho čety. Řekové od něho na všech stranách zbiti. Zároveň bouřili se Slované v okolí Drače, v zemi dnes zcela již arbanaské, rozkacení jsouce nad vydíráním stratega Michaila Dermoketa, a cářem svým prohlásili chrabrého vojína *Tichomíra*. Když oba soupeřové o trůn bulharský vítězně byli podnikli boj proti Řekům, rozhodnouti se mělo mezi nimi. Vojska obou cářův povstaleckých sešla se na jedno místo. Deljan řečnil tam k lidu a pravil, že jako jeden keř dva ptáky neuživí, tak že jedna země dva cíře míti nemůže, a že proto jeden vlády zřici se musí; on, co vnuk Samuelův,

⁴⁾ Rački, *Borba južnih Slovena na državnu neodvisnost u XI. veku*. Rad 25, 223.

⁵⁾ Kedrin praví, že Deljan za syna Gavrilova jen se vydával, v skutku synem jsa jakéhos Bulhara zajatce v Cařihradě. Tomu se Rački opírá, říka, že Bulhaři po 20 letech Šišmanovice sotva tak z paměti ztratili, aby zmásti se dali. Co do jména srov. starosrb. Dějan, novobl. Deljo.

že větší má sice právo, ale bude-li v tom vůle lidu, že rád panování se vzdá. A lid zvolal, že chce Deljana. Nebohý Tichomir, jenž prý k vládě jako ve snu přišel, byl ukamenován. A tak Deljan sám zůstal cárem.

Nejprvé vytrhnul na Solun. V městě pobýval právě císař Michail Paflagonec. Tomu ani hradby neodjaly strachu a on uprchl. Komorník jeho Manuel Ivac, snad boljara Vrochotského syn, jenž spolu s jinými boljary lesk byzantinských úřadův zaměnití musel za odvěkou svobodu, ke krajanům přeběhl i s poklady císařskými. Zatím postupovaly voje bulharské do Albanie a Hellady. Vojvoda Kaukan vzal Drač. Vojvoda Anthim vtrhl do Řecka a na rovině boiotské pod hradbami staroslavných Théb na hlavu porazil Řeky. Celý Epir se hýbal. Berník Jan Kutzomytes, jenž svrchovanou lakotou odíral obyvatelstvo, od rozlícených Slovanův epirských na kusy rozsekán. Veškerá země kromě řeckého Naupaktu se přidala k Bulharům.

Tu se v září v Deljanově ležení u Ostrova makedonského zjevil *Alusian*, cáře Jana Vladislava mladší bratr. Po pádu Bulharska strategem byl v Theodosiopoli v daleké Armenii. Když lakomý bratr císařův Jan nejen peněz na něm vymáhal, ale i překrásnou ženu Arménku mu odňal, *Alusian* rozlícen uprchl a v obleku armenského sluhy skrz všechny provincie dostal se k povstalým krajanům. Deljan s radostí strýce uvítal a spoluvládce jej učinil. S 40.000 muži vypravil jej na Solun. Šest dní útokem hnali Bulhaři na město. Obyvatelé již klesali myslí. Veliteli nezbyvaly než zázraky sv. Dimitria co poslední prostředek k povzbuzení lidu, a ten i nyní neminul se s účinkem. Nadšení Soluňané výpad učinili a přes 15000 Bulharův pobili.

Neštěstí to rozdvojilo vůdce. *Alusian* původ svůj ze zrádného pokolení Aronova nezapřel. Zahořev zlobou, nebohého Deljana při soukromé hostině zpitého oslepil, a prvé než ohavný ten skutek i jen slovem vyzrazen, do Mosynopole k císaři zrádně utekl. Řekové nemeškali vpadnouti do Bulharska vůdcův zbaveného. Slepý Deljan zajat. Manuel Ivac u Prilěpu dřevěnými záseky se otočil, leč neodolal a též zajat jest. Po několika šarvátkách u Srědce a v Epiru mnohoslibné povstání již po roce nešťastný vzalo konec. Zajetí vůdcové zdoobili císařův triumfální průvod (1041°).

^o) Hopf 139. Rački, op. cit. 25, 225—232.

Císař zanedlouho 40.000 mužův vypravil na nepokojného Štěpána Vojslava. Ale tam Řekové opět zle pochodili, neopatrně vrazivše do soutěsk u Skaderského jezera. Tu v noci náhle po skalách zavzněly trouby, Srbové hrnuli se do boje a po chvíli ze strmin řitily se balvany a střely na vyděšené vojsko řecké, jež úplně bylo potřeno.

Bulharsko, jakkoli právě pokořeno, vždy ještě nespokojeností vřelo. Vidíme to na odboji byzantinského vojvody *Jiřího Manjaka*. Muž tento, vyznamenav se již v Asii, Araby vyhnal ze Sicílie. Dvorské pletichy přinutily jej k povstání. L. 1043 prohlásil se císařem a s věrnými svými z Apulie přeplavil se do Drače. Doufaje v pomoc Srbův a Bulharův. Z Drače vtrhl k Solunu. Na cestě u města Ostrova setkal se s císařskými. Již vítězil Manjak, ale raněn byv náhle, klesl z koně a skonal; na to vojsko jeho ihned složilo zbraň. Hlava Manjakova na kopí naražena a nošena ulicemi cařihradskými.

Nebylo dosti na bojích s Byzantinci. Na zemi válkami znuzenou strhla se pohroma daleko horší. Pod Balkánem 1048 začal urputný zápas s *Pečeněhy*, jenž zuřil po šest let. Náčelník pečeněžský Kegen, získav několik plemen, povstal proti chánu Tyrakovi. Byv přemožen, utekl do Drsteru k Řekům, dal se pokřtiti a usadil se na Dunaji. Chán, rozlícen nad tím, s 80.000 přes Dunaj vtrhl do Bulhar a hrozně tam drancoval, až poražen jest od Konstantina Arianity a Vasila Monacha. Kegen radil, aby zajatí vesměs byli porubáni. Byzantinci jich však ušetřili, a odzbrojivše je, osadili je slovanským vesničanům na postrach v pustých rovinách okolo Niše, Srědce a na Ovčím poli. Byli to tak milí hosté, jako za našich dnův na týchž místech jsou Čerkesi. Zanedlouho vzbouřili se pečeněžští tito osadníci okolo Srědce a rozložili se na Osmě řece. I Kegen k nim se přidal. Strašlivě řádili obapol Balkánu, vše vraždíce, hubíce a ničíce. Tři vojska byzantinská od nich poražena, ba sám Konstantin Arianita padl v boji s nimi u Drinopole. Teprvé 1051 Pečenězi třikráte přemoženi v Thrakii a v Makeдонii. Leč Záhoří v jejich moci zůstávalo. Když pak Byzantinci podnikli výpravu k Přeslavě, kde byl hlavní tábor Pečeněhův, nabídli divochové sami tříleté příměří, kteréž přijato ⁷⁾.

⁷⁾ Hopf 140. Rački 238.

Pečenězi i ve vlasti své tou dobou ustoupiti museli moci silnější. Od polovice XI. věku začali na ně naléhati příbuzní jim *Kumani*, domácím jménem *Uzové* (Oghusi), u Rusův *Polovci* zvaní. Ti Pečeněhy ze stepí nad Dněstrem vytiskli do Valachie a stali se rovněž nepokojnými sousedy Řekům, Rusům i Uhrům. L. 1065 přepravivše se v počtu 60.000 mužův přes Dunaj, poplenili Bulharsko a zabíhali až do Thessalie a Hellady. Leč zanedlouho mezi nimi vypukl hlad a mor; množství jich pobito od Bulharův a Pečeněhův; zajatí osídleni v Makedonii. Jaký byl způsob života u Kumanův, zajímavě vypsali Francouz Robert de Clary v pamětech svých a Byzantinc Niketas Choniates v jednom listě svém (poč. XIII. stol.⁹⁾.

Kumani byli národ divoký, jenž neorá ani neseje. Bydleli v chatrčích neb stanech plstěných, domův neznajíce. Žili od masa, mléka i sýra. I koňského masa požívali. Pro množství much a komárův letního času z bydlíšť sotva prý vycházeti mohli. Odívali se kožemi ovčími. Toulec po boku, luk a střely byly zbroj jejich. Hlavu si holili. Každý měl deset až dvanáct koní, a jeda loupežit, z jednoho přeseďal na druhého, kdežto ostatní věrně následovali. Na nájezdech svých jeli ve dne v noci, tak že za den šest neb i více denních pochodův urazili. K přepravě po řekách užívali měchů. Dokud k vytknutému cíli nedojeli, ničeho nebrali, avšak když dorazili, zle bylo: jímali lid i dobytek a hromadili kořist, jak mohli. Smrti se nebáli a v bitvách velice udatně si počínali. S velikým křikem přirazivše, nepříteli střelami zasuli, načež rychle ustoupili a zas znovu udeřili. Zvláštní byly knížecí jejich pohřby. L. 1241 zemřel v Cařihradě kníže kumanský Jonáš, spojenec Latinův, kteří tehda v Byzancii vládli. Jakožto pohan pohřben jest vně města pod vysokou mohylou; osm zbrojnošův živých a šest a dvacet koní obětováno na hrobě jeho⁹⁾. Upomíná to na pohřby dřevních Skythův, jak je líčí Herodot. O jazyku kumanském víme, že turčině bližší byl než maďarčině; zachoval se slovník, sestavený v XIII. věku na Černomoří od nějakého Benátčana¹⁰⁾.

⁹⁾ Úryvek z spisu Clary v Radu jugoslav. akad. V. 156. List Niketův u Sathasa, Bibl. graeca I. 79.

⁹⁾ Albericus ed. Leibnitz. Hannover 1698, 579. Srov. Herodot IV. 71, 72.

¹⁰⁾ Srov. Roesler, Rom. Stud. 338.

Nedlouho po hrůzách pečeněžských k opětnému povstání bulharského boljarstva podnět zavdalo lakomství Byzantincův. V pozdvižení tom porobení Bulhaři podporováni jsou opět od svobodných Srbův. V Srbaku po smrti Štěpána Vojslava vládl syn jeho *Michail* (1050—1084), jenž od papeže titulu královského dostal i sídlil v Skadru. L. 1073 Bulhaři žádali od něho, ať jim dovoli, aby syna jeho *Konstantina Bodina* ¹¹⁾ prohlásili za cíře bulharského a pod jeho velením vlast osvobodili od řeckého tyranství, v němž úpěli od potlačení revoluce Deljanovy. Michail svolil, a Bodin, přiraziv se srbskou četou 300 mužův, na sněmě boljarův v Prištině přivítán za cíře, při čemž mu přidáno jméno *Petra*. V čele povstalého boljarstva stál *Jiří Vojtěch* (*Boizaxos*). Řecký vojvoda Damian Dalassenos, jenž vytrhnul ze Skopje, poražen a zajat. Po skvělém tom vítězství povstalci v přílišné sebedůvěře velice pochybili, rozešedše se na dvě strany: Bodin táhl na Niš, srbský vojvoda Petril na Kostur. Tu vojsko Petrilovo u Kosturu úplně rozprášeno. Vítězní Byzantinci přitrbli před Skopje. Bodin spěchal od Niše ku pomoci, an se chumelilo (bylť již prosinec). Na pochodu však s Řeky se setkal a v nešťastné bitvě ¹²⁾ jest zajat. Co státní vězeň odvezen do syrské Antiochie. Ale i odtud podařilo se mu uskočiti pomocí Benátčanův; po moři do Skadru k otci se navrátil. Boljar Jiří Vojtěch zhynul zatím pod bičí Řekův na skřipci. Povstání bylo přemoženo. Za této nešťastné války v popel klesl cářský palác v Prespě, zapálen byv od franských žoldnéřův; tato chátka vydrancovala také kostel sv. Achillea na ostrůvku jezera Prespanského, založený od velikého Samuela cíře ¹³⁾.

Obrat k lepšímu v Byzancii nastal nastoupením statečné dynastie Komnenovcův, která vydala ze sebe tři znamenité vladaře. *Alexios I.* (1081—1118) byl muž obratný, jenž pořádek obnovil, zákony spořádal a vědy i umění podporoval. *Jana*

¹¹⁾ *Bodinos*. Rački (Rad 27, 124) pše Budin. Srov. Bodin v listině u Miklošiče Mon. Serb. 60.

¹²⁾ Bitva svedena dle Jana Kuropalata *ἐν τινὶ τόπῳ λεγομένῳ Ταυρίῳ*. Snad je to starosrb. hrad *Paun* (ταῦ paun: páv) u Gračаницa na Kosovém poli, jehož jedna část posud slove *Paunovo polje*.

¹³⁾ Byzantinci u Strittera II. 661—665. Rački, Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. věku, Rad 27, 124—127.

(1118—1143), panovníka šlechtného a vzorného, čítati sluší k nejlepším císařům byzantinským; on zrušil i trest na hrdle. *Manuel* (1144—1180) odvážlivý byl bojovník, v jehož energické povaze družila osobní statečnost s prázdným rozkošnictvím. Ale jakkoli Komnenovci starších vládcův daleko byli lepší, země bulharské pod nimi ne méně než prvě trpěly, podunajské od Pečeněhův a Kumanův, makedonské od Normanův.

Vpádům Pečeněhův a Kumanův do Bulhar velice napomáhala tamní nespokojenost lidu, pochodicí jednak z příčin národních, z nenávisť k Řekům, jednak z pohnútek náboženských, totiž z potlačování Bogomilův a Paulikianův. Za velikých převratův, které nastaly před nastolením Alexia Komnena, právě když Kumani a Pečenězi veliký vpád podnikli, Řek Lekas, dle víry Paulikian z Plovdiva, lid okolo Srědce vzbouřil, kdežto zároveň bogomilský Slovan Dobromir v Mesembrii se pozdvihl. Avšak ještě téhož leta (1078) vojsko povstalcův, prý 80.000 mužův, nespřádáno jsouc a špatně ozbrojeno, rozprchlo se před mnchem slabšími, ale cvičnějšími zástupy Byzantincův. Osm let potom (1086) bulharští načelníci v Drsteru a v okolí (jeden z nich slul Seslav) ve spolek vešli s zadunajskými Kumany. K nim přidali se i povstalci bogomilští. Jeden bývalý dvořan císařský, Paulikian od Plovdiva, se stoupenci svými obsadil horský hrad Beljatovo, kdesi v západní Srědné hoře blízko důležitých přechodův položený, anobř i dceru jednoho náčelníka kumanského pojal za manželku. Z Beljatova pleněna celá Thrakie. Kumani zatím, usadivše se v Drsteru, pomocí povstalcův domácích všude se rozbíhali, tak že Podunají Byzantincům po několik let zůstávalo poddáno jen dle jména. Příštího na to roku zjevil se pak v Thrakii, která za těchto bojův strašně trpěla, Tzelgu-chán s ohromným vojskem 80.000 Kumanův a Pečeněhův, avšak, když nalezl smrt na bojišti, divoké jeho hordy spěšně se rozběhly. Císař Alexios, povzbuzen tímto vítězstvím, 1088 táhl až k Dunaji, ale zle pochodil; z divé seči, nedaleko Drsteru svedené, sotva život spasil. Následky této pohromy odvrátil od sebe jen smlouvami s Kumany proti Pečeněhům. Po pětiletém nevelmi šťastném válčení divému drancování krajín podhaemských konec učiněn skvělým vítězstvím nad Pečeněhy u Levunia blízce ústí Marice (1091). Část divochův těchto porubána, část osazena v Mogleně. Tím byla

sila jejich zlomena. L. 1122 Pečenězi naposled šli přes Dnnaj, ale tu úplna zbiti u Berrhoeu v Thrakii. Koncem toho století mizí pak všechna stopa po nich; sídla jejich v dnešním Rumunsku zaujali Kumani.

Když Byzantinci panství své v Podunají zase obnovili, způsobem správy své u obyvatelstva více sympathií si nezískali, než dříve. A když 1094 Kumani návodem jakéhos vzdorocišáře Pseudo-Diogena znovu přešli přes Dunaj a pomocí horalův i Balkánem se přepravili, tu obyvatelé Jambolu a okolních měst, dychtíce pro proměně vlády, Pseudo-Diogena přijali za císaře. Pokroky Kumanův byly tehdež takové, že Drinopol 48 dní proti nim hájiti se musel; než po bitvě u Taurokoma rychle nazpět jeli ¹⁴⁾.

Normani Byzantincům i odvahou i organisací svou nebezpečnější byli nad zadunajské barbary. Slabost říše byzantinské seznali při dobývání krajín dolnoitalských. Nad to z krajanův jejich sestávala většina tělesné stráže císařovy; tam sluli Varjazi (*Βαρτζοι*, překlad lat. *foederati*). L. 1081 přistál Robert Guiskard u Drače, porazil císaře Alexia na Arsenu řece a dobyl Drače. Syn jeho Boemund vzal Artu, Janiuu, celý Epir, vnikl do Makedonie, obsadil Kostur, Moglenu, Skopje, zkrátka veškerá města makedonská na západ od Vardaru. U Larissy v Thessalii Alexios utrpěl novou porážku. Avšak domácí lid, jakkoli nespokojený, ku „kacířským“ Normanům se nepřidával. A když Robert 1085 na ostrově Kefallenii zemřel, Normani veškeré výboje ztratili. Pozdější jejich výpravy týkaly se více zemí řeckých, než bulharských.

¹⁴⁾ Rački, Borba južnih Slovena v Radu XXX. 77 a XXXI. (1875) 196—217.

HLAVA XIII.

VNITŘNÍ STAV BULHARSKA ZA XI. A XII. STOLETÍ.

Hellenisace církve Ochridské. Rozšíření Bogomilstva po Italii a Francii, po Řecku a Bosně. Národopisný obraz poloostrova. Slované, Arbanasi, Rumuni a jiné kmenové.

Pojednavše o příbězích válečných, ohlédneme se po vnitřním životě bulharském za XI. a XII. století. Zde především promluvíti sluší o osudech bulharské církve v Ochridu. Cárský Ochrid zvolna stal se baštou hellenismu mezi makedonskými Slovany, leč s nevalným úspěchem, neboť tito neodslovanili se po dnešní den. Již nástupce Jana z Debry, jménem Lev, úhlavní to nenávislník Latinův, byl Řek, a po něm žádný Bulhar na to místo více nedosazen. Arcibiskupové ne voleni, ale od císařův jmenováni. Vynikl z nich ¹⁾ zvláště Theofylakt rodem z Euripu na Euboei (asi 1085—1107). Spisy theologické, legendy a listy slavné mu zjednaly jméno i důležitý jsou

¹⁾ Posloupnost arcibiskupův a patriarchův bulh. (dle Golubinského 33 sld.): Josef 870, Jiří 878, Leontij, Dimitrij, Sergij, Georgij, Damian (za Petra), German či Gavril ve Vodeně a Prespě (za Samuela), Filipp (první v Ochridě), David ok. 1015—1018, Jan 1019, Lev († ok. 1065), Theodul, Jan Lampen od Olympu († ok. 1078), Jan Střízlivý (ἀσινος), Theofylakt (asi 1085—1107), Lev Mung (křtěný žid), Michail Maxim (eunuch), Eustathij (ok. 1134), Jan Komnen (synovec cis. Alexia, ok. 1143—1156), Konstantin I. (sesazen 1166), nejmenovaný 1183, Jan Kamateros. Srov. Zachariae von Lingenthal, Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Kirche. St. Petersburg 1864, 16—24.

k poznání tehdejšího života Bulharův. Ochrid i po pádu círstva lesku svého nepozbýval, nýbrž co do výstavnosti zkvétal; arabský zeměpisec Edrisi (1153) nazývá jej městem velikým, ano oživeno jest čilým obchodem²⁾.

Nevídaný byl rozvoj víry bogomilské za těch dvou století, co Řekové hospodařili v Bulharsku³⁾. Z Bulhar víra ta brzo přinešena k Řekům, u nichž pevně se ujala, sesilována jsouc zbytky sekt orientalských. Okolo Plovdiva (Philippopolis) v XI. stol. daleko široko vše bylo heretické, plno Arménův, Bogomilův i Pavlikianův. Císař Alexios Komnenos Bogomily horlivě pronásledoval, čehož následky nahoře již ukázány. Za vlády jeho bogomilský stařešina Vasil, uvězen byv s dvanácti „apoštoly,“ zhynul 1111 na hranici v Cařihradském hippodromu. Bogomilství vnikalo i do klášterův, kdež náuka tato všelijak upravována od Byzantincův, kteří od staletí s obzvláštní zálibou se kochali v ostrovtipných hádkách theologických. Konstantin Chrysomalas učil, že člověk dvě duše má, dobrou a zlou, a že křesťanem není, dokud zlou se sebe nestřese; začez na konciliu ovšem zatracen. L. 1142 dva biskupové pro Bogomilstvo jsou svrženi, i uvězen mnich Nifon, člověk to nevzdělaný, který však u lidu veliké požíval vážnosti. Bogomilstva předním odpůrcem mezi Řeky byl polemický spisovatel Euthymios Zygadenos.

Z poloostrova balkánského se Bogomilství dostalo do Vlach, snad přes dolní Itálii, která za X. věku ještě byla v rukou byzantinských. Pevné kořeny víra tato však jediné v Lombardii zapustila, kdež v svobodných obcích a pod záštitou samostatných šlechticův snázeji unikla pronásledování papežskému, nežli v krajinách jižnějších. Z Italie přenešena pak do Francie. První „Manichaei“ zjevují se tam 1017. Hlavní své sídlo zarazili v Toulouse. V Kolině nad Rýnem 1146 se objevili i brzo vyskytovali se v Strassburku a jiných městech porýnských.

Bogomilové na západě nesluli bulharským jménem svým, ale hojnými názvy novými. Někteří je dle staré sekty zvali

²⁾ Arcibiskup Lev vystavěl dolní kostel sv. Sofie v Ochridě, nástupce jeho Theodul horní. Jeden z nich podnes stojí co mečet.

³⁾ Viz Rački, Bogomili i Patareni (srov. nahoře). Schmidt, Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois. Paris 1849.

Manichaey. Ve Vlaších a v Němcích jmenovali je *Kathary*. Odkud to slovo, nevědomo s jistotou; z něho původ vzalo německé *Ketzer* a české *kacíř*. V Itálii vůbec nazýváni *Patareni*, od milanského předměstí Pataria, kde jsou obydlí vetešníkův (*pates*, starofran. hadry). Také *Texerantes*, *Tisserands* slovou, neboť u tkalcův náboženské přemýšlování a přísně odměřený způsob Bogomilův nejvíce si zjednával přívržencův. Jméno *Poblíkani* zkomoleno je z *Paulikiani*. Ve Francii nejvíce se ujal název *Albigenses*, dle města Alby. Sami sebe však nezvali nikdy jinak, nežli *christiani*, *boni christiani*, *bons hommes*. Že víra jejich z Bulharska pochází, nezapomínali ani oni, ani jejich odpůrci. Proto často slovou *Bulgarorum haeresis*, *Bulgari*, *Bugri*. Náboženská nesnášlivost z toho vypěstovala nadávku *bougre*, franc. darebák.

Z chyší vesnických a z dílen řemeslnických Patarenstvo brzo nalezlo cestu do hradův šlechtických. Patareni přicházeli, urozeným pánům a dámám ke koupi nabízejíce prsteny, drahokamy, závoje a jiné milé jim zboží. Dobře prodávše, tázáni bývali, nemají-li více. I odpovídali, že mají zboží ještě dražší, které však neprodají, leč budou-li ujištěni, že věc nejhlubším zůstane tajemstvím. Když jim slovo dáno, jali se allegoricky vykládati drahokam své víry. Pánům chování a řeč jejich se zalíbila a za málo měsícův přidali se k nim.

V XIII. století celý jih evropejský nepřetrženou skoro řadou osad bogomilských byl přepásán, od úbočí hor Pyrenejských a od břehův Atlantického oceánu až k Bosporu a k nebetyčnému Olympu. Millions veřejně i potají vyznávaly nauku bulharského popa. Věřící na rovině lombardské, na přímorských nížinách jižní Francie neustále trvali v živém spojení se stoupenci svými v říši byzantinské, v Bosně a v Bulharsku. Mnoho století před dobytím Cařihradu od latinských „křížákův,“ dávno před ztečením jeho od Turkův a před počátky occidentálního humanismu mocná již byla výměna myšlének mezi západem a východem.

Záhy mezi Bogomily povstal rozkol. Prvotní nauka bogomilská učila, že Bůh i ďábel stejného jsou věku. Proti tomuto absolutnímu dualismu již v X. věku vynikl dualismus mírnější, jenž pravil, že ďábel není bytost pravěká, ale padlý anděl. První nauka, jsouc ditheismus, zlé pokládala za věčné; druhá,

jsouc monotheismus, pravila, že povstalo v čase. Církev Dragovičská (v Makedonii) přidržela se přísného, Bulharská mírného dualismu. Spor přenešen i na západ. Niketas, biskup církve Cařihradské, která v učení svém se srovnávala s Dragovičskou, cestoval 1167 na heretický sněm v S. Felix de Caraman blíž Toulouse. Tam absolutný dualismus prohlášen za víru pravou. Avšak neudržel se. V XIII. věku učila jej na západě jen církev Albanská na Gardanském jezeře a Toulousská.

Sídla Bogomilův na poloostrově velice hojná byla v Makedonii. Silné osady měli v Melniku, v okolí Prilěpa, zvláště na pohoří Babuně ⁴⁾, kde ves jedna podnes Bogomili slove, a pak v Mogleně, kdež za císaře Manuela biskup Ilarien, jenž k svatým se počítá, tuhé s nimi měl boje. Záhy přinešeno Bogomilství do Srbska, než tam (asi 1160-1185) od energického velkého župana Štěpána Nemanje rázně na vždy zahlazeno ⁵⁾ Ze Srbska se Bogomilové uchýlili do Záchlumí (Hercegoviny) k Štěpánovu bratru, knížeti Miroslavovi. Ten z nenávisti k bratrovi je podporoval. Odtud dále dostali se do Bosny. V Bosně víra jejich, hájena jsouc od bánův a šlechty, k znamenité povznesla se moci, podobně jako v jižní Francii. V XIII. věku Bogomilstvo překročilo Sávu a rozmohlo se v Sremu a v Slavonii. Neznámo, zdaž z jihu či z Porýní, přinešeno i do Čech, kde se sporadicky zjevuje ⁶⁾.

Důležité jest, že západní Bogomilové písmo sv. měli v národním jazyku románském, přeložené ne z vulgaty, ale z řeckého textu. Ke knihám od Bulharův uznávaným přijali Řekové i žaltář s proroky, na západě pak církev Albanská mimo to i Joba, spisy Šalomounovy a knihu Sirach. Vedle

⁴⁾ Babunou slula již v XIII. stol. Šafařík Pam. 25. „Въ древности эта гора, какъ говоритъ преданіе, была убѣжищемъ Бабуновъ или Богомилловъ“. Grigorovič Очеркъ путей. 139.

⁵⁾ Bogomily pronásledoval srbský král Štěpán Uroš III. Děčanský (1321—1331). V zápisce z l. 1329 čteme, že syna svého, potomního cíře Dušana, vyslal „na bezbožnyje i poganyje Babuny; on že, š'dše s pomoštiju božiju s mnogi voji, stvoril pobědu na nich i mnogie krvi prolila i bečislnyje plěni, obrati se k roditelju i převysokomu kralju v zemlju srbskuju.“ Grigorovič Очеркъ 20. Tehdáž drželi Srbové již severní Makedonii, a tam snad tyto boje byly.

⁶⁾ Palacký v Č. Č. M. 1868, Brandl Čas. Mat. Mor. I. 2. Avšak listina Innocencia IV. 1244 týká se Bosny, nikoliv pak Čech.

ojedinělých výstředností u Bogomilův vůbec čím dále tím více jeví se snaha, přiblížiti se ku křesťanstvu; skrze větší přiblížení takové přirozeným způsobem znamenitě bylo usnadněno rozšiřování víry jejich, která v základech svých od křesťanstva velmi rozdílna byla. Na západě ku př. učili někteří, že člověk má svobodnou vůli. Vlach Jan de Lugio přiznával, že Kristus ne zdánlivě, ale skutečně se vtělil; nad to pak uznával i celý St. Zákon.

Vyložili sme náboženský stav Bulharska za XI. a XII. stol. Neméně důležité jest, abychom nakreslili národopisný obraz poloostrova, jaký byl v druhé polovici středověku. Rozmanitost národův na poloostrově tehdy nebyla menší, nežli je za dnův našich.

Živel *slovanský*, jako podnes, nad jiné převládal, avšak ještě před koncem středověku mnoho půdy ztratil. Slovanské osady prostíraly se tehdy přes nížiny thessalské až do Hellady. O Slovanech na Peloponnesu a osudech jejich nahoře širší zmínku sme učinili (str. 98). V Albanii a v Epiru doliny od kmenův dílem srbských dílem bulharských byly osazeny, kdežto po horách seděli Arbanasi a Vlasi (Rumuni), v přímoří a v městech Řekové. Slovanská kolonisace těch krajín starší jest ovšem než pochody cíře Symeona a povstání Michaila Symeonovice; však již v VII. stol. zpomínají se Vojničtí v jižním Epiru. V X. století veškerá země od Drače až k Janině i s přímořím náležela k císařství bulharskému. V horách albánských dokončil se zápas Bulharův s Vasilem Bulharobijcem. Za povstání Deljanova vynikli Slované v kraji Dračském, ba i cíře tam si postavili; tehdy i krajina Nikopolská, stará Akarnanie a Aetolie, mimo město Naupaktos (Lepanto), úplně se přidala k Bulharům, „k svým rodákům,“ jak dokládá Kedrinos. Slované v Albanii i za Anžovincův (1250—1350) udrželi se v městech a vsích na pomoří, na Drimu a blíže Ochridu. Avšak příliv nových sil slovanských přestal a Arbanasi velice se vzímali. Živel slovanský na čas opět sesílen za srbské vlády v Albanii a Epiru, když cíř Dušan země ty sobě osvojil. Nyní slovanský jazyk tam úplně zaniknul; Slované buď vypuzeni, buď od Arbanasův odnárodněni⁷⁾.

⁷⁾ Viz zajímavý spis V. V. Makuševa, na nových pramenech založený: Историческія разсказы о Славянахъ въ Албаніи въ средніе вѣка. Варшава 1871.

Rozhraní národův srbského a bulharského za tehdejší doby dohléditi nelze. Jisto jest, že na Dunaji živel bulharský stýkal se s ruským. Za IX. a X. století dle svědectví Nestorova ruští Ugliči a Tiverci dosahovali až k Dunaji. Ruská města byla na ústí dunajském a na Černomoří. Avšak záhy kočovná plemena Pečeněhův a Kumanův odsud vytlačila Slované. Po odchodu kočovníkův zjevují se pak v Multanech ne tak Slované, jako Rumuni, leč i u těchto maloruština dlouho státním byla jazykem ⁶⁾).

O *Arbanasech*, jakkoli jsou národ ze všech, kteří na poloostrově bytují, nejstarší, neděje se nejmenší zmínka před IX. stoletím. Lidé ti sami sebe zovou nyní *Škjiptary*, zemi svou *Škjipleri*; domácí jméno jejich znamená prý skaláky, horaly. Slovanům slovou *Arbanasi*, Řekům *Αρβανίται*, Frankům *Albanenses*. Název ten taktéž je domácí, snad staronárodní. V nářečí toskickém (jihoalbanském) *Arberi* neb *Arberesi* značí Arbanasa, a *Arberija* slove hornatý kraj mezi Valonou a Argyrokastrem; v dialektu gegickém (severoalbanském) *Arbenija* znamená Albanii celou, obzvláště pak v mluvě horalův pomorskou rovinu okolo Drače. Slovanský, franský i řecký název patrně přejat je z tvaru gegického, z úst lidu, který od Škumbu řeky na sever v horách obýval ⁷⁾).

První zmínka o *Arbanasech* děje se 1079. Tehdáž povstal řecký strateg v Drači proti vládě Cařihradské. V četách jeho vedle Normanův, Řekův a Bulharův byli i *Αρβανίται* ¹⁰⁾). Od té doby častěji o nich čteme v pramenech řeckých, latinských a slovanských. Žili v nedostupných horách co polodivocí pastýři v zádruhách pod správou rodových vojvod. Četné osady arbanaské okolo stoku Bílého a Černého Drimu a na horách Šarských zpomínají se za XIV. věku v památkách srbských; tam Arbanasi byli nevolníky klášterův Děčanského a Prizrenského. Za téže doby vynikají dvě vsi jménem Arbanasi upro-

⁶⁾ Co kuriositu připomínáme, že v starobulharském okruží národův (asi z XIII. věku), kdež národové k zvířatům se přirovnávají, Bulharova povaha za býčí, Srbova za vlčí shledána jest; fysiognomie arbanaská srovnává se také s bobří, vlaská (rumunská) s kočičí. Šafařík Sebr. spisy II. 733.

⁷⁾ Tosk. *Arberija*, geg. *Arbenija*. O jméně národním viz Hahn, Alb. Stud. I. 230, Drin u. Wardar 13.

¹⁰⁾ Anna Komnena ed. Bonn. I. 17—22. Hahn, Alb. Studien I. 312.

střed živlu slovanského ¹¹⁾, jedna v zemi Žegligovské v horní Makedonii, druhá kdesi u Prilěpa; jméno vsi svědčí o národnosti jejich obyvatelův. Jako Rumuni, tak i Arbanasi kočovali se stády svými po zemi, působíce lidu usedlému lečjaké nepohodlí ¹²⁾.

V Albanii moc horalův rostla. Loupežení a guerillu od nepaměti ve zvyku majíce, zvolna pokořovali Slovaný podhorské a sídla svá posouvali do dolin. Arbanasští náčelníci nastoupili na místo boljarstva slovanského. Brzo se v Albanii stalo zákonem, že jen „Srb neb Slovan“ otrokem býti smí. Od podrobených Slovanův podmanitelé přejímali nejen zákony a obyčeje i vůbec spůsoby vzdělanějšího života občanského, ale i slova pro nové ty pojmy ¹³⁾. V polovici XIV. věku se Arbanasi hnuli na jih. Zanedlouho osadníci jejich zaplavili zpustošenou Helladu. Když se pak zjevili Turci, Arbanasi po chrabrém boji jim se podřídili i v jejich služby se dali; jsouce lid rovněž násilný, podnes znamenitou jsou jim oporou. Od nepaměti aspoň dle jména ovládní byvše od Bulharův, Řekův, Italův, Srbův a Turkův, nikdy o utvoření jednotné arbanaské říše se nepokusili; i veliký jejich vojevoda Skanderbeg rodem byl Slovan. U víře viklali se pořád mezi pravoslavím a katolicismem; a když islam do země uveden jest, náboženská povaha Arbanasova zůstala nezměněna. Arbanas katolík podnes říká: „Bůh Mohamedův také je veliký“ a Arbanas mohamedán o vyzdravení své chodí k ostatkům svatých. U Lurjancův prý muž mohamedán jídá ovčí maso, žena křesťanka vepřové, obě z téhož hrnce.

Vedle Slovanův nejrozšířenější živel na poloostrově byli *Rumuni*, Slovanům a Řekům *Vlachové* řečení (Vlasi, *Βλάχοι*). Za dob novějších u Srbův a Bulharův ujal se název *Cincar*, v němž příhana jakási vězí (rum. *cincar* komár). Zvláštní ten lid ode dávna rozptýlen jest po celém širém prostranství,

¹¹⁾ Miklošič Mon. serb. 144. Glasnik XIII. 370.

¹²⁾ Král serb. Štěpán Vladislav (1234—1241) kl. Vraninskému na ostrově jezera Skaderského dal právo, že Arbanas pastýř na půdě jeho zimovati nesmí. Mon. serb. 27.

¹³⁾ Makušev op. cit. 45. Miklosich, Alb. Studien I. Die slav. Elemente im Albanischen. Wien 1870.

zalidněném od Arbanasův, Řekův, Bulharův a Srbův. Nestálost povahy, neobyčejná podnikavost, patrná neláska k vlastní národnosti a naopak nezlomná věrnost k zděděnému jazyku: toť hlavní rysy v povaze Rumunův poloostrovních. Za středověku Vlachové, mnohem četnější byli, nežli jsou nyní. Jakkoli od starodávna na poloostrově přebývají, potomci jsouce romanisovaných Thrako-Ilyrův, přece nevyskytují se v pramenech před sklonkem X. století. Okolo 976 se potulující Vlasi zjevují mezi Kosturem a Prespou; toť první o nich zmínka ¹⁴⁾. V listině císaře Vasilu Bulharobijce, dané církvi bulharské, podrizují se arcibiskupovi Ochridskému Vlachové po veškerém Bulharsku, tedy všude od Bdynu a Bělehradu až k Janině ¹⁵⁾.

Pokusíme se sestaviti přehled rozptýlených sídel Vlachův za středověku. Nejhojnější osady jejich jsou ode dávna v dolinách Pindu, v Thessalii, v západní a jižní Makedonii a na Rhodopě. Jinak Cincara podnes potkáš všude na celém poloostrově; i v knížectví srbském všickni hospodští na silnicích jsou makedonští Cincari. Za středověku nejsilněji zastoupeni byli v Thessalii, která za XII.—XV. věku nejinak slove než *Veliká Vlachie* (*Μεγάλη Βλαχία*). *Malá Vlachie* byla v Aetolii, *Bílá Vlachie* v Moesii, *Černá Vlachie* (*Μαυροβλαχία*) v Multanech. O thessalských Vlaších vypravuje židovský cestovatel Benjamin z Tudely († 1173), že rychlonozí jsouce jako kozy a po tu dobu pohané, s hor svých loupežně sestupují a nikdo že pokoriti je nemůže. Srbové veškeren despotát Epirský nazývali *zemí Vlachiotskou* ¹⁶⁾. Přemnoho Vlachův bydlelo v horách Rhodopských ¹⁷⁾, kde podnes se nalezají spolu s Bulhary v městě Nevrokopu; na stráních Pangaia, jenž nyní Pernar slove, je prý asi sto vesnic cincarských. Na Černomoří

¹⁴⁾ Kedrin II. 435. Viz nahoře str. 155.

¹⁵⁾ *Καὶ λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων, καὶ τῶν ἀπὸ πάσας Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν, ὅσοι ἐντὸς Βουλγαρικῶν ὄρων εἰσὶ.* Golubinski 253.

¹⁶⁾ Daniel ed. Daničić 114, 354. Člověk Vlachiots Dragja v listině ok. 1348 (Glasnik 15, 292).

¹⁷⁾ Kantakuzen I. cap. 30. ed. Bonn. I. 143: *ἐν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Λακκινοῦ γένους νομάδα Συρμπάνων* (Šarban). [O Vlaších dle Byz. srov. Roesler Rom. Stud. 100 sld. Hopf 165.

v Dobrudži a okolo Anchialu vyskytají se Vlachové 1095 a 1164; byzantinští letopisci dokládají, že národ ten prý z Italie původ má. L. 1284 četní Vlaši kočovali okolo Bizye nedaleko Cařihradu. Nyní Rumunův v Podbalkání nikde není.

Přehojné jsou zmínky o Vlaších v Srbsku¹⁸⁾. Již Štěpán Nemanja klášteru Chilendarskému daroval 150 Vlachův. Četné vsi vlaské jmenovány jsou v zakládacích listinách kláštera Gračanice na Kosově poli (1321), kláštera Děčanského nad Bystřicí, přítokem Bílého Drimu (1330), Prizrenského kostela Archandělův (1348) a v Dušanově chrysobullu, daném Chilendarské lavře na Athoně (1348). Osady ty z největší části ležely na Šarplanině a v horách západně Bílého Drimu, ves Poniša na Moravě atd. I v krajinách nad Ibrem a nad Srbskou Moravou hojně bylo Vlachův. Již v typiku sv. Sávy pro klášter Studenici, jenž po levé straně Ibru mezi vysokými horami se skrývá, zpomínají se poddaní Vlachové (okolo 1200). A na velikém nápisě staroslavného kláštera Žiče nad Ibrem (asi z 1222—1228) vyčteno je přes sto Vlachův, s jmény zhusta neslovanskými: Šarban, Bun (bonus), Bukor (arb. i rum. bu-kúr hezký) atd. Nedaleko od Žiče podnes je pohoří *Starý Vlach*. V Makedonii zpomínají se Vlasi za srbského krále Milutina (1281—1320) blíže Skopje, za bulharského cíře Konstantina (1258-1277) v Prilepsku. Že osady tyto namnoze mají jména slovanská (Sušičani, Dobrodoljani, Goračevci atd.) tím se nesmíme másti. Že to, aspoň z největšího dílu, byli skuteční Rumuni, ne snad lid slovanský, dle pastýřského zaměstnání *vlachy* přezvaný, o tom dosti jasně svědčí rumunská osobní jména na -ul, ku př. v listině Prizrenské: Vladul, Dragul, Rajul, Stanul, Nēgul atd.

I v Bosně a v zemích moři Jadranskému přilehlých zpomínají se Vlasi. Za XIV. a XV. stol. přechásto i v Srbsku i v Bosně vedle sebe se jmenují Srbové a Vlachové (Sclavi aut Vulahi), vesničané, pastýři a obchodníci, oproti cizincům Dubrovčanům. Na Istrii podnes ve čtyřech vsích lid doma rumunsky, s sousedy chorvatsky hovoří¹⁹⁾. A lidé hodnověrní v chor-

¹⁸⁾ Sestavení míst viz u Daničića Рјечник из старина српских: влах.

¹⁹⁾ Viz Miklosich, Die Istrischen Rumunen, přídavek k: Die slav. Elemente im Rumunischen. Wien 1861.

vatském Přímoří tvrdili mi, že na ostrově Krku rumunština teprve před nedávnými lety úplně zanikla.

O životě středověkých Vlachův dosti je zpráv. Byli lid kočovný a pastýřský, mravův prostých sice, ale nezfídka násilných. Jako podnes činí v horách epirských a makedonských, tak i tehdá v letě kobyly, ovce a kozy své pásli na vysokých planinách, v zimě pak se stády sestupovali do dolin na *zimište* či *zimovišta*, platíce hospodářovi za přezimování *travninu*, totiž dva kusy dobytka ze sta. Že takoví zimní hosté usedlým majitelům leckdy bývali nepohodlní, snadno se domyslíme. Dva odstavce zákonníku cíře Dušana (1349) vztahují se k nešetření hranic od kočujících pastýřův vlaských a arbanaských²⁰⁾. Dubrovčané Vlachům nikdy nedovolovali na území svém „přestat u zimištech“, a když jednou k prosbě bosenského krále Tvrdka Tvrdkoviće ustoupili od pravidla toho, Vlasi Kujavići velikou jim škodu učinili, ba i člověka jednoho zabili²¹⁾. Osady vlaské na horách sluly *katuny*; bydlelo v nich i 35 rodin a více. Náčelníci jejich v Srbsku, jako u karpatských Rumunův, nazýváni *knezové*, někdy *prěmikjuri*. Jakkoli lid nestálý, bývali Vlaši nevolníky klášterův a šlechticův, jako veškeré téměř obyvatelstvo venkovské. Poněvadž volnější život vedli, než jiný lid, nesměl Srb nevolník ženiti se „u Vlasěch“, aby pánu svému neušel. Pasouce dobytek cizí, Vlachové buď brali si z něho „běleg“, buď na měsíc placeni byli (měsečina). Zabývali se i obchodem, chodíce s karavanami, jmenovitě pro sůl do Dubrovníka a Kotoru; potomci jejich Cincaři podnes namnoze tržbou se živí a znamenitou v ní mají zručnost. Byzantinci Vlasy brali do vojska. Jazyk Rumunův poloostrovních posud málo je znám, ačkoli by proskoumání jeho, zvláště co do stránky lexikální, vědě k neposlednímu bylo prospěchu²²⁾. Literatury

²⁰⁾ Zák. Dušanův §§. 66, 71.

²¹⁾ M. Pučić Споменици српскии 1395—1423. Bělehrad 1868, 82.

²²⁾ Jiří Konst. Rosa 1809 rozeznával nářečí moakopolské, grabovenské, gramostenské, gopistenské, medzovské či epirské, malavistenské a horské či vlachické (Kopitar Kl. Schriften I. 182). K tomu přičísti sluší moglenské. Hahn Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar 261: „eine sowohl in Aussprache als Wörtern von der Sprache der übrigen makedonischen Wlachen sehr abweichende Mundart, welche mehr Aehnlichkeit mit der nördlich von der Donau gesprochenen Mundart hat.“

Makedorumuni zhola nemají a jazykem svým nepláou, sahajíce k řečtině.

Slovo *Vlach*, které původně znamenalo každého člověka jazyka romanského, časem velice co do smyslu se měnilo. V některých listinách bosenských i Dubrovčané nazývají se Vlchy. Koncem XII. věku jméno Vlachův omylem přenášeno i na Slovany moesické. Nikita Choniates, Ansbert, Villeharduin, Clary a jiní současníci Asěna i Petra a Bulhary vůbec nazývají Vlchy, jazyk jejich vlaským; čehož u Akropolity a jiných pozdějších nenalezáme. Příčinu k změnění tomu zavdati mohly jen četné tehdá osady rumunské v Černomoří. V Bulharsku podunajském a v Srbsku *Vlach* značí nyní Rumuna dáckého, v Thrakii a v Makedonii Makedorumuna, v Chorvatsku pravoslavného křesťana vůbec, v Bosně nemohamedánského Slovana, v Dalmacii sedláka na pevnině (ital. Morlach), u Slovincův a Čechův Italiana. U Novorěkův pak *βλάχος* znamená sedláka, rolníka oproti pastýři, jenž tureckým slovem slove *čoban*.

Popromluvivše o Rumunech poloostrovních, obrátíme se k Rumunům v dřevní Dakii osedlým. Podotkli sme již nahoře, že nepřetržené jejich bytování v nynějších sídlech, nemajíc nižádných důkazův pro sebe, nejnověji velice v pochybnost je uvedeno. Avšak spor o veledůležitou otázku tuto vzniklý ještě dalek jest konce svého. Na rovinách valaských a multanských v první polovici středověku sídlieli buď Slované bulharští a ruští, buď kočovní kmenové Uhrův, Pečeněhův a Kumanův, jedni druhé vyhánějící. Kdo přebýval na planinách karpatských, arci odnikud není známo; doliny sedmihradské, jak vidíme z místních jmen, jistě zúplna byly slovanské. Po odchodu Kumanův roviny podunajské nad pomyšlení byly pusté a bezlidné. Pastýři rumunští, kteří dosti záhy, jak se zdá, z poloostrova přecházeli na Karpaty, s hor sestupovali do nížin valaských a multanských i usazovali se mezi zbytky Slovanův. Zvolna Slovany romanisovali, tisíce slov přejavše z jejich jazyka. Od Slovanův Rumuni ku křesťanství jsou obráćeni, jak o tom svědčí náboženské a církevní jich názvosloví²³⁾. Slo-

²³⁾ „Gelegentlich will ich nur bemerken, dass die christliche Terminologie der Rumunen so wie der bis in eine ziemlich späte Zeit fortgesetzte

vančina v Rumunsku vládla v církvi a státě až do minulého století a příliv Slovanův z Bulhar podnes nepřestává. V Sedmihradech první o Rumunech (Blaci) zmínka děje se teprvé 1222; avšak před příchodem Sasů vůbec o lesnaté a zpustlé té zemi téměř ničehož nevíme. Ve Valachii rumunské čeledi v XIII. věku žily pod nadvládou uherskou (*Ὀγγροβλαχία*); teprvé v XIV. století vzniká tam stát samostatný.

Z ostatních národův spomenouti sluší Řeky a Armény. *Řekové* od císařův byzantinských zhusta přesazováni do měst uprostřed Slovanův, aby poddané obyvatelstvo drželi na uzdě, ku př. z Plovdiva do Melniku. Když Turci dobývali Malou Asii, za krále Milutina (1281—1320) mnoho Řekův, lidí svobodných, prchlo až do Srbska, kdež někteří osazeni nad Brěgalnicí²⁴⁾. *Arméni* svého času ohromný vliv měli v říši byzantinské. Nescházel v žádném větším městě. I císařové z nich vyšli. Mezi Slovy byly jejich osady v Thrakii zvláště okolo Plovdiva, a v Makedonii u Mogleny; armenské vsi nalezaly se na Pšíně řece²⁵⁾. Arméni k Bulharům přinesli víru pavlikianskou; oni vlastní původci jsou Bogomilstva.

Mezi Bulhary rozptýleny byly konečně osady kmenův tu reckých, založené od císařův reckých. *Vardarioty* císař Theofil (829—842) usadil v jižní Makedonii mezi Vodenem a Solunem. Byvše pokřesťeni, zvláštního měli biskupa (*ὁ Βαρδαριωτῶν ἑτοῖς Τραπεζῶν*), jenž 1020 podřízen jest církvi Ochridské²⁶⁾. Ještě v XVI. století biskupové Poljany (Dorjan) psali se též biskupy Vardariotův²⁷⁾. Nyni, kolik vím, Vardarioté zmizeli. Vardar řeka prý od nich jméno dostala. Jiní *Turci* za XI. stol. seděli u Ochridu. *Pečenězi*, jak dotčeno, v XI. věku kolonisováni u

Gebrauch slavischer Kirchenbücher auf einen Antheil der Slaven an der wohl ziemlich späten Christianisirung des rumunischen Volkes einen Schluss gestattet.“ Miklošič, *Altslov. Formenlehre* (1874) XXV.

²⁴⁾ Miklošič *Mon. serb.* 69. *Glasnik* 24, 246.

²⁵⁾ *Glasnik* 24, 245. *Ves Armenica* na Ryl-planině (Pam. jihosl. 2 vyd. 106), Arměnochor u Bitole (*Glasnik* 11, 136). V XIV. stol. v Strumici „Bale Jeksa Arměnin“ s rodinou, člověk kl. Chilandaru (*Mon. serb.* 64).

²⁶⁾ Viz nahoře pozn. 15.

²⁷⁾ *Tafel*, *De Bardario et de gente Bardariotarum*. *Mus. Rhenanum* V.

Niše, u Srédce, na Ovčím poli, v Mogleně a v Podunají. Avšak sveřepá ta holota brzo vyhynula. Malá víska v Dobrudži na Dunaji podnes slove Pečenega; u Leskovce nad Bulh. Moravou je Pečenevca ves, a v Srědecku leží na Berkovické cestě Pečensko brdo. V XIV. věku slula jedna cesta v Pologu „Pečenské put ²⁸⁾“. Větší, nežli těchto posledních plemen, byl vliv *Kumanův*, o němž na svém místě šířeji pohovoříme ²⁹⁾.

²⁸⁾ Glasnik XIII. 375.

²⁹⁾ Hlava XXV. oddíl 4.

HLAVA XIV.

OBNOVENÍ ŘÍŠE ZA POVSTÁNÍ ASĚNA I. A PETRA.

Stav říše byzantinské koncem XII. století. Povstání bratři Petra a Asěna l. 1186. Obnovení říše. Cár Kalojan (1197—1207). Ivanko v Rhodopě, Strěz v Prosěku. Jednání s Římem.

Říše byzantinská, hynouc sama v sobě, rok co rok více se blížila veliké katastrofě; v silách jen ji udržovala osobní statečnost Komnenovcův. Neminulo roku bez nešťastných válek a vpádův. V podunajských provinciích řádili loupeživí Kumaní; ostrovy řecké a břehy moře Egejského pustošili korsáři normanští a saracenští; v Malé Asii šířila se moc Seldžukův, kteří záhy se usídlili v Nikei a v Nikomedii. Byzantinci již nebyli schopni sami vlast svou brániti; ve vojště bojovali za ně Normani, Bulhaři, Rusové, Gruzinci, Čerkesi, Arabové, Kumaní a jiní cizojazyčníci. Propasti, ve kterou řítil se veškeren stát, nikdo nepozoroval; více se dbalo o zázraky, o církevní spory a okázalé obřady. Klášterův i mnichův přibývalo; na Athoně vznikla mnišská téměř republika. Zároveň rostl však u prostého lidu odpor proti panující církvi. Bogomilství neustále se rozmáhalo u Slovanův i Řekův. Slované bulharští, pamětlivi jsouce staré svobody, heroucí pláli nenávistí proti odvěkým vrahům svým. Komnenové nad to uvedli západní feudalismus na místo dávního absolutismu. Kdežto pod vládou absolutismu osobnosti jednotlivé zanikaly, pod feudalismem směli

i podnikaví jednotlivci postavení do popředí, a osobní ctižádosti volný otevřen průchod. Veškerá monarchie byzantinská přetkána byla sítí faktorů kupeců italských; v každém větším městě měli sklady a kostely své. První vlastní obchodníci v Orientě přišli z Amalfi. Vedle nich vzmožili se Pisanští, Janovští a Benátští, od císařův nadání byvše rozsáhlými výsadami a svobodami. Cařihradská Pera z oné strany Zlatého Rohu předním byla sídlem „Latinův“; okolo 1180 přebývalo jich tam výše 60.000. Největší mezi Vlasy vliv sobě zjednali Benátčané. Západem pochodův křižáckých unést se nedali, ale upevňující znenáhla moc svou v městech a hromadíce nesmírně bohatství v svých skříních, pokojně vyčkávali příhodnou chvíli, aby se stali pány krásných těchto zemí ¹⁾.

Energický Manuel Komnenos, panovník vzdělaný a hrdinný, ale i rozkošný, skončil 1180, zanechav nedospělého syna Alexia. Ve sváru o poručenictví straně řecké podlehla strana latinská. Nastalo vraždění v koloniích Italův, kteříž se Řekům za to odpláceli pleněním měst pobřežních. Po třech letech Alexios zabít od spoluvládce Andronika Komnena.

Panování Andronikovo netrvalo dlouho. Nehod bylo za něho nazbyt. Uherský král Bela III. dobyl Braničeva, Niše a Srēdce. Spojenec jeho, veliký župan srbský Štěpán Nemanja, který, sraziv odboj bratrův svých, jednotlivé úděly v jedno spojil a tím moci srbské základ položil, k zemím svým připojoval župu za župou. Vilém II. král Normanův dolnoitalských, dobyl Solunu a strojí se na Cařihrad. V Cařihradě povstal hrozný zmatek. Andronikos zajat i ukrutně usmrcen, a *Isák II. Angelos* prohlášen císařem (1185). Vláda jeho počala se skvělým vítězstvím nad Normany u Demetrice nad Strumou. Nicméně pyšný, pověrečný a lakomý Isák sám byl zbabělec. Znemravnělost obecnou nejméně byl s to, aby napravil. Pokladna byla prázdná a provincie dávno vyssáty; správa financí pomáhala si kažením mince. Tu zběhla se událost, kterouž požár, v Bulharsku dávno doutnající, v žiravý vzplanul plápol.

Isák za manželku pojal Markétu, dceru krále Běly III. Ale k svatebnímu veselí peněz nebylo. I vypsána nová daň, která v celé říši přísně vymáhána. Nejvíce vydíráno okolo

¹⁾ Srov. Hopf, *Gesch. Griechenlands im Mittelalter* 145—160.

Anchialu a pod Balkánem; úředníci hůře loupežníkův tam řádili v četných stádech Bulharův a Vlachův (Rumunův) Rozhorčený lid, spoléhaje se na soutěsky a na hrady v struinách svých hor, vzhorel pomstou. V čelo nespokojencův postavili se dva bratři boljarští, *Petr a Jan Asěn*, potomci starých cářův bulharských, rodem z Trnova, staré to kolébky Šišmanovicův²⁾. Asěn povahou byl odvážný, k činu náhlý, v nebezpečí neohrožený, nikdy netratě ducha, očím více věře než uším. Petr v miru více si liboval, nežli v boji. Aby k odboji záminku měli, vydali se bratři k dvoru císařskému žádat, aby přijati byli do vojska i stateček jakýs pod Balkánem aby jim byl přirčen. Nedosáhli ani toho, ani onoho; oba nad to pohaněni, ba Asěn od Jana sevastokratora udeřen v líce³⁾.

Vrátivše se domů, svolali lid do kostela sv. Dimitria v Trnově, kterýž byli zbudovali. Tam prý několik mužův a žen k tomu zjednaných s věšteckým hlásalo zápal, že Bohu se zlíbilo, aby Bulhaři dávnověké jařmo svrhli a svobody sobě vydobyli; že sv. Dimitr, opustiv Řeky a zpustošený od Normanův chrám Solunský, uchýlil se k Bulharům, pomoc jim nesa. „Zázrak“ ten i mysli liknavé pobudil. Vše sahalo k zbrani, boljarstvo i obecný lid. Petr korunován za cáře Bulharův a Řekův⁴⁾. V Trnově dosazen nový arcibiskup Vasil v neodvislosti od Cařihradu⁵⁾.

²⁾ *Praevalentibus Grecis Bulgari perdiderunt regiam dignitatem, quinimo compulsi sunt gravi sub jugo Constantinopolitano servire, donec novissime duo fratres, Petrus videlicet et Johannitus, de priorum regum prosapia descendentes, terram patrum suorum non tam occupare, quam recuperare coeperunt.* Papež králi uherskému 1204. (Theiner Mon. Slav. mer. I. n. LVII).

³⁾ Hlavní svědek této doby až do 1206 je Byzantinec Niketas Choniates, jenž sám několika výprav proti Bulharům se zúčastnil. Jeho historie vyšla v Bonnské sbírce Byzantincův; jeho řeči a listy nedávno teprve vydal Konst. Sathas, *Bibliotheca graeca medii aevi*. Vol. I. Venetiis 1872, 73–136. Do-máci zprávy velmi jsou sporé. Z prací novějších na předním místě jme-novati sluší rozpravu V. V. Makuševa: „Болгарія въ концѣ XII и въ первой половинѣ XIII вѣка“ (Варшавскія унив. извѣстія 1872 N. 3 str. 1–66). Co do dát letočetných, přidržovali sme se zde i napotom především Hopfa.

⁴⁾ „Kalopetrus . . . itemque a suis dictus *imperator Graeciae*.“ Ansbart (Fontes rer. Austriac. t. V.) p. 64.

⁵⁾ L. 1204 18 let již biskupoval (Theiner Mon. Slav. 28): *quod mea anima desideravit per octavum decimum annum.*

Povstalci přitáhli nejprvé pod Prěslav, ale obléhání nevidělo se jim býti na čase. Obrátili se do Thrakie. Císař vytrhl proti nim do pole a po některých šarvátkách Bulhary za husté mlhy zaskočil i rozptýlil. Vůdcové s několika četami prchli přes Dunaj ke Kumanům, kteří, jak vypravováno nahoře, již v XI. století s bulharskými nespokojenci v přátelském bývali poměru. Isák v domnění, že vše odbyto, ani hradův neobsadil ani rukojmí nežádal, ale popáliv stohy po polích, v triumfu se navrátil do stolného města (1186).

Asěn brzo se vrátil, ne již sám, leč ve spolku s Kumany. Země mezi Dunajem a Balkánem rychle obsazena. Spojiv veškeré voje, vtrhl do Thrakie a v širém poli bitvu svedl s Janem sevastokrátorem. Poražen byv, couvnul do hor, ale štěstí nicméně Bulharům bylo příznivo. Sevastokrator upadl v podezření, jakoby toužil po diademu císařském, i povolán nazpět. Nástupce jeho Jan Kantakuzen domníval se, že Asěn ze strachu v horách dli, i tábořil bezstarostně v nehraženém ležení. Bulhaři za tmavé noci tábor přepadli a Řeky rozprášili. Po třetí proti Bulharům vyslán vítěz nad Normany, statečný Vranas; ten se však v Drinopoli prohlásil císařem, a pokus ten zaplatil hlavou. Tři výpravy s výsledkem se minuly; neodvislost bulharská byla zabezpečena. Balkán překročiti Řekové se již neodvažovali; za stěnami jeho bylo neodvislé „Zagorje“ se stolicí Trnovem.

Nemanja, náčelník bratrského kmene srbského, Asěnovcům přirozený byl spojenec. Co Srbové bořili hrady makedonské a albánské, Bulhaři a spojení s nimi Rumuni poloostrovni bojovali v Thrakii, všude od Plovdiva do Černého moře. Dne 8 října 1187 císař Isák kdes v Jambolsku zastihl Kumany, spojence Bulharův, když v průvodu přes šest honův dlouhém z Thrakie odvěkali 12000 zajatých a nesmírné množství dobytka. Svedena bitva. Nechybělo mnoho, aby skončila s rozprášením císařské armády. Řekové, vítězství nicméně sobě přisuzující, vrátili se do Drinopole. V dalším boji, kde císař stál, tam Bulharův nebylo; odkud odtáhl, tam ihned přirazili. Tímto „četováním“ (guerillou) více dosáhli, než bitvami. L. 1188 podařilo se Byzantincům zaskočiti kdesi cářici bulharskou, načež smluveno příměří, kteréž však dlouho netrvalo.

L. 1189 křižáci pod Fridrichem I. Barbarossou z Běle-

hradu táhli ku Konstantinopoli. Řekové se proti nim postavili nepřátelsky a v lesích i prosmycích zrádně je přepadali, začož křižáci, cokoli po krutých válkách v městech a vesnicích zbývalo, nemeškali zdrancovati. Srbové a Bulhaři šetřili opáčně Řekům politiky. V Niši křižáky přátelsky uvítal Nemanja; i poslové cářův bulharských tam přívětivé listy přinesli. Slibovali vydatnou pomoc proti Byzantincům a přemlouvali Barbarossu k dobývání Cařihradu. Petr nabízel ku pomoci 40.000 Bulharův a Kumanův, dostane-li potvrzení cářského titulu svého a korunu říše řecké. Avšak Fridrichovi více šlo o svatou zemi, než o vyvracování říši křesťanských⁶⁾.

Žoldněři byzantinští, nedostávajíce žoldu, ocháblí ve své bojovnosti, čímž Isák pohnut, aby znovu osobně vtrhl přes Anchialos pod Balkán. Tu však hrady bulharské shledal novými hradbami a věžemi opatřené; Bulhaři „jako jeleni neb kozy“ po vysokých skalách pobíhající, na vojsko zhůry střely metali a balvany svalovali. Byzantinci v soutěskách Srředné gory před městem Berrheou (*Βεργόια*, snad dn. St. Zagora) úplně potřeni; sám císař jedva život spasil (1190). Bulharům rostla odvaha. Odvažovali se již na hrazená města, vskočili do Varny, poplenili Anchialos, pobořili Niš, dobyli Srředce a velikou odtud odvěkli kořist, jmenovitě odnesli tělo sv. Jana Rylského, patrona Bulharův, kteréž „bolšeje radi čsti i utvrždenija svojego carstva“ Asěn s velikou slávou dal převésti do Trnova⁷⁾.

Šťastnější byl Isák proti Srbům. Nemanju na Moravě řece porazil 1194 a krále Belu osobně navštívil. Chrabrého bratrance svého Konstantina jmenoval velitelem v Plovdivě. Statný ten mladík však, zpýchav, jat jest i oslepen.

Bulhaři jásali nad neschopností Angelovcův a modlili prý se k Bohu, aby dlouhý jim dal život.

Přemožen znovu u Arkadiopole ve východní Thrakii, strojí se Isák k nové veliké výpravě. Spojení s ním Uhři vpadnutí měli přes Bdyn. Tu od rodného bratra svržen i zraku zbaven, a hanebný padouch *Alexios III.* od vojska prohlášen císařem (1195). Říše bosporská smutného poskytovala divadla. Usurpator byl zženatý Sardanapal, jenž sedě v paláci chťičům

⁶⁾ Ansbert p. 22—54.

⁷⁾ Euthymij, život sv. Jana Rylského v Glasniku XXII. 284.

svým hověl. Mužnější nad něho manželka Eufrosyne vládala se svými milci. V Cařihradě pořádek udržovali leda Varjazi. Vojsko se bylo rozutíkalo, loďstvo admirál Stryfnos „v stříbro a zlato proměnil“.

Alexios III. chtěl mír s Bulhary, než Asěn kladl mu podmínky neslýchané. Bulharské a kumanské čety zjevovaly se až u Sěru v Makedonii; tam opět jedna armáda potřena od nich.

Tu Asěn na své vítězné dráze z nenadání násilně zahuben. Mezi důvěrníky svými měl boljara *Ivanka*, muže hrdého, postavy obrovské, povahy chytré, ale i vášnivé. O něm Asěnovi donešeno, že potají milkuje s sestrou manželky jeho Heleny. Ivanko neprodleně v noci k cáři obeslán, leč v čas vystřežen o tom, co se naň snuje. Poradiv se s přátely a příbuznými, skryl pod oděvem meč. Bude-li se cář mírně k němu chovati, chtěl odprostiti; pak-li prudce, k meči chtěl sáhnouti. Když Ivanko vstoupil, Asěn, rozkacen jsa nad míru, šavli sobě přinéstí kázal. Tu Ivanko spěšně vytasil meč a jeho probodl. Tak padl *Jan Asěn I.*, obnovitel cářství bulharského, po devítiletém ⁸⁾ vítězném panování, v paláci svém v Trnově 1196.

Ivanko nemožkal s svými radu vzíti. Nezdá se, že by již prvé nebyl pomýšlel na cářský diadem. Všaktě železná ruka Asěnova příliš byla nepohodlná hrdým boljarům, aby se jí rádi nebyli chtěli zbaviti. Téže noci Trnovo od přívržencův Ivankových obsazeno; leč do rána pověst o vraždě daleko široko se roznesla. Petr z údělu svého ⁹⁾ kolem Přeslavě a Oveč'ska (Provatu) přichvátal a město oblehl. Ivanko o pomoc se utekl k Byzantincům. Vojsko od nich vypraveno, avšak v

⁸⁾ Έννεα γοῦν ἐνιαυτοὺς δεσπόσας. Akropolita cap. XII. p. 23 ed. Bonn. Neobyčejnou sbírku historických omylův poskytuje článek *Asěn* v Slovníku Naučném (I. 344). Vypravuje se tam o vpádu *Srbův* s Řeky spojených do Bulhar a hrozném jich tam drancování, až prý sv. patriarcha Trnovský Theofylakt (zemřel co arcibiskup *Ochridský* již ok. l. 1107!) velice nad tou zpoustou naříkal a vroucí modlitby nařídil; o porážce řeckého císaře Jana *Katakosma*; o 54letých (!) válkách Asěna s Byzantinci atd. Nejvíce sme se podivili, čtouce tam, že Asěn „ustanovil po své smrti (sic!), aby se chudým dávala z jeho pozůstalosti podpora.“ Hlavně, zdá se, skladatel použil bulharského „Carstvenniku“ (Budín 1844), díla to, které v minulém století bylo sepsáno či spíše vybájeno.

⁹⁾ Akropolita cap. XII.

prosmycích balkánských zachváčeno strachem i počalo reptati a rozběhlo se. Ivanko uprechl. Trnovo vzdalo se Petrovi.

Vládu přejal *Petr* s mladistvým bratrem *Kalojanem*. Mirný způsob jeho Bulharům se nelíbil. Za nedlouho zavražděn i on, a sice od jednoho ze svých krajanův (1197).

Po něm nastoupil bratr *Kalojan* ¹⁰⁾ (1197—1207), co do povahy podoben Asěnovi, ač nad něho chytřejší a ukrutnější, tuhý nenávisník Řekův. Věhlasný byl válečník a znamenitý politik. Prospěch politický nad ohledy náboženské kladl; Bogomilův, pokud víme, nepronásledoval a i s papežem jednati začal. V mládí svém dán byl v příměří 1188 za rukojmě Byzantincům. Císař jmenoval jej vrchním podkoním, leč on, dosti zakusiv byzantinské zpupnosti, brzo uprechl domů ¹¹⁾. S velikými vojsky rok co rok vpády činil do Thrakie a do Makedonie. Na krásných těch nivách strašná rozhostila se pustota. Nejhůře hospodařili Kumani, s nimiž Kalojan trval v stálém přátelství; měl i ženu Kumánku. Až k samému Cařihradu zabíhaly hrůzonošné jejich čety. Bohatá kořist odvečena z měst makedonských a thráckých. Mezi ní nalezaly se mnohé ostatky svatých, kteréž co neocenitelná palladia říšská s velikou nádherou přinášeny do Trnova. Arcibiskup Vasil v čele duchovenstva i boljarův vstříc jim vyšel „s svěštami i s kadily i aromaty.“ Uloženy v chrámech Trnovských, kdež mnohé prý jimi se dály zázraky ¹²⁾.

Vetchá monarchie řecká již byla na rozpadu. Provincie odtrhovaly se jedna po druhé. Na Peloponnesu za všeobecné anarchie pozdvihl se Leo Sguros; na Ionských ostrovech seděli vlašští korsáři, a v Malé Asii vládli nezávislí velmožové i seldžučtí emirové.

V Makedonii vzniklo nové panství bulharské. Boljar jakýs, jménem *Dobromir Strěz* (*Χρῶςης*, Stratius), příbuzný Kaloja-

¹⁰⁾ Slove v památkách bulh. a v listech k papeži Kalojan (Calojoannes), jinde Joannitius, *Ιωαννίτης*, u Frankův Johannis aneb prostě Joannes.

¹¹⁾ Niketas u Strittera 681. Robert de Clary cap. 64.

¹²⁾ Euthymij, živ. Ilariona Moglenského (Starine I. 83). Joasaf metropolita Bdynský, živ. sv. Filoteje (Glasnik XXXI. 252). Živ. sv. Michala z Potuky (Hilferding Sebr. spisy I. 49).

nův¹³⁾, Byzantincům věren zůstal a s 500 jezdci proti Asěnovi pomáhal. Velitelem jsa na zámku Strumici, který na strmé skále téměř v oblacích zavěšen byl, náhle od císaře odpadl. Za sídlo své zvolil opuštěný Prosěk; tam směle každému mohl vzdorovati. „Jako pavouk nebo škorpion vylezl na skály příkré a nepřístupné, a jako hlemýžďi domonosní a mušle živo-rodné vklouzl do bašt městečka svého, jako pláštík kamený sobě je otočiv“, o něm v bombastu svém praví současný Byzantinec. Hradiště to stálo kdes u velikých soutěsk Vardarských (viz str. 34) na skalnatém ostrohu, odevšad chráněno jsouc hlubokými propastmi mimo těsný vchod, který kyklopickými baštami byl zahrazen; hluboko pod stěnami šuměl bystrý Vardar. Císař Alexios sám smělého junáka v horském hnízdě oblehl, leč posádka útoky odrážela kameny, z umělých praktik házenými. Alexios horní Makedonie musil ponechat povstalému boljarovi. Strězovi, ač již byl ženat, v manželství dal dceru protestratora Manuela Kamycesa, synovce svého (1199).

Vrah Asěnův *Ivanko*, prchaje před Petrem, od Byzantincův s radostí byl uvítán. Prozval se Alexiem, přijal řecké mravy a zasnouben jest s Theodorou, kněžnou císařského rodu. V čele vojsk byzantinských kolem Plovdiva udatně odrážel útoky svých krajanův. Ale malátnost říše Cařihradské každé výbojně mysli příliš byla lákavá. Spoléhaje se na brady, jež v Rhodopě byl zbudoval, povstal *Ivanko* i spojil se s *Kalojanem*. Vypraveného naň vojvodu Manuela Kamycesa zaskočil, zajal a *Kalojanovi* poslal. Nadarmo se pokoušeli Byzantinci o Kričim a jiné hrady jeho. V čele svých horalův vpadl do provincie Smolenské na střední Mestě, doraziv až k samému Egejskému moři. Posléze latí byl překonán a zrádně zajat (1200).

Manuela Kamycesa z *Kalojanova* zajetí vykoupil zeť jeho Strěz. Císař sumu výkupní nahraditi nechtěl, načež *Kamyces*, přinucen jsa k odboji, spolu se Strězem obsadil *Prilěp* a vtrhl do Thessalie. Strěz však uzavřel mír a výboje Byzantincům

¹³⁾ „Cara bližiku sego“. Stefana Prvověnčaného živ. Nemanje kap. XVII. „Užika Kalojana cara“, Theodosij ed. Daničić 103. „Stratius nepos Johanicii“ píše cis. Jindřich (Makušev 60). Co do jména Dobromir, viz Niketovu řeč (Sathas Bibl. graeca I. 90): *παρὰ τοῦ Λοβρομήρου Χρύσου τοῦ κατέχοντος τὸν Πρόσανον καὶ τῆς Στρούμνιτζαν*.

navrátil (1201). Při tom dostalo se mu třetí ženy, která prvotně byla Ivankova.

Byzantinci tou dobou přinuceni smířiti se i s Kalojanem, jmenovitě když po zoufalém boji rozkotal Varnu. Veškeré kraje, kterých dobyl, zůstaveny v moci jeho. Říše Kalojanova prostírala se tehdá od Srbského Bělehradu k dolní Marici a k Agathopoli nad Černomořím, od ústí Dunaje až po Strumu a horní Vardar. Bělehrad i Braničevo byly v držení Bulharův; odtud pak šly hranice srbsko-bulharské podél Moravy a Nišavy k Niši, taktéž bulharskému. I Skoplje i Velbužd s celým svým biskupstvím náležely k říši Kalojanově ¹⁴⁾.

Kalojan z své strany měl příčinu přátí sobě míru s Řeky. Roman zajisté, kníže Haličský, vpadl do Multan a tím spojení Bulharův, Kumany, na čas přinutil, aby zůstávali doma. Nad to západní hranice bulharské znepokojoval uherský král Emerich, jenž právě tou dobou Štěpána, syna Nemanjova, z trůnu srbského svrhl a na jeho místo dosadil bratra jeho Vlkana, sám pak titul „rex Serbie“ sobě osobil. Kalojana prohlašoval Emerich za usurpatora, jenž bezprávně drží země, které od krále Bely III. sestře jeho, manželce císaře Isáka, dány byly věnem. Ačkoli Kalojan zemi Vkanovu co zemi uherského vassalla skrze Kumany hrozně dal popleniti, Uhři nicméně pět biskupství v dolním Pomoraví odňali Bulharům ¹⁵⁾.

V těchto okolnostech Kalojan viděl potřebu ujistiti sobě nějak pevnější titul panovnický. Od Řekův toho ovšem dosíci nemohl, i obrátil se k papeži. V tom řídil se příkladem starých cářův, jichž skutkové tehdá trvaly ještě v živé paměti. Již bratři jeho Asen a Petr na touž cestu pomýšleli, ale pro množství nepřátel posly do Říma vypraviti nemohli ¹⁶⁾. Podotekli sme svrchu, že se ucházeli o potvrzení titulu svého i u císaře Fridricha, avšak nadarmo. Kalojan od 1197 třikrát se pokoušel vypraviti vyslancův k papeži, leč pro nepřátelství Uhrův i Řekův vždy s nezdarem. Zvěst o tom nicméně dostala se do Říma k energickému papeži Innocencovi III. L. 1199 z nena-

¹⁴⁾ L. 1204. Theiner Mon. Slav. I. 29.

¹⁵⁾ Makušev 17.

¹⁶⁾ „Quamvis fratres mei beatæ memoriæ iam dudum voluerint mittere sanctitati vestre, non tamen ad vos pervenire propter multos nostros contrarios potuerunt“, píše Kalojan. Theiner Mon. Slav. I. 16.

dání do Trnova zavítal posel papežský, Dominik, uniatský kněz řecký z Brindisi. Podezření proti němu, že byl Řek, brzo ustoupilo důvěře. Kalojanovi přinesl list od papeže. Innocenc doslechl, jakož psal, že Kalojan prý pochází ze šlechtného rodu římského; proto vyzývá jej, ať oddanost svou k stolici římské nemešká osvědčiti skutkem. Obmyslný Kalojan chutě uchopil se příležitosti. Zaradoval se, že ho Bůh „upamatoval na krev i otčinu, odkudž pochází“¹⁷⁾. Od papeže mimo přijetí do římské církve především žádal korunu císařskou (1202). Rok po tom i samého arcibiskupa Trnovského Vasilu vyslal do Říma, opětovat žádosti nejen za korunu, ale i za patriarchát; jednalť se mu o uznání samostatnosti i státní i církevní. Vasil nedospěl do Říma. Řekové v Drači div že ho do moře nehodili, i musel se vrátiti nazpět. Mezitím do Trnova přibyl kněz Jan z Casemarina, pallium nesa arcibiskupovi (v srpnu 1203). Kalojan brzy nabyl přesvědčení, že papeže pouhými sliby přeluzovati nelze; aby přání své tím rychleji viděl splněno, knězi Janovi vydal chrysobullon, v němž zemi svou na věčné časy podrobil papeži. K pospěchu bezděčila jej nad to jiná okolnost, kteráž běh věcí orientálních na dlouhý čas přivedla na novou dráhu.

¹⁷⁾ „Multas egimus gratias omnipotenti Deo, qui . . . respexit humilitatem nostram et reduxit nos ad memoriam sanguinis et patrie nostre, a qua descendimus“. Theiner ib. Srov. slova papežská „populus terre tue, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse“ ib. p. 16. Z toho nesluší souditi, že by Asěnovci byli rodem *Rumuni* či *Cincaři*; byltž to papež, který se první o tom římském původu zmínil, a Bulhaři jen chytře toho používali k dosažení svých záměrův. — Kalojan arci se psával pánem Bulharův a *Vlachův* (viz list. u Theinera), to však vyložiti sluší na Vlasy poloostrovní — ve *Valachii* vládli Kumani, a ne Bulhaři.

Hlava XV.

BOJE BULHARŮV S CAŘIHRADSKYMI LATINY.

Frankové v Cařihradě. Unie Kalojanova. Spolek bulharsko-řecký proti Frankům. Osud císaře Balduina v bitvě u Drinopole l. 1205. Krvavé války v Thrakii a Makedonii Konec Kalojanův před Solunem. Usurpátor cár Boril (1207—1218). Pronásledování Bogomilův l. 1211. Makedonští vládci Slav a Strěz.

L. 1203 dne 23 června při západu slunce zjevilo se před Cařihradem loďstvo latinských „křižákův“; Benátčané, Lombardové, Francouzi, asi 40.000 mužův, připlouli na třech stech korábech rozkotat říše Komnenův. V čele výpravy, kterouž chytří Benátčané od prvotního cíle jejího, Palestiny, sem byli odvrátili, stál věhlasný dože Enrico Dandolo, slepý stařec, nesmířitelný nepřítel Byzantincův; neboť před třidceti lety, když za války jakés poslán byl jakožto vyslanec do Konstantinopole, vstupuje do audienčního sálu, zářem umělého zrcadla hanebně jest oslepen ¹⁾. Cařihrad nepadl jedním dnem. Minulo devět měsícův za rozmanitých bojův. V sevřeném městě jeden imperator dosazován po druhém a opět svrhán. Třikrát vzplála nádherná a hrdá metropole Orientu v moři plameném, pokaždé podpalem zaníceným od obyvatelův. Konečně 13 dubna 1204 hradby ztečeny a po strašném zbíjení a plenění

¹⁾ Hopf 190.

po ulicích, domech a palácích město dobyto. Cařihrad stal se kořistí smělých dobrodruhův západoevropejských, a s ním i celá říše. Balduin hrabě Flanderský korunován v chrámě sv. Sofie za císaře, muž udatný a zbožný, ale státník slabý.

Dobyvatelé jali se ihned jeden kraj po druhém o své ujmě sobě podrobovati. Během jednoho roku veškeré dosavadní poměry na celém poloostrově naprosto převráceny. Bonifác markrabě Montferratský téhož ještě roku založil si v Solunu království skoro nezávislé. Benátčané osazovali přístavy a ostrovy. Na staroklassické půdě Hellady povstávala nová panství: vévodství Athenské, Achajské, Naxoské a t. d. Tam zkvétal pravý život rytířský, takové svobody v Evropě nikde nemaje. Tam hříšníkům a dlužníkům nebylo se čeho báti; k romantickým dobrodružstvím hojná se tam poskytovala příležitost. Dvůr Villehardouinův Achajských leskem svým převyšoval mnohé dvory královské. Na četných nových hradech s jmény francouzskými neb vlaskými sídleli dobyvatelé. Latinští biskupové, kteří v průvodu jejich přišli, odění v brnění, sedíce na válečných orích, ve výpravách se účastnili s velikým pohoršením Řekův.

Samostatnost řecká neuhájila se, než jen na třech místech. V dalekém Trapezuntě nové vzniklo císařství pod Alexiem Komnenem; do Nikeje v Malé Asii s uprchlíky uchýlil se Theodor Laskaris; Epiru od Naupaktu do Drače zmocnil se Michail Angelos. Ve vši ostatní říši vládli Frankové.

I Kalojanovo postavení bylo změněno. Ještě pokud Latini Cařihradu dobývali, nabízel jim 100.000 mužův ku pomoci, ač dají-li mu korunu a uznají-li ho za panovníka Bulharův. Ale oni nabídnutí jeho odmítli. Když Balduin objížděl města thrácká a makedonská, opět vyslal k němu Kalojan nabízet přátelství. Ale tu od Frankův dána mu odpověď, ať s nimi ne jako král s přátely, ale jako rob s pány mluví, sice že mu válku vypovědí, tím spíše, anť zemi svou zcela bezprávně si osobuje, odňav ji Řekům²⁾. Rytíři flanderskému Renierovi de Trit brzo potom říšským lénem dostalo se vévodství Philippopolské a v listopadu 1204 s jásotem byl uvítán od řeckého

²⁾ Clary, Rad jugosl. akad. V. 156. Niketas u Strittera 707. Makušev str. 31—34.

obyvatelstva znamenitého tohoto města, poněvadž od zástupců Kalojanových ustavičně trpělo nátisky. Srážka Bulharů s Franky byla neodvratnou: ať vládl v Cařihradě kdokoli, nikdo souseda tak výbojného snést nemohl.

Mezitím vyslal Innocenc III. do Trnova kardinála Lva s diademem královským. Když Lev dojel do hradu Keve (Kubin u Pančeva) a z druhého břehu davy Bulharů s radosti jeho vítaly, zastavili jej Uhři; teprv na hrozby papežovy ho pustili³⁾. Dne 7 listopadu 1204 v Trnově posvěcen od něho arcibiskup Vasil za primasa bulharského. Metropolitě Přeslavský a Velbuždský dostali pallia, biskupové Bdynský, Nišský, Braničevský a Skopijský mitry. Nazejtří 8 listopadu s nádhernou okázalostí korunován Kalojan; mimo korunu obdržel od papeže žezlo a korouhev s obrazem sv. Petra, pak právo raziti peníze se svým obrazem. Kalojan v poděkovacím listu svém prosil o narovnání sporu s Uhry a o zprostředkování míru s Latiny Cařihradskými. Pak-li by ti neb oni co proti němu podnikli, veškerou odpovědnost ze sebe odmítal.

Tak vykonána unie, jež Kalojanovi u novějších spisovatelův pravoslavných tolik zjednala hany a potupy. Sevřen mezi Latiny a Uhry, jiné sobě rady nevěděl; potvrzení svého titulu jinak a odjinud marně byl by se dohledával. K podobnému kroku přinucení později i Štěpán Prvověncaný král srbský a Demetrios náčelník Arbanastů⁴⁾. Golubinski nejnověji ukázal, s jakým obmyslem počínal si Kalojan naproti papeži. Kalojan žádal o korunu *cárskou*. Innocenc uznal jej za *krále* i poslal mu diadem královský (*regium diadema*). Kalojan vděčně korunu přijal, nepřestáváje psáti se *cářem* (*imperator*). Nejinak bylo s hodností Vasila. Žádána proň hodnost *patriarchy*, ale papež dal mu toliko titul primasa, poněvadž prý obě totéž jest a jen jménem se liší⁵⁾. Avšak Vasil děkoval, že jej kardinál Lev „consecravit in *patriarcham*“. Dopisování mezi Římem a Trnovem mělo mimo nejistotu cest i tu nesnáz, že nebylo tlumočníkův, kteří by rovnou měrou uměli bulharsky i latině;

³⁾ Theiner Mon. Slav. mer. I. 34.

⁴⁾ Golubinski 264—280. Hopf 224.

⁵⁾ Apud nos haec duo nomina primas et patriarcha paene penitus idem sonant, cum patriarchae et primates teneant unam formam, licet eorum nomina sint diversa. Theiner Mon. Slav. I. 25.

překlady zpořizovány prostřednictvím řečtiny. Zřejmého účinku unie neměla; obřady, jako prvé, tak i potom způsobem řeckým vedeny. Kalojan, jsa uznaným králem a poznáv brzy potom, že Frankové nejsou nepřemožitelní, o papeže a sliby jemu dané nehrubě dále dbal ⁶⁾).

K válce s Latiny příčinu zavdali Řekové, přivolavše Kalojana na pomoc. Měšťané i archonti řečtí od hrdých Frankův všude byli tupeni a týráni, jakožto lidé z přirozené zlomyslnosti a obvyklé věrolomnosti přese všechny přísahy vždycky prý zrádlní. Když Latini v Malé Asii a na Peloponnesu byli zaneprázdněni, thráčtí měšťané, vidouce se bez ochrany, vypravili ze všech měst posly s prosbami ku Kalojanovi, panovníku nenávislných jim Bulharův, slibující císařem jej učiniti a věrnost mu zachovávat, ač poskytne-li jim záštity ⁷⁾. Ochotně připověděl Kalojan, že přijde. Válka začala se tím, že Řekové povraždili latinskou posádku v Didymotichu; na to Frankové z Drinopole na rychlo odtáhli. Po měsíci zjevil se Balduin před Drinopolem, ale na baštách a věžích jeho vály již korouhve bulharské. Frankové oblehli město. Kalojan s ohromným vojskem Bulharův a Kumanův spěchal ku pomoci Řekům. Dne 15 dubna 1205 k večeru strhla se bitva. Kumanský velitel Kocas udeřil na tábor franský i úskočně odtrhl jakoby na útěk. Odvážlivci pod hrabětem Bloisským pustili se za Kumany i padli do zálohy. Brzo od nepřátel jako včelami obklopeni; odevšad sršely na ně střely a oštěpy. Obrnění jezdců v těžkých pancéřích, nemohouce obratně se hýbat, klesali muž za mužem. Císař Balduin hrdinsky se hájil bradaticí, až v divé tísní náhle zmizel. Hrabě z Blois, tři sta rytířův a množství vojákův dokrvácelo na bojišti. Boj skončil v noci s úplnou porážkou Frankův. Hrdí druhdy dobyvatelé, rozdělavše na oko strážné ohně v ležení před Drinopolí, pokradmo prchali k moři. Bratr Balduinův Jindřich, chrabrý a šlechtný mladík,

⁶⁾ Dopisy o jednání Innocencia s Kalojanem zachovaly se jen latinské; slovanské originály ztraceny. Theiner Mon. Slav. mer. I. 15—39. Migne Innoc. III. opera. (Paříž 1855). Důkladně a obšírně unii vyložil Golubinski 264—280, arci ze stanoviska pravoslavného; pak Drinov v dějinách círk. bulh. 68—80, a nejnověji Makušev op. cit. 18—26.

⁷⁾ Makušev 35 sld. Maršálka Villehardouina paněti o dobytí Cařihradu ed. Wailly (Paris 1872) str. 211 sld., cap. 80, 81.

zvolen za „baila“ osířelé říše; Dandolo nedlouho po tom skonal. A tak z panství latinského v Thrakii již po roce nezbývalo nic než Cařihrad, Rhaedestos a Selymbria; Renier v Plovdivu zcela byl odtržen ⁹⁾.

Dlouhý čas nevědělo se, zdali Balduin živ či mrtev. Dva měsíce po bitvě byl ještě na živě. Tehdáž zajisté bailo Jindřich psal papeži, že Balduin je živ a zdrav, a že Kalojan prý dosti důstojně s ním nakládá ⁹⁾. Papež neváhal obrátiti se k cíři, žádaje, aby s Latiny se smířil a Balduina propustil, sice že od Uhrův a Latinův silně bude stísněn. Kalojan přijal prý legáta s menší, než slušelo, důstojností, a papežově žádosti za dost neučinil ¹⁰⁾. Téhož roku Balduin skonal, ač nevědomo podnes, jakým způsobem. Maršálek Villeharduin o smrti císařově žádných podrobností nepodává. Řek Niketas vypravuje že Balduin dlouho v Trnově seděl u vězení v těžkých okovech. Když pak Řekové zas k Latinům odpadli, Kalojan nad míru prý se rozlítil a Balduinovi dav ruce a nohy zutínati, do příkopa jej vrhnouti kázal, kde třetího dne bídně zahynul. Pozdější spisovatel Akropolita zaznamenal pověst, že krvavý Kalojan Balduina stíti a lebku jeho v číši sobě upravití kázal, což není než obnovené vydání staré pověsti o Krumovi. Albericus ¹¹⁾ vypravuje báchorku jakous, podobnou biblické povídce o Josefovi a Putifarově ženě, jak prý Kalojanova kumanská manželka, cudnost krásného zajatce překonati nemohouc, jej osočila a on proto ukrutně rozsekán byl. Buď jak buď, jisté jest, že zhytnul násilným způsobem. Dvacet let později v Nizozemsku objevil se Pseudo-Balduin, který sobě zjednal četné strannictvo, až v Lille byl utracen.

Solunský panovník Bonifác dobýval Peloponnesu. Manželku jeho královnu Markétu zatím na hradě oblehli Řekové a spojený s nimi Šišman (*Εὐσιμένης*), Kalojanův náměstek kraje Prosěckého, odkud Strěz nedlouho prvé byl vypuzen. Oblehacím na pomoc ještě v letě přitáhl vítězný Kalojan. Nicméně

⁹⁾ Villehardouin cap. 140—145. Clary cap. 112. Makušev 37—40. Hopf 214.

¹⁰⁾ Quod dominus meus imperator sanus teneatur et vivus, qui ab eodem Johannis satis, ut asserunt, pro tempore honorabiliter procuratur. Theiner Mon. Slav. I. č. LXIII.

¹¹⁾ Ib. č. LXIV. a LXVIII.

¹²⁾ Psal asi l. 1241. Ed. Leibnitz, Hannover. 1698, 440. Engel 404.

Bonifác, vrátiv se z výpravy své, Solun osvobodil; ostatní Makedonii ovšem téměř docela ponechati musil Bulharům ¹²⁾.

Z Makedonie odebral se Kalojan do Plovdiva, kdež většina obyvatelův, kteří téměř výhradně byli Pavlikiáni, nyní byla mu nakloněna. Renier s družinou neviděl zbyti než rychle utéci se do blízké Stanimaky, kdež přetrval třináctiměsíčné obležení. Před odchodem z města vypálil však jedno předměstí, které obýváno bylo od Pavlikianův. Zanedlouho veškerá mysl Řekův od Bulharův opět se odvracela. Bálit se o svou národnost a svobodu; bulharský cíř stával se jim příliš mocným. Hlavní k tomu podnět zavládli Kumani, kteří nešetřice nikde osad řeckých, nejkrásnější zajaté bohům svým obětovali. V Plovdivě vztýčil korouhev svou usurpátor Alexios Aspietas. Kalojan za trest mnoho vynikajících osob dal postinati, paláce spáliti, zdi pobořiti a zkrátka krásné to město z kořene vyvrátiti. Ale po vykonání toho bylo mu spěchati domů, aby pokořil jakýs odboj tam vzniklý ¹³⁾.

Když z jara 1206 válčení obnoveno, stáli Řekové zcela na straně latinské a Kalojan, válče proti Latinům, přestal šetřiti Řekův. Kumani loupili na březích Propontidy, před branami samého Cařihradu. Ohromná kořist odnášena z měst a vsí a tisíce zajatých usazeny nad Dunajem prý v nových osadách stejného jména s místy, odkudž byli odvedeni ¹⁴⁾. Letopisec Niketas nařiká žalostně nad ssutinami kvetoucích druhdy měst, nad pustotou luzných polí, lukův a zahrad, kdež na místě lidí se rozhostila dravá zvířata. Kalojan sám honosíval se, že mstí zločiny císaře Vasila; Vasila nazývají prý Bulharobijcem, on pak že chce býti Romeobijcem ¹⁵⁾. Veškerá skoro Thrakie byla v jeho rukou, krom pevného Didymoticha a Drinopole; v těchto dvou městech vládl Theodor Vranas, jenž, ačkoli Řek, Frankům se v manství dal ¹⁶⁾.

Renier, vysvobozen byv konečně z Stanimaky, kde žili již od koniny, první přinesl jistou zprávu, že Balduin je mrtev. Oblíbený i Řekům bailo Jindřich korunován nyní na císařství

¹²⁾ Niketas ed. Bonn. 815, 817.

¹³⁾ Makušev 44. O osudech Renierových Villehardouin ed. cit. p. 239, 262.

¹⁴⁾ Akropolita n Strittera 711. Hopf 217.

¹⁵⁾ Akropolita l. c.

¹⁶⁾ Hopf 216 sld.

(1206—1216). Bulhary, kterým se mezitím povedlo zničit i Didymotichon, nový císař od Drinopole odrazil, načež táhl podél Černého moře až k Anchialu. Ač nadarmo bylo vše upomínání papežovo Kalojanovi, aby s Latiny uzavřel mir ¹⁷⁾, následkem šťastné výpravy Jindřichovy na čas ustal boj.

Brzy potom 1207 Kalojan o spolek udeřil s Nikejským Laskarisem, leč svazek ten, jakkoli mnohoslibný, netrval dlouho, poněvadž Laskaris, tísněn byv od Seldžukův, s Franky míru hledati musil. Za to Kalojan z nenadání zbaven jednoho z nej-mocnějších nepřátel.

Bonifác král Solunský, nabyv veliké moci, přijel do Kypselý blíž Marice, i smluvil tam s císařem velikou společnou výpravu proti Bulharům. Vraceje se, podnikl z Mosynopole nájezd do blízkých hor, ale tam ze zálohy střelou usmrčen. Hlavu jeho přinesli Kalojanovi, jenž jásal nad smrtí tohoto vzorného rytíře. Po Bonifácovi zůstal mladý syn Demetrios, nad kterým poručnictví vedli dva ctižádostiví Lombardové.

Bulhaři nemeškali přitrhnutí před Solun a obstavili jej oblehacími stroji. Ale tam Kalojan bouřlivý svůj život náhle dokonat. Vojevoda jeho Manastras, rodilý Kuman, z návodu prý cířice Kumánky vešel v noci do stanu jeho, i raniv jej spícího kopím do boku, rychle odešel. Na pokřik cárův ze sousedního stanu, jakoby ničeho nevěděl, přiběhl. Kalojan jeho vinil. Manastras upíral, řka, že to bylo vidění. Nazejtří k večeru cár v hrozných bolestech skonat. Pověst rychle roznesla, že Kalojana probodl sám sv. Demetrios, patron Solunský ¹⁸⁾.

Takový konec vzal 8. tuším října 1207 panovník, jenž tolikou hrůzou naplňoval Byzantince, kteříž jeho nejínak než Skylojoanna t. j. psího Jana nazývali. Jakkoli strannictvím nadchnuty jsou zprávy o něm řeckých a latinských letopisův, předce podstaty jim upírati nelze. Na povaze jeho lpějí skvrny krvavé, jež se ne smýti, ale aspoň vysvětliti dají tím, že to-

¹⁷⁾ Dne 25 května 1207. Theiner Mon. Slav. I. č. LXVIII.

¹⁸⁾ Legenda tato nalezá se již u Clary (Rad V. 156). Dále má ji Albericus 442, král Štěpán Prvověňčaný v životě otce svého Nemanje c. XVII. (Šafařík, Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův) a Srb Domentian (psal 1264) v životě sv. Symeona (Nemanje) a Sávy, vyd. Daničič v Bělehradě 1865 str. 209. O smrti Kalojanově nejobšírněji mluví Staurakios (Akropolita ed. Bonn. str. 236).

varyštvím s Kumany na se vzal zlé jich vášně. Bulhaři pamět jeho ovšem vysoce slavili, jmenujíce jej cárem „velikým, blagočtivějším“. A podnes nevymřela památka jeho; v pověstech Bulharův thráckých zpomíná se co „car Kalijančo“¹⁹⁾.

Ztrativše cáře svého, odtáhli Bulhaři od Solunu. V Trnově na uprázdňený stolec císařský zasedl *Boril* (*Βοριλας*, u Frankův *Burile*, *Burus*), Kalojanovy sestry syn. Domnění, že byl spoluvinníkem vraždy spáchané v ležení před Solunem, nezdá se nám býti nepodstatné; k utvrzení svého práva za manželku pojal choť Kalojanovu. Zákonitý nástupce trůnu, nezletilý syn *Asěňův Jan Asěň*, uprchl s bratrem svým *Alexandrem* do Rus²⁰⁾. Veliká říše začala se drobiti. *Štěř* s pomoci velikého župana srbského a potomního prvního krále *Štěpána*, syna *Nemanjova*, *Šišmana* vypudil z Prosěku a opět se tam usadil²¹⁾. *Slav* (*Σθλάβος*, *Esclas*), bratranec *Borilův*, odpadl a na nedostupném hradě *Melniku* založil si neodvislé panství, kteréž sahalo až k *Ochridě*; chytrý ten muž, hledaje prospěchu svého, brzo k *Bulharům*, brzo k *Frankům*, brzo k *Epirotům* se připojoval, ale nikomu se nepoddával²²⁾.

Boril za příkladem strýce svého chtěl ve výbojných výpravách proti *Frankům* pokračovati, spolčiv se s *Laskarisem*. Avšak vojska jeho u *Berrhoei* císař *Jindřich* rozprášíl a *Boril* sám s vojskem 33000 mužův dne 31 července 1208 u *Plovdiva* od 18000 *Frankův* na hlavu poražen. Porážkou touto nejen sám přinucen k pokojnějšímu chování, ale i *Slavovo* tím postavení zhoršeno.

Frankové z bojiště přiblížili se hranicím země *Slavovy*. Ten pak, válce chtěje uniknouti, odhodlal se holdovati císaři. Odebrav se do tábora, císaři střevis i ruku políbil, načež přijat jest za mana, ba slíbena mu celá „la grande Blaquie“, t. j. *Bulharsko*. Koncem téhož roku přišel do *Cařihradu* a dostal

¹⁹⁾ Zachariev 60.

²⁰⁾ Akropolita cap. 13 a 20.

²¹⁾ Král *Štěpán* I. c. Podivili sme se, čtouce u *Makuševa* str. 12 o zprávách krále *Štěpána* „въ жизни брата своего, св. Симеона“.

²²⁾ Akrop. cap. 24. Hopf jméno jeho u *Řekův* a *Frankův* zkomolené napravil v *Seatoslav* (bulh. bylo by *Světoslav*), ač mylně; poukazujeme k slovu pomenku: „*Slavu despotju věčnaja pamet*“ (*Rakovski* *Asěň* 51). „Totam terram de Sclave“ čteme v listině z l. 1228 (*Ljubić Monumenta* III. 402).

tam co důležitý spojenec nejen titul „despoty“, ale i pobočnou dceru císařovu za manželku. Domů vyprovodila ho četa rytířův pod velením Eustacha, bratra císařova ²³⁾.

Brzo potom se Frankové začali mezi sebou krutě sváříti. Biandrate a Buffa, poručníci nezletilého krále Solunského, zproštěni jsouce nájezdův Kalojanových, spikli se s četnými pány lombardskými v Makedonii, Thessalii a Helladě, aby založili velikou říši, prostírající se od Peloponnesu do Drače i Plovdiva. Srdnatých vojinův a pevných hradův měli k tomu dostatek. Císař ještě v prosinci 1208 proti nim vytrhl pod záminkou, že jde na Bulhary. Přes osněžené pláně a zamrzlou Marici dostal se do Makedonie. Tam nastalo sražení. Lombardská posádka v Sěru chtěla Borila zavolati na pomoc, ale řeční měšťané vpustili zástupy císařské. Teprv 1210 zjedнан opět pokoj.

Císařství latinské potom nepřestalo býti tísněno. Stálit proti němu čtyři nepřátelé, totiž epirský Michael, prosecký Strěz, bulharský Boril a nikejský Laskaris, stejný majíce prospěch ze zeslabení cizích dobyvatelův. Michael, spojiv se s Strězem, 1210 vpadl do jižní Makedonie. Laskaris v Malé Asii statně odrazil i Franky i Seldžuky. Boril od činného účastenství brzy odvrácen vnitřními záležitostmi říše své.

Ukázali sme svrchu, jak pevně se víra bogomilská v Bulharsku uhnízдила a jak ze Srbska byla vyhoštěna. Ze Srbska přenešena do Bosny, kdež našla půdu velice příhodnou. Kulin bán, jehožto dobří dnové podnes jsou v paměti národa jihoslovanského ²⁴⁾, mírnou svou politikou přese všecko úsilí papeže i Uhrův docílil více, než jiní za krvavých válek. Bogomilové nalezali u něho vydatné ochrany, ač nebyl-li on sám přívrženec viry jejich. V Bosně obecně je nazývali Patareny. Vlach Reniero Sacchoni, který drahně let byl učitelem patarenským, později však odpadl, a vstoupiv do řádu dominikánského i inquisitorem se stal, zachoval nám zprávu, jakého rozkvětu Bogomilství dosáhlo počátkem XIII. století. V šestnácti biskup-

²³⁾ Hopf 220. Makušev 51. Akrop. cap. XXIV. Henri de Valenciennes. pokračovatel kroniky Villehardouinovy, cap. II. IX. XI. (Villehardouin ed. Wailly 309, 331).

²⁴⁾ Přísluví, ku př. Kuljena bana od dobrijev dana. Daničić, Poslovice. Zagreb 1871, číslo 1882.

stvích od břehův oceánu Atlantického až k Černému moři sídli neščíslní věřící. Biskupství bylo ve Francii troje, v horní Italii sedmero, v zemích jihoslovanských troje, „Sclavoniae“ (Bosna), Dragovičské (Makedonie), Bulharské. Ve Philadelphii „in Romania“, dle Račkého nepochybně v Plovdivě, byla bogomilská obec jazyka řeckého. V Cařihradě samém dvě byly obce, ecclesia Latinorum et ecclesia Graecorum, starší z tuzemcův, mladší z Lombardův a Francouzův složená. Pohříchu podrobnějších zpráv o zeměpisném rozšíření zajímavé této věrouky není.

Boril podniknul boj proti Bogomilstvu. Učitele jejich a čelnější věřící po celé říši kázav zjímati, svolal na den 11 února 1211 sbor duchovních i boljarův do Trnova. Někteří zajatí Bogomilstvo odpřisáhli; jiní, kteří nechtěli náuky své se odríci, dle zákonův církevních ztrestáni a vypovězeni. Nad věrou bogomilskou pronešeno slavnostné prokletí. Cář rozkázal pak přeložiti zákonník proti Bogomilům (sborník) z jazyka řeckého.

O pohnůtkách ku pronásledování mocné sekty, která od předchůdcův Borilových nejen nechávána byla s pokojem, ale dle našeho domnění při revoluci Asěnovcův podobně jako při vzpourách XI. století nemalé měla účastenství, mezi učenými různá jsou domnění²⁶⁾. Rački má za to, že po přerušení svazků s Římem vláda sama do rukou vzala vyšetřování proti kacířům, podobně jak se dalo v Srbsku a v Byzancii. Palauzov skutek Borilův vykládá z náboženské horlivosti. Drinov, s Palauzovem nesouhlasí, tvrdí, že Boril jednal dle přání papežova, i odvolává se při tom na zprávu Alberichovu, že tehdy do Trnova poslán nějaký kardinál s neznámými rozkazy²⁷⁾.

²⁶⁾ „Прѣжде бо царства jeho никто же и сзтвори православный сѣи събор“ čteme v synodiku.

²⁶⁾ Rački v Radu VIII. 178. Drinov Истоп. прегледъ на бълг. църква 83.

²⁷⁾ Zajímavost jest, co král Štěpán Prvověncaný v životopise otce svého Nemanje, mluvě o Strězovi, tou dobou odpadlíku říše bulharské, praví o Borilovi, že jest mučitelem, „jenž duši své plodí lahodu krve rodu svého proléváním; bez čísla i jiných lidí hubil, chtěje vyhladiti i zemi i moře“. (Šafařík Památky kap. XVII). Celá průpověď nedopouští jiného smyslu, než že Štěpán viní Borila z houfného vraždění svých poddaných Bogomilův.

Na jaře 1211 zahynul Strěz. Podporován od Borila udeřil na Franky. Ti jej však s pomocí Michaila epirského, jenž tehdy na obměnu zase jich se přidržel, na rovinách Pelagonie potřeli. Se zbytky vojska svého obrátil se Strěz proti mírumilovnému i učenému Štěpánu Nemanjići, velikému županu srbskému, někdejšímu dobrodinci, který mu byl dopomohl k trůnu. Štěpán k němu vyslal bratra svého, tehdejšího jeromonacha, potomního arcibiskupa Sávu, aby ho přiměl k míru; ale posláni toto bylo nadarmo. Krátce potom padl Strěz, zavražděn byv od jednoho ze svých lidí. Pověst, nelibujíc si u věcech přirozených, rozhlásila, že zemřel smrtí neobyčejnou, proboden od sv. Symeona (t. zesnulého nedávno krále Nemanje) aneb od anděla, podobně jako Kalojan od sv. Demetria ²⁶⁾. Území Strězovo nad středním Vardarem i dlouho potom považováno za jakýs celek; ještě 1228 zpomíná se „terra, que fuit de Straces“ ²⁷⁾. Bulhři čítali v kostelích „Strězju sebastokratoru“ věčnou pamět ³⁰⁾, kdežto Srbové jej kladli mezi bezbožné ukrutníky.

Byzantský císař Jindřich stál tehdy bez spojencův jediné na vlastní své moci; opuštěn byv od Benátčanův, užíval pomoci jen od papeže. Velmožové radili mu, aby za manželku pojal Marii, dceru Borilovu; tím že nabude mocných i udatných spojencův, kteří by jinak zeslabené říši jeho škoditi nepřestali. On dlouho hrdě se vzpíral, až k tomu svolil. Svatba slavena s velikou nádherou (asi 1213). Ale naděje v tento sňatek kladené se nesplnily ³¹⁾.

Král Štěpán srbský zachoval zprávu ³²⁾ o výpravě Borilově spolu s císařem, zetěm svým, proti Srbům. Přišli prý až

²⁶⁾ Hopf 243. Makušev 12 sld. Král Štěpán l. c., arci nejapným slohem rhetorickým. „I toj nošti kopijem vyd. probode i (jej) angel božij“ praví Domen-tian vyd. Daničić v Běl. 1865, 209. Srovn. Theodosija vyd. Daničić (co Do-mentiana) v Běl. 1860, 103 sld. Báječný život Strězův v Glasniku VIII. 144. Viz i pozdního Daniele 183.

²⁷⁾ Ljubić Monumenta III. 402.

³⁰⁾ Rakovski Asen 51 (pomeník u synodiku).

³¹⁾ Hopf 246. Clary š. 116—118.

³²⁾ Život sv. Symeona kap. XVI.

do Niše, ale bylo jim s nepořízenou se navrátiti; zázračně prý poražení pomocí sv. Symeona. Ve zprávách jiných o válce této ničeho sme se nedočetli.

V Bulharsku Borilovi již po delší čas bylo bojovati s Janem Asěnem, jenž s četou Rusův z vyhnanství se navrátil, Borila porazil, velké obluby došel a drahnou část země obsadil. Boril zavřel se na Trnovo, kde oblehán plných prý sedm let. Prosil odtud i papeže o pomoc. Když přívrženci jeho ocháblí, uprchl (1218), na útěku však lapen a oslepen³³⁾.

³³⁾ Akropolita u Strittera 722. Sedm let trval snad celý boj Borila a Asěnem, ne pak obležení Trnova samo. Obvyčejně klade se vláda Borilova 1207—1217. Stritter a Golubinski mají 1207—1221. Jan Asěň II. dle nápisu Trnovského z l. 1230 panovati začal 1218.

Hlava XVI.

CÁŘ JAN ASĚN II.

Největší rozkvět říše bulharské za cíře Jana Asěna II. (1218—1241). Bitva u Klokotnice a obsazení celé Thrakie a Makedonie. Vnitřní rozvoj v Bulharsku. Město Trnovo. Spolek cíře Asěna a císaře Vatacesa proti Frankům. Obléhání Cařihradu. Poměr Asěnův k papeži a k Uhrům.

Jan Asěn II. „syn staraago Asěně carě“ ¹⁾, největší z panovníků dynastie Asěnovské, říši, ač ji přejal vnitřními boji zeslabenou, k největšímu přivedl rozkvětu. Jakkoli nebyl vládce výbojný, opatrnou politikou takový dal hranicím círství bulharského rozsah, jakého mnoho století před tím neměly a později nikdy zase nedosáhly. Památku jeho nekalí žádná nelidskost; bylťe vlídný lidumil. Byzantinec Akropolita praví o něm, že „pokládán byl ode všech současníkův za muže podivuhodného a štěstím obdařeného; neboť ani proti domácím nepřem nezůřil, ani zbíjením Řekův se neposkvrnil, jak v obyčeji měli ti, kdož před ním vládli nad Bulhary. Proto nejen Bulharům, ale i Řekům a jiným národům drah byl a mil“. A bezejmený mnich bulharský o něm zaznamenal: „Jan Asěn cíř veliký i zbožný, syn starého Asěna cíře, hojnou maje k Bohu lásku, proslavil a prosvětíl bulharské círství více, než všickni cířové bulharští před ním; kláštery vystavěl i ozdobil

¹⁾ Tak čteme na nápise z l. 1230, v Euthym. živ. sv. Petky (Rakovski Asěn 12), v pomeníku cářův (ib. 52). Mylně pokládají ho někteří za syna Kalojanova.

velice zlatem i perlami i kamením drahocenným, i všechny svaté i božské kostely mnohými dary obdaril, i štědrost čistou na nich projevil, i každý kněžský stupeň, archiejeje, jereje i diakony mnohými ctmi poctil, a konečně, hledav toho s mnohou touhou, patriarchát obnovil cárství bulharského²⁾.

Cařihradská říše Frankův tak velice tou dobou seslábla, že pokrokům moci bulharské a řecké valně odpírati nemohla. Císař Jindřich zemřel 1216 v Solunu, dle obecného mínění jedem; jedni otrávením tím vinili ženu jeho, krásnou Bulharku, jini důvěrníky jeho. Hopf vinu sčítá na Lombarda Biandrata. Na stolec Cařihradský po smrti „druhého Aresa“, jak Řekové Jindřicha zvali, nastoupiti měl svak jeho *Petr de Courtenay*. Ten však, když od Drače táhl k Solunu, od Epirotův zrádně byv zajat, v zajetí zemřel. Po delším mezivládí nastoupil bratr Petrův *Robert*, nevzdělaný zbabělec, jenž bídný trávil život, ovládan jsa od jiných. L. 1220 přišel do Cařihradu bez překážek Uhrami a Bulharskem, kudy mu přibuzenství cestu klestilo. Svak Robertův byl Ondřej II. král uherský, a ten rok před tím vstoupil ve svazky přátelské s Asěnem, dav mu dceru svou Annu za manželku³⁾.

Robert z Cařihradu po nekalých plotkách milostných musel utéci (1228). Nástupce jeho *Balduin II.*, syn *Petra de Courtenay*, byl nezletilý chlapec, kdežto ohrožené říše obrana vyžadovala muže dospělého a rázného. Někteří radili, aby za poručníka vzat byl Asěň, příbuzný Balduinovi co zeť krále uherského. K upevnění přízně měl Balduin zasnoubiti si rovněž ještě nezletilou Helenu dceru Asěnovu⁴⁾. Asěň ochotně slibil, že by pak Thrakii Balduinovi od Řekův vydobyl. Ale strachem před Bulhary i agitací duchovenstva zámysly tyto zmařeny a za spoluvládce Balduinovi místo pravoslavného Asěna povolán *Jan de Brienne*, bývalý král Jerusalemský. Ten, ačkoliv přijel (1231) se silným vojskem, nedošel velké obliby pro nečinnost a lakotu svou. Mnozí rytíři raději proto chtěli sloužiti pod

²⁾ Rakovski Asěň 50, 54.

³⁾ Theiner Mon. Hung. I. 21 (l. 1219): cum Azeno Bulgarie imperatore mediante nostra filia matrimonium celebravimus.

⁴⁾ Že Helena to byla, vysvitá ze Sanuda u Bongars, *Gesta dei per Francos* II. 73, jenž píše, že Asěň tuto dceru pak dal cis. řeckému. Viz rodokmen na konci hlavy XVII. Helena nar. 1225.

prápory bulharskými, než pod latinskými, majíce u Asěna dostatek odměny, kdežto v Cařihradě se skrovným žoldem spokojiti se museli⁵⁾).

V krajinách pod Pindem vzrostla mezi tím nová říše, která brzo se stala důležitým činitelem v dějinách poloostrova. Po Michaelu I. epirském 1214 následoval tam bratr jeho *Theodoros*, válečník divoký a dané víry nedbalý. Dobyv Ochridu, Prilěpu, Pelagonie (Bitolska) nepokojným byl sousedem i Slovanům i Frankům. Despot Slav vol nevol musel se mu přidružiti i vstoupiti s ním v příbuzenství, za manželku pojav jednu neteř Theodorovu. Arbanasi se mu poddali, vzdorující tehdá pod náčelníkem Demetriem Benátčanům Dračským. Draž i ostrov Korfu padly v moc jeho, ba 1222 padl i Solun. Říše Theodorova sahala od moře Adriatického k Egejskému, od zátoky Korintské k řece Marici. Tu přijal titul císařský, byl od arcibiskupa Ochridského Demetria Chomatiana korunován a jal se raziti mince s svým obrazem.

Maloasiatským Byzantincům po smrti Laskarově od 1222 vládl *Jan Dukas Vataces*, panovník činný a horlivý. Dobyv mnoha ostrovů Franky obsazených, vedl války i v Evropě a zradou měšťanův zmocnil se i Drinopole. Drinopolští získání však brzo i od nového epirského císaře Theodora, jenž město vzal pro sebe.

Asěn s Theodorem zprvu se spolčil, i k utvrzení smlouvy Theodorův bratr Manuel za manželku pojal Marii, nemanželskou dceru Asěnovu. Po některém čase Theodorovi bylo však nepohodlné zachovávatí přísahy a smlouvy s Asěnem; na místo přízně mezi spojenci nastoupilo nepřátelství. I vytrhl s ohromným vojskem Řekův a Frankův do Thrakie. U vsi Klokotnice, kdesi opodál Marice řeky, setkaly se v dubnu 1230 nepřátelské voje. Asěn na Theodora udeřil s houfcem sotva tisíce žoldnérův kumanských; zrušená smlouva před cárem na žerdi něšena. Theodor úplně poražen a s mnohými velmoži zajat. Asěn, podržev si vzácnější vězně, sprosté vojíny hned po bitvě ze zajetí propustil domů. Sám pak válečně vešel do říše Theodorovy.

Neobyčejnou mírností a lidskostí, jakéž Řekové ani od

⁵⁾ Makušev 58—61. Hopf 252 sld.

domácích panovníkův nepoznali, získal sobě Asěn náklonnost obyvatelstva dobyté říše. Vesnický lid v zemích Theodorových většinou arci byl slovanský. Bez boje připojil Asěn k říši své Drinopol a veškerou téměř Makedonii i Albanii až k Drači ⁶⁾. Zanechav v hradech posádky a výběrčí daní, dobytým zemím ničeho dále neukládal. Slované jazyka bulharského opět spojení byli pod jedním žezlem. Říše bulharská dospěla tehda největšího objemu, dotýkajíc se trojího moře. Mimo vlastní Bulharsko mezi Dunajem a Balkánem náleželo k ní Braničovo i Bělehrad, Niš a Velbužd, Thrakie s Didymotichem i Drinopolem, celá Makedonie, totiž kraje Šerský, Skopijský, Prilěpský, Děvolský a Ochridský, pak země Arbanastův s Elbassanem (*Ελβασον*) až po Drač. Vládce Melnický, despota Slav, z jeviště odstoupil, bezpochyby zemřev co jeden z prvních dvořanův Asěnových ⁷⁾. V Solunu a v zbytecích říše epirské vládl Theodorův bratr *Manuel*, zeť Asěňův, nazvav se císařem. Na západě s Asěnem hraničil druhý jeho zeť, král srbský *Štěpán Vladislav*, jenž s ním trval ve spojení velice přátelském. Za slavné této doby zbudoval Asěn v Trnově nádherný chrám (nyní mečet), v němž o činech svých zůstavil tento nápis:

„Léta 6738 (t. j. 1230) indikce třetí. Já Jan Asěn v Christa Boha věrný cár i samodržec Bulharův, syn starého Asěna cáře, zbudoval sem z základův i malbami úplně ozdobil sem přestný tento chrám ve jménu sv. 40 mučenníkův, jichž pomocí v dvanáctém létě cárství svého, kteréhožto léta malován chrám tento, vytáhl sem vojensky do Romanie i porazil sem vojsko řecké, i samého cáře kyr (pána) Thodora Komnina jal sem se všemi boljary jeho. A země veškeré sem dobyl od Odrina i do Drače, řeckou, pak arbanaskou i srbskou. Toliko města okolo Cařihradu i město to samo drželi Frankové; ale i ti pod ruku cárství mého se podrobili, poněvadž jiného cáře neměli, než mne, i mně k vůli dni své trávil, an Bůh tak повеlel.

⁶⁾ O boji Asěna s Theodorem viz Akropolitu (cap. 25), který je pro dobu tuto pramenem hlavním. Srov. Alberika 536. O rozsahu říše Asěnovy 1230—1241 srov. Akropolitu l. c., privilegium Dubrovčanům (viz doleji), Euthymia život sv. Petky (Rakovski Asěn 12) a seznam biskupství bulharských za Jana Asěna II. (ib. 53).

⁷⁾ V pomeníku (Rakovski Asěn 51) píše se mu věčná pamět.

Neboť bez něho ni dílo ni slovo nekoná se. Tomu sláva na věky. Amen⁹⁾

Město Trnovo cár Jan Asěn II. vůbec znamenitě zvelebil. Stolice cárův bulharských za těch dob arci jiný poskytovala pohled, nežli dnešní Trnovo se svými ssutinami. V památkách starobulharských dle způsobu byzantinského zvuchými slavena jest epithety; sloveť tam „carigrad Trnov“ aneb „bogospasnyj carigrad, carica gradovom, carskyj, carstvujašti, slavnij, přeslavnij grad“, druhý slovem i skutkem po „Konstantinovu gradu“¹⁰⁾. Kdy Trnovo založeno, nevíme. Dle pověsti prý obří s velikým namáháním město vystavěli; dle jiných zakladatelem je Krum. Před povstáním Asěna i Petra málo kdy o Trnově je zmínka, leda že bylo kolébkou povstání Šišmana, otce Samuelova. Teprvé bratři tito povýšili Trnovo, položivše sem stolicí svou i sídlo arcibiskupa, náčelníka nově zřízené národní církve bulharské. Není nemožné, že z toho města i původ svůj měli.

Až po dnešní den poloha staré metropole bulharské neobyčejnosti a velikoleposti překvapuje každého cestovatele.¹⁰⁾ Byzantinec Niketas Choniates trefně naznačil krátkými slovy povahu sídla Asěnovcův: „Trnovo, nejpevnější a nepřednější všech pod Haemem měst, mohutnými hradbami jest ohrazeno, tokem říčním rozděleno a na vršku hory vystavěno“. Sestávaloť původně z dvou akropolí, mezi nimiž prudká řeka protékala, podobně naší Praze s Vyšehradem a Hradčany nad Vltavou.

Se severního svahu hor balkánských bystrým proudem k Dunaji splývá řeka Jantra, stisněná jsouc mezi vápencovými skalami, plochými nahoře a po stranách strmými. Nesčíslné

⁹⁾ Odkryl Daskalov, Чтения въ обществѣ исторіи и древн. росс. при моск. унив. 1859. II. Матеріалы славянскіе str. 19. Otišt. u Rak. Asěn 9, kde i snímek.

¹⁰⁾ Srov. byz. βασιλεύουσα πόλις, ἡ βασιλις τῶν πόλεων, ἄστυ βασιλειον atd. o Cařihradě. Krause, Die Byzantiner (Halle 1869) 15.

¹¹⁾ Vyobrazení Trnova viz v Lejeana Voyage en Bulgarie, Tour du Monde XIII. 1873, 143. O Trnově viz Neofyta Kotlence Землеописаніе (Kragujevac 1835) 17 sld. Grigoroviče Очеркъ нут. 171—176, Barth, Reise durch das Innere der Eur. Türkei. Berlin 1864. Obšírný popis Trnova vyjde v spise p. Kanitze.

jsou její okliky. Z nejkrajnějšího místa jednoho velikého záhybu vystupuje vrch, ze tří stran řekou, ze čtvrté strany (na západ) ohrazený strmými terassami. Je to ostroh, v jakých Slované při zakládání hradův zvláště si libovali. Jediného přístupu k němu poskytuje podivný viadukt z vápence, ne umělý, ale přirozený, asi dva sáhy široký a padesát stop vysoký, který z doliny k vrchu vystupuje. Cestovod ten na jediném místě k snadnější obraně schválně je protřžen nevelikou roklí. Od té průtrže asi na dostřel šípem vypíná se na horním konci viaduktu brána, která stojí podnes. Vrch slove nyní bulharsky *Carevec* (Carjuvic nářečím Trnovským), turecky *Hissar* (hrad). Na něm zbudován byl vlastní *Trnov grad*. Ještě v XVII. stol. stál nahoře starý císařský hrad. Turecký zeměpisec Hadži Chalfa († 1658) píše ve svém zeměpise ¹¹⁾: „Uprostřed města vypíná se šestihraný zámek z tesaných kamenův, s pěti branami. Řeka Jantra zámek obtéká v podobě půlměsíce, a dvěma věžema je on s vodou ve spojení“. Nyní nenalezneš nahoře než neladné ssutiny. Na Carevci vystavěny byly císařské „*palaty*“ (paláce), iže sut stvoreny toploty radi“ ¹²⁾, tam byla residence Asěnovcův, Terterovcův, Šišmanovcův. Jeden palác vystavěl císař Jan Alexander (1331—1365); v něm odbyván koncil proti Bogomilům a Židům 1355 ¹³⁾. Vedle sídla světského panovníka vypínalo se sídlo duchovního vládce Bulharův, *patriarchia* čili katedrála, kostel „Vznesenia Christova, mater crkvam blžgarskago carstva“ ¹⁴⁾. Dle zpráv letopisův ruských patriarchii Turci po dobytí města obrátili v mečet. Nyní úplně zmizela; ani místa zevrubně ustanoviti nelze. Na podnoží Carevce bělal se kostel sv. *Petky* či *Paraskevvy*, jejíž tělo Jan Asě II. se svolením Frankův z Epivatu (tur. Bojados), přímorské osady, dvanáct hodin od Cařihradu vzdálené, převésti dal do Trnova a tam v „*crkvi carstěj*“ uložit, kteráž nepochybně od téhož císaře i vystavěna ¹⁵⁾. Turci po zničení Bulharska vzali celý

¹¹⁾ Hadschi Chalfa, Rumeli und Bosna. Aus dem Türk. von Jos. von Hammer. Wien 1812, 42.

¹²⁾ Domentian 329.

¹³⁾ Legenda o sv. Theodosiu Trnovském. Golubinski 679.

¹⁴⁾ Starobulh. zpráva o obnovení patriarchátu (Rakovski Asě 51).

¹⁵⁾ Euthymiův život sv. Petky u Rak. Asě 13.

Carevec pro sebe a na místě zbořeného v boji kostela sv. Petky 1435 vystavěli mečet, který trvá do dnešního dne ¹⁶⁾. Třetí kostel vystavěn byl na úpatí Carevce naproti Trapezici na břehu Jantry, kostel sv. apoštolův Petra a Pavla, dnešní mitropolie Trnovská, jediný chrám, jehož Turci ušetřili.

Na pravém břehu Jantry, naproti Carevci, vypíná se osamělé skalisko se strmými svahy, asi sto stop zvýši. Na vrcholku neveliká je plocha, kde stál „slavný grad Trapezica“. Nepřístupné a pevné to místo již Římané vyhlídli sobě k pevnůstce, jejíž stopy podnes lze rozeznati, dle sdělení cestovatele Felixe Kanitze, jehož veliké panorama Trnova nejvíce nám poskytlo poučení o poloze pamětihodného toho města. Na Trapezici 1195 cář Asěn I. vystavěl chrám sv. Jana Rylského; v něm uloženy ostatky patrona říše bulharské, mnohé prý čínice zázraky ¹⁷⁾. Mimo to odpočívaly v Trapezici u sv. Apoštolův ostatky sv. Gavрила Lěnovského ¹⁸⁾. Dnes vše zaniklo. Na Trapezici (lidé říkají také Trepevica) za našich dnův žádných budov není; křovím tě zarostla a ovce na ni se pasou. Po větš výpravuje, že za starých časův skvěly se nahoře paláce cářské a sedm kostelův. Stály-li tam v skutku takové budovy, nebyly než těsné a nepatrné, neboť prostor hradiště toho jinak nedopouští. Od zlatachtivých se tu hledají poklady; vykopali prý leccos drahocenného. Pod Trapezicí stál na těžé straně Jantry naproti dnešní mitropolii kostel sv. Dimítřa, založený od bratří Asěna a Petra. V něm korunováni cářové bulharští. Nyní je v rozvalinách; zbyla jen stěna oltářní. Bulhaři Trnovští před málo léty ssutiny otočili zdi, aby je před zkázou uchováli ¹⁹⁾. Spojení Trapezice s ostatním Trnovem prostředkoval most o dvou obloucích, k němuž z města vedla brána.

Město Trnovo samo prostírá se na západní straně Carevce od úpatí jeho až k okolním vrchům, na sever a na jih stísněno jsouc klikatými břehy Jantry. Břehy řeky tak jsou strmé, že jiné obrany na mnoha místech nebylo zapotřebí. Za Hadži

¹⁶⁾ Шишков История на българския народъ. Цариградъ 1873, 263 dle arab. nápisu na mečetu: 839 hedžry. Vystavěl jej Gazi Feruz beg.

¹⁷⁾ Euthym. živ. Jana Rylského v Glasniku XXII. 286.

¹⁸⁾ Golubinski 663.

¹⁹⁾ Daskalov 27.

Chalfy vedly přes Jantru jen dva mosty, jeden k Trapezici, druhý na jih. Trnovo znenáhla vzrůstalo; za Borila 1211 mělo pouze jeden větší chrám²⁰⁾. Ze slov Srba Domentiana, jenž 1253 sepsal život sv. Sávy, že chrám 40 mučenníkův byl „při řece Jetrě v *gradě novém* a v městě rekomém Trnově“²¹⁾, soudili bychom, že město, jsouc vlastně rozšířeným podhradím Carevce, z části teprve snad od Jana Asěna II. vystavěno bylo, podobně jako naše pražské Nové Město od Karla.

Chrám 40 mučenníkův, památka Asěnova, a spojený s ním veliký klášter, stál na severní straně města u samé řeky. Zvali ho *veliká lavra*. Tam pochováváni cárové bulharští, tam prý zázraky se děly na hrobech Ilariona Moglenského a četných jiných svatých, jichž ostatky do Trnova přinešeny z vítězných výprav Asěna I., Kalojana a Jana Asěna II. Na stěnách chrámových byly nápisy, které podnes stojí v mečetu. Mimo chrám 40 mučenníkův v městě drahně bylo jiných kostelův i klášterův. Po dobytí města kostely proměněny v mečety anebo nejvíce v lázně, v nichž podnes spatřují se mezi jinými památkami mnohé skulptury, představující příběhy z Nového Zákona. Hlavní lázeň (Baš hamam) ku př. druhdy byl chrám Bohorodice.

Skalný viadukt, vystupující z města na Carevec, zvláštní měl úlohu v dějinách starého Trnova. Průvody, jdouce z hradu neb na hrad, zde s obzvláštním leskem jeviti mohly okázalost a nádheru svou. I ku krvavým činům poskytoval příhodného jeviště.

O nejbližším okolí Trnova se z doby posledního patriarchy Trnovského Euthymia dochovala zajímavá zpráva. „U Trnovského města je místo, řekou jen oddělené, zjevné vůkol a travou porostlé, stékajícími vodami hojně ovlažené, oči již před okusem občerstvujíc vod příjemností, stromovím posázené, všelikých plodin i květův rozmanitostí plné i lesem převýšené hustým i prostranným. Na místě tom chrám byl přechistě Panny, Christovy matky i Bohorodice, v němž každoročně scházelo se z celého města množství s ženami i s dětmi

²⁰⁾ Sněm církevní 1211 „sěde v iže togda *jedinoj* ot velikych crakov“ (Synodik).

²¹⁾ Domentiau (Bělehrad 1865) 333.

slavit svátek²²⁾. Ze slov těch vidíme, že i mniši, byzantskou učeností proniknutí, vedle bezduchých holých frází a nekonečných biblických reminiscencí péra svého propůjčiti uměli také živému rozkošné krajiny popisu. Ale příklad ten bohužel nad pomyslení je vzácný. Trnovčanín Řehoř Camblak, arcibiskup Kyjevský, který ta slova napsal, učinil to ne k chvále Trnova, ale aby vyložil, jak patriarcha Euthymij pro nemravnosti na tom luhu páchané svátek onen zrušil. Z jiných pramenův vysvitá, že místo to, od města na jihovýchod položené, *Sveta gora* slulo, jakož i podnes tak se nazývá. V XIV. století byl tam klášter sv. Bohorodice, v němž sv. Theodosij Trnovský některý čas přebýval²³⁾. Za Hadži Chalfy stál na té hoře les, „jehož stromy nebývají káceny, aby dobytek tam stínu a potravu měl“²⁴⁾. Nyní je holá, a slavnosti své na ní odbyvají Turci.

Rovina neširoká, která na jižní straně města se prostírá, slove nyní *Marino* či *Morno pole*. Na ostatních stranách obzor zakryt jest horami. Řekn nad městem i pod ním svírají skály, kteréž nepropouštějí než těsný průchod, snadný k obraně. Celé okolí Trnova poseto bylo kláštery, založenými od cářův, cářic a boljarův. Jednu hodinu pod městem nad Jantrou podnes stojí dva, na každém břehu jeden, sv. Trojica a Preobrazenie. Mimo tyto dva ještě jich více v horských úvalech je rozptýleno: Prisovský sv. Archandělův, Plakovský sv. Eliáše, Kapinský sv. Mikuláše, Ljaskovský sv. Apoštolův a j. Mnohé z nich honositi se mohly památkami rukopisnými, které na věčnou škodu z největší části již přišly na zmar.

Půl hodiny severovýchodně od Trnova na planině stojí stará osada *Arbanasi*. Pověst vypravuje, že když prý cár jeden bulharský oženil se s dcerou císaře byzantského, přivedeno jest prý sedmdesát rodin řeckých a na tom místě osídleno. Někteří novobulharští spisovatelé mnoho o tom bájili. Než osada ta není starší čtyř století²⁵⁾.

V Trnově středíště bylo veškerého bulharského života za

²²⁾ Život Euthymia, Glasnik XXXI. 277.

²³⁾ Rad VIII. 184.

²⁴⁾ Hadži Chalfa 42 (omylem tam *Svetifora*).

²⁵⁾ Viz hl. XXVII.

XIII. a XIV. století. Zde sídlil cár i patriarcha, zde byl dvůr císařský a obydlí četných velmožův. Měšťané Trnovští nejednou v událostech politických činné brali účastenství. Veliký je v té věci rozdíl mezi Srby a Bulhary. Srbové za středověku, podobně jako mnozí národové západoevropejští, nikdy neměli stálého střediska duševního i politického; králové a císařové jejich střídavě sídlili buď v letohrádcích Kosovské roviny, v Zvečaně, Pauně, Svrčině, Porodimli, buď v městech Rase, Prizrenu, a po dobytí Makedonie i v Skopji aneb Prilěpu, v pozdějších pak dobách v Kruševci, Smederevě, Bělehradě, nikde na stálo se nezdržující.

Za Jana Asěna II. po tolikých válkách nastal konečně mír. Obchod, zbaven jsa nejistoty a překážek, svobodně počal se rozmáhati. Slovanským Dubrovčanům, kteří poněmálku všekeren obchod ve vnitřním poloostrově uvedli do svých rukou, od Asěna dostalo se znamenitých výsad²⁶⁾, aby po jeho říši chodili a kupovali i prodávali bez starosti, jakožto „vsevěrnii ljubovni goste carstva mi“. Ještě v pozdějších dobách zpomíná se „čistoje prijatelstvo“ mezi přeslavným cárem Janem Asěnem a obcí Dubrovnickou²⁷⁾.

I církevní život se rozmáhal. Klášterům dostávalo se od Asěna velikých nadání, jako klášteru Rylskému²⁸⁾ a klášterům Athonským, zvláště Lavře a Protatu²⁹⁾, jež okřivaly od zpousty, kterouž na posvátném poloostrově byl způsobil loupeživý Latinský biskup Sebaský. Přivrženci různých věrouk, zdá se, že svobodně žili v říši Asěnově, pravoslavní, katolíci i Bogomili. Na shovívavost Asěnovu k Bogomilům sám papež touží; „v zemi své prý kacířům útočiště poskytuje a ochrany, tak že prý celá říše jeho jimi nakažena a naplněna jest“³⁰⁾.

²⁶⁾ Listina z archivu republiky Dubr. dostala se do Petrohradu pomocí nebožtíka J. Gagiće, ruského konsula v Dubrovníce. Poprvé ji vytiskl dle kopie Gagićovy Šafářik v Památkách str. 2. Dle orig. ji vydal Sreznevski v Izvěst. II. (1852) a dle něho Miklošič v Monum. serb. 3. Je i u Rakovského, Asěn 56. Mylně se připisovala Janu Asěnu I., jehož říše nikdy takový objem neměla, jaký se v té listině vypisuje.

²⁷⁾ L. 1253. Mikl. Mon. serb. 35.

²⁸⁾ Šafářik Pam. II. vyd. 107.

²⁹⁾ Euthym. živ. sv. Petky u Rak. op. cit. 12.

³⁰⁾ List králi uhér. 1238. Theiner Mon. Hung. I. 160. Slovem „heretici“ nejsou zde míněni pravoslavní; ti slovou vždy „schismatici“.

Vedle takové mohútlosti moci státní nemohla církev domáci zůstatí pozadu. Samostatnost cirkve Trnovské za Asěna uznána i od samých Řekův. Stalo se to, když Asěn v spolek vešel s císařem Nikejským Vatacem o rozkotání latinského panství, na něž pro urážku, odepřením poručnictví sobě učiněnou, velice byl zanevřel. L. 1235 začala se válka. Vataces Benátčanům odňal Gallipoli; tím spojencům otevřen vchod mořský k Cařihradu. Asěn a Vataces s manželkami sešli se v Gallipoli a přátelství diplomaticky vyjednané potvrdili osobním setkáním. Na to na druhé straně Hellespontu, v Lamp-saku, slaveno zasnoubení dvanáctiletého syna Vatacova Theodora s desítiletou Asěnovou dcerou Helenou. Tam také samostatnost cirkve Trnovské od byzantinského patriarchy Germana i se souhlasem ostatních patriarchův, Jerusalemského, Antiochijského i Alexandrijského uznána a Joakim arcibiskup Trnovský u přítomnosti četných metropolitův, biskupův a mnichův bulharských i řeckých slavně povýšen za *patriarchu* ³¹⁾. Po schůzi této jali se Bulhaři a Řekové pustošiti Thrakii až po samý Cařihrad. Řeka Marica měla zůstatí rozhraním zemí obou spojencův.

Potom oblehli Cařihrad, jediné téměř útočiště Latinův v Thrakii, byli však na suchu i na moři odrazeni ³²⁾. Mladý Balduin odebral se na západ, žebrat v Anglii a ve Francii o pomoc. Nadarmo napomínal papež krále uherského; tehán s zetem nechtěl se dáti ve válku. S podobným výsledkem potkal se list papežův k Asěnovi, žádající, aby odstoupil od spolku s Vatacem. Proto pak 1 června 1236 Asěn dán do klatby ³³⁾.

L. 1236 tíseň Latinův dosáhla vrchole. Asěn a Vataces znovu sevřeli Cařihrad. Brienne neměl než 160 rytířův s jich komonstvem. Řekům Cařihradským dal zbraně pobratí a rozdělil je mezi Latiny. Janované a Pisanští ozbrojili své koráby a Benátčané připluli s 25 galérami. Také Villehardouin, statný kníže Achajský, přispěl na pomoc s vojskem suchozemským a s loďmi. Asěn před příchodem svým dobyl Plovdiva, kdež se-

³¹⁾ Domáci zpráva otištěna u Rak. Asěn 51. Viz Akrop. cap. 33, Nikifor Gregoras I. 29. Důležitá zmínka v letopisech byz., psaných 1391 (Sitzber. víd. akad. IX. 393). Drinov cír. hist. 86 slů. a Golubinskí.

³²⁾ Řehoř IX. králi uher. 16 pros 1236. Theiner Mon. Hung. I. 140.

³³⁾ Theiner op. cit. I. 144.

děli Frankové ještě od porážky Borilovy; 1219 zpomíná se tam Nizozemec Gerard de Stroem, příbuzný Reniera de Trit. Udatnost Latinův zachránila Cařihrad; Vataces a Asěn opět odražení. Na moři zničili Italové koráby řecké i bulharské. Byliť zajisté Bulhaři k loďstvu oblehajícímu přispěli s 25 galérami; první to pokus jejich založiti moc námořskou ³⁴⁾.

Statný Brienne, spoluvládce mladého Balduina II., zemřel 1237. Asěn od smluv s Vatacem uzavřených upouštěl, buď že vlivem uherským k tomu byl pohnut, buď že ve Vatacovi spatřoval nebezpečného soka, jenž by mu vadil v záměrech jeho. Není pochyby, že by hned po zničení říše latinské mezi vítěznými spojenci byl vznikl spor; neboť i Asěn „cář Bulharův i Řekův“ nebyl by upustil od toho, aby postavil stolec svůj v císařském městě nad Bosporem. Pod záminkou, že by dcerušku svou Helenu zase rád spatřil, dal si ji poslati do Drinopole. Odtud ji nevrátil byzantinskému zeti a jeho rodičům, ale vzal ji s sebou do Trnova. S pláčem loučila se od byzantinských příbuzných.

Přetrhnuv spojení s Řeky, Asěn jednati začal s papežem. I vyslán do Bulhar legát papežský, a sice biskup Perusinský, bývalý biskup v Bosně. Především vymáhal pomoci císaři Cařihradskému. Zároveň vydal papež list k duchovenstvu, aby legáta poslouchalo. Ale poslání to potkalo se s úplným nezdarem, ano již 27 ledna 1238 povzbuzoval Řehoř IX. krále Belu ke křižácké výpravě proti Asěnovi, poněvadž tento k římské církvi připojiti se nechce a Bogomily, s nimiž tehdá jménem církve katolické v Bosně a v Provenci krvavé vedeny boje, v zemi své hájí ³⁵⁾. Podobně pobádal i Balduina. Bela v skutku se strojíl k válce; uchopil se té příležitosti, aby Bulharsko docela sobě podmanil ³⁶⁾. Nedlouho před tím byl obsadil pustou zemi Severinskou ³⁷⁾, totiž Malou Valachii až po Alutu, kdež

³⁴⁾ Hopf 254, Makušev a. j.

³⁵⁾ Theiner op. cit. 155—167.

³⁶⁾ „Tuis devotis petitionibus favorabiliter annuentes, Bulgarie regnum alicui concedere non intendimus in tuum prejudicium occupandum“. Th. I. 166.

³⁷⁾ V listinách nberských píše se „banatus de Sceurin, Zeurino, Zeurenco, Zewerino, Seuerino atd., jakož toho hojně příklady v listinách Fejerových. V slovanských památkách čteme 1406 „grędaštu mi k Severinu“, „Sěverinskomu banstvu gospodin“ a jinde podobně (Venelin Vlachobolg. gram. 22, 23, 57 a j.) Srov. Šafařík Sebr. spisy II. 219. První bán Severinský zpomíná se 1233 (Theiner I. 123).

zvolna osadníkův přibývalo, a přijal titul krále Bulharského i Kumanského³⁸⁾. Křižákům na „heretiky a schismaticy“ Bulhary táhnoucím slibeny odpustky. Jak výprava dopadla, o tom zpráv není; skvělých výsledkův Uhři jistě nedosáhli, sic by o nich byli nemlčeli. Asěn nicméně nedlouho potom smířil se zcela s Franky proti Řekům.

Mezitím udál se na severu děj, který rázem obrátil běh věcí v celé severovýchodní Evropě. Tataři, vyrazivše jako divá vichřice z vnitřní Asie, podmanili Rus a vyplašili Kumany z rovin podunajských. Kumani dílem do Uher utekli, dílem přes Dunaj pomocí mýchův se přepravili, a poplenivše Bulharsko, do Thrakie vrazili. Veliké množství Kumanův, šlechtu i lidu, usadilo se po vlastech bulharských. Latini uzavřeli s nimi přátelství. L. 1239 Bulhaři, Latini a Kumani oblehali řecké posádky v Thrakii. Když tábořili před hradem Tzurullem, došla Asěna z nenadání zpráva, že v Trnově manželka a syn jeho i patriarcha Joakim zemřeli. Asěn viděl v tom trest boží za zrušení smlouvy s Vatacem a za spolek s Latiny. I spálil oblehací stroje a táhl domů. Brzo potom obnoven spolek s Řeky, i Helena navracena³⁹⁾.

Nesnáz Latinův rostla. Fridrich II. Hohenstaufský v boji svém proti papeži u Řekův epirských a nikejských našel vítané spojence. Císař Balduin II., chráněnc papežův, odepřev Fridrichovi holdování, hněv jeho zakoušeti musel. Asěn a Vataces obrátili se 1239 k Fridrichovi⁴⁰⁾; Vataces holdoval mu i levobočnou dceru jeho pojal za manželku. V Cařihradě nebylo peněz, dluhy rostly, až i olověné střechy kostelův i palácův rozpouštěny a prodávány; Balduin, jemuž se podařilo sehnati pomoc válečnou, 1240 skrz Uhry a Bulharsko s 700 rytíři a 20.000 koňmi přitáhl k Cařihradu. Bulhaři přese všecky úmluvy s Řeky proti císařství latinskému předce vliďně ho všude pohostili. Ale ani tato posila nebyla s to, aby běh věcí zastavila.

³⁸⁾ V současné listině poprvé 1235. Fejér IV. I. Srov. Roesler Rom. Stud. 286.

³⁹⁾ Akropolita u Strittera 729—730.

⁴⁰⁾ Hopf 254.

Epírský císař Theodor ještě jednou co panující kníže vystoupil. Po bitvě u Klokotnice dlouho byl v mírném zajetí držán, až za příčinou jakýchsi piklův, které i ve vězení kouti nepřestával, Asěn oslepiti ho kázal. L. 1240 ovdovělý Asěn za manželku pojal Irenu, dceru slepého zajatce, a tchána propustil na svobodu. Theodor s pomocí Asěnovou zmocnil se ihned Solunu a epírského despotátu, zajav bratra svého Manuela, který mezitím v zemi byl vládařil. Nicméně vlády Theodor se neujal, nýbrž, citě se k ní pro slepotu neschopným, odevzdal ji zbožnému synu Janovi.

L. 1241 v červnu ⁴¹⁾ zemřel Jan Asěn II., největší všech Asěnovcův a vedle Symeona nejznamenitější mezi panovníky bulharskými, zveleben pro skutky i povahu svou v paměti domácích i cizích. Syn jsa rázného obnovitele cárství bulharského, ve vyhnanství mládí své ztrávil a zděděného trůnu nabyl teprve po těžkých zkouškách a krutých bojích. Když umíral, hranice říšské vítěznými válkami na třech stranách až k moři byly rozšířeny a vážnost národa bulharského v celém křesťanstvu upevněna; se sousedními panovníky Řekův, Srbův, Uhrův i Němcův utvrzeno bylo přátelství i spolek, a jen s malátnými Latiny Cařihradskými zbýval boj; státní církev byla upravena a od Řekův uznána; uvnitř všude zkvétal utěšený rozvoj občanského života, vynikaje silným obchodem, skvělými stavbami a svobodou náboženskou. Říše taková byla by pod vládou dědice statečného a zkušeného dospěla k rozkvětu velikému a trvalému. Avšak jinak jí bylo souzeno.

⁴¹⁾ L. 1241 „circa festum S. Joannis Assanus rex mortuus est.“ Albericus 578. Určitou zprávou tohoto současníka chronologické pochybnosti Golubinského (11, 218) naprosto odstraněny.

Hlava XVII.

POSLEDNÍ ASĚNOVCI.

Úpadek říše pod nezletilými syny Jana Asěna II., Kalimanem I. (1241—1246) a Michailem Asěnem (1246—1257). Třiletá nešťastná válka s Byzantinci. Michail, poslední Asěnovec, zavražděn od Kalimana II.

Cárstvi veliké říše, od Asěna takou měrou zvelebené, přešlo na syna jeho z Uherky, *Kalimana I.* či *Kolomana*, utlého to devítiletého chlapce. Poručníci Kalimanovi, vyhýbajíce se válkám, mír s Vatacem obnovili. Také Frankové s ním, jakož i s Vatacem, příměří na dvě leta učinili ¹⁾. V prvních letech vlády mladého cáře země trpěla od Tatarův, když se z Chorvat přes Srbsko a Bulharsko vraceli do rovin jihoruských, všude zanechávajíce smutné stopy děsného svého pochodu. Sic jinak ničeho nevíme o panování tohoto Asěnovce, leda že jej, ač marně, papež Innocenc IV. vyzval, aby přestoupil k církvi římské ²⁾.

Císař Vataces, dychtě po upevnění svého panství v Evropě, především hleděti musel k zeslabení Bulharův a spojených s nimi Epirotův. Hned po smrti Asěnově udeřil na vladaře Solunské, ježto úmrtím Asěnovým pozbyli přední své podpory.

¹⁾ Albericus 579.

²⁾ Raynald a. 1245 n. 11.

Výprava se nezdařila a Vataces přestal na tom, že se Jan odřekl titulu císařského. Nicméně 1246 opět vytrhl polem proti bratru a nástupci Janovu, prostopášnému Demetriovi. Na pochodě jej nad Maricí koncem měsíce září stihla zpráva, že cíř Kaliman zemřel; byl prý otráven. Vataces ihned umínil si použití té příležitosti. I obrátil se náhle proti Bulharům, aby jim odňal ty kraje, jež prvé přáteli Asěnovi co spojenci svému sám podrobiti napomáhal. Především pokusil se o Šěr. Dolní město snadno bylo vzato; stáloť od vpádův Kalojanových pobořeno s nedostatečnými hradbami. Hned potom horního hradu velitel Dragota bez boje se vzdal, i odměněn za tu rouchem purpurovým a penězi. Bez boje podrobil se i pevný Melnik, pod hřebeny Perin planiny na skále v terrassách vystavěný a zdmi i věžemi otočený; řečtí jeho měšťané pocházeli z Plovdiva. Bez odporu vzdalo se pak za několik týdnův celé Rhodopsko, Čěpina i Stanimaka, pak veškerá Makedonie, Stob, Chotovo (*Χότοβος* neznámé polohy), Velbužd, Skopje i Veles s krajinou Ovčepolskou, Prosěk a jiné hrady. Za tři měsíce bulharské části Thrakie a Makedonie úplně přešly do rukou Byzantincům ³⁾.

Po pokoření makedonských Bulharův Vataces udeřil na Demetria, jenž brzo z Solunu byl vypuzen. Starci Theodorovi, jenž na bojišti Klokotnickém svého „císařství“ pozbyl a pak sňatkem dcery své s Asěnem z části opět nabyt, za úděl ponechána tři města v jižní Makedonii, Voden, Ostrovo, Staridol. V Epiru zůstal neodvislý *Michail II.*, jenž při rozkladu říše Asěnovy sobě byl osvojil i Albanii a západní Makedonii.

Po Kalimanovi vládu i válku zdědil nezletilý rovněž bratr jeho *Michail Asěň* (1246—1257), syn epirské Řekyně Ireny Theodorovny. Cárice Irena, zdá se, že vládla za syna ⁴⁾. Nemohouc vítěznému Vatacovi odolati, mír s ním uzavřela, ponechavši mu vše, co si byl přivlastnil.

Zanedlouho spor vypukl mezi Srby a Bulhary. Příčinu k

³⁾ Předním svědkem těchto dějův je Georgios Akropolita (nar. 1220), jenž od 1236 v službách byzantských byl, a vyznamenav se co vojevůdce a státník, konečně úřad velikého logothety zastával. Osočen byv, zemřel 1282 ve vězení. Jeho *Χρονική συγγραφή* sahá do 1261.

⁴⁾ Mince u Ljubiče, Opis jugoslovenskih novaca. U Zagrebu 1876 T. II. č. 17 c(ar) Michail — c(arica) Erina.

tomu zavdala nesnáze jakás vzniklá mezi králem Urošem a městem Dubrovnikem. Dubrovčané, předvídajíce, že Srbům sami vydatný odpor klásti nemohou, 15 června 1253 učinili smlouvu s bulharským cárem Michailem, jehož otec velikým jejich byl ochráncem. Text smlouvy podnes se zachoval. Spolek obranný založen na tom, aby v poměru proti Srbům Dubrovčané se nedělili od Bulharův: proti Srbům buď společná válka, buď společný mír. K válce měli Dubrovčané vystrojiti veškerou moc po suchu i po moři. Dobude-li cár bulharský Srbska, Dubrovčané ani králi Štěpánu Urošovi ani bratrovi jeho Štěpánu Vladislavovi útočiště v městě svém at nedopřejí, a cár Michail Dubrovčanům at potvrdí veškeré výsady, od králův srbských jim dané. Bulharští kupci v Dubrovniku a Dubrovničtí v Bulharsku rovných mají požívati svobod. K tomuto spolku proti králi Urošovi 22 května 1254 přistoupil i Radoslav, župan Chlmský (v Hercegovině), man krále uherského. Ale k skutečnému vykonání smlouvy sotva kdy došlo. Ještě téhož roku zajisté, 23 srpna, král Uroš obci Dubrovnické veškerá stará privilegia potvrdil a tak opět s ní se smířil ⁵⁾).

Touž dobou Bulhaři různice měli i s Uhry. L. 1254 žaluje král Bela papeži, že říše jeho, od Tatarův byvši zpustošena, nyní na východě od Rusův a Brodníkův je stísněna, na jihu od Bulharův a Bosňanův ⁶⁾. K obraně Uher proti Tatarům král již 1247 rádu Johannitův daroval celou Kumanii, totiž dnešní Valachii; jen na východ od řeky Olty vyňal z moci jejich zemi Seneslava vojvody Valachův, prvního to panovníka rumunského, jehož jméno dějiny připomínají. Leč panství rytířův palestinských na rovinách rumunských vhodně půdy nenalezlo ⁷⁾).

Vataces bez nesnází těžil ze zdaru svých zbraní. Za posledních jeho let nepokojní Epiroté naň válečně povstali. Starý pletichář Theodoros, nejša spokojen se svým trojměstím, synovce svého Michaila II. vybidl k boji. Ale nepovedlo se jim. Vataces obsadil Voden, načež Děvol a Kostur se vzdaly, Ko-

⁵⁾ Miklošič Monumenta Serbica 35—47. Orsat Pučić—Skatić, Poviestnica Dubrovnika (U Zadru 1856) str. 39 slđ.

⁶⁾ Theiner Mon. Hung. 1, 230. Co by Brodníci byli, neudalo se nám vysvětliti.

⁷⁾ Ib. 1, 208. Cf. Roesler Rom. Stud. 286 slđ.

sturský velitel Jan Glavaš přešel k císaři, a náčelník Elbassanu (*Ἀλβανος*) Golém (*Γολάμος*) rovněž se mu podrobil. Šťastným tímto pochodem Vataces znovu Epiroty pokořil i dosáhl západní Makedonie a celé Albanie, hlavně měst Prilěpu, Velesu a Kroje (1254).

Dne 30 listopadu 1254 zemřel Vataces. Vládu nastoupil syn jeho *Theodoros II. Laskaris*, muž nadaný, ale chorobný. S cátem bulharským byl příbuzen, za ženu máje sestru jeho. Příbuzenství to nevadilo Michailu Asěnovi, aby kořistil z nové slaboty řecké; nemeškal Řekům odnímati, co byl Vataces násilně odervál Bulharům. Ještě téže zimy o překot zmocnil se Stanimaky, Perištice, Kričimu, Čěpiny a jiných hradův od Drinopole až k prosmykům Trajanovým, pak i Makedonie s Ochridem. S radostí lid slovanský svrhal járho cizozemcův.

Laskaris, byv o tom zpraven, na rychlo z Drinopole vytrhl k ochraně bulharských výbojův otcových. Vydrancoval Berrhoeu. Hrady Ochridské a Rhodopské, ohroženy byvše oblehacími stroji, Řekům se vzdaly. Jediná Čěpina v úhlu mezi Rhodopou a Balkánem odolala, hájena jsouc lesy a strminami (str. 16). Ani soustředěný útok na horskou tuto krajinku se nezdařil. Zástupové řečtí, kteří postupovali od Makedonie, v úvalech horských nahlým postrašení byli troubením, dali se na útěk a zavazadla plnem ponechali pastýřům. Zatím odpadlík Sěrský Dragota, nabaživ se služby řecké, k Bulharům se přidal, a oblehl Melník. Císař směle od jihu prodral se skrze neschůdný prosmyk Rupel (str. 32), kudy Struma cestu sobě razí. Z toho v ležení Dragotově před Melníkem nastal poplach; vše dalo se na útěk. Dragota zahynul pod kopyty koní prchajících Bulharův. Bez namáhání pak od Řekův dobytá severní Makedonie, Veles, Prilěp i Ovčepolje (*Νευστάπολις*), krajina to tehdá pustá i bezvodná.

Z jara 1257 král srbský Štěpán Uroš I.⁸⁾, tehán bulharského cáře, zprostředkoval mír. Čěpina vydána Byzantincům

⁸⁾ U Akropolity *Ῥωσσεος Ουρεος*. Uherský historik Fessler, Gebhardi, Engel a nejnověji Palauzov vykládali jej za ruského knížete Rostislava, tehdy bána Mačevského. Mínění toho nedůvodnost vyložil již 1841 Palacký, „O ruském knížeti Rostislavovi“ (Radhost II. 272) a nejnověji Golubinski 219. *Uroš* Akropolita psal *Ουρεος*; jiní Byzantinci píší arci *Uroš Ουρεας*.

a také ostatní kraje slovanské v Makedonii i Thrakii jim zůstaveny. Třileté krve prolévání zůstalo bez výsledku.

Z Cařihradu, kdež posud seděli zbídnělí Latini, Benátčané užili této války k loupežnému nájezdu do Bulhar. Z nenadání přepadli Mesembrii (1256) a odtud mezi jinou kořisti odnesli hlavu sv. Theodora, ježž před sv. Markem ctili co svého patrona ⁹⁾).

L. 1257 Michail Asěn za Trnovem zavražděn od bratrance svého Kalimana II., ve srozumění s několika měšťany Trnovskými, ježto snad nespokojeni byli s nepříznivým výsledkem poslední války. Vrah zmocnil se círstva i círice. Leč otec cářičin Štěpán Uroš, se Srby přiraziv do Trnova, dceru svou vzal v ochranu. *Kalimana II.*, an se z místa na místo se potloukal, již před tím kdesi skolili. Tím círský stolec docela byl uprázdňen ¹⁰⁾.

Takový konec vzala rázná dynastie Asěnovcův již v třetím koleně. Skvělé bylo první její vystoupení. Hrdinní bratři Asěn i Petr, potomci statečných Šišmanovicův Trnovských, s pomocí zpřátelených Kumanův járho řecké svrhli, v krajině mezi Balkánem a Dunajem pevnou říši založili, a postavivše se v čelo osvobozených Slovanův, hynoucimu císařství byzantinskému smrtonosné zasazovali rány. Bratr jejich Kalojan cářím bulharským opatřil zákonité postavení mezi vládci křesťanskými. A když Latini na troskách říše byzantinské zbudovali panství dle způsobu západního, za malátnosti Řekův on odvrátil nebezpečí, jež od Frankův hrozilo Orientu. Řekové i Slované spojili se k záhubě Frankův; Asěn a Vataces společnou rukou moc Latinův přivedli na kraj záhuby. Za Jana Asěna II. moc bulharská vrcholila i co do objemu říše i co do vnitřního pořádku. Tehdáž k uznané neodvislosti státní přidružila se uznaná samosvojnost církevní. Než po smrti velkého panovníka tohoto jasně se zjevilo, že veškerá tato mohutnost a sláva založena byla jen na moci a vůli několika osob. Asěnovův ideál byla říše slovanská se stolicí v Cařihradě, a nástupci jeho nebyli s to, aby udrželi krajiny makedonské a thrácké. Říše Frankův Cařihradských brzo po smrti posled-

⁹⁾ Hopf 260.

¹⁰⁾ Akropolita cap. 73.

ního Asěnovce za své vzala úsilím řecko-bulharským, ale nová říše byzantinská, která na místě jejím vzrostla, Slovanům rovněž byla nebezpečná, ač hlavně jejich přispěním se byla rozmohla.

Po válkách sedmdesátiletých lid ovšem zdivočel. Již před povstáním Asěnovcův náhaza byzantinismu veškeré byla vnitřní poměry prosákla. Blízký styk s Kumany neposloužil k ulahození mravův. Lid rolnický zvolna klesal v porobu šlechtě a duchovenstvu. Boljaři, jimž v záležitostech státních náleželo první slovo, více dbali o ukojení své ctižádosti, než o zájmy státní obce. Slyšíme sice o bohatých městech, o živém obchodě, o nádherných chrámech; ale původního plodu literárního z doby Asěnovcův nemůžeme uvést ani jednoho. Dvě pokolení věk svůj ztrávila ve vítězných bitvách; třetí vyžilo se a zmalátnělo. Daleko neradostnějšího divadla v porovnání k časům těmto poskytuje nám doba následující, doba domácích sporův, doba jařma tatarského ¹¹⁾.

¹¹⁾ Rodokmen Asěnovcův:

Petr a) Jan Asěn I. b)		Kalojan		N.	
m. Elena nova carica v kláš. Eugenia c)		m. Kumanka		sestra	
Jan Asěn II.		Alexander		Boril d. Slav despot e	
m. f) 1. Anna kláš. Anisia		sevastokrator g		m. vdova Kalojanova	
2. Anna č. Marie, dc. Ondř. II. 1219		I		I	
3. Irina dc. Theodorova 1240, kl. Xenia,		Kaliman II.		Maria m. cis. Jindřich	
(2) Kaliman I. n. 1232†1245 h	(2) Thamar m. Michail Komnen i	(2) Helena m. Theodor Laskaris	(3) Mich. Asěn m. dc. Urošova	Běloslava m. Štěpan Vladislav srb.	Maria a Theodora n. Anna l.
Jan Laskaris Irina		dcera k. Župan Děša m.		m. cis. Konstantin m. sebastokrator Petr	

a) Kalopetrus u Ansberta. b) Jan: Euthymij Živ. Jana Ryl c) Euthym. u Rak. Asěn 13; Synodik ib. 52 d) „un neveu Jehane Burus“. Clary v Radu 5, 153. Hopf. 220. e) Eclias estoit en guerre contre Burille, qui ses cousins germains estoit. Valeuciennes cap. II. f) Albericus 578. Synodik 52. 2 m. tam a u Euthym. Anna, u Akrop. Marie. g) Synod. 51; Akrop. u Str. 732. Alb. 536. h) Akrop. 733. i) Id. 738. k) Miki Mon. Serb. 36. l) Akrop. 731, 733. m) Běloslava a Děša: Histina v Radu I. 135.

HLAVA XVIII.

OBČANSKÉ VÁLKY. CÁŘ KONSTANTIN ASĚN. SAMOZVANEC IVAJLO. NADVLÁDA TATARŮV.

Vnitřní bouře a převraty. Konstantin Asěn (1258—1277). Vypuzení Frankův z Cařihradu l. 1261. Války Bulharův s Uhry. Konfederace Neapolských Anžovincův s Bulhary a Srby proti Michailu Paleologovi. Slovanské církve na konciliu Lyonském. Pletichy cářice Marie. Cář-hajduk Ivajlo (Lachanas), jeho povstání, vláda i pád (1277—1279). Slaboch Jan Asěn III. Cář Jiří Tertėrij I., zakladatel nové dynastie (1280-1292). Vzdutání srbské moci za krále Milutina. Nájėzd Nogaje chána tatarského. Poplatný cář Smilec. Čoki chán. Světslav Terterovic, osvoboditel vlasti (1294).

Po zabiti Kalimana II. nebylo na trůnu bulharském zákonitého nástupce. Boljaři, shromáždivše se sněmem, na cářství zvolili Konstantina syna Tichova (1258—1277), vnuka Štěpána Nemanje ¹⁾). Byl to muž rozumný a udatný, jehož ro-

¹⁾ „Světágo Simeona Nemaně, děda carstva mi“. List. Šafařík Pam. 23. „Kalojeně sebastokratora, bratučěda careva, vnuk světágo Štefana kralje srbskago“. Nápis 1259 v Bojaně pod Vitošem (Glasnik 7, 189). Přibuzenství to bylo nepochybně po přeslici.

dina statky měla v okolí Srědce. Aby právo jeho nabylo jakéhos rázu dědičnosti, za manželku, ač již ženat byl, pojal dceru císaře Theodora Laskara, vnučku Jana Asěna II., i jal se psáti *Konstantinem Asěnem* ²⁾. Se zákonitou manželkou dal se rozvésti a za rukojmí míru poslal ji k Řekům. Byzantinská morálka nepokládala to za nemravnost.

Toto o Konstantinově nastolení zaznamenal Georgios Akropolita, současník, jenž co vyslanec byzantinský Konstantina seznal osobně ³⁾. Jinak vypravuje mladší současník Georgios Pachymeres (žil 1242—1308). Dle něho Jana Asěna II. zeť a Theodora Laskarise švagr *Myces* (*Μυτζής*) mnoho prý bojoval s Řeky, až se Bulharům znelíbil a boljaři na přestol carský povolali Konstantina rodu polosrbského. Ten v Trnově se usadil a s Mycesem několik let válčil, až Myces do Mesembrie uprchl a město to Řekům vzdal (1265), začož mu dány statky na Skamandru u někdejší Troje. Podobné jsou zprávy Nikifora Gregory, spisovatele velmi pozdního (1295—1360). Gregoras vypravuje, že po smrti bezdětného Michaila Asěna následoval manžel sestry jeho Myces, člověk zženštilý. Konstantin příjímím Tich ho vypudil; on pak Mesembrii Řekům vydal ⁴⁾. Z novějších historikův Palauzov, v jedno sloučiv veškerá tři vypravování, nehrubě tím světla poskytl ⁵⁾. Golubinski poukázal na Akropolitu, jakožto na svědka hlavního. Záhady ty mohly by se vysvětliti jen novými prameny domácími, ač vyskytnou-li se jaké.

Moc říše Nikejské, od Vatacesa založená, pořád se silněji upevňovala, ač ne bez krvavých bojův hlavně proti Epirotům. Epirský despota *Michail II.*, spojen se Srby, západní Makedonii obsadil (1257), Akropolitu, jenž tam velel, v Prilepu oblehl i zajal, tím pak říši epirské opět dal bývalý rozsah od Adrie k Vardaru. Statnou oporou Michailovi byli franští zetové, Vilém Villehardouin kníže Achajský a Manfred král Neapolský. Manfred tou dobou nové panství franské zakládal na březích al-

²⁾ Šaf. Pam. ib. Glasnik ib.

³⁾ Akrop. kap. 73 (vyd. Bonn. str. 161.)

⁴⁾ Stritter 751, 760.

⁵⁾ Palauzova Rastislav Mačevský Журналъ минист. просвѣщ. ч. LXXI. Srov. Palackého o Rostislavu (Radhost II. 259 sld.). Golubinski 219. Myces Pachymerův připomíná na Michaila Asěna.

bánských, obsadiv Korfu, Drač, Valonu i Bělgřad (Berat). Ale 1259 vojsko Epirotův a Moraitův od Nikejských v Prilěpsku na hlavu poraženo a Villehardouin jat. Tím moc Epirotův zlomena na vždy⁶⁾

Po smrti Theodora Laskara v Nikeji vláda připadla na nezletilého syna jeho *Jana IV.* Ale *Michail VIII. Paleologos*, násilník povahy démonické, zmocniv se vlády, sám se 1 ledna 1259 korunovati dal a nebohého Jana IV., švakra cáře bulharského, oslepil. Michail s Bulhary z počátku se snášel; aspoň o vánocích 1260 Akropolita vyslán k cíři Konstantinovi a skvěle od něho častován⁷⁾

L 1261 dne 25 června latinský doposud Cařihrad náhle přepaden a dobyt od vojevůdce Nikejského Alexia Melissena Strategopula, bez hluku a krve prolévání. Císař Balduin II. a množství Frankův ujelo na Euboeu. Latinské panství na Bosporu bylo zničeno a byzantinská říše obnovena u větším objemu nežli měla před 1204. Železní rytíři franští zmizeli z Makedonie i Thrakie, avšak památka jejich hluboko utkvěla v mysli lidu. Podnes si bulharští vesničané v Thracii vypravují o Latinech, obrovských prý lidech, že třikrát větší byli než obyčejní smrtelníci.

Když Byzantinci takto v Cařihradě opět se usazovali, Bulhaři zaneprázdnění byli válkami s Uhry. Příčiny i podrobností těch bojův neznáme. Již 1260, když Uhři válčili s Přemyslem Otakarem II., králem českým, Bulhaři přepadli banát Severinský. Magister Laurentius je tam porazil, kofist jim odňal a některé zajaté po břehu dunajském na šibenicích rozvěšel⁸⁾. Mezi 1260 a 1264 králevic Štěpán, jenž spravoval Sedmihrady, pět výprav podnikl proti Bulharům, dvakrát sám osobně. Dle zprávy Thuróczozy dobyl Bdynu. Tehdáž, zdá se, Bulhaři ztratili Braničevo. Pod magistrem Aegidiem dostali se Uhři až po samé Trnovo⁹⁾. Před tím Štěpán jednou i proti

⁶⁾ Romantické o tom pochodu vypravování kroniky morejské u Fallmerayera *Gesch. von Morea* II. 11 sld. a u Hopfa 283.

⁷⁾ Akrop. kap. 84.

⁸⁾ List. 1264. Fejér, *Cod. diplom.* IV. 2, 199. Srov. listinu Bely IV 1261, ib. 60.

⁹⁾ Zprávy o tom jsou jen v listinách daných šlechticům, kteří se v bojích těch vyznamenali. Nejvíce v list. Štěpánově z 1270, Fejér IV. 3, 54. Usque

Paleologovi jakousi výpravu vystrojil, kteráž území řecké poplenila ¹⁰⁾. Než vědomosti o těchto událostech vesměs nad míru jsou kusé a temné. Když pak Štěpán 1270 zasedl na stolec královský, napořád se psal *králem bulharským*, kteréhožto titulu otec jeho Bela IV. jen zřídka užíval ¹¹⁾. Odtud odvozují „právo“ koruny uherské k Bulharsku.

Zatím bulharská cářice Irena neustále podněcovala chotě svého k válce proti císaři Michailovi, že bratra jejího Jana IV. tak ukrutně připravil o vládu. Avšak Konstantin, jenž značné části Thrakie a Makedonie, Skopje, Poreč, Polog, oblast Priľpskou ¹²⁾ opět byl obsadil, ztratil nejen Plovdiv a Stanimaku, ale i Mesembrii, Anchial a veškerou Thrakii až k úpatí hor. Hoře pomatou, neváhal pomáhati sultánu seldžuckému Azaddinovi, jenž od Byzantinců v Enosu byl internován, ba spolčil se s Tatary jihoruskými, kteří Thrakii tak vyplnili (1265), že prý dlouho potom vzácné bylo spatřiti tam oráče na poli ¹³⁾.

Když Irena 1270 zemřela, císař Michail Konstantinovi dal neter svou Marii, za věno slibiv mu navrátiti Mesembrii a Anchial. Tím Michail, ač jen na čas, dosáhl pokoje; leč brzo i net jeho sama naň se rozhněvala, protože slíbená města přimorská pod všelikými záminkami vydati se zdráhal. Proti vpádům rozhorčených Bulharův uhájil se Michail jen smluvou s tatarským chánem Nogajem, jenž co vojevůdce panovníkův Zlaté Hordy takovou moc si zjednal, že celé Černomoří i Podunají před ním se chvělo.

Za to se na Byzantince odjinud strojil útok. Po bitvě u Beneventu, v níž král Manfred zahynul, Neapolska zmocnila se francouzská dynastie d'Anjou. Ctižádostivý a energický Karel I. zamyslel říši latinskou v Cařihradě obnoviti. Na dvoře jeho pobývali i vyhnaný císař latinský Balduin II. i slepý Jan IV. Laskaris. L. 1267 dne 23 května ve Viterbě mezi Karlem a Balduinem učiněna smlouva, čelící proti Paleo-

. ad castrum Turnow ib. IV. 2, 525. Thuróc u Schwandtnera, Script. rerum hung. 1, 188.

¹⁰⁾ Fejér IV. 2, 344 (1266). IV. 2, 469 (1268). IV. 3, 54 (1270).

¹¹⁾ 1260 (Fejér IV. 2, 9), 1261 (ib. 48), 1263, 1270 (544).

¹²⁾ Konstantinova listina klášteru na Virpině u Skopje (Šaf. Pam. I. c.).

¹³⁾ Pachymeres ed. Bonn. I. 210, 349. Gregoras IV. 6. p. 99. (U Strittera 764 sld.).

logovi. Balduin rozdával provincie, ježto byly ještě v rukou nepřátelských. Přístupu k zemím orientálským dosáhl Karel, když města Drač, Valona a Kanina i ostrov Korfu, obsazená od rytířův Manfredových, jemu se vzdala. Zanedlouho podrobili se Neapolcům i horalé albanští, lid kočovný, pastýřský, nad míru nestálý a divoký. Moc anžovinská v Albanii brzo tak se zmohla, že i despota epirský Nikiforos holdoval králi Neapolskému. Avšak surovost úředníkův, násilné katoličení, nelaskavé nakládání s Arbanasy, kteří co rukojmí v hradech italských držáni byli, zanedlouho mysl Arbanasův odvrátilo od Frankův.

K provedení svých záměrův Karel d'Anjou za ochotné spojence měl Srby i Bulhary. Četní Jihoslované vstupovali do služeb krále Neapolského a usazovali se na půdě italské. Na ostrově Ischii byla kolonie bulharská. L. 1323 spomíná se v Neapoli „vicus, qui vocatur Bulgarus“. Jednotlivci s jmény Slavi, Sclavoni, Sclavelli, Bulgari, Bulgarelli ve velikém počtu se vyskytují v listinách Neapolských v době od 1270 do 1401 ¹⁴⁾. V Srbsku zájmův anžovinských zastávala se ctižádostivá Helena, choť krále Štěpána Uroše I., jakožto dcera Balduina II. hořká Řekům nepřítelkyně. Do smrti své veliký měla vliv na politiku srbskou, za vlády manžela svého i za synův Dragutina a Milutina. O tomto jednání Anžovincův se Srby a Bulhary četné zprávy zachovaly se v bohatém archivě Neapolském. Již 1271 v září čekal Karel posly ze Srbska i z „císařství Zágorského“ (Bulharska). L. 1273 přijeli srbští a bulharští poslové o 60 koních do Neapolska; když se vraceli, Karel s nimi vypravil rytíře Mikuláše de Saint Omer, franského pána v Thébách boiotských. Že se s bližším a přístupnějším Srbskem jednalo více, nežli s vzdáleným Bulharskem, jest ovšem na snadně.

Michail VIII. Paleolog, vida jaká bouře na něho se strojí, jal se 1272 s Srby jednati o přátelství, ale nadarmo ¹⁵⁾; došlo k válce. Aby odvrátil od sebe křížácké tažení a společný útok Frankův, Srbův a Bulharův, slíbil podstoupiti unii s církví západní. I v skutku svolal Řehoř X. 1274 koncilium do Lyonu,

¹⁴⁾ Макушев Итал. архивы II. 29, 70—73. Též Ист. разысканія о Славянахъ въ Албаніи 31 sld.

¹⁵⁾ Pachymeres u Strittera 195 sld. Rok dle Muralt, Essai de chronographie byzantine. II. (Bâle 1873), 425.

kdež poslové řečti, mezi nimi historik Jiří Akropolita, schisma slavně odpřisáhli. Michail při tom zamýšlel pomoci papežskou zničití samostatné církve slovanské v Trnově a Peči. Již 1272 chrysobullem obnovil zřečtěný patriarchát Ochridský v témž objemu, jaký měl 1020 ¹⁶⁾, čímž zjevně upřel existenci novým církvím bulharské a srbské, z nichž onano 1234, tato 1219 od Řekův uznána byla. Poslové jeho pravili v Lyoně, že církve ty založeny byly, když Řekové se Slovaný doráželi na Latiny Cařihradské, bez svolení papežova a tudíž proti všemu právu. Zároveň žádal Michail, aby obnovena byla stará prý Justinianova církev v Ochridu, do jejíž okršlku náležely krajiny tehdejšího Srbska a Bulharska ¹⁷⁾.

Nad tímto počínáním Paleologovým v Cařihradě povstala náramná nespokojenost. Protivníky unie podporovala sama císařova sestra Eulogia. Dcera její, cířice bulharská Marie, rozhorčena jsouc na strýce pro věrolomnost jeho, k většimu ještě nepřátelství se strojila. Poslové mniši přecházeli mezi Trnovem a Cařihradem, prostředkující mezi matkou a dcerou. Marie pobádala dokonce, ač nadarmo, i sultána egyptského proti Michailovi. Unie, potkavši se v Orientě s takovou nevolí, sama sebou vzala za své.

Cár Konstantin, zlomiv si nohu, upadl do těžké choroby i stal se zcela nehybným. Tu cířice Marie samovládu strhla na sebe, syna Michaila „Porfyrorodného“, malého chlapce, prohlásivši za spoluvládce (1277) ¹⁸⁾.

Vedle Konstantina vládařil v Bulharsku jiný ještě panovník, jenž za choroby cářovy a za nezletilosti Michailovy nebezpečným byl trůnu nápadníkem: despota *Jakub Světslav*, potomek rodu

¹⁶⁾ Listiny u Golub. 259. Také 1273 Michail potvrdil práva církve *První Justiniany*, kterážto církev, vpádem Slovanův dávno zničená, od poč. XIII. věku stotožňována s církví Ochridskou. Nedbalý překlad té listiny z řečtiny do slovančiny zpořizen snad od nějakého Řeka neb Cincara. Přepis XVI. nebo XVII. věku u prof. Grigoroviče; posud netištěn. Výňatky v pozůstalosti Šafaříkově.

¹⁷⁾ Obšírně M. Drinov Въпросъ за бълг. и сѣрб. църква предъ сѣдѣнието на Лионскій съборъ въ 1274 год. Period. Spis. 1873. VII. Slov. Capecelatro, Storia del regno di Napoli (1840) 350–354.

¹⁸⁾ Pach. u Stritt. 763. Zápiska v bulh. rkp. z 6785–1277, vydal Hanka v ČČM. 1851 str. 154, Daničič v Starinách I. 86.

původně ruského. O území jeho nevíme nic, leda že leželo kdesi v horách balkánských, snad na západě. První o něm zpráva čte se k l. 1262¹⁹⁾. Není nemožné, že se vzmohl pomocí Uhrův, kteří v sousední Máčvě (u Srb. Bělehradu) tou dobou dosadili podrízeného sobě knížete Rostislava, taktéž Rusa. L. 1271 do smlouvy o mír mezi Přemyslem Otakarem II. a králem uherským Štěpánem vedle krále srbského Uroše, císaře Michaila Paleologa a jiných východních panovníků pojat byl i *Svetizlaus imperator Bulgarorum*²⁰⁾. Za manželku měl druhou sestru oslepeného Laskarisa, kterouž mu byl dal Paleolog; tímto manželstvím byl švakr cáři Konstantinovi po druhé jeho choti. Tohoto Světlava se cářice Marie zbavila obzvláštním úskokem²¹⁾. Zaručivši mu bezpečný průvod, přivábila jej do Trnova. Tam v chrámě za modliteb kněžských a při blesku světél, rozprostřevši plášť svůj, jedním ramenem syna svého Michaila objala, druhým Světlava, i tím činem tohoto veřejně přijala za syna, jakkoli již dávno vykročil z let jinošských. Po nedlouhém čase skonal pak oblouzený Světlav návodem své „matky“ (1277). Po něm mnoho jiných velmožův, jakkoli cáři oddaných, za obět padlo řeckým pletichám cařice. Neoblíbenost její ode dne ke dni rostla. Měšťané Trnovští nenávisť vřeli proti ní.

Co v Trnově řecké pletichy vládly, ostatní země bez obrany vydána byla loupeživým nájezdům Tatarův. Tu hajduk jakýsi, původně pastvec, člověk povahy náhlé, ale chytré a nepokojné, všeliká proroctví o sobě šířil, že k velikým povolán jest věcem, ve snách schůzky prý mívaje se svatými. Dobro druh ten, jak podle svých skoumání tvrdíme, slul *Ivajlo*²²⁾.

¹⁹⁾ Světlav 1262 přepis nomokanonu s přípísem poslal arcibiskupovi Kyrilovi III. Kyjevskému. Vostokov Opis. rkp. Rumjancov. muzeuma 290: „*Воежа рускыя земли, благoderжавного родиа моего, ich že otrasl i korěn az bych svjatyh o'c mojih*“, čte se tam.

²⁰⁾ Emler, Regesta Bohemiae et Moraviae II. 302.

²¹⁾ Pachymeres ed. Bonn. I. 430.

²²⁾ Tímjménem posud nikde uvozován nebyl. V evangeliu jednom z l. 6787 (1. září 1278 do 1. září 1279) čte se zápiska: „v dni carě Ivaila i pri jepiskupě niševscém Nikodimě v lěto 6787 indikta 7, jegi stojachu Grei pod gradom Trnovom“ (Glasnik 20, 245). Míněno zde oblehání Trnova vojskem byzantským, ježto dosaditi mělo Jana Asěna III. Golubinski jméno Ivajlo vykládal na tohoto Asěna III.; ten však od Řekův nikdy obležen nebyl. Κορδοκούβας κεκλημένος. τὸ δ' ὄνομα ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς λάχανον ἐκ-

Od Bulharův prozván *Brdokva*, kteroužto přezdívku přeloživše, Řekové jej nazývali *Lachanás*. V krátkém čase značné vojsko sebral, nádherně se oděl, mečem se přepásal a na kůň vsedl. Když se mu podařilo Tatory dvakrát na hlavu poraziti, celé kraje se mu přidávaly, ba i boljari mu práti počali. Cár Konstantin, počínáním své manželky a chorobou svou zbaven jsa veškerých téměř přívržencův, jedva něco málo vojska sebral i svedl s Ivajlem rozhodnou bitvu. Zuřivým útokem císařské vojsko bylo rozprášeno a Konstantin sám na svém voze (nemohl pro chorobu na koni seděti) jako bezbranná obět skolen (v zimě 1277). Vše se hrnulo pod korouhve smělého junáka, který se teď odvažoval i na dobývání měst. Válečné štěstí všude mu bylo příznivo²³⁾.

Události tyto v Byzancii nesmírné způsobily pohnutí. Samozvanec bulharský snadno státi se mohl sousedem tak nebezpečným, jako někdy bývali Asěnovci. Michail Paleolog spěchal do Drinopole, aby jevišti bojův blíže stál. Z počátku Ivajla ženitbou sobě nakloniti zamýšlel, brzo pak rozhodnul se, aby Jana, syna jakéhos Mycesa z kmene Asěnovcův, na stolec bulharský povýšil co *Jana Asěna III.*, za manželku mu dav dceru svou Irenu. Kdyby se však pokus nezdařil, Janovi zůstatí měl pouze titul despoty v říši byzantinské. Vojsko řecké vtrhlo do Bulhar bojovat jménem Janovým proti Ivajlovi i proti cářici Marii, ježto po smrti chotě svého v Trnově vládnouti nepřestala. Pro řeckého chráněnce nejeden boljar získán sliby a dary.

Cárice Marie nevěděla si rady. Od Trnovských, od Ivajla, od Řekův, odevšad jednotejný čekal ji osud. Aby sobě i synovi vládu zachovala, poddávala se Ivajlovi. On posly její hrdě vyslyšel i odpověděl, že netřeba mu darem přijímati toho, což mocí zbraní svých téměř již v rukou drží; jen aby prý dalšímu krve prolévání předešel, že nabídnutí její přijímá, arcit milost tím dáváje a ne přijímaje. I uzavřen mír mezi nima. Brány Trnovské otevřely se četám samozvance a Marie, v městě uvítavši

λαβάνες, και Λαχανάς εντεύθεν φημιληται“. Pachymeres I. 431. Nepochybně má se čísti *Βορδοκούβας* (*λάχανον* blh. brdokva, čes. brukev), jak navrhoval Srezněvský v Rus. Besedě 1867 II.

²³⁾ O Ivajlovi viz Pachymera I. 430—449, 466—467 a Nikifora Gregori I. 130 slđ. (Stritter 764—779).

Ivajla, slavila s ním i svatbu i korunování (na jaře 1278). Než cářičina uhlazenost řecká horskému junákovi brzo se znechutila. Neprátelé naléhali naň z obou stran, Tataři i Řekové, oba rovněž nesmířitelní. Každodenně sváděny bitvy; udatně vítězili Bulhaři prudkými útoky. Vojáci řečtí s hrůzou bojovali, vědouce, že zajetým u Ivajla milosrdenství není. Jakkoli Trnovo od Řekův téměř úplně obklíčeno bylo²⁴⁾, boj vlekl se do nekonečna. Tu proslýchalo se (poč. 1279) v Trnově, že Ivajlo zahynul v bitvě s Tatary. Trnovští bez odkladu otevřeli brány, Marii i se synem jejím vydali vůdcům plukův řeckých a slavnostně přivítali nového cáře *Jana Asěna III.*, za nímž za nedlouho přijela i manželka jeho. Cárice Marie, s outěžkem jsouc od samozvance, odvedena do Drinopole, zlou po sobě zanechavši památku; té cti, aby se jí v kostelích bulharských jako jiným cářicím po smrti čtla „věčná paměť“, za hodnou uznána nebyla.

Jan Asěn III., člověk jsa nesamostatný, brzo upadl do velikých nesnází. Mezi boljary tehdá udatností, vřhlem a oblibeností u lidu vynikal *Jiří Terterij* (Τερτερής) z rodiny kumanské, zpřízněný s nejmocnějšími rody. Od něho Asěn bál se největšího pro trůn nebezpečí; proto hleděl, aby ho příbuzenstvím sobě naklonil. Povýšil jej za despota i dal mu sestru svou. Terterij musil k vůli tomu posavadní svůj sňatek roztrhnouti a manželku svou se synem Světslavem co rukojmě poslati do Nikeje. Tu se z nenadání za mrtvého pokládán Ivajlo zjevil před Trnovem v čele velikého vojska a město ihned odevšad obklíčil. Vojvodou jeho byl pokřtěný Tatar *Kasimbeg* (Τζασίμπαγης), jenž nedlouho prvé co „protostrator“ (vrchní vojvoda) říše bulharské Janu Asěnovi III. slib věrnosti byl složil, ale brzo zrušil. Michail Paleolog chráněnci svému rychle strožil pomoc, ale zle pochodil. Vojvoda Murinos s 10.000 muži od Ivajla dne 17 července 1280 úplně zbit²⁵⁾. Málo týdnův potom druhá armáda

²⁴⁾ Pachymeres I. 446: πολλὰ μὲν οὖν τὰς ἀπὸ τὸν Ἀσάν δυνάμεις περιετοιχίζετο. Sem se vztahuje zmíněná zápiska z první pol. 6787: „jegi stojachu Grci pod gradom Trnovom“.

²⁵⁾ Pišu Terterij: Terterija starago, v pomenníku u Rakovského, O Asěnu 52. O původu jeho Pachymeres II. 265 Τερτερής ἐκ Κομάνων ἦν.

²⁶⁾ Na místě ἐπὶ τῇ Δισβαίνῃ. Pachymeres I. 466. Druhá bitva byla κατὰ τὸν ἔω ζυγὸν ib.

řecká, 5000 mužův pod Aprinem, dne 15 srpna potřena kdesi v Srédné goře. Za tohoto válčení při lehkomyšlnosti a pošetilosti cárově statečný Terterij snadno sobě získal boljarstvo i vojsko. Jan Asěn III., zvědév o tom, strachem pokradmo uprchl z Trnova přes Mesembrii do Cařihradu, vyprázdnil prvé pokladnici cářskou. Michail Paleolog nad zbabělým skutkem svěřence svého nadmíru se rozhněval; toliká práce, Bulharsko zase k Byzancii připoutati, opět byla zmařena²⁷⁾. Jiří Terterij I. za veliké radosti lidu korunován za cáře (koncem 1280). Tak uvedena na trůn energická dynastie Terterovcův.

Ivajlo, marně se namáhaje o panství v zemi, po nastolení Terterijově shledal, že s silami svými ničeho více nedosáhne, i odebral se k Tatarům prosit o pomoc. V jižní Rusi na sklonku XIII. století mocně panoval stařec Nogaj-chán z rodu Džingis-chánova, nepokojný soused Rusům, Litvě, Uhrům i Bulharům. Nogajská orda od něho své jméno vzala. Při dvoře jeho se Ivajlo setkal se s soupeřem svým Janem Asěnem III. Oba hledali tu pomoci proti Terterijovi. Nogaj oba vlídně přijal, dary od nich přijímal, i jednomu i druhému všecko připovídal, ale nikomu ničeho nekonaje, vlácel je v táboře svém s sebou po stepích. Konečně při jedné hostině zpitý chán z nenadání Ivajlovi i příteli jeho Kasimbegovi krk dal podřezati. Jan Asěn III. podobnému osudu stěží se vymknul pomocí Eufrosyny, levobočné dcery císaře Michaila, která v chánově haremu dni své trávil co obět diplomatických poměrův.

Takový byl konec cáře-hajduka, samozvance Ivajla! Jméno jeho takový u prostého lidu mělo lesk, že 1294, když jakýsi Pseudo-Ivajlo (Pseudo-Lachanás) se zjevil, bulharští pastýři z byzantinské Thrakie houfně k němu se hrnuli, bojovat proti maloasiatským Turkům; než brzo zhynul i dobrodruh tento, ne zbraní Turkův, ale ve vězení nedůvěřivých Byzantincův.

Terterij I. přítelem Byzantincův naprosto nebyl. S ním a se Srby ve srozmění začal Karel I. Neapolský ode dávna připravovanou válku proti Byzantincům v Epiru. Nádherné vojsko 8000 Frankův, Arabův a Arbanasův oblehlo Berat,

²⁷⁾ Potomci Jana Asěna III. zaujímali vysoké hodnosti v Byzancii až do pádu říše, pišíce se *Áoáv*.

avšak v dubnu 1281 od Byzantincův úplně jest rozprášeno a velitel, energický Sully, obrovský to Provençal, zajat²⁸⁾. Karel I. nedal se tím odstrašiti a ještě téhož roku sesílil se spolkem s Benátčany. V červnu a červenci 1281 zdržovali se v Neapoli poslové cíře bulharského; spolu s nimi odjeli pak do Bulhar dva rytíři Neapolští, aby vyjednávání přivedli ku konci²⁹⁾. Terterij hleděl tehdá sprátliti se i s panovníkem thessalským Janem, proti němuž císař Michail až i Nogaje zval na pomoc³⁰⁾. Roku následujícího sicilíanské nešpory (v březnu 1282) veškeré plány Karla Neapolského na výboje v Orientě v niveč obrátily; od té doby nemyslíl více na obnovení latinského panství na východě. L. 1282 dne 11 prosince zemřel pak i Michail VIII Paleolog.

Prospěch ze spolku proti Byzantincům jediné měli Srbové. Tam od 1281³¹⁾ panoval chytrý a neunavně činný *Štěpán Uroš II.*, vůbec národním jménem *Milutin* zvaný. On hegemonii na poloostrově zvolna převáděl do rukou srbských. Již v prvním roce vlády k říši své připojil makedonské krajiny Polog, Skopje s okolím, rovinu Ovčepolskou, Zletovsko a Pijanec, kdežto prvé mezníky byzantinské stály u samého hradu Lipljanu na Kosovém poli. Až k Sěru a do říše „Vlachotské“ (epirské) zajižděl; Dibra, Kičavsko a Poreč (poříčí Tresky) jemu se podrobily. Od 1286 drželi Srbové celou Bosnu. V Srěmu a v Máčvě panoval bratr Milutinův *Štěpán Dragutin*, zpřiznžený s králi uherskými. Za rozbíjův epirských Milutinovi pokořili se Arbanasi a 1296 dobyl i Drače, předního města na albánském pobřeží. S papežem a s králi Neapolskými prostřednictvím matky své, franské Heleny, trval ve spojení přátelském, ba postaven i pod záštitu sv. Petra (1291). Darův a nadání dostávalo se od něho i chrámům katolickým. Teprvé po smrti Helenině (1314) pozorovali v Římě, že všecka ta přívětivost Milutinova byla jen na oko. U věcech náboženských

²⁸⁾ Hopf 324 sld.

²⁹⁾ Makušev *Ита. ах.* II. 28.

³⁰⁾ Pachymeres u Strittera 787. Hopf 329.

³¹⁾ Rok jeho nastolení doposud věude ku podivu mylně na 1275 se klade. Vždyť starý zápis z l. 6794 (1286) zní: „v 5. létu s bogom državnago vladič'stva jeho“. Miklošič *Mon. serb.* 561. *Starine V.* 31. Narodzen byl Milutin 1253, dle Muralt, *Chronologie byz.* II. 471.

Milutin snášelivý byl způsobem pro tu dobu neslýchaným; zasedal v radě královské v Kotoru 1305 dva biskupové pravoslavní, dva katoličtí a „děd“ Bogomilův bosenských³²⁾. V manželství „sveti kralj“ (takt po smrti nazýván) nehrubě byl svědomit; čtyrykrát se ženil, třikrát zapudiv zákonitou choť. Třetí manželka jeho byla dcera Terterijova. Když 1298, zavíraje mír s Řeky, svadbu slaviti měl se Simonidou, císaře Andronika staršího dcerou, bez rozpaku Terterovnu vydal Byzantincům. Velikou Milutin péči měl o zvelebení vnitřního pořádku a bohatství, podporuje obchod, dáváje zákony a zakládaje četné hospitály, kláštery a kostely. Za čtyřicetileté vlády jeho Srbsko tak se rozmohlo, že se osudy poloostrova nápotom rozhodovaly již ne v Byzancii a Trnově, ale na dvoře králův srbských.

Andronikos starší, nástupce Michaila Paleologa, nemoha s Jiřím Terterijem pouštěti se do válek, učinil s ním mír (1284). Tu Terterij, jenž od církve bulharské dán byl do klatby pro dvouženství, sestru Asěnovu navrátil do Cařihradu a prvotní manželku svou z řeckého zajetí v Nikeji dostal nazpět³³⁾. Pomocí srbské královny Heleny papež Mikuláš 1291 opět pokoušel se o unii Bulharův, i vyzýval k tomu „cáře Jiřího“ a patriarchu Joakima III. Helena sama v letě téhož roku tchána synova k tomu osobně přemlouvati se strojila.³⁴⁾ Žeby snahy tyto nějakého cíle byly dosáhly, povědomo není.

Moc Nogajova rok od roku povážlivěji vzrůstala. L. 1285 Tataři současně vtrhli do Bulhar a do Uher. Terterij nebyl s to, aby je odrazil. Překročivše Balkán, rozptýlili se po Thracii a Makedonii; přimorci prchali z rovin do hor, vesničané ze vsí do hradův. Rumunské pastýře, kteří mezi Cařihradem a Vyzíi kočovali, Byzantinci, aby jim překazili spolek s Tatary, přesídlili do Asie, při čemž zimou stád i lidí drahně zahynulo. Terterij zbaven byl veškeré moci. Obětovav jednu dceru do haremu Čokiho, syna Nogajova, s nouzi na trůně se udržoval. Říše bulharská již se rozpadávala. V Bdyně samostatně hospodařil kníže *Šišman*, praotec potomní dynastie bulharské, „předrže okrstnyje strany i mnohy zemlje bl'garskyje.“ Podobně jako

³²⁾ Rački, Bogomili i Patareni, Rad VII. 168—174.

³³⁾ Pachymeres ed. Bonn. II. 57.

³⁴⁾ Theiner Mon. Slav. 376, 377. Golubinski 83.

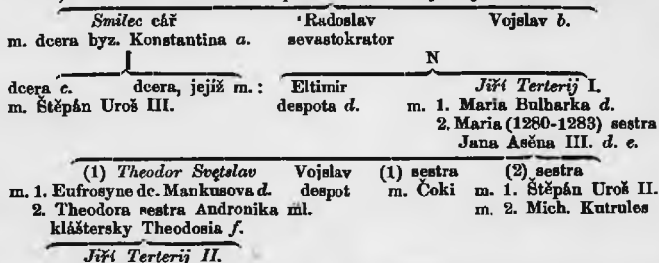
Terterovci příbuzen byl s přistěhovalou šlechtou kumanskou. S Tatary a s četami svými jednou náhle vpadl do Srbska a poplenil veškerou zemi až do Chvostna (u Peče), chtěl vydrancovati bohatou archiepiskopii Pečskou. Leč v jedné noci zjevil se jim tam prý zázrak plamený na nebesích. Polekané vojsko se rozběhlo. Milutin obsadil Bdyn a Šišman přes Dunaj utekl do banátu Severinského. Zavřen mír. Šišman země své obdržel nazpět a za manželku pojal dceru srbského župana Dragoše ³⁵⁾.

Konečně Terterij, hrozbami děsného chána postrašen, zemi opustil a u Byzantincův útočiště hledal. Andronik ze strachu před Nogajem uprchlíka nepřijal. Nešťastný cár v okolí Drinopole skrývali se musel; později od Řekův držán v zajetí. Nogaj v Bulharsku za cíře poplatného ustanovil boljara *Smilec* (Smilec, Σμίλτζος), též příbuzného s nejmocnějšími rody (ok. 1292) ³⁶⁾. Manželka Smilcova byla Řekyně, dcera sevastokratora Konstantina, vnučka císaře Andronika. Statky jeho byly kdesi nad Topolnicí. Podnes rozvaliny starého kláštera u vsi Akudži mezi Tatar-Pazardžikem a Ichtimanem slovou „Smilcev monastir“; dle starého nápisu klášter ten stavěl „knez Smilec“ 1286 za cíře Jiřího Terterija ³⁷⁾.

I Srbové brzo pocítili tartarské sousedství. Nogaj strojil Srbsku též osud, jako Bulharům. Proti mrakům barbarův,

³⁵⁾ Daniel str. 117—119. Šafařík, Gesch. d. südslav. Lit. III. 22 klade událost tu na rok 1292. Listina krále Milutina u Grigoroviče Очеркх ныт. 44.

³⁶⁾ Rodokmen Terterovců a předních rodův boljarských koncem XIII. stol.:

Jiří Terterij II.

a) Pachymeres I. 406 sld. b) Id. 446. c) Daniel 124. d) Synodik u Rakovského, Asén 6. e) Stritter 781, 786. f) Kantakuzen I. p. 13. Greg. u Strittera 812.

³⁷⁾ Zachariev 76.

kteří na lehkonohých konících velké země za málo dní, krutě drancující, probíhali, Milutin dostatečných sil neměl. I vyslal posly k Nogajovi, kterýmiž smluven mír; králevic Štěpán s několika bojary držán za rukojmí v ležení chánově³⁸⁾. Tehdáž vrcholila moc Nogajova, ale po nedlouhém čase byla vyvrácena.

Nogaj rozvadil se Toktaj-chánem, jemuž k panství nad Zlatou Ordou sám byl dopomohl. Po mnoholetém boji raněn jest v bitvě nedaleko řeky Buhu, načež na útěku skonal (1293³⁹⁾. Po smrti Nogajově syn jeho Čoki (*Τζακās*) se zbytky vojsk vrhl se na Bulhary. Cár Smilec hledal oporu u Srbův; králevic Štěpán, vymaniv se z rukojemství tatarského, stal se mu zetěm⁴⁰⁾. Leč brzo Smilec ustoupiti musel Čokimu, jenž osobuje si co ze Terterijův právo dědičné, země dobýval, přidruživ sobě syna Terterijova *Theodora Světslava* (*Θεόδωρος δαβος* neb *Σφειδοσθλάβος*) svaka svého, téhož, jenž chlapecká svá léta s matkou prožil v řeckém rukojemství v Nikeji. Světslav, válkami všeho jmění jsa zbaven, ucházel se o ruku Eufrosyny⁴¹⁾, schovanky bohatého kupce Pantoleona, dcery jakéhoš Mankusa, jížto při křtu kmotrou byla Eufrosyna, choť Nogajova, i nebyl odmrštěn. Nabyv takto značných prostředkův, Čokimu pomohl obsaditi Trnovo, veliké věci na mysli přemítaje. Když byl svou věcí jist, Tatařa náhle uvězil a od Židův v žaláři zardousiti dal; hlavu jeho poslal nepřátelům jeho na Krym. Patriarchu *Joakima* III., který dávno podezřelý byl co zrádce vlasti a stranník tatarský, v Trnově kázal svrhnouti se skály. Vybaviv takovýmto činem rodné vlasti z jařma cizojazyčníkův, zasedl na stolec Asěnovcův⁴²⁾

³⁸⁾ Daniel 120 sld.

³⁹⁾ L. 1293 dle Muralta, Chron. byz. II. 462. Hammer, Gesch. der gold. Horde. Pest 1840, 273 má rok 1299. Chronologie je nejistá.

⁴⁰⁾ Daniel 124.

⁴¹⁾ Tak slove Světslavova manželka v stblh. synodiku. Pachymeres zove ji *Εγκόννη*.

⁴²⁾ Pachymeres II. 264 sld. Orientálské zprávy u Hammera l. c. Jméno Nogajovce Hammer píše Čoke, Čuke, nejvíce Čoki.

Hlava XIX.

KUMANŠTÍ TERTEROVCI A BDYNŠTÍ ŠIŠ- MANOVCI.

Theodor Světslav (1295—1322). Vznik moci turecké v Asii. Války s Byzantinci. Jiří Terterij II. (1322-1323), poslední svého rodu. Michail, první z rodu Šišmanovcův Bělynských (1323-1330). Nezdařený pokus o Cařihrad. Bitva se Srby u Velbuždu 28 června 1330.

Nastolení Světslava u politikův Cařihradských vzbudilo postrach. U Byzantincův vůbec nebylo poklidné mysli, leč když země sousední poustly vnitřními rozbroji; jinak trvání Byzancie nebylo zabezpečeno. V Bulharsku vždy někteří boljaři očitě tihli k Byzancii; ti si tehdá vyžádali od císaře, aby s pomocí řeckou do Bulhar co proticář vyslán byl (1298) Michail, syn Konstantina Asěna a Marie. Ten však s hanbou okolo Trnova potloukati se musel. Tehdá také bratr Smilecův, sevastokrator Radoslav, od císaře Andronika ze Solunu vypraven do Bulhar, avšak poražen a oslepen od Eltimira (*Ελτιμηρης*), Terterijova bratra, jenž despotou byl Krěnským, totiž pánem na Podbalkánii kolem dnešního Karnobadu. Za zajatě při tom velmože řecké Světslav vyměnil otce svého Terterija, ale nepovyšil ho zase na trůn, než dal mu jedno město, kdež on v tichosti protrávil ostatní život ¹⁾.

¹⁾ Pachymeres II. 266 sld.

Podotekli sme svrchu o osudech sestry Světslavovy, královny srbské, která od manžela svého Milutina vyměněna za kněžnu řeckou. V zajetí oblíbil si ji despota Michail Dukas Kutrules a za manželku ji pojal (1301); po některém čase padl u podezření, že zrādu kuje, i uvězen s manželkou a dětmi. Světslav, dílem rozhořčen nad pohaněním sestry i svaka, dílem poněvadž chatrnosti říše Andronikovy neviděti nemohl, sáhl ke zbrani (1305). Spolu se strýcem Eltimirem dobýval hradův řeckých v Podbalkánii od Tundže k moři. Vzali Jambol, vzali i přimorská města Mesembrii, Anchial a Sozopolis. Byzantinci, od Turkův v Asii nanejvýš stísnění, sotva sehnali něco peněz; císař ze svého náčiní stolového peníze dal raziti. Válčeno tři léta s střídavým štěstím. Ve vojště byzantském byl i Vojslav (*Βοισλας*), nejmladší bratr Smilcův. Dle oblibeného způsobu politiky své, Byzantinci pomocí vdovy Smilcovy, rodilé Řekyně, Eltimira rozdvojili s Světslavem, ale s nehrubým pro sebe prospěchem²⁾.

V Asii se zatím vedle nesvorných Seldžukův vzmohla nová moc, která brzo hlavu svou vztýčila nade všecky jiné v Orientě. Skrovná horda kočovníkův, původu rovněž tureckého, přišla z Chorasānu a Seldžukům pomohla k vítězství nad Tatary i Řeky. Velitel její *Ertogrul* založil si malé panství v Bithynii. Syn jeho *Osman* (1288—1327) vymanil se z područí Seldžukův, Řeky vytiskl až k břehům Propontidy a dobyl Brussy. Tak vznikla *říše Osmanská*, děsná nápotom i západu i východu. Horlivost pro slāvu a velikost kmene svého, osobní udatnost, přísťnost mravův, fanatická pobožnost spojená s neoblohmou věrou, toť byly povahy, kterými vyznamenávali se první vůdcové Osmanův. Řekové chvěli se beznadějností, předvídaíce úplnou ztrātu Malé Asie; ba státníci, jako Theodoros Metochites, viděli blížící se pád veliké monarchie, proklínajíce lhostejnost a nečinnost císařovu. Rok co rok tisíce vesničānův řeckých ze zpustošených zemí prchaly do Evropy. Ostrovy již ode dávna vydány byly pirātům tureckým z Lydie a z Karie.

V bojích s Turkey, od Řekův malátně a nesouvisle vedených, také někteří Bulhaři měli účastenství. Slavného jednoho junāka, *Chranislava* jménem, kterýž od Řekův zajat byl v bo-

²⁾ Pachymeres II. 406, 446, 558, 601.

jích s Ivajlém a dlouho v žaláři vězen, císař Andronikos, propustiv, jmenoval „velikým čaušem“ a velitelem v Bithynii, kdež on nová hrdinství konal. Nedlouho potom pastýř jakýs Ivan v bojích bulharských vycvičený, sebrav tři sta hajdukův luky a palčáty ozbrojených, o své ujmě s Turky chtěl se bití, ale prvé nežli se přes moře přepravil, zatkli ho Byzantinci. Bálit se ho! Po devíti měsících utekl však z vězení a znovu začal četovati. Turci oblehli právě Kenchreje, kamž množství lidu z kraje nad Skamandrem se bylo zběhlo. Ivan přichvátal a Turky zbil. Turci však znovu udeřili a Ivana zajali. I vedli jej ke zdem a od měšťanův obležených žádali výkupné. Ale Řekové byli lakomci. Ivan volal bulharsky — vědělt, že mu někteří Řeci porozumějí — ať platí, že on Turkům kruté se vymstí. Leč i ze strážcův tureckých někteří slovům jeho porozuměli. Vedli ho nazpět a skolili. Dle jiných prý jim utekl, a u rodákův svých na slovo jsa vzat, později s tisícem hajduků v okolí Solunu se zdržoval. Zajímavá je tato epizoda (ok. 1306): poznávámeť v ní postavy, jenž v pověstech do nekonečna vzrostly a v junáckých písních u lidu pod rozmanitými jmény podnes se oslavují³⁾.

Pobřeží Egejského moře tou dobou zakusilo návštěvu zvláštního druhu, *expedici Kataloncův*, „středověkou to Anabasi“. L. 1302 vstoupilo do služeb byzantinských 6000 Španělův. Po statečném boji s Turky nedostali žoldu. Byzantinci, aby obráncův svých se zbavili, nemajíce jich více zapotřebí, sáhli k obvyklým prostředkům, k úskokům; množství Kataloncův povražděno. Ale Španělové jiný byli lid, než Orientálci. Usadivše se v Gallipoli nad Hellespontem, po dvě léta odtud hrůzu pouštěli na zuboženou říši Paleologův. Přidali se k nim i houfy Turkův a jiných podobných věřitelův byzantinských, divoké to roty žoldnéřské. Když jim na Propontidě a v Thrakii nic ku kořisti nezbyvalo, táhli do Makedonie a opevnili se na poloostrově Kassandrii. Kláštery Athonské vyrušeny ze svatého poklidu; mnohé z nich vydrancovány i vypáleny, mniši povražděni. Aby se sběr španělská nevracela k Cařihradu, Makedonci vystavěli velikou zeď od hory Pangaia k moři u Kavaly. Ze zpustošené Makedonie táhla „veliká kompanie“ na

³⁾ Vypravuje Pachymeres (u Strittera 801—803).

jih. Knížectví Athenské stálo právě na vrcholi své slávy; Attika, Boiotie, pňl Thessalie, země to kvetoucí a bohaté, náležely pod panství dynastie de la Roche. Dne 15 března 1311 Frankové Livadští a Morejští, 15000 mužův, v bahnech jezera Kopaiského podlehli sverepým rotám Kataloncův. V zpustlé Livadii vítězové založili republiku loupežnickou, rozdělivše se o léna i dámy padlých rytířův; 75 let sužovali odtud veškeré sousedy na ostrovech i na pevnině ve spojení s Turky maloasiatskými ⁴⁾.

Do boje proti Bulharům Katalonci, dokud v službách císařských stáli, posílání nebyli. Deset tisíc Tatarův, kteří jim podobně nedostali žoldu, z řeckých služeb přejítí chtělo k cíři Světslavovi. Pod Balkánem dohonili je španělsťi jejich soupeři a skoro všechny je sasekali. Světslav vyjednával s Roccafortem, velitelem Kataloncův, o spolek proti Řekům, nabízejí mu sestru svou, vdovu po Čokim (1308); ale nedošlo k tomu ⁵⁾. Andronik učinil pak mír s Světslavem, an hlad se vzdával v Cařihradě. Dobyta města Bulhaři podrželi. Hojně obilí přiváženo z Bulhar do Cařihradu. Po letech pak Světslav (1320) vstoupil s dvorem byzantinským v příbuzenství, za manželku pojav Theodoru, vnučku Andronikovu ⁶⁾.

Pro Bulharsko v druhé polovici 28leté vlády Světslavovy nastala doba oddechu. On říši na venek znamenitě upevnil, ale vnitř nebyl samojediným panovníkem. Na západě seděl totiž *Michail*, „dispoti Bulgarie, dominus de Vigdino (Bdyn)“, syn a nástupce Šišmanův, zeť srbského krále Milutina, nejmocnější všech boljarův. I Michail i Světslav přátelské smlouvy měli s Benátčany ⁷⁾. S Janovany se Světslav na čas nepohodl, pro jakés loupeže, v přístavech černomorských od Bulharův spáchané na kupcích Janovských, kteréž cíř nahraditi se zpěchoval; načež republika dne 22 března 1316 poddaným svým přísně zapověděla kupčítí neb pobývati v Sozopoli a v ostatních při-

⁴⁾ Francisca de Moncada popis té výpravy, přeložil do něm. O. Spazier (Brunschweig 1828). Hopf 380 slů. Životopis srb. arcibiskupa Daniela (Daniel ed. Daničić 340—355); tam knížectví Athenské *Livadia* slove.

⁵⁾ Pachymeres II. 600—603, 606.

⁶⁾ Nikiforos Gregoras VIII. 1. p. 289.

⁷⁾ Seznam panovníkův, s nimiž měli Benátčané obchodní smlouvy, asi z 1313. Ljubić, Monumenta spectantia hist. Slav. merid. Zagreb 1868 I. 192.

stavech bulharských, jakož i ve veškeré říši Světlavově⁹⁾. Poněvadž Janované, držice tehdy Krym, veškerým obchodem černomorským vládli, byla to rána dosti veliká. Se Srby Světlav povždy v dobrých byl poměrech; Milutin sám jednou v Trnově jej navštívil¹⁰⁾.

Rok 1321 pro Byzantince byl počátkem nových občanských válek, které vyžilo monarchii tak schvátily, že pak snadno se stala kořistí Turkům. Nastal boj Andronika Mladšího proti dědovi jeho Andronikovi Staršímu. Srbové a Bulhaři buď jednomu buď druhému pomáhali, hledíce si každý svého prospěchu.

Srbský král Milutin zemřel 29 října 1320; po něm nastoupil syn jeho *Štěpán Uroš III.* se spoluvládce, mladým králem Štěpánem Dušanem¹⁰⁾. Nedlouho potom zemřel cár Světlav 1322, zanechav bojovného syna *Jiřího Terterija II.*¹¹⁾. Ten přízně okolností hned použiv, vpadl do Rhodopska, obsadil dokonce Plovdiv a plenil kolem Drinopole. Tam však od Andronika Mladšího poražen na hlavu. Po roce však Terterij II. zemřel bezdětek (1323) a s ním vyhynula dynastie Terterovců. V Bulharsku náramná nastala z toho anarchie. Města mezi Balkánem a Strandžou od Mesembrie do Slivna dobrovolně se poddala Byzantincům. *Vojslav* (*Βοησλας*), bratr Světlavův, neodvislé panství si zřídil v dolině horní Tundže, sídlo máje na hradě Kopsis neznámé polohy¹²⁾; mimo to posloučala ho čtyři městečka. Přidav se k Řekům, dostal titul despoty. Vojska měl asi 3000 mužův. Spolu s Andronikem Mladším oblehl Plovdiv, ale posádka, od Terterija II. vložená, pod

⁹⁾ Listina v Monumenta historiae patriae. Leges municipales. Augustae Taurinorum 1838, 382.

¹⁰⁾ Daniel 141: takožde i s bulharským carem v Trnově stavši se jemu.

¹¹⁾ Korunování dne 6 ledna 6829 (1321) ind. 5 dle listiny s 1330. Miklošič Mon. serb. 90.

¹²⁾ Evangelium pro něho psané 6830 (1322) ind. 5, chová se v klášteře Chilandarském (Srezněvský Памятник юс. писъма str. 350): velikyj car Georgije, syn velikago carja Theodora Světlava.

¹³⁾ Jméno Gjupca npomíná na Κόψος, než řeka ta příliš daleko je na západ, a název její, nevím, není-li z tur. Gök-su, jak se na některých mapách píše. Území Vojslavovo bylo από Στίλβου (Sliven) μέχρι Κόψους. Kantakuzen I. 172 ed. Bonn., kde války tyto obšírně popsány.

velením Rusa Ivana tak udatně se bránila, že Řekové se svými spojenci po čtyrech měsících museli odtáhnouti.

Zatím boljaři za cíře zvolili *Michaila* despota Bdynského (1323—1330), s nímž na trůn vstoupila třetí dynastie, Bdynští Šišmanovici. Michail, sotva že se v osiřelých palácích Trnovských rozhostil, hned jal se vojsko sbírat, značnou pomoc maje od Tatarův a od Rumunův, jejichž kníže *Ivanko Basaraba* ¹³⁾ tou dobou tak se vzmohl, že Uhry vyhnal z banátu Severinského. Především dobyta města, jež k Řekům byla od padla. K Plovdivu poslal cíř Michail posilu. Avšak když vojvoda Ivan s celou posádkou časně z rána přichází vítal, řečtí měšťané za zády brány mu zavřeli a z druhé strany byzantinské čtyři vpustili. Město, s tolikou srdnatostí hájené, tak lehkověrně bylo ztraceno.

Vojslav cíři Michailovi v horské své krajince vzdoroval přes rok, až ho nespokojenost vlastního lidu a nedostatek špíže přinutily k útěku do Cařihradu; lid jeho pak ihned se vzdal (1324 z jara). Zbaven jsa domácích nepřátel, udeřil Michail na Řeky a vyplenil celou horní Thrakii. Mladší Andronikos v Didymotichu hněvem dupal, neboť nic proti Bulharum podniknouti nemohl, opuštěn jsa od děda. Když se v Cařihradě konečně usnesli, Bulharům válku vypověditi, zjevili se poslové Michailovi Grđd a Panče ¹⁴⁾, ohlašující, že cíř bulharský, zapudiv Annu dceru Milutinovu, zasnoubil se s vdovou Světslavovou, sestrou to Andronika Mladšího, a že si přeje mír. Řekové s radostí za válku mír zaměnili (1324).

Spolčením s Byzantinci a zapuzením srbské Anny zneprátelil se Michail se Srby. Štěpán Uroš III. právě zaneprázdněn byl válkou s bratrancem Vladislavem, synem krále Dragutina, jenž právo na trůn sobě osoboval. Aby nebezpečí, strojící se

¹³⁾ Roesler, Rom. Stud. 295 velice pochybuje, že by panovník ten, v uherských pramenech *Bazarad* zvaný, slul *Basaraba*, náležeje k slavné této rodině. My však poukazujeme na tato místa slovanská: „*Basarabu Ivanka*, tasta *Alexandra cara*“. Úvod k zák. Dušanovu (vyd. Novaković str. XXIII). „Ni u Bugare ni u *Basarabinu* zemlju ni na Ugrě ni u Bosnu ni u Grke“ listiny 1349, 1357 (Miklošič Mon. serb. 146, 161). Pozdější *Alexander Basaraba* od *Ivanka* je rozdílný.

¹⁴⁾ *Γρίδος και Πάντζος*. Jméno Panče vyskytá se v bulh. pomeníku u Venelinových vlachobolg. listin.

z Trnova, odvrátil, poslal k Michailovi biskupa i známého chronistu Daniela, jenž nedorozumění opět urovnal, ač ne na dlouho ¹⁵⁾).

L. 1327 obnoveny občanské války Andronikův. Jiho-slované veliké brali v nich účastenství. Michail podporoval Andronika Mladšího, ač nevelmi upřímně; v pravdě chtěl jen nesvornosti Řekův užiti k většímu podniku svému; podporováním jednoho imperatora proti druhému minil jen klín vyraziti klínem. Král srbský, popuzen jsa proti Bulharovi poháněním sestry své, získán byl pro Andronika Staršího; on při té příležitosti doufal i další části Makedonie mírnou cestou na sebe strhnouti.

Na sjezdu v Črnomenu mezi Michailem a mladým císařem uzavřen obranný spolek. Smluveno, že Michail pomáhati bude Andronikovi proti dědovi, Andronik Michailovi proti Štěpánu srbskému; Andronik, zvítězí-li, že mimo odměnu peněžnou Michailovi dá četné hrady a kraje.

Šťastně válčil mladší Andronikos na západě. Dobyl Solunu a z Ochridu podrobil si celou Makedonii krom krajin severních, jež drželi Srbové. Velká část Thessalie jemu se poddala, podobně Epiros a Arbanasi. U prostřed skvělých těch pokrokův ho v dubnu 1327 zastihla divná zpráva. Děd chtěl již jednati s vnukem o mír, když se jemu z nenadání ku pomoci nabídl bulharský Michail, potud Andronika Mladšího spojenec. Mezi starcem a Bulhary smluven spolek, jenž chován v největší tajnosti. Michail s vojskem Bulharův a tatarských žoldnéřův položil se u Diampole (Jambol) a osvědčeného vojvodu Ivana Rusa s 3000 jezdci bulharskými vypravil napřed do Cařihradu, slabě obsazeného i hladem vymořeného. Mladší císař na tu zvěst ihned kvapil na východ a usadil se na Černém moři. O pravých úmyslech Michailových všelicos proskakovalo. Ivan, jakož o tom pochyby není, od cáře svého měl uloženo, aby se zmocnil Cařihradu. I nebylo by to nesnadné. Starý císař nedůvěřuje Řekům, stráž v palácích odevzdal by Ivanovi, jenž by pak snadno opanoval město; cář Michail, příchvátav s ostatní armádou, dílo by dovršil. Na rychlosti a obratnosti vůdcův a vojska záviselo, má-li říše

¹⁵⁾ Daniel 174. Stalo se to před smrtí arcib. Nikodima, tedy př. l. 1326.

bulharská nejen opět od Propontidy sahati k Dunaji, ale má-li se postavit na místo monarchie byzantinské. Po čem Symeon a Jan Asěn II. darmo bažili, náhle bylo v rukou smělého Michaila Šišmanovice. Než v ležení Andronika Mladšího úmyslu Bulharův brzo se dovtipili i rychle kvapili k Bosporu. Mladý císař, poděšen hrozcí zkázou Byzancie, potají do Cařihradu poslal k dědovi a zaklínal jej, ať do palácův Bulhary nepouští než bezbranné a nečetné, ať na pozoru se má v čas oběda, ať se stráží řeckou ohradí. Děd mu odpověděl, že starost o to nepřisluší jemu; radu však zachoval. Do bran Cařihradských jen Ivan sám s nemnohými na chvíli vpuštěn. Asi sto honův od hradeb nedaleko od sebe stáli Ivan a Andronik s četami svými, bažíce po dobytí znuzené metropole Orientu. Poněvadž vespolek mír posud nebyli vypověděli, Andronik Mladší Ivana s vrchními veliteli k sobě do ležení pozval, častoval je a obdaroval, slibuje větších ještě darův, jen ať odtáhnou domů. Zároveň poslem stěžoval sobě u Michaila na nevěru. Michail o rychlém příchodu mladšího císaře ze západu ještě nevěděl. Tu pak uviděl, že vše zmařeno. Na nejrychlejších koních poslové jeho chvátali k Ivanovi, ať se spěšně obrátí domů. K rozkazu tomu Bulhaři z okolí Cařihradského ihned zmizeli. Nájezd se nezdařil ¹⁶⁾.

Nemnoho dní po tom, dne 24 května 1328, Cařihrad přepadením obsazen od Andronika Mladšího. Sedmdesátiletý děd Andronik sesazen; po čtyř letech zemřel v klášteře. Cáře Michail hnětla nespokojenost, že běh věcí, dosud jemu příznivý, náhle se obrátil, aniž by Bulharům jakéhos prospěchu přinesl. I začal ještě téhož léta s Řeky válčiti; po některých šarvátkách a nájezdech přátelství však zase obnoveno.

Neláska mezi králem srbským a cářem bulharským zatím každoročně více se vzrůstala, až 1330 válka se strhla, osudná i Srbům i Bulharům ¹⁷⁾ Přední k ní podnět, jak již svrchu

¹⁶⁾ Kantakuzen kn. I. 56, 57. Nikif. Gregoras kn. IX. 5.

¹⁷⁾ Nejdůležitější svědectví o válce té podává kronika srb. arcibiskupa Daniele († 1338), vyd. Daničićovo 177—196. Zprávy Kantakuzena II. 21 a Nikifora Gregory IX. 12 jsou u Str. 838—840. V zakládací listině kláštera Děčanského z l. 1330 děje se zmínka o boji tom (Mikl. Mon. Serb. 100). Zajímavá jsou slova úvodu k Dušanově zákonníku, vyd. Novaković str. XXIII. Také letopis Koprivničský (psaný v l. 1371—1389) podává kratičkou zprávu

dotčeno, zavdán zapuzením cářice Anny, sestry Štěpánovy, kteréž Michail s politických pohnútek manželství vypověděl, ačkoli tehánu Milutinovi za mnohou pomoc nemalými díky byl povinen ještě za Bdynského svého panování. K této hlavní příčině přidružily se zajisté i jiné. Zbrojiti začal Bulhar. Na zprávu o tom král srbaký dne 1 května Benátčanům průvoz do Bulhar skrz země srbské zapověděl, průvoznímu obchodu do Řecka překážky však neklada¹⁸⁾. Brzo i Řekové se hnuli. S radostí s Michailem se spolčil císař Andronikos, jenž právě Srby od Ochridu byl odrazil a k důraznější pomstě se stroжил. Spojenci doufali, že mladou moc srbskou dokonale podvrátí aneb alespoň odtržením mnohých zemí znamenitě seslabí. Michail dokonce chvástal se, že postaví stolec svůj v zemích Štěpánových. K spolku bulharsko-řeckému přistoupili i Ivanko Basaraba vojvoda rumunský, Černí Tataři a „gospodstvo Jašsko“. V Trnově sjížděli se na jaře „tmy tmami vsakyjch jezyk“, Bulhaři, Rumuni a pohanětí žoldnéři, Tataři i Bessarabci. Andronik hnul se do Makedonie a postavil se v Pelagonii, čekaje až vytrhnou do pole Bulhaři, aby se vpád stal zároveň z obou stran.

Král Štěpán na letohrádku svém v Porodimlji na úpatí nebetyčného Ljubotrnu zprávou o spojení obou mocných sousedův k jeho zkáze velice byl sklíčen. Do Trnova vypravil vyslance, aby laskavými slovy bouři ještě v čas odvrátili. Avšak Michail o míru nechtěl slyšeti, i táhl do svého rodného hradu Bdynu. Štěpán oběma nepřátelům zároveň se opírat nemohl i chtěl štěstí válečné v čele veškerého vojska zkusiti nejprve proti jednomu. Srbští vlastelé (boljaři) s prápory svými shromáždili se na poli, jež i podnes slove Dobrič, na rovině trnitým křovím zarostlé nad stokem Toplice a Moravy, kdež prý ode dávna „mnozi ot drevnich car strašnyje brani (seči) među soboju stvoriše.“ Tam čekali Michaila v domnění, že vtrhne přes Niš. Zatím zvěstováno, že se z Bdynu vydal na pochod k Srědci, namířeno maje do horní Makedonie, snad aby se tam spojil s Andronikem. Štěpán ihned spěchal na jih. Na pochodu zastavil se v klášterích od otce jeho vy-

(Šafařík Památky str. 53). Několik slov nalezá se v zápise ku konci jednoho rukopisu, psaného v Lěsnově Ovčepolském l. 1330 (Glasnik 16, 34).

¹⁸⁾ Ljubić Monumenta I. 377.

stavěných, v Nagoričině (u Kumanova) a v Sarandaporu; a tam s vlastely o pomoc v té tísni se modlil. Michail zatím s znamenitým pro tu dobu vojskem 15000 mužův, mezi nimiž bylo 3000 Tatarův, ze Srědce táhl nepochybně přes Pernik a Radomir dolinami horní Strumy do úrodné roviny dnešního Kjustendilu. I rozbil stany své u srbského hradu zvaného Zemlzn, jehož zříceniny posud se spatřují v těsné nepřístupné a místem velice divoké rokli, kudy Struma od Radomiru cestu do Kjustendilska si prorazila¹⁹⁾. Odtud čtyři dni plenil okolí mečem i ohněm, ba i stromy ničiti kázal; nestavil se mu nikdo vstříc. Štěpán položil se nedaleko Bulharův na řece Kamenči, blíže města Velbuždu (Kjustendil). Dva neb tři dni minuly posíláním posílův sem a tam. Král srbský úmyslně váhal, neboť čekal ještě na některé vlastele. Bulharům došla špiže a větší část vojska jejich rozjela se po okolí vymáhat potravy.

Svítal 28 červen 1330, den sobotní. V srbském ležení bylo živo; všichni se strojili a zbrojili. Bulhaři různě tékali po polích. Michail, zaslepen jsa vyjednáváním, nenadál se, že nepřítel má úmysl dnes bojovati²⁰⁾. O polednách z nenadání zjevili se Srbové ve válečném šiku. U prostřed stálo 300 (dle Nikifora 1000) obrněných jezdcův, němečtí to žoldnéri. Ocelové krunyře a zbraně oslňujícím leskem třpytily se v poledním slunci, koně řičely a zvuk trub rozléhal se po rovině. Král srbský vojska objížděl a řečí k udatenství je rozhňoval. Na bulharské straně náramný zmatek. Michail na rychlo šikoval vojsko, avšak bylo již pozdě. Srbové uderili jako krupobití. Osmnáctiletý Dušan v čele vybraných junákův srdnatostí se vyznamenával. Bojováno statně, střelami, kopím i mečem, až i vody Strumy krví se zbarvily. Srbové vítězili, Bulhaři prchali. Michailovi kůň v křovinách se zapletl, a on spadna, zle se porouchal; několik Srbův přiskočilo a zabilo jej.

¹⁹⁾ Zemensko Kalessi na pravém břehu Strumy, asi 2 míle sev. od Kjustendilu. Viz Hochstetterovu mapu v Petermannových Mittheil. 1872.

²⁰⁾ Kantakuzenos zaznamenal, že bylo prý na ten den uzavřeno příměří a nazejtří teprve že měla se svěsti bitva; Daniel, Nikifor a j. o tom nevědí. — Den v listině Děčanské u Miklošiče Mon. 100.

Mrtvolu naložili na koně a přivezli před krále.²¹⁾ Ležení bulharské obsazeno, boljaři zjímáni, sprostí odzbrojeni a hned zase jakožto soukmenovci i souvěrci propuštěni. Kdo z Bulharův se byli z tábora rozjeli na picování, dali se, jakmile porážku pozorovali, na útěk, kudy kdo mohl. Když slunce zapadalo, bojiště pokryto bylo kupami mrtvol; pohany Tataři nikdo nepohrblval. Tak skončila se bitva u Velbuždu, jedna z největších, které Slované svedli proti Slovanům.

Nazejtří v neděli, hned jak se rozbřesklo, překrásné oře a hojné poklady cáře i velmožův bulharských přiváděli před krále. Za nimi následovali spoutaní boljaři. Mnozí z nich nevěřili, že cár padl. Když jim Štěpán mrtvého dal ukázati, jali se hořce plakati nad náhlým štěstí převratem. K prosbě jejich pohřbena mrtvola v klášteře Nagoričském. Zároveň na koně vsedli poslové, aby ohlásili veliké vítězství královně Marii a arcibiskupovi Danielovi. Po celém Srbsku ve všech klášteřích mniši pěli chválu boží a veliká „slavoslovía“. Na místě, kde za bitvy stál královský stan, vystavěn kostel Nanebevstoupení Páně²²⁾.

Na bojišti rozhodl se Štěpán táhnouti do Bulhar. S sebou vedl zajaté boljary, aby odevzdali hrady své a celou zemi. V Mraku ho došla zpráva, že Andronikos, zvěděv o tom, co se přihodilo, klesl na mysl i odtáhl do Drinopole. V Izvoru Srbům vstříc přišli vyslanci Michailova bratra Bělaura a všech velmožův. V Bulharsku boljaři byli mezi tím tak sobectvím uneseňi, že v nejhorším neštěstí vlasti svářiti se začali, ano i jmění cárovo v plen rozchvátili. Vyslanci celé císařství odevzdali do rukou Štěpánových; nečekalíť nic menšího, nežli že odsud „srbskoje kraljevstvo i carstvo blgarskoje v jedino sušte svъzkupljenije, i mir budet“. Štěpán vida, že dalšího krve prolévání nebude zapotřebí, zůstal nazpět i vypravil některé velmože své s částí vojska do Trnova. Na úplnou okupaci a přivtělení Bulharska se však neodvážil. Spokojil se s tím, že Anna z vyhnanství (kdes v Bulhářích) do sídla císařského se

²¹⁾ Kant. a Nikif. vypravují, že Michail, živ jsa, zajat byl, ale že následkem ran brzo (dle Nik. po třech dnech) skonal. My přidrželi se Daniela.

²²⁾ Král dal „crkov svetago Viznesenia szzdati tu, iděžě těnta (stan). jeho bě, iže i do nynja stojit“. Starosrbský letopis XV. věku u Šafaříka Pam. 61

navrátila a syn její *Štěpán* či *Šišman II.* ²³⁾ dosazen na císařství. Řecká císařice spasila se útekem. Na to Srbové vítězoslavně domů se navrátili. Po krátkém oddechu vypravili se potrestat Řekův a odňali jim povardarské hrady Veles, Prosěk a Štip.

Veliká koalice proti vzrůstajícímu Srbsku byla dokonale potřena. Srbové, poníživše i Bulhary i Byzantince stali se první a rozhodující mocí na poloostrově. Moc Bulharův zlomena byla na dlouhé časy.

²³⁾ Stefan slove u Daniele, Šišman u Kantakuzena (Str. 853). Snad měl obě jména; Štěpán šel po dědovi, Milutinovi králi srbském.

HLAVA XX.

NEJVĚTŠÍ ROZKVĚT CÁRSTVA SRBSKÉHO.

Srbsko za Štěpána Dušana (1331—1355) první mocí na poloostrově. Bulharský cíř Jan Alexander (1331—1365). Stěhování Arbanasův. Za občanských válek Byzantincův Srbové a Bulhaři hranice své rozšiřují. Junák Momčilo. Příchod Turkův do Evropy (1353).

Král Štěpán Uroš III., vítěz u Velbuždu, dle kláštera od něho založeného vůbec *Děčanským* zvaný, nedlouho těšil se z vítězství svých. V mládí byv držán v zajetí tatarském na dvoře Nogaje chána, později od otce pro vzpouru na polo oslepen a do Cařihradu u vyhnanství poslán, nešťastný panovník ten děsnou skonal smrtí. Bojovné boljarstvo, zachutnavši sobě ve válečných výbojích, nespokojeno bylo s mírnou a pobožnou jeho myslí a vzbouřilo se. Ohnivý králevic Dušan prohlášen za krále. Šedesátiletého starce oblehli na hradě Porodimlji nebo Nerodimlji, jehož rozsáhlé trosky podnes se spatřují na jižním konci Kosova pole, pod Ljubotrnem nad Neredimkou. Na útěku odtud byl zajat, na hradě Zvečanu nad stokem Ibru a Sitnice prostřed Kosova pole uvězen a tam udáven.¹⁾ Štěpán Dušan pak, za krále korunován dne 8 září 1331, brzo otrásal všemi zeměmi od Sávy k Athénám.

¹⁾ O těch příbězích srov. Nikifora Gregoru u Strittera II. 234, lichotivé a podlézavé fráse Daniele 207 sld., legendu o králi Děčanském od Camblaka v Glasniku XI. Rok nastolení Dušanova, doposud mylně uvozovaný, určil I. Ruvarac v Radu XIX. 180.

I v Bulharsku strhly se tehda veliké rúznice. Císar Andronikos, chtěje se pomstiti za vypuzení své sestry, vtrhl do Podbalkání a obsadil šest důležitých měst od moře k Tundži: Diampolis (Jambol), Rosokastron, Ktenii, Aitos, Anchialos a Mesembrii. Za nedlouho boljaři, nespokojeni se srbskou cářicí a mladým cářem, zosnovali spiknutí: L. 1331 na jaře pozdvihli se Raksina protovestiar a Filipp logothet. Cárice Anna uprchla do Srbska, cář Šišman II. k Tatarům. Místo něho zvolen mocný *Jan Alexander*, cáře Michaila synovec, zeť Basaraby, vojvody rumunského. K zvelebení jména svého jal se psáti také Jan Alexander Asěn²⁾.

Cárice Anna dny vyhnanství svého trávila v Dubrovníku, kdež všelikými potřebami ji podporovali Anžovinci Neapolští; bylť s ní příbuzní skrze matku její Helenu, choť Milutinovu³⁾. Šišman II. divné měl osudy. Od Tatarův ušel do Cařihradu. Později žil v Neapoli pod jménem *Ludvíka*. L. 1363 se u Sieny válečně zúčastnil sporův jakýchsi, kdež i zajat jest v bitvě spolu s jedním biskupem bulharským⁴⁾. Zemřel 1373 v Neapoli⁵⁾.

Alexander svou vládu válkou začal. Ačkoli Belaur, strýc jeho, jednu část říše na sebe strhl a tam jemu na odpor se stavěl, udeřil Alexander na Řeky, a poraziv Audronika v pahorkatině mezi Aitosem a Rosokastrem, v míru u Rosokastra 1333 přinutil jej, aby vrátil Diampol a jiné hrady nedávno odňaté. Mír později utvrzen svatebním veselím královice Michaila Asěna, spoluvládce otcova, s dcerou Andronikovou Marii (1337).⁶⁾

²⁾ O revoluci té Kantakuzen II. cap. 26, Gregoras IX. cap. 13. O poměru Alexandra k Basarabovi viz Zák. Dušanův ed. Novaković XXIII. Asěn: Joana přítěžšnago carě Błgarom Asěně Alexandra“ rkp. Manasses (Period. Spis. II. 62). *Τὸν βασιλέως τῶν Βουλγάρων κῆρ Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀσάνη* list. 1355 Rakovski Asěn 101. Srov. pěkný článek Srbski Komneni (od Konst. Nikolajevice) Glasnik XII. 454—472, kde obšírně vypravování o Bdynských Šišmanovcích.

³⁾ Makušev *Ист. архива* II. 29, 30, 64 (1337, 1338, 1343, 1346). Hopf 442.

⁴⁾ Annales Siennenses. Pertz Mon. Germ. XIX. 233.

⁵⁾ Muralt Chron. byz. II. 699.

⁶⁾ Byzantinci u Strittera 842—852. Kantakuzen I. 458—470, 504.

Jelikož cár Alexander byl zetem Basaraby a švakrem Dušanovým, příbuzenstvím tím povstalo užší spojení všech tří neřeckých státův poloostrovních, rovnou měrou nepřátelské i Řekům i Uhrům. Basaraba na podzim 1330 krále uherského Karla I. z rodu Neapolských Anžovincův strašně porazil v nehostinných močárech a lesích nížiny valaské. Štěpán Dušan, hlava této koalice, všemi silami vrhl se na Řeky i na Uhry, aniž v bojích s nimi ustal, leč až smrt dalším vítězstvím konec učinila. Manželka jeho *Helena*, sestra Alexandrova, co do moci vlivu svého rovnala se oné Heleně franské, matce Milutinově, arci v směru opácném, východním.

Ohromné byly pokroky Srbův pod prapory mladého Dušana. Za deset let Byzantincům odňali i Makedonii i Albanii. Již za prvních tří let svého panování Dušan podrobil sobě města Ochrid, Prilép, Kostur, Strumici, Chlérin (dn. Lerin či Florina u Bitole), Želěznec (dn. Demirhissar západně od Prilěpa) a Voden, tedy veškeré téměř kraje slovanské v Makedonii. V Prilěpu „vzdviže sebě dvor carskyj v přebyvanje“⁷⁾. V sousedních zemích arbanaských bylo zatím veliké víření. Anžovinci v pobřežních hradech albanských sotva se drželi. V Epiru na místě řeckých Angelo-Kommenovcův vládla tehdá nová dynastie italská, stejně divoká i krutá. Byl si země ty osvojil (1318) Nikolo hrabě ostrova Kefallenie. Přestoupiv k pravoslaví, přijal mravy byzantinské a jal se ploditi nepřátelské plotky se všemi sousedy. Bratrovraždy a manželobijstva v rodině jeho byly na denním pořádku. Za vnitřních těch rozměšek upadl Epir konečně zcela do rukou císařům Cařihradským, aby z nich za nedlouho přešel do moci Srbův.

Věčný hluk zbraní, věčná nejistota majetku příčinu zavdaly k novému stěhování národův. Polodivocí Arbanasové, horalové nikomu nepoddaní, lid kočovný a bojovný, civilisací byzantinskou nenakažený, viděli spoustu a zmatek v nížinách způsobený rvačkami Frankův a Byzantincův. I hnuli se z nehostinných hor. Zaplavena celá Veliká Vlachie (Thessalie) a a mimo zámky obsazené od Kataloncův a Řekův důkladně vydrancována. Ztísnění Katalonci hledali ochranu krále si-

⁷⁾ Daniel 224—226.

cílského. Přes 12000 hlav, kmeny Bua, Malakassové a Mesareti, usadili se neodvisle po výšinách. Jen 1335, když Andronik bojoval v Thessalii, poddali se, aby v zimě za velikého sněhu nezhylnuli hladem. Dvě léta později Byzantinci loupeživost Arbanasův potrestali v okolí Beratu způsobem barbarským. Turečtí žoldnéři ve službách řeckých vedrali se až do horských úkrytův a ohromná stáda koní, volův, ovec, jakož i množství žen a dětí odvěkli do Asie. To však sílu horalův nikterak nezlomilo. Žoldnéřské čety Arbanasův osazovaly v službách katalonských a byzantinských zpustlou Helladu a stali se tam živlem nejmocnějším ⁸⁾). K Srbům se přidružili a opustivše i Anžovince i církve římskou, pomáhali šířiti panství Nemanjićův na jih. L. 1336 do Albanie vtrhl Dušan. Již roku následujícího do jeho rukou padla Valona a Kanina ⁹⁾). Bratr bulharského cíře Alexandra, Jan Asěn Komnenos, stal se tam srbským náměstkem; za manželku pojal poslední despotici epirskou Annu, Řekyni, kteráž prvního manžela svého byla jedem ze světa odstranila. Anžovinci s bídou drželi Drač, ale udrželi jej po celou dobu srbské invase.

Na východě Turci strojili se k novým výpravám. Orchan dobyl Brusu, Nikomedii a Nikeu, a do 1340 Bithynii celou sobě podrobil. Dobřeť byli Turci za bojův obou Andronikův seznali vnitřní malátnost monarchie Paleologův. Již počali navštěvovati i Thrakii. Výpravy bithynských Osmanův a Turkův lydských a ionických do Thrakie množily se stále; houfy jejich potloukaly se až k Balkánu. Jaká byla bezbrannost Řekův, viděti jest z jedné události. L. 1337, když se císař právě nepohodl s Janovany v Galatě, přeplavilo se silné loďstvo osmanské za čiré tmy noční přes Propontidu; zanedlouho ze vsí okolo Cařihradu vystupovaly sloupy ohně a dýmu i daleko rozléhal se křik nešťastných vesničanův. V Cařihradě vše trnulo. V městě nebyly než tři válečné koráby a asi sedmdesát jezdcův. Jen rychlostí na spěch sebraných ozbrojencův přivedeny úmysly nepřátel na zmar a Cařihrad uchráněn. Od té doby takové výlety opakovaly se rok co rok ¹⁰⁾).

⁸⁾ Hopf 422, 440—442, Hahn Alb. Stud. I. 316. Mnralt, Chronologie byz. II. 538, 539.

⁹⁾ Hopf 429, 446.

¹⁰⁾ Zinkeisen, Geschichte des osman. Reiches I. 190 sld.

Dne 15 června 1341 zemřel Andronikos III. Vláda přešla na nezletilého syna jeho *Jana V. Paleologa* pod poručenstvím matky, Anny Savojské. Veliký domestikos *Jan Kantakuzenos*, muž učený a udatný, ale nad míru ctižádostivý, jenž Andronikovi Mladšímu velké služby byl konal, dychtil po trůnu. Nastal mnoholetý boj. Když se pak vlnobití občanské této války konečně utišilo, již bylo pozdě: říše byla ztracena, bídne živořic ve strachu před Osmany. Píkle dám a milcův způsobily nevyslovitelnou anarchii; kdo mohl, každý chtěl panovati. Na hranicích a v provinciích zdvihla se bouře hned po zprávě o smrti Andronikově. Arbanasi plenili v Thessalii, Dušan přitřhl až k Solumu. I Bulhaři chtěli válku započítí. V Cařihradě tou dobou dlel bývalý cár Šišman II. Cár Alexander žádal, aby mu úhlavní protivník tento byl vydán, sice že vypoví válku. Tu však energie Kantakuzenova spasila Byzancii; hrozilo, že Turky na pomoc povolá a že podporovati bude domácí protivníky Alexandrovy; Šišmana že vyšle do Bdynu, kdež měl posud silnou stranu. Vůči hrozeb těchto Alexander, obávaje se nových občanských rozbrojův, obnovil mír ¹⁾).

Zanedlouho Kantakuzenos v Thrakii prohlásil se za císaře. Pomoci hledal u Srbův i u Bulharův, ale poslové jeho od protivníkův schytáni. Drinopolští, nechtíce se jemu podrobiti, na pomoc pozvali Alexandra, který s radostí přispěl, doufaje, že město tak veliké jemu se dostane. Ale měšťané pravili, že ho nechťi za pána, než jen za spojence. Na to plenil Alexander až k Didymotichu, k sídlu Kantakuzenovu. Teprv, když nastaly mrazy, uzavřel mír a vrátil se (1342). V Cařihradě tehda mnozí velmoži rádi by se byli poddali buď Alexandrovi nebo Dušanovi, chtějíce poslouchati takových mužův, kteří skutečně vládli a po několika dnech zase v potupu vydáni nebývají.

V průběhu občanské války Kantakuzenos přinucen byl couvnouti na západ, kde v Thessalii a na Morei dosti měl přívržencův. Prátely našel i mezi Slovany. Ve východní Makedonii tehda panoval Srb *Chrelja*, sídlem v Strumici, neodvislý boljar podobně Strězovi a Slavovi. Za králův Milutina, Štěpána Děčanského a Dušana zastával říšský úřad „protosevasta“ a velel

¹⁾ Kantakuzen a Nikiforos u Strittera 863 sld.

vojskům v Makedonii postaveným¹²⁾. Avšak za válek Dušanových s Andronikem, neznámo proč, od Srbův se odtrhl s 1000 muži a třemi městy v poříčí Strumy a stal se samostatným. Kantakuzenovi přál a podporoval jej. Později smřil se zase s Dušanem. V klášteře Rylském na půdě bulharské vystavěl kamenou věž, kterou lid podnes zove „Relina kula“. Chrelja zemřel 1343, dav se před smrtí postříhnouti za mnicha a přijav klášterské jméno Chariton. Z náhrobního nadpisu v klášteře Rylském vysvitá, že na stupnici titulův byzantinských došel až do „kesara“, což je čtvrtý stupeň po císaři¹³⁾. Srbové ve svých písních zpominají ho v kruhu bohatýrův Dušanových.

Kantakuzenovi vedlo se tak zle, že 1342 pohostinství a pomoci hledati musel na dvoře Dušanově. Choť jeho Irena, v Didymotichu uzavřená, o pomoc se ucházela u cíře Alexandra, slibujíc, že město, kdyby Kantakuzenos zahynul, odevzdá Bulharům. Vlastně chtěla tím jen Cařihradské straně nahnati strachu. Avšak Alexander, sliby jsa navnaděn, umínil si, že se důležitého města stůj co stůj zmocní. Kantakuzenos v pamětech svých vypravuje, že cíř bulharský častými posly vyzýval Dušana i Helenu, sestru svou, ať řeckého vzdorocísaře uvězí neb usmrtí; tím že by císařství byzantinské spojeným Srbům a Bulharům přesnadně padlo do rukou. Ale Dušan i manželka jeho bezbožný ten úmysl od sebe odmítali, nechťce kořistiti z neštěstí hosta a chráněnce svého. Turek Umurbeg, přítel Kantakuzenův, zatím Bulhary od Didymotichu odehnal.

Avšak přátelství Dušana a Kantakuzena brzo vzalo za své. Po společném obsazení celé Makedonie ukázalo se, že plány spojencův srovnati se nikterak nemohou: Dušan chtěl říši srbskou co nejdále rozšířiti, Kantakuzenovi pak šlo o to, aby monarchii byzantinskou přivedl k starému rozsahu. A tak samozvanec opuštěn byl v boji proti přesile svých nepřátel, proti císařovně Cařihradské, proti Srbům i Bulharům, s nimiž zároveň mu bylo bojovati.

Tehdá cíři Alexandrovi se podařilo, říši svou za zmatkův byzantinských trvale rozšířiti. Povolalť jej na pomoc císa-

¹²⁾ Miklošič Mon. serb. 64. Grigorovič Очеркъ п. 49.

¹³⁾ Glasnik VII. 182—184.

rovna Anna, stísněná od tureckých žoldnéřův Kantakuzenových. Avšak Bulhar nepřistoupil k spolku leč teprvé, když mu postoupen Plovdiv, který tímto postupem Byzantinci ztratili na vždy, pak hrady rhodopské Čěpina, Kričim, Perištica, Sv. Justina, Stanimaka a pod Balkánem Aitos i Koznik. Bylo to poslední rozšíření hranic círství bulharského. Když Turci odešli, vpadl Alexander do Morrhy, krajiny nad střední Mestou, jejíž obyvatelé podnes slovou Mrváci, ale nepochodil; neboť Kantakuzenos rychle ho odtud vyhostil (1344).

Na jaře 1344 Kantakuzenos do služby své získal slavného junáka Momčila. Tento Momčilo, rodem Bulhar, od mladosti vycvičen byl v dobrodružném hajductví. Nejprvé sloužil ve vojstě byzantinském, leč brzo odtud utekl a v čele veliké čtyř potuloval se na hranicích bulharsko-řeckých, kořisti dobýváje po obou stranách. Když se hraniční strážé obou říší proti němu spolčili, uprchl do Srbska. Ale i tam dlouho nevytrval. Zaslachnuv o Kantakuzenových pokrocích pod Rhodopou, Dušana opustil, a šel zase k Řekům. Shromáždív kolem sebe přes 5000 mužův, Srbův i Bulharův, jež sláva jeho přilákala, od Kantakuzena jmenován jest velitelem Meropské krajiny v Rhodopě. Leč brzo viděl, že za všeobecného nepořádku nejlépe jest kořistiti pro sebe. Vybídnut od strany Cafihradské, odpadl od svého císaře, v Abdere spálil koráby jeho tureckých spojencův a Kantakuzena samého přepadl v ležení u zřícenin Meseny, ano vše v polední spánek pohříženo bylo; Řekové spasil se do Kumutzeny (dn. Gjumurdžina), po celou cestu bojujíce. Přízeň Momčilova ode dne ke dni stávala se vzácnější. Císařovna Anna dala mu titul despoty a Kantakuzenos jmenoval ho sevastokrátorem, udíleje mu tím nejvyšší po císaři hodnost. Ale junák tretův těch nedbal, nýbrž z nenadání vyplnil poloostrov Chalkidiku, Meropu celou zaujal a až k hranicím Morrhy vše obsadil. Sídlo své zarazil v Xanthii na jižním úpatí Rhodopy.

V letě 1345 Kantakuzenos, podmaniv si Thrakii, odhodlal se k ráznému útoku na Momčila, spolčiv se s Umurbegem. Momčilo ustoupil před ním až k pobřežnímu městu Peritheoriu a žádal od měšťanův tamních, ať ho vpustí do vnitř. Leč měšťané, čekajíce výsledek boje, zpěchovali se; aby však v tom případě, kdyby bulharský dobrodruh zvítězil, nebyli porubáni,

Rajka, jenž byl Momčilova bratra syn, s 50 muži vpustili do hradeb. Byzantinci a Turci Momčila spěšně v polokruhu obestoupili při zvuku trub a bubnův. Strhla se krvavá seč. Junáci Momčilovi, 4000 jezdcův do smrti mu oddaných, konečně stisknuti až pod hradby Peritheoria. Nebylo lze bojovati koňmo; všickni sesedli a hájili se jako lvové. Množství padalo pod deštěm střel tureckých. Rajko a měšťané nečinně tomu se dívali z bašt. Tu v hrdinském boji mrtev klesne Momčilo. Na to zbytky jeho čet složily zbraň. Sám Kantakuzenos zaplakal nad náhlým obratem osudu.

Z bojiště Byzantinci neprodleně přitrhli do Xanthie, kde o bitvě ještě ničeho nevěděli. Přivrženci Momčilovi ihned se vzdali, lkajíce nad smrtí příbuzných a přátel. K manželce Momčilově, rodilé Bulharce, Kantakuzenos rytířsky se zachoval, s veškerým ji jméním propustiv do vlasti její.

Zde opět máme jednoho junáka jihoslovanského, jehož postava později zvěčněna v národní písni. Pád Momčila v Peritheoriu na lid jihoslovanský učinil veliký dojem. Mezi prvními zápisky krátkých letopisův srbských čteme: „ubi car Otman chrabrogo Momčila i priimi Peritor“. Rok (1361) a osoba vítězova tam arci jsou zmateny. Podnes se v epických zpěvech Srbův a Bulharův opěvá junák Momčilo¹⁴⁾.

Zatím Dušan po delším obležení dobyl Šěru, načež učinil rozhodný krok, jimž jasně dokázal, že chce na troskách monarchie byzantinské vztýčiti monarchii srbskou. L. 1346 se v Skopji s nádhernou okázalostí korunovati dal za *cáře Srbův a Řekův*. Před tím arcibiskupa Joanikija povýšil za *patriarchu* s blahoslovením obou patriarchův slovanských, Trnovského a Ochridského. Korunování samo vedle Joanikija vykonal Symeon patriarcha Trnovský. Syna svého Uroše prohlásil za *krále*¹⁵⁾.

¹⁴⁾ O Momčilovi vypravuje sám Kantakuzenos a druhý vrstevník Niki-foros Gregoras (Stritter 864—877). Zprávu srbských letopisův (Šafařík Pam. 74) Mauro Orbiní přenesl k 1370 a změnil Peritor v Pritus; Hopf pak (d. 86 str. 42) Orbinova Momčila z Pritu vyložil za Arbanasa knížete Gina I. Musakju z Beratu! V kronice Paysijově (1762) Peritor přenesen do balkánského městečka Pirdopu. Současný rukopisný zápis o Momčilovi, jež V. Čolakov v Pirdopu našel a v Čitallišti 1874, 274 uveřejnil, pokládám za falsum.

¹⁵⁾ Prodlužitelé Danielovi 378, 380. Úvod k zákonníkn XXV. Listina 3 března 1346. Ljubić Mon. II. 326.

V Cařihradě proti tomu skutku Dušanově žádné neměli obrany než vášnivou zlobu a bezbranné klatby na srbský patriarchát. Dušan strojí se na samý Cařihrad, avšak Benátčané, věrní jeho přátelé, zpěchovali se Řekům válku vypověditi a staré smlouvy zrušiti, jakkoli jim za pomoc slibována veliká privilegia a potlačení Janovanův v Peře.

K uspořádání vnitřních poměrův kázal veliký cíř stará pravidla právníká, která posud buď v úsečných formulích ústně obíhala, buď v listinách starých králův rozptýlena byla, v jedno sepsati a sestaviti v zákonník (1349). Obchod a bohatství znamenitě se rozmáhalo. V Skopji, v Novém Brdě, v Prizreně, v Kotoru a v jiných městech splývalo veliké jmění; tam byly faktorie a sklady Benátčanův, Dubrovčanův a Sasův. Nové kláštery povstávaly a staré velikými svobodami obdařovány. Říše od Pelionu a od zálivu Artanského sahala až k Bělehradu nad Dunajem, od prosmýkův Christopolských, vedoucích z Thrakie do Makedonie, až daleko do Dalmacie. V Makedonii jediný Solun vzdoroval. Dobytým krajinám ničeho neukládáno, než posádky v hradech, úřady v městech a obyčejné daně. Ani stará církev Ochridská nepodřaděna pod patriarchii srbskou, ale svoboda jí zůstavena. Privilegia a nadání řeckých císařův potvrzována. Z žádné doby dějin jihoslovanských nemáme takový počet listin nejrozmantějšího obsahu, jako z let „Stefana cíře i samodržce Srbův i Řekův, Bulharův i Arbanasův“¹⁶⁾.

S cířem bulharským, svakem svým, Dušan trval ve svazcích velmi důvěrných a přátelských, časté s ním mívaje schůzky. Bratr Alexandrův Jan Asen byl srbským velitelem v střední Albanii; sestra jeho byla cířicí srbskou. V politice Alexander závislým byl od Srbův. To vše nevadilo však, aby Dušan, zapovídaje Dubrovčanům voziti zbraň skrze Srbsko do zemi sousedních¹⁷⁾, ze zákazu toho Bulharsko nevyňal. K zvelebení obchodu Alexander, nechtě zůstatí za sousedním Srbskem, sám 1352 obchodní smlouvu uzavřel s Benátčany¹⁸⁾.

Církev římská doufala, že ze zdvojeného nyní boje Slovanův

¹⁶⁾ Miklošič Mon. serb. 132.

¹⁷⁾ L. 1349. Miklošič Mon. 146.

¹⁸⁾ Ljubić, Mon. slav. III. 246—248.

a Řekův největší prospěch jí vyplyne, ačť marně. S Dušanem mnoho a dlouho jednáno, až bez výsledku. L. 1337 psal papež i cíři Alexandrovi, aby přistoupil k unii¹⁹⁾. O dalších jednáních nevíme. Jaké byly tehdy v Orientě náhledy o věcech církevních, nejlépe vysvitá z toho, že během XIV. století ne-jednou Latinové Morejští a Cařihradští v hojném počtu přestupovali k pravoslaví. Pokusy unie s církví Cařihradskou, tolikráte započaté, vždy v krátkce za své braly.

Řekové v občanském svém sporu vrhali se čím dále tím více do náručí Turkům. Kantakuzenos požíval pomoci *Umurbega*, vládce Smyrenského, jednoho z menších knížat maloasiatských, jenž každoročně hrůzu šířil po pobřeží thráckém i makedonakém. Pokusy o velikou koalici Frankův orientalských, Slovanův a Řekův proti Turkům vždy byly marné. Konečně spojili se Benátčané, pánové Kykladští, rytíři Rhodýzští a Kyprioti, i dobyli 1343 Umurbegovo hlavní město Smyrnu, která od té doby zůstala ve franských rukou až do vpádu Tamerlanova. To však Umurbega nezdržovalo, aby Kantakuzenovi i dáleji pomáhal ničit poslední trosky bohatství byzantinského. Rytířský a učený samozvanec byzantinský neváhal vlast obětovati své ctižádosti. Často pronášel biblická slova: „Povolám národy a oni mne proslaví“²⁰⁾. Císařovna Anna, jenž válku vedla pro mladého syna Jana V., za spojence proti Kantakuzenovi velikými sliby získala *Orchana*, vládce Osmanův v Bithynii, jenž posud do evropejských záležitostí se nemísil. Zástupové Orchanovi přišli, ale místo válečné pomoci přepadali bezbranné vesnice a odvlékali množství mužův, žen, dětí, kněží a mnichův do Cařihradu, aby je tam před očima dvoru císařského prodávali za otroky. Některý čas potom podařilo se Kantakuzenovi Orchana získati pro sebe. K utvrzení nového přátelství v Selymbrii slavena svatba Orchana s dcerou Kantakuzenovou, kteráž i v harému zůstala křestankou. Potom císařovna Anna na pomoc povolala *Saruchana* knížete Lydského. Avšak i jeho lid více si hleděl kořisti a otrokův, a nedbaje, co je Kantakuzenovo neb císařovnino, vydrancoval Thrakii, ba i podbal-

¹⁹⁾ Theiner, Mon. Hung. 1, 617.

²⁰⁾ *Λοιπὸν καλέσω τὰ ἔθνη καὶ ἐπὶ δοξάσουσι* Nik. Greg. XXVII. c. 30 ed. Bonn. 151.

kánské krajiny Bulharska. Za válek těchto Thrakie zpustla způsobem nevyslovitelným. Nebylo lidí, nebylo dobytka, nebylo osení. Císařská pokladna postrádala všech důchodův; nebyl nikoho, kdo by platil daně. Pomáhalo se dluhy a poklady kostelův. U Turkův již dozrála myšlenka, zanechatí posavadních nájezdův a založiti trvalé panství za Hellespontem. Všeobecnou bídu rozmnožovala osmiletá válka Benáťanův s Janovany; obchod zničen a krvavé bitvy mořské sváděny před samým Cařihradem. Co válka ušetřila, to podávily nemoci; 1348 většina obyvatelstva Cařihradského vymřela morem. Za takových okolností v noci 2 února 1347 Zlatou branou Kantakuzenos vtrhl do stolice císařské nad Bosporem; smutné to bylo vítězství²¹⁾.

Dušanovy výboje Kantakuzenos ani co vládce v Cařihradu zastaviti nezdolal. L. 1349 srbské korouhve vlály před benátským kastellem Ptelson, kteréž jen těsnou užinou odděleno je od ostrova Euboea²²⁾. Thessalie a Epiros s Akarnanií dobyty úplně. Arbanasi bojovali v těch krajinách pod prapory srbských vojevůdův.

Bulhaři zatím, ač s Kantakuzenem v míru byli, zakoušeli trpkých věcí od spojencův jeho Turkův. Tito lupiči asiatictí, vidouce, že v byzantinské dolní Thrakii žádné kořisti více nezbývá, nápotom pokaždé, kdykoli se vraceli z pochodův na Srby, zajížděli do horních končin, jež náležely Bulharům. Nejvíce trpěli arci krajiny osazené obyvatelstvem řeckým, jež nedávno teprv od Alexandra připojeny byly; také v posledních letech množství Řekův odjinud pro přílišnou bídu tam se bylo přesídlilo²³⁾. Vsi vypleněny, stáda odehnána a lidé zavlčeni do Asie, odkudž se nikdy nenavrátili. Obecné mínění vinu dávalo Kantakuzenovi, u něhož si Alexander 1351 stěžoval. Kantakuzenos odvětil, že to vše proti jeho vůli se děje, že tím vinen jest Dušan, proti němu prý on povolal Turky. Nad to nabízel Alexandrovi spolek proti Turkům, dá-li mu peníze k vystrojení korábův, které by hlídaly Hellespont. Předvídalť již, co od Turkův lze očekávati. Zároveň ponoukal i k válce

²¹⁾ Srovn. Zinkeisen op. cit. str. 194 sld. Hopf 443 sld. a j.

²²⁾ Hopf 476.

²³⁾ Nikif. Greg. XXVI. c. 53 a 54, ed. Bonn. str. 118 „*ὅτι πάλαι πρὸς αὐτὸν μάλιστ' ἀπὸ τῶν ἑσθίων μετακινήσαντες*“. Slova ta v přebídném latinském překladě Bonnského vydání jsou vynechána.

proti Srbům. Když poslové byzantinští s úkolem tím přišli do Trnova, slaven tam právě nějaký svátek, a ulice byly plny lidu. Alexander, jda s vyslanci, všude od Bulharův okřikován, at umluví mír s Kantakuzenem, sic prý ve válce s ním všickni zahynou pod meči barbarův. Cár to vyslancům řecky přetlumočil a slíbil, že žádané peníze k vystrojení korábův dá. Ale vlivem srbským vše zmařeno. Dušan svakovi vytýkal, že se nesmyslně zavazuje k poplatku Řekům. Kantakuzenos, uslyšev o tom, rozhněván prorokoval prý Alexandrovi hrozící vítězství barbarův, tu že bude pykati ²⁴⁾.

Jan V. Paleolog, Kantakuzenem vyhnán z Cařihradu, dlel zatím v Enosu na ústí Marice, odtud válku veda o ztracený trůn. Podporoval ho i Dušan i Alexander, tento poněvadž Kantakuzena za původce tureckých nájezdův považovati nepřestával. Kantakuzenos ze své strany zavolal Orchana, jenž mu poslal 10.000 jezdcův. Srbové i Bulhaři, nevědouce že nepřítel je na blízku, na bezlesné rovině u Didymotichu znenadání byli přepadeni a úplně rozprášeni (1352) ²⁵⁾.

L. 1353 za tiché noci přeplavila se četa Turkův pod Suleimanem, synem Orchanovým, a přepadla pobřežní zámek Tzympe, dnešní Džemenlik, půl druhé hodiny od Gallipole. Tuto se a tehdá ponejprvé Turci na stálo usadili na půdě evropské. Nikdo jich více nevypudil. Brzo potom dne 2 března 1354 zemětřesení zuřilo na březích Propontidy ²⁶⁾. Na Chersonesu bořily se zdi a domy se suly i pochovávaly v sobě obyvatelstvo. Turci všude, co zbylo, vyplnili a města pro sebe obzazovali. Do rukou padl jim Gallipol, přední přístav v Orientě, takofka v bráně k Cařihradu, Trapezuntu a Kaffě. Panství

²⁴⁾ Kantakuzen u Str. 878 sld. Temná zvěst o tom i v rumunském letopise (Grigorovič *O Cepóiu în ea oțomoniiax kă socóțaniiax lepașaniiax*. Kazaň 1859, příd. str. 1—45). Vypravuje se tam, jak poslal Kantakuzen o pomoc proti Turkům k vládcům srbským a k Alexandrovi. Oni odpověděli: „Braš se, jak umíš“. I poslal po druhé, řka, at pomohou, sic že se budou káti. A oni odvětili: „Když přijdou Turci na nás, my se jim opřeme“.

²⁵⁾ Kantakuzenos u Strittera 331 a 880.

²⁶⁾ Byzantinské krátké letopisy, psané l. 1391. (Vyd. J. Müller v Sitzungs-Ber. Vid. akad. díl IX. str. 392), důležitý pramen pro chronologii druhé polovice XIV. věku, kterou historie Nikifora Gregory (končí 1355) a Kantakuzena (jde do 1365) neobsahují, a které pozdější Byzantinci XV. století často mylně vyložili.

turecké šířilo se po rovině thrácké a brzo sahalo až k Marici. Městům Turci ukládali daň a usadili v nich své úředníky. Do pustých vsí uváděli kolonisty z Asie a do měst šlechtice turecké. Z Thrakie lidé prchali, kudy koli mohli. V Cařihradě plno bylo žebrákův z vesnického lidu okolního. Ba, taková byla všeobecná hrůza, tak děsný byl sebe menší lomoz, že když prý sedlák hlasitěji děti káral neb žena otroky plánila, vše strachy mřelo, jakoby již nepřátelé stáli na hradbách²⁷⁾.

Koncem 1354 se Jan V. Paleolog zmocnil Cařihradu. Kantakuzenos složil purpur a stal se mnichem. Žil nejvíce v Místře nedaleko staré Sparty, bavě se spisováním paměti, jež jsou předním pramenem historie těchto dob († 1383). Anarchie v Byzancii se čím dále, tím smutnější stávala. L. 1355 psal Marino Falieri, že monarchie byzantská, jsouc v bídě nejhorší, nutně prý se stane kořistí Turkův; nejlépe bylo by prý, aby se jí Benátčané zmocnili. Ale pro Benátčany té doby nehodily se tak smělé myšlenky, důstojné Enrika Dandola²⁸⁾.

²⁷⁾ Popisuje současník Nikiforos Gregoras kn. 29, kap. 1—4. ed. Bonn. str. 224. Zinkeisen I. 206 sld.

²⁸⁾ Hopf 448.

HLAVA XXI.

NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT V BULHARSKU ZA XIV. STOLETÍ.

Náboženské různice. Bogomili, Hesychasté, Adamité, Židé. Židovská církev. Sv. Theodosij Trnovský. Literární snahy patriarchy Euthymia a cířův Alexandra a Šišmana.

Neveselé, krvavé i děsné jsou válečné události, které sme právě vyložili. O tehdejších vnitřních poměrech v Bulharsku zachoval se nám drahocenný pramen, život sv. Theodosia Trnovského, sepsaný od patriarchy Cařihradského Kallista ¹⁾. Obraz vnitřního stavu, který se v něm odhaluje, rovněž je smutný, jako poměry vnější. Bulharsko rozervané náboženskými spory, nakažené byzantinismem a uvnitř zesláblé nesvorností, dříve neb později muselo podlehnouti převaze Turkův. Pravá vzdělanost a osvěta v Orientě dávno byla vyhynula, ustoupivši mnišským třetím, jež důstojně po bok se řadily pustotě válek a intrik.

Na hoře Athonské, v tomto ráji mnichův, v polovici XIV. století vznikl mysticismus zvláštní, jehož prvním učitelem byl opat Symeon. Přivrženci jeho, nazvaní Hesychasté, zavrouce se do tmavých kelií, upřeně jali se hleděti na pupek svůj, až

¹⁾ Original tuším je nyní ztracen. Slovanský překlad zpořizen v klášt. Rylském od mnicha Spiridiona. Vytisknuto jest v Чтениях при Моск. унив. 1860 sv. I. My, vydání toho v Praze dopídití se nemohouce, spokojiti sme se museli s výňatky Račského v Radu VIII., 182 sld., Koroleva v Period. spis. 5 a 6 sv., str. 147 sld. a Golubinského 663 a 675.

se tím vmámili v přelud, jakoby tam spatřovali světlo jakés, jehož nazírání naplňovalo je nevýslovným blahocitem²⁾. Z toho nastaly ohromné theologické bouřky, koncilia a klatby. Vedle toho i Bogomilstvo šířilo se po Athoně. Žilati tehdá v Soluni jeptiška jakás, jménem Irina, oddaná víře bogomilské. Mniši, kteří k ní přicházeli z příčin nehrubě mravných, vedlé požívání tělesných rozkoší přijímali od ní náuku bogomilskou, kterouž rozesli po celém Athoně. Po dlouhých sporech Bogomilové i s Hesychasty prokleti a vyhnáni z hájův „Svaté Hory“.

Mrzké výpary bezduchého života klášterův byzantských přenešeny do Bulhar. Do Trnova přišel jakýs mnich tulák z Cařihradu, jménem Theodorit. Honose se vědomostmi lékařskými, převeliké množství lidu prostého i vznešeného svedl k neřesti hesychasmu. On podporoval i nezaniklé doposud stopy pohanstva a učil klaněti se dubu jakémus a od něho čekati vylčení; mnoho ovci a jehňat u kořenův dubu toho obětováno, až ho sv. Theodosij zkácel.

Nedlouho po Theodoritovi se v Trnově zjevili dva mniši, Lazar a Kyrill přijmím Bosota, pro Bogomilstvo z Athonu vypuzení. Kyrill rouhal se ikonám, Bohorodici popíral i kříž tupil, „ručnago děla dělati“ zapovídal, proti ženitbě horlil a zjevení ve snu míval. Lazar běhal po městě v kroji Adamově, jediné stydkou část těla zakrýváje tykví. V učení svém byl předchůdcem ruských Skopcův. Prosté Adamitství rozšířoval Theodosij, mnich slovy i skutky „grub i nevěža“, jenž se potloukal po vesnicích i městech a kázal, že manželství jest nepotřebné. Houfy žen, jinochův a mužův následovaly jej v mnišském oděvu po horských pustinách a jeskyních. Tam nazí chodili, an vůdce jejich pravil, že tak Krista následovali učenníci jeho. I páchali věci, jež pérú svěřiti nelze. Byli to předchůdci oněch rot adamitských, jimž se 1421 u nás v Čechách zaslouženého trestu dostalo od Žižky.

Nebylo dosti na Hesychastech i Adamitech. Cár Alexander, neznámo při jaké příležitosti, tak dojat jest krásou jedné dívky židovské, že si umínil stůj co stůj za manželku ji pojmouti. V cestě mu stála zákonitá choť, cárice Theodora, dcera knížete rumunského. I musela nádheru palácův Trnovských zaměnit s

²⁾ Müller v Slav. Bibl. I. Wien 1851, 134.

životem klášterským, přijavši na sebe „mnišskýj angelskýj obraz“ a jméno Theofana. Židovce udělena svátost křtu a jméno Theodora, načež co „novoprosvěštena carica“ oddána s Alexandrem. Památky starobulharské o ní zaznamenaly, že ačkoli byla „roda Jevrejska“, víru čistou měla, kostely mnohé obnovila a kláštery rozličné založila. A po smrti pěla se jí v kostelích „věčnája paměť“. Židé v Bulharsku, spolehajíce se na přimluvy její, nesnesitelnými se však stali pravoslavným, žijíce ne jako rabové, ale jako boljari ³⁾.

A tak bulharskými krajinami zmítali Bogomili, Hesychasté, Adamité a Židé, an válka turecká zuřila za Balkánem. Náboženské různice zanedlouho statečného odpůrce našly na straně vládnoucí církve pravoslavné v osobě *Theodosia*, rodilého Trnovčanína. Od mladosti vyhýbal se světu, přecházeje z kláštera do kláštera. Pobýval v Bdynu, v Arčaru, kde mnichem se stal, v Trnově, v Črvenu (dn. Ruščuku) a konečně v klášteře sv. Bohorodice, zvaném Epikernevě, v horách u Slivna. Odtud odebral se k slavnému tehdá učiteli Grigoriju Sinaitskému, jenž žil na hoře Paraoriji (Šakar-planina) severně od Drinopole. Okolo učitele shromáždilo se množství učenníkův, Bulharův, Srbův a Řekův, z nichž vyšel nejeden vysoký hodnostář církevní, jako ku př. Cařihradský patriarcha Kallistos. Grigorij Sinaita si Theodosia oblíbil a vyslal ho k cáři Alexandrovi, prose o ochranu proti Turkům, kteří na svých výpravách i okolí klášterského zátiší napadali. „Mnicholjubivýj“ cář dal peníze k vystavění „pirgu“, t. j. obranné věže. Když Grigorij zemřel, zvolili učenníci Theodosia za stařešinu. On té hodnosti nepřijal a vrátil se do Slivna. Odtud navštívil Athos a Solun, načež žil v postnici sv. Antonia v městě Mesembrii. Pobýv v Cařihradě a opět v Slivnu, usadil se na Eminské hoře (mys Eminé), ale loupežníci odtud ho vypudili.

Za stálé sídlo si pak Theodosij vyvolil místo Kilifarevo, dvě hodiny na jih od Trnova, kdež prvé byla pustina spíše prý bésům než lidem schůdná. Podnes je tam ves, jenž mívala tvrz, dva kostely a 3—4 kláštery. Jeden z nich stojí doposud;

³⁾ O židovské cářici viz pomeník u Synodiku (Rakovski Asěn 52), život sv. Theodosia, Nikifora Gregoru (díl III. str. 558 vyd. Bonn.) a krátkou poznámku současnou z jednoho rkp. kl. Rylského v Blg. Knižicích 1859, 690.

když ho 1830 přestavovali, „v ženské crkvě“ pohrouzili celý prý vůz starých rukopisův, dle svědectví Slavejkova⁴⁾. Podobný případ stal se ve vsi Bělkovcích, půl druhé hodiny západně od Trnova, kde pověreční popové, obnovující kostel sv. Petky, vysypali „dva tovary“ rukopisů do základův. V Kilifarevě shromáždil Theodosij okolo padesáti učenníkův, z nichž vynikali Euthymij, potomní patriarcha Trnovský, a Dionys, dobrý znatel i řečtiny i slovanštiny, jenž mimo jiné přeložil četné řeči sv. Jana Chrysostoma, mezi nimi šest proti Židům⁵⁾. Literární život, po tolikou dobu utuchlý, opět se vzmáhal. Sám cář Alexander jej podporoval. Dál si z řečtiny do slovanštiny přeložiti Konstantina Manassesova letopisy. Bibliothéka kláštera Krky v Dalmacii chová doposud paterik t. j. sborník životův svatých, schválně pro cáře toho psaný 1346. L. 1348 přepsán cáři „v život i zdravie i v utvrženie carstvu jegovu, i dětem jeho“ od mnicha Lavrentija sborník theologický. Pozoru hodno jest, že z žádné doby nezachovalo se tolik datovaných rukopisův bulharských, jako z let „převysokého i samodržavného“ cáře Jana Alexandra. I kláštery prospívaly. Alexander mezi jinými štědre obdařil přední sídla mnichův bulharských, klášter Rylský pod Ryl-planinou a Zografský na Athoně; mimo to založil jeden klášter pod horou Vitošem⁶⁾, na jejímž podnoží vznikl malý téměř Athos. Na Sofijském poli stálo 14 klášterův, ne-li více. Nyní jsou větším dílem v ssutinách; bohaté jejich knihovny buď strouchnivěly, buď rozvlečeny po půl světě.

Vládnoucí církev bulharská, ohrožená jsouc od heretikův, pomýšletí musela na obranu. Patriarcha Trnovský Theodosij II. pozval si na poradu náčelníka mnichův Kilifarských. Ten radil, aby se svolal sbor (koncil). A tak se i stalo (ok. 1350). Před sbor, jemuž předsedali cář a patriarcha, předvoláni „jeresi sějatelje“ a Theodosij jménem sboru přel se s nimi hřímavými slovy o učení bogomilském, o dualismu, o ženitbě, o kříži atd. Rozkolnický mnich Lazar dal se na pokání. Ne tak Kyrill a učenník jeho pop Štěpán. Protož rozkázal cář, aby dle zákonův církevních tváře žhavým železem jim byly znamenány a oni z říše vypovězeni.

⁴⁾ Blg. Knižici 1859, 259. Čitališťě 1873, 497.

⁵⁾ Starine I. 52.

⁶⁾ Šafařík, Památky jihoslov. 2 vyd. str. 108.

Ale síla Bogomilův, po staletém v zemi přebývání pevně zakořeněná, nebyla zlomena. Také Hesychasté a Židé nebyli přemoženi. Asi 1355 svolán nový sbor. Cár přišel s králevici Šišmanem i Asěnem. Dostavili se biskupové bulharští, Theodosij s mnichy Kilifarskými a množství jiných duchovních, celá hierarchie bulharská. Bogomili i Hesychasté jsou prokleti, jejich starešiny a „služitelé“ vypovězeni, a Židům vydán „svit“⁷⁾ (listina), kterýmž obmezena jejich práva občanská⁷⁾.

Theodosij odebral se asi 1356 do Cařihradu k patriarchovi Kallistovi, kdež po nemnohých letech skonal. Z Bulhar vypudily ho ustavičné vpády Turkův. Učenník jeho *Euthymij* pokračoval v započatém díle. Usadiv se v místě Pera zvaném blízko Trnova, zabýval se tam revisí překladu sv. písma, an prý knihy tyto, jsouce „debelstvom svjazany a negladky k tečeniju glagolnomu“, s řeckým textem nesouhlasily a k mnohým heresím příčin poskytovaly. Po smrti Joanikija II. zvolen za patriarchu. Stav věcí náboženských neproměnil se ani za cáře Jana Šišmana, syna i nástupce Alexandrova. Bogomilové nebyli pokořeni ani usnešením druhého sboru; v krajině Bdynské nebylo téměř jiné víry, než bogomilské. K tomu přišel z Cařihradu do Trnova nový poběhlík, Piron, učitel Nestoriánství, Hesychaství a Obrazohorství. Přidruživ si jakéhos lžimnicha Theodosia, rozšířoval své nauky až i mezi dvořany císařskými. Patriarcha Euthymij jemu se opřel, i aby chom užili nadutých slov legendy Camblakovy⁸⁾, „připodobniv chřtán svůj troubám Jerichonským“, shromažďoval lid do kostelův a poučoval jej, varuje před vlkem v ovčí kůži. Piron vyhnán ze země.

Nelze popírati, že oba mužové, kteří naposled spravovali národ bulharský, hlava světská cár Šišman i hlava duchovní patriarcha Euthymij, dosti se snažili napravit i zvelebiti smutný stav kleslé říše. Ale i tyto pokusy mají do sebe ráz všeobecné tehdejší kleslosti. Euthymij „roztrhoval heretické sítě jako pavučiny“ a odstraňoval poutě a schůze, při nichž neplechy se děly. V Trnově shromažďovali se kolem učeného pa-

⁷⁾ Nevydáno je bohužel „Otvěšťanie sobora Trnovskago k Theodosiju i kir Romanu“. Rkp. rus. XVI. stol. fol. v cis. bibl. Petrohradské. (Kalajdovič a Strojev, Opis rkp. 125 č. 204, 45).

⁸⁾ Život Euthymia od Camblaka v Glasniku XXXI. str. 243—292.

triarchy nejen Bulhaři, ale i Rusové a Srhové, a on je „napajaše v sytost blagočestija pivom“. Arcibiskup ruský Kyprian, rodilý Bulhar, který osvětu za tatarských vpádů zaniklou v Rusích obnoviti se snažil, navštívil Euthymia 1379 ⁹⁾. „I v Trnovskyjeh stranach pismena tato pogybla byla sut, nъ car i patriarch prosvětiše“ ¹⁰⁾. Vznikla nová škola literární staroslovanská, jejíž spisy, mistrovská to díla byzantinského bombastu, svým nevkušem a nevtipem nezřídka právě jsou karikatury ducha lidského. Slované zbyzantiněli; osvěta řecká byla jim jedem žíravým. O tom každý se může přesvědčiti nahlédnutím nejen do legend Euthymiových, ale i do spisův Grigorija Camblaka a Konstantina filosofa Kostenského, z nichž onen po pádu Bulharska v Srbsku i v Multanech žil a v Rusích velikých hodností dosáhl, tento na dvoře srbského knížete Štěpána Lazareviče útočiště nalezl. Na jiném místě chceme o mužích těch a činnosti jejich poněkud šířeji promluvit, jednajíce o literatuře starobulharské.

Hle, takový byl stav mysli v Bulharsku, když se na hranicích zjevili Turci! Čtyřicet let po sboru Trnovském nečinil se více rozdíl mezi pravoslavnými a heretiky všech odstínův, nesvolávaly se sbory a nemučili se kacíři; tu nebylo než musulmanův a křesťanův, věřících a ráje.

⁹⁾ Nadhrobní řeč Kyprianovi od Camblaka (Nevostrujev a Gorskij Описание слав. ркп. Моск. синодальной библ. діл II. část 3. str. 139).

¹⁰⁾ Konstantina filosofa grammatika (Starine I. 9).

Hlava XXII.

PRVNÍ BOJE JIHOSLOVANŮV S TURKY.

Turci v Evropě; jejich mravy a organisace. Anarchie v Srbsku po smrti cíře Dušana († 1355). Nesvornost cárevičův bulharských. Poslední války Bulharův s Řeky a první s Turky. Rozpůlení Bulharska v říši Bdynskou a Trnovskou. Výprava Amadea Savojského do Bulhar. Uhři v Bdyně (1365—1369). Cár Jan Šišman III. (1365—1393) poplacen Turkům. Bitva nad Maricí (1371). Marko král. Despoty Dobrotiče panství na Černomoří.

Přistupujeme nyní k vyličení nejnesnadnější doby dějin jihoslovanských, k vypsání smrtedlného zápasu Jihoslovánův s Turky. Zápas ten na mysl lidu srbského i bulharského učinil obrovský dojem. V sterých písních a pověstech slaveni junáci, kteří vynikli v boji s Turky. Postavy Marka Kraljeviće, Miloše Obiliće, kneza Lazara a jiných hrdin z paměti vytiskly bohatýry dob starších. Upomínka na nadlidské jich povahy a skutky útechou byla za let poroby turecké. Ale historie krvavých těch let, splynuvši s mythem, tak se zatemnila, že o velikých událostech, jako ku př. o bitvě Kosovské, o porobení Bulharska, víme nepoměrně méně, nežli o nepatrných případech dob starších. Za neustálých válek, šarvátek a nájezdův lidé o pečlivé zapisování neutěšených tehdejších příběhův nedbali, jakož vůbec mysl lidská k tomu se nenese, aby v bídách a tísních hledala útechy zapisováním svých utrpení. Co později zaznamenáno o posledních letech státův jihoslovanských, to vše již

promíšeno jest pověstmi Bezpečným vodítkem jsou jediné listiny co svědkové bezprostřední. Letopisy řecké, slovanské, rumunské a turecké zhusta sobě odporují; chronologie nezřídka čiré je chaos. Na následujících stránkách vynasnažíme se stručně podati to, co aspoň velikých pochybností do sebe nemá.

Turci, zjevivše se na půdě evropejské, nad Byzantinci i nad Slovany znamenitou převahu měli železnou svou organizací. Základem státního jejich zřízení byla ustanovení koranu, sunny (výroky prorokovy) a kanunu t. j. státních zákonův osmanských. Hlavní péči Turci, jakožto národ výbojný, obraceli na uspořádání vojska. Vojsko za Orchana sestávalo z tří živlův: z irregulární jízdy i pěchoty, která neměla ni lén ni platu, z jízdného i pěšího kontingentu manův a posléze z vojska placeného. Z počátku celé vojsko bylo jízdné. Placená jízda dělila se na *sipahy* (rytíře) a *silihdary* (zbrojnoše). Prudkému útoku lenních jezdcův, *akindžijův* (běhounův) nikdo neodolal. Prodlením času však se jádrem moci turecké stali pěší *janičari* (jeni čeri = nové vojsko), jejichž sbor utvořený ok. 1330, náleží k nejpodivnějším zjevům v dějinách novověkého válečnictva. Nebyloť mezi nimi ani jednoho rodilého muslimana; všichni co chlapeč křesťanským rodičům byli odňati a na víru Mohammedovu obráceni; jen v Malé Asii dávalo se mnoho Řekův dobrovolně k janičarům, an je lákaly vysoký žold a všeliká práva. Teprve po zařízení pravidelné této pěchoty možno bylo města obléhati; dříve vojsko turecké mělo do sebe ráz nespřádaných rot kočovnických. Murad zařídil též sbor křesťanských „vojníků“ (voinak), zvláště v Bulharsku, kteří provázeli soumary i povozy a daně prosti byli ¹⁾. K utvrzení zabraných krajín sloužili osmanští kolonisté z Asie. Dobytých zemí třetina dělena v léna (*timar*, s důchodem do 20.000 asprův; s větším důchodem sluly *siamet*). Obyvatelé pevností a měst mečem podmaněných z Evropy převáděni do Asie a nahražováni Osmany. O vědy a umění sverepý ten národ, na nivách evropejských zakládaje říši dle způsobu asiatského, nic nedbal. Mečety, paláce a lázně Osmanům stavěli Frankové i Řeci ²⁾.

¹⁾ Viz hlavu XXVII.

²⁾ Zinkeisen, Gesch. des osman. Reiches I. 118 slđ. a 264.

Takový lid byli Turci, když, usadivše se 1353 na půdě evropejské, neunavně začali sobě podmaňovati krajiny řecké a slovanské. Jediný vládce, jenž rázně jim opřiti se mohl, cár *Štěpán Dušan*, náhle zemřel dne 20 prosince 1355 v plné síle mužského věku. V Srbsku po smrti jeho vypukl ohromný zmatek. Nebyloť muže, jenž by obrovskou říši ovládati uměl rukou železnou. Mladý cár *Uroš*, 19letý mladík, dle slov současného letopisce byl „mlád smyslem, nad míru milostiv i krotek, starcův rady odmítaje a mladých přijímaje“ ³⁾. Bratr *Dušanův* *Symeon* horlivě dychtil po vládě. Ctižádostivá cárice *Helena* za nezletilosti syna svého také chtěla panovati. Boljaři srbští i ve vlastním Srbsku i v krajinách bulharských (v Makedonii) a arbanaských jednak jednotlivé nápadníky trůnu podporovali, jednak pro sebe brannou rukou kořistili. Prostřed občanských válek a sporův šlechty Srbsko kleslo a nevzmohlo se více. Plány na dobytí Cařihradu *Dušan* vzal do hrobu; co jemu a jiným vládcům slovanským se nepovedlo, to s lehkostí provedli Osmané.

Nebude od místa, vyčteme-li zde přední velmože, kteří v nejbližších desíti letech v zemích bývalé monarchie *Dušanovy* samostatně začali hospodařiti. Byli to buď vojvodové *Dušanovi* a jeho dvořané, buď jejich synové. Není nesnadno dolíčiti, že toto množství nesvorných a neodvislých panství neposlední bylo příčinou rychlého pádu Jihoslovanstva.

Po veliké moci nad jiné bážili boljaři *Mrnjavčevići*, bratři *Uglješa*, *Vlkašin* a *Gojko*. Despot *Jan Uglješa* panoval ve východní Makedonii, kolem *Sěru* a *Melniku*, muž udatný a vynikající. V nedaleké *Dramě* sídlil tchán jeho *kesar Voichna*. *Vlkašin* 1356 cáře *Uroše* byl „čelníkem“ ⁴⁾; později vymohl si hodnost despoty a nešťastného *Uroše* v záhubu uvlekl. Od *Sěru* k *Vardaru* panoval *Bogdan*, proslavený v písních srbských *Jug Bogdan*. V severní Makedonii bylo území sevastokratora *Dějana*. V Albanii vynikali dva arbanášti velmoži, *Karel Thopia* a *Ondřej Musaki*. *Thopia*, pán nad přímořím mezi řekami *Matem* a *Škumbem*, 1368 zničil anžovinské panství v Albanii dobytím

³⁾ Šafařík, Památky 54.

⁴⁾ Listina daná v lednu neb únoru 1356 (má 1355, an rok ten dle vlastního způsobu počítán do 1 března roku následujícího). Rad. I. 146.

Drač. Musakjův zet *župan Ropa*, jinak *Gropa*, z rodiny arbanaské, držel Ochrid ⁵⁾. Ve Valoně a Kanině seděl *gospodar Alexander*, obkolen dvorem slovanským. V makedonské Berrhoi sídlo své měl věrolomný *Radoslav Chlapen*. V Zetě, okolo jezera Skaderského a nad dolním Drimem, jakož i v přímoci vzmohl se podnikavý a mocný rod *Balšičův*. V dnešní Hercegovině panoval knez *Vojslav Voichnovič*, úhlavní nepřítel Dubrovčanů; za nedlouho vypudil ho synovec *Nikola Altomanovič*. Mimo to zaujímal důležité místo *sevastokrator Branko*, za Dušana správce Ochridu ⁶⁾, jehož potomstvo v pozdějších osudech Srbska neposlední mělo úlohu. Konečně zpomíná se mezi dvořany mladého Uroše 1356 *knez Lazar*. Tak rozdrobeno bylo Srbsko.

Dlouho drželi se Srbové na jihu, v Thessalii a v Epiru. Jakmile Dušan zemřel, zjevil se v Thessalii *Nikiforos*, syn posledního despota epirského; smělé plány jeho směřovaly až k trůnu srbskému. Avšak 1359 zahynul v seči s Arbanasy nad řekou Acheloem ⁷⁾. Zbaven jsa tohoto nebezpečného soka, bratr Dušanův v Trikalé thessalské korunovati se dal za císaře Srbův a Řekův co *Symeon Paleolog Uroš*, ovládaje Velikou Vlachii (Thessalii), Epir a Aitolii. Později Aitolii přepustil Arbanasům a Epir *Tomášovi*, synu velikého vojvody Dušanova Preljuba. Tomáš tam za neustálých vražedných bojův s Arbanasy vládl do 1385. V Thessalii po smrti Symeonově (1371) vládařil pobožný a zmnišelný syn jeho *Jan Uroš*, „otec klášterův meteorských“, jenž po vpádu Turkův život svůj skončil co pravoslavný biskup 1410, poslední jsa Nemanjič.

Pohlédněmež na tehdejší Bulharsko. I tam podobně drobila se moc státní. Moc cíře Alexandra neobsahovala ani celou zemi. V rovinách přímorských a v hornatém pohoří Kamčije skoro samostatně panoval despota *Dobrotič* (*Добродічъ*, Dobrodicius, Dobordize). Nevíme, jakého byl rodu, natož zda-li

⁵⁾ „Zet župana Ropa“ v zápise z 1370 (1380?), Grigorovič Очеркъ путеш. 117, Miklošič Mon. serb. 181. O rodu tom viz Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin etc. 292, 303. Tři mince jeho s kyrillským nápisem: „Po milosti boží župan Gropa“ popsal Ljubič, Opis jugoslav. novaca 189.

⁶⁾ Listina Brankovičův u Grigoroviče Очеркъ путешествія по Евр. Типич 52.

⁷⁾ Hopf 458 sld.

byl příbuzný Šišmanovičův. L. 1357 držel hrady Emmonu (dn. Eminé) a Kozjak (snad dn. Kosak-kjoj) u Mesembrie. V zemích jeho vládla ne církev Trnovská, ale patriarcha Cařihradský. Dobrudža podnes od něho své jméno má ⁹⁾).

Veliké neštěstí na Bulharsko uvalili rodinné poměry cíře Alexandra. Nejstarší syn jeho *Michail Asěn*, již před 1337 za spoluvládce přijatý, záhy zemřel. Na jeho místě otec za nástupce si přitovaryšil druhého syna *Jana Asěna IV.*, jenž ok. 1355 vedle otce na sněmě Trnovském zasedal ¹⁰⁾. Ale i ten, jak ukážeme, za otcova života smrt nalezl na bojišti. Zbývali *Jan Sracimír* a *Jan Šišman III.*, onen syn z Rumunky, tento syn z Židovky ¹¹⁾. Nesmířitelná nenávist rozdvojovala oba bratry. Tudíž Alexander dal Sracimirovi krajinu Bdynskou, aby tam samostatně panoval; milovanému pak Šišmanovi, jakkoli byl mladší, vyhradil celé ostatní cárství ¹¹⁾. S Paleology v bližší

⁹⁾ Miklosich et Müller, Acta patr. I. 1, 367. Srovn. ib. 502 a 508.

¹⁰⁾ Βασιλεὺς τοῦ εὐσεβεστάτου μεγάλου βασιλέως Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μεγάλου βασιλέως τοῦ Ἀσάν. Nápis v Mesembrii (Rakovski Asěn 99). Iástina Jana Asěna 1347, Šafařík, Památky 2. vyd. 96 sl.

¹¹⁾ „Materi sašti velikago carě Joanna Šišmana“ o židovské cářici pomenník u Synodiku (Rakovski Asěn 52).

¹¹⁾ Rodokmen Šišmanovičův Bdynských:

Šišman kníže Bdynský

1. m. ? 2. m. dcera srb. župana Dragoše (1292)

<i>Michail a.</i>	Keraca despotica	Bélaur e.
m. 1. Anna dc. Milutinova b.	kláš. Theofana d.	
2. Theodora vdova c. Světlava	m. Sracimír despot	

Štěpán n. Šišman II. Jan c.
(Ludvík)

<i>Jan Alexander f.</i>	Helena	Jan Asěn Komnenos	sestra
m. 1. Theodora dc. Basaraby,	m. cář Dušan	m. Anna despotica	N. g.
kláš. Theofana			
2 Theodora židovka			

(1) Michail Asěn Jan Asěn IV. † před 1355	(1) Jan Sracimír m. sestra rum. voj- vody Vladislava i.	(2) Jan Šišman III. sestry: 1. Maria d. Tamar d. 2. dc. kneza m. Murad I. Lazara Maria
m. Maria dc. Andronika Mladšího (1337) h.		m. Andronik Desislava d.
Konstantin † 1422	Doroslava n. Dorothea † před 1382, m. Štěpán Tvrdko k.	
	Alexander poturčil se	Fružin Keraca d.

Poznámky. a) Michail Šišmanic v srb. listině 1380, Mikl. Mon. srb. 100. U Kantakuzena mylně „syn Sracimirov“; b) Daniel 119; c) Kantakuzen u Strittera 853; d) Synodik u Rakovského, O Asěnu 52; e) Daniel 193. Kant. u Str. 846. Zák. Duř. od Novakovič XXIII.; f) Alexander netij (sororis filius) Cambiak, Glasnik XI 75. Dle Kant. a Greg. ἀδελφεὺς Michailův. Otec Streantzimirov u Kant. (Stritter 842); g) Gregoras III. 148. Kant. u Strittera 841; h) Greg. III. 557: Irene; i) Kukuljevič, Leptir (Zagreb 1859) 270; k) Rački, Rad III. 109. Ljublí, Opla jug. novaca 206. Ostatní poměry doloženy v jiných poznámkách hl. XX—XXIII.

svazek vatoupil zasnoubením devítileté dcery Marie, vlastní to sestry Šišmanovy, se synem Jana V., devítiletým tehdá Andronikem (1355) ¹²⁾. Místo míru vzešly z toho manželství jen krvavé rozmlísky. Ctižádostivý Andronik pomocí bulharských příbuzných snažil se nejednou o svržení otce s trůnu Cařihradského.

Sultán Orchan zemřel 1362 v březnu ¹³⁾. Následoval po něm syn *Murad I.*, muž přísný, štědrý, nad jiné bystrý a neunavný, zakladatel osmanské moci v Evropě. Hned v druhém letě vlády své na Byzantincích dobyl Tzurulon a pevné Didymotichon nad Maricí, ba vojevůdce jeho Lalašahin vzal i Drinopol, přední město po Cařihradě, jehož pád podnes se opěvává v písních novořeckých. Odtud začal boj proti Bulharům. Lalašahin dobyl Starou Zagoru a přitrl před Plovdiv, jenž od drahně let byl v rukou bulharských. Staroslavné to město, vzdavši se po krátkém odporu, stalo se přední stráží Osmanův na západě. Lalašahin sídlil tam co první beglerbeg rumelský ¹⁴⁾.

Z Plovdiva nastal boj proti okolním hradům a horským krajinám bulharským. Psaných zpráv o tom není; domácí tradice sebral Štěpán Zachariev ve své výborné monografii o kraji Tatar-Pazardžickém ¹⁵⁾. U vsi Golěmo Běljovo, kde se nyní končí dráha rumelská, podnes jsou rozvaliny hradu Rakovice, v němž obyvatelstvo okolí toho statně odpíralo Gazi Daud-pašovi, až pod určitými výminkami se vzdalo. Běljovští později provázeli Turky do válek pod jménem *harbadžijův*, tak jsouce nazváni dle způsobu kopí, *harba* řečeného; rezavé harby se posud chovají po domech. Statněji hájili se Čěpinští ve svých horách. Hrad Čěpina devět měsícův držel se déle, než Rakovica. Když Daud paša naň ze tří stran dorážel, jedni prchli k „rodopskému despotovi“ (snad Uglješovi), druzí

¹²⁾ Smlouvu tu z 17 srpna 1355 vydali Miklosich a Müller, *Acta patr. I.* a Rakovski Asén 101. Tam slove Kyratza. Nikifor Gregoras III. 557 vyd. Bonn. zove ji Maria. V Synodiku (l. c.) slove prostě Vasilisa.

¹³⁾ Chron. byz. v Sitzber. víd. akad. IX. 392. Turecké prameny (Zinkeisen I. 215) mají 1359, jakož vůbec s ostatními bližšími zprávami se neshodují.

¹⁴⁾ Zinkeisen I. 217 sld.

¹⁵⁾ Zachariev 54, 66, 75.

poslali do Plovdiva k Lalašahinu. I poddali se pod těmito výminkami: všechny hrady Čepinské at budou zbořeny; desátek ze všeho odváděn budiž Daud pašovi; místo harače a všech daní at táhnou všickni muži 20—35letí s Turky do válek; Čěpina dostaniž úplnou samosprávu církevní.

Podobných pověstí o posledním zápase s Turky plno je v okolí vrchovišť Marice a na svahu Rhodopy i Srředné gory, i zasluhovaly by, aby pilně byly zapisovány a tak před zapomenutím uchráněny.

Zajímavou zprávu čteme v rumunském letopise, dle slovanských kronik vzdělaném, kterýž vydán od Grigoroviče ¹⁶⁾: „Tehdáž byl rok 6834 (1326, což vydavatel opravil v 1365), když Amurat s Turky učinil nájezd, i napadli na Bulhary i svedli první bitvu s Asěnem, synem Alexandrovým. I zahynul tehdáž Asěn i mnozí Bulhaři s nim. Potom se spojili Bulhaři s Michailem synem Alexandrovým i pokračovali v boji, a on také padl. I porobili lidu bez počtu, i vedli je do Kallipole.“ Chybno jest, co zde se vypravuje o Michailovi, neboť ten, jsa švakrem Jana Paleologa, dle svědectví současníka Nikiфора Gregorase již 1355 dávno byl mrtev ¹⁷⁾. Avšak o boji Asěnově podnes vypravuje se pověst v okolí Srředce, že tam s boljary svými v klášteře sv. Archangelův dvanácte prý let proti Turkům se bránil, až ho zradili vesničané nedaleké Bystrice ¹⁸⁾. V kostelích bulharských ještě za trvání starého círství pěna bývala pamět „Semiru, Jončju, Dobromiru, Ivanišu a vsi, jelici s nimi mažlstvovavše na bezbožnyja Turky i krv svojáž prolíjašáž po pravoslavněj věřě christianstěj.“ Zprávu tuto vynímáme z pomeníka, jenž zachován v rukopise synodiku cáře Borila. Kdy a kde ti junáci bojovali, tmou jest zastřeno.

Osmané tak rychle postupovali, že 1363 zjevili se až v Attice. Tamni maršálek katalonský, právě jsa zapleten do boje s Benátčany, povolal je na pomoc, ač proti tomu obyvatelstvo reptalo ¹⁹⁾. Následujícího roku (1364) Turci krutě

¹⁶⁾ Grigorovič О Сепѣим etc. v příloze, dle rkp. z l. 1620.

¹⁷⁾ Nik. Gregoras ed. Bonn. III. 557.

¹⁸⁾ Neofyta Chilandarského Землеописаніе. Kragujevac 1835. Aprilov Болгарскія грамоты. Одесса 1846, 99.

¹⁹⁾ Hopf (d. 86) 13.

stísnilo Cařihrad. Jan Paleolog, nemoha korunní klenoty v Benátkách zastavené vyplatiti, dovolil tehdy, aby byly prodány. Spásu vyhledával v Uhrách, v Bulharsku a na západě, kde posel jeho v Avignoně ku katolictví se přiznal, načež papež pomoc slíbil. Leč slib slibem zůstal. I k vdově Dušanově Heleně, kláštersky Alžběta zvané, do Šeru s poselstvím cestoval Cařihradský patriarcha Kallistos, aby s ní smluvil obranný spolek proti barbarům. Než roznemohl se tam i zemřel²⁰⁾.

Brzo potom mezi Janem Paleologem a Alexandrem bulharským z neznámých příčin válka se strhla. Z 1364 zachován je list patriarchy Cařihradského Filothea, v němž cíře bulharského upomíná na posvátnost smluv²¹⁾. Jan dobyl Anchialu. Mesembria, od Řekův obležena jsouc po suchu i po moři, ač nedostatkem vody trpěla, statně se bránila. Cár Alexander na pomoc ji posílal i Bulhary i Turky, v Thrakii za peníze zjednané; leč Paleolog opíral se i obleženým i zvenku dorážejícím. Alexander posléze, vida nezbytí, strásl se Byzantincův, zaplativ jim útraty válečné a nad to nemalou sumu. A tak připravovali se blahověrní imperatorové ve vzájemné vraždě k tomu, aby se stali kořisti barbarův²²⁾.

Cár Alexander skončil nepochybně 1365 na jaře²³⁾. Pro Bulharsko bylo to počátek všeho neštěstí. Nástupce měl tři, a ti byli poslední vládcové křesťanští na půdě bulharské. V Trnově vládu přejal Jan Šišman III.²⁴⁾ Jeho poslouchalo středozemí s městy Drsterem, Nikopolem, Srědcem a Diampolem. Na západě v krajině Bdynské (Vidinské) vladařil „Joan Sracimir blagověrnij car Blgarom“²⁵⁾. Dobrotič zcela samostatným byl pánem na Černomoří. O tomto *trojím Bulharsku* píše Bavor Schiltberger, jenž 1396 v bitvě u Nikopole zajat byl: „První Bulharsko (Pulgrey) leží, když se z Uher k

²⁰⁾ Chron. byz. l. c. (1364).

²¹⁾ Miklosich et Müller, Acta patr. I. 453.

²²⁾ Kantakuzen u Strittera 347 a 862.

²³⁾ Úmrtí jeho Engel mylně kladl na 1353, jiní na 1356; rumunský letopis Grigorovičův uvádí 1371.

²⁴⁾ Velice sme se podívali, čtouce u Aprilova Бор. ррм. 100, že jméno Šišman „звучить по турецки“! Šišman není než zkrácené Zigmund.

²⁵⁾ Tak čteme na mincích jeho, dosti hojných. Nikde se nevyškytá forma *Strašimir*.

k Železné Bráně přijede ; hlavní město slove Bdyn (Pudem). Jiné Bulharsko leží naproti Valachii ; hlavní město slove Ternov (Ternau). Třetí Bulharsko leží tam, kde Dunaj do moře vtéká ; hlavní město slove „Kallacercka“ (snad hrad Galata u Varny ²⁶).

Jan Šišman, poslední cíř Trnovský, vládu svou začal skutkem nechvalným. Zajal nešťastného Jana Paleologa, když k němu jel prosit o pomoc proti Osmanům. Příčinu k tomu zavedlo nepochybně nepřátelství císaře se synem svým Andronikem, švakrem Šišmanovým ; Bulhar podporoval ctižádostivého mladíka proti otci. Byzantinci, náhle zbaveni jsouce panovníka, pomoci hledali na západě a našli ji u rytířského hraběte Amadea VI., knížete Savojského, bratrance uvězněného císaře. Amadeo s nádherným vojskem rytířův francouzských i vláských vyplul z Benátek v červnu 1366 a zprostředkovav na cestě mír mezi nesvornými Franky morejskými, 23 srpna zjevil se před Gallipolí. Město ztečeno a Turkům odňato. Tam se k němu připojili Janovan Francesco Gattilusio, pán ostrova Lesbu, pak Benátčané i Janované, poslavše po čtyrech korábech. Vypraviv se z Cařihradu, dobyl Amadeo přímorská města bulharská Sozopol, Skafidu, Anchial. V Mesembrii bulharská posádka hrdinsky se hájila ; když hradu konečně útokem dobyl, všickni z pomsty za smrt mnohých rytířův a panošův porubáni. Varna, město výborně hražené, po krátkém obležení zavřelo příměří a poslalo vyslance k cíři bulharskému, aby Jana propustil. Na to Frankové ještě dobyli hrad Limeno a, ne bez mnohých ztrát, Kolokastro. Poslové Mesembrijští a Anchialští i patriarcha Cařihradský jednali zatím s Šišmanem. Tento listy Amadeovy se svými boljary přečetl, a císařského vězně propustil pod tou výminkou, aby Amadeo dalšího znepokojování bulharského přímorí zanechal. Amadeo i jeho válečný lid na návratu pak od osvobozeného Paleologa v Cařihradě skvěle přivítáni a častováni. Dobyté hrady ponechány Řekům. Leč brzo Bulhaři vzali Limeno a Turci oblehli Sozopol, odkud je Amadeo znovu musel odehnati. Amadeo, jakožto rytíř katolický, také získati chtěl císaře pro unii ; ten však upíral, řka,

²⁶) Reisen des Joh. Schiltberger aus München in Europa, Asia u. Afrika vom 1394 bis 1427. Herausg. von K. F. Neumann. München 1859, 93.

že by ho Řekové ihned vyhnali. Avšak když Amadeo v červnu 1367 se vracel, odpluli s ním poslové, od Byzantinců vyslaní k papeži.²⁷⁾

Sultán Murad 1365 stolicí svou z Asie přenesl do Evropy, z Brusy do Adrianopole. Dubrovčané byli první křesťanští kupci, kteří tehdá s Turky uzavřeli obchodní smlouvu, majíce k tomu povolení od papeže Urbana V. (1365)²⁸⁾. Během pěti let Turkům podrobena celá Thrakie. Murad sám táhl k Černému moři a vzal Bulharům Aitos, Karnabad, Sozopol, k nimž pak připojil Vizyi a Lozengrad (Kyrkilissu). Druhé vojsko pod Timurtašem táhlo podél Tundže a podrobilo Diampol (dn. Jambol). Lalašahin zatím z Plovdiva obsadil Samokov i Ichtiman, u jejichž prosmykův potkal se s statným odporem. Všude města po nedlouhém obležení se vzdávala, načež barbaři domy vyplnili a část obyvatelstva do otroctví odvěkli. Osmanské posádky ponechány v městech, pod jejichž ochranou se usazovali kolonisté turečtí. Některým městům, ježto chráněna byla neschůdnou polohou svou, ponechána značná práva²⁹⁾. Tou dobou, ač roku nepovědomého, stal se Jan Šišman vasallem Turkův. Šišman zavázal se jim k válečné pomoci; nemohl jinak, nemaje opory ani u Řekův ani u Rumunův, ani v anarchickém Srbsku, natož u bratra Sracimira. K utvrzení poddanství přinucen byl sestru svou obětovati Muradovi. Čteme o ní v často zmíněném pomeníku³⁰⁾: „Kyra Thamaře, dceři velikého cíře Jana Alexandra, veliké paní, jenž byla manželkou velikého Amira Amurata, dána jsouc jemu za národ bulharský, a kteráž šedši tam, i víru pravoslavnou zachovala i národ svůj osvobodila, i dobře a zbožně žila i v míru skonala, věčná jí památka!“ Podnes zpívají Bulhaři píseň, kteráž se počíná:

Car Murat Mari dumaše,
Maruljo, bela Bulgarko!

²⁷⁾ O výpravě Amadeově krátce Hopf str. 7—8 (encycl. díl 86). Z pramenův nejobjasnější je francouzská kronika, vydaná v Monumenta historiae patriae. Scriptorum t. I. Turin 1840. fol. (str. 299 slď.).

²⁸⁾ Matković v Radu jug. akad. VII. 195 nota 3.

²⁹⁾ Dle tureckých zpráv Zinkeisen I. 226 slď.

³⁰⁾ Rakovski Asen 52. Zmínka o této ženidbě u Chalkokondyla (Stritter 884).

Obsahem písně jest, že Mara od sultána si v Cařihradě žádá sv. Sofii, v Drinopoli Uzun-čaršii, v Cařihradě Galatu, kraj moře bílá města, kraj Dunaje drobné palanky (hrady). A Murad Mary se táže, k čemu jí sv. Sofie, on že jí daruje Cařihradskou džamii se stříbrnými svítilnami. Ale ona praví: „Netřeba mi džamije, třeba mi sv. Sofie; jsemť já bílá Bulharka, milá mi je víra má, bílou kadunou nebudu“ ³¹⁾.

Nejen Turci, ale i Maďari tísnilí nesvorné Bulhary. V Uhrách za té doby panoval mocný Ludvík z dynastie Anžovinské, jenž říši svou znamenitě rozšířil a i Polsko na čas s Uhry spojil. Mysl jeho neustále k výbojům se nesla. Vida, jak Bulharsko po smrti Alexandrově náhle zesláblo, v letě 1365 udeřil na Sracimira i dobyl Bdynu. Zajátého cáře i s manželkou jeho, dcerou Alexandra vojvody valaského, kterou matka její Klara, horlivá katolička, ku katolictví obrátila, poslal na hrad Gumník ³²⁾ v Chorvatsku. Tam Sracimir čtyři léta držán jest v čestném vězení. V Bdyně vojvoda sedmihradský Dionys dosazen co „capitaneus civitatis et districtus Budiniensis regni nostri Bulgariae.“ Král Ludvík od papeže žádal nejméně 2000 františkánův, aby zemi pokatoličili. Přišlo jen osm mnichův z Bosny, kteří však pomocí posádek uherských za 50 dní prý 200.000 duší obrátili, a to byla teprve třetina všeho obyvatelstva. Král jména obrácených dal zapisovati, aby o čísle pochybnosti nebylo. Obraceli se boljaři, sedláci, starci, mladíci i dívky, ba i popové a mniši. Zvláštní ochotou prý vynikali Bogomilové, jimiž krajiny tyto byly přeplněny ³³⁾.

Již následujícího roku (1366) udeřil na Uhry Šišman cář, spojen jsa s Turky. Než Ludvík pomocí Vladislava vojvody valaského, Sracimirova švakra, Bulhary i Turky odrazil; nadto Šišman na podzim 1366 zaměstnání měl příchodem Amadea Savojského. Přátelství rumunsko-uherské se však brzo obrá-

³¹⁾ Kaduna, turecká žena.

³²⁾ Dnešní Bosiljevo u Čazmy, nikoli Kalnik, jak ukázal Rački v Radu II. 132 pozn.

³³⁾ Litujeme velice, že sme nemohli použiti i zde Fejérova diplomataře, an důlív k těmto letům se vztahujících v Pražských knihovnách není O okupaci Bdynu viz Engela 460—463, a Drinova hist. církve bulh. 101 slđ.

tilo v úplné nepřátelství. Již 1367 vojvoda sedmibradský Ladislav vtrhl do horního poříčí Jalomice, avšak v močárech a lesích upadl do zálohy i zahynul s většinou vojska svého³⁴). Po tomto vítězství banát Severinský zůstal v rukou Rumunův 1368—1376. Za správce nové metropole Severinské z Cařihradu (1370) dosazen Anthim, bratr Joakintha, jenž od 1369 co první metropolita spravoval nově založené biskupství „Ungrovlachie“ (Valachie³⁵). Euthymij, patriarcha bulharský, v přátelských trval poměrech k těmto prvním církevním náčelníkům rumunským. Bohužel listy jeho k Anthimovi Severinskému a k slavnému mnichu Nikodimovi posud rukopisem leží³⁶). Nikodim tento, organisator církve rumunské, vojvodu Vladislava pohnul k založení kláštera Vodice opodál Mehadie³⁷). Vodica a nedaleká Tismena jsou nejstarší kláštery ve Valachii, jejíž lid teprv v polovici XIV. věku vykračoval z života prvobytného, aby utvořil státní společnost ve smyslu středověkém. Jazykem církevním i státním stala se ne rumunština, ale slovančina.

Uhry z Bdynu po pětiletém jich tam panování 1369 vyhnali spojení Bulhaři a Rumuni, Šišman a Vladislav. Bdynští 12 února t. r. zajali pět františkánův, kteří, nemohouce v čas uprchnouti, učiněni jsou mučedlníky. Šracimir znovu se usadil ve své říši. Jaký byl další jeho poměr k Uhrům, nevíme. Manželka jeho ještě 1370 byla katoličkou, jak viděti z papežského listu k matce její Kláře; bratr její Vladislav valaský přidržoval se však pravoslavi³⁸).

V Cařihradě přely se zatím tři strany, slovanská, západní i turecká. Pomoci u Slovanův hledati radilo především duchovenstvo, poukazujíc k stejné víře s nimi a k stejnému nebezpečí. Kosmopolité všechnu spásu viděli v unii, v těsném spo-

³⁴) Roesler Rom. Stud. 300—301.

³⁵) Golubinski 350 sld.

³⁶) Zmiňuje se o nich Grigorovič Osepka nyt. 188.

³⁷) Listina u Venelina, Vlach. gramoty 5.

³⁸) Theiner Mon. hung. II. 95, 98. Jedna dcera Klářina byla „imperatrix Bulgarie“, druhá, pravoslavná, „Ancha regina Servie“. Manželka tehdejšího krále Vikašina slove v listině z l. 1370 „kralica kyr Alěna“ (Mon. serb. 180). Ljubić (Opis novaca 141) vykládá Anchu tuto za manželku cáře Uroše, jiných než velmi pozdních pramenův k tvrzení svému nemaje.

jení se západem. „K smíchu jest spolek se Srby, beznadějný jest s Bulhary. Oni naše neštěstí za hradbu sobě pokládají, aby ničeho sami neutrpěli,“ praví Demetrios Kydonios ve svých řečech, asi 1369 složených. Nejpodlejší strana byli Turkofilové, velebíce robství turecké a časté schůzky mívající s Turkey. Byli to sobci, všeho vlastenectví prázdni³⁹⁾.

Císař Jan Paleolog užil všech rad. Pomocí duchovenstva smířil se s Srby. Tam se byly mezitím okolnosti valně změnilly. Vlkašin 1367 zavraždil nebohého Uroše, posledního Nemanjiće na trůně srbském, a sebe prohlásil králem. Poněvadž srbská církev od časův Dušanových byla v kletbě, smířil se 1368 Vlkašinův bratr Uglješa, despota Šerský, s patriarchou Cařihradským, nechvalná pronášeje slova o velikém cáři, jenž Srbsko na vrchol slávy byl přivedl⁴⁰⁾. Ostatní Srbsko zůstalo ještě několik let v kletbě.

Císař, zpráteliv se tedy opět se Srby a smluviv příměří s Turkey, sám vypravil se na západ. V Italii a ve Francii mimo četné sliby ničeho nedosáhl, ačkoli dne 18 října 1369 přistoupil k unii. Když se vracel, zadrželi jej v Benátkách věřitelé a nepustili ho dříve, leč vše zaplatil; cestovaltě na dluh. Peníze sehnal syn jeho Manuel, vladař Solunský. Prvorozený Andronikos, jenž za otcovy nepřítomnosti říši spravoval, z touhy po trůnu zbrazil zatím v Peře. Proto císař po návratu 1371 za nástupce svého ustanovil Manuela⁴¹⁾.

Konečně vzchopili se Srbové. Spojili se Vlkašin, Uglješa a četní velmoži srbští, i s nádherným vojskem 60.000 mužův vytrhli vyhnat Turkův z Evropy, an Murad právě v Asii válčil. Lalašahin, se slabým vojskem leže u Drinopole, vyslal Hadži Ibekiho s 4000 na zvědy. Srbové spoléhali se na svou sílu, a pevně doufající u vítězství, bezstarostně hodovali. U Črnomenu, nedaleko Drinopole, za temné noci udeřil na ně Hadži Ibeki, ač vojsko jeho patnáctkrát slabší bylo. Náhlý pokřik „Allah!“ prorýval vzduch; odevšad hrnuli se do tábora Turci. Nastal divoký zmatek a zoufalá seč. Bratři Mrnjavčevići, Vl-

³⁹⁾ Obširně Grigorovič ve spisku o Serbii atd.

⁴⁰⁾ Listiny řecké o tom v Sitzber. víd. akad. IX. 403 sld. a v Acta patr. č. 306.

⁴¹⁾ Hopf 21. Zinkeisen I. 235.

kašin, Uglješa i Gojko zmizeli a s nimi množství boljarův. Za vraždu Uroše dle slov letopisce „praveden sud božij“ přijali. Mnozí utonuli ve vodách Marice; málo kdo ze skvělé výpravy domů se vrátil. Tak krvavě svítalo jitro 26 září 1371. S ohromnou kořistí Hadži Ilbeki přitáhl do Drinopole, ale tam Lalašahin vítěze ze závesti jedem odstranil. Bojiště podnes slove Sír-b-sindyghy t. j. Srbův porážka. L. 1683 ukazován srbskému patriarchovi Arseniji Černojevičovi nedaleko Uzundžovy blíže Marice hrob Uglješův. Stojí-li podnes, nevím⁴²⁾.

První tedy pokus Srbův odolati Turkům tragický vzal konec. Děsný obraz podává očité svědek mnich Isaia o dobách, jež po porážce následovaly. „Po zabití chrabrého toho muže, despoty Uglješe, prosypali se Izmaelitě (t. j. Turci) i rozletěli se po veškeré zemi jako ptáci po vzduchu, a jedny z křesťanův mečem skolili, jiné v zajetí odvedli, a pozůstalé smrti nevděčná požala, a kdo smrti ušli, hladem pohubeni jsou. Takovýt byl hlad po všech krajinách, jaký nebyl od stvoření světa, a nikdy potom, Christe milostivý, at nebude. A kterých hlad nezahubil, těch dopuštěním božím vlci, dnem i nocí je napadající, sežirali. Ach, žalostné divadlo bylo viděti! Zůstala země všeho prázdna, i lidí i skotu i plodův. Nebylo knížete ni vůdce, ni správce mezi lidmi, ani osvoboditele ani spasitele, ale vše se naplnilo strachem izmaelitským, i chrabrá srdce udatných mužův proměnila se v žen srdce přeslabá. A právem tehda živí blahoslavili umřevších prvé.“

V Makedonii velký vezír Khaireddin a Evrenosbeg obsadili Kavalu, Dramu, Šer, Zichnu, Ber (Karaferia) i Kukuš. Pánové makedonští poddati se museli. Turci zabíhali až na hranice srbské a albanské⁴³⁾. L. 1371 aneb 1372 udeřili také

⁴²⁾ Denník Arseniova putování do sv. země v Glasniku XXXIII. 187. Pečský patriarcha Paysij (1614—1646) praví, že hrob Uglješův stál za jeho časův u Harmanli, divotvorné tělo despotovo že však leželo v jednom klášteře u Šeru (Glas. XXII. 226). O bitvě důležitější zprávu než Paysij podává současný mnich Isaia (Miklosich Chrestomathia palaeoslav. 72-76). Srovn. srbské letopisy v Šafaříkových Památkách 54, 61, 72 a Zinkeisena I. 224. Turecké prameny mají mýlný rok 1363. Viz také Chalkokondyla (u Str. 337).

⁴³⁾ Papež Řehoř XI. králi uherskému Ludvíkovi 1372 dne 14 května psal, že si Turci podrobili „nonnullas partes Grece . . . subactis quibusdam magnatibus Rascie, tum in eis dominantibus“ (Theiner Mon. hung. II. 115). Dobyti Šeru klade Zinkeisen (I. 229) dle tur. zpráv až do 1373, podrobení Konstantina do 1371, Dragaše a Bogdana do 1374. Kdy se Turkům přidružil Marko, neznáme.

na Vladislava valaského s bezděčným svým „spojencem“ Šišmanem ⁴⁴⁾.

V bulharských krajinách Makedonie vynikli tou dobou dvě srbská knížata, zvěčnělá v národních písních, totiž *Marko Kraljević* a *Konstantin*. Oba po bitvě nad Maricí Turkům se podrobili a provázeli je do válek proti musulmanům i proti křesťanům.

Marko král, syn Vlkašinův, sídlil na hradě Prilepském, na neschůdné to skále s dvěma vrcholky, která se vypíná do výšky asi 300 střeovicův čtvrt hodiny západně od dnešního města Prilepa. Trosky hradu, řečené „Markovi kuli“ podnes se spatřují. Jižně pod hradem na úpatí skály stál starý Prilep; nyní je tam ves Varoš s 150 domy i 6—7 kostely; město jinam přeneseno. V Prilepském kostele sv. Michaila nalezá se obraz Markův na stěně, s korunou a žezlem. Moc Markova prostírala se od Šar-planiny až k hranicím thessalským. V novější době nalezeny i mince jeho s nadpisem: „V Christa boga blagověrni kralj Marko“ ⁴⁵⁾. Na „Markově řece“, která pod Skopjem padá do Vardaru, u vsi Sušice stojí v písních opěvaný „kralj Markov monastyr“ sv. Dimitria. Srbské letopisy vypravují, že klášter ten založili Vlkašinovi synové ⁴⁶⁾.

O historických skutcích Markových málo víme. Veliké měl spory o město Kostur. Manželku svou Helenu, dceru Radoslava Chlapena vládce Berrhoejského, pro nemravný život zapudil. Ona odešla do Kosturu a město odevzdala zetskému panovníkovi Balšovi II. (1380), jenž tou dobou krom Skadru a Zety držel i Drač, Valonu, Kaninu; avšak za výminku položila, ať on dceru despoty Beratského zapudí a s ní se zasnoubí. Nadarmo se Marko s pomoci tureckou pokoušel o dobytí Kosturu. Než Helena i u Balše tak sobě vedla, že ji po málo měsících do žaláře vsadil a později vyhnal ⁴⁷⁾. Dle jiné zprávy, kterou

⁴⁴⁾ Golubinski 221.

⁴⁵⁾ J. Šafařík v Glasniku VII. 217. Srovn. ib. VI. 186. Sedm jich popsal Ljubić, Opis jugoslav. novaca 167.

⁴⁶⁾ Šafařík Pam. 61. Viz mou bulh. bibliografii čís. 361: „igumenom Kralj Markovago monastyryja, iže vo Skopje u Marko'a reka, chram sv. velikučenika Dimitria“.

⁴⁷⁾ Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin u. s. w. 316. O ženidbě Markově mluví nedostí jasná zápiska v jednom serb. rkp. 14. věku: „Pisa se sija

čteme v pamětech arbanaského despota Jana Musaki, despota Ondřej II. Musaki, vládce Beratu, kotliny Korčanské a přimorské roviny Musakje, ve spolku s oběma zetmi svými, s Balšou II. a s Ropou pánem Ochridským, vypravil se na Marka krále i vzal mu Kostur, poněvadž prý dle práva ode dávna Musakjům příslušel⁴⁸⁾. Jisto jest, že dva vyslanci Kosturští 18 prosince 1380 přišli do Janiny k despotovi Tomášovi, nevlastnímu bratrovi Heleny a tudíž švakrovi Markovu, nabízejíce mu hrad Servii. On však kázal je uvěziti, aby peníze na nich vydřel⁴⁹⁾. Zajímavé jest, že posud v Prilěpu píseň se zpívá o Jeleně Markovici, jak si zamilovala švarného Duku, milého pobratima, a jak žárlivý Marko, zvěděv o té lásce z písně dvou dívek, které pod hradní skálou plátno bělily u „Dubové studánky“, svou nevěrnou „domakinku“ upálil⁵⁰⁾.

Marko král, osoba v dějepisu temná, stal se předním národním hrdinou jihoslovanským. Podnes veleben v tisícerych písních a pověstech Srbův, Bulharův i Chorvatův, ba i neslovanských Arbanasův, od Istrie po Cařihrad, od Janiny do Varny. Není člověka na širém tom prostranství, aby Marka neznal. Všude ukazují stopy olbimských jeho čínův. Divoké prosmyky on šavlí svou prosekal, veliké pahrbky jeho jsou stany, obrovské osamělé kameny on s hor smetal; ukazují se šlépěje oře jeho Šarce, lázně Markovy, jeskyně Markovy, hrady Markovy atd. Na Stambol-kapii ve Vidině spatříš nahore na bráně zuby krále Marka, v prosmyku balkánském u Šipky a v Trojanových Vratech hrady Markovy, v Plovdivě mohylu Markovu, u Valony na albanském přímoří propast Markovu. Na cestě po poloostrově každý téměř den uslyšíš jméno nesmrtelného junáka. Nejživější je zpomínka naň v říši jeho, v

kniga u Porčči (viz str. 33) u selě zovom Kalugerec, v dni blagověrnago kralja Marka, jegda otdade Thodoru Grgurovu ženu Chlapenu a uze ženu svoju prvověnčanu Jelenu Chlapenovu dštere“. Описание рукописей библиотечныя Хлудова. Москва 1872, 347.

⁴⁸⁾ Makušev Истор. разысканія о Славянахъ въ Албаніи, 52. Viz Rad jugosl. akad. V. 174.

⁴⁹⁾ Hopf (86 d.) 39. Kronika Janinská v Glasniku XIV. 258. Matka Tomášova po smrti manžela svého, vojvody Preljuba, vdala se za Chlapena.

⁵⁰⁾ Miladinovci 254.

západní Makedonii; avšak tam dokládají, že byl utiskovatel, zulumdžija ⁵¹⁾).

V písních srbských od Marka nerozdílný je druh jeho *Konstantin*, pán severní Makedonie. V té krajině po smrti manžela svého, sebastokratora Dějana, vládla carica *Eudokia*, snad sestra cíře Dušana, se syny svými despotou *Janem Dragašem*, gospodinem *Konstantinem* a *Dmitrem* vojvodou. Území jeho, jak z listin souditi lze, na sever obmezeno bylo Črnou gorou, Rujnem a horami Vlasinskými, na východ Strumou, na jih Bělasicí, na západ Babunou, obsahujíc v sobě i dolní tok řeky Černé. Hlavní města zde byla Žegligovo (u Kumanova), Velbužd, Kratovo, Štip, Strumica a Petrič. Četné doly zlata a stříbra poskytovaly hojných prostředkův k vydržování velikého vojska. Množství menších vlastelů, nejvíce Srbův, tvořilo skvělou knížecí družinu. Správa zemská sporádána byla dle způsobu srbského; tytéž povinnosti, daně a práva. Turkům bratři poplatek odváděli a osobně ve válkách jim pomáhali v čele znamenité jizdy, sami jsouce výborní válečníci ⁵²⁾. Dragaš zemřel 1379 ⁵³⁾. Konstantin vládl pak sám ještě patnácte let, až pak společnou s Markem sešel smrtí, o čemž doleji vypravovati budeme. Památka jeho pevně utkvěla na krajině jeho, kteráž ještě na konci XV. věku jmenována *zemí Konstantinovou* ⁵⁴⁾. Město Velbužd pozbylo svého starého jména a dle knížete Kostadina přezváno Kjustendil; již 1559 ve vlaském jednom cestopise slove Constantinbagnò, t. j. banja (teplíce) Konstantinova ⁵⁵⁾.

⁵¹⁾ „Замѣчательно, что на дѣйствительной сценѣ господства Марка Крадѣвкча, въ прилѣпскомъ полѣ, народъ поминаетъ его бранииво, приговаривая всегда, онъ былъ де зулумдѣя (наѣздникъ, пакостникъ).“ Grigorič Očerky put. 166.

⁵²⁾ Viz o té rodině Daničičův Pječnik (pod Dejan, Jevdokia, Konstantin), listiny v Glasniku XXIV. 249 sld. a v Miklošiče Mon. serb. 190, turecké zprávy u Zinkeisena I. 227, řecké Chalkokondylovy u Stritt. 349 a 354.

⁵³⁾ Hopf 457.

⁵⁴⁾ „Isufa držatelja zemli Konstantinově“ u Kenst. filosofa (psal 1431) život despoty Štěpána hl. 70. „Žegligov v zemi Konstantinově“ zpomíná Michail z Ostrovice, jenž psal mezi 1492 a 1501 (H. a J. Jireček Rozpravy. Vídeň 1860, str. 1).

⁵⁵⁾ Golubinski 499. Cestopis popsán od Matkoviče v Radu XV. 204.

Bogdan, vladař jižní Makedonie, osoba jinak nejasná, Muradovi se poddal pod stejnými podmínkami jako Dragaš. Východně od něho na přímorí již od sedmnácti let seděl *Alexios Asan*, zřetělý potomek cíře Jana Asěna III. (1279—1280). Držel město Christopolis (u Kavaly) a ostrov Thasos. Turkům odňal několik hradův, načež úplně jsa izolován, 1373 benátské občanství si zaopatřil ⁵⁶⁾. V Solunu a na Chalkidice panovali Byzantinci.

Byzantinci ani strašnou porážkou Srbův nezmoudřeli. Strhly se znovu rodinné sváry mezi Paleologovci, ale zcela zvláštního druhu. Vládčtivý Andronikos, byv od trůnu vyloučen, spojil se s Saudžim, synem Muradovým, jenž s podobnou nedočkavostí po vládě toužil. Synové povstali proti otcům. V čele silných čet plenili až k Cařihradu. Vojskům otcův králevici neodolali. Saudži před očima otcovými oslepen a stat; Andronika Jan vřelým otcem kázal oslepit a do věže vsadit ⁵⁷⁾.

Na Černém moři zatím zjevila se vedle Benátčanův a Janovanův nová moc námořská. Bulharský despota Dobrotič, sídlem ve Varně, tak se byl vzmohl, že 1374 korábové jeho před Trapezuntem se zjevili, aby pravého dědice Andronika Komnena vytiskli a na císařství Trapezuntské dosadili Dobrotičova zetě Michaila, syna císaře Jana Paleologa byzantského ⁵⁸⁾.

Benátčané tou dobou s obnoveným úsilím snažili se vniknouti do Černého moře, na kterémž sokové jejich Janované vládli s kupeckou řevnivostí. K tomu cíli opanovati chtěli ostrov Tenedos, takoruka závoru k těsnému Hellespontu, nabízejíce zaň císaři Janovi nejen velikou sumu, ale i zastavené od něho klenoty. Janovští, aby tomu předešli, nastrojili revoluci v Cařihradě. Pomohli Andronikovi z věže Ademanidské u paláce Blachernského, kde již dvě léta trávil. Andronik, podporován jsa od Janovanův, od bulharských příbuzných své manželky, dle jedné zprávy též od Marka krále, oblehl Cařihrad a po měsíci města dobyl 12 srpna 1376. Janovanům za odměnu dal Tenedos. Když slavil svůj vjezd do města, Janované zlou-

⁵⁶⁾ Hopf (85 d.) 448, (86) 22.

⁵⁷⁾ Zinkeisen I. 237 sl. Vypravují o tom Řekové Chalkokondylas, Dukas i Phrantzes a také Grigorovičův rum. letopisec.

⁵⁸⁾ Hopf (86) 28. Blíže zpráv bohužel nemáme.

pili benátskou čtvrt. Koruncován pak za císaře co *Andronikos IV.* Otce svého vsadil do žaláře.⁵⁹⁾

Velitel Tenedský věrně se však přidržel starého císaře a ostrov, jak od tohoto mu rozkázáno, odevzdal Benátčanům. Strhla se námořská válka mezi nesmířitelnýma republikama. Po několikaletém krutém boji Amadeo savojský mezi nima zprostředkoval mír v Turině (1381). Hrad Tenedos měl býti zbořen. Andronikos, neoblíbený u lidu a nemilý Muradovi, již prvé po tříletém panování vypuzen byl od otce Jana i bratra Manuela, i utekl do Galaty, kdež i zemřel (1385). Avšak na Tenedu zjevila se nenadálá překážka míru — benátský velitel Jan Muazzo vzpíral se proti určení smlouvy mírové a odhodlal se hájiti hrad stůj co stůj. Bývali nepřátelé spolčili se, aby rušitele míru oblehli. Konečně 9 května 1383 Tenedos se vzdal, načež řečtí ostrované přesídlení na Kretu i Negroponte a ostrov obrácen v poušť. Muazzo sám potají uskočil a na jedné galéře připlul do Bulhar k Dobrotičovi, i pobádal ho, aby přepadl janovské osady na Krymu. Dobrotič skutečně k tomu se strojí. Než Muazzo zatím polapen a od Benátčanův v červnu 1384 odsouzen na rok do vězení v Kretě a pak „na věčné časy“ vypovězen. Dobrotič 1385 s Janovany se zase smířil. Nedlouho po tom sám zemřel. Syn a nástupce jeho „magnificus et potens dominus *Ivanko*, filius bonae memoriae magnifici domini Dobordize,“ dne 27 května 1387 obchodní smlouvu učinil s Janovany⁶⁰⁾.

⁵⁹⁾ Krátce Chron. byz. z 1391 v Sitzber. víd. ak. IX. 392. Šíře Phrantzes ed. Bonn. 54, kdež čteme: „καὶ μετὰ τινων τῶν φίλων αὐτοῦ συμβουλευσάμενος καὶ τῶν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συγγενῶν καὶ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Μάρκου τοῦ τῆς Βουλγαρίας ἐκ μέρους δεσποζόντος“ atd. Tehánem Andronikovým nebyl arcí Marko, ale cář Alexander, tehďa již nebožtík.

⁶⁰⁾ Dle četných vlaských listin a kronik Hopf 26—28. Smlouva s Ivanem vydána od de Sacy v Mémoires de l'acad. des inscr. T. VII. Paris 1824, 319—326 a pak v Notices et extraits des manuscrits de la bibl. royale de Paris. T. XL (1827), 65.

HLAVA XXIII.

DOBYTÍ BULHARSKA OD TURKŮV.

Jihoslovanská konfederace a její vůdce Štěpán Tvrdko král bosenský. Vítězství konfederace nad Toplici (1387). První pokoření cíře Šišmana. Bitva na Kosovém poli (1389). Sultán Bajezid. Valaský vojvoda Mirča v Dobrudži. Druhý útok Turkův na Bulhary. Dobytí Trnova a zničení státu i církve bulharské (1393). Osud Šišmana cíře. Seč na Rovinách a smrt Marka krále. Bitva u Nikopole (1396). Konec cíře Sracimira. Celé Bulharsko Turkům porobeno l. 1398.

Převrat ohromný způsobili Turci na poloostrově během pět a dvaceti let: v Thrakii sídleli jako doma, Byzancie jedva živořila, cíř Šišman jich byl poslušen, makedonští pánové dávali jim poplatek; od Řecka a Albanie, jež rozpadly se na množství menších nesvorných panství, ničeho se nebylo báti. Největší část poloostrova skutečně poslouchala sultána. Zbývali jen Srbové v státech srbském, bosenském a zetském; ti však z předu ohroženi byli od Turkův, z zadu od Uhrův. Nesnadno věru bylo nepředvídati věcí, jež se stýjly. Tu Jihoslované, vidouce zkázu rok od roku blíže se přivalující, pozdvihli se na veškerém svém území od Kulpy do Šarplaniny, od moře Jadranského do Timoku a spojili se k bratrskému svazku, aby společně podnikli gigantický boj o život a o smrt.

V Srbsku již od časů Vlkašinových veliké vážnosti požíval knez Lazar, největší moc maje v dolním Pomoraví a v

Podunají. Po pohromě nad Maricí stal se panovníkem Srbův, ale nikdy nepaál se ani cárem ani králem, než prostě knížetem. Napolo neodvisle od Lazara na Kosovém poli panoval *Vlk Branković*, sídlem v Prištině.

Mezitím nejdůležitější mocí jihoslovanskou stala se bogomilská Bosna, valně zmohutněvši za zmatkův srbských, které říši Dušanovu s takovou úžasnou rychlostí zbořily. *Štěpán Tvrdko*, Sracimira cáře Bdynského zet, zprvu bánem bosenským byl z milosti krále uherského, ale zbaviv se nadvlády uherské, dal se 1376 v klášteře Mileševě korunovati *králem Srbův, Bosny, Pomorí i západních stran*. Po zavraždění posledního Nemanjiće, nešťastného Uroše cáře, považoval sebe pravým dědicem králův i cářův srbských; byltě po přeslici pravnuk krále Štěpána Dragutina. Politika jeho směřovala k utvoření velikého státu jihoslovanského, jenž by od Adrie sahal až k Drávě a Dunaji. Chorvaty, kteří povstali proti Marii, dceři krále Ludvika, a proti manželu jejímu Zigmundovi Lucemburskému, Tvrdko usilovně podporoval spolu s Lazarem srbským. Tak snažil se v čele velké jihoslovanské konfederace zničití záhubný vliv uherského dvora na slovanský jih, jež Uhři nepřestávali osobovati sobě. Vybojováním celé Dalmacie zjednal Bosně přístup k moři. Aby katolické Chorvaty zcela pro sebe získal, od pravoslaví přestoupil k církvi římské. V Chorvatsku bojovali vojvodové jeho ze spolka s šlechtou chorvatskou o spojení Chorvatska s mohutnou tehdá Bosnou ¹⁾.

Bosňané, Srbové a Chorvaté združili se takto na Uhry i Turky. Jak se k spojencům chovali oba cářové bulharští v Bdyně a Trnově, z nichž Sracimir byl tchán Tvrdkův a Šišman zet Lazarův ²⁾, o tom není zpráv. Tolik jen jisto, že Sracimir neustával sváříti se s bratrem, ba odtrhl se až od národní církve, duchovní záležitosti území svého vyňav z područí bulharského patriarchy v Trnově a podrobiv je řeckému patriarchovi v Cařihradě. Bratrovi na čas odňal Srědec, jehož eparchie 1371 od patriarchy Cařihradského přikázána metropolitovi Bdynskému ³⁾. Avšak již 1378 Srědec opět byl v rukou

¹⁾ O hnutí tom viz Račkého Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i počátkem XV. stoljeća (Rad II. III. IV.), spis znamenitý.

²⁾ Srb. letopisy u Šafaříka Pam. 72. Chalkokondylas u Strittera 885.

³⁾ Acta patr. I. 551.

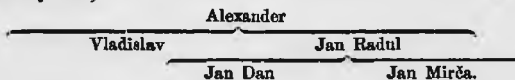
Šišmanových ⁴⁾). Rumunská dynastie v svářech těchto nepo-
chybně podporovala Sracimira, který s ní skrze choť svou byl
příbuzen. To snad příčinu zavládlo k válce cáře Šišmana proti
Janu Danovi vojvodovi valaskému, ve které Dan padl ⁵⁾). Po
Danovi nastoupil bratr jeho Jan Mirča, muž statečný a dů-
razný, jenž zemi svou, opustiv Cařihrad, podřídil samostatné
církvi v dalekém Ochridu ⁶⁾).

Oči jihoslovanských spojencův z Posáví a Pomorí brzo se
obracely na jih událostmi u Srědce a v Albanii. Po dobytí
Srědce Turci dychtili od mnoha let. Beglerbeg Lalašahin často
se oň pokoušel. Nejednou čtyry jeho probíhaly kvetoucí kotlinu
Srědeckou, „obraz ráje“; od hradeb městských vždy byly od-
raženy. Konečně Turci úmyslu svého dosáhli úskokem. Mladý
Turek jeden přišel k veliteli Srědeckému, k bánu Jánkovi,
i tváře se co odpadlík od islamu, stal se důvěrníkem jeho a
vrchním sokolníkem. Na honu, nedaleko hranic odbývaném,
náhle se zmocnil Bulhara, když ozbrojené komonstvo jinde
rozptýleno bylo, i přivlekl jej na svém koni do Plovdiva.
Tamní vojevůdce Indže Balaban-beg ihned přikvapil k Srědci
a dobyl ho i s celým okolím (1382). Tak aspoň vypravují
Turci ⁷⁾).

Nejmocnější z pánův albanských, Srb Balša II., jenž vládl
od Neretvy až k Valoně, přidal se ke konfederaci, s Lazarem
smluviv spolek válečný. Turci do hor albanských přišli na po-
zvání samých knížat domácích. Balša s mohutným Arbanasem
Thopiou sváril se o Drač, a Thopia na pomoc přivolal si Turky.
Na solnaté, pastvinami pokryté rovině Savra nad řekou Dě-

⁴⁾ Listina u Šafaříka, Památky 2. vyd. 105—108: jako že přišloša ljudie
monastirě toho v země carstva mi, v Srědec.

⁵⁾ Brachylogické zprávy u Grigorovičova rumunského letopisce („Toho
času stalo se, a Šišman vládce Bulharův zabil Dana vojvodu, vládce rumun-
ského“) a v dvou jiných kronikách rumunských u Roeslera Rom. Stud. 290.
Rodokmen tehdejších vojvod valaských dle chrysobullu Mirčova (Venelin
Vlach. gramoty č. 2):

⁶⁾ Golubinski 393.

⁷⁾ Tur. zprávy v Mémoires de l'acad. des inscriptions t. VII. (1827),
327—334 (Janouka ban).

volem svedena krvavá bitva mezi Balšou a beglerbegem Khai-reddinem (1385). Balša padl a s ním prý Ivaniš, krále Marka bratr ⁹⁾. V řadách vojak tureckých již tehdá byli renegati arbanaští. Turci provalili se až k zátocce Artanské a i na Thopiu v Drači tak dotírali, až chtěl ze země utéci. Ba i nedobytný Solun barbarům na čas padl do rukou. Tehdá kupecké republiky italské byly přinuceny, dáti se s Turky v první obchodní smlouvy, 1384 Benátčané, tři léta potom Janované; Dubrovčané již dávno je byli předešli.

S nechutí hleděli zatím spojení vládcové jihoslovanští na blízké sousedství turecké a netrpělivě čekali na příhodný k válce okamžik. Příležitost se zjevila 1386, když sultán Murad se všemi silami v Asii válku vedl proti Alibegovi knížeti Karamanskému. Co Turci takto v zámoří byli zaměstnáni, strojili se Tvrdko a Lazar k boji proti nenáviděným cizojazyčníkům. Šišman, ač se spojenci potají byl srozuměn, zjevně od sultána odpadnouti nechtěl. Než Murada přípravy tyto nezůstaly tajny. Rychle přiraziv z Asie, poplenil Bulharsko, a udeřiv na srbský Niš, po krutém odporu jej dobyl. Lazar přinucen k ročnímu poplatku tisíce liber stříbra a k válečné pomoci tisíce jezdcův ⁹⁾. Příštího po tom roku Tvrdko a Lazar sebrali 30.000 mužův a vytrhli do pole. Murad poslal proti nim 20.000 Turků, v Evropě více vojska nemaje. U Pločnika nad Toplicí Bosňané a Srbové Turky na hlavu porazili a tak zbili, že jich sotva pětina ušla smrtí i zajetí (1387). Bylo to první a bohužel i poslední vítězství konfederace jihoslovanské nad asiatskými vetřelci ¹⁰⁾. Roznesla se radost po celém poloostrově; nepřemožitelný „v svatém boji vítěz“ (ghazi) byl poražen. Šišman, nabyv naděje, prohlásil se za spojence Srbův a Bosňanův i odepřel Muradovi pomocné vojsko. Totéž učinil Ivanko, Dobrotičův syn, jenž se nedávno rovněž byl Turkům připojiti

⁹⁾ Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin etc. 317. Hopf 43. Dle srb. letopisův (Šafařík Pam. 61) Vukašin měl tři syny: Marka, Dmitra, Ondřeje. Dle Hopfa (85) 457 Dmitr moslemem se stal.

⁹⁾ Srbské letopisy (Šafařík Památky 74) kladou dobytí Niše na rok 1386, turecké prameny (Zinkeisen I. 230) na rok 1375. Turecká zpráva zdá se býti mylnou již z příčin zeměpisných, neboť Turci z těžší hájiti mohli Niš, nemajíce Srědce.

¹⁰⁾ Srbské letopisy ib. Zinkeisen I. 250.

musel ¹¹⁾. Sultán vřel zlostí a strojí se k velikolepé pomstě; celý rok bylo brojení a strojení v Asii a v Evropě. Nevědělo se zjevně, kam Turci mají namířeno. Benátčané strchovali se o Peloponnes a hleděli zprostředkovati obranný spolek všech řeckých a franských pánův v Helladě ¹²⁾; Slované však věděli, oč jde, a konali pilné přípravy.

Přední voj turecké armády, 30.000 mužův pod velením velkého vezíra Ali pašete, syna Khaireddinova, z Drinopole vytrhl do Bulhar. Šišman, nejslabší ze spojencův, měl padnouti nejprvé. Bohužel nemáme o tomto pochodu nižádných jiných svědkův, než jednostranné a nedůkladné kroniky turecké. Ali, překročiv Balkán u Aitosu, Jakši-bega předeslal s 5000 Turky k Provalu, který v noci přepaden a dobyt. I Šumen s okolními hrady se podrobil. Jen pokus o Ivankovu Varnu se úplně nepodařil. Ali přitřhl pak k Trnovu, k stolici císařské, která se po krátkém odporu vzdala. Šišman se zatím zavřel na Velké Nikopoli, dobře jsa zásoben. Ali shledal, že na vyhladovění nelze mysliti a že k útoku příliš je slab, i volal samého sultána na posilu. Murad z Drinopole přirazil s vojskem, které jako povodeň všecko okolí zaplavilo. Tu Šišman klesl myslí a prosil o mír, čehož i dosáhl, zavázav se, že odvede poplatek, jež od několika let byl dlužen, a Turkům že postoupí pevnost Drster. Ale sotva, že sultán odešel, odhodlal se k zoufalému odporu, opevnil Drster a odepřel jej vydati. Vezír maje Šumen a prosmyky dosud ve svých rukou, ztekl Drster, dobyl veškerých měst i hradův podunajských a nešťastného Šišmana podruhé oblehl v Nikopoli. Poslední cíř Bulharův vyšel do tábora nepřátel a s ženou i dětmi úpěnlivě u nohou Aliho prosil o přímluvu při sultánovi. Přiveden s rodinou před Murada do ležení v Tausli (neznámé polohy) i ponechán jest nejen na svobodě, ale i na trůnu. Bulharsko znovu upadlo v porobu, leč úplna podmaněno ještě nebylo (1388 ¹³⁾).

¹¹⁾ Leunclavius, Hist. Musulmanae Turcorum libri XVIII. Francofurti 1691 p. 266.

¹²⁾ Hopf d. 86 str. 49.

¹³⁾ Zinkeisen I. 252—255 cituje Seadeddina dle vláského překladu Brattutia: „occupando però tutte le sue città, fortezze, et altri luoghi et incorporandogli con li paesi fedeli.“ Avšak to velký je omyl. Dostí odchylné vypravování viz u Leunclavia 268—276.

Tou dobou, ne li prvé, zbrání přinucen také Sracimir, aby se podrobil Turkům. O stavu země jeho za těch let nemáme než svědectví o rozpásaném životě církevním. Bdyn podržen byl Cařihradu. Na zakročení Cařihradského patriarchy 1381 odstraněn tamní metropolita, nepochybně poněvadž svěcení měl od patriarchy bulharského, a k návrhu cíře Sracimira dosazen jeromonach Kasian. Ctihodný tento pastýř, obviněn byv z jakés vraždy, musel prchnouti i potloukal se asi šest let v úkrytech. Konečně 1392 dosazen Bulhar Joasaf, spisovatel legend ¹⁴⁾.

Bulhaři byli pokořeni, i došlo na sousedy Srby. Co Ali hospodařil v Bulharsku, kázal Lazar chrabrému vojevodě svému Dimitrovi, synu kesara Voichny, aby vzal hraniční hrad bulharský Pirot v prosmycích na cestě od Srědce k Niši; byl obsazen od vezírova vojska. Dimitr, co mu přikázáno, vykonal; leč zanedlouho Jakši-beg Pirot v noci přepadl a rozkotal, potom pak v prosmycích sotva ušel pronásledujícím Srbům. Murad se zatím zdvihl z Plovdiva a horami přes Ichtiman táhl ke Kjustendilu a odtud přes Kratovo do Srbska.

Dne 15 června 1389 na „Vidov dan“ lesklo se sta tisíc zbrání na Kosovém poli po obou březích Labu, přítoku Sitnice. Svedena tu bitva ¹⁵⁾. Byl to boj národův, boj rozhodný na staletí. Turkům se tu postavili Srbové pod udatným i zbožným starcem Lazarem a Bosňané pod vojevodou Vladkem Hraničem; vedle nich bojovali Ivan Horvát, bán povstalcův chorvatských, Bulhaři, kteří zkáže vlasti ušli, Rumuni, poslaní od vojvody Mirče ¹⁶⁾, a četní pánové arbanaští, z nichž mnohý domů z bitvy se nenavrátil. Na druhé straně stáli Turci, vojska maloasiatských knížat mohamedanských a vasallové křesťanští, Konstantin makedonský a snad i — Marko král. Murada ráno ve stanu handžarem skolil Miloš Obilić, aby hrdinským činem nařknutí nevěry s sebe smyl; vykonav, co si umínil, krutou smrt podstoupil. Syn sultánův Bajezid převzal velení. Již Srbové vítězili, když se štěstí náhle obrátilo. Krev věřících i nevěřících proudem tekla, a bojiště pokrylo se trupy i hlavami

¹⁴⁾ Acta patr. II. 28, 161. Drinov Ист. на бълг. църква 120.

¹⁵⁾ O Kosovské bitvě srov. Račkého v Radu III. 91 sld. Zinkeisena I. 256 sld. a Perwolfův článek Kosovo pole v Slovníku Naučném.

¹⁶⁾ Roesler Rom. Studien 312.

padlých. Lazar padl v zajetí a s mnohými vlastely stát u mrtvoly Muradovy. Bajezid, přjmím Ildirim (blesk), na bojišti provolán za sultána, i odtáhl do Drinopole. Ohromné byly ztráty na obou stranách. Oba vůdcové zahynuli, i Murad i Lazar.

Divné pověsti již tehdy proskakovaly o veliké bitvě, zpěvy vznikaly, i nevědělo se, čemu věřit. Největší tato událost v smrtelném boji Jihoslovanstva s Turky od prvopočátku mlhou se zahalila; současných zpráv mnoho o ní nemáme, zato tisíce pověstí a písní. Smrt Muradova první čas po bitvě vykládána za vítězství křesťanstva, nad nímž zapomenut pád osiřelého Srbska. V tomto smyslu král Tvrdko psal Trogirským i Florentinským; ba v Paříži odbývána za domnělé vítězství Kosovské nad Turky slavná mše v chrámě Nôtre-dame, při kteréž i král Karel VI. s veškerým dvořanstvem byl přítomen ¹⁷⁾.

Na uprázdněný trůn srbský usedl mladý *Štěpán Lazarević*, muž zbožný a učený, ale slabý panovník, nepodobný otci, nerovný ovšem Bajezidovi. Sultánovi musel poplatek odváděti, vojskem jemu pomáhati, každý rok osobně k portě choditi, a k utvrzení míru sestru svou Oliveru (Milevu národních písní) mu dáti. Jak slabě se na stolci zděděném cítil, vysvitá ze zajímavé listiny, vydané sedm let po bitvě Kosovské. Štěpán i Vlk a matka jejich Milica, kláštersky Eugenia, smluvili se s mnichy kláštera Ruského na Athoně o důchody z „adřifatův“ (*ἀδελφάτων*, praebenda), které si tam založili pro ten případ, kdyby ze země své museli utéci ¹⁸⁾. *Vlk Branković*, neodvislý pán v Prištině, ač po bitvě si pojišťoval útočiště v Dubrovníku, smířil se s Turky a platil jim „danak“ ¹⁹⁾. Neštěstí Kosovské lid srbský přičítá jeho zradě; právem-li, nejjistitelné. *Tvrdko* bosenský, jenž tou dobou mnoho zaměstnán byl v Dalmácii, zemřel již 1391. Rovněž jako Dušan, neměl nástupcův, kteří by idey jeho s rovnou energií dále prováděli.

Bajezid I. krvavě vládu svou počal, zardousiti dav na Kosově před bitvou bratra Jakuba, an nebohý o smrti otcově ještě ničeho nebyl zvěděl; tak u osmanských sultánův zavedena

¹⁷⁾ Zinkeisen I. 290.

¹⁸⁾ Glasnik XXIV. 277.

¹⁹⁾ Monumenta serb. 215, 222.

zákonitá bratrovražda co přední podpora trůnu. Bajezid nebyl než válečník. Pro administraci nečinil ničeho, vnitřní záležitosti ponecháváje nemravnému vezírovi Alimu; práva i finance přišli na zmar. On první odchýlil se od prostoty otcův a v náručí vrhl se rozmařilým rozkošem. V nádherném paláci v Brusse kolem sebe měl kvetoucí chlapce a dívky, jichž krásou slunce se zatemňovalo, z Řekův, Slovanův, Rumunův, Arbanasův, Sasův i Frankův, kteří mu písně ve svých jazycích zpívali. A barbar s nimi hýřil až k zběsilosti. Mravní nákaza podkopávala vítěze turecké, podporována jsouc nevidaným štěstím a kořistí nesmírnou ²⁰⁾.

Bajezid stal se nejvyšším soudcem slovanských, franských, i řeckých pánův v Orientě; každý u něho hledal práva. Ano i Ladislav, král Neapolský, snažil se získati sobě přátelství mohutného sultána, aby od něho pomoc měl proti svým nepřítelům. Byzantinská říše téměř obmezena byla na Cařihrad. Ani na Lesbu (Metelinu) pod Gattilusiem nebylo bezpečno. Na Rhodu a na Sporadech vládli udatní rytíři latinští. Avšak běda nešťastníkům, kterým se na jejich březích loď rozkotala — „droit d'aubaine“, v celém Středomoří přísně zakázané, vykonávali rytíři sv. Jana na věřících i nevěřících. Nejšťastnější žilo se tehdy v mnišských republikách na Athoně a na ostrově Patmu, kteréž ode všech rovně byly šetřeny; tam bylo útočiště nešťastných, kterým na světě nic nezbylo ve všeobecném tom víru.

Rychlé byly pokroky Bajezidovy. Jedno oddělení vojska jeho 1390 vpadlo do srbského Podunají a do banátu Severinského, bylo však od bána Mikuláše Perenye poraženo ²¹⁾. L. 1391 na Turky udeřil Mirča vojvoda valaský, smluven jsa s maloasiatskými knížaty, kteří se Turkům ještě byli nepoddali. Bajezid Rumuna porazil a přinutil k týmž výminkám, jako Štěpána Lazareviče a jiné panovníky ²²⁾. Na jaře roku následujícího strhla se první válka mezi Turky a Uhry. Sultán obsadil přepevný hrad Golubac nad Dunajem. Před Uhry ustoupil. Pronásledovali ho až do soutěsk u Ždrela, do nichž se neodvážili. Zároveň četa turecká vpadla do Bosny,

²⁰⁾ Zinkeisen I. 380 sl.

²¹⁾ Zinkeisen I. 272. Rački v Radu III. 108, 125.

²²⁾ Zinkeisen I. 284.

ale byla odražena. Tak se prodírali Turci až k Sávě a ku Karpatům.

Tu přišlo hoře na Bulhary. Příčinu zavdalo snad jakés jednání Šišmana s Uhry ²³⁾. Co od staletí byzantinská lžicivili-sace, sobectví boljarův, náboženské pŕtky pravoslavných i Bogomilův zkazily, nestačila napravití hrdinná udatnost jednotlivcův. Pevných míst a zbrojného lidu nebyl nedostatek. Ještě se držela velká i pevná města, Trnovo, Nikopol, Svištov a j. Ivanko, pán Dobrudže, byl po krátké vládě zemřel. Dědicem jeho zemí stal se Rumun Mirča ²⁴⁾, jenž i Drster do své moci dostal. Již 1390, zavíraje s králem polským spolek proti Zigmundovi uherskému, psal se „*terrarum Dobrodicii despotus et Tristri dominus*“. A 1399 v listině, vydané „v Gjurgově gradě“ na Dunaji klášteru Strugalskému ²⁵⁾, slove „v Christa boga blagověrnnyj i christoljubivyj i samodržavnyj Joan Mirča velikyj vojevoda i gospodin milostijā božijā, i božiem darovaniem obladajaštu mi i gospodstvujaštu mi vŕsej zemi Ungrovlachijskoj i Zaplaninskym stranam i oba pola po vŕsemu Podunavju daže do velikago morě, i Drstru gradu vladalec“. Podobně se zval ještě 1406.

Trnovo nad ostatní města bulharská daleko předčilo velikostí, bohatstvím, nádherou církevní i císařskou, a zvláště opevněním i přirozeným i umělým. Proto Turci především naň uderili; zde bylo střeidiště říše bulharské. O posledních jeho dnech dlouho neměli sme než kratičké zprávy letopisťův srb-ských a ruských, až před tremi roky ruský archimandrita Leonid na bílý den vynesl pochvalnou řeč patriarchovi Euthymiovi, sepsanou od současníka Grigorija Camblaka, rodilého

²³⁾ Konstantin filosof píše v životopise Štěpána Lazareviče (Glasnik XXVIII. 391), že kníže tento sultánovi se přiznal, že s Uhry se chtěl spojití. Bajezid mu odpustil a pravil: „Kto že li od vladičestvovavšich, i Ugrom glavu překlón, svoje gospodstvo postiže? i vŕspomenuv poimeni *blgarskyjch carej* i pročich.“

²⁴⁾ Roesler op. cit. 307: „Die Erwerbung des Herrschertitel über Dobrudscha und Siliestria liegt ganz im Dunkel.“ Nepochybují, že to dědictvím po Ivankovi. V listině z 1387 (Venelin str. 9) ještě toho titulu není. Engel str. 465 praví, neudáváje pramene: „Sistow, Widin und andere Plätze, welche der walachische Woiwode (jetzt Myrza, Sohn des Wladislaus) besetzt hielt, leisteten noch Widerstand“ (1392).

²⁵⁾ Venelin str. 18; viz i str. 22.

Trnovčanina, pramen kalný sice nepřekonatelným bombastem, ale nadmiru důležitý²⁶⁾.

L. 1393 na jaře sebral Bajezid vojsko asijské, přešel přes Hellespont a zde západní vojska našel shromážděna. Zdaž mezi nimi byli páni makedonští? Odevzdav velení synovi svému Čelebinu²⁷⁾, kázal mu táhnouti na Trnovo. Z nenadáni obklíčeno město odevšad. Turci měšťanům hrozili vypálením a se-sekáním, nevzdají-li se. Avšak teprve po tříměsíčné obraně ztečeno město se strany dnešního Hissaru²⁸⁾ dne 17 července 1393²⁹⁾. „Ihned, běduje Camblak, z kostelův kněží vyhánějí se i usazují se v nich ploditelé a učitelé bezstydností; v cizincův ruce padá archa úmluvy a svátosti psům předkládají se“. Patriaršský kostel Nanebevstoupení Christova proměněn v mečet; ostatní kostely zastihl buď týž osud anebo obráceny jsou v lázně a konírny. Ostatky svatých vyvečeny a spáleny. Hrad Trapezica s paláci a chrámy požárem zničen a se zemí srovnán. Podobný konec vzaly císařské paláce na Carevci, ač věže a bašty ještě do XVII. věku zůstaly neporušeny.

V nepřítomnosti cíře Šišmana, jenž jinde štěstí své proti Osmanům zkoušel, Euthymij byl první osobou v městě. Mužně vyšel k Turkům, ukonejšiti chtěje hněv barbarského vůdce. Syn Amuratův, vida patriarchu krácejícího hrdě a vážně, jakoby všecky ty hrůzy válečné na stěně malovány byly, nepřijal ho sedě, ale vstana, čest mu vzdal, sedadlo bližší mu nabídnul i prosby jeho vyslechl, jakkoli jich pak jen z části splnil. Za všeobecného zmatku Euthymij příkladem svým mnoho působil. Vypuzen byv z patriarchie na Carevci, odebral se do kostela pod vrchem, založeného „na imě Vrchovnych“ (t. j.

²⁶⁾ Tisť. v Glasniku XXXI. (1871) 248—292.

²⁷⁾ Amuratov syn Čeljubij. Rus. letopisy. Camblak mluví jen o „varvarském caru.“ Bajezid sám 1393 na jaře bojoval v Asii u Kastamuni (Zinkeisen I. 354).

²⁸⁾ Rakovski, Asěn 126 dle tradice.

²⁹⁾ Tak srbské letopisy, Šafařík Památky 74: Въ лѣто 6901 прише Тоурци Тръновъ юла .31. Рускѣ mají týž rok (Nikonova letopis IV. 252): (1393) того же лѣта Амуратовъ сынъ Челюбинъ Амрия турскимъ взя землю болгарскую и градъ ихъ славнымъ Терновъ, и царя ихъ и патриарха и митрополиты и епископы ихъ плѣни, а мощи святыхъ поже, и соборную церковь въ низгитъ прѣтвори. Současník Joasaf metr. Bělynský (Glasnik 31, 252) má 6902 (1394) ind. 3, ale toho roku byl ind. 2. Srov. Golubinski 222.

apoštolův Petra i Pavla), kde i posud je metropole, a tam těšil i napomínal zoufající v této bídě.

Turecký velitel zanechán v městě. Ten „bouři pozdvihl větší a lítější, nežli byla první, že ji vypověditi i jazyk lidský trne i drohtání kosti podjímá“. Hanebným činem zbavil se bojovných Bulharův, věda, že jen mrtvi jsouce pokojni budou. Svolal všechny čelnější měšťany a boljary, vše co vynikalo jménem, mocí a urozením, do jednoho kostela, za záminku máje poradu o jakýchsi obecných záležitostech. Když se všickni, ničeho netušíce, sešli, nastalo zrádné vraždění. Nikdo o milost nežebral. Padli všickni do posledního, sto deset mužův, smrtí mučennickou. Nešetřeno ni šedin ni mladosti; všechněm „dána hrdla v hru mečův“. Dlažba prostřed kostela veškerá krví byla zbrocena. Mrtvoly vydány k stravě ptákům nebeským³⁰⁾.

Také Euthymij vržen u vězení. Paša kázal jej z duchovního oděvu svléci, „nad stěnu grada“ přivésti a tam veřejně stíti, aby zjevna byla smrt neohroženého biskupa. Již velebný kmet klonil šíji, ale zázrakem prý zadržena ruka katova; úžas jal pašu i vše Turky, i propustili starce.

Na to od Bajezida přišel rozkaz, aby všickni Trnovčané, kteří rodem, bohatstvím aneb krásou vynikali, přesídlení byli na východ. Zároveň Euthymij vypovězen do Makedonie. Patriarcha vyšel z Trnova s spoluměšťany pěšky, opíraje se o žezlo, slzami zalit nad strastmi krajanův. Bylo to divadlo, že by prý i kamení toho města zaplakalo: loučili se děti od rodičův, bratři od sester, aby se nikdy více nespátřili. Za Balkánem povelili Turci, kteří trachlivý průvod provázeli, že zde Euthymiovi jest se oddělití. Tu vyhnanci patriarchovi padali k nohám, ruce mu celovali, otcem ho nazývali, ženy dítky své předeň kladli. Kdo šat jeho polibiti mohli, šťastni byli; jiní trávu rvali na místě, kde stál. Ostatní, nemohouce se přiblížiti, z dálky s hořkým pláčem blahoslov od něho přijímali, jisti jsouce, že ho více neuvidí. Euthymij napomínal, aby u víře setrvali, poklekl i pomodlil se s nimi; potom vstav, na-

³⁰⁾ Nejen Camblak, ale i podání Trnovské o té seči vypravuje, přenášá však jeviště na „Morno pole“ pod městem, kde velmoži prý při hostině zrádně pobiti (Rakovski Asěn 111).

posled je požehnal. Tu volali někteří: „Komu nas predaješi, pastyrju dobrýj?“ Trojici vdaju vas nyní i v věky. A Turci ho odvedli. Vyhnanci z metropole Asěnovcův zmizeli beze stopy v hlubinách Malé Asie; snad zhynuli po málo letech pod meči divokých hord Timur chána, kterýmiž půl Asie v poušť obrácena. Euthymij konec života ztrávil nepochybně v území Konstantinově, odvraceje od nemravného žití, varuje před islamelem a poučuje lid v městech i na venkově, v domech i pod širým nebem. Peníze, které mu přinášeli boljaři a boljarky, chudým rozdával; evangelium, toť poklad jeho. V Makedonii zemřel poslední ten patriarcha Trnovský, i přičten jest k svatým národa bulharského.

Kdož v Trnově zbyli, těm děsné věci bylo spatřovati, věru „konečnoje razorení grada“. Turečtí kolonisté usadili se na Carevci, jenž přezván Hissar (t. zámek), aby odtud na uzdě drželi zbytky měšťanstva v zpustlém městě. Všecka sláva císařská, boljarská a duchovní zmizela. Učenníci Euthymiovi rozběhli se z Trnova do Srbska a do Rus, přinášejíce tam knihy bulharské, podobně jako učenci Cařihradští po pádu Konstantinopole řeckou osvětu roznášeli po západě; bylat v Bulharsku ode dávna dílna k přispůsobování Slovanům vzdělanosti byzantské. Staroslavný chrám 40 mučenníkův, památka Jana Asěna II., jedno ze středíšť starobulharského duchovního života, za dobytí města silně pobořen a pak v modlitebnici musulmanskou upraven; než posud křesťané i muslimani věří, že v něm na předvečer svátku 40 mučenníkův (9 března) zázraky se dějí. Minaret jeho sesul se přecho; již ho chtěli Turci se zemí srovnati, když před nemnohými lety odkryty pod ním krypty — hroby císařův a svatých.³¹⁾ Mnozí Trnovčané přijali islam; posud mnoho tam jest poturčených rodin boljarských.

Národní církev bulharská dobytím Trnova a odvečením patriarchy Euthymia byla zničena. Již v srpnu 1394 patriarcha Cařihradský odevzdal metropolitovi multanskému (της Μανρωβλαχίας) vykonávání práv biskupských v Trnově; přštího na to roku biskup ten ještě tam se zdržoval³²⁾. L. 1402 byl v Trnově zvláštní metropolita, poddaný patriarchovi Byzantskému. Tak poroben stát Turkům, církev Řekům.

³¹⁾ Daskalov v Čtenia (viz str. 119 pozn. 10).

³²⁾ Acta patr. II. 223, 241, 570.

O pádu Trnova vyložili sme, čeho sme se dohledali. O osudu posledního cíře Jana Šišmana zpráv tak určitých a tak obšírných není; ba, konec života jeho posud mlhami je zastřen. Bulharských zpráv není. Turci³³⁾ vypravují, že obležen od Ali-pašete v Nikopoli, v zoufalství oděl se rubášem a o život prosil, načež u vazbu odveden do Plovdiva, kdež hned popraven jest aneb až do smrti ponechán. Schiltberger, svědek velmi blízký, vypravuje, že „vévoda středního Bulharska, zvaný Schusmanes“, i se synem od Bajezida zajat byl a ve vězení zemřel. I ruské zprávy mluví o zajetí Šišmanově. Rumunský letopisec Grigorovičův krátce praví: „I zajal (Bajezid) Šišmana vládce Bulharův a zabil ho l. 6903. Tehdy vzali Turci zemi Bulharův celou“³⁴⁾. Syn Šišmanův Alexander, aby život spasil, přijal islam a odměnou zato stal se místodržícím v Samsunu v Malé Asii.

Zcela jinak znějí pověsti Bulharův. Dle nich poslední cár zhynul hrdinskou smrtí na bojišti. Zpívá se posud krásná stará píseň:

Jakmile že, milá má matičko, zora zasvitnula,
Ihned se jest vojsko vyhrnulo,
Kůň do koně, junák do junáka,
Šavle lsknou se jako jasné slunce,
Oheň blýská skrz lesy zelené,
Vojvoda jim sám cár Ivan Šišman,
Odpovídám, sám cár Ivan Šišman.
Bože silný! Bože stvořiteli!
Pomáhej nám síla i junáctví!
Boj chcem' bít na Sofijském poli,
Krev prolíti za junéno Kristovo,
Křesťanskou chcem' proslaviti víru!

Snadno lze poznati, že píseň je kusá, nedokončená, že to jen počátek její. Miladinovci, vydávající ji, zaznamenali pověst, která koluje v Samokově o posledním boji cíře Šišmana s Turky³⁵⁾. Turci stáli prý v Kostenci nedaleko pramenův Marice a Bulhaři okolo Samokova na místě, které slove „horská

³³⁾ Zinkeisen I. 284; zde slove cářův syn podobně jako otec Šišman, ale 453 Alexander.

³⁴⁾ L. 6903 od stvoř. světa = 1 září 1394 do 31 srpna 1395. Шъ князе пре Шоушманъ домиоуа Шкъмалоръ дел' тѣе ния -вигъ. Атоуиче тоуарж Тоурцимъ царя Шкъмалоръ коу тогоруа. — Cf. Schiltberger ed. cit. 65.

³⁵⁾ Miladinovci, Nár. písně str. 78.

studánka na bojišti“ (Sefer česmesi bair). Šišman sedmkráté byl raněn na místě, kde se nyní prýští sedm pramenův, čtvrt hodiny od Samokova. Těžce jsa zchvácen, uchýlil se do hradu, jehož rozvaliny podnes se spatřují; tam skonal. Hrob jeho sestává z naházených kamenův a má šest aršinův zdělí. Turci místo to nazývají Kusum Efendi, t. j. sv. Dimitr, i cti hrob ten jako svatý, a jakkoli je cesta strmá, každý pátek jej navštěvují. Boj sveden okolo dne sv. Dimitra (26 říjen) a Turci věří, že jim tento svatý dopomohl k vítězství.

Zde máme jasnou pověst, připoutanou k určitým místnostem. Není ojedinělá. Rovinu, která se před vchodem do prosmyku Mominy Klisury (str. 12) podél Marice prostírá, sedláci nazývají *Kosteno pole*, od mnohých prý bojův, jež tu měli Bulhaři s Řeky a naposled cár Ivan Šišman s Turky. I v skutku mnoho kostí lidských na tom bojišti se vykopává. Nedaleko odtud, u řeky Topolnice blíže Petriče, na strmém, nahore plochém vrchu, stojí ssutiny hradu zvaného *Šišmanec*. Tradice tamní vypravuje, že tu cár Šišman takové měl seči s Turky, až se řeka zkrvavěla ³⁶⁾. I v Balkáně na Tvrdišské planině mezi Slivnem a Kazanlykem stojí starý hrad *Šiškin grad*, vystavěný prý od cáře Šišmana, jenž tu velikou svedl bitvu s Turky, kteříž prý sami vypravují, že jim tu zhynulo 10.000 janičarův ³⁷⁾.

Téměř veškeré tyto pověsti soustřeďují se v okolí prosmykův Samokovských a Ichtimanských. Že nejsou bez historického základu, o tom pochybovati bylo by neslušno; však i národní pověst má svou důvodnost. Mlčením pominouti nesluší, že o bojích těch vypravuje i carstvenník, 1844 v Budině tištěný, původně od Paysija 1762 na základě sporých zpráv a hojných pověstí složený, a to tím více, poněvadž tento Paysij, první buditel bulharské národnosti, sám byl ze Samkovska. Čteme tam, že, když Turci oblehali Trnov, Šišman s velmoži a vojskem z města v noci ušel do Srédce, kdež se sebrali věrní jeho z Nikopole, ze Svištova, z Plevna, z Silistrie atd. a že zanechav poklady v jednom vodou a hradbami chráněném klášteře na Iskru, s Turky se bil sedm let. Když pak za sváru

³⁶⁾ Zachariev 53, 79.

³⁷⁾ Panajota Hitova paměti 149.

synův Bajezidových Uzun Musulman zabit od Bulharův v Kostenci, sultán Musa prý s pomsty srazil se s Šišmanem u Samokova a zabil ho; syn cářův Vladislav utekl pak k Sracimirovi do Bdynu ³⁸⁾).

Že věc není bez jádra, ukazuje poslední tato zpráva o útěku jednoho syna Šišmanova; potvrzujet se listinou císaře Zigmunda, v kteréž *Fružinovi*, synovi nebožtíka cáře Bulharův Šišmana, za udatnost při šťastných i nešťastných pochodech Uhrův proti Turkům a jiným nepřátelům prokázanou dává statek jeden v stolici Temešské ³⁹⁾).

Není nezajímavé, že pojem „zemí Šišmanových“ udržel se do počátku XVI. století. V míru mezi sultánem Selimem a králem uherským i českým Ludvíkem dne 1 dubna 1519 mezi krajinami, na kteréž mír se vztahuje, vedle četných hradův srbských a bosenských zpomíná se hrad Florentin (u ústí Timoku), hrad Bdyn (Bođon) s celou zemí Bdynskou, *země cáře Šišmana* (terra cesaris Sysman) s Orěchovem, Nikopolem, Gjurgjevem, pak dolní země s Drstrem, Hrsovou a Kilií ⁴⁰⁾).

Podrobení Bulharska největší starosti vzbudilo v Uhrách. Již o velikonocích 1394, rok po pádu Trnova, sjeli se tudíž biskupové, pánové a zemané uherští do Budína na poradu o obraně proti Turkům ⁴¹⁾. Brzo potom král Zigmund vyslance poslal k Bajezidovi, aby mu vytykali, že obsadil Bulharsko, kteréž dle práva prý náleží k Uhrám. Bajezid posílům uherským ukázal zbraně po stěnách rozvěšené a pravil: „Vratte se k svému pánu a řekněte mu, že právo moje na Bulharsko spočívá ve zbrani a ve zbroji, kterou jste zde spatřili.“ Nad tím prý Zigmund nadmíru se rozhorčil ⁴²⁾).

³⁸⁾ K vůli úplnosti uvádím, že v časopise *Обмртъ трыаъ* (Bolgrad 1868), sv. III. vydáno jest 22 starých, zajímavých koled. Číslo 6 je koleda duchovním: „Smrt na cara Šišman beja“: Rozehrálo se černé moře, bílý Dunaj, vlnilo se a připlavilo bílý monastir. Mniši se zpovídali a igumen psal. Poslední hříšník vypravoval, že byl věrný sluha Šišmana cáře. Jednou, když jeli kolem pramene, nechtěl cářovi podatí vody a srubil mu rusou hlavu s bílou bradou. To jeho hřích. Potom moře zase odplynulo.

³⁹⁾ Engel 465 (bez vnočení). Jméno v ní psáno Fruschin, Frusyn.

⁴⁰⁾ Theiner, Mon. Hung. II. 624.

⁴¹⁾ Rački, Rad III. 147.

⁴²⁾ Věc tu stejně vypravují i Uher Thuróczi i Řek Phrantzes. Zinkeisen I. 286.

V Sěru odbyval tehdá vítězný sultán skvělý dvůr. Tam pokorně se shromažďovali vládcové řečti i slovanští, císař byzantský Manuel, Theodor despota morejský, Štěpán Lazarevič, Konstantín makedonský a j. A padišah jim velel jako otrokům. Ale divoké a pánovité spůsoby Bajezidovy přiměly křesťanské vasally k odporu. Smluvili spolu malomocný spolek, že si do smrti budou věrni a že k portě více nepřijdou. Konstantin k utvrzení spolku dceru svou Helenu dal císaři Manuelovi. Následek bezbranného spiknutí, kteréž sultána tajno nezůstalo, byl jen ten, že Cařihrad od Turkův rok co rok hůře svíran. Již v červenci 1394 nabízeli Benátčané Manuelovi loď své k útěku ⁴³⁾.

Po Bulharech došlo na Rumuny. L. 1394 na podzim přešel Bajezid přes Dunaj a s nim, ač neradi, vasallové Štěpán Lazarevič, Konstantin a král Marko. Mirča na hlavu porazil je dne 10 října na místě zvaném „na Rovinách“ v strašné seči, v níž prý oblohu pro střely bylo neviděti. Množství vojvod a pašův padlo. Zde zahynul i historický Marko a s nim Konstantin. Dle současného letopisce pravil prý Marko před bitvou ku Konstantinovi: „Pravím a prosím Boha, aby křesťanům byl pomocníkem, a já abych první byl z mrtvých v této seči“. Ale pověsti lidu podnes nedaly mu zemřiti; žije prý v skrýších a jeskyních, a čeká prý, až bude čas, aby vyšel na bílý den. Bajezid po neslavném útěku musel s Mirčou jednati o mir ⁴⁴⁾.

Král Zigmund pilně strojí se k válce. Počátkem 1395 vyslal posly do Italie a do Francie, aby volali na pomoc proti Turkům. Na to v Brašově obranný spolek smluvil s Mirčou a vojvodu multanského přinutil k poplatku. Na jaře však Turci Mirču sesadili. V letě Zigmund s Uhry a několika sty francouzských rytířův oblehl Malý Nikopol nad Dunajem, a dobyv jeho přispěním chrabrých Chorvatův, posádku veň položil. Na návratu do Sedmihrad krále v prosmycích karpatských přepadl Mirča, snad strachem před Turky k tomu popuzen, a je-

⁴³⁾ Zinkeisen I. 281 sl. Hopf 57.

⁴⁴⁾ Konstantin Kostenský v životě Štěpána Lazareviče, sepsaném l. 1431 (Glasnik XXVIII. 393). Den bitvy 10 okt. 6903 (1394) mají srbské letopisy (Šafařík, Památky 74). Obšírná zpráva u Grigorovičova rum. letopisce, ale bez označení leta a místa.

dovaté střely zástupův jeho suly se na královské vojsko. Než Uhři šťastně si proklestili cestu ⁴⁵⁾).

L. 1396 vystrojeno velikolepé tažení, k němuž se shrnul množství rytířův ze západu, jmenovitě Francouzův. I Mirča s Rumuny se připojil. V květnu měl Zigmund přijíti k Dunaji a následujícího měsíce k Cařihradu. První odpor našel u Bdynu, kde seděl ještě cíř Sracimir s tureckou posádkou ⁴⁶⁾. Druhý den po příchodu, když se francouzští rytíři strojili k útoku, cíř se s Bdynem i s celou svou zemí vzdal králi uherskému, a vydal mu všechny Turky, kteří byli na hradě. Krutější odpor kladlo Orěchovo ⁴⁷⁾, chráněné hlubokým příkopem, až se bulharská posádka vzdala, a Turky všechny vydala. Křesťané propuštěni, Turci posekáni. Od Orěchova táhlo vojsko k Velikému Nikopoli, kamž přirazily i čety, které šly skrz Valasko. Šešlo se tu 60.000 mužův. Veliký Nikopol hájil se patnáct dní, až od Trnova přirazil Bajezid. Den sv. Václava svedena bitva na březích Rusice, přítoku Jantry. Po dlouhém boji, s velikou udatností vedeném, Uhři a jejich spojenci úplně potřeni. Srb-
ský despota Štěpán Lazarevič vyznamenal se v řadách Turkův. Množství rytířův a vojákův i s koni utonulo v Dunaji. Zigmund na lodici připlul k ústí Dunaje a dostal se domů po dlouhé plavbě přes Cařihrad a Dubrovník. Nazejtří Bajezid výše 3000 zajatých před svým stanem s barbarskou chladnokrevností dal sesekati. Vzácní rytíři, od nichž nadíti se bylo hojného výkupného, odvečeni do Asie. Bitva tato svedena ne u Malého Nikopole na Dunaji, jak doposud obecně uvozováno, ale u vnitrozemského Velikého Nikopolu, římského Nicopolis ad Haemum, u jehož rozvalin stojí nyní ves Nikjup, 4 hodiny od Trnova, 12 od Dunaje. Starosrbský letopisec výslovně praví, že bojováno „na řece Rositě“, která okolo Nikjupu plyne širou rovinou. Půl druhé hodiny odtud na severovýchod

⁴⁵⁾ Rački Rad IV. 1—3.

⁴⁶⁾ Schiltberger 52: „ein statt genannt Pudem; die ist ein hoptstat in der Pulgery. Do kam der herr des landes und der statt und gab sich in die gnad des kuniga.“ Maršálka Boucicaut paměti (Michaud et Poujoulat, Nouvelle collection II. p. 237): „le seigneur du pays, lequel estoit chrestien grec et par force avoit esté mis en la subjection des Turcs.“

⁴⁷⁾ U Boucicauta Raco, v listině Sigmundově (Fejér IX. 4, str. 56) Orchow. Mylně vykládáno za Ršavu (Orsova).

u stoku Rosice a Jantry jsou mohyly. Tam bylo snad bojiště. Stojí tam i kamená jakás pyramida, dvou sáhů zvýší, bez nápisu, snad na místě, kde byl sultanův stan ⁴⁸⁾.

A co se stalo se Sracimirem? Nemáme o tom jiných zpráv, než lakonickou zápisku srbských letopisův ⁴⁹⁾: „Léta 6906 (=1398) cár Bajazit vyvedl cáře Sracimira z Bdynu“. Syn Sracimirův Konstantin, jenž za vlády otcovy co „mladý cár“ byl spoluvládce ⁵⁰⁾, útočiště hledal v Uhrách a potom v Srbsku. Zemřel v Bělehradě dne 16 září 1422, oplakán byv od Štěpána Lazareviče jako vlastní bratr ⁵¹⁾.

Po pádu Bdyna veškeré Bulharsko od Timoka do Varny sténalo v porobě asiatských barbarův. Nerovný byl osud měst. Některá mečem byla dobyta a úplně zhubena; jiná, která se pod určitými výminkami poddala, značných i pod Turky požívala práv. Boljarstvo dlouho se drželo; z části přestoupilo k islamu. Vesnice namnoze úžasně vyliďněny. Turci celé krajiny úplně zpustošili, kláštery a chrámy vypálivše. I Rylský klášter, jakkoli chráněn byl horami a vzdálen od dráh a obydlí lidských, zpustl na mnohá leta. Plnění častá i krveprolévání téměř každodenní dělala lid, který při vši bojovnosti Turkům nemohl odolati. Mnoho osad opuštěno a nová města zakládána od utečencův v horských, nepřístupných dolinách. Četní boljaři a duchovní, v průvodu nemalých zástupův obecného lidu, utekli se přes Dunaj v ochranu knížete valaského, v jehož moci ještě byl Drster a jiné tvrze podunajské. Z úrodných rovin přímořských bulharské obyvatelstvo skoro úplně vytištěno tureckými osadníky. Jinde Bulhaři, nejvíce Bogomili, přijali islam. Stalo se to buď hned po dobytí, buď později, hlavně v okolí Lovče, kde podnes plno je *Pomákův*, t. j. poturčených Bulharův.

⁴⁸⁾ Nepovšimnuté dosud místo srb. letopisův u Daskalova op. cit. 29 celou otázku o bojišti rozhoduje. O Rositě viz str. 30. Srov. Thomas o poloze Nikopole v Sitzber. bayer. akad. 1869. II. 271. O bitvě Rački ib. 12. Zinkeisen I. 297. Popis rozvalin Nicopolis ad H. vyjde v díle p. Kanitze.

⁴⁹⁾ Šafařík Pam. 74. Rumunský letopis Grigorovičův mylně praví, že „Sracimir imperatul“ stal se po bitvě Nikopolské tureckým poplatníkem; to se událo dávno přede.

⁵⁰⁾ Dle Joasafa metropolity Bdynského Golubinski.

⁵¹⁾ Konstantinův život Štěpána Lazareviče, ed. cit. 424. Den v srbských letopisech (Šafařík Pam. 76).

HLAVA XXIV.

BULHARSKO V XV. VĚKU.

Timur-chánův nájezd, bitva u Angory (1402) a následky její. Povstání králevicův bulharských (1405). Rozbroje Bajezidovcův (1406—1413) a Jihoslovanův v nich účastenství. Náboženská revoluce Mahmuda Bedreddina. Jiří Branković despota srbský. Jan Hunjad. Výprava Vladislava uherského k Zlatici (1443). Bitva u Varny (1444). Mohammed II. (1451—1481). Zničení křesťanských říší. Dobytí Cařihradu, Moreje, Athén, Srbska a Bosny. Skanderbeg.

Pokořiv Srby, Bulhary a Arbanasy, i podrobiv veškerou Malou Asii, Bajezid „gromonarečenyj“ posílal divoká vojska svá až do rozervané Hellady. Turci bez odporu prošli Thermopylami a Isthmem, vyplnili znuzenou zemi a pobořili města. V Cařihradě tehdy za ustavičné blokády již počínal zuřiti hlad. Vládcové byzantinští dokonce byli donuceni dovoliti tureckým osadníkům, že smějí v Cařihradě se usazovati a mečety sobě stavěti ¹⁾. Císař Manuel sám tři leta cestoval na západě, prose o brzkou pomoc. Nescházelo mnoho, a Bajezid byl by se uho stíl v palácích byzantských. Tu strhla se bouře z vnitřní Asie, která říši osmanskou tak zklátila, že s podivením jest, jak se opět mohla vzchopiti.

Timur za těch let, když Murad v Evropě panství si za-

¹⁾ Zinkeisen I. 340.

kládal, založil mohutnou říši v rovinách bucharských se sídlem v Samarkandě. Odtud nesčíslnými vojsky zaplavoval celou západní Asii, Persie dobyl, Indii pokořil, staroslavné Delhi s zemí srovnal, Rus vyplnil, Moskvu vypálil, ordu Kipčackou ztroskotat, a dobyv Georgie a Armenie zjevil se až na Středomoří. Krvežíznivé hordy barbarův jeho z kořene vyvrátily Aleppo, Damašk i Bagdad. Veškerá Přední Asie obrácena v ohromný hřbitov, v poušť, posetou ssutinami nádherných druhdy měst.

S Bajezidem setkal se Timur 20 července 1402 u Angory. Bajezid měl 90.000 mužův, Timur 800.000. V hrozně této seči nikdo nikoho nešetřil. Turci úplně potřeni. Vasall turecký Štěpán Lazarevič srdnatostí znamenitou vynikl, a se svými Srby šťastně domů se prosekal. Bajezid padl do zajetí Timurova. Celý západ jásal nad pádem Turkův; císař Manuel vrátil se do Cařihradu, kde rozkacený lid právě osmanské kolonisty z města byl vypudil.

Mohutný sultán s hromem porovnáván byl zajatcem cáře Samarkandského. O osudu jeho divné na západě proskakovaly pověsti, že prý mu Timur kroužek do chřípí dáti kázal a že jej jako bůvola s sebou vodí, aneb že prý dny své jako divoké zvíře tráví v železné kleci. Než Timur s nešťastným panovníkem nakládal po královsku. Když pak Bajezid nádherné psotě útekem chtěl uniknouti, tu ovšem dáný mu okovy ²⁾. Po osmi měsících zemřel žalostí, bez pomoci a bez potěchy. Krátké, ale bouřlivé bylo jeho panování.

Timur nebyl než nerozvážný světoborce. Zničil Smyrnu, od rytířův Rhodýzských hrdinsky bráněnou, za málo týdnův zpusťoval celou Malou Asii. Ale na upevnění panství svého děsný chán nijak nepomýšlel. Zemřel zanedlouho (1405) na pochodu proti Číně. Říše jeho ihned se rozpadla.

Říši tureckou Timurův nájezd nezničil. Zmítaly ji sice po strašné té pohromě mnoholeté boje synův Bajezidových, ale ani to vzrůstu moci osmanské na ujmu nebylo. Svědčí to o veliké síle živlu osmanského a o náramné zkleslosti celého křesťanského Orientu, Řekův, Slovanův, Arbanasův i Rumunův. Západní mocnosti rozervány byly domácími spory. Dle slov

²⁾ Zinkeisen 378 a 417.

předního znatele dějin tureckých, Zinkeisena ³⁾), „vespolná žárlivost, netečnost, zastaralé již předsudky proti východní církvi a mylná, rozbrojem mezi syny Bajezidovými pěstovaná naděje, že Hše osmanská předce sama sebou bude potřena, seslabila tehdy již nejlepší síly Occidentu“. Mocné republiky vlaské, které nejvíce pomoci mohly, svářily se mezi sebou ve věčném rozbroji. A z vlastního popudu ani Byzantinci ani Srbové, jakkoli zcela byli svobodní, ničeho nepodnikali k vypuzení barbarův.

Nejstarší syn Bajezidův *Suleiman* (u Řekův *Μουσουλμάνης*, u Slovanův *Musulman*), muž stejně udatný a šlechtetný, jako rozkošný a vlna milovný, usadil se v Drinopoli a opanoval evropejskou část Turecka. L. 1403 vešel v mír a spolek s císařem Manuelem, i postoupil mu nejen Solun s okolím a Thesalií, ale i pobřeží od Panionu na Propontidě do Mesembrie na Černomoří a některé ostrovy ⁴⁾). V Thrakii nevidaný nastal mír. Na severu Štěpán Lazarevič dosáhl celé země otcovy, od Dunaje po Šar-planinu. V Helladě a na ostrovech volně seděli pánové řečtí a vlaští. Nesvorní jsouce mezi sebou, domnívali se tito vládcové křesťanští, že dosti jest, když podporují jednoho Bajezidovce proti druhému. Štěpán, jakkoli učený a udatný, chatrný byl státník; nad to doma měl boje s vlastním bratrem Vlkem. Srbsko, stísněné mezi Uhry, Turky a Byzantinci, samostatnost svou, nemohouc ji hájiti vlastní silou, zachovati hledělo spolkem s Uhry. Stavši se obětí sporův mezi Uhry a Turky, po nemnohých letech ovšem zcela zaniklo ⁵⁾).

Co se dělo tehdy v Bulharsku, nedávno teprvé porobeném, tajemnou rouškou je zahaleno. Jediná zpráva současného Konstantina filosofa, rodilého Bulhara z Kostence, v životopise Štěpána Lazareviče, převzácném to prameni historickém, vylévá něco málo světla. Asi 1405 vzbouřila se města bulharská. Stalo se to návodem císařských synův bulharských, nepochybně Kon-

³⁾ Zinkeisen I. 416.

⁴⁾ Zinkeisen I. 416 Hopf (díl encykl. 86) 71.

⁵⁾ Tehdejší poměry srbské vylíčil V. Grigorovič v často zmíněném spise *О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV. и XV. столѣтіяхъ*. Kazaň 1859.

stantina Sracimirovice a Fružina Šišmanovice. Suleiman, sebrav pole, města sobě znovu podrobil ⁶⁾.

Mladší bratr Suleimanův *Mohammed*, přjmím „kürükdži čelebi“ t. j. zápasník kníže ⁷⁾, muž povahy mírné, spravedlivé, prosté všeho fanatismu, po dvouletých krutých bojích vydobyl celé Malé Asie. Zprvu rád by se s bratrem tak byl vyrovnal, aby jemu asiatská část Turecka připadla, Suleimanovi evropejská, avšak pánovitost Suleimanova takové úmysly zmařila.

L. 1406 vypravil Mohammed třetího bratra *Musu*, aby v Evropě počal boj proti Suleimanovi. Musa se ze Sinope přes Černé moře přeplavil k ústí dunajskému do Rumunska, kdež ho s radostí uvítal Mirče, kníže valaský. Brzo k němu přidala se i turecká vojska v Podunaji, Štěpán Lazarevič, bratr jeho Vlk a bulharští měšťané a boljaři ⁸⁾. Mirča, jenž, jak svrchu ukázáno, tehdy ještě několik měst bulharských na Dunaji držel, Musu podporoval co nejvydatněji. Pode zdmi samého Cařihradu, u tvrze Kosmidia na břehu Zlatého rohu, strhla se bitva mezi Musou a Suleimanem. Sultán Suleiman, podporován jsa od Byzantincův, zvítězil zradou samých spojencův Musových ⁹⁾. Mezi bitvou Srbové Musu opustili, ba Vlk s celým vojskem přešel k Suleimanovi. Musa po tom skrýval se na Balkáně a chodil po Thrakii, „množaje rozbojníky“. Vlka, an se vracel od Cařihradu, přepadením zajal v Plovdivě a ze msty v lese jednom stiti jej dal 6 června 1410 ¹⁰⁾; podobný osud potkal Vlkova synovce Lazara, jenž skolen kdes u Drinopole.

Suleiman usadil se znovu v Drinopoli a oddal se vínu hůřeji než první. Tu náhle zjevil se Musa před Drinopolem. Množ-

⁶⁾ „Ještě že i gradi bolgarstii ostepili bějachu synmi carej bolgarskych. Těm že přežde sego v'zdvig se car Musulman i přišed na těch, ratju vzaj ja.“ Glasnik XXVIII. 411.

⁷⁾ Odtud slove v srbských letopisech (Šafařík Pam. 76) a u Konstantina (str. 419) „Kürükdži.“

⁸⁾ Пре авѣа врѣме со рѣдикѣ Моуѣа коу Роумѣнѣи ши коу Шкѣми (Bulhary) ши Стеѣанѣ диспотѣ коу Срѣбѣи, десе доусерѣ ла Цариградѣ съ селоваскѣ коу Цаланѣе. Rum. letopis Grigorovičův.

⁹⁾ Zinkeisen I. 428. Konstantin 412 sld. O poloze Kosmidia viz Dethier, Der Bosphor und Constantinopel. Wien 1873, 59.

¹⁰⁾ Letopisy u Šafaříka 75, Konstantin 415. Zinkeisen klade bitvu pod Cařihradem na rok 1406. Rok 1410 mají i Konstantin i letopisy srbské.

ství velmožův odpadlo od zbyřilého sultána a přešlo k Musovi. Suleiman, utíkaje k Cařihradu, polapen a udáven 5 června 1411 ¹¹⁾).

Musa mravnější a ráznější byl nad Suleimana, ale příslost jeho zvrhala se v tyranství; strachem chtěl vládnouti. Stav se neodvislým, nedbal slibův daných bratru Mohammedovi a zneprátelil se s ním. Srbům za nevěru v bitvě Cařihradské vymstil se několikerým vpádem do zemí jejich a obležením bohatého hornického města Nového Brda, začež Štěpán despot poplenil část země Pirotské. I s Bulhary Musa měl nějaké boje, tak že byl přinucen obyvatelstvo přesazovati. Událost ta velmi temná jest. Krátká poznámka srbských letopisův praví: „V léto 6921 (1413) Musia razsu Blgare i přesceli, aprila 23.“ Dle tureckých zpráv Musa dobyl čtvero měst podbalkánských, mezi nimi Provad ¹²⁾. Zachariev ¹³⁾ zaznamenal pověst, která se vypravuje v Kalugerově nad Topolnicí, na úpatí Srředné gory. Stojí tam na vrchu klášter sv. Nikoly, jenž býval dobře opevněn. Ten prý rozkotán jest, když se v něm okolní lid bránil proti Jaja pašovi, veliteli vojska Musa Kesedžije, kteréhož bratr jeho Čelebi-sultan (Mohammed) vyslal, aby pokořil tato místa. Byzantincům Musa odňal přímoří černomorské a Thessalii, udeřil nato i na Cařihrad, leč Byzantinci nejen jej odrazili, ale přepravili Mohammeda z Asie přes Bospor. Avšak Mohammed u Indžigis před Cařihradem na hlavu poražen, nazpět couvl do Asie ¹⁴⁾.

Štěpán srbský se zatím spojil proti Musovi s Jusufem, velitelem „země Konstantinovy“ v horní Makedonii a s Jigitem, „krajíštným vojevodou“ v Skopji, kteří oba Musovi z vězení v Dimotice uskočili a v země své se zase uvázali. Byzantinci zatím syna Suleimanova *Orchana* poslali do Solunu, aby pomocí jakéhos Bogdana, nepochybně boljara slovanského, a tureckých osadníkův v Makedonii začal boj. Musa však *Orchana* jal i

¹¹⁾ Zinkeisen I. 431. Že udáven byl, svědčí Konstantin a letopiisy, které mají i podrobné datum.

¹²⁾ Hammer, *Gesch. des osman. Reiches* I. 355 jmenuje Parawadi, Modreni, Kōpri, Akdžeboli (Agathopolis?), z nichž jen první určití mohu; Leunclavius 442 Vidin, pak „Preuedinen cepit et Mutrin.“

¹³⁾ Zachariev 75. Vročení jeho (1419) je zcela mylné — Musa † 1413.

¹⁴⁾ Zinkeisen 434 sld. Konstantin 417

oslepil, a zemi Bogdanovu obsadil ¹⁵⁾. Na to vpadl do Srb, porazil despotu nad Vrbnici u Kruševce (1413) a strašně zpus-tošil Pomoraví.

Brzo přišlo hoře na Musu. Mohammed znovu přepravil se přes Bospor a, spolčen jsa potají se všemi protivníky bratro-vými, táhl k Srbsku. Musa postavil se mu v cestu u vsi Dli-ga livada neb Makrolivada řečené, nedaleko Plovdiva. Ale Mohammed se vyhnul a, prošeď prosmyky Ichtimanské a Pi-rotské, přirazil k Niši. Tam se k němu připojil Štěpán Laza-revič, makedonský Bogdan a veškerí pašové evropského Tu-recka. Vojsko Musovo tak houfně přebíhalo, že mu konečně nezbylo než 7000 janičarův. Rozhodná bitva svedena mezi So-fii a Samokovem. Řeka Isker, minouc Samokovo, teče mezi vy-sokými skalami, až vyjde na nevelikou rovinku, asi míli ši-rokou, kde podnes leží ves Čamorlu; odtud pak dále divo-kými soutěskami spěje k Srědci. Tam u Čamorlu bojováno dne 10 července 1413. Musa, přitáhnuv od Ichtimanu, stan svůj postavil u Štiponja, osady neznámé polohy. V řadách vojska Mohammedova vynikali Srbové, pod velením Radiče čel-nika, Šaina i Michajla, rozložení „pod Vitušeju na Iskrě“. Boj byl zoufalý. Musa sám se zběsilou udatností množství skolil nepřátel. Jiří Branković udeřil ho konečně do žebra. Na koni prchaje, u řeky dohoněn jest a udáven. Mrtvolu vítězný bratr slavně dal pochovati v Brusse. Tak skončil Musa Čelebi, ten „zvěř“, jak jej zove Konstantin filosof. V národních písních a pověstech Jihoslovánův nalezl své místo vedle jiných domá-cích junákův co *Musa Kesedžija* — Musa zákeřník ¹⁶⁾.

Na bojišti u Čamorlu skončily se rozbroje Bajezidovcův. *Mohammed I.* zasedl na stolec sultánský i podařilo se mu mír-ným postupem rozkolébanou říši uvést v pořádek. Byzantin-cům navrátil města thessalská a černomorská, která jim Musa byl odňal, a trval s nimi v poměrech přátelských. Knižete srbského, jemuž za pomoc proti Musovi nemálo díky zavázan byl, velice si vážil a postoupil mu hrad Koprian (neznámé po-

¹⁵⁾ Chalkokondylas u Strittera 358. O oslepení Orchanově Konst. 420.

¹⁶⁾ O seči u Čamorlu viz Grigoroviče, O Cepóin 51, Konstantina 421, Srb. letopisy 75, Leunclavia 444, 458, Zinkeisena I. 441. O krajině tamní srovn. Hochstettera, Das Vitoš-Gebiet (Petermanns Mittheil. 1872 sv. I. s mapou).

lohy), zemi Snegpoljskou u Niše a jiné kraje ¹⁷⁾. V Drinopoli holdovali mu vyslanci knížete rumunského, pánův morejských a boljarův bulharských, kteří za občanských válek opět se byli vzmohli ¹⁸⁾.

V Malé Asii Mohammedovi nastal krutý boj s tureckým velmožem Džuneidem, mužem nepokojným a podnikavým, jenž za Suleimana v Ochridu vladařil a později v Smyrně se byl uhnízdil. Smyrna dobyta a Džuneid se vzdal. Sultán, aby ho z Asie, z vlasti jeho vzdálil, jmenoval jej náměstkem v bulharské Nikopoli; v Smyrně za náměstka dosazen bulharský králevic Alexander, syn nešťastného Šišmana cáře ¹⁹⁾.

Rumun Mirča, jakkoli po přemožení Musy vítězi byl holdoval, po tři léta povinný tribut neodváděl. Proto 1416 válkou k poslušenství přinucen ²⁰⁾. Mohammed tureckou posádku vložil do hradu Gjurgjeva, kteréžto místo odtud v rukou tureckých zůstávalo až do 1829. Domníváme se, že teprve tehdy ztratil Mirča oněch několik měst na pravém břehu dunajském, které držel z posledních dob círství bulharského.

Doliny balkánské dvě léta potom skrývaly zvláštního hosta, ne povstalce Bulhara, ale Turka kacíře. *Mahmud Bedreddin*, veleučený právník, byl vojenským sudím a nejvěrnějším rádcem knížete Musy. V bitvě u Čamorlu byl jat, ale ušetřen a za sídlo mu vykázána Nikea. Tam začal snovati pikle proti panující dynastii. Nové učení náboženské, zvláštní to směsenina mysticismu křesťanského a mohammedánského, mělo sloužiti za prostředek k pobuňování myslí. Smělý jakýs blouznivec Böreklüdže Mustafa, na pobídnutí Mahmudovo vystoupil na hoře Stylariu naproti ostrovu Chios i kázal komunismus všeho majetku mimo ženy, dobrovolnou chudobu, bratrství s křesťany. Tisíce hrnuly se pod jeho korouhve. Byl to pohromy a převraty posledních dob a spojená s nimi nouze a zoufalost připravily půdu k divnému tomu hnutí. Tisíce fanatických dervišův pod velením židovského jakéhos odpadlíka potloukaly se kolem

¹⁷⁾ Konstantin 421: „grad Koprian i stranu Znepolja (sic!) glagolemuju i ina prostranstvia mnoga.“

¹⁸⁾ Zinkeisen I. 449.

¹⁹⁾ Ib. I. 438, 453. Prvé byl v Samsunu.

²⁰⁾ Ib. I. 467. Mylná jest zpráva Zinkeisenova, že Gjurgjevo tehdy založeno. Stálo již 1399, o čemž i srovn. str. 303.

Magnesie. Smyrenský velitel Alexander, syn Šišmanův, vytrhl proti povstalcům, ale v roklich Stylarských s veškerým vojskem zhynul pod meči fanatikův. Tak skončil renegát tento z krve cářův bulharských! Podobně se vedlo nástupci jeho Alibegovi. Když však veliká vojska asijská i evropejská přirazila, fanaticové za strašné řezby stisknutí až na mys Karaburun. Mustafa zajat; za hrozných muk hrdinně skončil v Efesu.

Mahmud Bedreddin zatím z Nikeje vypravil se k Mirčovi, jenž co dávný přívrženec Musův podporovati jej přislíbil. Ušádl se v Drsteru, a sebrav silné vojsko tureckých nespokojencův, odebral se s ním na Balkán. Ale zprávy o osudu povstalcův Stylarských rozprášily jeho vojsko před bojem. Mahmud sám chodil po horách, až obklíčen byv odevšad, od svých lidí jest vydán. V Sěru utracen asi 1419²¹⁾.

Zároveň objevil se jakýs *Mustafa*, jenž vydával se za Mustafu syna Bajezidova, po němž od seči Angorské veškerá stopa zanikla. I tento nápadník trůnu osmanského našel podporu u Mirče a zvláště u Džuneida, velitele Nikopolského. Spolu s Džuneidem vytrhl až do Thrakie a Makedonie, než tam oba donuceni uteci do Solunu, kdež je Byzantinci zatkli. Když pak Mohammed I. 1421 zemřel a syn jeho *Murad II.* nastoupil, Pseudo-Mustafa s podporou Byzantincův znovu podnikl boj o trůn. Nesponštělit se doposud v Cařihradě za veškeré té bídý bláhových snův, že Turky lze pletichami rozdvojiti a pak úplně potříti. Pseudo-Mustafa, zprvu šťasten, zhynul zradou Džuneida a skolen kdes v Thrakii na Tundže řece. Podobný konec vzal vlastní bratr sultána Murada II., chlapec Mustafa, jenž také návodem politikův Cařihradských byl povstal. Sultán dal jej oběsiti a pak slavně vedle otcův v Brusse pochovati.

Murad II., zničiv své soupeře, již sám jediný panoval Turkům; byl muž spravedlivý a upřímný, — tak jej líčí i Byzantinci — jenž s válečnou slávou spojoval opatrnost politickou. Tu hoře přišlo na zbytky panství křesťanských. Cařihrad 1422 jen zoufalou obranou prozatím unikl svému osudu. Císař platiti musel poplatek; říše jeho, slavná říše Komnenův a Paleologův,

²¹⁾ O revolucí té Zinkeisen I. 473—481.

neobsahovala tehdá než hlavní město, Anchial, Mesembrii a Peloponnes.

Brzo krvavě se srazil Murad s Benátčany. Tito za bojův synův Bajezidových vesele kořistili z malomocnosti vládcův slovanských a arbanaských, a k četným dosavadním svým městům na Moree, k ostrovům Negropontu i Kretě, k Drači a Korfu buď zbraní buď smluvou přidružili většinu měst dalmatských, pak Korinth, Lepanto, Patras a Pargu, a po nemalých bojích i důležitý Skader a jiná města v Zetě, Budvu, Leš (Alessio), Bar (Antivari), Olgun (Dulcigno). L. 1423 se jim do rukou dostal staroslavný Solun. Takové sesílení moci benátské vzbudilo nevoli Turkův. Solunu dobyli Turci 1430 ne bez zrady řeckých archontův, a hrozně jej zpusťovali. Epir 1431 za rozbrojův synův vlaského vévody Karla Tocco připojen k státům Turku poplatným. V Moree 1423 strašně řádil Turachan beg. Statečný odpor kladli mu jen Arbanasi, kteří po celém poloostrově se byli rozsadili. Pyramidy lebek jejich značily cestu, kudy turecký pochod se bral.

V Bulharsku za Murada II. bylo ticho, až na dva vpády valaského vojevody Drakula, nástupce Mirčova († 1419). V Srbsku po smrti mnoho oplakávaného Štěpána Lazareviče (1427) nastaly žalostné doby. Nástupcem jeho byl Jiří Branković, stařec bohatý, chytrý a udatný. L. 1439 padlo do moci turecké pevné Smederevo a v krátce veškerá země mimo Bělehrad byla v rukou Osmanův. Branković dlel v Ubrách, čekaje spásy.

Nastoupením Vladislava polského na trůn uherský nastal obrat. L. 1440 Turci po sedmiměsíčním oblehání odražení od Bělehradu. Na to dvakrát potření od *Jana Hunjada*. Jednou poražen Mezit beg v Sedmihradech 25 března 1442, načež rumunští vojvodové přešli k Uhrům, a téhož léta zbit beglerbeg rumelský Šahin paša s 80.000 muži dne 6 září ve Valachii na horní Jalomici ²²⁾. Hunjadovo jméno hrozné stalo se Turkům, spásenosné křesťanům. Že veliký ten válečník rodem byl Rumun, o tom nyní nelze pochybovati ²³⁾; u Srhův i u Rumunův

²²⁾ Dáta v srb. letopisech (Šafařík Památky 77). Srovn. i rumunský letopis u Grigoroviče.

²³⁾ O jeho národnosti mnoho hádáno. Že Rumun byl, obšírně dokázal W. Schmidt, Die Stammburg der Hunyade in Siebenbürgen. Hermannstadt 1865, 78 slđ.

vždy, u Čechův a Polákův z části slove *Jankův*, u Byzantincův také *Ἰάγγος*. Boj proti Turkům stal se nyní věcí veškerého křesťanstva.

Velikou výpravu proti Turkům král Vladislav s Hunjadem podnikl 1443 na podzim. Mimo Uhry i Poláky nalezalo se u vojště 600 „bojovných vozův“ českých; rotmistrem při kladení vozův byl Jeník mladší z Mečkova a na Uherště u Vysokého Mýta, jehož list o tomto tažení, bohužel neúplně zachovaný, důležitým je pramenem²⁴⁾. Despot Jiří Branković se Srby také k výpravě se připojil; jemu na zdaru jejím nejvíce záleželo. Zprávy o zajímavém tom tažení nejsou posud spracovány a se skutečnou těch krajín povahou v souhlas uvedeny. Nám nejvěrohodnější zdá se býti vypravování Srba Michala Konstantinoviče, jenž pod Mohammedem II. mezi janičary zúčastnil se výprav na Moreu, na Trapezunt, na Uzen-Hassana, na Vlada valaského a do Bosny a dostav se pak opět mezi křesťany, v Polsce v posledním desetiletí XV. věku paměti své sepsal; z něho přemnoho čerpal i Hájek z Libočan. Vojsko vytrhlo v červnu z Budína, na cestě zničilo města Kruševac (Aladžahissar), Niš a Piroť i šťastně se prodralo skrz všechny prosmyky až do Sofie. Odtud nezbývaly než tři dni do samého Plovdiva. Až dotud bylo pěkné počasí a dostatek špiže. Bulhaři s radostí vítali křesťanské voje, a s obzvláštním jásotem Čechy a Poláky, s nimiž se ne nesnadno smluviti mohli. Příchozí Srbové, Bosňané, Bulhaři a Arbanasi množili vojsko. Křesťané, vyhnuvše se „Trajanským Vratům“, kudy vede obyčejná cesta do Thrakie, dostali se skrz sedlo mezi Balkánem a Ichtimanskou Srřednou gorou (u Mirkova) až k bulharskému městu Zlatici, které leží již v oblasti moře Egejského; odtud údolím Topolnice k Plovdivu chtěli do rovin. Avšak janičari měli hory obsazeny. Král Vladislav musel zpět. Na zpátečním pochodu Sofii po krátkém pobytu vypálil. V Piroťu přišla zpráva, že Murad s vojskem dorazil za nimi do Sofie. I přišli až k hoře Kunovica zvané, k důležitému prosmyku mezi Suchou planinou a výběžky Balkánu (str. 26) na půl cestě mezi Belou Palankou a Nišem, kudy posud jde silnice z Carihradu

²⁴⁾ Viz článek Herim. Jirečka, Válečníci čeští XV. století v Čas. Čes. Musea 1869, 156 slů.

do Bělehradu; podnes stojí tam strážnice Kunovica. Tam vjeli do hor a do lesův. Despot velel zadnímu voji. Naň Turci nejprv udeřili. Král, zanechav pěších u vozův, s jízdnými přikvapil. Turci na hlavu poraženi. Padl tu jeden pokrevný přítel Muradův a pochován jest ve vsi Tamjanici, která posud tam stojí na východu z prosmyku u Nišavy řeky; kámen na jeho hrob velmi vysoký postaven s nápisem tureckým. Vůdce Mahmud Čelebi, Muradův švagr, zajat. Po bitvě Vladislav pasoval rytíře. Táhnouce odtud, rozložili se křesťané na rovině Dobriči (str. 26) nad stokem Toplice a Moravy, chtěje tu zimovati. Ale potravu ubývalo a mnoho koní padlo, pročež museli veškeré vozy až na 50 spáliti a kořist zahoditi, aby v zimě tím rychleji mohli ku předu. V únoru 1444 vojsko vítězoslavně přirazilo do Budína²⁵⁾.

Turci donuceni k míru, který zavřen v Segedině v červnu 1444. První podmínka byla, že Bulharsko zůstane úplně v rukou sultánových. Avšak veškeré Srbsko vráceno jest despotovi, jmenovitě hrady Smederevo, Golubac, Kruševac, Novobrd, Prokoplje nad Toplicí, Leskovec nad Bulharskou Moravou, Zelenigrad v horách mezi Leskovcem a Sofií u Trnu a jiná místa²⁶⁾. Valachie zůstala pod uherskou ochranou.

Ale ještě téhož roku mír porušen přičiněním papežského legáta, kardinála Juliana. Z celé Evropy Vladislavovi slibována válečná pomoc; pevně mělo se za to, že již konec nastává panství osmanskému. Sliby však skutkem málo kdo osvědčil. Vojsko, které vytrhlo z Uher v září 1444, slabší bylo, nežli vojsko při lonském pochodu. Nadarmo zrazoval despot Jiří Branković před nerozvážnou i věrolomnou válkou. Hunjad, je muž Bulharsko bylo slibeno, celým svým vlivem o výpravu se zasadil. Mladý hrdinský král před odchodem často plakával,

²⁵⁾ Zinkeisen I. 611 – 621 sestavil zprávy západní i východní s velikými omyly topografickými. Že tažení směřovalo k Zlatici, dovědčují jasně srbské letopisy (jevede despot kralja Vladislava na Zlaticu i Jankula. Šafařík Pam. 78), Konstantinović (kap. 22. srb. překlad v Glasniku 18, 91) a tur. zprávy u Leunclavia (Hist. Turc. 558; ad angustias saltus Isladini). Srov. Hájek list 418 b. O prosmyku Kunovici viz F. Kanitz, Donau-Bulgarien und der Balkan, Leipzig 1875 I. 170 – 172.

²⁶⁾ Jména vyčtena jsou u Dluhoše (u Zinkeisena I. 626 zpotvořena) a ku podivu správně i u Hájka l. c.

vědom jsa věrolomnosti své a temné maje předtuchy. U Ršavy vojsko překročilo Dunaj a za šest dní dorazilo přes Florentin k Bdynu, kterýž vypálen. Přechod přes Balkán zdál se býti nevhodným. Rozhodnuto táhnouti k Černému moři a odtud k Cařihradu. Útok na Nikopol se nezdařil. Tam do ležení přišel vojvoda valaský Drakul a darmo varoval před dalším tažením. Po Osmanech daleko široko ani stopy. Vojáci dopouštěli se cestou lecjakéhos bezprávi, pleníce bezbranné vsi bulharské a kostely, což všude činilo nepříznivý dojem. Šumen vzat útokem; tam přišla první zpráva o přechodu vojska Muradova přes Dardanelly. Křesťané táhli nicméně v před. Dorazivše k moři, bez boje obsadili Varnu, Kalliakru, Kavarnu atd. Mezi Turky evropejskými šířily se zatím příšerné zvěsti, ba v Drinopoli hlásal Peršan jakýs blízký konec islamu. Bitva svedena 10 listopadu 1444 u Varny. Po dlouhém boji a po ohromných obapolných ztrátách křesťané úplně zbiti a zničeni. Král Vladislav padl. Kdo z bitvy ušli, rozprášeni přes Rumunsko a Srbsko domů utíkali; někteří přišli až do Albanie. Prchajícího Hunjada z osobní msty některý čas u vězení zadržel Drakul²⁷⁾.

Tak skončil se poslední pokus západního křesťanstva vyhnati Turky z Bulhar. Odtud los Bulharska rozhodnut zůstal na staletí.

V znuzené Byzancii nastoupil 1449 *Konstantin XI. Dragases*, Slovan po matce, vnuk Konstantina pána makedonského. Za všeobecného zoufalství on sám jediný, jakkoli předobře nahlížel smutné položení říše, nespouštěl se naděje a neoddával se nečinnosti. Jeho přispěním celý Peloponnes spojen pod vládou byzantinskou. Rozšíření moci jeho až do Thessalie Turci v čas zmařili, ačkoli se tam již bouřili Arbanasi i Cincari. Nástupce a syn Muradův *Mohammed II.* (1451—1481), mladík melancholický, bystrozraký, vzdělaný a slávy milovný, všemi silami udeřil na Byzantince. Dne 29 května 1453 padl Cařihrad do rukou barbarům; Konstantin hrdinskou smrtí skončil v zoufalé seči. Mesembria a Anchial vzaty tři měsíce dříve. Po pádu Byzancie snadno pokoreny zbytky ostatních států křesťanských. Peloponnes držel se ještě sedm let; strašný byl boj Turkův s tamními Arbanasy. Vévodství Athenské, kdež vládli

²⁷⁾ Zinkeisen I. 649—706. Michail Konstantinovič kap. 24.

Florentinští Acciajuoli, konec vzalo 1456. Despotátu epirského nebylo již od 1449. Ze Srbska sedm let po dobytí Cařihradu nezbyvalo nic než Bělehrad.

V Albanii nastal mezitím nový zápas vystoupením *Jiřího Kastrioty*, zvaného turecky *Skanderbeg*²⁸⁾. Znameníť ten muž původu byl srbského. Otce jeho děd Branilo zpomíná se 1368 na dvoře Alexandra, vládce Valony a Kaniny. Otec jeho Ivan, vládce hrabství na řece Matu, pomocí Benátčanův udatně odrazil Turky, čímž sobě dobyl jména ne nepatrného. Měl čtyry syny²⁹⁾, z nichž nejmladší Jiří byl nejslavnější. O mladosti Jiřího od panegyristův mnoho vybájeno a dějiny jeho tím valně zatemněny. Vypravuje se, že co rukojmí u Turkův velice se vyznamenal, až z bitvy u Kunovice domů prehnul a tam povstání začal. Naproti těmto romantickým povídkám vysvitá z listin, že Jiří mládí své trávil doma v Albanii. Boje své s Turky začal sněmem slovanských a arbanaských boljarův v Leši, načež Turci od něho v Dibře na hlavu poraženi (1444). Z počátku nicméně sultánovi byl poplacen, ročně 6000 dukátův odváděje. Čtyry a dvacet let kvetla sláva nového hrdiny, až dne 17 ledna 1468 smrt bojovnému životu jeho konec učinila. Turci od něho přechoasto byli poraženi. Značné podpory dostávalo se mu z Benátek, z Říma, z Neapole.

Činy knížete toho dotýkají se poněkud i historie Bulharův. Jevišťem válek jeho bývala Dibra, hornatá a drsná dolina Černého Drimu, an plyne z jezera Ochridského. Jako podnes, tak i tehdá Dolní Dibra obydlena byla od Arbanasův, Horní Dibra od Bulharův, kteřížto poslední se vyznamenávali statečností a obzvláštní oddaností ku Kastriotovi. Bulharské plémě Mijákův v dolině Radiky podnes s hrdosti sebe pokládá za potomstvo Skanderbegovo. Tuhé boje sváděny s Turky o hrad Svetigrad v Horní Dibře. Když 1466 Mohammed z tažení na Kroju přes

²⁸⁾ Viz o něm Hopf, *Geschichte Griechenlands*, Ersch-Gruberova enc. d. 86 str. 123 sld. a především Makuševa *Истор. разысканія о Славянахъ въ Албании*. Varšava 1871, hl. IV., kde mnoho bájí vyvráceno. Makušev strojí o Skanderbegovi zvláštní dílo.

²⁹⁾ L. 1422 Jan Kastrioti a synové jeho Staniša, Repoš, Konstantin a Jiří dali klášteru Chilendarskému vsi Radostuši a Trěbište. Obě tyto osady dle Hahnovy mapy podnes jsou pod Korabem nad Radikou. (Grigorovič *Очеркъ нут.* 54 a Šafaříkův seznam jihoslov. listin MS.)

Ochrid se vracel, kázal arcibiskupa Ochridského Dorothea pro jakous hádku, která v Ochridu mezi boljary a duchovenstvem se strhla, s mnohými boljary převést do Cařihradu ³⁰⁾. Po smrti Kastriotově Albanie stoletým bojem tak byla zmořena, že Turkům déle odporovati nemohla. Arbanasi nad to z veliké části Turkům příznivi byli. Udržela se jen přímorská města v rukou benátských. Tisíce Arbanasův i Srbův přestěhovaly se do Italie, kdež ostatky jejich žijí podnes.

Z velkých státův jihoslovanských zbývala tehda již jen Bosna ³¹⁾. Na ni došlo 1463. Král Štěpán Tomašević zajat a mečem popraven. Bosna padla bez hrdinného boje; zde nebylo ani Kosova, ani Trnova, ani Cařihradu, ani Kroje. Zradou padla Bosna, zradou Patarenův. Tré náboženství po tři století krvavě závodilo v krásné té zemi, katolicismus, pravoslavi a bogomilstvo. K bogomilstvu hlásila se většina i šlechty i lidu; ale králové z politiky nadržovali katolíkům. Turci, když se zjevili, našli spojence v zemi; náboženské hádky v takové zvrhly se vášně, že u Patarenův udusily všecku lásku k vlasti. I poroba lidu přispěla k vítězství Turkův. Turci laskavi byli na sedláky, slibovali jim, že každý bude svoboden, a sedláci, míníce, že svoboda na vždy bude trvati, opustili šlechtu ³²⁾. Po dobytí země Patareni v Bosně zmizeli. Jakým způsobem se to dělo, o tom v památkách není ani slova. Rački a Golubinski současně poukázali k velikému počtu slovanských poturčencův, k mohutné šlechtě jazyka srbského, víry mohamedánské — Patareni houfně přijali islam.

A tak Mohammed II. s obzvláštní svou energií zničil panství křesťanská, která na východě zbývala. Cařihradu dobyl, Srbsko zahubil, Peloponnes i Attiku si podmanil, císařství Komnenovcův v Trapezuntě ztroskotat, Bosnu si podrobil, Albanii po krutém boji k říši své připojil, Benátčanům odňal Negroponte a Gattilusiovců vyhnal z Lesbů. Cařihrad, toto věčné město, neoponechali dobyvatelé v ssutinách, jako Římané Karthago: nikoli, nad Bosporem postavili sultánové svůj trůn a

³⁰⁾ List Dorothea vojvodovi multanskému Janu Štěpánovi, psaný v říjnu 1456 (Glasnik VII. 177). Současná zápiska slovanská u Grigoroviče O Cepčiu před. str. 41 pozn. Vročení listu je chybné.

³¹⁾ Rački, Bogomili i Patareni, Rad VIII. 172 slđ.

³²⁾ Ib. 168.

Stambul stal se střediskem jejich říše. Od té doby Osmany mocně zachvacoval byzantinismus. Avšak vedlé vlivu řeckého pozorujeme i vliv slovanský na Turky. I není divu. Od výprav Muradových harém sultánův zdobily kněžny srbské a bulharské, za Murada I. Thamar dcera Alexandrova, za Bajezida Olivera srbská, za Murada II. Mara z Brankovićův. Z kanceláře sultánské vycházely četné listy slovanské (srbské). Tím jazykem Dubrovčanům privilegia dali Murad I. 1430, Mohammed II. 1480, Bajezid II. 1481, Selim I. 1517, tím jazykem s republikou Dubrovnickou dopisovali jednotliví pašové a begové³³⁾. Připomenouti sluší, že císař Zigmund zemím valaským slovanské listiny vydával, že i Matyáš Korvin toho jazyka užíval, že Jan Zápolský s tureckým Mechmed-begem si dopisoval srbsky³⁴⁾.

Hluk zbraní umlknul a v Bulharsku nastala za Mohameda II. tišina prvé neslýchaná. Z těch let zachovala se zajímavá památka, která vrhá něco světla na dobu tuto, jinak temnou. Je to Vladislava grammatika popis přenosu ostatkův sv. Jana Rylského z Trnova do kláštera Rylského 1469. I formou i obsahem vysoko vyniká prostý ten spisek nad rhetorické exkursy dob minulých³⁵⁾.

Klášter Rylský od mnoha let byl pustý, od Turkův byv pobořen za dob podmanění Bulharska; vše bylo zbořeno a rozkotáno krom kostela i Chreljovy věže (str. 262). Tři bratři, Bulhaři rodem, původu boljarského, synové biskupa Krupnického Jakova (Krupnik ves mezi Melnikem a Džumou), do kněžského stavu vstoupili a žili na vsi asi dva hony od Velbuždu. Po některém čase vzdálili se z dolin a uchýlili se do pustiny Rylské. Nejstarší slul Joasaf, mladší dva David a Theofan. Pustý klášter obnovili nákladem vlastním a pomocí jiných zbožných mužův. Když ještě stavěli, velikou radost jim působil Plovdivský jeden protopopa vypravováním, že byv s metropolitou svým na cestách, v Trnově v archiepiskopii spatřil vlastníma očima ostatky sv. Jana Rylského. Bylť od tureckého dobytí Trnova

³³⁾ Miklošič, Monum. serbica 362, 523, 526, 550, vcaměs bez jasn. Obsahují mnohé bulgarismy: potna carina (парт), bode (бодe) atd.

³⁴⁾ Venelin, Vlachobolg. gram. 36, 49. Miklošič, Mon. serb 494, 553 slđ.

³⁵⁾ Vyd. Novaković v Glasniku XXII. 287—302.

a od tehdejších bouří a zmatkův vědomost o těchto pokladech úplně zanikla. Vyslaný do Trnova mnich jeden bratřím zprávu tu potvrdil. I poslali k cářici Marii, deři Jiřího Brankoviče a vdově Murada II., která se sestrou svou Kantakuzinou dvůr svůj měla v Ježevě, vsi několiko honův od Sěru k polední straně vzdálené, takofka matkou jsouc všem křesťanům a prosebníci za ně u sultána Mohammeda II., jenž ji jako vlastní matku ctil a miloval³⁶⁾. Prosili ji, aby prostřednictvím jejím ostatky patrona bulharského do kláštera svého přenést jim dovoleno bylo. Ona v skutku dostala list od sultána k sudímu Trnovskému, a povolavši „pustinné muže“ k sobě, jim jej doručila. Radostně vyslali některé ze svých do Trnova.

V Trnově sudí rozkaz sultánův ihned vyplnil a rakev posílům vydal, ale měšťané po tři dni nedali svatého z města vynést, až se v to sudí vložil. Mniši, vyšedše, téhož dne překročili rozvodněnou Rositu řeku. Před Nikopolem přivítal je tamní jeden velmož s ostatními boljary, uhostil je ve svých „polatach“ a rakev postavil ve svůj „molitvnyj dom.“ Po liturgii připravil velkou hostinu, a tu bez mála veškeré město se sešlo s ženami i dětmi, veselilo se a zpívalo „pěsni božstvnyje.“ Hostitel s nepokrytou hlavou pečoval o hosti své se sluhami svými, nechtě sednouti za stůl až do čtvrté hodiny noční. Nazejtří velmož mnichy obdaroval a s boljary provázal je až po řeku Osmu. Odtud po málo dnech dorazili do Srědce a postavili tam rakev ve velikém chrámě sv. Jiřího, kde již tehda odpočíval král Milutin, byv tam z kláštera Baňského na Kosově poli přenešen nepochybně za bouří tureckých. V Srědci pobýli šest dní, užívajíce pohostinstva boljarův a boháčův. Sedmý den sešlo se celé město v kostele i uradili se, jak by svatého slavně vyprovodili, jakkoli někteří z národa pravili: „Bojíme se Turkův, aby nám něco z nenadání neučinili.“ A tak provázeli svatého jedni na koních, druzí pěši, „množajši že ot nich bosí,“ s ženami i dětmi za město čtyry hony. Tam loučili se a plakali, řkouce: „Odcházíš od nás, divný otče, a nás sirotky zůstavuješ, jako i dříve.“ Boljaři, mniši a popové šli pak dále s sebou až do Lěšnice. Na rece

³⁶⁾ Šaf. Památky 63. Zemřela 1488, dle letopisu Gabrovského (u Grigoriči O Cepoia v dodatcích). Listiny její u Míkl. Mon. serb. 514 sld.

Gjermanu (nyní Džermen), přítoku Strumy, čekal již lid z okolí a igumen David s mnichy. Odtud šli až pod horu velikou, kde lid na trávě zelené rozložen jedl a pil; tam od té doby každoročně na den svatého pouť se odbyvá. Nazejtří po sv. Petru a Pavlu pak s velikou slávou přišli do kláštera.

Prostý to obrázek, ale vzácný a poučný! Ze slov Vladislavových vidíme, že dva věky lidské po zničení círstva bylo v zemi ještě značné boljarstvo, v městech Nikopoli i Srědci a zajisté i jinde. Strach před Turky vše ovládal, odňav veškerou naději u věci pozemské a obrátiv ji k věcem nadzemským. Vladislav popis svůj končí apostrofou k svatému, patronovi starého círství: „Pros všemilostivého vládce o spásu tvých soukmenovcův, za jednorodný tobě národ, za Bulhary a Srby, pomoz „državnym gospodam“ našim a pokor jim všeprotivné vrahy pod nohy jejich; města naše utvrď, svět veškeren utiš; hladu i záhuby zbav nás; od nájezdův cizojazyčníkův ochraňuj nás.“

Hlava XXV.

ŽIVOT V CÁRSTVÍ BULHARSKÉM ZA XII—XV. VĚKU.

Příčiny pádu Bulharska. Název, hranice a rozdělení říše. Státoprávní a mezinárodní věci. Dvorský život. Boljarstvo. Dvorské a zemské úřady. Církev a kláštery. Města. Nevolnictví. Zákony a práva. Sněmy. Zemská správa, roboty, daně, cla a soudy. Rolnictví, řemesla, dolování, obchod. Vojenství. Mravy a povaha lidu. Styk s cizinci.

Vypravování naše o osudech středověkého círástva bulharského jest u konce. Pohlédneme-li nazpět a obnovíme-li v mysli dlouhou tu řadu přerozmanitých dějův, jimiž zmitán byl národ bulharský po osm století, zhlédneme celkový obraz, jehož barvy velice jsou pochmurné a zasmušilé. Kolik tu energických, ale nešťastných pokusův, kolik daremného krveprolévání! Po mnohá století Bulhaři celým poloostrovem hýbali, všem sousedům na postrach byli, literaturu i vzdělanost svou ostatnímu Slovanstvu propůjčovali a náboženskou naukou domácí sekty veškerou jižní Evropu zaplavovali. A jaký byl konečný výsledek těch zápasův a pohnutí! Národ upadl v porobu, tělesně sveřepým Turkům, duševně zvrhlým Řekům, a zůstal v té porobě, až se opět vzchopil za našich dnův, jakoby vstával z mrtvých.

Za dob druhého círástva, za dynastií Asěnovcův, Terte-rovcův a Šišmanovcův, vynikl nejeden muž na trůně Trnovském,

jenž válečnou obratnost spojoval s důmyslem státnickým. Asěnovci uchopili se od prvopočátku myšlenky velikého Symeona, a přijavše titul „cáře Bulharův a Řekův“, na jevo dali, že chtějí na troskách říše byzantinské zbudovati veliký stát slovanský. Jan Asěn II. od zplnění idey této nevelmi byl vzdálen a Michail Šišmanovic Cařihrad téměř v rukou měl; již stál vojvoda jeho Rus Ivan před branami, když Řekové zpozorovali, co se na ně strojí. I veliký cár Srbův Štěpán Dušan mocným krokem k témuž cíli se bral; jen smrt zastavila jej na vítězné jeho dráze. Ale všickni tito mužové, tak činní a energičtí, nástupce měli slabé a jim nerovné.

Proč podlehl Bulharsko Turkům? Těžká to otázka, pokud neznáme podrobnosti onoho boje o bytí a nebytí, jenž zuřil koncem XIV. věku po nivách bulharských. Leč tři příčiny jest, kterými že převrat ten aspoň částečně vysvětlen býti může, doufáme.

První příčina jest byzantinismus. Bulhaři, přijavše zákony a písemnictví, mravy a nemravy od vyžilých Byzantincův, od učitelův svých do společného stržení jsou hrobu. První Asěnovci řeckého vlivu prosti byli a spíše od Kumanův divokosti se učili. Řekové vnikati počali příchodem první cířice Řekyně a jejího komonstva. Nad to byzantinský způsob správy zemské, jaký v XI. a XII. věku zaveden jest, i po obnovení říše ponechán. Veškeren duševní život kořeny a vzor svůj měl v Byzancii. Vlivem řeckým zachváceny však jen privilegované třídy, boljarstvo, duchovenstvo i měšťanstvo; lid selský téměř neporušen zůstával, jak prvé byl a jak podnes jest. Šlechta domácí a duchovenstvo zanikly pádem samostatného státu; měšťanstvo, napolo již zrečtilé, za naší paměti se uvědomilo.

Druhá příčina pádu jest bogomilství. Pochmurná tato věrouka podkopala lásku k vlasti, rozdvjovala národ v šlechtě i v lidu a ku konci vrhala jej v náručí nemravnostem. Když Turci na poloostrově se zjevili, Bogomilové spíše osvoboditele, než podmanitele v nich spařovali.

Třetí příčina je středověký feudalismus. Správa říše spočívala v rukou zpupného boljarstva a zbyzantinělého i zmniželeného duchovenstva. Boljaři všude v Bulharsku, v Srbsku i v Bosně po neodvislosti toužili a silným králům nepřáli. Prostý lid namnoze v nevolnictví byl k půdě připoután. Zájmy tříd

vládnoucích a zájmy lidu obecného přirozeným způsobem rozličnou braly se cestou. Leč nemyslím, že by v Bulharsku bylo tak daleko došlo, jako v Bosně, kde dle slov krále Štěpána Tomaševiče k papeži Piovi II. (1461) Turci na sedláky laskavi byli a svobodu slibovali těm, kdo se přidají k nim; načež sedláci, důvěřující slovům těm, opustili šlechtu na hradech jejich ¹⁾. Lid bulharský nebyl zcela mrtev. Povstání hajduka Ivajla ukazuje, že uměl zbraně se chopiti proti nepřátelům vnitřním i vnějším.

Podáme zde stručný nástin vnitřního života v círství bulharském za XII—XV. věku za doby cářův Trnovských. Hlavním zřídlem byly nám nečetné listiny starobulharské, ježto posud se zachovaly ²⁾. Nelze však bohužel podati obraz celkový, než jen nesouvislé úryvky a zlomky. Vstupujeme na pole, před námi od nikud nevzdělávané. Více bohdá o zaniklém tom životě zvíme, až země bulharská od mužův věci znalých důkladně bude ohledána a památky její archaeologické i rukopisné úplně na světlo vynešeny. Častěji poukazovati budeme k způsobům byzantinským a srbským, poněvadž lépe známy jsou a věcem původu řeckého onyno, způsobům slovanským tyto k osvětlení poslouží.

I. Název říše. Říše u cizozemců obyčejně slula Bulhar-

¹⁾ Gobelinus u Praye III. 275. (viz str. 326)

²⁾ Slovanckých není více nežli sedm: 1. Jana Asěna II. obchodní privilegium dané Dubrovčanům (1230—1241). 2. Mich. Asěna smlouva s Dubrovčany proti Srbům 1253 (srbsky). 3. Konstantina Asěna zlomkovité chrysobullon klášteru sv. Jiří na hoře Virpíně u Skopje (1258—1277). 4. Despoty Světslava list arcib. Kyjevskému Kyrillu III. 5. Jana Asěna IV. chrysobullon kl. Orěchovskému 1347. 6. Jana Šišmana III. chrysobullon kl. Rylskému 1378. 7. Téhož cáře listina kl. Vitošskému. Listina 4. vydána od Vostokova Opis. Rumjanc. mus. 291; ostatní všechny v 2. vyd. Šafaríkových Památek dřev. písemnictví Jihoslovanův (str. 2, 16, 23, 96, 105 sl.), 1. 2. též u Miklošiče Mon. serb. 2, 35. Všecky tyto listiny krom 2. psány jsou bulharsky. Latinsky složeny jsou dopisy papeže s Kalojanem a smlouvy Janovanův s Ivankem 1387 a Benátčanův s Alexandrem 1352. Z nápisův nejdůležitější jsou Stanimacký (Šaf. Pam. 94), Trnovský (viz str. 214), oba z 1230, a Bojanský 1259 (Glasnik 7, 189). — Listina Jana Alexandra kl. Rylskému, kterou viděl 1845 Grigorovič (Очеркъ нын. 150) dosud tištěna není. Jinou listinu Alexandra z 1342 v Zografu na Athoně, tištěnou v Blg. Knížici 1862 nemohl jsem ani sám viděti, ani opis dostati (zpomíná Grigorovič ib. 67. Шишков История бѣлг. 255).

skem, *Bulgaria, Βουλγαρία*, též *Burgaria, la Bourgarie, la Bogrie*, arabsky *Bordžania*.³⁾ U Slovanův nazývána *Blgarska strana*, aneb dle způsobu slovanského prostě *Blgary* (v Blgarěch, srov. v Rusích atd.)

Vedle tohoto názvu za hranicemi záhy se rozšířil druhý, totiž *Zagorje*. Jménem tímto, jehož význam na snadě jest, na poloostrově mnoho krajin nazýváno, především pak země, kteráž mezi Balkánem a Dunajem od Timoku až k Černomoří se prostírá, starověká to *Moesie*, jádro říše bulharské. Krajinu tu nyní jmenují *Bulharskem κατ' ἔξοχην*. V pramenech jihoslovanských Zagorjem vyrozumívalo se původně jen Podunají s městem Trnovem; později název ten přenesen na celou říši. Cár bulharský v listinách neapolských, janovských a benátských prostě slove „imperator de Zagora“, v spisech řeckých často ἀρχων τῆς Ζαγοράς⁴⁾.

Ojedinelý je výraz *krajina Trnovská* (Trnovska strana), dle hlavního města⁵⁾. Název *Vlachie* či *Bílé Vlachie*, který se okolo 1200 vzmohl u Řekův a Frankův, v slovanských pramenech se nevyskytá (viz str. 183). U Byzantincův, jakožto milovníkův jmen antických, Bulhaři zhusta slovou *Mysové* a země jejich *Mysia* (str. 54).

2. Hranice říšské. Pomezí (předěl) říše bulharské velice bylo proměnlivé. Jádrem povždy zůstalo Zagorje. Asěn I. a Petr podnikali vpády až k Šeru. Kalojan hranice posunul až blízko k Cařihradu a k Solunu i daleko do Makedonie. Za Jana Asěna II. (1218—1241) vrcholila rozsáhlost círství bulharského. Synové jeho všechny výboje otcovy ztratili. Kon-

³⁾ A. Kotljarevský О пореч. обычаевъ языческихъ Славянъ. Москва 1868, dod. 09; že Bordžania je Bulharsko ukázal již D'Ohsson, Les peuples du Caucase. Paříž 1828, 260. — La Bogrie ku př. u Villehardouina cap. 24.

⁴⁾ Bulhaři: do Trnova i po vsemu Zagoriju, list Asěna II. Srbové: Domentian ed. Daničić 1860, 103, 171, 199 ed. 1865, 214; Vladislav v Glasniku 22, 301. Byz. u Strittera II. 680, 701, 758. Viz Jan Asěn II. „imperator Exagorarum“, Bongars, Gesta dei per Francos II. 72. V smlouvě s Benáťčany 1352 Jan Alexander „per la dio gratia imperator del Zagora, de Bulgari e de Giresi“, k čemuž souvěká poznámka „di Bulgaria over del Zagora“ (Ljubić III. 246). Mylný je výklad jména Zagorje u Šafaříka II. 234. — Srov. „die kahlen Vorhöhen des Sv. Nikola-Balkans, welche im Volksmunde „Zagora“ genannt werden.“ Kanitz, Donau-Bulgarien I. 184.

⁵⁾ Konstantin filosof, Starine I. 9, 38 a j.

stantin usadil se sice v horních končinách Makedonie, ale jen na čas; po něm do té země žádný cář nikdy více nevnikl.

Severní hranicí Bulharska byl Dunaj až k ústí svému; na východ omezeno bylo Černým mořem. Balkán a Srédna gora tvořily jižní hranici, která ovšem nezdědka daleko do rovin se prostírala. Na západě Asěnovci drželi Braničevo a Bělehrad od Kalojana až snad po Konstantina ⁶⁾. Za Kalojana (1197—1207) bulharské stráže stály u potomního Smedereva, naproti uherské tvrzi Keve (nyní Kubin ⁷⁾); týž cář držel Prištinu, Skopje, Velbužd, Niš. Kdy Niš na stálo přešel do rukou srbských (po 1241), známo není.

Na západě Bulhəri počátkem XIII. věku jižněji hraničili se Srby, severněji s Uhry, kteřížto dosti dlouho hájili kraj Máčvu na Kolubaře v dnešním knížectví srbském. Po ztrátě Braničeva od polovice XIII. věku sousedili pouze se Srby, načež hranice jejich na tu stranu nezměněny zůstávaly až do příchodu Turkův. Začavši na Dunaji asi u Ršavy, pomezí srbsko-bulharské v sobě zavíralo celé poříčí Timoku s hradem Svrlijigem ⁸⁾, načež přes prosmyk Kunovický (Niš byl srbský, Pirot bulharský) přeskakovalo na Suchou planinu; odtud šlo na jih do krajiny Snegpoljské okolo Trnu, načež dostihovalo Strumu nedaleko srbského hradu Zemlenu. Dáleji Struma byla hranicí; ve Velbuždu panovali Srbové, v Stobu blíže ústí Rylly Bulhəri.

U vypravování našem přecasto řeč byla o bojích a svárech, které se téměř každým desetiletím dály mezi Bulhary a Řeky o přimorská města Mesembrii a Anchialos, jakož i o krajinu sousední prostírající se podél Balkánu od pobřeží až k řece Tundži, s městy Aitos, Rosokastron, Diampolis atd. Mesembria a Anchialos od výpravy Amadea Savojského (1366)

⁶⁾ Zpráva letopisná, žeby sv. Sáva (asi 1220) v Bělehradě a v Braničevě byl biskupství založil (Pam. 60), vyvrací se zněním zprávy starší (Pam. 54). L. 1232 byli v obou městech biskupové bulharští. Theiner Mon. Hung. I. 103.

⁷⁾ Viz str. 201. Theiner Mon. Slav. I. 34 castrum, quod vocatur Keve, ubi solo Danubio mediante regnum Ungarie a Bulgarorum provincia separatur.

⁸⁾ L. 1279 psán v Svrlijigu rukopis srbský, v jehož vnošení jmenuje se ne král srbský, ale cář bulharský (Glasnik XX. 245). Svrilig i Kladovo náležely v 17. věku k sandžaku Vidinskému, který snad totéž území zaujímal, jako země posledního cíře Sracimira.

zůstávaly v rukou Byzantincův, kteří je drželi do února 1453. Plovdiv (Philippopolis) v první polovici XIII. věku nejvíce Bulharův poslouchal; Řekům jej pak znovu vyrval Jiří Terterij II. na čas 1322 a Jan Alexander 1344 na stálo. I o hrady rhodopské, hlavně o Čepinu a Stanimaku, mnoho krve prolito.

Někteří se domnívají, že panství prvních Asěnovcův vztahovalo se i na dnešní *Valachii*, ale nemají k tomu jiných důkazův než nazývání Bulharův Vlachy, titul cáře Kalojana a vyskytání se Vlachův ve vojtě bulharském. Vlachové tito na poloostrově žili (str. 198). V Zadunaji za XIII. věku panovali přátelé Asěnovcův, Kumani, a po jejich odchodu Uhři, načež ok. 1300 východně od Aluty tvořiti se počalo vojvodství rumunské.

3. Rozdělení země. Říše starobulharsky rovněž jako v Srbsku zvaná *država*; jednotlivé župy sluly *oblasti* aneb řeckým slovem *chory* (χωρά).

Seznam krajín bulharských zachoval se v obchodním privilegiu, od cáře Jana Asěna II. daném kupcům Dubrovnickým. Jmenuje se tam: Bělehradsko, Braničevsko (na ústí Moravy v Požarevecku), Badyňsko (Vidin), Trnovo s veškerým Záhořím, Přěslav, Karvunská chora (kdes na dolní Kamčiji ⁹⁾), Krňnska chora okolo Karnobadu, Borujska chora snad okolo Berthoeý (dn. Stara Zagora). K tomu se přidružují krajiny obsazené po bitvě u Klokotnice (1230): města Odrin (Hadrianopolis ¹⁰⁾) a Dimot (Didymoteichos), chory Skopská, Prilěpská, Děvolská a země Arbanaská. Arciř zde všecky kraje a župy do podrobná vyčteny nejsou; držel Asěn II. ku př. Srědec, Ochrid, a jiná města, která zde jsou opomenuta.

Krňnská země (u Byzantincův *Κρονία*) od Černého moře protírala se až blízko do Tundže, Slivno a Jambol v sobě neobsahující. Podnes je tam město turecky Karinbat, bulharsky též Karnovo řečené, a u něho Karnovská hora. Koncem XIII. sto-

⁹⁾ V jedné řecké listině 1369 *Καββονά* vedle Varny, Provatu a Emmony. Miklosich et Müller, Acta patr. I. 1. 502. Dle Palauzova dnešní Kjunrler mezi Provatem a Šumnem.

¹⁰⁾ Šafařík, Pam. 2 má dle přepisu Gaglicova „v Boleri“, což nahlédnutím do originálu nyní napraveno „v Odrin“.

letí vznikl v té končině polonezávislý stát boljara Eltimira, bratra cáře Terterija I.¹¹⁾

Makedonie, dokud stála pod vládou cáře Trnovského, od Bulharův nazývána *Dolnaja zemlja*. Za cáře Konstantina byly tam „oblasti“ Prilepská a Položská a kraj Babuna¹²⁾.

Jméno *Makedonie* v středověku zhusta vztahováno na Thrakii; tak i srbské letopisy bitvu na Marici 1371 kladou do Makedonie. Thrakie Slovanům ode dávna slula *Romania* (i podnes *Rumanja*); tak čteme již na nápise Asěna II. (str. 214).

4. Obyvatelstvo a národnost jeho. Že staré Bulharsko hustě obydleno bylo, o tom nejedno je svědectví. L. 1365 v říši Sracimira cáře Bdynského jedna třetina obyvatelstva obnášela prý přes 200.000¹³⁾. I nyní Podunají dosti hojně je obýváno; leč porovnávání starých listin s nynějším stavem věcí ukazuje, kolik vesnic na poloostrově od středověku zhoła zmizelo.

Hlavní národnost v „Záhoří“ byli arcí bulharští Slované. Mezi nimi více po městech než po vesnicích rozptýleni byli cizinci, přináležející osmi národům. Z nich nejdůležitější byli Řekové a Kumani.

Řekové od pradávna přebývají v městech černomorských, ve Varně, v Mesembrii, v Anchialu atd. V smlouvě despoty Ivanka, syna Dobričova, s Janovany 1387 se co poddaní jeho (v Dobrudži) zpomínají nejen Bulgari, ale i Graeci. Vliv řečtiny na bulharštinu byl převeliký. Přenešenat do Bulhar celá téměř církevní i státní terminologie Byzantincův. V listinách XIII. a XIV. věku pozorujeme, jak mnohé domácí názvy zvolna ustupují před cizími. Čteme tu slova: chora, diadima, epikernij, strator, parik, pronia, technitar, orizmo, kefalía, diavato, sinor, perivol . . . celá spousta cizoslov!

Zvláštní byl vliv, jaký měli *Kumani*, národ turecký, v XIII. století nejen na Bulhary, ale i na Uhry. Dokud bydleli ještě za Dunajem, co spojenci Asěnovcův Řeky vyhnati pomáhali. Když pak od Tatarův z rovin multanských a valaských vy-

¹¹⁾ Pachymeres II. 267.

¹²⁾ Сѣньшино царствоу ни въ Долнаѣ землѣ. Šaf. Pam. 23.

¹³⁾ Illa Bulgaria populosa v listě generála Františkánův 1368. Již zeměpis bavorský z IX. věku praví: *Vulgarii regio est immensa et populus multus . . . multitudo magna* (Šafařík II. 711). Srov. Drinov Происхождение 88.

hnáni jsou, jedni usadili se v Uhrách, kde od krále Bely IV. až přes míru byli chráněni a za Ladislava IV., jehož matka byla Kumanka, hrozné bouřky způsobili, až pak v bitvě na jezerku Hoodském pokoeni. Druzi přepravili se přes Dunaj k Bulharům. Šlechta jejich, všedši tam v příbuzenské svazky s nejmocnějšími boljary domácími, tak se vzmohla, že kumanský šlechtic Jiří Terterij až i cárem se stal a dynastii založil (1280). Bratr jeho Eltimir byl dynasta téměř nezávislý. I Šišman Bdynský dle Byzantincův prý původ měl napolo kumanský. Město Kumanovo dosud je v Makedonii, ves Kumani-te u Trěvny v Trnovsku; osobní jméno Kuman naskýtá se nejen v středověkých listinách srbských, ale i podnes se ho užívá v Bulharsku. Nyní Kumanův nikde více není; splynuli onde s Maďary, onde s Bulhary.

Odkud původ mají dnešní *Gagauzi* v okolí Varny a v přístavech černomorských, křesťané to mluvící turecky, jest temno; někteří je mají za potomky Kumanův, jichž jazyk turčině velice byl blízký.

Hammer dle pramenův orientálských vypravuje, že 1263 Byzantinci uprchlému sultánu Izeddinovi vykázali zemi v potomní Dobrudži, načež se tam 10—12.000 rodin *Turkův* z Malé Asie přesídlilo pod náčelníkem Saltukede, jehož hrob prý posud v Babadagu se nalezá. Než po málo letech osadníci ti převedeni na Krym a do stepí Kipčackých. V jiných pramelech o kolonisaci té ani slovem zmínka se neděje ¹⁴⁾.

Starí obyvatelé poloostrovni byli *Rumuni* (viz str. 182). Ještě 1164 zpominají se Vlachové, starí prý kolonisté Italův, v krajinách moři Černému přiležících ¹⁵⁾. Později z celého Podbalkání úplna mizejí, zároveň pak v pustých rovinách zadunajských zvolna vyniká státní obec rumunská.

V městech nalezaly se osady kupcův *italských* (Janovanův a Benátčanův), faktorie *Dubrovčanův*, jichž materský jazyk byl srbský, a kolonie německých horníkův *Sasův*. O cizincích těch na svém místě ještě šíře pohovoříme.

¹⁴⁾ Hammer, Gesch. der gold. Horde. Pest 1840, 176—180.

¹⁵⁾ Βλάχων πολὺν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικοι πάσαις ἐσται λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐεῖνῳ καλουμένων πόντῳ χωρίων etc. Kinnamos VI. 260. Srov. Roesler Rom. Stud. 85.

Židé, a sice ne nehojní, za cíře Jana Alexandra (1331—1365) veliké nepokoje vzbudili. Jinak se nezmiňují, leč 1294, kde Tatar Čoki k rozkazu Světslavově od židovských katův popraven. Prameny hebrejské pohříchu nám přístupny nejsou.

Co se dotýče styku s cizinci, úhlavní nepřátelé Bulharův za středověku byli Řekové a Maďaři. S Maďary sousedili Bulhaři některý čas na západě, dokud měli Braničevo, a později od založení banátu Severinského (ok. 1233) na Dunaji od Řšavy po ústí Olty. Obchodním a válečným stykem přejato i několik slov maďarských: rusag říše (ország), urove boljaři (ur pán), osobní jméno Bela-ur. Podobně od Frankův přinešen hilem (helm), kastel (castellum), střela gabilota (javelot ¹⁶).

5. Státoprávní a mezinárodní věci. Panovník Bulharův slul *car*, kteréžto slovo stejnou moc má jako byzantské βασιλεύς a latinské *imperator*. Původu je latinského, odvozeno jsouc z *caesar* v dobách, kdy Slované sousedili s Římany samými; v nejstarších památkách zní *cěsarь*, později *cěsarь* ¹⁷). V listinách cíř nepsával se *já* neb *my*, ale *carstvo mi*, podle byzantského ἡ βασιλεια μου; taktéž panovníci srbští psávali *kraljevstvo mi* a vojvodové rumunští *gospodstvo mi*.

Cířský titul panovníka Bulharův uznán jest i od cizozemcův, a to nejen od Rusův a Srbův, ale i od Řekův a Italův. U Řekův slove βασιλεύς, v listinách neapolských, janovských a benátských *imperator*. Papež a Uhři však cířského titulu toho nikdy na stálo neuznali. V papežských listech čteme do 1204 *nobilis vir*, později *rex*, 1237 opět „nobilis vir, dominus Bulgarorum“, 1291 výnimkou „*imperator* Bulgarorum illustis“ ¹⁸), 1337 zase jen *rex*.

Ihned po povstání 1186 Petr a Asěn korunovati se dali korunou zlatou a obuli se v purpurové střevíce, které v Byzancii předním byly odznakem cířovým (ἐνθρόνῳ πέδιλα ¹⁹). Již 1189 Petr nazýval se cířem nejen *Bulharův*, ale i *Řekův*,

¹⁶) O cizoslovech těch viz Miklošičovo vyd. stblh. Trojanské kroniky z XIV. věku. Starine III. Srov. rum. blaur drak.

¹⁷) Miklošič Lex. palaeoslov. Český cíř. Že nepochází z καῖσαρ neb Kaiser, na snadě jest.

¹⁸) Theiner Mon. Hung. I. 375.

¹⁹) Niketas (Stritter II. 674) jen o korunování Petrově mluví.

zřejmě směřuje k trůnu Cařihradskému, ale potvrzení titulu císařského při císaři Fridrichovi I. nedosáhl²⁰⁾. Nástupce jeho Kalojan dle příkladu Symeona, Petra i Samuela obrátil se k papeži a dostal od něho korunu *královskou*, leč nicméně i nadále cářem se psal (str. 201). Titul úplný zněl: v *Christa boga blagověrnýj car i samodržec všem Blžgarom i Grkom*²¹⁾. Názevu cáře Řekův, jak vidíme z listin, nápisův a mincí, užívali bulharští panovníci všech dynastií od Petra do Šišmana. Jen Konstantin, manžel Marie Paleologovny, pouze se podepsal „car i samodržec Blžgarom“, jakož vůbec na památkách z jeho doby názvu cáře Řekův není²²⁾.

Titul *imperator Bulgarorum et Blachorum* vyskytá se jen v několika latinských listech cáře Kalojana k papeži z let 1202 a 1204; v slovanských pramenech po něm nikde ani stopy.

O insigniích cárských dovidáme se ovšem více z mincí, než z památek psaných²³⁾. Trůn, *stol* neb *prěstol* zvaný²⁴⁾, zjevuje se na mincích starších co dvounohá, perlami zdobená pohovka bez opěradel; později nalezáme opěradla a někdy i úplný trůn. Koruna zvaná *diadimou* (*διάδημα*²⁵⁾. Z památek písemných vidíme, že Petr zlatou korunou jest korunován a že Kalojan od papeže obdržel „regium diadema“, žezlo a korouhev s obrazem sv. Petra. Na mincích se koruna cárská jeví v tvarech velmi rozmanitých. Obecně cářové mají nízkou pásku perlovou, z níž po skráních až na ramena dolů visí dvě ztuhy perel a drahokamův; Jan Asěn II. a Světlav vyobrazení s korunou k polokouli podobnou, bohatě vyzdobenou, s jakýmsi knoflíkem na vrchu; Michail Asěn má zubatou korunu jako panovníci západoeuropští, Michail Šišmanovic korunu přílbovou se zmíněnými ztuhami, Jan Sracimir prostou čepici bez perel.

²⁰⁾ Ansbertus 44: Kalopetrus Blacorum et maxime partis Bulgarorum in hortis Tracie dominus, qui se imperatorem et coronam imperialem regni Grecie ab eo (Fridricha) sibi imponi efflagitat. A 54: Kalopetrus Blachorum dominus itemque a suis dictus imperator Grecie.

²¹⁾ Srovn. byz. ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ.

²²⁾ Listina Virpinská, nápis Bojanský, list Světlavův (viz pozn. 2) a zápis 1273 u Miklošiče Lex. palaeoslov. str. X.

²³⁾ Ljubić, Opis jugoslav. novaca. Zagreb 1876.

²⁴⁾ Listiny 1262, 1347, 1378.

²⁵⁾ Listina 1378.

Na veliké podobizně cáře Jana Alexandra v bulharském překlade Manassovy kroniky (ve Vatikáně) spatřuje se polokoule na šest dílův rozdělená a přebohatě vyšperkovaná, na vrchu majíc ozdobný jakýs hřeben a po stranách ztuhy perel. Cářové korunováni v Trnově v kostele sv. Dimitra, jenž vystavěn jest od Petra i Asěna (str. 191). Žezlo, *skyptro* (σκῆπτρον) řečené, rozmanité jsouc délky, na horním konci skvostným křížem (u Sracimira liliemi), na dolním kuli opatřeno bylo. *Říšské jablko* zjevuje se jen na penězích Jana Asěna II. co kule s křížem. *Korouhev* na mincích mezi cářem a cářicí stojí; někdy ji zastupuje kříž.

Při slavných příležitostech, jako na sněmích, cář vystupoval v purpurovém oděvu, jenž slul *bagrěnica* (багряница²⁶). Byl to pestrý a zlatotkaný až k zemi dosahující šat, který okolo krku, na rukávech a na dolním kraji obrouben byl řadami perel i drahokamův. Od krku až dolů k zemi visí skvostná široká stola. Okolo těla bleskem perel a drahokamův třpytí se pás, jehož konec na mincích jako u Byzantincův splývá přes levou ruku, o bok opřenou, kdežto pravá žezlo drží. Jan Asěn II. na mincích svých nad tímto oděvem má široký plášť, skvostně lemovaný, jehož přední stranu veliká lilie zaplňuje; pravá strana je otevřena pro ruku žezlo držící, kdežto levice, nadzdvihnuvši okrajek pláště, říšské jablko drží.

Cářský tento oděv, podobně jako v Srbsku, nebyl než kopie oděvu císaře byzantinského.

V pokladnici bulharské co vzácná trofej chována zlatotkaná roucha i císařské odznaky, které Isák Angelos, poražen byv od Asěna i Petra, v táboře jim zanechal (1190). Padouch Jan Asěn III., nástroj Byzantincův, když 1280, nemoha se udržeti, k útěku se strojil, kořist tuto, jakož vše, cokoli se z pokladny snadno vynésti mohlo, potají nastrkal do pytlův a v noci z Trnova vynésti dal; načež sám zmizel.

Co do *posloupnosti*, v Bulharsku za první (do 1018) i za druhé (Trnovské) říše platil ne staroslovanský zákon volby z celého knížecího rodu, ale zákon *primogenitury*, což z mnoha

²⁶) L. 1211 cář Boril na cirk. sbor přišel съ сѣбѣю багрянницю.

případův jasno jest. Jen na samém počátku druhé říše, po Petrovi následoval ne hned syn Asěněv, Jan Asěn II., ale nejmladší jeho bratr Kalojan; zde však, zdá se, rozhodla nezletilost pravého nástupce a nevyhnutelná potřeba energického vládce. Zemřel-li cár bezdětek, nastoupil jeho bratr, ku př. po Kalimanovi I. Michail Asěn. Dle způsobu byzantského nejstarší syn co designovaný nástupce nazýván též cářem a pokládán za *spoluvládce*. Konstantin za spoluvládce měl syna Michaila „Porfyrorodného“ (dle byz. *Πορφυρογέννητος*), Alexander tři syny své, jednoho po druhém, Srucimir syna Konstantina „mladého cáře“. Byl-li cár nezletilý, vládla zaň matka. Dělení říše udál se jediný případ na samém konci starobulharské historie, a ten nad míru byl záhubný.

Když dynastie po meči vymřela, boljaři cáře volili ze svého středu, obyčejně muže nejmocnějšího. Po vymření Asěnovcův 1258 zvolili Srba Konstantina, jenž co bratranec srbského krále Vladislava, zetě Jana Asěna II., se starým rodem byl spřízněn. Podobně volbou na trůn povýšení Michail, první ze Šišmanovicův Bdynských, a Jan Alexander.

Posloupnosti po přeslici nebylo. Avšak zvolený cár někdy za manželku pojal kněžnu z rodu starého, aby nastolení svému dal jakýsi ráz dědičnosti; tak učinili Konstantin i Michail. Podobně činivali usurpatoři. Boril panství své utvrdil svadbou s vdovou cáře Kalojana, Kaliman II. zmocnil se vdovy po zavražděném Michailu Asěnu, samozvanec Ivajlo svatbu slavil s vdovou Konstantinovou.

Od cizincův dosazení byli dva cářové, Jan Asěn III. od Řekův, Smilec od Tatarův.

Jméno *Asěn* takový mělo v Bulharsku lesk, že když i slavná tato dynastie, kromě několika zvrhlých, kteří v Byzancii věk svůj trávili, vymřela, také panovníci jiných rodův jím se zdobili, jako Konstantin, Alexander a syn jeho Michail.

Co do poměrův mezinárodních, Bulhaři mnoho jednali s Byzantinci, Uhry, Srby, orientálskými Franky, Neapolci a s italskými republikami. Vyslanci byzantinští, bulharští a srbští bývali buď velmoži buď duchovní. I se sultány egyptskými jednávali cářové Trnovští. Maria, choť Konstantinova, sultána pobádala proti Řekům (str. 236). V jednom arabském rukopise

Milánské knihovny z 1376 zachován je formulář listu sultána k panovníkovi Srbův a Bulharův ²⁷⁾.

Důležitá otázka státoprávní jsou domnělá práva Uher na „království“ Bulharské jakožto na bývalou část říše uherské. Avšak v pravdě Uhři dvakrát jen malý kus Bulharska brannou mocí obsadili, načež jeho po nemnoha letech opět pozbyli. Nechtě Uhřův k Bulharům velmi je stará. Již král Emerich 1204 posla papežského, an do Trnova korunu nesl, zaja. Jen Ondřej II. měl přátelské svazky s Janem Asěnem II., zetem svým, a *imperatore* jej nazýval, uznávaje samostatnost i titul jeho ²⁸⁾. Štěpán V. pětkrát vpadnul do Bulhar, Bdyn na čas obsadil a přijal název *rex Bulgariae*, který od té doby zůstal v titulu krále uherského. Násilné panství Ludvíka Anžovince v Bdyně po pěti letech konec vzalo (1369). Jiných práv na Bulharsko Uhři nikdy si nezjednali.

6. Říšské a dvorské úřady. Úřady dvorské a říšské, výhradní to majetek boljarův, jako v Srbsku zařízeny byly dle vzoru byzantského. Něco málo zpráv o nich podávají listiny a zvláště zlomek pomeníka, zachovaný při rukopise Borilova synodiku. Listin boljarům daných aneb od boljarských svědkův podepsaných na ten čas po ruce není.

První důstojenství a největší moc po cárovi měl *despot* (*δεσπότης*), jehož jméno arci tu příhanu, kterou pro nás má, nemívalo. Manželka jeho slula *despotica* neb *despina* (*δεσποτίς*, *δέσποινα*). V Byzancii jménem tím poctěn některý příbuzný císařův; později tak jmenování neodvislí panovníci epirští, morejští, srbští ²⁹⁾.

Po despotovi následoval *sevastokrator* (*σεβαστοκράτωρ*), kte-

²⁷⁾ Vydal Bogičić v Radu jugosl. akad. III. 182. Poč. „Prodluž Bože život panstvu vašemu, jasnému, ctěnému, čestnému, velikodušnému, jak lev chrabrému junáku, vojvodovi Angelu Komnenu N. N., sloupu křesťanstva, králi (malik) Srbův a Bulharův, slávě křesťanských národův, chloubě víry Kristovy, plavci moří, ochránci měst a pohraničných krajův.“

²⁸⁾ Cum Azeno Bulgarie imperatore. List králův u Theinera Mon. Hung. I. 21.

²⁹⁾ Despotové bulharští: Slav za Jana Asěna II., Jakub Světslav za Konstantina, potomní cář Jiří Terterij za J. Asěna III., Eltimir za bratra svého Terterija I., Michail Bdynský, prvé než cářem byl, a Sracimir, Jana Alexandra otec.

ryž titul v Byzancii obyčejně bratru císařovu dáván. Také v Bulharsku buď bratru buď blízkému příbuznému udílen³⁰⁾.

Slovo *bán* v památkách starobulharských posud se nevy-skytlo, ovšem pak Turci 1382 zpomínají bána v Srědci a do-máci zpráva z XVII. století dotýká se bána v Čepině. Titulu toho užívali náměstkové králův uherských nejen v Chorvatsku a v Bosně, ale i v sousední Máčvě a v banátu Severinském, a odtud snadno i do Bulhar dostati se mohl³¹⁾.

Říšským kancléřem a finančním ministrem v státech po byzantinsku zřízených byl *logothet* (λογοθέτης³²⁾. Posloupnost a počet ostatních úřadův neznáme. Byly tyto: *protovestiar* (πρωτοβυστιάριος), *protosevast* (πρωτοσεβαστος), *protokeliotin* (první ko-morník), *protostrator* (πρωτοστράτωρ), *veliký primikjur* (μέγας πριμικήριος), *veliký vojevoda* (μέγας στρατοπεδάρχης), *epikernij* (πικέρνης, pincerna = číšník). Zpomíná se i *comestabularius*³³⁾. V listinách vyskytují se ještě tito dvořané císařského komon-stva: *strator* (στράτωρ), správce koníren, a „*komis s konmi*“ (κόμης).

Při dvoře knížat rumunských vyskytují se od XV. věku tito *županové*: veliký dvorník (byz. μέγας δομέστικος), vel. lo-gothet, vel. vestiar, vel. spatar (πρωτοσπαθάριος), vel. postelník, vel. pehrník (číšník), vel. stolník, vel. komis, vel. klučar. Do-mněnka některých, že by tyto názvy, z části čistě slovanské, z Bulhar byly přejaty, posud důkazův nemá.

7. Cář a dvorský život. Cář bulharský, jakkoli moc jeho od mohutné šlechty značně byla obmezena, veliké požíval váž-nosti, po byzantinsku jsa ctěn, anobrž i zbožňován. Spousta jeho titulův každého věru ohromuje. Sloveť on v zápisech a legen-dách blagověrným, blagočestivým a blagočestivějším (pobožným) blagorodným, christoljubivým, převysokým, překrásným, pře-slavným, samodržavným, pravoslavným, velikým i svatým. A překladatel kroniky Manassovy zpomíná „Jana převýborného cáře Bulharův, Asěna Alexandra pravím, překrotkého i milosti-

³⁰⁾ Sevastokratorové bulharští: Strěz († 1214), Alexander bratr Jana Asěna II., Petr zeť Michaila Asěna, Kalojan bratučed Konstantina, Radoslav bratr Smilcův.

³¹⁾ Viz hl. XXIII. pozn. 7 a hl. XXVII. pozn. 10.

³²⁾ L. 1381 Filipp logothet, Raksina protovestiar.

³³⁾ V lat. listině u Theinera, Mon. Slav. 21. Slovanský název neznáme.

vého i „mnicholjubivago“, ubohých krmitele i velikého cíře Bulharův.“³⁴⁾ Čtenáři spisův byzantinských dobře je povědom originál tohoto bombastu. Mezi Slovany nejvýše v něm vynikl srbský arcibiskup Daniel († 1338) ve svých životech králův srbských.

Cárice v památkách titulována „blagočystiva (pobožná) carica“. Z dob říše Trnovské máme zprávy o jedenadvaceti cářicích bulharských. Z nich osm bylo Řekyn, pět Bulharek (ač některé pochybný), tři Srbky, dvě Rumunky, jedna Kumanka, jedna Maďarka a jedna Židovka. Kumanka, choť Kalojanova, nedobrou po sobě zanechala pověst; lpít na ní podezření mužebijstva, spáchaného v srozumění s cářovým synovcem Borilem, jehož pak pojala za manžela. Uherce, druhé choti Jana Asěna II, sestře sv. Alžběty³⁵⁾, i pravoslavná církev četla věčnou pamět; ona a Rumunka cíře Sracimira byly katoličky. Řekyně jen záhubu uvalily na Bulharsko; jejich pletichami nejednou zmítána celá říše. Již Petr syn Symeonův řeckou manželku měl. Za dob říše Trnovské první a snad nejlepší řecká cárice byla Irena, třetí manželka Jana Asěna II., jenž okouzlen její krásou s ní se oddav, otce jejího, oslepeného Theodora, „císaře“ epirského, propustil z žaláře. Hanebnou památku po sobě zůstavila Maria Paleologovna, choť Konstantina i Ivajla, vražednice despoty Světlava, mistryně pletich. Srbského rodu byla choť posledního Asěnovce, pak nešťastná Anna, choť Michailova, a manželka posledního cíře Šišmana, dcera to srbského Lazara. Zajímavou historii židovské cárice nahoře sme vypravovali (str. 272)

Mnohé kněžny bulharské zdobily dvůr sousedních panovníkův. Frankové vychvalují znamenitou krásu Marie Borilovny, manželky císaře Jindřicha Cařihradského. Čtyři panovníci srbští žili v manželství s Bulharkami: Štěpán Vladislav, divoký Milutin, zbožný Štěpán Děčanský a mocný Dušan, jehož choť Helena byla paní ducha vynikajícího. I Doroslava, choť krále Tvrdka bosenského, byla Bulharka. Z Řekův nešťastný Jan IV.

³⁴⁾ Periodičesko Spisanie II. 62. Srov. Byz. ku př. v řečech Nikety Choniata: βασιλεὺς ἀρχιεὺς, ἐσώθεος, θεοεικὺς, θεοειδής, φιλοχριστότατος, μεγάλαιος, μεγαλονργός, κράτιστος atd. atd.

³⁵⁾ Albericus 578.

Laskaris a nepokojný Andronik Paleolog manželstvím s cáři Trnovskými sblížení byli. Dvě dívky barbarům obětovány jsou pro spásu vlasti, jedna Terterovna Čokimu, synu Nogaj-chánovu, a Thamar, Šišmanova sestra, sultánu Muradovi.

O domácích poměrech dvorských nemnoho vědomo. Že cářové dvakráte svatby slavili, nebylo vzácné, ba Jan Asěn II. a Konstantin třikráte ženati byli. Dvouženstvím se z příčin politických prohřešili Konstantin, Terterij I. a Michail, zapudivše Slovanu k vůli Řekyni, při čemž první manželka nezřídka vydána Řekům co rukojmí. Terterija teprvé klatba církve bulharské na pravou cestu přivedla a Michail počínání své zaplatil porážkou u Velbuždu (1330). I něco romantiky vězí v dějinách starého dvora Trnovského. Poukazujeme k Asěnovi II. a Ireně, k ženidbě Světalava, osvoboditele ze jha tatarského, s kupcovou schovankou Eufrosynou, a k lásce Alexandrově k dívce židovské. Mnohé cárice, když ovdověly aneb zapuzeny byly, přijaly na sebe „angelskyj obraz“, vstoupivše do kláštera.

Cář sídlo své měl na zámku v Trnově na Carevci, z jehož oken a věží spatřoval dole dílem rychlotokou Jantru, dílem spoustu domův těsného města. O vnitřním zařízení palácův nevíme praničeho, ani o pokladech kromě zmíněné trofeje řecké. Jinak je v Srbsku, kde posud se zachovaly seznamy pokladův krále Vladislava, despoty Jiřího Brankoviće a četných velmožův. Jediné Daniel vypravuje, že po bitvě u Velbuždu Srbové v ležení bulharském našli „svity (roucha) carskyje a bogatstvo nesečteno, koně že překrasny“. A zajatí boljaři kvíleli tam nad mrtvolou cáře Michaila: „Kde nyní přestol tvůj zlatý? kde sláva bohatství tvého? kde drahocenné perly tvé a kamení drahé i roucha zlatá rozmanitá!“

O slavnostech dvorských se zpráva zachovala v pamětech Byzantince Akropolity, jenž 1260 vyslán od císaře ku Konstantinovi ³⁶⁾. „Vypravil sem se k němu a ztrávil sem několik dní u něho. Nahodilyt se tehda svátky Kristova narození a pokřesťení, při nichž panovníci bulharští nejvíce nádherly rozvíjejí, a vládce Bulharův, tehda Konstantin, přál si, abych jim i já byl přítomen i díval se tomu, což se činívá. Vykonav,

³⁶⁾ Akropolita ed. Bonn. cap. 84. str. 187.

co mi uloženo bylo, vyjel sem z Trnova a odjel k císaři do Nymfea“.

Pohostinství pěstovali cáťové v plné míře. Často odbyvány sjezdy a schůze se spřízněnými panovníky srbskými a řeckými. Sv. Sáva, na návratu z Palestiny skvěle uvítán byv od Jana Asěna II., co host velikého cáře zemřel v paláci Trnovském. Asěn podobně častoval zetě svého krále Vladislava a 1234 s Vatacem v Lampsaku slavil zasnoubení své dcery s synem jeho. Cár Michail 1327 spolu s chotí osm dní veselil se s Andronikem III. v Črnomenu. Král Milutin jednou s cářem Světlavem schůzku měl a Dušan 1342 s Helenou jel navštívit bratra jejího, cáře Bulharův Alexandra.

Svatbu jednu popsal Kantakuzenos ³⁷⁾. L. 1337 Michail syn Alexandrův v Drinopoli ji slavil s Marií, dcerou Andronika III. Církevní obřady odbyty v městě. Pak po osm dní vesele hodováno za městem na „Komnenském luhu“ u Tundže řeky, na místech, kde dnes staleté platany, duby, buky a javory stíny své vrhají na veselý luh okolo zpustlého Eski Saraje starých sultánův. Dne devátého Bulhaři vyjeli domů, provázeni od četných velmožův byzantinských, z nichž někteří zůstali v komonstvu mladistvé cářice.

Robert de Clary vypravuje, když slavena svatba Marie Borilovny s císařem Jindřichem, že šedesát soumarův přineslo její věno, zlato, stříbro, hedbáv a šperky; každý soumar pokryt byl červeným aksamitem, jenž několik stop za ním se vlekl.

Co do darův cářských, zachovaly se zprávy o věcech, jež Kalojan 1203 a 1204 papeži posílal ³⁸⁾. Arcibiskupa Vasila poslal s penězi, s látkami hedbávnými, voskem, stříbrem, koni a mezky; leč Vasil do Říma nedošel. Biskup Blasius pak přivezl tři dvojtkané aksamity, zlatý pohár, čtyry libry perperův (peněz), tři stříbrné talíře (scutellas) a stříbrnou mísu. Po korunování Kalojan poslal papeži vedle skostně vykládaných aksamitův též jednoho velblouda (camelum). Jakou cenu jihoslovanští panovníci přikládali vzácným a ochočeným zvířatům, vidíme z darův, které srbský župan Nemanja 1189

³⁷⁾ Kantakuzenos ed. Bonn. II. 504.

³⁸⁾ Theiner Mon. Slav. I. 20, 29, 39.

přivedl do Niše císaři Fridrichovi: šest tuleňův, krotkého kance a tři ochočené jeleny. A Ondřej II. král uherský Štěpánu Nemanjici při schůzi v Ravně kromě číší, koní a rouch daroval také tury a tuřice i skoty saracenské ³⁹⁾.

Velice oblíbeny byly lovy, jsouce přední zábavou středověkých panovníkův. Když sv. Sáva do Trnova přijel, Jan Asěn II., uvítav jej, odjel „vyn grada v inyje dvory lova radi“ ⁴⁰⁾. K honbě užíváno sokolův či krahujcův a psův, chrtův i ohařův, jakož bulharská píseň posud pje o svých junácích :

Pa si zedof konji i sokoli,
Po sokoli harti i zagarí,
Ke si odef po gora po lova.

Dozorci nad císařskými *zagary* (ohař, pol. ogarz), jejichž jméno od Slovanův přešlo i k Novořekům (*ζαγάριον*) a k Arbanasům, buď jako v Srbsku a v Čechách sluli *psáři*, buď *pesjaci*. O sokoly starost měl *kragujar*, u Srbův sokolar, v Čechách sokolník řečený, řecky *gerakar*, latinsky *falconarius* ⁴¹⁾. V Evropě lov se sokoly nyní jen z pověstí o časech minulých znám jest; v Albanii a Dibrách, kam moderní civilisace ještě nepronikla, podnes pěstují se lovečtí sokolci u velmožův arbanaských. Na takovýchto loveckých výpravách, jakož i na každé jiné cestě, boljaři, města, kláštery i sedláci cáře i s komonstvem častovati a dáleji doprovázeti byli povinni.

Od pokřtění patero dynastií vládlo Bulharům. Z krve čudských Bulharův byl rod Omortagův (str. 138), jenž ku konci divně zmalátněl. Rázné postavy vynikli mezi Šišmanovci Trnovskými, sídlícími v Ochridu a Prespě (963?—1018). V Trnově za druhé říše panovaly tři rodiny, Trnovští Asěnovci, příbuzní to starých cářův Ochridských (1186—1257), kumanští Terterovci (1280—1323) a Šišmanovci Bdynšti (1323—1398). Veliká bojovnost a vášnivost společnou jejich jest známkou; někteří ukrutností památku svou zkalili, jako Kalojan „Romeobijce.“ Byzantinci ovšem skoro všechny panovníky bulharské

³⁹⁾ Ansbert 22 (Fontes rer. austr. V.). Krále Štěpána samého životopis otce jeho Nemanje kap. 20 (Šafařík Pam.)

⁴⁰⁾ Domentian ed. 1865, 329.

⁴¹⁾ Srov. listiny (pozn. 2). Nár. pís. Miladinovcův 67.

dle způsobu svého zasuli výčitkami věrolomnosti a ukrutnosti proti Řekům, ale jistě o nich platí slova evangelia o mrvě v oku cizím a o břevně ve svém. Takoví tyranové a prostopášníci, jako v Blachernách a Bukoleonu, ani dle řeckých zpráv nikdy nesídleli v palácích Trnovských.

Srbsko XII—XV. věku naproti Bulharsku trvalejší moci hlavně nabylo proto, že po dvě století nepřetrženě spravováno jest od jedné silné dynastie, která v politice své vždy důsledná byla. V porovnání s Nemanjići na cářích Trnovských pozorujeme mnohem menší náklonnost k životu rozjímavému; nikdo z nich nenásledoval příkladu starého Michaila Borise, aby na sklonku života obrátil se k mnišství. Nicméně někteří nejen církve, ale i literaturu domácí, zvláště církevní, horlivě podporovali, jako Jan Alexander a syn jeho Šišman III.

8. Roztřídění obyvatelstva. V středověkém Srbsku, jehož vnitřní poměry dosti jsou známy, byly dvě třídy, jedna vládnoucí, druhá ovládaná. K první náležela šlechta a duchovenstvo, k druhé *sebrové*, kteří se různili v měšťany, sokalníky, meropchy a otroky. Slovo *sebr* vyskytá se i na Rusi, kde značí svobodného sedláka ⁴²⁾. V Bulharsku podobně vládlo boljarstvo s duchovenstvem. Vedle nich žilo mocné a četné měšťanstvo. Venkovského lidu, zdá se, část největší byla v nevolnictví; nevolníci dělili se na pariky (*παρικοι*) a otroky.

9. Boljarstvo. Boljaři (sing. bolěrin, boljarin, boljar) bulharští, jako šlechticové srbští, ruští a rumunští, dělili se na dvě třídy, na boljary *malé* a *veliké*. Jméno boljarův přenešeno z Bulhar k Rumunům, Arbanasům a Rusům. U Srbův a Bosňanův sluli *vlastele* (sing. vlastelin), kteréžto slovo však i Bulharům nebylo cizí ⁴³⁾. Oni vlastně v zemi vládli, oni na sněmech rozhodovali a úřady v míru i ve válce zastávali. Protož slovou velmoži, silní země této. Cář věru nebyl než první mezi boljary; vždy kolem sebe měl radu boljarskou ⁴⁴⁾.

⁴²⁾ K tomu nejprve poukázal prof. Zigel ve svém vydání Zák. Duš. str. 35 pozn. (Petrohrad 1872). Šafařík starosrb. *sebr* odvozoval od Sabirův. Viz str. 95.

⁴³⁾ Ot pročích vlastel (Šaf. Pam. 26).

⁴⁴⁾ Asén I. s „všem svým sinklitom“ (*σύνκλητος*). Euthym. živ. Jana Rylského (Glasnik 22, 286).

Poměr šlechty k cíři podobný byl jako u Srbův nebo Polákův; zajímavé o něm zprávy nalezáme u Srba Daniele ⁴⁵⁾. Po bitvě u Velbuždu (1330) sváry nastaly mezi těmi, „kdož velikou ctí a jmény slavnými dle důstojnosti poctěni byli od cíře bulharského, majíce úplnou moc nad všemi krajinami a hrady země té na místě hlavy cářovy, jsouce jemu jako přisvojení bratři (jako tvorima bratija)“. A dále čteme, že mu byli jako bratři i děti i „ljubimi druzi“. Srbové, vtrhnuvše do Bulhar, zajaté boljary v poutech železných s sebou vedli, aby vzdali hrady své a celou říši, sic jinak že mučeni budou. Dosadiv pak chlapce Šišmana II. za cíře, Štěpán Uroš III. potvrdil boljarům, v kterém kdo z nich „sanu (hodnosti) i imeni“ byl postaven.

Boljaři, puzeni jsouce ctižádosti a touhou po samostatnosti, říši velmi byli záhubni, ano mnozi na území svém neodvislými se stali. Koncem XII. století neodvisle v Makedonii panovali Strěz a Slav, na Rhodopě pak Ivanko, vrah Asěnuv. Za Konstantina despota Jakub Světslav velice vzmožil se pomocí uher-skou, až padl piklemi cířice Marie. Hrad Bdyn v západním koutě říše často sídlem byl vládcův samostatných; tam za bouřek tatarských panoval Šišman, jehož syn Michail i za cíře zvolen jest, a později cíř Sracimír. Veliká byla moc kumanské rodiny Terterovcův, z níž jedni cířstva se chopili, jiní jako Eltimír a Vojslav na Balkáně sobě zřídili neodvislá knížectví. Neposlední moc měla také příbuzná s Terterovci rodina Smilcova (str. 243). V XIV. století nový stát na Černomoří založil despota Dobrotič.

Boljaři sídla svá měli buď v Trnově a jiných městech, buď na statcích svých. V Trnově podnes je *Boljarska mahala* (čtvrť), ve Vidině, starém to Bdyně, *Boljarska ulica*. Jako v Srbsku, tak i v Bulharsku cestovatel často na skalách a návrších spatřuje trosky středověkých hradův, nyní již zvětralých a sesutých. Spůsob stavby těchto sídel, jejich bašty, věže a hradby posud žádný archeolog systematicky neproskoumal; mnohé stojí na základech římských ⁴⁶⁾. Venkovská nižší šlechta, zdá se, v

⁴⁵⁾ Daniel ed. Daničić 192.

⁴⁶⁾ Vyobrazení Bdynu a Kuly viz u Kanitze, *Donau-Bulgarien I.*, Sadowec, Osem-Kalessi, Vračanský hrad u Lejeana v *Tour du Monde* XIII. 1873.

Bulharsku byla zrovna tak četná, jako v Chorvatsku, v Uhrách, v Polsce, na Rusi a u nás v Čechách do 30leté války. Jako všude, tak i zde byla neposlední překážkou všeobecného občanského pokroku. Arci neseděl každý takový zeman na zděném hradě; mnohý spokojil se s palácem dřevěným. Vůbec nesmíme si život starých boljarův představovati v lesku příliš ideálním. O životě šlechtickém, o boljaryních a dětech boljarských nic nám známo není. Jen že teplice (banja) u Lvky v Čepině od boljarův navštěvovány a obdarovány, čte se na jednom pergamenovém zlomku ⁴⁷⁾.

Nyní křesťanské šlechty v Bulharsku žádné není. Snad že *čorbadžiji* (patriciové) v některých krajích, ku př. v Jeleně od malých boljarův původ mají. Mnoho boljarských rodin se poturčilo. Tito muslimanští šlechtici v Bulharsku, podobně jako v Bosně, podnes chovají mnohé pergamenové listiny, kterými se časem bohdá světlem neočekávaným osvětlí dějiny národa bulharského.

10. Církev. Národní církev říše bulharské, jsouc částí církve pravoslavné, samostatná byla i samosprávná. Dle ponětí na východě obecných círstva bez patriarchátu nebylo. Proto duchovní pastýř národa bulharského nemohl neslouti patriarchou. Z téže příčiny i Srb Dušan, povýšiv se na círství, církev srbskou proměnil v patriarchát.

Jaký byl církev Trnovské původ, jaká její práva a jaký poměr k církvi Cařihradské?

Starý patriarchát, za Symeona založený, za X. věku na západ přenesen do Ochridu, kdež zůstal, pozbyv arcí svého rázu národního. Po pádu Bulharska 1018 v Záhoří podunajském bylo pět biskupství Cařihradských, podřízených metropolitovi v Drsteru. Když pak Bulhaři 1186 se pozdvihli, duchovním vůdcem národa stal se *Vasíl*, jenž dosazen arcibiskupem v Trnově. Bohužel o dlouhé jeho vládě (trvat as 20 let, ne-li více) nevíme, než že 1204 od papeže jmenován jest *primasem* bulharským, ačkoli žádal o patriarchát ⁴⁸⁾. L. 1234 patriarchát bulharský slavně prohlášen a od Řekův na sjezdu

⁴⁷⁾ Zlomek jakés kroniky u Zacharieva 55.

⁴⁸⁾ List jeho k papeži: consecravit me in patriarcham. Theiner I. 39.

v Lampsaku uznán (str. 221). Ale kroku toho, k němuž sou-sedstvím Latinův a potřebou spojencův donuceni byli, Řekové později pykali, jakož vidíme z posláni Michaila Paleologa k Lyonskému koncilii (1274). Patriarcha Cařihradský Kallistos 1355 psal k mnichům a k duchovenstvu Trnovskému, říka, že biskup Trnovský, podřízený prý patriarchovi Cařihradskému, jednou k žádosti tehdejšího cíře Bulharův název patriarší sice dostal, ale ostatním prý patriarchům není rovněžadný (*συνα-ρχικός*); zároveň žádal, aby v modlitbách patriarchy bulhar-ského zmínka se dala o patriarchovi Cařihradském⁴⁹). Brzo potom Dobrotič a Sracimir, podřídívše se Byzancii, církev Trnovskou velice seslabili. Ještě v byzantinském letopise z 1391 čte se, že za svatby dcery Asěnovy s Theodorem Las-karem Trnovský biskup „autonomií obdařen jest a za patri-archu prohlášen výrokem císařským a synodálním“; tehda tedy v Cařihradě zákonitosti té autonomie dobře byli pamětlivi⁵⁰). Avšak tři léta potom, když Trnovo padlo, Řekové církve se zmocnili (1394) a drželi ji po naše časy.

O osobách „přeosvěštených“ patriarchův málo víme. *Ma-karij*, jenž žil mezi 1277 a 1283, tedy za převratův Ivajla, Jana Asěna III. a Terterija I, za vpádův tatarských, v starém pomeníku⁵¹) slove „tržblážennyj (*τρευμακάριος*) patriarch i svě-štenomaččenik“; kdy a od koho umučen, nevíme. Nástupce jeho *Joakim III.* co zrádce vlasti k rozkazu cíře Světlava po vy-puzení Tatarův ze skály svržen. Nejjasněji vyniká osoba po-sledního patriarchy *Euthymia*⁵²).

„Světa i božestvna crkvo carstva blgarskago“ slula i *synodna crkvo* (synodik Borilův 1211, srovn. řecké *καθολικὴ*

⁴⁹) Acta patriarchatus I. 1, 436. Starý překlad slov. spolu s řeckým textem vydal S. Palauzov v Izvěst. Petrohr. akad. VII.

⁵⁰) Jos. Müller, Byz. Analekten. Sitzber. Vid. akad. IX. 393.

⁵¹) Rakovski Asěn 53.

⁵²) Posloupnost patriarchův Trnovských: 1. Vasil I. od 1186 arcibiskup, 1204 primas. 2. Joakim I. 1234 patriarcha; † 1237. 3. Vasil II. 4. Joakim II. 5. Ignatij, 1273 a 1277 zmíněný. 6. Makarij mučenník. 7. Joakim III. 1283, 1291, † 1294. 8. Dorotej. 9. Roman. 10. Theodosij I. 11. Joanikij I. 12. Symeon 1346. 13. Theodosij II. 1350, 1356. 14. Joanikij II. 15. Euthymij asi od 1375—8 do 1393 (šrov. Golubinski 82 sld.).

ἐκκλησία). Velika crkva znamená jako v Byzancii a v Srbsku církev patriarchální ⁵³⁾.

Oblast patriarchátu Trnovského zavírala v sobě tyto metropolie (biskupství): 1 Veliký Přeslav, jehož metropolita byl *protothron*, 2. Drster, 3. Oveč (Provad), 4. Loveč, 5. Črven (Ruščuk), 6. Bдын (Vidin), 7. Srědec (Sofia). K tomu na čas přidružily se metropolie Mesembrijská, Plovdivská a za Asěnovcův celá řada jiných v Pomoraví a v Makedonii ⁵⁴⁾.

Důchody bral biskup z kněžstva. *Dochoděk* z popův pro metropolitu vybíral duchovní delegát, *exarch* zvaný, jemuž však především dozor duchovní byl poručen. Lakotnost biskupův zvrhala však duchovní dozor někdy u vydírání podřízených kněží; to bylo za středověku všude ⁵⁵⁾. Mimo *exarchy* i *protopopové* pro sebe brali.

Co do poměru k papeži, Kalojan smluvil unii, kteráž, nemajíc jiného podkladu, než politiku, ihned se zase rozpadla. Nadarmo papežové napomínali Jana Asěna II., Kalimana I., Terterija I. (1291) a Alexandra (1337), aby se připojili k Římu. Pokatoliceň Bdynska 1365 násilím bylo vykonáno a proto odchod Uhrův nepřetrvalo. Jinak katolíci volně v zemi žili a latinští kupci v městech i kostely své měli.

Největší soupeř církve v středověkém Bulharsku bylo *Bogomilstvo*. Bogomilové v XI. století nejednou pokusili se o vypuzení Řekův (str. 174), a zdá se, že i při povstání 1186 nebyli nečinní. Za Jana Asěna II. celá říše jimi prý naplněna byla a za Šracimira 1365 veškeré Bdynsko téměř výhradně od nich bylo obydleno. Asěnovci vůbec nechávali je s pokojem; kravavé jich pronásledování podnikli, kolik vědomo jen dva cářové, Boril 1211 a Jan Alexander ok. 1350—1355. Velezajímavá historie této sekty teprve nyní z temnot vynořovati se počíná; dalším bádáním mnohá záhadná stránka starých dějin bulharských nabude světla docela nového. Poslední stopa Bogomilův, jak uvidíme, zaniká v XVII. století. V Bulharsku

⁵³⁾ Да нѣтъ непакоститѣ велика црква 1347. Šafařík Pam. 98. V Srbsku: velikije crkvi patriarchie. Miklošič, Mon. serb. 139.

⁵⁴⁾ Golubinski 91 sld. Jména biskupův v pomeníku u Rakovského.

⁵⁵⁾ *Ekzarchi* zmiňují se v list. Virpinské a Orěchovské 1347. Zák. Duž. §. 38: koně metropolitu ať *exarcha* nevodí po popech.

zmizeli naprosto; v Bosně však posud prý jsou lidé křesťanští na Neretvě a u Kreševa, kteří nepřijímají ni františkána ni popa ni imama, ale sami se spravují dle tradice, kterou staršina zádruchy nástupci svému sděluje ⁵⁶).

II. Kláštery (monastery). Nejen veliké vážnosti, ale i znamenitých práv a hojných důchodův požívaly kláštery, jichž počet nebyl malý. V jedné listině (1347) rozdíl se činí mezi „svatými lavrami“ a menšími chrámy.

Vysoko nade všecky ostatní vynikal „monastyr carstva mi, svętyj Joann pustynnyj žitel, iže jest v městě rekojmě *Ryla*,“ jemuž náležely všecky okolní hory s 23 vesnicemi. Rok, kdy založen Rylský klášter, nevíme. Hojně obdařen byl od Jana Asěna II., Kalimana I., Jana Alexandra, Jana Šišmana a jiných cárův, kteří nadání, jimiž „mimošedši carie, sdržitelie skivtra blgarskago carstva“, cářové svatí, pravoslavní a pravověrní, obdařili kláštery říše své, nejen šetřili, ale začasté „radi obnovlenia i poměna i zadušia světopočivších carej prvopřestolnych stola blgarskago“ je rozmnožovali. Rylský klášter podnes daleko široko proslavený, v horské dolině stojí, z venku téměř bez oken, jen s střílnami, uvnitř máje arkadami obroubené nádvoří, na němž se vypíná veliký chrám. Z klášterův Athonských obzvláštní štědrosti cárův bulharských požíval klášter sv. Jiří, zvaný *Zografu*; ale i *Protaton* a *Lavra* ještě za časův Euthymija honosily se chrysobully Jana Asěna II. I v Bulharsku samém byl malý Athos pod *Vitošem* a v kotlině Srědecké, jemuž, jak z listin vysvitá, velice přáli cář Alexander a synové jeho Jan Asěn IV. a Jan Šišman III.; podnes je tam 14 menších klášterův ⁵⁷). Okolo Trnova posud je osm starých klášterův; často zmíněná *lavra 40 mučenníkův* v Trnově samém nyní je mečetem. V životopise Theodosia Trnovského zmínka se děje o klášterích v Bdyně, Arčaru, v Črvenu (u Ruščuku), u Slivna, na Paraoriji (Sakar planina), o poustevnách v Kilifa-

⁵⁶) Kosanović v *Glasniku* 29 (1871), 174.

⁵⁷) Jeden z nich, sv. Mikuláš v Orěchově, obdařen od Asěna IV. 1347. Vei jeho Bělca a Kostin Brod posud jsou v té krajině. Polohu jeho samého těžko určit; dle Grigoroviče *Оверк* nyr. 160 v Srědecku jsou nyní tři kláštery sv. Mikuláše. — Druhý, od Jana Alexandra založený, sv. Bogorodice na řece Vitoši, stojí posud.

revě, na Emonském mysu, v Mesembrii. Cár Konstantin Asěn stará nadání obnovil klášteru sv. Jiří na hoře *Virpině* u Skopje, jenž za Samuela založen od Romana, vnuka velikého Symeona. Při důkladném prohlédnutí všech dnešních klášterův mnoho bude ještě na jevo vynešeno o jejich původu a dějinách.

Mnichy starobulharské nesmíme pokládati za čeládku tak nevzdělanou a otupělou, jako jsou na mnoze nynější mnichové v Orientě. V pověrečnosti arci nezůstávali za ostatním mništvem středověkým. Ale tu zásluhu mají oni, že za svého času jedinými byli pěstiteli věd, písemnictva a umění; staré rukopisy výhradně od mnichův psány jsou. Arci nelze upříti, že tato osvěta klášterská byla přední podporou zničeného byzantinismu ve vlastech slovanských, že ona udusila i umrtvila járého ducha národního.

Kláštéry vyňaty byly ze všech povinností a daní státních i církevních. Jejich popům nesměla *metechati* (μετέχσις) ni veliká církev, ni exarchové, ni protopopa. Cářové a boljaři staré „oblasti i održania“ rozmnožovali, a i chudší lidé, vstupující mezi mnichy, majetek svůj dávali „za postrig“. Z vesnic a statkův (metochův) hojný plynul důchod. Těž poplatky z vesnických panagirův (πανήγορις jarmark) nezřídka byly darovány. Klášterští lidé bydleli i v městech, v Srědci, v Skopji atd., rovněž vyňati jsouce ze všech povinností. O posvěcení veškeré okolí na pouť přicházelo i veselilo se na lučinách i v hájích okolo kláštera. Často hlas se roznesl, že v klášteře zázrak nějaký se stal, a tu mniši sotva před návaem lidu se ubránili ⁵⁸⁾.

12. Města (gradove). Veškerí Slované rovněž jako Keltové a Germáni, měst původně nestavěli, a jen ve vsích a župních hradech bydleli. Městský život na sever přinešen jest od národův okolo Středozemního moře usedlých. Jihoslované, když přišli na poloostrov, v zemi našli města římská a řecká, a vytlačivše staré obyvatelstvo, sami se v nich usadili; proto

⁵⁸⁾ U 40 mučenníkův za Jana Asěna II. chromý jeden mnich přispěním nějakých hostí „bogoljubcův“ se opil a usnul v kostele nad hrobem sv. Sávy, který tam některý čas odpočíval. I stal se zázrak a chromý chodil. Jeden div stihal druhý. Vše Trnovo bylo na nohou. Mniši museli hrob zahraditi, aby se „celý svět k němu neobrátil a rozšířením jeho zázrakův klášteru větší nepohodlí nebylo.“ Domentian ed. 1865, 340 sld.

většina měst v těchto krajích stojí na základech antických. Mnoho měst zvolna povstalo z podhradí, z osad, ježto pode zdmi hradův šlechtických neb župních byly založeny a tudíž i nazývány. Tak v Bosně za středověku nalezáme Podimoč, Podvisoki, Podključ atd.

Měšťané co lid svobodný zabývali se řemesly, obchodem, zemědělstvím a hornictvím. Jako v Srbsku, tak nepochybně i v Bulharsku města všelikými právy a chrysobully byla obdařena. Okolní vesnice jim bývaly poddány; tak aspoň vysvitá ze slov Rylského chrysobullu (1378): „město Stob nijak ať nemá moci nad člověkem klášterským ni nad majetkem jeho, ni do jediného vlasu“. V městech sídlo množství šlechticův a cárští úředníci; neboť byla střediskem žup či oblastí.

Ohlédněmež se po městech samých. *Trnovo* na jiném místě obšírně sme popsali (str. 215). Po Trnově prvním městem byl *Brdyn* (římská Bononia, *Βιδύνη* Řekův, Bodon Uhrův, Baudins u Boucicauta, nyní Vidin) nad Dunajem, místo neveliké s velkým hradem, jehož nepravidelné i massivné zdi a věže se skládají ze střídavých vrstev cihel a římských kamenův. Hrad ten podnes úplně je zachován⁵⁹⁾. *Srědec* (antická Serdica, byz. *Τριούριτζα*), v úrodné krajině položený, byl sice ohražen a opevněn, ale akropole, zdá se, neměl⁶⁰⁾. Jméno jeho *Sofia*, které původ svůj děkuje kathedrálnímu chrámu sv. Sofie, poprvé čteme v listině cíře Jana Šišmana III. klášteru Vitošskému: „v gradě carstva mi Sofii“. *Veliký Nikopol*, antická Nicopolis ad Haemum, ležel ve vnitrozemí nedaleko stoku Rusice a Jantry, u dnešní vsi Nikjup. *Malý Nikopol*, město teprvé za středověku založené, podnes nad Dunajem stojí⁶¹⁾. Z ostatních měst podunajských zpominá se *Orěchov*, pak *Črven*, z něhož ještě v XVII. věku rozvaliny města i hradu u Ruščuku půl dne od Dunaje zbývaly⁶²⁾, a veledůležitý pevný *Drster* (antické Durostorum, nyní Silistria). V západním vnitrozemí vynikal

⁵⁹⁾ Viz Kanitz, Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien, tab. III. fig. 5. a téhož Donau-Bulgarien I. 245 (s rytinou).

⁶⁰⁾ Jerotej Račanin (Srb) 1704: varoš golěma, a grad neima, nije ni bilo. Glasnik 31, 309.

⁶¹⁾ Thuróc k 1442: Secus castrum *Kys Nyepol* (kis maď. malý) Danubium nautarum officio trajiciens. Zinkeisen I. 602 pozn. 2.

⁶²⁾ Hadži Chalfa, Rumeli und Bosna. Uebers. von Hammer. Wien 1812, 44.

Loveč. Prěslav nad Kamčijí (tur. Eski Stambul), staré sídlo Symeonovo, ještě nekleslo na vesnici. Nedaleko odtud byl pevný *Provad* či *Oveč* (πρόβατον ovce). Na Černomoří první města byla *Anchialos*, *Mesembria* (slovansky *Nesebr*⁶³), *Varna* s *Galatou*, *Pangalia*, *Costanza* a *Lykostomion* či *Kellia* (Kilia) na ústí dunajském⁶⁴). V jižním Podbalkánii vynikaly *Sliven* a *Diampol*, a na dolní Ryle stál *Stob* (rozdílný od Štipu), nyní vesnice s rozvalinami. Krom jmenovaných drželi Bulhaři na čas četná jiná města v Pomoraví, v Thrakii a v Makedonii.

13. Sasové. V Bulharsku jako v Uhrách a v Srbsku po některých městech osazeni byli němečtí kolonisté, kteří se zabývali hornictvím. Šafařík o nich praví⁶⁵): „Němci zde nikdy nežili po župách, nýbrž v ohrazených městech Novém Brdě, Čiprovci, Trnově, v měštanských obcích; pocházeli ze Sedmihradska, a sluli vždy a všude u Srbův i Bulharův *Sasi*, čímž i opravdu byli“. My nedopátrali se ani pramene Šafaříkova ani jiných zpráv o bytování Sasův v Bulharsku.

O Sasích těchto víme s jistotou, že na poloostrov přišli z Uher přes Bosnu, kamž je přivedl slavný Kulin bán koncem XII. věku; ještě podnes bosenští horníci užívají četných výrazův staroněmeckých. Usazení saských horníkův v Srbsku pozdní letopisy připisují králi Štěpánu Vladislavovi (1234—1240), čemuž nasvědčuje i ta okolnost, že on první srbské mince razil. V listinách srbských vyskytují se Sasové poprvé za Vladislavova nástupce Štěpána Uroše I., načež zhusta se zpomínají až do XV. věku⁶⁶). Předními sídly jejich byla města Novo Brdo (Nuovomonte), dle Konstantina filosofa „grad srebrnyj v istinu i zlatyj“, a Janjevo, města hornická. Obírali se dolováním a vysekáváním lesův, až jim zákonníkem cíře Dušana (1349) zakázáno lesy dále mýtití. L. 1388 Dubrovčané psali „Gojslavu kefalii (županovi) kneza Lazara i *purgarom* (Bürger) Novobrdscēm“, kterémuž to místu pro vadné čtení

⁶³) Domentian 328. Chronograf Vrchobreznický 17 stol., rkp. pražského musea list 199a: v Nesebr grad.

⁶⁴) Cf. vlaské periply XIV. věku (Tafel, Const. Porph. Tübingen 1846), Acta patr. a zprávy o výpravě Amadeově.

⁶⁵) Šafařík, Sebr. spisy III. 74.

⁶⁶) O Sasech v Srbsku a v Bosně viz Ljubić, Opis jug. novaca 29, 199.

posud rozuměno nebylo ⁶⁷⁾. Dle srbských letopisův 1466 vzali Turci saský kostel (crkov šašku) v Novém Brdě, načež léta následujícího veškeré obyvatelstvo přesídleno do Cařihradu.

Jihoslované nepřilíš lichotivě o těchto osadnících soudili. V starobulharském okruží národův čte se: „Sasin pastuch (equus admissarius), Němec straka“.

14. Starobulharští vesničané. Nevolnictví. O stavu venkovského lidu u Bulharův nemáme zpráv tak hojných, jako u Srbův a Byzantincův. Co z několika skrovných zmínek probleskuje, třeba ohledatí a přirovnáním k poměrům zemí sousedních doplniti.

L. 1347 se na statcích kláštera Orěchovského jmenují „ili *parici* i *otroci*, ili technitare, ili ljudie kakovi ljubo“. V starší listině Virpinské (1258—1277) čteme o klášterských *otrocích*. A v ještě starší listině císaře Vasilu, dané církvi Ochridské (1020), vyčteno, kolik každé biskupství bulharské má *parikův* (str. 168). Více dokladův se nenašlo. Avšak ty stačí, abychom jasně viděli, že i v Bulharsku bylo kolonův (nevolníkův) dle způsobu byzantinského: *parik* = *πάροικος*, *colonus*. I v sousedním Srbsku v starších dobách vyskytují se *parici* a *otroci*; v XIV. století tam nalezáme nad to *sokalníky*, *měropchy* a *kmety*.

Slované, když se na poloostrov stěhovati začali, našli na něm lid v nevolnictví uvedený. Bylť za dob římského císařství vynikl tak zvaný *kolonát*, jehož zárodkem nepochybně není starověké otroctví, ale houfné osazování zajatých barbarův v římských provinciích; než veliké daně brzo i svobodné rolníky obracely v kolony bohatých majetníkův. Také osídlováním pusté země vznikal kolonát. Usazování tam přistěhovalci z ciziny, zajatí ve válkách jinověrci aneb i proletáři velikých měst byzantinských, zavázavše se za to k odvádění jisté části plodin a k robotám; při tom ovšem svobody své pozbyli.

Přijetím křesťanstva a mnohým stykem s Byzantinci vliv práva římsko-byzantinského na Slovany velice sesílel. Avšak

⁶⁷⁾ Listina u Pučiče Споменици србски II. 31: поурпаромъ т. поурпаромъ. Omyl ten při povaze kursivy Dubrovnické na snadě jest. Daničić Речник: поурпаръ, незнамъ што је. V Chorvatsku v XVI. stol. říkalo se měšťanům vůbec *purgari* (maď. polgár).

nezdá se, že nevolnictví k Slovanům přivedeno teprve přinešením zákonníků řeckých. Není nemožné, že mezi oněmi „barbarskými“ kolony, kteří po římských provinciích osazováni, již dávno před Justinianem byli osadníci slovanští. A jméno srbských kolonův *meropchův* poukazovalo by k tomu, že Slované, začavše poloostrov brannou mocí osvojovati, zbytky Thrákův sobě porobili (Noropes str. 89). Nad to v Moesii pozdějšímu nevolnictví základ položen i nadvládou čudských Bulharův. Již 894 v Bulhářích robota šlechticům konána, v době, kde ostatní Slované jen zemských robot znali (str. 110). Bogomilové za X. věku proti robotám se opírali, prohlašující, že člověk pánu svému pracovati nemá. Po pádu Bulharska 1019 byzantinské instituce ještě více upevněny. Ještě za XIII. století bylo množství rolníkův svobodných, kteří se o své ujmě směli přesídlovati. Země tehda obyvatelstvem neoplývaly, pročež statkáři světští i duchovní pilně o to starost měli, jednak jak by nové osadníky přivábili, jednak jak by je k zemi své upoutali. Záhy jali se panovníci sami vesnice i s lidmi rozdávati klášterům a boljarům; osadníci, jakkoli se dobrovolně a jistě že s určitými úmluvami osídlili, odporovati tomu nemohli. A tak valem se vzdmáhal počet rolníkův k půdě připoutaných. V Srbsku již 1322 nalezáme spory sousedicích majetníkův o osadníky, jako o věc nějakou, a brzo naskytuje se tam darování celých rodin klášterům „na věky věkův“. Z bulharských listin vidíme, že ku př. klášter Orěchovský 1347 dostal pozemky i s osadníky, a že cíř Šišman 1378 klášteru Rylskému ve vsi Gradečnici daroval popa Tudora „s dětmi mu a s rodem mu“ a Petra Theodosova „s bratijami si“⁶⁵).

Tímto způsobem Justinianův zákonník, arci v proměněné formě, opanoval na veškerém poloostrově, až po příchodu Turkův nahražen jest koranem, jenž nezná než věřících a nevěřících. V porobě lidu srbského z části vězí klíč k příčinám vítězného rozvoje moci turecké na poloostrově.

Jaký byl rozdíl mezi *parikem* a *otrokem*, o tom nám na ten čas rozhodnouti nelze. Že parik je *παροικος*, o tom arci

⁶⁵) Srov. prof. Th. Zigel Законник Стефана Душана. С. Петербургъ 1872. I. 21, 142. Viz též Dr. V. Frühaufa Právní poměry a původ kolonův se zvláštním ohledem na Jihoslovany v středověku. Památky, díl V. (1863) 64. Mortreuil, Hist. du droit byz. Paris 1847. III. 52 sld.

pochyby není. O pravém významu slova *otrok*, které v Srbsku velmi zhusta se zjevuje, slovanští právníci posud se nesjednotili; Daničić dovozuje, že to všeobecný název pro všechny od statkářův závislé lidi vůbec, kteří se pak mezi sebou různili v měropchy, sokalníky atd.

Byzantinský nevolník (*πάροικος, ἐναπόγραφος*), rovněž jako srbský i bulharský, byl osobně svobodný, a ne otrok, měl své vlastní jmění a svůj pozemek, ale odejít ze svého popluzí nesměl; byl jeho přívěskem, lpěl na něm. Srbského nevolníka, byl-li na útěku polapen, za XIV. století v tváři cejchovali. Žádný parik bez země ani prodán, ani darován, ani na svobodu propuštěn býti nemohl. Pánu svému povinen byl buď robotovati, buď poplatek v plodinách dávat. Povinnosti tyto velmi byly rozličné, dle starých obyčejův, dle smluv, dle zákona. V Srbsku, žádal-li pán více, než zákonem bylo vyměřeno, „měropch“ před soudem ho mohl žalovati, byť to byl i sám cář. Ani duchovní ani vojenský stav nevolníka neosvobodil. Vysvěcený nevolník byl majetkem svého pána, ač chtěl-li jej tento živiti. Teprvé biskupství osvobozovalo úplně. V Bulharsku nalezáme darované poddané popy na statech klášterův Virpinského, Orěchovského a Rylského.

Technítare na zmíněném místě listiny Orěchovské jsou řemeslníci (*τεχνίτης*), kteří v Srbsku slovou *majstori*, lid poddaný.

Robův (*δοῦλος*, Sklave, stslav. rabъ, fem. raba či rabyni) u Jihoslovánův bylo; u Srbův ku př. zajatí Tataři. Z Albanie a Dalmacie robí vyvážení přes Benátky do Itálie ještě 1459⁶⁹⁾.

Kromě nevolníkův byli v Bulharsku, jako v říši byzantinské, i osadníci svobodní, jmenovitě horalé balkánští a rhodopští.

15. Zemská správa. Staroslovanské zřízení župní v Bulharsku vytrvalo až do pádu staré říše, arci pod jmény řeckými. Země rozdělena byla na okresy; každý za středisko měl město neb hrad, kde sídleli úředníci a kněží. Okres takový za XIII. a XIV. věku nazýván však ne *župa*, jako v Srbsku, v Chorvatsku, v Čechách a u Polabanův, nýbrž *oblast* aneb

⁶⁹⁾ Makušev Вспом. унив. извѣстія 1871. Nro. 6. str. 13. Zigel 129.

zřečtile *chora* (χώρα ⁷⁰). Leunclavius dle tureckých letopisův praví, že v říši Šišmanově bylo 30 neb i více hradův neb hrazených měst; zdaž to byla zároveň i střediska žup, není povědomo ⁷¹).

Obyvatelé zavázáni byli k robotám buď zemským buď dvorským. O povinnostech zemských či oblastních několik slov nalezáme v listině Virpinské. Veškeren lid z města i z oblasti povinen byl *grad zidati a temnicu bljusti* t. j. vězení hlídati. Co bylo *zidanie grada*, vysvětluje se zákonníkem Dušanovým: „Gdě se grad obori ili kula (věž), da ga napravě graždaně (měšťané) togazi grada i župa, što jest předděl (okres) togo grada“. Povinnost tato vyskytá se i u Chorvatův, Čechův, Polákův a Polabanův, ba i v řeckých listinách zpomíná se robotu *καρποκρυσία* ⁷²). Povinnost hradu ve dne v noci hlídání nalezáme i v Srbsku (*gradobljudenie* neb *cakonstvo*, str. 101), v Chorvatsku, kde ani pop nebyl ze stráže vyňat, v Čechách a v Polsku. Mimo to župa platila *priplatu* (srb. župska priplata). Klášterští lidé v městech osedlí ode všech těchto robot zproštěni byli.

Dvorské roboty ⁷³) u všech Slovanův byly četné a obtížné. Kdykoli cár po zemi jezdil (což velmi často se dalo), boljaři i klášterníci, měšťané i vesničané z místa na místo jej provázeti, jeho s veškerým komonstvem bytovati a stravovati musili. Nocleh pro cáře i komonstvo se v Srbsku i v Bulharsku nazýval *priselica*. Takový průchod četného komonstva, podkoní, psárův i sokolníkův, protivným byl břemenem. V Čechách název knížecí lovcí družiny *holota* až i přezdívkou se stal (glota stsl. zástup, shluk). Dvořané brali chléb, drůbež, víno, maso, obrok koňský (blh. zoby, srb. pozob), a jiné potraviny.

⁷⁰) Viz 3. Rozdělení země. Slova *župa* a *župan* v listinách se nevyskytují, ovšem pak v jiných památkách. Viz Miklošič Lex. palaeoslov.

⁷¹) Leunclavius 268 z nich 24 jmenuje: Tzeneke, Pirauade (Provaď), Madra a Ventzina (Matara a Venča u Provaďu), Diritzza, Mitzeikia, Iflekia, Gieuska, Kirbitze, Keresdaucha, Eski Istambolic (Přeslav), Sunni (Šumen), Tzernonitza (Červen?) Mefutza, Cymenos, Kosova (Kosovča u Šumna), Iurgova, Dirnau (Trnov), Nicopolis, Tunaburgos, Zibestova (Svištev), Novakesri, Diraca, Silistra. Jména jsou divně zpotvořena.

⁷²) Miklosich et Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi. IV. 3, 352 (XIII. věk). Акты русскаго на св. Леонѣ монастыря. Куjev 1873, 174 (1354).

⁷³) Да не работати въ царина никомъ работѣ. Šřf. Pam. 23.

Jiná robota dvorská byla práce na cárských statcích. Dle listiny Virpinské lidé museli orati, žíti, vinohrad kopati. Listina Rylská (1378) úředníkům zapovídá lidí klášterské bráti „na rabota, ni rabotniki ich, ni im zevgare engarepsati (ζεύγος ἀργαρεύειν, potah do roboty vzíti), to ni koně, ni skotina⁷⁴“. I v srbských listinách zpomínají se „raboty carské“, orání, žetva, mlácení, sena kosení atd.

Vrchní úředník župní, který u Čechův, Polabanův a Chorvatův slul *župan*, u Polákův *vojvoda* a u Rusův *posadnik*, u Srbův a Bulharův původně taktéž *župan* zván byl; starý tento výraz za XIII. a XIV. věku nahrazen řeckým slovem *kefalia* (κεφαλίδες, κεφαλῶται capitanei). V listině 1347 slovou jiným názvem řeckým *chory te duky* (δοῦξ τῆς χώρας). Kefalia, obyčejně jeden ze šlechticův své krajiny, byl cárovým náměstkem, vykonával úřad soudní a bděl nad bezpečností obecnou.

Úředníci župní sluli *vladašti*, anebo jako v Bosně a v Srbsku *vladaleci*. Listiny XIV. věku zpomínají „všech bolěr i *rabotnik* carstva mi, velikych i malych“, kteří jsou po všecky časy posíláni „všepriemati dani i sdržati vsěkyje *raboty* carstva mi⁷⁵“. Vědomosti o úřednictvu bulharském čerpati lze jen z čtyř chrysobull klášterům daných, kde je vyčteno asi 20 úřadův, s jmény dílem slovanskými, dílem řeckými.

Velitelem hradské posádky byl *kastroflak* (κασιτροφύλαξ). Totéž jsou zajisté i *katapani* (κατεπάνω capitaneus) v listině 1347. Jiní vojenští správcové byli *primikjuri* (πριμικήριος). *alagatori* (ἀλλήγη četa jízdy) a *desětnici*. Jedním z předních jako v Srbsku byl *sevast* (σεβαστός) s mocí soudní; *sqdij* (sudi) zmiňuje se vedle něho jen 1378. Virpinská listina zpomíná *kněze*; v Srbsku knezové buď spravovali vsi, buď soudili v obchodních záležitostech aneb starali se o daně. Tamtéž uvedeni jsou *vatach*⁷⁴) a *topštikal*, kteří soudili a daně vybírali. Z úředníkův berních, kteří za cíře Šišmana III. slovou *perpirake*, v Srbsku i v Bulharsku první byl *prachtor* (πράκτωρ). Daně v plodinách odváděné vybírali *žitare*, *vinare*, *desětkare* včelní, ovčí a svinní, *sěnare*, *mitari* a snad i *podochatori*. *Pisci* (byz.

⁷⁴) Vataška u Huculův karpatských slove čelední náčelník. Srov. Čas. Česk. musea 1838, 491. *Wataha* i *Watacha* Polákům starým slul spolek či družina. Viz Slovník Linde s. h. v. Rusům *vataga* značí družinu či osadu rybářův povolžských.

ἀπογραφῆς) spisovali pozemky za příčinou daní. V listinách XIV. věku zpomínají se ještě tyto úřední osoby, nepochybně služebníci cárští: *gončie* čili *nachodnici* (poslové), *pobirčie* (vyběrači?), *gradare* (gradar zahradník ⁷⁵⁾ a *povari* či *varničie*, *varare* (povar kuchař).

16. Sněmy (съѡмъ). O sněmech bulharských zachovaly se zprávy velmi skrovné. *Szbor* scházel se, kolik víme, k volbě cáře a k vymýtní heresí. Dle analogie srbských sborův, o nichž uveřejněním nových památek v posledních letech mnoho je podrobností na světlo vynešeno, souditi můžeme, že i v Bulharsku sněm dával zákony, zařizoval biskupství, volil arcibiskupa atd. Na szboru zasedali boljaři velicí i malí a duchovenstvo, patriarcha, biskupové, igumeni. Cár s králevici předsedal. Podrobnější zprávy mám o třech sborech, na nichž je dnoáno o věcech církevních. L. 1211 cár Boril svolal sbor proti Bogomilům, jenž v Trnově zasedal v jednom chrámě. Za cáře Alexandra v Trnově ok. 1350—1355 odbyvány dva sbory k zahlázení heretikův, kteří tehdá celou říši otrásali; druhý z nich sešel se v novém paláci Alexandrově. Mimo to víme, že na sněmích od boljarův k cárství povolání jsou Konstantin, Michail Šišmanic a Jan Alexander ⁷⁶⁾.

17. Zákony a práva. Po zákonníku bulharském, jenž by byl podobného spůsobu, jako zákonník cáře Dušana, chorvatský statut Vinodolský, Ruská Pravda, polský Statut Vislický, aneb české Jus Conradi posud ani stopa se nezachovala.

V Bulharsku vládly staroslovanské právní obyčeje, které podnes platnost mají po celém jižním Slovanstvu od Istrie do Marice ⁷⁷⁾. Několik sledův nalazáme v dochovaných listinách.

Prastarý obyčej, po celém Slovanstvu známý, byla „společná ruka“ (u Rusův krugovaja poruka): celá ves platiti musela za zločiny v okrese jejím spáchané, ač nebyli zločinec

⁷⁵⁾ I v list. Virpinské XIII. století. Ve Vitošské Šaf. Pam. 2. vyd. 109 ř. 6 čti градапе m. чрапе. Co byli *podvoda* a *padalište* (tamže), nevím; skratky originálu snad jinak sluší čísti.

⁷⁶⁾ Ἐπεὶ δὲ ἐρημος ἐπαναλείφθη κληρονόμου γνησίου ἢ τῶν Βουλγάρων ἀρχῇ, ἐνιόντες οἱ προύχοντες εἰς βουλὴν τὸν τοῦ Τοίχου υἱὸν Κωνσταντίνου εἰς τὸ ἄρχειν αὐτῶν ἀναδείξασθαι ἐβουλευσάντο. Akropolita kap. 73.

⁷⁷⁾ Viz veliký jich sborník V. Bogišiće: Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. I. Zagreb 1874.

sám vypátrán. Pokuty tyto u Srbův a Bulharův sluly *globy*. Velice důležité jest, že listina Virpinská ustanovuje obmezení této instituce, „ať pokuty tyto se neběrou na vesnicích, nýbrž jen na vinnicích (istcích), a to soudem“⁷⁸⁾. Zde staroslovanský obyčej ustoupil byzantinskému názoru o odpovědnosti osobní. Avšak, zdali to byla jen výnimka pro lidi kláštera Virpinského aneb jen obyčej v Makedonii, kde byzantinské právo ode dávna větší vliv mělo než jinde, aneb zdali v celém Bulharsku za XIII. století společná ruka byla vymizela — toho na ten čas rozhodnouti nelze. Společná ruka podnes je zákonem po celém Turecku. Ke globám bulharským náležela pokuta za zavraždění člověka, řečená *vražda* (v Srbsku též *vražda*; v Čechách *glava*); v listinách XIV. věku slove zřečtile *fun* (φόνος, κεφάλαιον φονικόν). *Razboj* je pokuta za loupeže v okolí spáchané. Za krádež koní a dobytka platila se v XIII. století *konska vražda* (i v Srbsku), v XIV. *konsky tat*. *Gadalstvo* v listině Vitošské nevím co bylo; přivádí mi na paměť ustanovení Dušanovo, aby ves, kde čarodějové těla mrtvá z hrobu vzali a je upálili, „vraždu platila“⁷⁹⁾. Globy tyto *metechali* t. j. brali (μετέχειν, ἔχειν μετοχήν) sevasi i prachtori.

Jiný starý právní výraz je v listině Virpinské *potka* (i v Srbsku) t. j. pokuta za porušení mezí, popásl-li něčí dobytek cizí louku, žito neb vinohrad.

K tomuto nepsanému právu přidružilo se právo psané, totiž dílem smlouvy s cizinci, o nichž nížeji pojednáme, dílem chrysobully dané klášterům a boljarům. Listin srbských a bosenských vydal Miklošič v „Monumenta serbica“ 497, Medo Pučić z archivu Dubrovnického 442; kromě toho množství rozptýleno po časopisech a cestopisech. Bulharských jistě že podobná hojnost byla, ale pramálo z nich se dochovalo; podnes na světlo vynešeno jen — sedm (str. 332). Čteme, že před cíře Konstantina archimandrita Virpinský vynesl listiny cářův bulharských (Romana, Petra, Kalojana, Kalimana, císařův byzantských Digena, Nikifora, Alexia, Manuela, Theodora Laskarisa, Isáka, Vatacesa a srbského velikého župana Nemanje. Nyní zmizel mo-

⁷⁸⁾ Šafařík Pam. 26. Srov. Zigel I. 220.

⁷⁹⁾ *Razpust* v listinách Orěchovské a Vitošské je globa za rozvedení manželstva a náleží k důchodům církevním.

nastyr Virpinský i s listinami. Klášter Orěchovský měl chrysobully, „bogonačrtana pismene“ starých cářův. A cář Šišman v Ryle viděl listiny Asěna i Kalimana i „všech carej blgarských, předdědov i dědov i roditelej carstva mi“; nyní zbyla Šišmanova samojediná. V srbských klášteřích bývají zakládací listiny na stěně vytesány, jako v Gračanici a v Žiči; v Bulharsku nic se podobného nevyskytlo.

Listina slove *chrisovul* (χρυσόβουλλον) aneb *zlatopečatlěnnoje slovo* (χρυσόβουλλος λόγος). Rozkaz slove rovněž zřečtile *orizmo* (ὀρίσμος⁸⁰). Vydávání listin na starosti měl *logofet*; psal je jeho *džak*. Ze zachovaných nejstarší, Jana Asěna II. privilegium dané Dubrovčanům, jeví velikou prostotu a neličenost slohu. Všecky ostatní vrchovatě jsou prosáknuty květomluvou byzantinskou, ba i formulár na mnoze s vzory byzantskými se shoduje. V chrysobullech klášterských po obšírném bombastickém úvodu následuje vyčtení darův a práv. Pak připomenuto, ať žádný z cářův budoucích nadání toho neruší, ale spíše ať je obnoví. Kdo by je porušil, na tom ať kletba jest boží, kletba Bohorodice, apoštolů i 318 otcův Nikejských i sv. patrona klášterského; škůdce ať roven jest Jidášů a Ariovi. Podpis sám kreslen jest písmem spletíým, barvou červenou. Pečet chrysobullu Rylského je stříbrná i pozlacená; na jedné straně cář, na druhé sv. Jan Rylský.

V Bulharsku užíváno zákonníkův církevních, které obsahují i četná ustanovení světská. Jelikož v nich originály řecké podle domácích potřeb Jihoslovánův jsou upravovány a interpolovány, protož zasluhují bedlivého proskoumání. Nejstarší je „krmčaja bulharská“ (rkp. XIII. stol. v Rumjancovském museu), složená dle nomokanonu Jana Scholastika, částečně snad dílo Methodiovo. L. 1262 despota Světslav Kyrilovi III., metropolitovi Kyjevskému, poslal opis církevního zákonníku, jenž obsahuje sborník Fotiův v mladší formě s výklady Aristina a Zonary, učencův XII. věku. Originál byl si vyprosil od patriarchy Trnovského. Při tom doložil, ať se tento zákonník nikde nepřepisuje, poněvadž prý sv. otcové ustanovili,

⁸⁰) Šišman 1378: „blagoizvoli carstvo mi darovati blagoobraznoje i vse-nastojěšteje sije zlatopečatlěnnoje slovo carstva mi.“ Dava carstvo mi orizmo si. Jan Asěn II. Dubr. Da są svobodni po orizmu carstva mi. Šišman 1378.

aby tato „Zonara“ v každém císařství jen jedna byla *na srborě*⁸¹⁾. Vedle těchto církevních zákonův dostaly se k Jihoslovánům i zákony světské. Sem náleží „zakon sudnyj ljudem“, sestavený z eklog císařův Lva i Konstantina⁸²⁾.

Církev a kláštery měly postavení zcela výmínečné; byl to stát v státě. Mniši prosti byly robot zemských i dvorských, neměli priselice, neplatili daně ni církevní ni zemské, nepodléhali soudům, osadníky své soudili sami, a úředníci císařští nesměli ni nohu postaviti na dvoře jejich. Základní názor byl zde ten, že statky darovány ne klášteru, ale jeho svatému, jakož se v listinách výslovně mluví o zemích sv. Jiří, sv. Jana atd.

18. Finance. Za cíře Samuela bulharský rolník, mající jeden potah volův, ročně odváděl kbel prosa, kbel pšenice a čbán (*στάρυος*) vína. Císař Vasil, dobyv Bulharska, daň tuto ponechal. Ale když lakotní berníci dávky tyto proměnili v daně peněžné, vypuklo povstání Deljanovo (1040). V říši byzantské dvojí bývala daň, z pozemku a z hlavy; v mnohých krajinách obě záhy v jedno splynuly. V Srbsku i šlechtic platil daň v plodinách aneb v penězích, a nezaplatil-li, vězen býval na dvoře císařském, až zaplatil daň dvojitou. Jednotlivcům daně ukládati ne všude možno bylo, neboť ku př. Sagudati a Dragoviči u Solunu (str. 97) za X. věku dělili se o obecné polnosti, tak jako podnes se činí na Rusi a na Sardinii; tam ukládána daň celé obci⁸³⁾.

Některé daně vyčteny v chrysobullu Virpinském: *voloberština*, daň z každého potahu; *košarština*, snad totéž co srbská „travnina“, poplatek za užívání zemských pastev (košara ovčinec); *dimina* (i v Srbsku, *καπνικόν*) daň z každého ohniště neb rodiny; *nametsk* (i v Srbsku) žitný, vinný, medný. Ve všech klášterských chrysobullech XIII. a XIV. věku zpomíná se *desátek* z vepřů, z ovec a z medu, též v Srbsku, Rumunsku a Řecku⁸⁴⁾ obvyklý.

⁸¹⁾ Srov. Jagić, *Starine* VI. (1874) 62 sld.

⁸²⁾ R. Hube, *O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantynskiego u narodów słowiańskich*. Warszawa 1868, 11.

⁸³⁾ Srov. Frühauf, *Zřízení berničné v říši římské a byzantinské*. Památky V. (1863) 155—162.

⁸⁴⁾ *Χοιροδενασία* (z prasat) a *δούκις μελισσογονίου* (z včel). *Acta graeca* IV. 352. Podnes v Turecku.

V listině Orěchovské zmiňují se *mitaty*. To nejsou mýta (nblh. bylo by *mita-ta*), ale byzantinská *κατάθεσις μισάτων*, daň z domův.

Výnosná byla cla a mýta. Clo pomezni nazývalo se latinským slovem *kumerk*, podobně jako u Byzantincův (*κομμήριον*) a podnes u Turkův. Dubrovčané neplatili žádný kumerk ani v prosmycích (na klisurě), ani na brodech, ani na mostech, ani na cestách, ani ve vsi, ani na městských vratech. Benátčané dle smlouvy 1352 platili „de comercio“ 3%, a v přístavech *alborazzo* (*arboragium*), daň ze stěžnů, totiž z velké lodě dva perpery, z malé jeden; Janované dle smlouvy s Ivankem 1387 1% při dovozu, 1% při vývozu, 2% při průvozu. Chrysobull Virpinský zpomíná *mostninu* a *brodninu*, kteráž 1378 slove po řecku *diavato* (*διαβατιών*). Také na trzích (na *forosěch*) vybírán poplatek.

Jiný důchod byl z pokut soudních (globy). Kdo porušil držebnost kláštera, ten za Konstantina cáře platil šest perper, a úředník, který soudil proti privilegiím klášterským, zaplatil pokutu několika zlatic, obě v *dimosiju* (*δημόσιον* *fiscus*).

19. Mince. O mincích bulharských nejširší zprávu poskytuje smlouva cáře Alexandra s Benátčany 1352 ⁸⁵⁾. Nejvyšší peníz byla *perpera* (*πένταρχος*), zlatá mince, vážící 16²/₃ karátův ⁸⁶⁾. *Zlatica* v listině Virpinské je asi totéž. Obyčejný stříbrný peníz slul *groš*; dělil se na šest *asper*. Na perper přišlo 6 grošův i 5 asper. Nad to nalezly se mince měděné, často vypouklé. Z doby před 1018 neznáme ani jednu nepochybnou minci. Penize cárův Trnovských kovány jsou dle vzorův byzantinských, kromě Michaila Asěna, jenž napodobil benátské kusy, užívaje i nápisu latinského (Michael Asenus imperator); též Sracimir Bdynský vzorův benátských se držel. Nápis byvají čisti nesnadné pro divně splítané monogramy.

⁸⁵⁾ Ljubić Monum. III. 247.

⁸⁶⁾ O srbské perperě Č. Mijatović ve článku Финанција српскога краљевства (Glasnik 25, 198—207) doličuje, že byla jen peníz počítací; nebyť se potud žádný zlatý peníz starosrbský vyskytl. První srbské zlaté mince, počtem čtyry, cáře Dušana přinešeny v září 1874 z Prizrenu do Bělehradu, kdež sem je viděl u metropolity a u Dra Janka Šafařika. Letos čtyry zlaté mince (Milutina, Dušana, Vukašina a Lazara) popsal Stojan Novaković v Bělehradské „Otažbině“ 1875.

V celku jsou peníze bulharské posud velmi nedostatečně známy. Záhřebský professor Ljubić ve své jihoslovanské numismatice popsal 224 kusův, kromě 12 měděných vše od stříbra; zlatá nevyskytla se ani jedna. A v tomto ne nemalém počtu jen osm cárův zastoupeno; peníze dvanácti panovníkův, a to dosti dlouho vládnuvších, jako Kalojana, Konstantina, Alexandra, posud nikde se nezjevily. Arci v Bulharsku samém ještě nikdo mince slovanské nesbíral a i sbírky západoevropejské leccos neznámého. v sobě kryjí ⁸⁷⁾.

20. Rolnictví a pastýřství. O vzdělávání země dosti zpráv podávají nehojné listiny, které se dochovaly. Vyčítajíť se v nich „*stasi* (στάσις majetek) i *priležania*“ klášterův a popisují se jich *meždy* (meze) čili *sinory* (σινόρος, podnes blh. sanar).

Vesnice jako v Srbsku slove *selo* neb *selište*. *Zaselky* jsou rozptýlené domky za vsí. U řek a potokův stály *mliny*, *vode-nice* (mlýny vodou hnané), *žrnky* čili *města žrnčana* (μυλὼν pistrinum, stoupy). Slovo *katun*, ze srbských památek dobře povědomé, vyskytuje se v listině Virpinské; znamená bydliště horských pastýřův (*salaš*). Podnes v Balkáně u Kotle je ves Katuništa. V řečtině středověké *κατοῦρα* značí zavazadla, stan, tábor, dům ⁸⁸⁾.

Úrodnost země byla preveliká. Rozkošný rozkvět doliny Srědecké nadšenými slovy slaví i Řek Niketas i Turek Seadeddin. Ok. 1308 cár Švėtšlav houfným dovážením obilí Cařihrad z hladu vysvobodil. Obilí často chováno v jamách. L. 1189 křižáci našli obilí zakopané u Plovdiva; podobné zásoby prosa v obrovských hrncích nedávno odkryty v ssutinách starých hradův ⁸⁹⁾.

Pole slove *niva* neb *nivie*. Zahrady nazývají se v památkách buď po slovansku *gradina*, jako i podnes, buď *vrăt* a

⁸⁷⁾ Sime Ljubić, Opis jugoslavenskih novaca. Zagreb 1875; na tab. I—III. 60 bulharských krásně vyobrazeno, Asěna I., Petra, Asěna II., Michaila Asěna, Švėtšlava, Michaila Šišmaniće, Sracimira a Šišmana. Srov. též Dra J. Šafaříka srb. numismatiku, Glasnik III. tab. 8.

⁸⁸⁾ *Katoúra* supellex, impedimenta, sarcinae militares, tentoria, castra, interdum domus. *Katovrotóριον* locus castrorum, castra, domicilium, locus, in quo quis habitat. *Katóvurma* domicilium. Du Cange, Gloss. mediae graec. Arbanas. katunt město, neb ves.

⁸⁹⁾ Zachariev 63.

vrstograd, buď (jako v Srbsku) po řecku *perivoly* (τὰ περιβόλια) a *kipurie* (κηπούριον). Ovocné stromovní zpomíná se dvakráte, v listině Virpinské *črešoveny* (třešně) a 1347 *orešie*. *Vinogrady* či *lozie* (loza réva) Srbův a Bulharův původ mají z rozsáhlých vinohradův římských. Louky nazývány *livady* (λιβάδιον), jako posud u všech Slovanův poloostrovních, aneb *sěnokosi*. *Pašišta* (pastviny) dělí se na *lětovišta* a *zimovišta*; letní jsou na horách, zimní v dolinách. V ohromných stádech skotu, ovcí, koz, vepřů bylo náramné bohatství. Za středověku také více koní pěstováno než nyní, hlavně k potřebám válečným; srbským klášterům Vlachové pásali na sta kobyly. Lesy ohrazené se u středověkých Slovanův poloostrovních nazývaly *zaběly*. *Braništa* v listině 1347, slovo u Bulharův posud obvyklé, jsou lesy, kde se dříví seče a uhlí pálí.

21. Obchod. O bohatství starého Bulharska praví starý chronista turecký ⁹⁰⁾: „Říše Šišmanova měla největší počet obyvatelstva; medu, másla, dobytka i jiných k životu lidskému potřebných věcí nesmírné množství k sousedním národům vyváženo, avšak nicméně krajina sama týmiž věcmi k vlastní potřebě znamenitě oplývala“.

Kupci cizí, Dubrovčané, Benátčané a Janované, u Bulharův jako u jiných Slovanův sluli *hosté*: „ljubovnym vsevěrnym gostem carstva mī“. Nejčteněji z cizincův zemi navštěvovali Dubrovčané, kteří znamenitě moci a majetností nabyli v sousedním Srbsku a v Bosně; v Bulharsku velikých práv dostali od Jana Asěna II. a syna jeho Michaila Asěna; ani „kumerk“ neplatili. Slovanští Dubrovčané, pak Benátčané, kteří sice v přátelských poměrech byli k cářům Světslavu a Alexandrovi, ale v celku do Bulhar méně chodili, než do Byzancie a do Srbska, potom Janované, pánové na Krymu a Černomoří, v předních městech mívali své *logie* a kostely, jsouce vesměs katolíci. Tam bydleli s manželkami a souložnicemi svými i s dětmi a otroky ⁹¹⁾. Právními zástupci cizích kupcův byli *kon-sulové*, ježto zároveň soudili o vnitřních jejich sporech. Be-

⁹⁰⁾ Leunclavins, Hist. Turch. 268.

⁹¹⁾ Cum uxoris et concubinis et liberis ipsorum etiam naturalibus 1387 v smlouvě Ivanka s Janovany. Na souložnice latinských a německých kupcův v Bosně stěžováno 1373 (Rad VIII. 134).

nátský konsul sídlil ve Varně, Janovští v městech přímorských⁹²⁾.

Co do práv cizích kupcův, Benátčané i Janované sobě vymínili, aby syn nebyl trestán za vinného otce ani naopak. Zemřel-li Dubrovčan v zemích cáře bulharského sám bez družiny, ať si s závětem nebo bez závětu, vždy věci jeho od úřadův chráněny i vydány poslu knížete Dubrovnického. Podobně se dalo, když zemřel Benátčan. Janované dle smlouvy s Ivanem, mimo čas hladu, jakékoliv zboží vyvážeti směli; zlato, stříbro, pravé perly a šperky (*perlae veraces et jocalia*) byly osvobozeny od cla; v případě vypovězení války kupci Janovští zboží své za měsíc, sůl a lodě za šest měsícův ze země svobodně směli vyvézt.

O domácích kupcích jsou dvě zprávy. V smlouvě Michaila Asěna s Dubrovčany (1253) určeno, že kupci bulharští přicházeti smějí do města Dubrovníka, neplatíce cla nižádného ni v bráně, ni na mostě, ni na brodě, a že smějí v městě i kupovati i prodávati, co jim libo, a vyvážeti že smějí vše, zlato, stříbro, roucha, zlaté tkaniny (zlatne postave) a cokoli jiného kromě pšenice, tu jen s povolením knížete. A v chrysobullu Rylském (1378) lidem klášterským dává se právo, že smějí choditi za obchodem po celé říši „svobodno i ničím zabavljemi“.

Obchod v Srbsku i v Bulharsku hlavně podporovaly výroční trhy, *panagiry* (*πανηγυρις*), o nichž pohříchu málo se ví. I o mírách a váhách nemnoho víme. V legendě o sv. Michailu z Potuky zpominá se všem Slovanům známý *lakst* (loket) a *sažn*. Řecké *σταδιον* (hon) Bulhaři překládali *πρῖπριστη*.

22. Cesty. Cesty a silnice (*pat* neb *drom*, *δρόμος*) na poloostrově za středověku na mnoze tytéž byly, jako za Římanův a za našich dnův. Nejlépe se jezdilo za Římanův a v XVI. stol. za Turkův; teprvé železnicemi za našich dnův nastává trvalý obrat k lepšímu. O středověkých cestách leccos zvidáme dle směru všelikých pochodův. Hlavní dráha od nepaměti šla z Cařihradu přes Drinopol, Plovdiv, Srědec a Niš do Bělehradu. Nejdůležitějším prosmykem balkánským za středověku bývala,

⁹²⁾ O středověkém obchodě na poloostrově viz Čedomila Mijatoviće znamenité studie o historii srb. obchodu, *Glasnik sv.* 23, 27, 28.

zdá se, Železná Vrata (Demirkapu) u Šlivna. O rychlosti přepravy svědčí, že cíř Alexander 1333 za pět dní s vojskem přišel z Trnova do Rosokastra. Z Cařihradu do Plovdiva jezdilo se 9 dní i v XIII. i v XVII. věku ⁹³⁾. Zboží přenášelo se nejvíce na soumarech, na koních; slovo *karvan* (karavana) již 1398 čteme v Dubrovnických listinách.

23. Plavba. O plavbě na dolním Dunaji nevíme téměř ničeho. Letopisy ruské vypravují, že 1159 dobrodruh Ivan Berladník s Pečeněhy zloupil dvě *kubary* (κουβαριον dlouhá loď) na Dunaji, mnoho zboží v nich sebral a velikou škodu učinil „rybolovom Galičským“ (Galac). A 1341 Kantakuzen hrozil cíři Alexandrovi, že vyhnaného Šišmana II. s trierami pošle po Dunaji do nespokojeného Bdynu ⁹⁴⁾.

24. Vojenství. Vojsko bulharské sestávalo z dvojího živlu, z čet boljarův, kteří dle velikosti svých statkův poměrný počet mužův stavěti museli, a z žoldnéřův cizozemských, které si najímal cíř.

Co do čísla vojsk, cíř Petr 1189 císaři Fridrichovi proti Byzantincům sliboval pomoc 40.000 Bulharův a Kumánův, kteréžto vojsko by připojením Srbův vzrostlo na 60.000 ⁹⁵⁾. Když Latini oblehli Cařihrad, nabízel jim Kalojan pomoc svou s 100.000 muži. Boril 1208 u Plovdiva měl 33.000 mužův, rozdělených na 36 sborův. U Velbuždu 1330 dle Nikifora bojovalo 12.000 Bulharův a 3000 Tatarův. L. 1333 cíř Alexander u Aitosu stál s 8000 Bulhary a 2000 Tatary. Vůbec bojováno za těch dob s vojsky nevelikými; teprvé Turci začali do pole stavěti massy ohromné.

Cizí žoldnéři bývali buď barbarští kočovníci buď Frankové; onino divokostí a střelami, tyto cvikem válečným k vítězství dopomáhali. Kumany nalézáme u všech Asěnovcův. Tatary u vojáče svém měli Šišman, kníže Bdynský ⁹⁶⁾, a cířové Michail i Alexander. Obojí byli jizdní lukostřelci. Frankové ve službě bulharské vyskytují se za Jana Asěna II. ⁹⁷⁾. Martin,

⁹³⁾ Villehardouin ed. Wailly p. 205 a Hadži Chalfa.

⁹⁴⁾ Ipatijevský letopis. Полное собрание русс. летописей II. Спб. 1843, 83. Stritter II. 856.

⁹⁵⁾ Ansbert 44, 53.

⁹⁶⁾ Daniel 117.

⁹⁷⁾ Hopf (encykl. 85) 253.

velitel 300 obrněných jezdcův ve službě cíře Světlava, již dle jména nepochybně byl Frank⁹⁸⁾. Za XIV. století nalezáme vůbec mnohé kondottieri německé a vlaské s jízdnými pancéřníky u Srbův a Byzantincův.

O vystrojení vojska nemnoho v starých zprávách čteme; nedostatek ten skvěle je nahražen obrazy ve vatikánském rukopise bulharského překladu kroniky Manassovy, jenž psán jest v druhé polovici XIV. věku.⁹⁹⁾ Vojsko, jako za středověku všude, nejvíce bojovalo koňmo. Hlavu chránili přilbicemi přerozmanitých tvarův; nosili buď polokoule nahoře peřím zdobené, buď obyčejné helmy středověké, od temene až po ramena hlavu pokrývající, v tváři otevřené a na krku zavřené, buď čepice kožené aneb špičaté kukly. Pancéře ne všickni měli. Na nohou mívali vysoké boty. Boljaři či knížata na obrazech Manassovy kroniky oděni jsou v dlouhé kožešinami obroubené kabáty, k čemuž se druží hermelínová čepice. Koně opatřeny byly uzdami, sedly a třmeny. Štíty (štít) byly kulaté, buď podlouhlé, nahoře i dole ostře zakončené. K boji z dálky užíváno střel (strěla), kteréž jezdci v podlouhlém toulci (tul) měli po boku. Zajímavo jest, co píše franský chronista Henri de Valenciennes o bitvě u Plovdiva 1208, že Bulhaři tam měli kopí zelená s dlouhými železy českými.¹⁰⁰⁾ Z blízka potýkali se meči. Znamení dávány troubami (traba), dlouhými a rovnými.

Žeby v smrtelném boji Bulharův s Turky v bitvách a z hradeb městských hřměla děla, velice pochybují. První dělo na poloostrově, kolik známo, zpomíná se 1383. Tehdá Benátčané Tvrdkovi králi bosenskému prodali galéru a z obzvláštní lásky spolu s ní co velikou vzácnost jeden *falconus*.¹⁰¹⁾

Obléhací stroje často se zmiňují. Stavbě jejich se Bulhaři naučili od Byzantincův, u nichž ještě starořímské umění váleč-

⁹⁸⁾ Kantakuzenos u Strittera 813.

⁹⁹⁾ Několik obrazův odtud viz u Čertkova, Описание войны великого князя Святослава Игоревича противъ Болгаръ и Грековъ. Москва 1843. Bohužel se mi nepoštěstilo, viděti exemplář s obrazy dle originálu kolorovanými.

¹⁰⁰⁾ Ve vydání Villehardouina a Valenciennes od Wailly (Paříž 1872) 323: „uns glaives à uns lons fiers de Bohaigne“, což vydavatel překládá: „des lances vertes avec de longs fers de Bohême.“

¹⁰¹⁾ Acta archivi Veneti ed. Dr. J. Šafařík I. 211. Ljubici, Monumenta IV. 195.

nické zachováno a pěstováno. Když boljar Strěz 1199 v Prosěku povstal, řecký jeden stavitel strojův z císařské služby k němu utekl, poněvadž mu Byzantinci dávno plat byli dlužni. Když pak Prosěk od císařského vojska byl oblehán, tu z hradu deštěm kamenův a střel Řekům množství lidí pobito. Znamenitou umělost v zařizování prakův a bořících strojův měl cár Kalojan.¹⁰²⁾ Dobýváje 1201 Varny, hradeb se zmocnil zvláštním strojem, jenž dole příkop vyplnil, nahoře k cimbuří dosáhl. Při obležení Didymotichu Marici odvedl od hradeb, z prakův balvany metal, avšak jakkoli úhly věží oťrásl silou kamenův, při útoku na žebřících zoufalým odporem jest odražen. Na Drinopol 1206 z třiceti prakův ve dne v noci kamení metal, na hradby, věže a na město samé. Po smrti Kalojanově, zdá se, umění toto přišlo v zapomenutí; již Akropolita Bulharům vytýká velikou neumělost v dobývání měst.

Hlavní přesila Bulharův ode dávna byla v horské guerille. Tisíce Byzantincův zhynulo v soutěskách Balkánu, Srředné gory a Rhodopy, kde mimo nadání střelami a balvany z hůry potření a zbití bývali. Ale i v boji v širém poli Bulhar nebyl neumělý. O válčení jejich za Asěna I. a Petra zaznamenal současník Niketas, že Bulhaři a Kumani zprvu chvíli střely metali a kopím bojovali, ale pak náhle útok obrátivše v útěk, nepříteli k pronásledování pohnuli; avšak brzo se zase rychle nazpět vyhrnuli; konečně, když nepřítel opětovaným zdánlivým útekem zemdlel, tasenými ho meči dobili.

Cár Michail v táboře měl koně rychlíky, aby poselství a rozkazy své co nejrychleji rozhlásiti mohl. Křídlo opálené, vodovodi poslané bylo znamením, aby si přispíšil.¹⁰³⁾

Co do práva vojenského nejdůležitější jest, že u pravoslavných národů poloostrova, u Byzantincův, Srbův a Bulharův ode dávna v platnosti byl zákon, bojovali-li jedni proti druhým, že z nepříteli pro společnou viru jen kořist brána býti smí, lidé však ani do otroctví vlečení, ani krom bitvy zabíjení býti nemají. Jan Asěn H. po bitvě u Klokotnice (1230) sprosté vojiny všecky propustil. L. 1306 Vojslav, bratr Smilcův, poraziv cáře Světslava v šarvátce na řece Skafidě, „dle

¹⁰²⁾ Niketas u Strittera II. 704, 711.

¹⁰³⁾ Πτερόν πυρὶ περιπελεγμένον. Stritter II. 832.

domácího obyčeje“ zajaté kromě boljarův ihned pustil. Dle svědectví Kantakuzenova Srbové po bitvě u Velbuždu (1330) veškeré zajaté Bulhary propustili, neboť byli nejen souvěrci, ale i soukmenovci; jen boljary si podrželi.¹⁰⁴⁾ Jinak se arci nakládalo se nekřtěnými Kumany, Tatary atd.

Války řecko-bulharské ukrutně vedeny. „Bulharská kořist“ (*Μυσών λεία*) počkadle se stala u Byzantincův. Hrděného plenění bulharských krajín hojně příklady najdeš u každého letopisce Cařihradského. Byzantinci obilí na poli a v stodolách spalovali, zahrady ničili, vesnice pustošili, stáda odháněli, a zemi daleko široko v pustinu obraceli. Bulhaři a jejich spojenci jim to, zvláště za Kalojana, vrchovatou měrou zpláceli.

Z vojevůdcův bulharských jediná osoba jasněji vyniká — *Ivan Rus*, „muž odhodlaný a v umění velitelském velice zběhlý.“ L. 1323 byl velitelem v Plovdivě, maje 1000 jezdcův Bulharův a „Alanův“ (Tatarův?) a 2000 obrněných pěších. Podvojvodové mu byli Alani Itilis i Temir a Uher Inas. Když cár Jiří Terterij II. náhle s světa sešel a v Bulharsku nastalo bezvládí, císař Andronik Mladší a spojenec jeho kníže Vojslav oblehli Plovdiv (1323). Čtyři měsíce hájil se proti nim Ivan. Němec jeden, znamenitý stavitel oblehacích strojův, Byzantincům vystavěl dům dřevěný na 15 kolech, dostatečný pro 100 zbrojnošův; z něho vypínala se věž o pěti patrech, každé pro osm střelcův s samostřílou. Za hláholu trub věž se hnula a veškeré vojsko postupovalo k hradbám. Již stála u hradeb, již se z ní suly střely na přehající obránce — tu vjela na starou cisternu, trámy pokrytou a trávou zarostlou, i s rachotem se probořila. Řekové na to odtáhli. L. 1328 Ivan s 3000 jezdci vykonati měl cáře Michaila plán na Cařihrad; nezdarem toho pokusu nebyl vinen on. L. 1333 po vítězství Alexandrově u Rosokastra šel co vyslanec k poraženému Andronikovi sjednat mír.¹⁰⁵⁾

25. Život a povaha lidu. Bojovnost obzvláštním je rysem povahy starobulharské, jenž nyní staletým nátiskem téměř nadobro zmizel. Nejen doma, ale i v cizích službách bojovali Bulhaři, u Byzantincův v Evropě i Asii proti Seldžukům a

¹⁰⁴⁾ O tomto obyčeji viz Byzantince u Strittera II. 725, 757, 805, 815, 839. Kantakuzenos I. II. cap. 21: Οὐ γὰρ ἔχουσιν αὐτοῖς ἀλλήλους ἀνδραποδίζειν ὄντας ὁμοφύλους.

¹⁰⁵⁾ Kantakuzenos u Strittera II. 815, 819, 829, 849.

Frankům, u Frankův v Heřadě, u Neapolcův atd.¹⁰⁶⁾ Za neustálých válek přirozeno jest, že se povaha nezjemňovala. Několikrátě čteme o ukrutném trestu oalepení, kterýž u Byzantincův tak velice byl zobečněl.¹⁰⁷⁾

O starém kroji málo víme. Avšak s jistotou lze předpokládati, že mnohé nynější vesnické kroje nezměněny trvají od tisíciletí. Nejstarší vědomost o kroji bulharském nabýváme z jedné miniatury v řeckém menologiu, kteréž napsáno k rozkazu císaře Vasila II. (976—1025 ¹⁰⁸⁾). Z tří Bulharův tam vyobrazených dva bezvousí jsou, jeden má úplný vous. Osoba na levo stojící na hlavě má čepici s kožešinovou obrubou; oděna jest v krzno s přiléhajícími rukávy, ješto na hrdle a na dolejších podolku kožešinou lemováno a na prsou osmi stužkami přepnuto; na nohou má těsné spodky. Stužky takové vyskytují se též na starožitných obrazech Rusův a Jihoslovanův¹⁰⁹⁾ a a podnes se spatřují na národním kroji Chorvatův, Polákův a na našich českých čamarách. Z pásu mu v pochvě visí malý nožík či dýka, jakou posud všichni Slované poloostrovní na pás přivěšují. Osoba na pravo má krzno podobnými stužkami přepnuté a květinami ozdobené, z nichž každá leží u prostřed dvou velikých koncentrických kruhův; kruhy ty jsou takové velikosti, že dva k vyplnění celého místa od hrdla k pásu vystačují; i na rukávech nechybí. Osoba třetí, stojící u prostřed, oblečena jest v krzno, poseté kvítky šestilistnými. Všickni tři mužové v rukou rovné meče drží.

Co do vousu, u cářův na mincích a pečetech a u lidu na obrazech Manassovy kroniky na mnoze jest dlouhý vous; nynější obyčej, kde kromě popův veškeré obyvatelstvo poloostrova jen kníry nosí, zaveden teprvé za Turkův. L. 1326 Nikiforos

¹⁰⁶⁾ L. 1304 Guido II. franský vévoda Athénský s 900 rytíři a 6000 jezdci *Bulhary* a *Vlachy* (Cincary) táhl do Epiru. Hopf (85) 365. I Guido de la Trémoille, pán Chalandritze na Morei (1282—1285) měl bulh. žoldnéře. Ib. 319.

¹⁰⁷⁾ Jan Ašén II. oalepiti dal Theodora Epirského, despot Eltimir játeho Radoslava. V Orientu oalepováno buď propíchnutím pupilly žhavou jehlou, buď přiblížením žhavé desky k očím. Při druhém způsobu mnozí opět zraku nabyli, jako srbský král Štěpán Děčanský.

¹⁰⁸⁾ *Menologium Graecorum jussu Basilii imperatoris olim editum. Studio et opera Annibalis Tit. S. Clementis Presbyteri Card. Albani. Pars II. Urbini 1727 p. 132 ad 22 Jan.*

¹⁰⁹⁾ Viz Wocel, *Pravěk země české*, 545.

Gregoras viděl u Strumice v lese krajištníky Bulhary v černém oděvu z koží a vlny, sudlicemi a sekýrami ozbrojení. Vyobrazení rodin boljarských v nádherných oděvech leckde trouchnivější na stěnách zpustlých kostelův, a zdá se, že dříve vblednou, nežli je nějaký archaeolog důkladně prohlédne a okreslí.

Co do zábav lidu, o pouti na Trnovskou Svetu goru jinde zmínka byla (str. 219). Nikiforos s hradu Strumického na den letničný viděl tance mladíkův a panen, cestou pak zpívati slyšel písně o starých junácích. Písně tisícové zpívaly se tak jako nyní a při bojovnosti národa a častých válkách zajisté zpěvy junácké v plném byly květu; nyní z nich jen bídné trosky máme.¹¹⁰⁾ Mythologických obyčejův a pověr nesčíslné bylo množství. Mnoho nošeno amuletův. Cár Michail 1328 řeckému vyslanci daroval prostý kovový kříž, který slaven byl u Bulharův pro zázraky, které ještě za otce jeho Šišmana, knížete Bdynského, působil. V starých rukopisech na posledních listech neb na deskách mezi lecjakými starými zápisy často bývají říkadla a slova divotvorná.¹¹¹⁾

O stravě starých Bulharův jedna je zpráva, kterou bychom nechtěli minouti. L. 1323 císař Andronik táhl z Plovdiva k Slivnu na cáře Michaila. Despotu Vojslav měl se doma ozbrojit a s lidem svým k němu přitřhnouti. Tu zvěstováno, že Vojslav zemřel. Dvěma posílům na zvědy vyslaným nevěřeno, až třetí, jenž byl Řek, tvrdil, že s výšin spatřil pohřební průvod despotův, an se bral na hrad Kopsis. Andronik nechal pochodu a obrátil se do Drinopole. Po osmi dnech přijde list, že spojenec Vojslav žije. Najedl se hub i dostal veliké bolení; ospalost po tři dni tak jej schvátla, že pokládán za mrtvého. Avšak přátelé všelikými léky přivedli ho zase k smyslům.¹¹²⁾

V Bulharsku, jako i ve všech pravoslavných státech za středověku léta počítána od stvoření světa, které se kladlo na

¹¹⁰⁾ K dějinám jihoslov. poesie není nezajímavo, že v jedné srbské listině 1353 jmenují se v kraji nad Pčinou v Makedonii lidé Prede *svirac* (svírka pískala) a Chrusc *slěpac* (zpěvák písní epických). Акты русскаго на Асонтъ монастыря, Kyjev 1873, 365.

¹¹¹⁾ Srezněvský Древние пом. юсанаго письма 60. zařikání na užtknutí zmije v rkp. XIII. stol.

¹¹²⁾ Kantakuzenos ed. Bonn. I. 177.

l. 5508 před Kr. Počátek roku byl den 1 září. Od obyčejě toho ustupovati se počalo teprvé v XVII. věku.

O umění starobulharském téměř ničeho nevíme, kdežto o starosrbském dosti mnoho na světlo je vynešeno. Stavby kostelní a hradní v Bulharsku daleko méně jsou zachovány, než v Srbsku. Umění malířské pěstováno v klášteřích. Pěkné svědectví o něm vydávají miniatury v Manassově kronice. Ruský cestovatel Grigorovič, jenž mnoho ikon starobulharských spatřil na Athoně, v západní Makedonii a v Trnovsku, tvrdí, že malby bulharské liší se od řeckých okrouhlostí rysův a jakýms mírným lidumilným výrazem. —

Tot jest souhrn zpráv, kterých jsme se dopátrati mohli o životě starobulharském za dob círství Trnovského (1186—1398). Více jich jest, nežli by se očekávalo; časem bohdá počet jich se rozmnoží, a zlomkovitost a nejasnost pomine. Všude pozorovati styk domácího živlu staroslovanského s cizím živlem byzantinským. Tak bylo nejen u Bulharův, ale i u Srbův; jeť mezi oběma národy přemnoho příbuzného v středověkém jich vývoji, podobně jako mezi Čechy a Poláky. Ovšem byzantinismus v Bulharsku mnohem pevněji se zakořenil, nežli ve vzdálenějším Srbsku; ale přes to všechno staré Bulharsko, jak jsme viděli, dosti má do sebe původního a zvláštního.

HLAVA XXVI.

LITERATURA STAROBULHARSKA.

Konstantin (Kyrill) a Method. Starobulharština a staroslovanština. Kyrillice a hlaholice. Sedmipočetni. Věk cíře Symeona. Bogomilové, apokryfy a pohádky řecko-orientalské. Literatura druhého círství. Škola Euthymiova.

Slovené v Panonii, Dakii a Bulhařích osedlí první všech Slovanův jazyk svůj písmem vyjadřovati a knihy v něm spisovati začali. Jejich literatura základem se stala literaturám, Rusův, Srbův a Chorvatův, a veliký měla na ně vliv. I podnes, když i vandalstvím i nedbalstvím na sta rukopisův jest zahubeno, podivením nás naplňuje hojnost kněh staroslovanských, všestranná pilnost spisovatelův a překladatelův i znamenitá bohatost a dokonalost velebného jazyka a slohu po řecku vytríbeného. Ale jakkoli srdce filologovo na nivách těchto zaplesá, historik, hledě k obsahu památek zachovaných, při veškeré výbornosti jazyka, obratnosti slohu a hojnosti kněh neubrání se myšlenek truchlivých. Literatura bohatá věru, ale jak málo v ní ducha živého, tvůrčího, původního a skutečně národního! Onať nejen že vzdělala se dle vzorův byzantinských, ale stala se kopií ztuhlého i nepřirozeného písemnictva Byzantincův. A tím zkázu brala na duchu, ano, v posledních stoletích i na jazyku. Nad to z největší části byla majetkem jen jedné třídy národa, majetkem duchovenstva. Bulhaři ovšem měli i tak řečenou literaturu lidu, totiž pohádky náboženské a světské, a sice velmi bohatou a nad to velmi důležitou, poněvadž se od nich šířila i k ostatním Slovanům, zvláště k Srbům a k Rusům ;

ale i zde málo původního, — téměř vše přepřestováno z hojných apokryfův a povídek Řekův anebo řeckým prostřednictvím ze vzdálených literatur Arabův a Indův. Dílo básnické z posavadních pokladův rukopisných nevynořilo se ani jedno, ano, zdá se, že poesie národní na písemnictví vlivu neměla ¹⁾).

I. Počátky literatury. Nejstarší plody duševní, totiž písně, přísloví, pravidla právníká, pohádky, pověsti, u Slovanův, jakož i všude jinde, nebyvaly písmem zaznamenávány, ale po staletí i tisíciletí ústně přechovávány, majetkem jsouce všeho lidu. Ale bylo i znakův jakýchsi. Píšet mnich Chrabr: „Pržde ubo Slověne neiměchą knig (písmen), na črtami i rězami čstěchą i gataachą, pogani sąšte“. Črty a řezy sloužily snad jen k účelům náboženským; kněh jimi jistě nepsáno. Řezy upomínají nás na vruby do holí vřezávané, primitivní to účty v Uhrách (rováš), v Čechách (na vrub), v Bulharsku (rěbuš) a jinde. Přijavše křesťanství, Slované dle svědectví Chrabrova neuměle psáti začali písmeny latinskými a řeckými, a tak činili po mnohá leta.

Nejdřevnější památka bulharská je onen polo slovanský polo bulharský seznam křížat bulharských do 765 (str. 103), Nyní psán je kyrillsky. Jakými znaky před sestavením kyrillice byl zaznamenán, neví se; snad užito písma řeckého, k čemuž by i svědectví Chrabrovo poukazovalo.

¹⁾ Sbírky rukopisův staroslovanských roztroušeny jsou po veškeré téměř Evropě. V zemích bulharských přemnoho památek se chová po kostelích a klášterech, pak v čítalištích a v rukou soukromých. Rukopisy kl. Rylského popsal Grigorovič Ouepa 187 a V. Čolakov v Българ. книжници 1859, 688—692. Bibliothéky klášterův na Athoně ohledali Grigorovič a Bulhar K. P. Dmitrijev-Petkovič. Mnohé rukopisy chovají kláštery v Rumunsku a na Frušké hoře. Znameníť počet nalezá se v knihovnách v Srbském Bělehradě, v Záhřebě, pak v Praze, kde je v museu sbírka Šafaříková, v Berlíně, kde jsou rukopisy Vukovy, a ve Vídni v císařské knihovně. Největší množství nalezá se však v Rusích. Tam se k sbírkám starodávným za našich dnův přidružily památky přinešené od Grigoroviče, Hilferlinga, Porfyria Uspenského a Norova. Nejnověji začato s důkladným prohlídním ruských knihoven a popisováním jich k potřebám filologův, historikův a palaeografův. Jednotlivé rukopisy jsou v Římě, v Paříži, v Anglii atd. — Psány jsou nejvíce na pergameně, s kůže ovčí, telecí neb zaječí někdy dosti hrubě zdělaném. Záhy užíváno však i papíru bavlněného, který již za IX. věku v Orientě se zjevuje (na něm ku př. listiny Jana Asěna II. a Konstantina Asěna.)

Literatura staroslovanská počíná se vystoupením prvučitelův slovanských Konstantina (Kyrilla) a Methodia.

2. Jazyk staroslovanský. Jazyk, kterýmž bratři Solunští přetlumčili svaté knihy, původně slul *jęзыкъ словѣнскъ*. Ale kterému národu slovanskému přísluší, to během tolika století záhy upadlo v zapomenutí. Když před sto léty začato jazyky slovanské vědecky probíráti, veliká o té věci mezi učenými nastala neshoda. Boj podnes ještě dobojován není.

Na počátku našeho století jazyk Kyrillův od každého jinam přisuzován. Přičítali jej Rusům, Srbům, Bulharům, Slovincům, Moravanům, ba i Slovákům. Vyskytlo se i domnění, že by matkou byl všech dnešních jazykův slovanských. *Dobrovský* (1823) vyhlásil jej za „starý ještě nesmíšený srbako-bulharsko-makedonský dialekt“. *Kopitar* (1822) tvrdil, že na jihu od Dunaje bydleli *Slověné*, národ veliký, jenž prý příchodem Srbův a Chorvatův rozdělen na dvě, na Slověny pannonské a bulharské. Písmo svaté přeloženo na jazyk *Pannoncův*, jejichž potomci jsou prý dnešní *Slovinci*; ti prý plné právo mají hlásiti se k jazyku staroslovanskému jakožto k řeči praotcův svých.

Nejdůležitější u věci té jest mínění obou nejznamenitějších znatelův jazykův slovanských, P. J. Šafaříka a Miklošiče.

Šafařík v *Starožitnostech* (1837) tvrdil, že bratři Solunští psali *bulharštinou*, jazykem, jemuž doma v Soluně se naučili a jehož užívali i Slované ve východních Uhrách usedlí, kdežto v Pannonii tou dobou panovalo nářečí dnešnímu českoslovanskému veskrze podobné. Nynější ochrnulost nářečí bulharského teprvé prý se začala po pádu staré říše (1019) a po změtení Slovanův s Rumuny, Arbanasy a Řeky; konečně dozněla za podmanění tureckého²⁾. Mínění toto Šafařík stručně znovu vyslovil 1842 v *Národopise*³⁾: „V kvetoucí době starého bulharského círství, před přijitím Maďarův, Plavcův a Pečencův do Sedmihradska a Pannonie, panovala jedna a táž řeč slovanská ve všech vlastech k círství tomu náležících, totiž mimo země *jihodunajské*, v nichž podnes trvá, též v *severodunajských*, nyní Valachy a Maďary zalidněných, jmenovitě ve *Valachii*,

²⁾ Šafařík, Sebr. spisův II. 502, 504, 505; srov. 204.

³⁾ Šafařík, Slovanský národopis. V Praze 1842, 33.

Sedmíhradsku a ve dnešních Uhřích od Dunaje po Pešt, Jager a dále k Tatrám a vedle Tater až ku pramenům Tisay. Řeč ta, soudě podle památek v překladu písem svatých a v bohoslužebných knihách Slovanův řecké církve zachovaných, byla s nynějším, ovšem již velice zkaženým nářečím *bulharským* stejného rodu a rázu⁴.

L. 1858 toto své mínění poněkud proměnil, řka, že překlad písem svatých, vypracován byv v panství Kocelově na březích jezera Blatenského od domorodcův, zobrazuje jazyk krajiny tamní, jazyk *Slovanův pannonských*, jenž prý přechod tvořil od přísně bulharského k slovinskému. Za hranici pravé bulharštiny i tehdá nepřestával pokládati Dunaj od ústí Drávy až k Pešti⁵). Jazyk sám obecně nazýval *staroslovanským*; jen v Národopise užívá názvu „nářečí církevní čili cyrillské“; jedinékrát jen jmenuje jej tam *starobulharským*⁶).

Miklošič prvotně přidržoval se učitele svého Kopitara a nynější slovinčině připisoval čest bezprostředního potomství po starém jazyku Slovanův. Náhled ten potkal se všude s největším odporem. Ani název jeho „altslovenische Sprache“ (lingua palaeoslovenica), jakkoli u věci samé správný, vůbec se neujal. Loňského roku (1874) Miklošič uveřejnil spis, pro osvětlení této otázky na nejvýš důležitý⁷). V něm doličuje, že jazyk „slověnský“ je *jazyk pannonských Slovanův okolo polovice IX. století*. Že jazyk Kyrillův nebyl bulharštinou, na to vede důkazy filologické i historické. Golubinský prý ukázal, že apoštolové Solunští v říši Borisově nepůsobili. Nad to „bulharština, která by se staroslovanštinou se shodovala, ustupuje před námi jako fata morgana, byť bychom jakkoli daleko do minulosti za ní se honili“. Již v jednom rukopise XI. věku jsou znaky pro nosovky zmatečně kladeny, neboť na poloostrově nikdy prý nevyslovovány co nosovky, ale vždy co polohláska *ъ*. Za IX. století bulharská a pannonská slovenština byly prý jazyky rozdílné. Ve shodě s náhledy těmi Miklošič

⁴) Šafařík, Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. Prag 1858, 31, 32, 45.

⁵) Název starobulharský již proto se nehodí, jelikož vlastně a pravě tak slouží může jen jazyk Bulharův neslovanských (viz str. 109).

⁶) Miklosich, Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen. Wien, Braumüller 1874.

skrovný počet památek, které prosty jsou všeliké stopy dnešních jazykův (bulharského, ruského, srbského aneb chorvatského), nazývá Miklošič památkami *pannonskými*.

Rozpor mezi Miklošičem a Šafaříkem krátce na tomto se zavírá. Miklošič za vlast staroslovanštiny klade dřevní Dakii (Sedmibrady a Valachii) a Uhry po obou stranách Dunaje; Slované tamní vyhynuli, nematné jazyka svého stopy zanechavše v rumunštině a maďarštině; Slované poloostrovní (dnešní Bulhaři) ode dávna jazykem pryč od nich valně se lišili. Šafařík za vlast Slovanův měl nejen starou Dakii a východní Uhry, ale i poloostrov balkánský, pokud je nyní bulharský; Pannonii (Uhry západní) teprve později přibral. Není pochyby, že nejnovějším pronešením Miklošičovým spor značně k rozhodnutí přiblížen jest; ale konečná shoda tím posud docílena není ⁷⁾.

Konstantin a Method pismo sv. překládali v Pannonii. Rozumí se, že práci tak velikou nepodnikali sami, nýbrž s pomocníky, a sice rodilými Slovany pannonskými. Domníváme se, že mluva Slovanův pannonských i dáckých daleko bližší byla mluvy Slovanův poloostrovních, nežli Miklošič za to má, a že apoštolové Solunští, znajíce slovančinu z domova, v Pannonii přivykatí museli ne novému jazyku, ale leda novému nářečí (str. 65). Památky psané u Bulharův jsou pravým staroslovanským daleko bližší nežli srbské, chorvatské a ruské. Stopy nosovek na poloostrově nejen za středověku, ale v západní Makedonii i také nyní hojně se vyskytají ⁸⁾, čímž se ovšem jeden z předních důvodův Miklošičova pannonismu značně rozvíklává. Nad to nesmíme zapomínati, že Slované poloostrovní původem svým jsou přistěhovalci z Dakie a tudíž potomci lidu, jež i Miklošič za Slovány uznává.

3. Kyrillice a hlaholice. Ne mnohem snadnější, než otázka o jazyku, je otázka o písmě, které Konstantin vynalezl. Psánť jazyk starobulharský od pradávna písmem dvojím, z nichž jedno nyní slove *kyrilské*, druhé *hlaholské*. Kyrillice ujala se po veškerém pravoslavném Slovanstvu; hlaholice uchovala se jen v Chorvatsku, ač prvé dobře povědoma byla po celém Slovan-

⁷⁾ Daničić *Двоа словенских језика* (otisk z Vidovdanu), Bělehrad 1874, přistoupil k myšlence Miklošičově. Odchylně soudí posuzovatel v Čas. Česk. Museum 1875, str. 113.

⁸⁾ Kónst. Jireček, Starobulharské nosovky. Čas. čes. musea 1875, 325.

stvu. Které z těch dvou písem je Konstantinovo? A jak vzniklo druhé? Otázky tyto přemnoho přetřásány, avšak podnes rozřešeny nejsou.

Hlaholice teprv za našich dnův blíže osvětlena. Dlouho známa byla jediná ta slovesnost hlaholská, která se zachovala v přimorských krajích chorvatských. Již 1785 dokazoval Dobner, že hlaholice starší je nad kyrillici a že hlaholské písmo je vlastní písmo Konstantinovo. Dobrovský však hlaholici prohlásil za výmysl chorvatských kněží z XIII. století. L. 1830 se Kopitarovi od hraběte Cloza dostaly zlomky velmi starého rukopisu hlaholského asi z XI. století, jenž psán ne písmem hranatým, chorvatským, ale oblým — bulharským. Kopitar památku tu vydal a tuhý proti učení Dobrovského položil odpor, říka, že hlaholice je stejného věku a původu s kyrillicí, ač není-li starší. Vysoké stáří hlaholice zjištěno pak znamenitými objevy Grigoroviče a Uspenského na cestách po Makedonii a Bulharsku. Uspenský v klášteře Iverském na Athoně našel dokonce hlaholský podpis jednoho popa z Hierissu na listině z roku 982.

Největší píli temné otázce hlaholské za posledních let života svého věnoval P. J. Šafařík *). Konečný výsledek studií jeho byl ten, že hlaholice je písmo starší, že ona je písmo Konstantinovo; tak řečenou kyrillici že uspořádal Kliment biskup Velický († 916), o němž řecká legenda praví, že „důvtipně vymyslíl jiná znamení písmen, zřetelnější nežli jsou ona, jež vynalezl moudrý Kyrill“. Šafařík doložil, že hlaholice byla písmo nové, že vynálezce její patrně byl znalec písem a jazykův orientalských (znalť Konstantin arabsky, hebrejsky, samaritansky i kozarsky), že hlaholské rukopisy sv. písma obsahují starobylejší tvary jazykové a původnější překlad, a že věkem i rozšířením rovnají se rukopisům kyrillským. Vyskytují se palimpsesty hlaholské, kyrillici nově popsané, ale nikdy palimpsesty naopačné. V nejstarších památkách kyrillských zhusta bývají příměsky hlaholské. Hlaholice je primitivnější, nesnadnější, starší: kyrillice vyvinutější, jasnější, mladší. Pis-

*) P. J. Šafařík, *Pohled na prvověk hlah. písemnictví* (Č. Č. M. 1852. Sebr. spisy III. 199). *Památky hlah. písemnictví*. V Praze 1853. *Glagolitische Fragmente*. Prag 1857. *Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus*. Prag 1858.

mena kyrillská přejata z písma řeckého, ale znaky hlásek řečtině cizích vzaty z hlaholice.

K náhledu Šafaříkově přidali se Grigorovič, Miklošič, Rački a četní jiní. Jen na Rusi potkaly se domněnky tyto s velkým odporem. Zvláště Hilferding, jemuž kyrillice cestou se zdála k sjednocení všeho Slovanstva, ostře proti nim vystoupil. Prof. Srezněvský, vydávaje 1866 sborník památek hlaholských, otázku zůstavil nerozhodnutou, dokládaje, že důkazy Šafaříka, Miklošiče a j. zdají se mu býti právě tak přenáhlenými a nucenými, jako ostrovtipnými a chytře provedenými¹⁰⁾. Avšak 1869 doličoval, že nejstarší rysy kyrillice, srovnáme-li je s nejstarším jejich řeckým originálem, nepatří do IX. stol., jak by se zdálo, ale do VII. neb VIII. stol., a tak že původ kyrillice starší je Kyrilla samého¹¹⁾.

Veliká byla prvotní rozšířenost hlaholice. V Bulharsku, kde dobře známa byla ještě v XIII. století, odkryty památky hlaholské v Ochridě, v Rylském klášteře, v Bojaně u Srědce a na Athoně. V Rusích znali ji, jak Srezněvský ukázal, až do XVI. věku. I v Čechách známa byla ještě za X. století (Pražské zlomky). Po dnešní den uchovala se jen v severní Dalmacii, v chorvatském Přímoří a v Istrii.

4. Překlady Konstantina a Methodia. Konstantin filosof přeložil nedělní evangelia, apostol podobně na čtení nedělní rozdělený, žaltář a některé knihy liturgické, arci vše z textův byzantinských. Buď z nedopatření, buď z neumění pomocníkův jeho, ježto v řečtině dobře se neznali a v písmě zečetli nebyli, vloudily se do převodu omyly, které jsou charakteristickou známkou nejstarších rukopisův¹²⁾; podobně i mnohá řecká slova zůstala nepřeložena¹³⁾.

¹⁰⁾ Srezněvský Древние глаголическіе памятники. Сиб. 1866 s atlasem snímkův. Jen v 100 exemplářích vydáno.

¹¹⁾ A. Kotljarevského Úspěchy slavistiky na Rusi. Č. Č. M. 1874, 26.

¹²⁾ Ku př. Matth. 10, 3 καὶ Ἀεββαῖος Kelevej. Act. 17, 9 Ἀριων πάγον Arievs ledz. Žalt. 131, 16 вѣдѡвѣцѣ m. lovitva (čteno χήρα m. θήρα). — Žalt. 17, 22 въ облацѣхъ аєрнихъ (ἀέρας). Luc. 12, 58 praktor (pozď. sluga) atd. atd. Viz Šafařík, Ursprung des Glag. 12, 29.

¹³⁾ Starších nad XI. věk datovaných rukopisův slovanských není. Řada datovaných evangelíí nedělních počíná se známým kyrillským rukopisem, jenž psán jest 1056 rukou diakona Grigorija pro Josefa Ostromira, posadníka

Kromě těchto překladův z pera Konstantinova pochází rozprava o pravé víře, jedno „slovo“ (řeč) a některé modlitby ¹⁴⁾.

O práci Methodiově máme staré svědectví Jana Exarcha, že spolu s bratrem přeložil 60 „ustavných“ knéh, tedy celý *starý zákon* bez knéh deuterokanonických (Makabejci, Judith atd.). Tyto knihy starozákonní dlouho kolovaly každá o sobě; první sborník biblický sněsti dal 1499 Gennadij arcibiskup Novgorodský ¹⁵⁾. Od Methodia nad to přeložen *nomokanon* (církevní zákonník, viz str. 364) a *paterik* t. j. sbírka krátkých životopisův sv. otcův; kromě toho slovansky vyložil osm řečí bratra svého Konstantina, v nichž křesťanstvo proti učitelům mohamedánským a židovským hájil v Kozarsku.

5. Sedmipočetníci ¹⁶⁾. Po smrti Methodiově (885) žáci jeho, nejvíce rození Pannonci, před nátlaky Němcův z Moravy uprchnouti museli. Uchýlili se do Bulhar, kde v apoštolské své činnosti pokračovali v Makedonii. Památku jejich zasvětila církev bulharská, vyznačivši je spolu s prvoučiteli Solunskými čestným názvem *Svatých sedmipočetných* (οἱ ἑπτὰ ἑταίροι). Jsou to kromě Konstantina a Methoda: *Kliment, Gorazd, Naum, Angelar a Sáva*. V Makedonii podnes plno je zpomínek na ně,

Velikého Novgorodu. Starší a co do jazyka původnější je nedatovaná „Savina kniha“ (Objevil Srezněvský. Viz jeho znamenité *Древние слав. памятники церковного писма*. Спб. 1868, kdež jsou výňatky z 33 nejstarších rkp. kyrillských). Též hlaholský rukopis Assemanův není mladší. (Vyd. F. Rački. Záhřeb 1866). Co do tetroevangelií, máme velmi staré rukopisy hlaholské, z nichž jeden v klášteře Zografském na Athoně pro bezpečnost na řetízku upevněn stál, až jej mniši nedávno postoupili Rusům. Z prastarých textův přepísána jsou též kyrillská dvě evangelia bosenských Bogomilův, kteráž nepochybně obě psána jsou ok. 1404 (Daničić, Starine III.) Z *apoštolův* nejstarší jsou z XII. století, nalezené v Makedonii. *Žaltáře* nejstarší chovají se na Rusi (z XI. věku). V Belogni chová se žaltář psaný v Ravně u Ochridu za cíře Asěna, t. *Jana Asěna II.*, jenž 1230 dobyl Makedonie, a ne za Asěna I., jehož moc nikdy nepřesahovala Vltoš a Rhodopu; psán tedy mezi 1230 a 1241.

¹⁴⁾ *Написаніе о правѣй вѣрѣ* vyd. Srezněvský *Свѣдѣнія и замѣтки о малозвѣстныхъ писмѣхъ*. Спб. 1867; slovo A. Попов *Описаніе рп. Хлудова*. Москва 1872, a Srezněvský v *Izvěst. akad.* VII. 2. 145.

¹⁵⁾ Buslajev *Истор. христіанствѣ церк. слав. и древн. русс. языковъ*. Москва 1861, 174.

¹⁶⁾ Viz o nich Šafaříkův *Rozkvět slov. literatury v Bulharsku*. Sebr. spisů III. 182.

zvláště okolo jezer Ochridského a Prespanského, obrazy, sochy a kostely; ale i jinde, ku př. v Rhodopsku, cestovatel jméno jejich uslyší ¹⁷⁾.

Klimenta Boris poslal do Kutmicivice, t. j. do západní Makedonie co krajinského učitele, aby v polopohanských těchto krajinách křesťanství utvrzoval; místa k přebývání vyznačil mu v Ochridě, Děvolu a Glavinici. Cár Symeon povýšil jej pak na biskupství Velické. Kliment zemřel 27 července 916; hrob jeho podnes v Ochridě se spatřuje. Spisy jeho, znamenité i co do slohu i co do jazyka, posud sebrány nejsou; sepsal řadu řečí na všechny svátky a chvalořeči různým svatým, mezi nimi i učiteli svému Konstantinovi ¹⁸⁾. Život jeho vypravují dvě staré řecké legendy.

Pamět neméně vděčnou sobě získali *Naum*, jenž odpočívá nad břehem jezera Ochridského v klášteře na jméno jeho zasvěceném, a *Gorazd*, muž výtečný, v jazyku slověnském, řeckém i latinském stejně zběhlý, přední učenník Methodiův.

Mužové tito značné zásluhy mají o písemnictví staroslovanské, pomocníci byvše prvoučitelům nejen v kázání, ale i v překládání; jim přičísti sluší nejeden starý překlad spisův řeckých, jehož původce nyní je zapomenut. Od nich beze vší pochyby složeny jsou životy a služby drahých jim prvoučitelův, hlavně oba *životy ss. Konstantina a Methodia*, vynikající milou prostotou ryziho jazyka a dojmavou nelíčeností slohu ¹⁹⁾.

K nejdřevním památkám staroslovanským náleží překlady z *Jana Zlatoustého*. Prastarý zlomek (snad z X. věku) vepsán do latinského martyrologia, napsaného 809, nyní v klášteře Rajhradském na Moravě ²⁰⁾. Několik řečí zachovalo se v hlaholském kodexu Klokzově, dvacet v slavném rukopise Supraselském (kyrillský X—XI. věku), jenž uveřejněn jest od Miklošiče.

¹⁷⁾ U vsi Debrštice nedaleko Peštery jsou rozvaliny kostela sv. Sedmipočetných. Zachariev 60.

¹⁸⁾ Viz Jagiče v Književniku III. 134.

¹⁹⁾ Šafařík, Památky dřev. písemnictví Jihoslovánův (v Praze 1851, 1873); Miklošič a Dümmler s lat. překladem (Denkschr. víd. akad. XIX. a Vita S. Meth. Vind. 1871); Perwolf ve Fontes rer. boh. I. (s čes. překl.).

²⁰⁾ Psali o něm Bodjanský v Жытныя мн. просв. část XXIII. 1839 a Srezněvský ib. XXXI. 1841.

6. Věk cíře Symeona. Boris učenníkům prvoučitelův útulku poskytl a nové působistiště jim vykázal. Syn jeho Symeon (893—927) k vojenskému lesku panování svého přidružil lesk rozkvětu literárního, ano on sám vstoupil do kruhu spisovatelův (str. 134).

Nejstarší snad ze spisovatelův věku Symeonova vedle Klimenta byl *Konstantin*, učenník Methodiův, taktéž vyhoštěnec z Pannonie. Máme dva spisy jeho. L. 894, jsa ještě presbyterem, k žádosti starce Nauma, zpořídil *sborník řečí na veškeré neděle*. Napřed postavil veršovanou modlitbu, v níž mluví o pokřestění Slovanův; je to nejstarší umělá báseň všech literatur slovanských. Řeči, až na jednu původní, vzaty vesměs z Jana Zlatoústa a Kyrilla Alexandrinského, avšak velice volně vypracovány. Jazyk je jasný, snadný, přívětivý; všude jeví se nadšená horlivost o duchovní osvětlení národa slovanského. Ku konci přidán překlad jakés byzantinské kroniky světové, provedené do 894. Druhé své dílo vykonal Konstantin 906, jsa již biskupem (nevědomo kde), a to k rozkazu samého Symeona. Je to překlad čtyř řečí sv. Athanasia Alexandrinského ²¹⁾.

Jan Exarch, Symeonův přítel osobní, k žádosti mnicha Theodora Doxova či Duxa, jenž v Symeonově klášteře na ústí Tiče řeky v horském úkrytu prepisováním se zabýval a jiné k práci pobádal, přeložil *Jana Damaskina slovo o pravé víře*, t. j. dogmatiku, předeslav předmluvu, pro dějiny staroslovanského písemnictví velice vážnou. Nejslavnější dílo jeho je *Šestodnev*, věnovaný Symeonovi samému; v něm pomocí hexameronu sv. Vasila a spisův Aristotela, Jana Zlatoústa a j. vyloženo stvoření světa. Krása a bohatství jazyka zdobí toto dílo, jehož skladatel mistrně vládl řečtinou i slovančinou. Kromě těchto dvou kněh zachovány čtyři sváteční řeči Jana Exarcha ²²⁾.

²¹⁾ Ze spisův těch posud tištěny jen úryvky. Viz o nich Šafaříka III. 179, Něvostrujeva Описание пкп. моск. сии. 6мбл. II. 2, 32 a 409, Jagiče v Starinách V. 28, Verše u Srezněvského Глгг. пм. 23.

²²⁾ Jana Exarcha znovu objevil Kalajdovič (Joan Exarch. Moskva 1824); Psali o něm i Něvostrujev, Šafařík III. 182, Jagič Hist. knjiž. 68. Šestodnev celý vydal prof. Boďjanský v Moskvě, ale kniha dávno již vytištěná posud na světlo nevyšla, z příčin nám neznámých.

Mnich *Grigorij* k rozkazu Symeonovu přeložil kroniku syrského rhetora Jana Antiochenského, řečeného Malalas (malél syr. rhetor; žil 474—527) přidav k tomu dějiny starého zákona a historii o Alexandru Velikém. V překladě tom máme kroniku Malalovu úplnou, kdežto řecký originál ve formě velmi porouchané se dochoval. Do doby Symeonovy kladou někteří též převod „vrěmenika“, jenž, sepsán byv mnichem *Georgiem Hamartolem*, za středověku na východě hlavním byl pramenem historických vědomostí.

Nejrozsáhlejším spisem této periody je *Symeonův sborník*, úplná to encyklopedie tehdejší byzantinsko-křesťanské vzdělanosti, obsahující v sobě články theologické, filosofické, rhetorické i historické (letopis Nikiforův do 920), z 20 řeckých spisovatelův. Nevíme ani jména překladatelův, ani kolik jich bylo ²³⁾.

Od *Symeona* samého je *Zlatostruja*, t. j. zlatá řeka, sborník 135 řečí Jana Zlatoustá, jehož prostý a jasný výklad písma sv. novokřesťeným Slovanům velice omílel. Arcit zdá se, že většina řečí od jiných přeložena byla, a Symeon že jen v jedno je vybral a seřadil.

K nejstarším památkám bulharským náleží „zázrak o kříží a o Bulharovi“, jehož nejmenovaný spisovatel, sám jsa z novokřesťeného národa, zmiňuje se o křtu Borisově a o prvním arcibiskupovi Josefovi ²⁴⁾.

Za Symeona žil též mnich *Chrabr*, který jméno své proslavil krátkým sice, ale vážným sepsáním o písmenech slovanských, kdež ráznými slovy proti námitkám Řekův hájí dílo apoštolův Solunských, o nichž praví: „jsout ještě živi, kteří jsou je viděli“ ²⁵⁾.

K těmto známým spisovatelům kruhu Symeonova druží se množství neznámých, kteří s nemenší pilností pracovali na

²³⁾ Kritického vydání, kteréž po 26leté práci připravil Bodjanský, vyjdou za nedlouho dva díly. Ani Hamartol ani Malalas posud slovansky tiskem nevyšly.

²⁴⁾ Z rkp. XIV. věku Srezněvský Древние пам. русс. писем и языка. Спб. 1863.

²⁵⁾ Nejstarší rkp. 1848, vydání přemnoho, kritické od Šafařika v Památkách.

překládání řeckých kněh bohosloveckých. Mnohé z těchto spisův známe z kyrillských i hlaholských zlomkův i rukopisův; překladatelův jména jsou zapomenuta a málo je naděje, abychom se kdy čeho dopátrali o osobách jejich. Sem náleží převody z děl Kyrilla biskupa Jerusalemského, sv. Řehoře Nazianského, Efrema syrského, Jana Klimaka, slovansky Lčstvičnik zvaného, atd.

7. Rozšíření staroslovanštiny. Již v IX. věku se prvotní překlad církevních kněh spolu s jinými knihami rozšířil mezi Slověny pannonskými, Moravany, Čechy, Chorvaty a Slověny bulharskými. Ale nestejné bylo jeho u těch národův trvání. Moravu a Pannonii rozkotali Maďaři. V Čechách po delším zápase zvítězil obřad a jazyk latinský. Vyhoštěná na severu liturgie slovanská před Maďary a Němci utekla se do Bulhar, odkudž se přenesla brzo k Rusům a Srbům. U Chorvatův pak, jakkoli ojedinelá, přese všecka protivenství podnes se ubíjala v krajinách přimorských, arci přivinuvši se k církvi římské.

Starší literatura ruská základ svůj přijala z Bulharska, avšak samostatněji na něm se vyvíjela, nežli bulharské písemnictví samo. Po křestu knížete Vladimíra (988) zavedena slovanská liturgie do Rus. Kníže Jaroslav (1019—1054) knihy odevšad shromažďoval a prepisovati dával. I Srbové mnoho čerpali z kněh bulharských. Písemnictví jejich počíná však teprve za velikého župana Nemanje a za syna jeho sv. Sávy, organisátorův světských i duchovních. Střediskem literární výměny mezi pravoslavnými Slovy staly se kláštery na Athoně.

Jazyk staroslovanský až do minulého století u Srbův, Rusův i Bulharův, ba i u neslovanských Rumunův svrchovanou měl vládu v církvi i v státě. V něm nejen čtena liturgie a spisovány knihy obsahu duchovního, ale skládány i listiny, zákony a letopisy. Mluva národní teprv po dlouhých bojích (ku př. v Srbsku) vrchu nabyla. Zcela přirozeno jest, že užíváním staroslovanštiny na území tak rozsáhlém jazyk ten všelijak se proměňoval, podléhaje vlivům domácím. A tak vznikly nové „recense“ jazyka „slověnskago“: bulharská, ruská i srbská, s níž úzce souvisí i hlaholsko-chorvatská. Poměr jejich vespolný je asi týž, jaký býval mezi dialekty jazyka staro-

řeckého, ionským, dorským, a aiolským. Rozdíly týkají se hlavně hláskosloví a stránky lexikální ²⁶⁾.

8. Pravoslavná literatura X—XII. století. Po smrti Symeonově za válek vnějších i domácích literatura hluboko klesla. Za cíře Petra drsní poustevníci slávu hledali ne v spisování a překládání kněh národu prospěšných, ale v postech, modlitbách a samotářství. Poslední zástupce jarého i horlivého ducha staré školy byl *presbyter Kozma*, jehož život se klade do let cíře Samuela. Kozma sepsal řadu ohnivých řečí, v nichž poukazuje na příklad Jana Exarcha a jiných bývalých učitelův, jichž památka posud v mnohých myselech tkvěla, i horlí proti lenosti svých současníkův, kteří kněh ponechávají plísní a červům, ani jich nečtouce, natož aby sami péra se chápali. A lid prý zatím raději na hry, nežli do kostela chodí, „s guslmi i pleskanijem i pěsnymi běsovskými“ víno pije a snům i bajkám naslouchá. Nejznámější řeč Kozmova, mnoho a dlouho čítaná, obrácena jest proti novému činiteli v životě bulharském, proti Bogomilům ²⁷⁾.

Ne mnohem mladší než Kozma je mnich *Athanas Jerusalemský*, jenž v „Slově (řeči) o dřevě razumném dobru i zlu“ jakémus pobratimu Pankovi vyvracoval bogomilská jeho po-blouzení o ženitbě, o Kristově kříži, o Kristu oráči atd. ²⁸⁾ Mimo to psal o střele hromové.

Po přenešení stolice patriarší do Prespy a do Ochridu (ok. 971) písemnictví staroslovanské, zdá se, pilně pěstováno v Makedonii, kde Kliment se soudruhy svými zdárnou činností byl započal. Mámeť veliký počet rukopisův hlaholských i kyrillských, které v XI—XIII. věku v Makedonii byly přepsány. Starožitné písmo hlaholské zde teprve v XIII. století od kyrillice úplně vytlačeno. Z překladův v těch končinách vykonaných doposud jediný známe: *presbyter Jan* k rozkazu Jana

²⁶⁾ Rozdílův těch snadno poznáš. Bulhaři znakův pro nosovky (а, ѧ) sice užívali, ale zmatečně, vyslovující je namnoze co ѣ. Rusové а opisovali co u, а ѧ užívali za ја. Srbové а, ѧ, ѣ, ѧ nahradili hláskami ou, e, и, ѣ. Písmě а (jus) vždy pronášá bulharský původ knihy.

²⁷⁾ Vydána v Záhřebském Arkivu IV., lépe v *Православный Собеседникъ*, Kazaň 1864 apr.-aug.

²⁸⁾ Vydal archim. Leonid v Моск. епарх. Вѣдомост. 1871 č. 3. Srov. Golubinski 709.

arcibiskupa Ochridského (od 1019) přeložil život Antonína Vel. od Athanasia a život Pankratia ²⁹⁾.

9. Literatura Bogomilův. Apokryfy. Nedlouho po pokřesnění a po zdomácnění umění písemného k Slovanům z Řecka přinešena celá literatura fantastických apokryfův, zátopa pseudoevangelii, vidění, závětův a pověstí. Není pochyby, že veliké při tom účastenství měli Bogomilové; avšak největší část těchto kněh byla daleko starší nad Bogomilstvo i nad armenské Paulikianstvo, z něhož ono počlo; přemnohé z těchto apokryfův již za prvních století našeho letopočtu vznikly v Orientě u sekt křesťanských i židovských. V textech řeckých, slovan- ských a latinských zvláštní ta literatura zaplavila veškerou Evropu, veškeren křesťanský svět a překládána do všech jazykův. Pro jižní a východní Slovany Bulharsko bylo dílnou, kde řecké originály těchto heretických kněh překládány a vzdělávány; odtud roznesly se k Rusům, Srbům a přes Bosnu až k Chorvatům. Západní Slované, Čechové a Poláci, přijímali je z textův latinských.

Jak oblíbena byla apokryfická literatura v Bulharsku, o tom mezi jiným svědčí slova jakéhos středověkého kazatele (str. 83): „po mnohých zemích sem chodil, ale neviděl sem více brodníc (čarodějnic), samovil a magesnic, jako v zemi bulharské“. Dlouhý čas známy byly jen texty ruské pod jménem *bolgarskich basnej*. Ohromnou literaturou takovýchto „ložných a otrečenných knig“ obecný lid se na Rusi bavil až do minulého století. Původní bulharské texty vyskytly se v posledních letech v několika sbornících ³⁰⁾. Vědecké ohledávání zajímavých památek těchto teprve před nedávnem započato ³¹⁾.

²⁹⁾ Опис. ркп. Хлудова 393. Šafařík III. 183 tohoto Jana (viz str. 167) mylně vykládal za Jana Exarcha.

³⁰⁾ Berlínský sborník XIII. věku (prvé Vukův) a příbuzný Petrohradský XVII. v. popsal Jagić (Starine V.), Bělkovecký XVII. stol. (nalezený u Trnova) Slavejkov (Бълг. книжници 1869), Bělehradský XVIII. stol. Novaković (Starine VI.). Jeden XVI. stol. u prof. Grigoroviče v Oděsse.

³¹⁾ N. S. Tichonravov vydal 2 díly textův: Памятники отреченной литературы, Москва 1863. A. N. Рупин, Ложная и отреч. книги рус. старинны (в Ван. стар. рус. лит. Спб. 1862 III.), в Русскомъ Словѣ 1862, Лѣтописи археограф. комисіи 1861. I.; Археол. Вѣстникъ I.; Очеркъ литер. исторіи стар. повѣстей русскихъ, Спб. 1857. I. Srezněvský mnohé apokryfy vydal. Mezi Jihoslovany prvním znatelem je Jagić.

Obsah apokryfův založen jest nejvíce na bibli s přímíšením výtvorův bujně fantasie orientálské. Lidu knížky tyto, prostým psány jsouce slohem, velice lahodily; dovědět se z nich více, nežli z kněh pravověrných. Ony s podivu hodnými podrobnostmi a s básnickým nádechem vyprávěly o věcech tajemných, po jejichž úplném osvětlení naivná zvědavost nejvíce baží, o pekle a nebi, o stvoření světa, o hrůzách soudného dne, o životě bohorodice i spasitele, o svatých a mučenicích. Jak asi fantasii prostého rolníka neb i bojovného bojara zachvacovati musel popis posledních dnův světa v „otázkách sv. Jana Bogoslova“! Tu se dočte, jak přijde Antikrist, jehož vlasy ostrý jsou jako střela, oko blesknavé jako dennice a prsty břitké jako šípy. Když Antikrist zhuben bude, že nastane ohromné vstávání z mrtvých. Pak že zhoří veškerá země, hory, lesy a živočichové, i tu prý zavějí vichrové ze čtyř stran i rozvějí veškeren prach s země, až bude bílá jako sníh. „I bude země jako papír, nemajíc na sobě skvrny, ni hory ni chlumu ni kamení, leč líce zemské od východu k západu bude jako bílý stůl“. A po tom sestoupí Syn Boží s myriadami angelův a započne hrozný soud. I abychom jiný ještě příklad uvedli, v „rozmluvě třech svatých“ čte se, že Bůh slunce stvořil ze slzy své, nebe a zemi „ze smetany vodné“ a že země na nesmírných vodách plove; vody ty prý stojí na plochem kameni, kámen na čtyř zlatých velrybách, velryby na řece ohnivé a oheň ten na dubu železném, jehož kořeny jsou v síle boží.

Národní obrazotvornost uchopila se bujných těchto látek a zpracovala je v písních a pohádkách, jež kolují po dnešním den. Od církve spisy bogomilské a heretické pronásledovány; knížky, kde obsah písma sv. jen dáleji vyšperkován byl, nechány však s pokojem, pročež se v sbornících naskytují i ve společnosti legend a traktátův uznaných.

Bogomilstvu, jak sme ukázali (str. 142), zakladatelem byl bulharský pop Jeremiáš, též *Bogomil* řečený, současník cíře Petra (927—968). V starých nomokanonech praví se o něm, že prý byl „v navěch na Verziulově kolě“ t. j. dle Pypina: mrtvola v mohyle vražená na Belzebubův kůl; u pravoslavných pokládán tedy za čaroděje, za vlkodlaka. Jeremiáš se stavil sborník apokryfův, obsahující šest kněh, které buďto sám

z řečtiny převedl, buď již přeložené přejal. *Slovo o dřevě křt-ném i izvěštenie sv. Trojice*, též v italské literatuře známé, vypravuje osudy tří stromův, cedru, smrku a cypríše, od Mojžíšova na poušti pobývání až do Kristova ukřižování. Druhá kniha jedná o *třeskavicích*, dvanácti to čarodějnicích, dcerách Herodových, z nichž každá jedno zlo představuje (Ogněja, Leděja atd.); k tomu připojeno je zaklínání proti *nežítům*. Ruský lid podnes zná i zlé duchy nežity i třeskavice, tyto pod jménem lichoradek. Následující traktáty Jeremiášovy vypravují, jak Kristus „v popy stavlén“, jak Kristus pluhem oral, jak cíř Probus Krista druhem nazval (posvátnost pobratimství v této legendě lahodila Jihoslovanům) a z kolika částí stvořen Adam ³²⁾.

Jedna z předních kněh bogomilských byly *otázky sv. Jana Bogoslova k Hospodinu na hoře Tábořské*. Zjevení toto, naskrze bogomilské, od Řekův dostalo se k Bulharům, od nich pak k Rusům i Srbům a prostřednictvím převodu latinského k Italům a Francouzům. Na západ knihu z Bulhar přinesl ok. 1170 Nazarius, biskup hornoitalských Patarenův, a snad ji sám do latiny přeložil; rukopis chován v Concorrezo v Lombardii (u Monzy), kde bylo biskupské sídlo patarenské; nyní je v bývalém inquisičním archivě v Carcassonne ve Francii. S bujnou fantasií vylíčena zde celá kosmogonie a zvláště konec všech věcí ³³⁾. Jiné apokryfy sv. Jana jsou *otázky o Adamovi a o Abrahamovi na hoře Olivetské* a *slono o smrti Bohorodice* ³⁴⁾.

U veliké vážnosti u Bogomilův bývalo prastaré *vidění Izaiášovo*, jehož jedna část sepsána od žida jakéhos prý za císaře Nerona. Knihu tu měli již Gnostici a Manicheové ³⁵⁾.

³²⁾ Spisy Jeremiášovy v celku v blh. rkp. Berlinském a Petrohradském a v chorv. z 1468. Na Rusi jen části. Vydali Pypin, Tichonravov, Kostomarov, Jagić (Arkiv IX. Starine V. 79; srovn. Hist. kujiž. 82.). Viz Pypina Обзоръ истор. слав. литер. 72, Račkého v Radu VII. a Golubinského 155.

³³⁾ Řecky vyd. Tischendorf, Apocalypses apocryphae. Lips. 1861, 70. Lat. Benoist, Hist. des Albigeois I. 283, Thilo, Cod. apocr. N. T. 884. Staroslov. Jagić, Starine V. 74., Srezněvský Пам. юс. пис. 406, Попов Опис. рки. Хлудова 339. Ruské texty u Tichonravova.

³⁴⁾ První v sborníku Berl. a v rkp. ruských. Druhé vydal Srezněvský Свѣдѣнія IV.

³⁵⁾ Viz Rački, Rad VIII. 241. Jest i starý překlad ethiopský.

K nejoblíbenějším „lživým knihám“ až do nejnovějších dob náleželo *choždenie Bogorodice po mukam*, původu řeckého. Bohorodice vyžádala si prý od archanděla Michaila, at jí ukáže peklo a všecky jeho muky. Putování po pekle s děsnými popisy útrap a muk za bohabojného středověku vůbec po celé Evropě hojně spisovány a pilně čítány. Staroslovanský překlad, v Bulharsku zpořizovaný, dostal se i k Rusům, Srbům a Chorvatům³⁶). Vysoce důležité jsou v něm vstavky překladatelovy, ku př. o pohanských Slovanech (str. 59). Legenda tato je základem mnohých národních písní jihoslovanských (Ognjena Marija atd.).

Hojné drobnější apokryfy namnoze společny jsou všem jižním a východním Slovanům. Uvedeme jen několik názvův na ukázkou: *otázky s odpověďmi tří svatých*, Jana Zlatoústa, Grigorija Bogoslova a Vasila Cesarejského, *popis podoby Krista Pána a Bohorodice*, *pověst o křestance*, která muže pohana na pravou víru obrátila, spis *Methodia Patarského* o Adamovi, *povídka o dvanácti pátcích*, známá všem jižním Slovanům i Rusům (vešla i v povídky lidu srbského), slovo o *Danielovi*, o *Samsonovi*, o *dětství pána Krista* atd. atd. Sem náleží i spisek *o zlých ženách*, — oblíbený to předmět za středověku — jenž již v sborníku Symeonově se nalézá a z Bulhar přinešen byl ke všem pravoslavným Slovanům. Zhrozíme se výrazův, které nahromadil byzantinský mnich aneb bogomilský žen nenávistník; jestiž mu žena „dušam paguba, juněm pogyběl, chorugva Adovaja, domu burja, muži potop“ atd. Z Bulharska přišly snad i ruské pověsti o *Solomoně* a o *Solomoně i Kitovrasě* (κίτροβρασς).

Pocházejí-li z dob bogomilských i *knihy čarovné*, není vyjasněno. I ony jsou buď přeloženy buď zpracovány z řečtiny v zemích jihoslovanských, odkudž se dostaly na Rus (Gromovník, Trepetnik, Koljadnik a j.³⁷).

10. Recko-orientálské povídky. Podobného rozšíření, jako apokryfy, za středověku dosáhly i četné pověsti a pohádky,

³⁶) S řec. orig. vydal Srezněvský Древние пак. русс. письма.

³⁷) Některé v bulh. sborníku Bělkoveckém. Mezi knihami kláštera v Rhodostu 1077 zpomíná se Σειμοβροντολόγιον (Gromovník?). Sathas, Bibl. graeca I. 50.

jež původ mají buď z Hellady, buď z Orientu arabského aneb indického. I ony jižním a východním Slovanům přeloženy od Bulharův.

Jedna z nejoblíbenějších pověstí zábavné literatury středověké po celé Evropě bylo *Alexandra makedonského žití i pověst*. Veškeré Alexandreidy románské, germánské i slovanské odvoditi lze z jediného pramene, totiž ze spisu Pseudo-Kallisthenova, který z dějepiscův, pověstí a básní složen snad v Alexandrii a Kallisthenovi Olynthskému, společníku a dějepisci Alexandrovu podvržen. Na základě překladu latinského, jež podnikl v X. věku Lev Carihradský, vznikly Alexandreidy francouzské, německé a latinské. Z XIII. století pochází česká báseň o Alexandrovi; český život Alexandra v proze máme z XIV. věku. Polský Alexander tištěn 1550 v Krakově. Kdežto západní Slované čerpali z textův latinských, jižní Slované již dávno prvé bezprostředně překládali z řečtiny. Alexandreida za cíře Symeona do překladu Malaly vložená, posud není tištěna. Bulharský překlad velice starožitný zachován v rukopise, psaném 1562 v Multanech. Z Bulharska přejat Alexander srbský, jenž asi v XV. věku jednak přinešen do Rus, jednak kdes v Přímoří zpracován prstonárodním nářečím čakavským³⁹). Za našich dob jméno Alexandra Velikého lidu bulharskému tak je povědomé, jako krále Marka, arci ne písněmi a pověstmi, nýbrž vlivem literatury. K tomu kromě jiných „Alexandrií“ nemálo přispěla knížka, 1844 od Ch. P. Vasilieva, učitele v Karlově, z řečtiny přeložená a velice rozšířená.

Nemenší obliby požívala *pověst o Troji* (o kralech přiča). Do převodu Malaly vnešen text, vzatý z Pseudo-Diktyssa. Do překladu kroniky Manassovy vložena jiná vyprávka bulharská, vysoce důležitá s dvojího ohledu. Psánat jest ne jako kronika sama jazykem „slovenským“, ale prostou bulharštinou XIV. věku, k jejímuž seznání jiných pomůcek posud nemáme. Nad to, zdá se, máme zde jediný příklad, že povídka přenešena na poloostrově od západu k východu, kdežto všude jindy pozorujeme směr opačný. Poukazujíc na originál ne řecký, ale

³⁹) Srb. prstonárodní text vydal Jagić, *Starine* III.; bulh. od něho popsán ib. V.

latinský, tvary Prějamuš (Priamus), Ipiter (Jupiter), Diškordia (discordia), jakož i slova gabilota (javelot), rusag (maď. ország říše, i chorv.). Vyskytl se i chorvatský text, v XIV—XV. století literami hlaholskými napsaný. Rusové, kteří pověst o Troji vložili do svých chronografův, přejali ji od Bulharův³⁹⁾.

Staroindické povídky *Pančatantry* v nejrozmanitějších překladech půl světa prošly. Z převodu perského přejali je Arabové pod jménem „Kalila va Dimna“ t. j. nerozumný a zlý. Z arabštiny je ok. 1080 Žid Symeon syn Sethův převeďl Řekům, pod názvem *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης*. Z řečtiny přeložili si „Stefanit i Ichnilat“ Bulhaři, od nichž pak snadno dostal se i k Srbům i k Rusům⁴⁰⁾. Národové západní seznali knížku tu z latinského překladu Žida Jana z Capue (česky od Konáče 1528).

Byzantinský duchovní román *Barlaam i Josafat*, jenž vypráví, jak poustevník Barlaam královice Josafata povídkami obrátil ku křesťanství, někteří připisují Janu Damascenskému (žil v VIII. stol.), jiní jiným. V pravdě původ má z Indie; pravzor jeho je životopis Buddhy v *Lalita-Vistare*. Bulharský překlad záhy přejat od Rusův a Srbův. V české literatuře máme Barlaama od XIV. věku⁴¹⁾.

Přes Bulhary do Ruska přišla arabská vyprávka o cáři *Sinagripovi* čili o ministru jeho *přemoudrém Akirovi*, která pochází z 1001 noci⁴²⁾.

V této hle zpouště apokryfův náboženských a pohádek světských zavírá se největší díl duševního života pravoslavných Slovanův za středověku, nejen lidí urozených, ale hlavně lidu vesnického. V Bulharsku i na Rusi vliv apokryfův vymizel teprve v našem století. Obsah jejich tak se dotknul mysli lidu, že mnohdy, přejínačeny byvše dle vkusu národního, splynuly s domácími písněmi a pohádkami. Zde ještě veliké pole otvírá

³⁹⁾ Bulh. vydal Miklošič, *Starine* III., chorv. Jagić, *Arkiv* IX., ruský Pypin *Очеркъ лит. исторіи новѣцейъ русск.* 53, 306.

⁴⁰⁾ Srbský text vydal Daničić, *Starine* II. s varianty bulh.

⁴¹⁾ Rkp. bulharské, posud nevydané, v kl. Rylském a v kl. Kickenech na dolním Dněstru.

⁴²⁾ Domněnka Pypinova, že Rusové z Bulhar ji dostali, potvrzuje se sborníkem Bělkoveckým.

se badatelům budoucím, i v zvetšelych rukopisech i v živých pohádkách a písniích.

II. Literatura cárství Trnovského (1186--1398). Když bulharské cárství 1186 zase obnoveno, obživla i literatura. Na jazyku pozorujeme velikou změnu; všudeť shledáváme, že písařům přese všecku opatrnost do jazyka „slověnského“ bezděky houfně vkluzují zvláštnosti mluvy národní. Za XIV. věku již i člen (str. 91) zde onde vystupuje; chybným psaním nosovek, které již téměř veskrze vyslovovány co polohláska *ъ*, vznikají kombinace až nevyslovitelné. K tomu druží se silné graecismy.

Co do literatury bohoslovné, věrný obraz duševního života vzdělanějších Bulharův podávají hojně *sborníky*, v nichž vedle nomokanonův a úryvkův z theologické literatury byzantinské obsaženy jsou hojně apokryfy, pohádky, *zázraky* a legendy. Kromě sborníkův napolo bogomilských jsou i některé přísněji pravoslavné. V překládání z řečtiny se neustávalo. L. 1211 k rozkazu cíře Borila přeložen *sborník proti Bogomilům*⁴³⁾. Filosofie novoplatonská přístupu si zjednala překladem Dionysia Areopagity, podniknutým 1371 od starce *Isaie* (viz str. 289). Původní práce jsou legendy a služby domácím svatým, sv. Petru cíři, sv. Janu Rylskému a j. Mnohým obcováním s Rusy a Srby navzájem vyměňovány životy tamních svatých; již synaxář 1330 psaný obsahuje legendy o Borisu a Glěbu, o kněžně Olze atd..

Pozornost naší především k sobě obrací *literatura historická*. Letopisu, jenž by vyprávěl dějiny domácí, neznáme posud ani jednoho; že však byly, o tom jasná jsou svědectví, ano doufáme po dnešní den, že některé z nich vandalismu Turkův a Fanariotův předce unikly. Kalojan cář papeži sdělil, že prohlížel staré domácí knihy i písma, jakož i předchůdcův svých zákony, a tam se dočetl, že Symeon, Petr i Samuel korunu z Říma dostali⁴⁴⁾. Grigorovič v bulharském nomokanoně

⁴³⁾ S. Palauzov Синодикъ царя Бориса. Врем. и ин. моск. общества исторіи и древностей росс. XXI. 1855. Úplného vydání však posud není.

⁴⁴⁾ Kalojan papeži píše 1202, že Petr a Samuel korunu z Říma dostali „sicut in libris nostris invenimus esse scriptum“, načež papež poslu svému přikázal, ať „tam per libros veteres, quam alia documenta inquirat diligentius veritatem“. Kalojan znovu píše 1204 „inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros, et beatae memoriae imperatorum nostrorum praedecessorum leges“, hledaje, odkud korunu měli.

metropolitánské knihovny v Bukurešti četl článek o živých učeních a v něm tato slova: „koždo reče, jakože reče *Joan Ašén car, iže v létopisci napisano*“⁴⁵). Kronikář Paysij (1762) odvolává se na jakýs *Trnovský letopis*. A v knihovně anglického cestovatele Roberta Curzona nalezají se dva rukopisy bulharské s obrazy Ašénovcův, kterých žádný posud slavista neviděl; jsou to kroniky neb legendy, jichž uveřejnění bude jednou z nejdůležitějších událostí pro historiografii slovanskou.

Ztrátu letopisův jedva nahražují některé chatrné články a zlomky. Zpráva o založení bulharského patriarchátu 1235 nalezá se v rukopise XV. věku, v němž je i synodik cíře Borila, a pak v jednom sborníku makedonském. K synodiku připojen je též *pomeník* cířům, cířím, patriarchům, biskupům a boljarům, než bohužel nalezá se v něm veliká mezera od cíře Konstantina do Alexandra; úplnější rukopis z Bojany posud je netištěn⁴⁶). Zachariev našel pergamenový lístek z jakés kroniky, na němž řeč jest o klášteře v Luvce na Rhodopě. Zajímavé je *okruží národův a jazykův*, kdež národové k zvířatům se porovnávají, asi z počátku XIII. věku; k němu přidán je *přehled jazykův a písem*⁴⁷).

Kromě toho v Bulhářích vznikly dvě veliké kompilace kronik světových, mnoho čtené i na Rusi i v Srbsku. *Lětopisce ellinského a římského* redakce první (do 963) čerpána je z převodův Malaly, Hamartola, z Alexandreidy, z bible a apokryfův; zde se nalezá i onen často zmíněný seznam starobulharských knížat. Druhá recense, k níž vedle Řekův použito i ruského Nestora, sahá do 1204. Kronika *Chronograf, ježe jest lětopisec*, končící se dobytím Cařihradu 1453, rovněž je původu bulharského. V Rusku tak byla oblíbena, že tam tro-

⁴⁵) Grigorovič O Църквах дод. стр. 2.

⁴⁶) Zprávu o patriarchátu i pomeník vyd. Palauzov l. c. a po něm Rakovski, Ašén 50. Sborník makedonský je v knihovně starce Hadži-Jordana Konstantinova, kteráž obsahuje převeliké množství rukopisův hlavně bogomilských; doufáme, že veškeré tyto poklady za nedlouho uloženy budou na bezpečném místě. „Поменикъ съ именами цареи, царици и патриархиъ болгарскии“ v Bojaně našel Grigorovič, Очеркъ пут. 189.

⁴⁷) Vyd. Šafařík II. 732. Rkp.: Sborník XIV—XV. v. v Karlovcích (Šafařík Gesch. der südslav. Lit. III. 207 čís. 117), rkp. Grigorovičův (Šafařík III. 233) a Bělkovecký sborník. Mezi poluvěrnými jazyky čte se i český.

jího došla zpracování, prvního 1512. Skladatelům jejím známí byli Nestor, Domentian, Camblak, Konstantin Kostenský a jiní historikové slovanští. Z bulharských dějův vypravují, ovšem velmi stručně, o Borisovi, Symeonovi, Samuelovi, o Bogomilech, o Kalojanovi, o Asěnovi II. atd.⁴⁹⁾

Nový život literární nastal za cíře Alexandra (1331—1365), jenž veliký kněh byl milovník. K jeho rozkazu přeložena veršovaná kronika *Konstantina Manasses* (do 1078). Překlad ten (v prose) zachoval se v dvou souvěkých rukopisech, z nichž jeden (nyní v Moskvě) psán 1345 pro Alexandra samého, druhý (ve Vatikáně) zpořizen v druhé polovici XIV. věku. Vatikánský kodex nad míru je důležitý; zdobí jej asi 70 malovaných obrazův, jež představují války Kruma, Symeona, Samuela, rodinu Alexandrovu atd.; avšak posud jich sotva pět uveřejněno. Překladatel připojil četné vstavky, které arci spíše přijaty z kronik řeckých, nežli z letopisův domácích. Jazyk je „slověnský“ a překlad velmi obratný⁵⁰⁾. Není nezajímavé, že tento převod 1620 rumunsky zpracoval mnich Michail Moxa pro Theofila biskupa Rymnického, dodav pokračování z letopisův bulharských, srbských a rumunských⁵¹⁾.

12. Euthymij a škola Trnovská. V první polovici XIV. věku, jak již řečeno, veliké slávy na poloostrově nabyl řecký učitel *Grigorij Sinaita*. Zásady jeho do Bulharska přenesl přední učenník jeho *Theodosij Trnovský* (str. 272), reformátor církevní kázně, jehož snahy na svém místě sme ocenili. V poustevně své v Kilifarevě u Trnova shromáždil okolo 50 učenníkův, z nichž vynikli *Dionysij* a *Euthymij*.

Jeromonach *Dionysij* sv. písmo řecky i slovansky „na jazyku nosil“ a mnohé knihy přeložil. Z prací jeho známe jen plynutý a dosti ozdobný převod *Margaritu Jana Zlatoústa*⁵²⁾.

Znamenitý muž byl *Euthymij*, jehož zajímavá postava

⁴⁹⁾ Попов, Обзоръ хронографовъ русс. редакцій. Москва 1866—69. 2 дѣл. Тѣмъжъ Изборникъ слав. и русс. сочиненій и статей внесенныхъ въ хронографъ русс. редакцій. Москва 1869. Бров. Раѣkého recensí v Radu XIII. 213.

⁵⁰⁾ Čertkov O переводѣ Манассиной лѣтописи. Москва 1842. Раѣки, Ocjena izvora za hrv. i srh. povjest. Zagreb 1864, 156. Drinov v Пер. спис. II. Biljarský O среднѣболг. вокализмѣ. Спб 1858.

⁵¹⁾ Pokračování to otiskl Grigorovič o Сербѣ 1—45.

⁵²⁾ Rkp. 1469 v Záhřebě, Starine I. 52.

teprvé nedávno z mrakův se vynořila. I on byl učedníkem Grigorija Sinaity. Později v Kilifarevě s Theodosiem přebýval a na všech cestách jej provázel. Po smrti mistrově odebral se na Athos, a tam, jsa klášterník zámožnější, odíran jest od císaře Jana, když se tento 1370 v Itálii z peněz vyzul a zadlužen domů vracel. Euthymij, pobýv některý čas na ostrově Lemnu, vrátil se do otčiny, kdež se usadil v „Peře“ u Trnova. Tam, vzdálen od hluku městského, podnikl revisi starého překladu písma sv. a kněh liturgických, ježto texty častým prepisováním valně byly zkaženy ⁵²⁾. Když pak stolec patriarchí uprázdněn, Euthymij naň zvolen (ok. 1375). Kolem něho shromáždila se nová škola literární; putovali k němu Bulhaři, Srbové i Rusové. V snahách o zvelebení písemnictva podporoval jej cár Šišman, rovněž kněh milovný, jako otec jeho Alexander. Ale brzo oživený ten ruch literární za lomozu zbraní na vždy utichl v ssutinách rozkotaných měst a klášterův. Jak dni své zkončil poslední patriarcha Trnovský, jinde od nás již povědino. Svatého Euthymia proslavily církev a legendy, nešťastného Šišmana cáře lid a písně.

Spisův Euthymiových známe nyní osmnáct. Jsou to nejvíce životopisy bulharských svatých, jako sv. Jana Rylského, sv. Petky, sv. Filotheje Trnovské, Ilariona biskupa Moglenského a Theodosia Trnovského. Chvalořeč sv. Konstantinu a Heleně sepsal k přání cáře Šišmana. Nevydána jsou bohužel posláni jeho mnichu Kyprianovi na Athoně, slavnému organizatoru rumunské církve Nikodimovi a valaskému metropolitovi Anthimovi. Kritické všech těchto děl uveřejnění velice by bylo žádoucí ⁵³⁾.

K učenníkům Euthymiovým náleží snad i Joasaf, metropolita Bdynský, který již po rozkotání Trnova napsal nevydaný život sv. Filotheje Trnovské.

⁵²⁾ L. 1374 přepsán serb. triod s typikem i oktoichem z „izvoda novoga bugarskoga jezika“ (Jagić Hist. knjiž. 161). Toť tuším první stopa té revise. Redigované jedno evangelium psáno 1383 (Šafařík, Ursprung des Glag. 21). I apoštol a žaltář od těch dob s originálem se shodují.

⁵³⁾ Vydán Jan Rylský v Kyjevě 1671, v Bělehradě 1836, 1870, kriticky od Novakoviće v Glasniku 22.; sv. Petka v Molitveniku 1547 a v Glasniku VIII.; Ilarion od Daničiće, Starine I.; chvalořeč Konstantinovi v Trudech Kyjev. akad. 1870 okt.; Zografské proskomidion v Glasniku 26.

Prítelem Euthymiovým byl *Kyprian*, muž učený a nábožný, obnovitel věd na Rusi (str. 275). L. 1379 v Cařihradě od patriarchy posvěcen na metropolitu Kyjevského; na cestě tam stavil se v Trnově, aby navštívil „svoje otečestvo“ a velikého Euthymia. Zemřel 1406.

Grigorij Camblak, přední žák Euthymijův, rodilý byl z Trnova ⁵⁴⁾. Doma se vyučiv, žil na Athoně, načež se stal igumenem kláštera Děčanského v Srbsku a pak kláštera Pandokratorova (Njame) v Multanech. Odtud ho Kyprian pozval na Rus. Prošel takto celé pravoslavné Slovanstvo, u všech tří národův památku si zůstavil. Velkokníže litevský Vitold, roztrhnuv církevní svazek mezi Moskvou a Kyjevem, Camblaka chtěl za metropolitu Kyjevského. Když patriarcha Cařihradský potvrzení odepřel, Camblak samovlastně posvěcen 1415 na sjezdu ruských biskupův, začez arcí jej stihla klatba. L. 1418 poslán od Vitolda na koncilium Kostnické, aby sjednal unii, leč přijel již pozdě. Poněvadž se silně k církvi západní klonil, na Rusi Moskevské proklat jest. Zemřel 1419. Spisoval velmi mnoho, hlavně duchovní řeči (přes 24). Mezi jiným složil život krále Štěpána Děčanského ⁵⁵⁾, život sv. Romila, pochvalu Kyprianovi a veledůležitou chvalořeč Euthymiovi (str. 303).

Horlivý Euthymia následovník byl *Konstantin filosof*, Bulhar z Kostence (u pramenův Marice). Učitelem byl mu Andronik, učenník Euthymijův. Po rozkotání Bulharska útulek našel při dvoře srbského knížete Štěpána Lazareviče, literárních zábav velice milovného. Činnost jeho vlastně přináleží literatuře srbské, leč původ svůj má ve škole Euthymiově. K vybidnutí samého Štěpána sestavil *grammatiku*, kteráž u výtahu velmi se rozšířila ⁵⁶⁾. Náhledy jeho jsou někdy ku podivu titěrné a obmezené; najdeš tu celou theorii oněch čar, puntikův a háčkův, jimiž prostý pravopis koncem středověku tak zhyzděn. O původu jazyka „slověnského“ se domnívá, že „Kyrill filosof“ a soudruhové jeho překládali prý hlavně do ruštiny, přibírajíce slova z jazykův bulharského, srbského, chorvatského,

⁵⁴⁾ L. 1379 byl v Trnově ještě co dítě, jak sám praví v pohřební řeči Kyprianovi.

⁵⁵⁾ Dle rkp. bulh. Arkiv IV., dle arb. Glasnik XI. Srov. Rački, Ocjena 167, 171.

⁵⁶⁾ Popis s výňatky od Daničiće, Starine L.

bosenského i českého. Nad tuto grammatiku vysoko vyniká Konstantinův *životopis Štěpána Lazareviče*, sepsaný 1431. Je to nejlepší historický spis starosrbské literatury, prostý bezedné rhetoriky a plný dějů i podrobností; snad měl spisovatel lepší řecké vzory na mysli. Kniha mnoho přepisována a vnešena i do ruských chronografů; kritického vydání nemáme podnes ⁵⁷⁾.

Jakkoli snahy Euthymiovy o zvelebení literatury a horlivost učenníkův jeho spravedlivě uznati sluší, předce vnitřní cenu spisův této školy prohlásiti musíme za chatrnou. Zde není průzračnosti, ráznosti a neličenosti Jana Exarcha a mnicha Chrabra; zde kvete byzantinská rhetorika, zde valí se spousty slov bez jaderného smyslu, zde vládne mlhavý bombast a temný, hledaný sloh. Jazyk porušen jest, syntaxe jeho zřečtěla a on nepřirozeným a nesrozumitelným se stal. Euthymij sám ještě dosti jasně psal. Camblak mistrem jest svrchovaného bombastu. Strizlivější Konstantin divným vrtolavcem se jeví v grammatice své; i v životopise Štěpánově jazyk místy temný jest a uměle zkrucovaný. Do lidu literatura školy Trnovské nevnikla; jemu učený jazyk církevní se svými archaismy a graecismy dávno se byl již odcizil.

S církví a státem padla i literatura. Tři sta let a více nikdo pod Balkánem nespisoval, až z nenadání opět se rozbřesklo na nivách bulharských. Veliká část literatury stala se kořistí cizojazyčných hubitelův aneb domácích červův a molův; k starým rukopisům za těch smutných dob málo nových připsáno.

⁵⁷⁾ Dle rkp. XV. věku vydal Dr. J. Šafařík v Glasniku XXVIII. Vydání A. Порова (Изборникъ слав. статей въ хронографѣ. Москва 1869) neznám. Četné rkp. u Grigoroviče, jehož výňatky v spise О Сергіи s vydáním Bělehradským se neshodují. Jeť několik recensí.

HLAVA XXVII.

TURECKÉ PANSTVÍ V BULHARSKU ZA XVI—XVIII. STOL.

Slovanský život v Turecku. Bulharští „vojníci“ na Balkáně, Rhodopě a Srředné goře. Hajduci. Obchodní osady rumunské, jejich rozkvět a pád. Dubrovčanův práva a kolonie. Obchod, silnice, hospody. Katolíci na poloostrově. Ochridská církev. Fanarioté. Rakousko-turecké války. Tataři, Arbanasi, Cikáni.

Dějin bulharských část nejsmutnější a nejtemnější je doba panování tureckého od konce XV. století až do počátků nynějšího národního probuzení. Veliké se tu dály proměny a převraty. Turci po zemi se rozsudili, města vznikala a zanikala, řecký život v církvi a škole se rozhostil a národnost slovan-skou zadusil, a konečně i bojovná povaha národní v úplný opak se proměnila. Avšak vědomosti naše o dlouhé a důležité době té velice jsou skrovné. Bulharsko, jsouc v samém nitru obrovské říše osmanské, zbaveno bylo všeho styku s ostatním světem. Veliké hnutí, které evropský život od konce XV. věku uvedlo na dráhu nové civilisace, netknulo se odlehlých, nepřístupných končin vnitřního Turecka. Cizozemec, kromě kupce Dubrovčana, po zemi tak volně jezdit nesměl, jako za našich časův: cestovatelé a cizí vyslanci hlavních dráh držeti se museli. Archivy turecké vědeckému bádání posud se neotevřely. Domácí zprávy písemné z té doby nad pomyšlení jsou vzácné; pročež tuto dobu třístoletou při nedostatku jiných pramenův ledakdy osvětlovati musíme i písněmi a pověstmi.

Země starého císařství bulharského podřízeny byly *beglerbegu rumelskému*, sídlem v Sofii. *Rumeli*, což zkomoleno jest z názvu *Romania*, jak byzantinská říše u cizincův vůbec jmenována, Turkům slul celý poloostrov kromě Bosny, která měla svého beglerbega; rozdělen byl na 26 *sandžakův*, jimž v čele stáli sandžak-begové ¹⁾. Jinak bylo zřízení zemské zcela feudální. Mocní dynastové (ku př. v Skadru, Skopji, Tatar-Pazardžiku) drželi vládu jednotlivých krajův dědičně ve svých rukou, jsouce téměř neodvislí. Veliká část země rozdělena byla na vojenská léna, *spahiliky*. Větší lena slula *sijamet*, menší jmenována *timar*. V XVII. věku čítalo se ku př. v sandžaku Skopijském 20 sijamedlijův a 344 timariotův. Mnohé křesťanské rodiny boljarské, poturčivše se, staly se *dědičnými* spahijemi hlavně v Bosně; v Rumelii nacházelo se v polovici XVII. století 1294 takových dědičných spahijův, nejvíce poturčení boljaři Bulhaři, Srbové, Řekové a Arbanasi. Spahijové místo žoldu dostávali desátek ze vsí jim přikázaných. Mnohé vsi byly mimo to majetkem větších statkářův, *čifliky*, platíce pánovi třetinu výnosu; v novějších dobách snaha spahijův směrovala vesměs k tomu, aby své spahiliky proměnili v úplné čifliky.

Mohamedáni byli třída privilegovaná; křesťané (raja) jako robové všemožně utiskováni. Kdo nebyl přívržencem víry Mohammedovy, k robotám poháněn, všemožně odírán, libovolně trýzněn a v soudní při od nikoho nechráněn. Křesťané v kroji obmezováni, domy své bíliti nesměli, kostely stavěti jim zapovězeno, zvony jim pobrány, a potkal-li křesťan jezdec jízdného musulmana, ssednouti a pokloniti jemu se musel. Únosy dívek křesťanských náležely k věcem nejobyčejnějším. Vydírání bylo nesnesitelné. Nebylo dosti na *harači*, dani jednoho dukátu z každé mužské hlavy, starší nad 14 let, na desátku ze všech plodin a na poplatku z každého kusu dobytka; k tomu družily se dávky a roboty (kuluk) spahijům a ukrutné dření nenasytných pašův

¹⁾ Sandžaky byly tyto: Visa, Kyrk-klissa, Silistria, Nikopol, Vidin, Sofia, Gallipol, Salonik, Kjustendil, Skopje, Trikala, Negroponte s Athénami, Morea, Naupaktos (Lepanto), Karl Ili (Preveša), Janina, Delvino, Avlona, Elbassan, Skader, Ochrid, Prizren, Vučitrn, Dukagin, Kruševac, Smederevo. Na druhém břehu dunajském Turci drželi do 1829 Brailu, Gjurgjevo, Turnul. Viz Hadži Chalfa, Rumeli und Bosna, Uebers. von Hammer. Wien 1812.

a sandžak-begův. Avšak hroznější toho všeho byla daň z dětí. Do vesnice každý pátý rok přišli sultánští kommissari a nejkrásnější chlapce 10—12leté odváděli do sboru janičarského, jenž výhradně složen byl z dětí násilně urvaných a poturčených. Každoročně 2000 dětí tím způsobem po celé říši sebranych přiváděno do Cařihradu. Města děti své z daně této velikými sumami osvobozovala. Nemenší zlé bývalo, když vojsko táhlo do pole. Běda nešťastným vsím a městům, kudy se brala sverepá ta holota! Popravy bývaly v Turecku na denním pořádku; městští správcové měli moc nad životem i smrtí. Dželatin (kat) vždy měl koho na kůl nabíjeti, věšeti, na hák hoditi. Vězení právě byly lidomorny. Krátce, na zemi byl ráj mohamedánům, peklo křesťanům. Není tudy divu, že povaha jedněch vzchopila se v nezřízenou hrdost, povaha druhých že klesla v malomocnou plachost.

Avšak nesluší mysleti, že věci od samého pokoření země stály tak smutně jako v XVIII. století a že staří Turci byli lid tak odrodilý, zmalátnělý a zpustlý, jako jsou nyníjší. Nikoliv, nejhorší poroba nastala teprvé, když říše osmanská začala klesati. Za dob největšího jejího rozkvětu v XVI. věku nalazáme v Turecku mohutný stát, pevná práva a privilegia, čilý obchod, bohatá města, kvetoucí průmysl, nádherne silnice a budovy. Církevní a obecní autonomie křesťanům vůbec nikdy neodnímána.

Největší část poloostrova od Turkův podmaněného obydljena byla od Slovanův. Množství vznešených rodin slovan-ských po pádu domácích říší přijetím islamu otevřelo sobě bránu k nejvyšším úřadům státním. V XVI. věku rada vezírův z polovice ze Slovanův sestávala, a i beglerbegové a kapudan pašové (admirálové) z nich bývali. Od 1565 úřad velikého vezíra zastával slavný *Mohamed Sokolović*, Bosňan z rodu prý despotův srbských, jeden z prvních státníkův své doby. Za jeho správy poturčení Srbové bosenští nejvážnější úřady drželi. Koncem XVI. století největší vliv na sultána měli tři vezírové slovanští, mezi nimi Bulhar *Mehmed*, jenž prostého jsa rodu, kdes mezi Sofií a Kosovým polem narozen byl, do Cařihradu co otrok přišel a stav se holičem sultánovým, až na vezírství povýšen jest ²⁾.

²⁾ Drinov Період. Списання II. 54.

Jazykem slovanským, dle svědectví Pavla Jovia (1531) a jiných, mluvil téměř všecken sbor janičarský. Sultán Selim II. dle vypravování Ludvíka Bassana (1574) krom tureckého jazyka uměl i jazyk slovanský, kterýž on vysoko cenil, poněvadž jím mnoho národův hovoří, v Dalmacii, v Srbsku, v Bosně, všude v Albanii, na Peloponnesu prý a v Thessalii, v Bulharsku a Thrakii, ve Valachii a pak na severu velicí národové, Kraňci, Čechové, Poláci a Rusové. Z sultánské kanceláře vydávány listiny jazykem slovanským a písmem kyrillským (str. 327). I v státní správě zachovalo se mnoho institucí starých říší jihoslovanských. Ku př. v Trnově a v Smederevě správce městský, jakkoli musulman, až do našeho století nazýván *vojvoda*.

„Turecké císařství XVI. století,“ praví srbský historik Mijatović³⁾, „se sultány, kteří srbsky mluvili, s vezíry, beglerbegy a seraskiry, syny národa jihoslovanského, s jazykem srbským co jazykem státní správy a vojska, zajisté vypadá, jako by na cestě bylo, přetvořiti se v císařství slovanské s vírou mohamedánskou“. Protož není divu, že Jan baron Ungnad, který se Slovincem Primem Truterem a četnými pomocníky z Istrie, Dalmacie a Bosny 1561—1564 v Urachu u Tubink tiskl protestanské knihy na jazyku slovinském a chorvatském, písmem latinským, hlaholským i kyrillským, skvělé si činil naděje, že tímto prostředkem víra evangelická nejen mezi Slovany v Chorvatsku, Bosně, Srbsku a Bulharsku se rozšíří, nýbrž i mezi Turky až k samému dvoru Cařihradskému.

V XVI. století i na turecké půdě knihy srbské tištěny jsou, v Skadru, v Bělehradě, v klášteře Gračanici na Kosovém poli a jinde. Tisky tyto nyní patří k nejřidším knihám na oboru zemském⁴⁾. V Bulharsku, kolik víme, pod Turky tiskáren nebylo. Jediný Bulhar, jenž tou dobou kněhtiskářstvím se zabýval, byl *Jakub Krajkov* ze Sofie, který spolu s Jero-

³⁾ Čedomil Mijatović, Пре триста година. Прилог к изучавању извора за историју нашег народа. Glasnik XXXVI. Tam o Slovanech v Turecku za XVI. století na základě cestopisův a benátských relací obšírně pojednáno.

⁴⁾ O nich psal Šafařík v článku o staroslov. tiskárnách, Sebr. spisy III. 248—260 a v Gesch. der südslav. Literatur III. 249—296. Knihu tišt. v Gračanici 1539 popsal Stojan Novaković U археолошке изложбе у Кулеви. Београд 1874.

nymem Zagurovičem z Kotoru vydal v Benátkách 1569 žaltár, 1570 molitveník.

Vysoce zajímavý zjev této periody dějin bulharských jsou svobodné obce křesťanských Bulharův, zavázaných k službám válečným. Bylať v horských dolinách Balkánu a Srédné gory za XV—XVII. věku celá řada osad, značnými výsadami nadaných, kteréž turecky sluly *vojnik kuraleri* (vesnice vojníkův), bulharsky pak podnes zovou se *vojniški sela*. Nejznamenitější z nich byly: Koprivštica, Panadjurište, Kotel, Žeravna, Gradec, Jambol, Sliven. K nim náležela i Čěpina v horách Rhodopských, ves Běljovo (str. 281), ves Kouare v rovině Tatar-Pazardžické, která na starosti měla císařský hřebčinec atd. Obyvatelé jejich, vzdávše se pod určitými podmínkami, žili samostatně pod správou svého *vojvody* neb *kneze*, krom harače jiných dávek neodváděli, k robotě zavázání nebyli a pestrý oděv nositi směli. Ve válkách několik set mužův vypraviti povinni byli, kteří, sloužíce bez platu, buď v boji se účastnili, buď s buzdogany a sudlicemi soumary provázeli a zvláště sul-tánské koně vodili.

Sbor vojníkův založen jest již v XIV. století od sultána Murada I. (1362—1389) a sice na radu Timurtaše, beglerbega rumelského ⁵⁾. Srb Michal Konstantinovič, který 1455—1463 byl mezi janičary (str. 322), píše v pamětech svých: „Také jsou někteří křesťané svobodní, ještě neplatí žádnému nic a zase jim služba žádná se nedává; ti slovou *vojníci* a císaři posluhují i císařské koně prázdné vedou, když potřeba káže“ ⁶⁾.

Institut *vojnikluku* trval asi 300 let. Znenáhla slábla stará privilegia a moc pašív sílela. Vojenská služba proměněna v cárskou robotu. Až do 1840 chodili na jaře vojníci pod velením svých „čaribašů“ do Cařihradu, pást císařských koní a sena kosit, ba podnes z části ještě chodí. Na památku vojenství jeden z nich, na čepici máje liščí ocas, nese praporek — červené plátno s půlměsícem.

Koprivštica (tur. Avratalan), jedna z předních „vojnických vsí“, leží u pramenův Topolnice v Srédné goře, 10 hodin od

⁵⁾ Hammer, Gesch. des osman. Reiches I. 182.

⁶⁾ Michail Konstantinovič cap. XLV. (polský originál tišt. 1828, 1857, překlad český 1866, 1861; srbský od Dra. Šafařika v Glasniku XVIII.)

Plovdiva, odevšad jsouc vysokými vrchy obražena ⁷⁾. Za dob starého císařství prostíraly se tu bujné pastviny a místo, kde nyní Koprivštica stojí, pokrýval hustý les. Po pádu staré říše pastýři vychvalovali boljarům dolinu Koprivštickou co útulek pěkný a nepřístupný. I sebraly se rodiny ze Zlatice, Plovdiva a odjinud, přišly sem a začaly stavět domy. Mezi osadníky byla i bohatá jedna boljarka ze vsi Ryly. Ta se vypravila k sultánovi do Drinopole (tedy před 1453) i vyprosila u něho ferman, v němž jí odevzdána vláda v Koprivšticí s výsadami velikými, ku př. že Turek osadou koňmo jeti nesmí. V tom fermanu Koprivštica turecky jmenována *Avratalan* (ženské pole). Boljarka nazvána sultánkou, a potomci její Sultanekovci. Správa nové osady byla zcela aristokratická. Koprivštičané prosluli co dobří junáci; bojovali s Turky proti Rakousku a chodili s nimi až po Budín a Vídeň. Junáci jejich honosili se červenými oděvy, vysokými kalpaky, krásnými oři a dobrou zbraní. Doma se zabývali chovem dobytka, kočovali se stády po celé Thrakii, nosili zbraň, chodili na lov a žili svobodně bez těžkých daní. Tehdá mívala Koprivštica až 10.000 obyvatelův.

Avšak síla fermanu klesala a úředníci svobodu rušili, až jakýsi Balaban, pro junáctví ve válkách rakouských mezi Turky na slovo vzatý, nový ferman u sultána vyprosil, jenž podnes prý v Koprivšticí se chová. V něm určeno, že Koprivštica přímo závisí od Cařihradu, že krom poplatku pro Cařihradskou Fetchi džamiji žádné daně platiti nemá, že náčelníci zvláštní čepice nositi smějí a že v osadě jeden jediný Turek co dozorce bydleti bude, podržien jsa domácím náčelníkem. Ale úsilím pašův Plovdivských i tento ferman v nívěč jest obrácen. Tu nastaly bouře krđžalijské. Od 1793 Koprivštice třikrát lehla popelem i zpusťla úplně. Když nastal mír, sliby a násilím přinutila vláda rozprehlé obyvatelstvo, aby osadu svou obnovilo. Nyní čítá Koprivštica 1110 rodin či manželství (věnčila). Koprivštičané vysoce vynikli v novějším ruchu národním; z jejich městečka pochází celá řada na slovo vzatých spisovatelův, učitelův a kupcův bulharských.

⁷⁾ Pěkný popis Koprivšticé sestavil Christo V. Puljakov v Blg. knížici 1860, II. 262—265. III. 9—15.

Panadjuriště (tur. Otluk-kjoj: vesnice pastvy ⁶⁾) leží takéž v Srédné goře, 3 míle jihozápadně od Koprivštica. Dle podání Mohammed II. po dobytí Cařihradu usadil 204 rodiny z Jambolu na těchto místech, kdež od starodávna odbýván panagir (trh). K těmto osadníkům přidružil se lid z okolí. Panadjurci daně krom harače nedávali; žádný Turek v osadě jejich ani nocovati nesměl. Vojníci jejich chodili nejprvé s vojskem, později až po 1840 (33 mužův) do Cařihradu k obsluze císařských koní. Podobně jako Koprivštica, tak i Panadjuriště těžce utrpělo tureckými převraty na konci minulého století. Nyní jest jednou z předních osad bulharských, čítajíc 950 rodin (ok. 7000 obyv.).

Kotel (tur. Kazan) leží v horské dolině na důležitém průchodu od Slivna k Šurunu, asi 15 mil od Černého moře. Založen prý ok. 1545 od uprchlíkův z okolí. Domaňv má nyní k 1120, obyvatelův asi 10.000, kteří krom 500 mohamedánských Cikánův jsou čisti Bulhaři. Kdežto válečný lid z jiných vojnických míst brán k vojsku polnímu, Kotlenci, ozbrojení sudlicemi (harba) a palicemi, hlídali svůj prosmyk. Náčelník městský slul vojvoda neb knez. Daně si vybírali měšťané sami mezi sebou a vojvoda je odváděl. Turci v Kotli osazovati se nesměli; posud jich tam není. Ve válce zvláštní od vlády vyslaný úředník přihlížel k tomu, aby vojsko v městě se nezdržovalo a tam nenocovalo. Ale časem ty výsady od Turkův zhusta překročovány, až přišly v zapomenutí. Proti Krdžalijům Kotel se uhájil ⁷⁾.

Zvláštní osudy měla *Cěpina* v Rhodopě. Je to krajinka, již za starých dob bulharských i byzantinských proslavená, horami ohrazená a uvnitř močálovitá (str. 16). Jejich sedm vsí obývá nyní v 850 domech 2800 mužských Bulharův, křesťanův i musulmanův, a 300 Cikánův. Křesťané (830 mužských) bydlí v Rakitově a Kamenici, mohamedáni v Dorkovu, Kostantovu, Korově, Láždeně a Banji. Jak sme již nahoře vypra-

⁶⁾ V. Čolakov, Описание на село Панагюрище, Савиград 1866 (16.° 14 str.). Zachariev 39, 79.

⁷⁾ Периодическо Списание V. & VI. 35. Dr. Богоров, Описание на село Котлъ в повинách Blg. Orel 1846 č. 1.

vovali (str. 281), Čěpinští po chrabrém odporu poddali se Turkům pod tou výminkou, že místo harače všickni mladí mužové s Turky do boje potáhnou a že Čěpina bude v církevních věcech zcela samosprávná. A tak žili svobodně až do druhé polovice XVII. stol. Byl právě veliký hlad v Rhodopě, když se Mohammed IV. strojí k novému pochodu na Kandii, kde Benátčané od 1645 Turkům statně odpírali. Šest pašťův z Plovdiva táhlo přes Pešteru do Makedonie. Veliký vezír, slavný Mohammed Kōprili, rodilý Arbanas (vezírem 1656—1661), nenadále s mnohými janičary vtrhl do Čěpiny, položil se u Kostantova, svolal všecky popy a kmety, a kázav je spoutati, pravil k nim: „Hoj vy podvodníci! Vás Ali Osman padišah miloval, a tak nedáváte cárskou daň, a jen když třeba, pomáháte našemu vojsku. I my vás milujeme jako naše janičary, ale vy jste chtěli zdvihnouti hlavu proti našemu cářovi“. Tu bán Veljo, jehož jménem podnes slove v Čěpině „Veljova lázeň“, a protopop Konstantin odpověděli: „Čestitý vezíre! Naše momčeta (hoši) do nedávna se bili s cárskými vojsky v Tunisu, Tripolisu a Egyptě. A co ste viděli hrozného od nás?“ A vezír odvětil: „Vy lžete! Mne zpravil *kara baša* v Plovdivě“ (metropolita Gabriel, Řek). A oni řekli: „On námi nevládne, a proto že mu nedáváme *verim* (daň), on nás očerňuje“. Na to rozkacený vezír kázal janičarům, aby gjaury porubali všecky. Tu vystoupil jakýsi imam Hassan hodža, a vyprosil jim život, jest-li že se poturčí. A v skutku na den sv. Jirí poturčil se bán i protopop i všickni kmetové a popové. Vezír zůstavil ještě čtyry hodže, aby turčili, a odcšel přes Razlog do Solunu. Čěpinští se turčili do srpna. Hassan hodža na množství soumarův přinéstí dal z Pazardžiku obilí, složil je v kostelích v Kostantově a dával každému poturčenému domu dvě míry žita a tolikéž prosa. Kdo se nepoturčil neb neutekl, byl skolen. Potom pobídl poturčence k výpravě, na níž rozkotali všecky kostely od Kostence do Stanimaky, prý 218 kostelův a 33 klášterův. Na den sv. Petky přišel pak cisárský ferman, „da se saberat Bulgare-te, ta da stanat *raja*, da davat *harač* i *verim* i da chodjat na *angurija* (robota), i samo Turci-te da otivat na vojska“. Tu se utečenci Čěpinští sebrali a na výšinách založili nové vsi Kamenici, Rakitovo a Batjevo na Staré řece. „I taka božiju popušteniju razsipacha se Bľ-

gare-te va Čěpina!¹⁰⁾ Čěpinští na mnohých pochodech mnohému od Turkův se přiučili a proto islam snadno přijali. Posud mají křesťanské obyčeje svatební, pohřební atd. a zpívají bulharské písně; turecky málo kdo z nich umí, ač jsou fanatici pro víru Mohammedovu.

O ostatních osadách vojnických nemáme bohužel zpráv tak podrobných. Doposud vyznamenávají se obyvatelé jejich zvláštní statečností, energií a horlivým vlastenectvím.

Podobní vojníkům byli křesťanští *martalusi*, již u Michaila Konstantinoviče zmíněni. Čítajíce jen několik set hlav, za měsíčný plat sloužili na hranicích. Zbroj jejich byla šavle a kopí; někteří měli pušky, jiní pancér. V Řecku sluli *armatoli*. Kapitáni jejich leckdy s klefty se družili. Takovými armatoly původně byli světoznámí Sulioté¹¹⁾.

Poturčení Bulhaři slovou *Pomáci* (prý od *pomagač*). Pomáci rhodopští a makedonští poturčili se dle Zacharieva 1495 za Bajezida II., současně prý s poturčenci bosenskými. Leč písemných svědectví o tom není.

Na vojnických osadách viděli sme, že od příchodu Turkův veliké proměny nastaly v městech. Stará města zanikala a nová vznikala. Dokládáme k tomu, že starý Červen po rozkótání staré říše zapustl a půl dne od něho nad Dunajem vzrostl nový *Ruščuk*, že na blízku trosk starého *Prěslavě* zvelebil se *Šumen* (tur. Šumla), který, měv při dobytí země asi 800 domův, v XVII. věku jich 4—5000 čítal, že v Dobrudži založen *Babadag*, jenž v XVII. století měl 22 čtvrtí¹²⁾, a že obyvatelé starého *Žegligova* v Makedonii sídlo své pro nezdravou polohu opustili a hodinu dáleji ve vsi *Kunanovu* se osadili.

Rychlým rozkvětem, kvetoucím životem a truchlivým koncem památka jsou obchodní města makedo-rumunská, která za dob tureckých v různých koncích říše vznikla, obchodem a vzdělaností se proslavila a až na jedno v bouřích krdžalijských téměř úplně zhynula. Jsou to Moschopolis v Albanii, Krušovo v Makedonii, Arbanasi a obojí Arnaut v Bulharsku.

¹⁰⁾ Současný zápis popa Metodía Draginova z Korovy (bez léta) v perg. trebníku u Zacharieva. Zachariev 67.

¹¹⁾ Hopf (d. 86) 190.

¹²⁾ Hadži Chalfa, Rumli 36, 44.

Moschopolis (též Voskopol) leží v střední Albanii na jižním svahu jezernaté kotliny Korčanské (str. 37), asi 2 hodiny západně od Korče na cestě k Beratu. Čerstvý horský vzduch a krásné okolí život zdejší velice činilo příjemným. První zmínka o městě tom děje se již v druhé polovici XV. století; tehdy v krajině Velikém Děvolu leželo zbořeně město Veskop¹³⁾. Tradice kladě založení (či spíše obnovení) jeho do počátku XVI. století. Obyvatelstvo bylo úplně rumunské, avšak co jazyk písemný horlivě pěstována řečtina. Měšťané z největší části s karavanami po Turecku kupčili. Obrovskými kroky Moschopol u velikosti a bohatství, u průmyslu a vzdělanosti se rozmáhal. Počátkem minulého století, v době, kde všecko ostatní Turecko v nevědomosti pohříženo bylo, založena zde řecká tiskárna; knihy tištěné (1740 sld.) *παρὰ Γρηγορίου ιερομονάχου τῷ Κωνσταντινίδῃ ἐν Μοσχόπολει* nyní nadmíru jsou vzácné. I škola slavná zde bývala. Metropolitě Beratský a Dražský v letě zde pobývali. Tehdy horská tato metropole cincarských kupcův, svého času nejvzdělanější město v Turecku, čítala prý až 12.000 rodin. Přišli Krdžaliji, město vypálili, vyplnili a na věky zničili. Část uprchlíkův usadila se v Pešteře v Rhodopě¹⁴⁾. Nyní stojí v Moschopoli sotva 200 domkův.

Asi současně s Moschopolem vzniklo *Arbanasi*, řecky *Ἀρβανιτοχώρη*, turecky *Arnant-kjoj* zvané, na zdravé vysočině půl hodiny severovýchodně od Trnova. I zde nalazáme rychlý rozkvět, skvělé kostely a kláštery, bohaté a nádherné domy. Rozvaliny svědčí, že koncem XVIII. věku stálo tu asi 1000 domův; nyní je obydleno 200, mezi nimi 25 tureckých. Bylo to podobně město cestujících kupcův, nejvíce obchodníkův s dobyt看em, kteří hlavně s Valachií obchod vedli. Obyvatelé Arbanasův původ svůj měli snad z Epiru; vládnoucí živel byla řečtina, o čemž svědčí množství nápisův řeckých, které

¹³⁾ Paměti despoty Musaki (1510) u Hahna, *Reise durch die Geb. des Drin* 292.

¹⁴⁾ Popa Konstantina *Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως*. Vídeň 1819) 43 praví, že v Pešteře (či *Περιστερά*) *εἰνὶ μέτοικοι ἱκανοὶ ἀπὸ Βοσκοπόλεως*. L. 1819 bylo tam 600 domův, z nichž $\frac{2}{3}$ křesťanské; nyní (Zachariev 27) čítá Pešteř 780 domův, z nichž 500 bulh. a 50 rum.

však ještě nikdo neshíral. Biskupové Trnovští, Lovčanští, Ruščučti a taxidioté kláštera Sinajského a jiných zde leto trávilí. Odsud pocházejí Brankovani, jichž dům nyní je letním sídlem metropolity Trnovského. L. 1798 Arbanasi úplně rozkotány od Krdžalijův. Obyvatelé utekli nejvíce do Valachie; nynější osadníci z části přistěhovali se z poturčeného nyní Gerlova. Avšak ještě nedávno zemřel tam jeden stařec, jenž uměl jen řecky. Po domech chová se dosti řeckých kněh, ku př. jeden novověký přepis Alexandreidy. Práví se též, že spíše ženské než mužští původ mají z starých osadníkův. Doma mluví se řečtinou, živly bulharskými a rumunskými silně promíchanou ¹⁵⁾.

Vsi *Bej Arnaut* a *Kara Arnaut* leží jižně od Razgradu blíže železnice z Varny do Ruščuku. Obyvatelé, kteří buď rolnictvím se zabývali, buď po Bulharsku, Dobrudži a Valachii s dobyt看 kupčili, dle pověsti osazení jsou od jednoho Arbanasa, muslimanského spahije a správce Razgradu, jenž v tomto městě vystavěl velikou džamii. Měli všeliká privilegia; v jejich osadách ni Turek ni Bulhar vojník nesměl žádati konak (byt). Mluvili buď arbanasky buď bulharsky; není nemožné, že i jižní rumunština zde byla domovem. Za krdžalijských dob rozprchli se nejvíce do Valachie, do Šumna, do Eski Džumny; největší však pohroma stihla Arnaut za ruské války 1810. Podnes tam, ač zřídka, čistý arbanaský jazyk se slyší ¹⁶⁾.

Krušovo leží 6 hodin západně od Prilěpa pod starým zámekem v horské kotlině a na jejích stráních. Z kupeckých měst makedo-rumunských je nejmladší a trvá doposud. Založeno jest okolo 1740 od horských Rumunův z Nikolice či Nikopole v Albanii, kteří od Arbanasův vyhnáni byvše, nejprve útočiště hledali v Bitoli, ale když jim tamní bahenné podnebí nesevědělo, zdejší místo si k osadě vyhlídli. K nim se přidružil kmen kočovných Vlachův, který velice zbohatnul a posud

¹⁵⁾ O Arbanasech zajímavé podrobnosti sdělil Slavejkov v Cařibradském Čitališti 1873, 488—493. Mnoho mi vypravoval mladík jeden, rodilý z Arbanasův. — Ukázky tamní mluvy: gorča hruška (mrum. kůže), pleko pletu, sapunizo peru, čapizo kopím, lejazo počítám, misljazo myslím, šetizo procházím se (blh. šetam), dnlos dol, če pano če kato (nahoru dolů), ogništa atd.

¹⁶⁾ Odkud pocházejí křesťanští Arbanasi po ruské Bessarabii rozptýlení, není mi známo; snad odsud.

krojem od ostatních měšťanův se liší. Jaké byly osudy Krušova za lupičských pochodův Krdžalijův, na ten čas říci neumíme. Jakkoli Kruševští kupci i ve Vidni pobývají a Kruševští stříbrníci (kolundžiji) po celém Turecku chodí, Krušovo pro Evropu objeveno teprve 1858 od Hahna: tak skrovné byly vědomosti o vnitřním Turecku ještě před nemnohými lety! ¹⁷⁾. Tehdáž mělo 1400 domův, 13 kostelův a 32 chanův (hospod). Největší část obyvatelův jsou Rumuni, kupci, zlatníci, krejčí; kromě nich tu bydlí Mijáci (Bulhaři z Dibry) a něco křesťanských Arbanasův, zedníci, krejčí a zahradníci. Se sousedními loupeživými Arbanasy mají Krušované věčné spory.

Z cizích kupcův Benátčané i Janované po pádu domácích říší práv svých sice nepozbyli, avšak konkurenci s *Dubrovčany*, jejichž obec tehdáž v největším stála rozkvětu, snést nemohli. Tito od 1365 s Turky trvali v poměrech přátelských, platíce jim ročně harač 12.500 zlatých dukátův Benátských. Sultánové obci jejich jazykem srbským výsady dávali (str. 327). Dubrovčané ve všech městech volně bydleli, náboženství své svobodně vykonávali a karavany jejich bez závady po celé říši chodily, clo (2⁰/₁₀) platíce jen v městech císařských, v Cařihradě, v Drinopoli a v Brusse, prvé i v Plovdivě a Kratově. Pro tyto svobody mnozí pravoslavní stávali se katolíky a spolu Dubrovnickými občany, toužíce po svobodě a bezpečnosti. Za těch dob lodě Dubrovčanův po všech mořích pluly, osady a sklady jejich ve všech městech orientálních se spatřovaly, a obchod jejich pozemský velikolepě byl zorganizován s konsuláty, karavanami a faktoriemi. Literatura jihoslovanská v Dubrovniku tak jest zvelebena hojnými děly básnickými, že město nazváno jihoslovanskými Athénami. Ale děsné zemětřesení 1667 rázem podemlelo slávu a moc Dubrovnickou; od té pohromy obchod, umění i literatura velice poklesly.

Dubrovnické osady (colonie) ode dávna byly ve všech městech srbských a bulharských ¹⁸⁾. V *Srbském Bělehradě*, kde

¹⁷⁾ Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, 180.

¹⁸⁾ „Relazione dello stato della religione nelle parti dell' Europa sottoposte al dominio del Turco“ od Matěje Gunduliće (Gondola), jenž do července 1674 28 měsícův v Turecku pobýval, psaná v Římě 1675; vydal Banduri, Imperium Orientale (Paříž 1711), vol II. Animadversiones in Const. Porph. de adm. imp. 99—106. Drinov, podáváje výťah v Per. Spis. II. 65, o vydání tom nevěděl. Srov. vlaské cestopisy, popsané od prof. Matkoviče v Radu XV.

mnoho bývalo Dubrovčanův, Trojan Gundulić 1552 dokonce srbsky tisknul. Jiné kolonie byly v *Ruščuku* a v *Silistrii*. Veliké množství Dubrovčanův pobývalo v okolí ústí dunajského, za příčinou obchodu, ode dávna zde kvetoucího. Hlavní osadu tam měli v *Babadagu*, jejíž kněz docházel do *Izakče*, do *Izmailu*, do *Tulče*, do *Bender* a do *Kilie*, aby na přenášecím oltáři mši četl tamním kupcům. Matěj Gundulić, vyslanec Dubrovnický, vypravuje že osadníci tamní měli ten chvalný obyčej, že na kněze své velmi přísní byli, a jakmile se něčeho dopustil, že hned jej propustili; jinak by se prý kněží snadno pokazili, hlavně skrz „nečestné praktiky s Turkyněmi“. Ve východním Podbalkáně sídlili Dubrovčané ve *Varně*, *Šumenu*, *Pazardžiku* a hlavně v *Provađu*, kde měli faru se starým klenutým kostelem. Ve vnitrozemí přebývali v královském *Drinopoli* (měl 1550 prý 30.000 ohnišť), kdež se sjížděli kupci z celého poloostrova, z Rumunska, z Uher, z Polska a z Rus, kupující kordovány rozličných barev, kožešiny, koberce, nože, plátna, měď, cín atd., a v *Plovdivě* (1674 prý 40.000 obyvatelův), v jehož okolí od XV. století se rozmáhalo pěstování rýže. V *Sofii*, odkudž se silnice na všechny strany rozcházejí, předním to emporiu na poloostrově za těch dob, byla silná osada z rozsáhlými sklady, zvláště sukna. V Makedonii *Skopje* nad jiná města vynikalo, hlavně obchodem s voskem a s kordovány, s jejichž úpravou 1669 asi 700 jirchářův a kožešníkův se zaměstnávalo. Dubrovčané tam osedlí v okolí měli rozsáhlé vinohrady. V krajinách srbských měli kupecký dvůr (fondacco) v *Novém Pazaru* (1580: 6000 domův), v *Prokopje* a v bosenském *Sarajevě*.

Mimochodem budiž spomenuto, že po těchto velikých městech pod Turky velice se šířili Židé španělští a uherští, usazující se v *Plovdivě* (1550 asi 3000), v *Drinopoli* (1000 domův), v *Sofii* a v *Skopji*.

K pohodlí kupcův ve všech velikých městech zbudovány byly rozsáhle *chany*. Vratislav z Mitrovic (1591) praví o Bělehradě Srbském: „V tomto městě nic obzvláštního není viděti, toliko dům kupecký, v němž kupci svá zboží mají. Olověným plechem jest pobit, a ve čtyři úhly vystaven, vůkol a vůkol dole klenutí skleповé pro bezpečnost kupeckých věcí; a nahoře vnitř vůkol jsou pavlače, všudy pokoje a krámy. V prostřed

toho stavení jest pěkné prostranství a veliká kašna, po kteréž skrze veliký okrouhlý kámen po žlábků voda teče“. Takových chanův starožitných dosti jest posud viděti po Turecku. Ku př. v Skopji stojí „kuršumli chan“ (olověný chan), budova jako pevnost, do čtverhranu stavěná o dvou poschodích, z nichž jen druhé okna na venek má, arci pevně zamřížovaná. Velikými, železem pobitými vraty vchází se na dvůr pěkně vydlážděný, v jehož středu stojí kašna. Dokola jsou klenuté chodby, k nimž se po kamených schodech vystupuje. V dolejších poschodích byly magaziny, v hořejším pokoje, na dva díly rozdělené; nad každým pokojem je kupole olovem krytá. Cizí kupci nyní zmizeli; v přízemí zpustlého dvoru sklady své mají domácí obchodníci, v pokojích bydlí nájemníci. Na pilířích černými neb červenými literami napsána jsou jména Dubrovčanův, kteří ještě v minulém století zde pobývali ¹⁹⁾. Tot snad jediné jich památky. Jinak mohutný obchod zajímavé té republiky, zničen byv zrušením státu Dubrovnického (1806) a hrůznými bouřemi Krdžalijův (1792—1804), za našich dnův, kolik sme pozorovali, k neuvěření je zapomenut.

Hlavní obchodní cesta za těch dob byla starodávná dráha z Cařihradu do Bělehradu (20 denních pochodův). V Sofii se od ní odbočila cesta vedoucí přes Kjustendil, Skopje a Prizren do Lěše (Alessio), pak v Niši cesta do Dubrovníka, kudy se z Cařihradu do Dubrovníka za 25 dní dojeti mohlo. Nejdelší cesta byla pak přes Niš a Novipazar do Spletu; tudy se jezdilo 38 dní od moře Adriatického k Bosporu, ba časem i 50 dní. Z Bělehradu do Solunu přijeti se mohlo v 18 dnech ²⁰⁾.

Silnice byly v stavu zcela jiném než nyní. Od Cařihradu k Drinopoli vedla velikolepá dlážděná silnice s rozsáhlými kamenými karavanseraji (hostinci), v dobách, kde v Evropě nikdo o pohodlí cestujících a vojsk tak se nestaral; nyní je zříceninou a z karavanserajův vybírají řečtí podnikatelé stavební kámen. U prosmykův všude stály strážce.

Z hojných starších cestopisův zpomínáme paměti krajana

¹⁹⁾ Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik 110.

²⁰⁾ Viz Matkovičovy výňatky z nevydaných denníkův vlaských, Rad XV. Denní pochodů z Cařihradu do větších měst viz u Hadži Chafy; ku př. do Siliastrie 10 dní, do Vidinu a do Solunu 14, do Sofie 13, do Skopje, Ochridu 16 atd. Dle Dunaje z Vidinu do Siliastrie 4 dni.

našeho Václava Vratislava z Mitrovic, jenž 1591 s císařským vyslancem Krekvicem co komorní páže do Císařhradu jel. Spis ten bez odporu nejlepší je z starších cestopisův naší literatury. Vratislav všeho, co viděl, pilně si všímal a nad to osudy své způsobem prostomilým vyličil. O Bulharech praví, že „jazyka užívají slovanského, tak že se my Čechové s nimi smluviti můžeme.“ Podrobně popisuje okrasy žen vesnických v kraji mezi Sofií a Plovdivem²¹⁾. U prosmykův Ichtimanských ukazovali Vratislavovi stavení zcela zbořená a pustá, kde prý bydlil poslední despot neb kníže bulharský „Marek Karlovic“ (Marko Kraljević).

Pomlčení nesmíme o hornictví, které tou dobou ještě bylo v plném květu. Veškeré doly císařství tureckého vynášely v XVI. století (dle Spandugina) ročně 90.000 dukátův. Okolo 1550 dolovalo se ještě na Kopaoniku. Slavné byly zlaté a stříbrné doly v Kratově makedonském, kde byla i mincovna; zde ještě 1563 sídlil vladař křesťanský, „blagočestivýj i christoljubivýj gospodar knez Dimitr“²²⁾. Turecký zeměpisec Hadži Chalfa zpomíná doly Samokovské, kdež kovány i železné nástroje, kotvy a jiné, pak stříbrné doly u Berkovice, u Nového Brda atd.

Dubrovčané vesměs byli katolíci. Ale kromě nich bylo v Turecku i jiných katolíkův, tureckých poddaných, a sice u Čiprovců (či Kiprovců), Nikopole, Prěslavě a Plovdiva.

V Čiprovcích a v okolních vsích Kopelovcích, Klisuře a Železné žilo koncem XVII. století několik tisíc katolíkův. Čiprovec, obývaný od 4000 duší vesměs římského vyznání, měl i kostel. Náležel matce sultánově, která však z něho nebrala důchod, tak že obyvatelé zcela byli svobodní. Tam 1674 sídlil katolický arcibiskup Sofijský, františkán, rodič Čiprovecký, jenž hodnost svou málo na sobě znáti dával a do Sofie velmi zřídka přicházel, boje se Turkův. L. 1688, když začala válka rakousko-turecká, Turci Čiprovec a okolí vyplnili. Obyvatelé utekli do Sedmihrad, kde jim císař Leopold I. 1700 vykázal

²¹⁾ Viz Staročeská bibliotheka. Vydává J. V. Rozum. Díl III. V Praze 1856. O Bulharech str. 35 slů.

²²⁾ Zápiska z současného rukopisu u Grigoroviče Очеркъ пугеш. 190. Dimitr byl křtítem kláštera Slěpčenského v Přílěpsku ib. 136. Snad byl potomek Konstantina neb Dragana, kteří v též krajině sídlili (str. 292).

sídla v Alvinci, vydav jim zároveň privilegium, kteréž i Karel VI. 1738 potvrdil. Dovoleno jim po celé říši kupčiti, vlastní magistrát ze svého středu voliti a katolického faráře, jenž přímo od biskupa závisel, držeti. Z ustanovení, že nikdo pod záminkou šlechtictví z obecných povinností vyvlékati se nesmí, vysvitá, že i boljaři jacis mezi nimi byli. Brzo však nastaly neshody mezi přistěhovalci a domácími, načež někteří Bulhaři z Alvince dílem do Dévy, dílem do Karlova Bělehradu odešli. Nyní se až na 207 duší dávno porumunili ²³⁾.

V *Nikopoli* a v 14 okolních vsích žilo 1674 množství katolíkův. Všickni byli Bogomilové až do polovice XVII. věku, pročež i později *Pavlikiani* sluli; nevím, nebyli-li poslední přívrženci této věrouky, která nyní, zdá se, naprosto zmizela (str. 352). K víře katolické je obrátil asi 1650 biskup *Filip Stanislavov*, jenž zprvu pro jakous neposlušnost z diecese vyhnán a biskupské hodnosti zbaven byl; později prostřednictvím propagandy mu odpuštěno, a tu on *Nikopolské Bulhary* pokatoličil. K potřebě svého stáda vydal 1651 v Římě modlitby, písmem kyrillským, jazykem bulharským, promícháným srbštinou ²⁴⁾. Mezi modlitbami je i apokryfická „epistolia Abagara cara, pisanie Karstu gospodu našemu,“ exorcismy, modlitby „kada glava bolit,“ „za ženu neplodnu.“ Ku konci čteme: „Jako pčela od raslika i blagodichanijo cvetie sbira met i osak, sice *Filip Stanislavov od Velike Bulgarie biskup* sabra i svadi od rasliki knigi, sveti otcí saborní, ovi Abagar i chariza (χαριζω) svuojemu narodu balgarskomu, da pri sebe noseju na mesto silni mošti (ostatkův). Tiparosan (tištěn) bi Abagar ovi va leto Christovo 1651 maja na 6. u Sveti Grad, de počivaju telesa Petra i Pavla, va vreme cara našega Ibrahima, a u Vlašku častitoga Matije vuojuvodu i u Bogdansku blagomirnoga Lupula naricajemago Vasilie vuojevoda.“ Stanislavov v krajinách těch i zemřel, dobrou po sobě zanechav památku. O nástupci jeho psal 1674 Matěj Gundulić, že pro mnohé překážky vsi sotva

²³⁾ M. Gundulić 1674 u Banduri op. cit. 101. Srovn. Первод. Сине. II. 65. Engel 462 pozn. v. Dle Lejeana (Petermanns Mittheil. 1870, 290) není tam žádná stopa katolíkův, než kámen s nápisem A. D. 1612. Czoernig, Ethnographie der oest. Monarchie. Wien 1855. III. 146.

²⁴⁾ Exemplář vzácné té knihy nalezl sem v dvorské knihovně ve Vídni (10 listův ve folio, strana o 2 sloupcích).

udrží při katolictví, hlavně pro nový gregoriánský kalendář, jehož zavedení velikou působilo nevoli. Čtyry katolické vsi blíže Svištova držely se až do roku 1874, kde následkem zpupnosti vlaských kněží obřad latinský opustily a k bulharským uniátům se přidaly.

V Přeslavi (*Marcianopolis*, tur. *Eski Stambul*) sídlal za XVII. století katolický arcibiskup, od něhož závisely Dobrudža (la provincia de Tomis) a Multany. Když 1650 zemřel arcibiskup Marko Bandin, místo pět let prázdné bylo, až tam na žádost svou dosazen Petr Parčevič z Čiprovice, syn rodičův katolických, jenž v illyrském Lauretanském učilišti studoval a okolo 12 let v Multanech missonářoval²⁵⁾. L. 1654 přijel Parčevič k císaři Ferdinandovi III. do Vídně, aby jménem vojvody valaského, Parthenia patriarchy Cařihradského, Gabriela arcibiskupa Ochridského, Kyrilla metropolity Trnovského a jiných vznešených křesťanův, jakož i jménem „vojvodství Kiproveckého“ prosil o osvobození ze jha tureckého. Ale než se vrátil, spiknutí prozrazeno a mnoho křesťanských náčelníkův ukrutně popraveno.²⁶⁾ Gundulič (1674) o arcibiskupství tom již ani slovem se nezmiňuje.

V *Kališevě* (Caliscevo), tři hodiny od Plovdiva (snad dn. Kalašlija), bylo 1674 několik rodin katolických, jež někdy navštěvoval Dubrovnický kněz z Plovdiva. Nyní je tam šest vsí katolických, jejichž obyvatelé zovou *Pavlikiany*. Píšíu latinou, pravopisem Dubrovnickým²⁷⁾.

V Srbsku byly katolické obce 1671 v Novém Brdě, Janjevě, Prištině, Prizrenu, Jakově, jejichž arcibiskup sídlal v Skopji. Čítalo se tam 2169 duší s 8 kněžími. Tehdáž v mnohých osadách byly jen ženské katoličky; mužští byli přestoupili k islamu, aby ušli těžkým daním. V Albanii žilo tou dobou v celku asi 50.000 katolíkův v šesti biskupstvích²⁸⁾.

Zajímavo jest, že katolíkům bulharským krom kněh srbsky pro Bosnu psaných přinášeny i knihy české, vydávané od dě-

²⁵⁾ Drinov v *Первод. Спис.* I. 55.

²⁶⁾ Max. Schimek, *Gesch. von Bosnien*. Wien 1787, 304.

²⁷⁾ Nejstarší náhrobky Pavlikianův Plovdivských jsou z 1784. Grigorovič *Очеркъ пътем.* 167.

²⁸⁾ Relace Štěpána Gaspari, Drinov ib. 57. Makušev, *Итал. архивы* II. 85.

dictví sv. Václava, založeného 1669. Jmenovitě po míru Karloveckém ohromné množství (*ingens cumulus*) katechismův, modlitebných a jiných nábožných knížek buď zdarma buď za levnou cenu posláno nejen do Slavonie a Srbska, ale i do Bulhar²⁹⁾.

Z Bulharův katolíkův vyšel i jeden spisovatel, *Kristian Pejkič* z Čiprovce. Byl kanovníkem při kathedrále v Pětikostelí, opatem u sv. Jiří v Čanadě a missionářem apoštolským. K rozmnožení náboženské nesvornosti Jihoslovánův vydal polemický spis jazykem chorvatským: *Zrcalo istine med carkve istočne i zapadnje* (Benátky 1716). Od něho jsou i dvě díla latinská³⁰⁾.

O pravoslavném arcibiskupství bulharském v Ochridě poslední zmínku sme učinili, vypravujice o dobytí Bulhar od císaře Vasila II. (str. 167, 176). Tehdáž bulharská tato církev, zůstavši samostatnou, přišla do rukou Řekův. Počátkem XIII. věku arcibiskupem byl proslavený spisovatel církevní *Demetrios Chomatianos*. Od jeho dob církev Ochridská, jakkoli nebyla než církev bulharská, za Samuela cáře z Podunají do Makedonie přenesená, stotožňována s církví *Justinianův Prímý*, od Justiniana založenou (str. 67), jakoby od té doby nepřetrženě trvala, což se přiči historické pravdě³¹⁾. Asi 1334 Ochridu dobyli Srbové, avšak založení patriarchátu srbského v Peči církvi Ochridské nijak nebylo na ujmu. Po smrti Dušanově vládli Ochridem velmoži srbští a arbanašti. Stopy srbského vlivu poskytují všechny rukopisy a nápisy ze XIV. a XV. věku, které ruský cestovatel Grigorovič v Ochridě a v okolí spatřil. V polovici XVI. století řecký jazyk vytiskl slovancinu; v církevních památních knihách řecké zápisy počínají 1555³²⁾. Neveselé jsou dějiny této církve pod Turky. Go-

²⁹⁾ Jos. Jireček, v Rozpravách z oboru hist. filol. a lit. (Videň 1860) 23.

³⁰⁾ Mohametanus dogmaticae et catecheticae in lege Christi Alcorano suffragante instructus (Tyrnaviae 1717); Concordia orthodoxorum patrum orientalium et occidentalium in eadem veritate de spiritus sancti processione (ib. 1730). Šafařík Gesch. der südslav. Lit. II. 52.

³¹⁾ Srov. Zachariae von Lingenthal, Beiträge zur Geschichte der bulg. Kirche. St. Petersburg 1864, 26.

³²⁾ V. Grigorovič, Svědectví o slovanských apoštolfch v Ochridě, Čas. čes. Musea 1847. I. 514.

Iubinský vyčítá 50 arcibiskupův za doby 1450—1767, což sotva bude seznam úplný; úplnější snad se nalezne v Ochridu samém³³⁾. Žádný arcibiskup dlouho nevydržel a málo který důstojně se proslavil; slyšíme o nepřetržených pletichách, o podplacování a sesazování podobně, jak se to dělo v Cařihradě a v Peči. Od 1586 chodili často „o milostinju“ do Rus; mnohý, vyžebraav něčeho, ani se nevrátil domů. V XVII. století někteří přistoupili k unii.

Eparchie Ochridské všelijak se změnily. V polovici XVII. století bylo pod Ochridou devět metropolí a sedm biskupství³⁴⁾. Počátkem XVIII. věku splynuly mnohé eparchie v jednu, jako Molesská s Moglenskou; nově zřízena eparchie Velesská. Titul Ochridského arcibiskupa zněl: „arcibiskup Justiniany První, Ochridu i všeho Bulharska i Srbské země i Arbanie i Valašské i Multanské i jiných“, *Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς πάσης Βουλγαρίας; καὶ Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀρχιδῶν*. Podpisoval se písmem zeleným.

Moc arcibiskupa Ochridského vztahovala se kromě zemí makedonských a albanských za XVI. věku též na *Řeky dolnoitalské* v Kalabrii, Apulii, na Sicilii a Maltě. Hlavně pak církvi Ochridské některý čas podřízena byla *knížectví rumunská*, a sice Valachie koncem XIV. a v XV. století, Multany od polovice XV. věku až do vojvody Lupula; arcibiskupství ta více byla nominální, neboť ve skutečnosti Rumuni požívali téměř úplné samosprávy církevní. Za dob těch jazykem církevním i státním v obou těchto knížectvích nebyla ještě rumunština, jazyk to všeho lidu, ale staroslovančina rázu bulharského (str. 388). Jazykem slovanským čtena liturgie a v něm vydávány všechny listiny veřejné i soukromé³⁵⁾. V Multanech zpočátku vládla maloruština, avšak záhy ustoupiti musela staroslovančině. V Trgovišti a Kimpolungu tištěny nákladem knížat rumunských církevní knihy slovanské. Vliv rumunštiny pozo-

³³⁾ Seznam arcibiskupův u Golubinského 123 sld. Podotýkám, že Zosima (str. 134) náleží k 1669, když Girit (Kreta) dobytá, a ne do XV. věku.

³⁴⁾ Metr.: Kostur, Voden, Korča, Bitol, Strumica, Greveno, Berat, Drač, Valona. Bisk.: Moleschos, Prespa, Gora u Ochridu, Spathia u Beratu, Dibra, Moglena, Sisania s Šatistou.

³⁵⁾ Sbírky listin valaskoslov. vydali Venelin Влахо-българскія грамоты, Спб. 1840 a Hájdeu, Archiva istorica a României. I—III. Bucuresci 1865—1867.

ruje se již záhy v listinách, mnohdy barbarskou slovančinou sepsaných. V XVI. století rozvíjeti se počíná literatura rumunská. Avšak ne hned po slovančině domácí jazyk práva svého nabyt. Za správy Fanariotův (1711—1822) řečtina vládla na dvoře i u boljarův, v církvi i na školách.

Církev Trnovská, jak sme vyprávěli, již 1394 padla do rukou patriarchův Cařihradských. Za biskupy v krajích slovanských z Cařihradu dosazováni nejvíce Řekové. Nové eparchie zřízeny dvě, počátkem XVIII. věku biskupství ve Vraci a okolo 1760 biskupství Nišavské (rozdílné od Nišského) v Pirotu.

Hospodaření řeckého duchovenstva v zemích slovanských jeví se nám v obraze svrchované ničemnosti. Nechvalná je historie Fanariotův i světských i duchovních, Řekův to Cařihradských, od čtvrti Fanaru (neb Feneru) tak nazvaných. Duchovní Fanarioté vládli v církvi, světští velikou moc si zjednali co bankéři, kupci, a v službách tureckých co písaři, dragomani atd.³⁶⁾ Duchovní úřady od patriarchátu do farářství všecky byly prodajny. Patriarchové dosazováni namnoze pletichami bohatých Fanariotův aneb tureckých velmožův, někdy i cizích vyslancův. Za 390 let vystřídalo se ne méně než 140 patriarchův! Když se uprázdnila některá eparchie, buď smrtí biskupa, buď že vyhnán jest, nastala dražba v Cařihradě. Kdo více dal, biskupem se stal; o učenost, bezúhonnost mravův aneb pobožnost se nedbalo; jen když měl peníze a silnou protekci. A tak mnohý kafedžija, kuchař, čibukčija pastýřem duchovním se stal. Když takový biskup přitáhl do své eparchie, přední starostí jeho bylo, aby zaplatil sumu, kterou dal za místo své; když byla zapravena, obohacoval se všemožným způsobem, aby jednak sám dobře žil, jednak v milosti měl

³⁶⁾ Pruský vyslanec Gaffron 1779 Fanar takto popisuje: „Le quartier est la demeure de ce qu'on appelle la noblesse grecque, qui vivent tous aux dépenses des princes de Moldavie et de Valachie. C'est une université de toutes les scélératesses, et il existe pas encore de langue assez riche, pour donner des noms à toutes celles qui s'y commettent. Les fils y apprend de bonne heure à assassiner si adroitement son père pour quelque argent, qu'il ne sauroit être poursuivi. Les intrigues, les cabales, l'hypocrisie, la trahison, la perfidie, surtout l'art d'extorquer de l'argent de toutes mains y sont enseignés méthodiquement.“ Zinkeisen VI. 252.

pašu i protektory své v Cařihradě. Veliká byla politická moc biskupův, kteří byli nejen duchovní pastýři, ale i světská hlava ráje.

S řeckými biskupy přišly i řecké knihy a řecký jazyk. Slovanská liturgie držela se jen na venkově; tam neučení popové četli ze starých pergamenových rukopisův, později z tiskův benátských, srbských a valaských, jichž místo během XVIII. věku zřídka kdy zaujaly církevní knihy z Rus donášené. Z rukopisův se četlo ku př. v Tatar-Pazardžiku až asi do 1712, když tam uvedl řecký biskup knihy řecké.

Obzvláště se sesílila moc Fanariotův, když Turci, bojíce se ruského sousedství, vojvodství státův rumunských vznešeným rodinám z jejich středu (1711) udíleti se jali. Rodiny tyto za velmi staré se prohlašují, ale dle Hopfa ³⁷⁾ žádná listinný rodokmen dále vésti nemůže, než do počátku XVI. století. Mnohé nejsou ani původu řeckého, jsouce Arbanasi, Dubrovčané, Frankové; některé pocházejí z Malé Asie, a jen prý dvě z Cařihradu samého. Světští Fanarioté hospodařili jako duchovní; úřady světské i duchovní rozdávány Řekům, nehledíc k domácím boljarům a kněžím. Řecké školy květlý v Podunaji a řecky spisováno pro obecnostvo rumunské ³⁸⁾.

Obě samostatné církve jihoslovanské, Pečská i Ochridská, Fanariotům padly za obět. Mýšlenkou o jejich zrušení zabývali se Fanarioté již delší čas. L. 1737 vytasil se Jan Ipsilanti, jeden z předních Řekův Cařihradských, s plánem, aby Turci Ochridské arcibiskupství zrušili, předstíraje, že by podrobením Slovanův přímo pod duchovní vládu Cařihradskou zabrázen byl přístup intrikám rakouské vlády, která s Turckem právě válku vedla. Avšak Turci rakouskou intriku spatřovali v tomto návrhu, a Ipsilanti projekt svůj zaplatil hlavou. Z dvou příčin snažili se Řekové opanovati tyto obě církve; za jedno doufali, že pomocí důchodův z nových pastev duchovních zaplatí ohromné dluhy svého patriarchátu a za druhé očekávali vyplnění svých plánův stran hellenisace Jihoslovanův a rozšíření řeckého živlu až po Karpaty a Sávu. L. 1766 po-

³⁷⁾ Hopf (Ersch-Gruber, díl 86) str. 189.

³⁸⁾ Řecky sepsal D. Filippides i dějiny i zeměpis Romanie (Lipsko 1816) a Fotinu dějiny zemí rumunských (Víděň 1818, 3 díly).

darilo se patriarchovi Samuelovi zničití církev Pečskou, a nedlouho potom dne 16 ledna 1767 přinucen poslední samostatný arcibiskup Ochridský, Bulhar Arsenij, aby úřadu svého se zřekl. Porta však právně existenci obou církví uznávala až do nejnovějších dob, v beratu pro patriarchu Cařihradského vyčítajíc jejich eparchie zvlášť. Arsenij vypovězen na Athos, kde poslední dny své travil v Zografském konaku v Karejách, velice jsa ctěn od bulharských mnichův Zografských. Za nedlouho dožil se potěšení, setkati se se Samuelem, jenž rovněž svržen a na Athos poslán jest; shledání jejich nebylo velmi přátelské ³⁹⁾.

Zdaž pokusili se Bulhaři někdy povstati proti Turkům? Zajiště, pokusili se, ale jen jednou, a to nešťastně.

Když Zigmund Báthory, vévoda sedmihradský, 1595 pomocí císaře, papeže, Rumunův, Polákův a některých italských knížat začal válku proti Turkům a do Valachie vtrhl, podal mu Dubrovčan *Pavel Gjorgjić* obšírnou relaci o povaze Bulharův, jichž země z vlastní 15leté zkušenosti výborně znal. V sepsání tom vévodu horlivě ponoukal, ať nespokojenosti Bulharův použije a překrásné to císařství dobude, nabízejíc k tomu své služby. O Bulharech pravil, že jsou „hrdí, myslí šlechtěné, málo k tomu příhodné, aby bezpráví snášeli“; urážky sobě učiněné že mstí smrtí utrhačův. Turkům jsou nepřátelé, a Řeky spřáteleni rovněž nejsou, ale Dubrovčanům přejí velice, pro společný jazyk, pro obchod a četné svazky příbuzenské v městech. L. 1580 stav křesťanův byl prý velice šťastný, ale již za deset let v zemích podbalkánských vše se změnilo následkem nátiskův, jež páchali janičari a spahiové, houfně se hrnouce do všech vsí a měst; k tomu se družily nové daně a neslýchané sveřeposti vojsk do boje táhnoucích. Bulhaři prý s netrpělivostí čekají vpád křesťanských vojsk, načež hotovi jsou vše Turky ve své zemi sesekati. Gjorgjić doufal v Bulharsku podunajském sebrati 25.000 chrabrych bojovníkův. Arbanaské osady okolo Trnova mohly by dáti 1500 dobře ozbrojených jezdcův.

Báthory nabídnutí Gjorgjićovo přijal. Gjorgjić sám připra-

³⁹⁾ Odrhací listina Arseniova v Glasniku VII. O posledních dnech Arsenija viz Běl. Knižici 1860, 139.

voval povstání ve Varně, Provalu a Šumně, kdežto Sorko-čevíci (Sorgho), slavná rodina Dubrovnická, činní byli v Trnově a Ruščuku. Povstání skutečně vypuklo (1595), střed majíc v Trnově, ale nepodařilo se. Podrobnějšího o událostech těchto bohužel nic podatí nelze, pokud listy Gjorgjićovy o tom nebudou uveřejněny ⁴⁰⁾.

Veliký obrat nastal v Turecku válkami s Rakouskem ku konci XVII. věku. Odtud hvězda válečného štěstí Osmanův na věčné časy se zatemnila. Nejen Srbové, ale i Bulhaři pochody císařských vojsk nabývati počali skvělých nadějí. L. 1689 dne 23 září markrabě Ludvík Badenský velikého vezíra před Nišem na hlavu porazil. Za osm dní odtud přibyl před Vidin, který již dávno nepřitele před hradbami svými nespátlil. Vojsko 9000 Turkův poraženo a 14 října Vidin útokem vzat. Generál Veterani dal bídnu tuto pevnost novými stavbami utvrditi, které stojí podnes; podobně i v Bělehradě a Niši podnes se spatřují stopy rakouské okupace, ba v Niši doposud na hradbách leží rakouská děla. Zatím hrabě Piccolomini rychle obsadil Kosovo pole a všude jsa s nadšením uvítán, překročil i Šar-planinu a vložil posádku do Skopje. Na neštěstí zemřel 9 listopadu 1689 v Prištině. Neschopností jeho nástupcův na té straně vše ztraceno. L. 1690 dne 29 srpna padl Vidin, 9 září Niš. Císařští ustoupili do Uher, kde válka ukončena mírem Karloveckým (1699).

Veliké pohnutí na poloostrově spůsobil po vítězstvích Eugenia Savojského mír Požarevecký (1718). Rakousko získalo velikou část dnešního Srbska a Malou Valachii. L. 1726 přistěhovalo se množství Bulharův katolíkův do rakouské Valachie, kdež jim vykázána sídla v městečkách Krajově, Rymniku (de Olt) a Bradičeni s zvláštními privilegiemi.

L. 1737 válčení obnoveno. Rychlým vzetím Niše válka skvělý vzala počátek. Generalissimus Seckendorf rozkázal pak plnému maršálkovi Khevenhüllerovi, udeřiti na Vidin. Leč Khevenhüller sám vrchního velitelství sobě přál a ztěží do podřízených úkolův se vpravoval. Dne 1 srpna vytrhl z Niše.

⁴⁰⁾ O relací Gjorgjićově jedná Makušev, България подъ турецкиѣ владѣтельствахъ въ XV. и XVI. вѣкахъ. Журналъ мин. нар. просвѣщенія CLXIII. Слов. Дринѣ, Пер. Сп. I. 44, 59.

Všude vítali jej deputace křesťanův, nabízejíce své válečné služby. Špehéři ohlašovali, že ve Vidině jen je 4000 Turkův bez náležité munice. Avšak Khevenhüller neposlouchal rozkazův Seckendorfových a místo, co by postupoval rychle skrz „Passo Augusto“ (str. 28, slov. Vratarnica) a přes Vršku Čuku k cíli svému — tudy koňmo za 22 hodin z Niše do Vidina přijeti lze — táhl on dle Timoku až k jeho ústí a zjevil se před Vidinem teprvé po 14 dnech. Další postup nebyl lepší. Khevenhüller, jakkoli měl 99 škadron kyrysníkův a husarův, 19 praporev pěchoty a 30 setnin granátníkův, pevnost neobklíčil, tak že Turci celý měsíc po suchu i po Dunaji neustále posilu a špiži do Vidina mohli dodávati. Konečně ustoupiti musel. Rakouští hájiti chtěli alespoň Timok a prosmyky ze Sofie, než Turci od defensivy rychle přešli k offensivě. V září vzdal se Piroť a 18 října od generála Dochata zbaběle odevzdán Niš. Nebylo dosti na tom: Khevenhüller při ustupování zapoměl v prosmyku Vratarnickém jeden praporev pěchoty; neboť od Turkův z obou stran přepadení a po chrabrém odporu rozsekáni až na dva, kteří truchlivou zprávu přinesli do hlavního stanu ⁴¹⁾.

V míru Bélehradském (1739) Sáva, Dunaj a Karpaty hranicí se staly, a výboje Eugeniovy ztraceny. Naděje od nešťastné ráje na Rakousko skládané, obrátily se od té chvíle k Rusku, které již 1576 obavy Turkův vzbuzovalo, jsouc u veliké vážnosti mezi souvěrci v Bulharsku, Srbsku, Bosně a Řecku ⁴²⁾.

Po ztrátě Malé Valachie tamní Bulhaři stěhovali se do Banátu, kdež posud při národnosti své zůstávají. Jedni z nich, tak zvaní Paulikiani, usadili se v Bešenově (1737). Druzí, nejvíce kupci, založili městečko Vingu, které pak nazváno Maria-Theresiopel. Měli svá privilegia, kteráž císařovna Maria Theresia 1744 potvrdila: mezi jiným soudili jim v první instanci domácí porotníci a volený rychtář dle starých národních obyčejův; taktéž užívali zvláštního erbu, jenž nám bohužel neznám jest. Maria Theresia jim uložila, aby ve válce postavili k posádce Temešvárské zvláštní sbor vojenský (centuria), který i

⁴¹⁾ F. Kanitz, Donau-Bulgarien I. 247. Dni dle záp. kalendáře.

⁴²⁾ Benátčan Soranzo u Makuševa op. cit.

v míru ve zbrani se cvičil. Jiní katoličtí Bulhaři usazeni okolo 1740 v horách Krašovských, kde podnes sedm vsí od nich je obydleno. Do Sedmihrad, jak nahoře řečeno, již 1688 osadníci od Čiprovce přišli ⁴³⁾. Všickni tito Bulhaři byli a jsou katolíci. Záhadný je původ protestantských Bulharův, v Sedmihradsku v Čergedu, Reussdorfě a jinde osazených. Oni zajisté dávno před pochody Eugenia Savojského tam se udomácnili, ba Miklošič od starých Slověnův dáckých je odvozuje. Ještě v minulém století bulharsky hovořivali; nyní se porumunili ⁴⁴⁾.

Za všech dob turecké vlády vždy byla jedna třída lidí, kteří nátlaku tureckému nejen nepodlehali, ale i brannou rukou jemu vzdorovali. Kdo, ztýrán byv od pašův duchovních a světských, vymstítí se chtěl, utekl do hor a lesův i stal se *hajdukem*. Bulharský *hajdutin*, srbský *hajduk* a řecký *kleft*, to vše jedno. Někdy slovou i po turecku *aramiji* a náčelník jejich *arambaša*. Boje a dobrodružství jejich, v tisícerych písních oslavované, do sebe mají ráz rytířský. Nebylat loupež cílem jejich, ale pomsta na utiskovatelích, kterouž za ztýrané souvěrce vykonati povždy byli hotovi. Hajduk muslimana přepadl, zabíjel, obíral, křesťana pak chránil a mstil.

Prerozmanité jsou příčiny, proč ten neb onen „otbil sa je“ nebo po srbsku „odmetnu se u hajduke“. Jen zoufalí lidé šli k hajdukům, neboť kdo šel „chodit po horách“, u Turkův zhola ve psí dán. Jednomu Turci zabili rodiče nebo bratra, jinému nevěstu unesli neb sestru pohaněli; některý vydiráním begův z celého majetku vyzut, aneb na kupecké cestě zboží mu pobráno a tím obchod jeho zničen; mnozí z žaláře utekli, ba jsou i případy, že z nešťastné lásky aneb následkem kletby rodičův lidé se dali na hajductví. Uprchlík buď sám družinu si sebral, buď k některé již jsoucí se přidružil. Avšak ne každý zapsán do čety; jen „otbor junaci“ přijímání, lidé stateční a neohrožení. Sešedše se, složili přísahu, že se nerozejdou a že si věrni budou. Zbraň jejich byla ručnice člověka zvýší (dlhá puška bojlija), dvě pistoli za pásem (čítte pištovi na pojas), přímý jatagan a břitká šavle (ostrá sabja frengija, t. j. franská).

⁴³⁾ Czoernig, Oest. Ethnographie I. 73. III. 143 sld.

⁴⁴⁾ Katechismus nářečím jejich psaný vyd. Miklošič, Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Wien 1856. Slov. str. 65.

Kroj někdy velmi skvělý nosili, prošívaný a šňůrami (gajtany) zdobený. Co do čísla, „věrna i sgovorna družina“, po srbsku „četa“ řečená, neveliká bývala, již pro nesnáz stravování. Čítající padesát mužův, hajduci již velmi silní byli; v písních počet jejich arci často zvětšován. Jednotliví hajduci sluli srbsky *momci* (momak), bulharsky *momčeta*, vůbec pak *junaci*. Nejzkušenější a nejudatnější zvolen za *vojvodu*. Ten jednoho z družiny vyvolil si za *barjaktara* (korouhevníka), jenž nosil korouhev barvy červené neb zelené.

Vysoké hory hlavním byly bydlíštěm hajdukův, Stara-planina (Balkán), Rhodope, Srředna gora, Sakar-planina, Strandža, Šar-planina a jiné. Nejraději pobývali okolo prosmykův a blízko horských stezek. Bylo-li potřeba, daleko se pouštěli i do rovin, kryjíce se v lesích a luzích; tím způsobem někdy celý poloostrov probíhali. Turka a vůbec musulmana, kde koli stihli, všude zabili neb aspoň oloupili. Vesnický lid, byl-li od některého spahije neb bega příliš týrán, hajduky na pomoc volal, kteří pak mučitele buď ze zálohy v lese, buď za temné noci ve vlastním bytu skolili. Křesťanu pravý hajduk nikdy neublížil, podobně jako loupežník musulmanský jen křesťany olupoval a vraždil. Kdo z bulharských hajdukův napadal na křesťany, ten potupným jménem nazýván „kokošarin“ a v družině netrpn. Podáním a pověrou nad to mezi hajduky jest, že kdo z nich ženě násilí učiní, ten že neodvratnou silou osudu padne do zajetí tureckého. Z některých národních písní vysvitá ovšem, že z osobní msty aneb z hladu leckterý vojvoda i na souvěrce sáhl.

Nesčíslná nebezpečnoství a bezčetné útrapy očekávaly hajduka den co den. Protož nejdůležitější věc při družině byla stráž. Když hajduk některého utiskovatele „poslal k Allahu“, rychle z té krajiny vzdáliti se musel, neboť hnala se za ním „potera“, turečtí panduři, kavasi a sejmeni. Bylo-li hajdukův mnoho, sehnali Turci i vesničany, aby obklíčili lesy a prohledali hory. Hlavy padlých hajdukův přinášeny do měst a tam na odiv stavěny. Kdo za živa zajatí, vráženi na kůl veřejně blízko města, kde v strašných mukách skonali. Takovou událost za předmět má známá báseň chorvatského pěvce Stanka Vraza „Hajduk i vezir“, jednající o konci bosenského Kulaše hajduka. Mnohý ještě na kolu rouhal se Mohammedu a děsnými

slovy hrozil pomstou svých přátel. Někdy se přihodilo, že některý hajduk, nasativ se divokého života, vydobyl si písemnou amnestii; takový stal se často tureckým pandurem.

Obloha s hvězdami hajdukovi byla krovem; větrům, bouřím, příválům bez ochrany vydán byl. Družina, aby Turkům ušla, za den cestu zhusta až k neuvěření dalekou opatrně v lese podnikati musela. O stravu na blízku vesnic nebylo zle. Sedláci hajduky hojně veškerými potřebami zásobovali a zvláště horští pastýři vždy v přátelství s nimi žili. Ale někdy hajduk dle srbské písně „z hladu jedl černou zemi, z žízně vodu z listí ssál“. Nemocný, byli-li Turci v zápětí, od druhův zastřeliti se dal, aby nepřátelům nepadl do rukou živ. Rozstonal-li se hajduk osamělý neb zabloudilý, bez pomoci zhynul na pažitech horských aneb v stínu lesův a zmizel beze stopy: „orlové hrob mu kopali“.

Hajductví dařilo se jen v letě. Lesy na poloostrově jsou téměř jen dubové neb bukové a proto „zelená gora buková“, „prochladna gora zelená“ v zimě zcela je průhledná. Nad to povážiti sluší neúprosnou horskou zimu. Na Krstov den v září nastal rozchod. Junáci zakopali svou zbraň a určili, kdy a kde na přes rok shromáždit se mají. K nalezení místa sloužily všeliké znaky; takových památek hajductva plno je po Balkáně; zvláště v kůru stromovou vřezávána jména i letopočty, aneb vráženy hřebiky atd. Po rozchodu každý šel k svému příteli (jataku) do vesnice. Tam zimu ztrávil nepoznan při práci a zpěvu. V dubnu, na Gergjov den (srbsky Gjurgjevan), když sníh z dolin zmizí, lesy se zelenají avlaštovky přitáhnou, momci se na určeném místě sejdou a znova počnou své dilo.

U Bulharův nelze historii hajductva tak dokonale určit jako u Srbův, kde národní píseň někdy oporu má v bezpečných zprávách historických. Do XVI—XVIII. věku náležejí vojvodové, v písních opěvaní: Manuš, Stražil na Perin-planině, Rada, Barbur, Vlko, Nanjo u Razgradu, Čjavdar na Rylu, Vlčan v Trnovsku, Nenčo z Trojanu, Semko, v Makedonii mnoho opěvovaný Stojan z Trnova atd.

Památná je věc, že u Bulharův, jakož i u Srbův, někdy i dívka hajdučila, následujíc bratra svého. Ba v písních bulharských slyšíme o dívčích vojvodkách, o Bojaně, o Jelence,

o Todorce, které obratně šavli se oháněly, z pušek mířily a chytře i karavany napadaly. Že to není pouhý výmysl národní obrazotvornosti, ukáže následující případ. Ku konci minulého století po horách Debarských a Kičevských chodila Sirma vojvodka, rodilá ze vsi Tresanče v krajině Mijákův, kteréžto plémě obývá dolinu Radiky. Momci, které vodila, dlouho ani nevěděli, že je dívka. Za den ňšla i 18 hodin. Později se vdala za jednoho Mijáka z Krušova. Co 80letou stařenu ji v Prilepu viděl Dimitr Mihadinov († 1861) a z úst jejích slyšel o mladosti její. V pokoji svém měla pod peřinou pistole a na stěnách šavle. I o ní písně se pějí ⁴⁵⁾.

Hajductví trvá v Turecku podnes a ještě za našich let vládě veliké působí starosti. Boj o osvobození Srbska začali hajduci. V Srbsku a v Černé hoře hajductvo nyní zmizelo; není k němu ani příčiny ani potřeby.

Vyloživše takto, co lze bylo sebrati o politickém a společenském životě mezi Bulhary pod vládou tureckou, promluvíme o změnách, které se tam udály v poměrech národopisných.

Z domácích živlův nejvíce se vzdolhli *Arbanasi*, kteří snadno islam přijímali a chrabří jsouce bojovníci, v službách tureckých snadno vynikali. Když pak Srbové za rakouských válek valem do jižních Uher se stěhovali z Kosového pole a okolních končin, místo jejich zaujali Arbanasi, jichž sídla dnes sahají až k Bulharské Moravě.

Nový živel byli *Cikáni*, kteří nevelmi dlouho před Turky na poloostrov přišli. Dějiny a jazyk jejich nejnověji důkladně osvětlil Miklošič ⁴⁶⁾. Jsouce kmene arického a původem z Indie, v V. století přišli do Persie, v VII. do Syrie, odkudž se přistěhovali v IX. věku do říše byzantinské. V Evropě usadili se nejprvé v Helladě. Odtud po zemích jihoslovanských se rozsadili a za vojvody Vladislava (ok. 1370) do Valachie přitáhli. Pobývání mezi těmito národy mělo ten následek, že v jazyku všech Cikánův (i ve Španělsku a Anglii) jsou sledy vlivu rumunského, jihoslovanského, nejvíce pak řeckého. Z Rumunska v XV. věku přišli do Uher, do Čech

⁴⁵⁾ Mihadinovcův nár. písně 328.

⁴⁶⁾ Miklošič, Ueber die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas I–IV. (Denkschriften vid. akad. XXI–XXIII. 1874). O starších dějinách Cikánův viz M. J. de Goeje, Bijdrage tot de Geschiedenis der Zigeuners. Amsterdam 1875.

(1416), do Němec, a odtud jednak do Francie, kde nikdy netrpěni, a do Anglie, jednak do Polska, do Rus a do Švédska. Do Španěl se přistěhovali u velikém množství již 1447.

Asi z XVI. století pochází osazení turkomanských *Jurukův* a tureckých *Konjarův* v některých končinách jižní Thrakie a Makedonie, hlavně v Mogleně. Domácí Cincari a Bulhari, aby se před vetřelci těmi uchránili, často přestupovali k islamu. V minulém století množství krymských *Tatarův* přesídleno do Turecka; 1776 bylo jich v Rumelii již 20.000. Tatarští sultánové usadili se ve Vrbici v Gerlově. *Gerlové* (tur. Karlova) je úrodná krajina na východ od Kotle v Balkáně, čítající asi 45 vesnic, z nichž nyní jediná Vrbica je bulbarská; v ostatních jsou Turci. Krajina ta poturčena prý v minulém století osadníky z Asie, podobně jako sousední *Tozluk*. Sultáni Vrbičtí, u Bulharův nechvalné paměti, brzo zaujali vynikající místo mezi feudálními pány tureckými. Jini tatarští „sultánové“ sídli ku př. v Fundukly u Jambolu a v Šechlari u Karnobadu; podnes jeden sedí v Kurudži u Jeni Zagory. Avšak nebyli to první Tataři v Turecku. Již 1485 Bajezid II. Aker-manské Tatary osadil k ochraně přechodův Samokovského a Ichtimanského, založiv k tomu účelu město Tatar-Pazardžik. Bulhari v Tatar-Pazardžiku jali se osazovati pak teprv, když Turci a Tataři častým morem pohynuli⁴⁷⁾.

⁴⁷⁾ Zachariev obšírně 41 sld.

Hlava XXVIII.

PASVAN-UGLU A KRDŽALIJI.

Převraty v Turecku v l. 1791—1808. Účinky francouzské revoluce. Reformy sultána Selima III. Neodvislí pašové. Ali paša Tepelenský. Loupežnická společnost Krdžalijův (1792—1804). Osman Pasvanoglu, odbojný paša Vidinský. Srbské povstání. Mír Tylžitský a plány Napoleonovy. Bouře turecké do nastolení Mahmuda II.

Nepřemožitelná druhdy moc turecká od počátku XVIII. století hlouběji a hlouběji klesala pod návaem vítězných zbraní rakouských a ruských. Zvláště císařství ruské, jehož prapory brzo zavlály na rovinách Dobrudže a na vodách Černého moře, Turkům stalo se hrozným i děsným. Mír s Rusy vysoká porta pokaždé vykupovala ztrátou rozsáhlých krajín. Avšak nejen na bojišti zhaslo dávnověké štěstí vojevůdčův muslimanských, ale i ve veškerém vnitřním životě po širém prostranství světové monarchie osmanské rychle nastával všeobecný úpadek a rozklad.

Starý bojovný duch národa tureckého v zženštilých rozkoších zcela zaniknul. Trval ovšem ještě sbor janičarův, ale nebyli to starí janičari, jimiž moc sultánův na vše strany cestu si razila, nýbrž ledajaká sběh, bez kázně a bez bojovnosti, která pro privilegia do staroslavné té družiny zapsati se dala. Od XVII. století janičari přestali se doplňovati vybíráním křesťanských dětí, a prvé byvše poloviční mniši, jali se ženiti a dokonce i řemesla provozovati. Sotva 20.000 z nich v skutku k vojenství schopno bylo. Nad míru záhubnou se stala nad to

moc ulemův, kteří, kdykoli se jim zlíbilo, janičary a luzu Cařihradskou pobuřovali a tak sultána i jeho rádce ve svých rukou měli. Pokladnice říšské dávno byly vyprázdněny, vojskům vláda od mnoha let žold dluhovala, a kdykoli k válce přišlo, sultánova soukromá pokladna (chazna) vypomáhati musela. Po celé říši sice plno bylo bohatých mečetův, ale na jejich důchody nikdo nesáhl. Pomáhalo se lehčením mince. V nouzi zjevil se ještě veliký vojevůdce neb znamenitý státník, ale vynikajícího finančníka Turci nikdy mezi sebou neměli. Provincie byly v stavu nejbídnějším. Pašové, vědouce, že vláda jejich potrvá jen krátký čas, dřeli, kde a jak mohli. Zemědělství klesalo, bezpečnosti nebylo, krajiny pustly a obyvatelstvo rok co rok úžasně se ztenčovalo.

Není divu, že vyslancové cizích mocí, vidouce zchátralost této říše, ana nemá ani peněz ani disciplinovaných vojákův, blízký pád jí předpovídali. Padne prý vlastní slabotou, padne pýchou, nevědomostí a zaslepeností vlastního národa. Po míru v Kučuk-Kajnardži 1774 psal rakouský ministr Kounic: „Lid ten je k záhubě určen a malý, ale dobré vojsko by kdykoli Turky vyhnalo z Evropy“¹⁾.

Od 1780 mnoho hluku v Evropě natropil *řecký projekt* círovný Kateřiny II. Nejednalot se o nic menšího, než o vypuzení Turkův a znovuzřízení monarchie byzantinské. L. 1782 plán o rozdělení Turecka smluven mezi Josefem II. a Kateřinou II. Rakousku připadnouti mělo Srbsko s Bosnou, Rusům Krym a Očakov. V Turecku a na ostrovech řeckých mělo se zaříditi nové císařství s ústavou dle vzoru anglického pod ruským velkoknížetem Konstantinem (nar. 1779). Valachie a Multany měly zůstatí co neodvislá knížetství pod papovníkem pravoslavným.

Nastala válka. Rusové a Rakušané udeřili na Turka. Nehody a poklesky rakouské armády jsou známy. Rusové zatím skvěle vítězili ve Valachii. L. 1791 uzavřen mír s Rakouskem v Svištově, 1792 s Rusy v Jassech. Tehdáž Turci začali vojska svá poněkud po evropskému reformovati, při čemž veliké služby jim konali důstojníci pruští; vliv Pruska u Porty, zvláště za Fridricha Velikého, byl znamenitý. Za té války Bulharsko ve-

¹⁾ Zinkeisen, Geschichte des osm. Reiches in Europa VI. 85.

lice trpělo. L. 1789 dle cestovatelův evropských, vše se rozběhlo strachem před armádou velikého vezíra, která dlouhý čas stála u Srědce. Obyvatelé říše sultánovy tak byli uvykli na ustavičné drancování, že před cizinci jakými koliv ihned na útěk se dávali. Ale brzo nastaly časové daleko krvavější!

Francouzská revoluce rozkolébala veškerou Evropu; národové jiného nabývali ducha a po čtvrtstoletí všude trvalo hnutí, všude byly proměny a převraty. I Orient proměnami těmi zatížen jest; i tam nový nastal život. Ale ohromné bouře byly předchodnicemi nového řádu věcí, bouře, které říši Osmanův málem že nezničily.

L. 1789 vládu nastoupil sultán *Selim III.*, horlivý reformátor kleslé říše. On byl panovník nadaný a činný, ale k ohromnému dílu, které si obral za úkol, nedostávalo se mu ostrážitosti, důraznosti a vytrvalosti. Hlavní péči věnoval arci vojsku a financím. Nahlédnuto, že janičari, arbanaské hordy a lenní kontingenty k ničemu více nejsou, a zařizováno stálé vojsko, kteréž po evropsku oděno, ozbrojeno a vycvičeno. Zároveň zvelebováno loďstvo, založeny továrny a prachárny, ano i inženýrská škola. Ale vše to dalo se zvolna za neustálého boje proti zastaralým předsudkům. Těžko bylo Turka přesvědčiti, že bodáky a lehká artillerie neprotiví se koranu. Největší odpor proti *nizami džedid* (novým zařízením) kladli janičari; předvídajíce konec svůj, volali, že i bez takových novot staří Osmané v poli vítězili a mocnou říši založili. Marné byly pokusy zchátralou jejich kázeň napravití. Vznikly mnoholeté boje, jichž konec byl ten, že Selim i s rádci svými reformy své zaplatili smrtí. I dáleji trvalo vrčení, až sultán Mahmud II. veškeren sbor janičarský ostrím meče zahladil.

Když celá Evropa od Uralu po Gibraltar ve zbrani stála, tu i Turecko strženo jest do víru evropského, do účastenství v zápase proti rostoucí moci Bonapartově. V Cařihradě vliv mohutného vůdce Francouzův závodil s vlivem ruským a anglickým. Konec Polska, pád republiky Benátské, zrušení obce Dubrovnické, obsazení Dalmacie od Rakušanův a Ionských ostrovův od Francouzův, vše to portou neustále zmítalo. Zatím říše sama uvnitř v neodvislá panství se trhala. V Skadru pozdvihl se Mahmud Bušatli, v Albanii krvavý Ali paša Tepelenský, ve Vidině smělý Bosňák Pasvanoglu, Černá hora ve

zbrani byla, Srbové se bouřili a nad to celá Rumelie, veškeré Bulharsko, Thrakie a Makedonie zaplaveny byly hordami povstalých janičarův a sverepých loupežníkův Krdžalijův. V Asii násilník Džezar-paša v St. Jean d'Acre od mnoha let neodvisle vládl, Abdallah v Damašku panoval, v Arabii fanatičtí Vahabité vyrojili se z Nedžedu a Egypt ztracen jest, kde po odchodu Francouzův panství své pevně zarazil Arbanas Mehmed Ali. Vše se bořilo, rušilo a kácelo, i zdálo se věru, že kleslé monarchii osmanské již odbije poslední hodinka.

Nejmocnější z neodvislých pašův *Ali*, Arbanas z kmene Toskův, potomek byl staré rodiny, která vládla městem Tepeleni. Otec jeho Vely-bej, ode dvou bratří svých byv vypuzen, brzo je v Tepelenech náhle přepadl a oba ve vlastním paláci za živa upálil; zemřel však zanedlouho buď jedem buď od zlého svědomí. Matka Aliho pravá byla amazonka arbanaská, žena jak udatná tak chytrá, ale při tom děsně ukrutná a masťová. Druhou ženu Velyho i s synem jejím jedem odstranivši, četám svým sama velela a mladého Aliho v horském boji a v arbanaském rytířství vycvičila. Mládí Aliho minulo za neustálých šťastných i nešťastných výprav a bitev proti okolním begům, neboť v Albanii míru nikdy nebyvalo, než jen příměří; tam středověk trvá téměř po dnešní den. Zvolna rostla moc mladého Ali a sláva i strach jména jeho stejným krokem šířily se po veškeré Albanii. V divanu Cařihradském peníze jeho všemohoucími se staly. Brzo pašou jmenován v thessalské Trikalé, brzo dervent-pašou, aby cesty rumelské chránil před klety a armatoly. L. 1788 lsti se zmocnil Janiny a tam zarazil svůj trůn; staroslavné město, znamenité svou polohou nad malebným jezerem horským, pod nim zkvétalo čilým obchodem, novými stavbami a řeckými školami. Brzo železnou rukou panoval po celé Albanii, za vzor maje starého Pyrrha krále. Proslul odpor řeckých horalův Suliotův proti němu, kteří po hrdinské obraně konečně buď zbraní buď zradou podlehli. Čtyřicet let tyrann ten, v jehož povaze obzvláštní energie s neslýchanou ukrutností i chytrostí se pojila, vládl ve vlasti Arbanasův a v zemích sousedních. Francouzi i Rusové trvali s ním v diplomatickém spojení, avšak přítelem nejlepším byl Angličanům.

Rumelii a všechněm zemím bulharským strašnou se metlou

stali za Selima III. zlopověstní *Krdžaliji* (kyrčali tur. loupežník na poušti), kteří v souvěkých spisech také *Dagli* (horalé) aneb prostě *Hajduti* slovou. Doba jejich tak hrozná byla, že v Bulharsku o nich podnes ještě s úžasem všude vypravují i zpívají. Dvanácte let trvala jejich hrůzovláda, proti níž nebylo ani obrany od bezbranného lidu ani pomoci od malomocné vlády. Bylot již ode dávných let neomylným znakem klesajícího státu, že vojska, po válce domu propuštěná, zbraň odložiti nechtěla, ale raději na loupežnictví se dávala. Tak se dalo již počátkem XVII. století v Anatolii, tak se stalo i teď po míru Svištovském. Ve vypravování našem o smutných těch dobách bohužel opět více odkázáni jsme na pověsti, nežli na určitá data současná²⁾. Očiti svědkové, kteří do nedávna mnohé příběhy vyprávěti uměli, vědomosti své do hrobu již vzali.

Krdžaliji nejprvé se zjevili v Chaŕkjoj pod Rhodopou v Thrakii. Tam shromáždili se pod velením jakéhos Emin-agy i odtud počali svůj rej; tak aspoň pověst vypravuje. Brzo jich bylo 25.000, ba i více. Hrnuli se k nim nejen Turci, Tataři a Arbanasi, ale i Bulhaři a Bosňáci; oniť všechny národnosti mezi sebou trpěli, dbajíce ne o víru, ale o plen. Nebyli to obyčejní zákeřníci, kteří karavany neb jednotlivé poutníky napadali, ale organisovaná vojska, jimž veleli himbaši a buljukbaši, vůdcové obratní a zkušení. Z nenadání přepadali města i vsi a vypálivše je, kořist odvěkali do táborův svých v dolinách pod východním Balkánem a pod Rhodopou. Ani zima, sníh a mrazy nepřerušovaly jejich výpravy. I Cařihrad sám nejednou před nimi se třásl. Všickni byli na koních, oděni namnoze v šat skvostný, hedbáv a aksamit; neboť bohaté kořisti vždy bylo na zbyt. Děť neměli; zbraň jejich byly skvělé šavle a dlouhé pušky *krdžalijky*. V táboře svém mřvali množství krásných žen, jimž říkali *gevendii*³⁾; zvláště cikánek mnoho k nim se přidružilo; které leckdy ve zbroji a koňmo na pochodech v řadách jejich se objevovaly. Nesčíslné ženy a dívky bulharské od sveřepých těch holot unešeny, aby v ža-

²⁾ Viz hlavně Rakovského Гоперіи пѣтнікъ. N. Sad 1857, 279 sld. a paměti hajduka Panajota Hitova (Bukurešť 1872, 142 sld.), pak Zinkeisena VII., jenž dle cestopisův a vyslaneckých zpráv dobu tuto vylicuje.

³⁾ Tur. gyyvendy: milenka.

lostném zajetí sloužily ohavným chtíčům jejich. I mládencův krásných po obyčeji tureckém i arbanaském s sebou vodili, *olany n kjočeci* ⁴⁾). V tyrání člověčenstva Krdžaliji zvláštní měli zálibu. Arbanas jeden, starý Krdžalija, vypravoval kdys francouzskému cestovateli o své mladosti: „Byl sem vůdcem loupežníkův: představte si moji spokojenost, dokud sem loupíval v Rumelii! Když sem vydrancoval vesnici, rád sem se kochal pohledem na uplakané ženy, any přicházely prosit mne o milost za své muže; já sem jim povolil, a vy si pomyslíte, jak sem byl hrd ve svém postavení“ ⁵⁾).

Jedním z předních vůdcův krdžalijských byl *Kara-Feiz*; krom něho vynikali *Deli-Kadir*, *Tokakčija*, *Kara Mustafa*, *Gušanc Ali*, *Kara-Manaf Ibrahim*. Vedle těchto muslimanův proslavil se opěvaný v písních Bulhar *Indže vojvoda* ⁶⁾). On již před vznikem Krdžalijův hajdukoval v čele 70 mužův; když se oni zjevili, sebral 500 bulharských jezdcův, přidal se k nim a začal sužovati i Turky i křesťany. Indže byl muž vysoký, krásný a statečný, rodem ze Slivna, kde ho ještě nedávno někteří starci pamatovali. Jiní praví, že byl ze vsi Popova u Bakadžiku ⁷⁾). S sebou vodil ženu svou, popskou to dceru ze Slivna. Mezi vůdci krdžalijskými vyznamenával se lidštější povahou. Barjaktarem jeho byl *Karakoljo*, Bulhar ze vsi Omarčeva u Jeni Zagory, jehož památka podobně v písních se udržuje. Bratr Karakoljův ještě 1854 žil v Omarčevě co stařec 80letý vysoké postavy a v tváři čerstvý jako 20letý mladík.

Vojska z Cařihradu proti Krdžalijům vysílaná, sestávajíc na mnoze z nespokojených a nekázaných janičarův, buď se rozběhla, buď k lupičům se přidala. Byloť zajisté výnosnější býti loupežníkem, nežli sultánským vojákem. Divokost Krdžalijův úžasně rostla. Děsné činy jejich žádné péro vypsati nepostačí.

⁴⁾ L. 1838 z pašův a ajanův v Monastiru, Prizrenu, Peči, Skadru, Kavaji a Pekinu jedině Monastirský měl harém *ženský*. Dr. Müller, Albanien und Rumelien, 37. — Oglan chlapec, kůčuk malý.

⁵⁾ Pouqueville, Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie. Paris 1806, III. 154.

⁶⁾ Indže tur. jemný, subtilis.

⁷⁾ Podnes je na hoře Bakadžiku blízko pod vrcholem sedm studánek, které slovou studánky Indže vojvodovy.

Od nich za málo let rozkotána celá řada kvetoucích měst, Moskopol, Arbanasi, Stanimaka, Rakovo, Panagjuriště, Koprivštica, Kalofer, ba, ať dim krátce, spálena od nich a zdrancována všechna města i všechny vsi v Rumelii krom pevnosti Silistrie, Ruščuku, Varny, Drinopole, Plovdiva a horských míst Kotle, Jambolu, Karnobadu, Aitosu, Staré Zagory a několika málo jiných. Města polo křesťanská, polo muslimanská snáze se uhájila, než čistě bulharská.

Na Koprivštici Krdžaliji přitrhli 1793. Měšťané statně odpirali, ale za nedlouho vzali co mohli, uprchli a usadili se v jiných městech balkánských, v Plovdivě, v Drinopoli, v Dimotice, ba i za Dunajem v městech multanských. Krdžaliji pobrali, co kde našli, pozůstalý lid zmučili i povraždili a konečně města popálili. Málo chalup zůstalo za nocleh lupičům. Brzo obyvatelé se scházeli a město obnovovali, leč nebylo to na dlouho. Krdžaliji zjevovali se znovu — Koprivštica třikráte od nich zpustošena a vypálena. A tak 1800 nebylo živé duše v smutných ssutinách, kde červi pokojně hlodali v ocazených troskách zničených domkův. L. 1810 stálo na spáleništi jen několik chalup. Nikdo nechtěl stavěti slušný dům, každému mysl se chvěla zpomínkou na Krdžalije. Vláda jen s velikým namaháním aspoň část uprchlíkův k návratu přiměti mohla^{*)}.

Panagjuriště horskou svou polohou podobně se neuchránilo. Tři čtvrtiny obyvatelstva utekly do Tatar Pazardžiku, chudší třídy na Balkán, a to trvalo dvanácte let. Opuštěného města polovici (400 domův) Krdžaliji spálili.

Tu vzb chopili se Turci i Bulhaři a společnou rukou uvázali se v obranu svých měst. Tak se uhájil ku př. Svištov. Kotelští opravili své kamené hradby a věže, postavili dřevěná děla z trešňových kmenův vrtaná, opravili strážišť v promyscích a tak Krdžalijům přístupu k sobě nedali. V Dobrudži, v Thrakii a Makedonii utvořily se veliké čty turecko-bulharské, které arci od Krdžalijův často rozprášeny. Makedonskou četou vodil na slovo vzatý *Dědo Nikola* ze vsi Poibrene. Jiný vůdce byl *Delí Mindo*, prostý ovčák. Jednou ho Krdžaliji jali a zavedli do svého ležení ve vsi Kavakli. On slíbil, že jim

*) Ch. Puljakov o Koprivštici v Blg. knižici 1860.

věrným druhem bude a přijat jest do jejich čety. Ale v noci sekerou zbil dvanáct jejich chaznadarův (pokladníkův) a se všemi penězi jim utekl.

Přední oporou Krdžalijův stal se *Osman Pasvanoglu*, vůbec *Pazvandžija* řečený, paša Vidinský, svého času jeden z nejnebezpečnějších protivníkův porty a jejich reforem⁹⁾. Byl Bosňák poturčenec. O dědovi jeho, jenž sídlil v Tuzle, vypravují, že chodíval i do mečetu i na mši k františkánům, jak to u poturčených begův bosenských nezdřídka v obyčeji bývalo. Loupežil a válčil, až od protivníkův zajat jest, načež v Prištíně vrazen na kůl. Jediný syn jeho *Omar*, otec Pasvanův, v bojích proti Rakušanům tak se vyznamenal, že za odměnu obdržel dvě vsi u Vidina. Když se stal i barjaktarem sandžaku Vidinského, sebevědomí jeho rostlo i brzo nevycházel nežli s tělesnou stráží a s vojenskou hudbou. To vzbudilo žárlivost Melek paše Vidinského, i umínil si, že hrdého Bosňáka odstraní. Ale najatého vraha v rozhodném okamžiku takový schvátí strach, že rozkaz Melekův prozradil Omarovi. Omar vzplanul pomstou. Rozkázáno mu, ať odejde z Vidina. On však odpověděl, že nikdo právo nemá jej vypovídati a on nikoho že se nebojí; i proklínal veřejně zákon i proroka. Protož od ulemův k smrti odsouzen. Zvěděv o tom, ohradil se ve svém paláci i hájil jej, až na všech stranách plameny z něho šlehaly. Prosekal se sice ven, ale tam jat, před pašu přivlečen a popraven.

Syn jeho *Osman* (nar. prý 1758) život spasil jen rychlým útekem do Albanie k horalům Gegům. Nasativ se loupežnictva, vstoupil v krajině Dukadžinu do vojenských služeb paše Pećského. Ve válce 1789 vyznamenal se v čele čety, kterou sám zverboval, i prodral se jednou až k Temešváru, ba až k Sibini. Po válce porta na milost jej přijala i vrátila mu 1792 část statkův otcových. Ale na tom nebylo dosti; onť otce dychtil pomstiti. Na statech svých strojíl vojsko. Pod prápory jeho houfu se sbírali janičari a Krdžalijové. Zmocnil se především všech statkův otcových, veřejně se prohlásil proti reformám Cařihradským i proti novým daním a poštvav Krdžalije proti portě,

⁹⁾ Zinkeisen VII. 230 dle současných cestopisův.

neprátelsky se postavil proti pašovi Vidinskému. Ten hned v první srážce podlehl (1794). Pasvan u Vidin se uvázal a okolo pevnosti od Dunaje k Dunaji vykopati dal příkop 40 stop zhloubí, aby celá stála jako na ostrově.

O přibězích tehdejších nejvěrnější obraz nám ve svých pamětech zachoval Sofronij, biskup Vračanský, jeden z prvních vlastencův bulharských ¹⁰⁾. Když v Trnově 1794 posvěcen byl za biskupa Vračanského, v prosinci za kruté zimy a sněhu vydal se na cestu do své eparchie i doufal o vánocích tam doraziti. V Plevnu zastavila jej zpráva, že dva agové, vyhození byvše od Pasvana z Vidina, s vojskem Turkův a Arbanasův sedí po Vračanských vesnicích, strojíce se vpadnouti do Vidinska. Po čtyř dnech vyšel s Plevna, vyslav sedláky napřed na zvědy. Na půl cestě o půlnoci zvěstováno, že do vsi Branice, hodinu odtud, vtrhlo 400 pandurův pasvanských. Biskup se svými strachem nevěděl co počíti, avšak nebezpečí šťastně minulo. Blížíce se k Vracc, velice se polekali, neboť veliké vojsko z bran se hrnulo zrovna proti nim. Ale byli to Vračané, ani šli honit hordy, které Vračanské vsi byli rozkotali. Biskupa s radostí uvítali. Příštího roku (1795) za velikého hladu Sofronij obcházel svou eparchii, a chtěl i do Plevna. Ale na blízku byl vystřežen, že se uvnitř dva Turci sváří, kdo by měl býti ajanem (náčelníkem), a že křesťané neodvažují se ani z domu ven. I jel okolo a slyšel praskot pušek uvnitř za hradbami. Na to vypukl mor, záchvatněji mezi Turky než mezi Bulhary.

Pasvan usadil se zatím ve Vidině co paša samozvanec. Tvářil se ne co odbojník, ale co věrný poddaný sultánův; ne proti sultánovi, ale proti zlým jeho rádcům prý musí on co mstitel a ochrance lidu začíti boj. Laskav byl na musulmany i na křesťany. Zvučná slova o svobodě a spravedlnosti v manifestech jeho zhusta se ozývala. Daleké byly jeho plány. Od pokoření Valachie a Multan zdržel jej jen strach před Rusy a Rakušany; on chtěl jíti na Cařihrad, svrhnout sultána a obnovit starý lesk jména osmanského. V zemi své veškeré daně i cla vybíral pro sebe. Ba i peníze razil, *pazvančeta*; razili prý je v rakouských mincovnách. Svým věrným hajdukům

¹⁰⁾ Tištěny v Period. Spis. Brailské literární spol. sv. V. a VI.

a „kabo-dahjům“ daroval každému jednu nebo dvě vsi; od těchto pánův lid křesťanský nad míru hněten a týrán.¹¹⁾ Vojsko Pasvanovo bylo znamenité. Hrnuli se k němu Arbanasi, Turci i Bulhaři. Výbornou jízdu měl z křesťanských Bulharův. Pod prápory jeho sloužili hajduci Konda, Korčo a mnozí jiní, kteří buď prvé hrdinstvím prosluli, buď později v Srbsku a Helladě zkušenosti u Pasvana nabyté osvědčovali proti Turkům. O Kondovi a Korčovi něco bližšího pověditi nebude nazbyt.

Konda byl ze Slivna. Jako smělý hajduk okolí rodiště svého velice znepokojoval. Později dal se ke Krdžalijům, s nimiž chodil po celé Makedonii. Konečně obrátil se k Srbům a tam proslavil se dne 30 listopadu 1806, když v čas bajramu za raního šera vskočil do Bělehradu a odvážným kouskem tím za málo hodin převedl pevnost do rukou srbských. Omylem někteří za pravoslavného Arbanasa jej pokládají¹²⁾. V Slivnu starci jej pamatovali do nedávna a pje se tam píseň, jak odešel s Krdžaliji¹³⁾.

Korčo byl ze vsi Saraje v Strumensku. Otec jeho byl ovčák bega Strumického. Přišla nemoc, ovce padaly. Bega to rozhněvalo i uvězil otce. Korčo uprchl do hor. Hrozby jeho nepomohly, ba statec zhynul v žaláři rozsápaného Turka. Korčo, zahořev pomstou, sebral četú, i začal krutý boj s begy, pátil jejich dvory a Turkům hlavy rubal. Jednoho dne potkal jakéhos bega ve vsi Dabilově. Mladý velmož seděl na krásném arabském oři a okolo něho kráčelo veliké komonstvo seizův, olanův a čibukčijův, vše v zlatě a stříbre. Na mžiknutí Korčovo vyskočili hajduci, strhli bega z koně, vláčeli jej blátem, zlámali mu nohy a ruce a konečně hlavu mu usekli, kterou pak jeden na bidlo narazil a před četou nesl. Zpívajice odtáhli hajduci z bojiště: vykonalif pomstu za množství nebohých, kteří pod ranami begovými bez ducha padli, za množství žen a dívek, které nelida ten zprznil, za množství děti, které on poturčil. Korčo hajdukoval deset let. Pak koupil soumary,

¹¹⁾ Paměti J. Gjuriće, sekretáře Karadjordjova. Glasnik IV. 99.

¹²⁾ Arnautin ve Valachii slul každý bojarský zbrojnoš v tureckém šatu. Čety „betjarův Arnautův“ o ruských službách na Podunají sestávaly z Srbův, Bulharův, Řekův a Cincarův; Arbanasův mezi nimi nebývalo. Vuk Stef. Karadžić Правителствујући собѣр. Ve Vídni 1860, 42.

¹³⁾ Period. Spis. V. 94.

oblekl se v kupecký šat a zmizel. Deset let nikdo o něm nezvěděl. Konečně zjevil se s 300 druhy ve Vidině a vzal službu u Pasvana. Ale za nedlouho Pasvana opustil, i přepadl Strumicu, pobil tam veškeren lid, Turkey, Bulhary, Řeky, zapálil město a zpustošil okolí. Nejen beg, vrah otce, ale i ostatní lid od něho zahlazen. Jaké srdce ten člověk měl mstivé! Pak navrátil se zase do Vidina. Co dále s ním bylo, nikdo neví¹⁴⁾.

I Krdžalijům zachtělo se úlohy politické. L. 1796 vydali manifest, v němž pravili, že jsou věrní poddaní padišaha a jen jeho slávu že na péči mají, kterouž ministři jeho, nepřátelé jeho, všelijak zkracují, odcizující mu srdce věřících novými daněmi. Oni že bojují pro zrušení nových daní. Zároveň rozkázali obyvatelům, ať všude platí jen staré daně; kdo neposlechne, tomu hrozili vypálením a zavražděním¹⁵⁾. Za odpověď vyslán na ně z Cařihradu téhož leta Hake paša, ale málo pořídil. Šťastnější byl rázný Kurd Aljo paša, jenž v čele maloasiatských vojsk lupiče zbil u Drinopole (1797).

Na Pasvana přitřhl 1796 Mustafa paša s 40.000 muži, i oblehl jej v samém Vidině, ale s nepořízenou odtáhnouti musil. Pasvan, šťastně odraziv první útok porty, říši svou povážlivě se jal rozšiřovati. Vojsko jeho vzrostlo až na 80.000 mužův. L. 1797 pluky Pasvanovy spolu s krdžalijskými žoldnéři přitřhli před Vracu a obléhaly ji osm dní, avšak dovnitř nemohly. Biskup dva dni před tím v noci uprchl do Valachie a odtud do Arbanas u Trnova. Jiné sbory obsadili po strašné řezbě Nikopol, pak Svištov, Ruščuk, Srědec, Niš a Kladovo i ohrožovaly Bělehrad a Valachii. Moc Pasvanova prostírala se až k Varně. Divan prinucen s ním vyjednávat. Uzavřeno, že se mu odpustí, a že jmenován bude pašou tří koňských ohonův, složí-li zbraň a propustí-li svých 6000 janičarův do Bělehradu. Pasvan zpočátku zdál se s tím býti srozuměn. Aby však janičary Cařihradské sobě získal, chtěl co *joldaš* (spolubojovník) zapsati se do seznamův jejich, leč oni jeho co zrádce a rebella takové cti za nehodného prohlásili a vzkázali divanu, že mile rádi naň potáhnou a zničením jeho slávy sobě dobudou. Rozhořčený Pasvan na to jednání s Portou přetřhl.

¹⁴⁾ Paměti Panajotovy 134 sld.

¹⁵⁾ Zinkeisen VII. 223 dle depeše pruského vyslance od 1 dubna 1797.

Turci zbrojili pak celou zimu, aby budoucího léta zpupného pašu náležitě ztrestali. Energický reis efendi (ministr zahraničních záležitostí) Rešid připravám největší pílí věnoval. Ještě téže zimy šlo 60 kurýrův na vše strany, sežvat veškeré lenní vojsko z Asie a z Evropy na jaro k Dunaji. Počátkem března 1798 stálo u Drinopole již k 100.000 mužův. Pašové velikou horlivost okazovali, ano i Ali Janinský místo žádaných 10.000 postavil 20.000. Velení celého vojska odevzdáno kapudan-pašovi *Husejnovi*, jenž sultánovi sliboval, že mu po výpravě k nohoun složí hlavu buď Pasvanovu buď svou. Koncem března s nejlepším sborem vytáhl z Carihradu. Sultán sám v dolině u Sladkých vod blíže Ejubu vojsko přehlížel a kapudan-pašu čestným kožichem oděl. Velikou pozornost vzbuzovala tam artillerie 40 kusův, dle francouzského vzoru zřízená, zvláště jedna batterie s jizdnou obsluhou, u Turkův věc potud nevidaná. Zároveň vyplulo 15 dělových lodic po Dunaji nahoru. Přípravy byly tak rozsáhlé, že mnozí se rozmyšleli, nemá-li snad Porta zlých úmyslův proti Rusku nebo Rakousku ¹⁶⁾.

Pasvan ohromné té moci nepostavil se v ústřety v širém poli, naopak, on všechna vojska propustil až na 12.000 nejvěrnějších, s nimiž se zavřel do Vidina. Pevnost zásobena na dvě léta. Polští inženýři sestavili obranný plán a opatřili artillerii. Dělové lodice chránily přístup od Dunaje.

Kruté věci dály se na pochodu Turkův k Vidinu. Sofronij vypravuje o sobě, jak se před nekázanými vojsky skrýval nejprve v jednom ovčáckém salaši, později v horském městě Tetevenu. Ale i tam nebylo jisto; musel do Trnovska a pak do Svištova. Kapudan paša na pochodě vypálil Gabrovo. Krdžaliji, kteří byli v službě jeho, rozkotali slavné město Arbanasy u Trnova. Sofronijův rodinný dům tam z úplna vydrancovali, že prý ani lžice ani mísa v něm nezůstala, a nad to jej rozkopali ¹⁷⁾. Obyvatelé prchli do Zadunají, aniž se kdy odtud navrátili. Událost ta, jakkoli se stala teprve před 77 lety, nyní je zapomenuta, a kdybychom neměli svědectví So-

¹⁶⁾ Zinkeisen VII. 236—238 dle Oliviera a depeší Knobelsdorfových. O pochodu tom zpráva je i v Hormayrově Archivu 1814 (č. 38) str. 152.

¹⁷⁾ Sofronij 68.

fronijova, pád Arbanas na vždy by temnými pověstmi zůstal zahalen ¹⁸⁾).

V polovici dubna obklíčen pak Vidin ze všech stran. Stálo před ním v okruhu 14 hodin 120.000 mužův. Kapudan paša naposled nabízel Pasvanovi život, svobodu a hodnosti, složí-li zbraň. Než Pasvan, stoje na terrasse paláce svého, odkudž dalekohledem nepřítele pozoroval, poslovi jeho hrdě odpovéděl, snadno že by se mu opřel s 100.000 muži, avšak raději že jej zde přemůže s 10.000. I v skutku jej přemohl. Šest měsícův trvalo obležení. Útoky Turkův úplně odraženy a dunajské jejich loďstvo hned z počátku rozstříleno. Nemocemi a houtným ubíháním ztenčovala se oblehající armáda. Čty Turkův delijův (marodérův) potloukaly se po okolí. Na podzim stal se poslední pokus proti Pasvanovi, nejnešťastnější ze všech. V noci celé vojsko útokem hnalo na Vidin, ale ve tmě pluky sultánské se nepoznaly a za několikahodinné střelby navzájem strašně se potřely. Koncem října zdvihli se Turci a s hanbou odtáhli; Pasvan, vida je odcházeti, vypadl, množství pobil a zavazadla jim pobral. Tak skončil pochod armády, o níž se chvástali bosenští begové, jedouce Srbskem, že tak je četná, že netřeba, než aby Vidin svými botami a pantoflemi zasula. Kapudan paša sultánovi nepřinesl ani hlavu Pasvanovu, ani svou, ale aby vinu s sebe smyl, Aljo pašu stal co zrádce a do Cařihradu poslal jeho hlavu.

Děsný byl pro nešťastné Bulhary velikých těch vojsk příchod, děsnější jejich odchod. Poslyšíme, co Sofronij o tom vypravuje.

Turci táhli od Vidina. Aljo paša s 15.000 zaměřil na Vracu. V noci přišli jeho konakčiji (ubytovatelé). Biskup záhy ráno za tmy prchnul, neboť prchnouti musel; nebyl by ho žádný

¹⁸⁾ Slavejkov v Čitališti 1873, 488—493, o Sofronijově zprávě ani nevěda, vypravuje domácí pověst o konci Arbanas. Za nesnesitelných nátlakův smluvili se měšťané, že prchnou najednou do Valachie. Pod záminkou, že jdou do Svišтовského kláštera na „sbor“, v noci, co mohli, uložili na vozy a soumary i při světle pochodní vytrhli. Na „Razkolu“ pod horou, u studně, jenž je na cestě k Orěchovici, zastavili se i přísahali všickni, že nikdo z nich se nevrátí. Kdo pochodně měli, metali je nazpět, klnouce: kdo by se vrátil, ať zčerná v hrobě jako tato pochodeň. Doma zbyly jen některé vdovy a sirotkové, starci a služebníci.

paša pustil bez výkupného nejméně 5000 grošův, kdežto on sotva měl 100, a tu by paša místo peněz vzal mu hlavu. V dešti přišel Sofronij do kláštera Čerepiše. Nikoho nenašel: mniši utekli, klášter byl zamčen. Potkal sedláka a ten jej přivedl do jeskyně, kde mniši se byli skryli. U nich 24 dní pobyl, nemocen jsa od zimy a hladu, načež přes osněžený Balkán pěšky do Sofijska se odebral. Tam stihl jej list, že Aljo popraven v Oréchově a že mírnější prý Jusuf paša zimovat chce ve Vrace. V hlubokém sněhu vrátil se Sofronij domů. Ale již za deset dní přirazilo deset praporův Arbanasův; všechny domy obsadili a i v episkopii se rozložili, kde jedinký pokoj v ssutinách zbýval. Sofronij utekl před nimi k tataragovi (hlava kurýrův), zelený kalpak máje na hlavě a za lékaře se vydávaje. Později ukryl se mezi čeládkou jednoho křesťana. Z města nemohl, neboť Arbanasi střehli brány. Konečně vyjel předce ven, arci přestrojen za pašova kurýra, s turbanem na hlavě a s bičem v ruce. Chodil od kláštera ku klášteru, všude pusto, vesnice na cestách liduprázdné: „nebylo i jednoho člověka, nebylo chleba, nebylo dříví, zima krutá, noc dlouhá v prosinci, a my mrazem jsme hynuli“. Hluboký sníh zavál všechny cesty. Konečně našel útočiště v Tetevenu.

Nastal rok 1799. Sofronij odhodlal se jíti do Plevna, jakkoli v okolí jeho seděli tři z nejhorších „zulumdžijův“ (mučitelův), Jusuf ve Vrace, Gjurdži v Lomu a ve Valachii naproti Lomu sám Husejn. Ale brzo tam přirazil Gjurdži s 4000 a deset dní hospodařil v městě. Sofronij jedva útočiště našel v jednom tureckém harému, s chudým svým hostitelem Turkem sdíleje skrovné jeho zásoby kukuřičné. Zdvihl se Gjurdži, ale též den vtrhnul Jusuf s 6000 do vyhladovělého města i nechal prázdný ni jeden křesťanský ni turecký dům. Nastal pokrik, pištění tureckých kadun (žen), ale nic naplat. Již i Turci neměli co jísti. Konečně paša odešel a Sofronij vyšel z harému, kde byl proseděl 26 dní v ustavičné bázni, aby nebyl prozrazen. Ale již tři dni potom vzduchem otrásal křik: „Krdžaliji jdou!“ Křesťanky i kaduny s dražšími věcmi s pláčem běžely do turecké čtvrti. Sofronij prchl do opevněného hanu, který byl kamenou zdí ohrazen a od mnohých Turkův obsazen; tam se Krdžaliji neodvážili. Po 15 dnech odtáhli k Trnovu, šífice strach jména svého i Pasvanova. Pak nastalo

ticho a mír. Ale když biskup o Velikonocích v kostele četl liturgii, náhle nastal poplach, zvenčí pláč slyšán jest a lid veškeren vyběhl z kostela — Gušanc Ali Chalil s 2000 pasvan-skými hajduky vypálil brány, vrazil do města a začal loupiti. Sofronija se ujal jeden čorbadží, jenž právě chodil vybírat daň z ovcí, máje ssebou ozbrojené ovčáky. Biskup u něho, arcí přestrojen, 20 dní seděl mezi podnapilými Krdžaliji a pasvan-skými vojáky, rumunskou čepici máje na hlavě; říkali mu „jazadží (písař) Stojan“. Konečně po mnohých nehodách vrátil se do Vrace, ale brzo uchýliti se musel do Nikopole, kde v prosinci (1799) s velkým nebezpečenstvím přepravil se přes zamrzlý Dunaj do Valachie, která jej přivítala co nepřehledná pláň sněžná. „Eparchie zpustla, vesnice zmizely; vypálili je Krdžaliji a pasvanští hajduci; lidé se rozutíkali po Valachii a jiných zemích.“ Tak se žilo v Turecku před 75 lety!

O zpoustách těchto máme svědectví nejen domácí, ale i cizozemská. V březnu 1801 několik Francouzův jelo v tatarském přestrojení z Cařihradu do Dubrovníka. Den cesty od Drinopole nocovali v pusté vsi, kde právě den před tím Krdžaliji zdvihli své ležení, rozloživše se jen půl druhé míle odtud. Ulice pokryty byly lebkami volův, krav, ovcí a koz, zbytky to hostin loupežnických. Cestovatelé pokojně nocovali v ssutinách, nepozorováni jsouce od lupičův. Nazejtří časně osedlali a spěchem jeli celý den, načež nocovali u jednoho pastýře, jehož chaloupka byla užla zrakům lakotných brigantův; nazejtří přirazili do Plovdiva. Daleko široko země byla zpustošena, hrobový klid panoval po nivách nezoraných a dle cesty spatřovali mrtvoly a vypálené chatrče. Obyvatelé buď utekli, buď obětí se stali divokých těch bestíí¹⁹⁾.

Lidé nejen vraždění, ale i odvlékání. Ali Janinský při tažení na Pasvana odvedl množství rodin bulharských a usadil je ve vsi Bonile u Janiny, kde měl své zahrady a serail²⁰⁾.

Pasvan po vítězství svým velikou moc a slávu si zjednal. Města bulharská znovu obsadil a čtyry své až k Drinopoli vysílal. Tu skličená porta v letě 1799, ač nerada, poslala mu

¹⁹⁾ Pouqueville, Voyage en Morée etc. III. 231.

²⁰⁾ Ibid. III. 48.

prápor s třemi ohony ²¹⁾). Z mocností severních Rusové mu nepřáli, Rakušané jej podporovali. Pomoc proti němu, kterou Rusové nabízeli, porta jen ze strachu před fanatismem vlastního lidu odmítla. Za to dva rakouští důstojníci vysláni od kommandanta Temešvárského, aby Pasvanovi ve Vidině hradby i artillerii upravovali. Na dotaz reis efendiho rakouský vyslanec odpověděl, že Pasvan vládu jeho prosil o útočiště v Temešváru pro sebe, pro přátely a poklady své, a v té věci že ti důstojníci k němu přišli. Což když reis efendi návodem francouzského vyslance za lichou výmluvu prohlašoval, zanedlouho od internuntia zprávu dostal, že prý velitel Temešvárský i oba důstojníci jsou potrestáni. Leč věc sama posud je tajemná ²²⁾).

I Krdžaliji nesmírně zpýchali. Vojvoda jejich *Kara-Feiz* 1799 vystoupil jako ochránce říše. Všemocného vrchního hofmistra sultánky Validé Jusufa prohlašoval za původ všeho neštěstí a, položiv se u Rodostu, některý čas spojení mezi Cařihradem a Drinopolem úplně přetrhl. Jiný houf Krdžalijův táhl na Šumen pod velením jakéhos tatarského sultána z knížecího rodu Girajovcův, sídlem ve Vrbici (str. 430), o němž se vypravovalo po Bulharsku, že se spiknul s Pasvanem, sultán že bude císařem, Pasvan vezírem. Bostandži-baša s 1500 po evropejsku zřízenými bostandžiji, pašové ze Silistrie a Ismidu (Nikomedie) a Betal paša s Gruzinci nebezpečenství od Cařihradu na čas odvrátili. Paša Ismidský však obviněn, že od loupežníkův byv uplacen, příliš shovívavě proti nim válčil; i stat v Cařihradě a poklady jeho, dar krdžalijský, na 130 velbloudech přinešeny do chazny sultánovy.

Po třetí udeřili Turci na Vidin v říjnu 1800, ale nepochodili lépe než první. Pasvan opřel se jim s třemi sbory Krd-

²¹⁾ Pasvan velikou měl vážnost u všech musulmanův co ochránce starých spůsobův a protivník nových daní. L. 1799 Pouqueville (I. 522) v řeckém archipelagu od tureckých lodníkův u přítomnosti kapidži-baše, jenž měl po ruce dva katy, zpívati slyšel tuto písničku: „Po sto tisíc bombách, hosených na Vidin, já Pasvan oglu, sultánův pes, otrok sultánky Validé, já pozdvihl sem prápor obrany! Já Pasvan oglu, velikého panovníka pes, štekám na jeho ministry, chci podroben býti pánu svému, lízám prach nohou jeho, já Pasvan oglu!“

²²⁾ Depeše prus. vyslance Knobelsdorfa 12 června 1802 u Zinkeisena.

žalijův. *Manaf Ibrahim* s 2000 muži na hlavu porazil Pljasu pašu, jenž s 15.000 Arbanasy postupoval z Plevna, a veškerá zavazadla mu pobral; tisíc zajatých, které přivedl, od Pasvana chlebem poděleno a rozpuštěno. *Filibeli Kara-Mustafa* v noci Gjurdžu potřel, jenž táhl z Berkovice. *Gušanc Ali Chalil* chránil Vidin proti vojskům z Valachie se hrnoucím.

Následky nového vítězství Pasvanova pocítila znuzená Valachie. Ještě téže zimy pasvanští Krdžaliji pod Kara-Mustafou obsadili Černec a vzali Krajovu, odkudž teprvé po strašném boji vyklizeni jsou, zapálivše město. L. 1801 opustili sice i Černec i Kladovu, za to však 1802 v květnu u Arčaru, Lomu a Kalafatu houfně táhli přes Dunaj, Krajovu vypálili podruhé a zmocnili se solních skladišť v Okně pod Karpaty. V Bukurešti vypukl strašný zmatek. Biskupové, boljaři, kupci, mniši, popové a cizí konsulové valem utíkali do Sedmihrad. V samém okolí Brašova bylo k 6000 uprchlíkův z Valachie, mezi nimi i vojvoda Michail Sutzo. Turecké vojsko Hassan pašovo, stojící v Bukurešti a plodící tam všelikou neplechu, odvrátilo Krdžalije od dalšího drancování.

K žádosti boljarův a s podporou Rusův a Prusův dosazen pak (v srpnu 1802) za vojvodu ušlechtilé vzdělaný Konstantin Ipsilanti. Ten zemi našel v stavu zoufalém. Když na jaře 1803 *Manaf Ibrahim* s 4000 Pasvanovci k Bukurešti na den cesty se přiblížil, žádaje nesmírné výkupné, boljaři nejraději by znovu za Karpaty byli utekli. Pomoc přinesl pruský vyslanec Knobelsdorf, jenž vrací se z Cařihradu do Berlína, boljary v Bukurešti shromážděné přiměl k peněžité pomoci. Ipsilanti sebral pak 3500 mužův, mezi nimi 1500 zaporožských kozákův i založil zákopy na Dunaji, což proti Krdžalijům úplně postačilo ²³⁾.

Od té doby štěstí Pasvanovo poněkud káceti se začalo. Všickni agové rumelští z osobní nenávisti prohlásili se proti němu. Knobelsdorfa, an v Bukurešti dlel, marně žádal o zprostředkování u porty. I vojvodovi jeho *Manaf Ibrahimovi* klesla odvaha; žádal u Ipsilantiho listem, aby u porty proň nějaké území vyprosil, kdeby on se svými lidmi, zanechav loupežení,

²³⁾ Vedle Zinkeisena srov. Engel, Gesch. der Moldau und Walachej II. 66 sld.

pokojně žiti mohl. Konečně pod vhodnými výminkami vzdal se Mustafaovi, pašovi Ruščuckému, ale ten jej u hostiny i s družinou zrádně dal porubati (koncem 1803).

Lépe než v Podunají se vedlo Krdžalijům v Thrakii. Žijíce z bohatého lupu, penězi svými ohromný vliv sobě zjednali i v divanu i v serajlu, ba pravilo se, že i sám velkomožný Jusuf, jehož kreaturami byli ministři skoro všickni, od nich je uplacen, aby všecko zbrojení proti nim co možná překazil. V Cařihradě všude o tom mluvili, leč sultánovi i slovo říci každý se bál. Nad to loupežníkům velice pomáhala veliká sváda mezi beglerbegy rumelskými. *Osman*, podezříván byv, že potají s loupežníky kuje, sesazen jest a za nástupce dán mu *Hake paša*. Avšak *Osman* neustoupil. Žádaje náhradu svých válečných útrat, s 12.000 vytrhl ze Sofie, a postavil se u Kyrkilissy, kdež prohlašoval, že je věrný otrok padišahův, ale že zoufalstvím k boji je donucen, byv očerněn od nepřátel. Stianěná porta na jaře 1802 beglerbegem jmenovala *Ali pašu Janinského*. Syn Aliho Muktar v skutku *Osmana* do veliké tísně přivedl, zvláště když z Cařihradu vytrhl kapudan paša, ale tento tak dobrý byl přítel *Osmanův*, že zprostředkoval s rebellem narovnání; vyplacen mu nejen dlužný žold, ale dokonce on co paša tří koňských ocasův jmenován guvernérem Siliestrí!

L. 1803 Alimu, jenž zatím v Bitoli co beglerbeg se usadil a tam loupežnický hospodařil, více se nevěřilo. Nejen s *Pasvanem* prý plotky má, ale spolu s ním Krdžalije proti portě števe. Beglerbegem jmenován *Vakuli Mehmed*, paša Solunský. Pruský vyslanec Knobelsdorf již 1801 na žádost reis efendiho *Mahmuda* sestavil plán proti Krdžalijům, jakby porta balkánské prosmky měla opevniti, vojsko 100 plukův po 1000 mužích během čtyř let zaříditi a od Siliestrí k Balkánu, pak v Rumelii a dle Dunaje osaditi v zpustlých vesnicích takorčka co vojenskou hranici. Leč Turci neměli k tomu ani peněz ani energie. Ještě téhož roku (1803) 3000 vojákův přeběhlo k loupežníkům a vymohlo na městě Rodostu znamenité výkupné. Jednati s Krdžaliji vůbec možno nebylo, neboť poslové sultanští od nich bez okolkův bývali jati a odvečeni.

L. 1804 dvě čety drancovaly kolem Drinopole a Rodostu, a třetí bez překážky potulovala se kolem Cařihradu. Ale sláva

Krdžalijův již klesala. Smrt Manafova, rostoucí energie begův rumelských a zničení Dahijův v Srbsku, to vše zviklalo moc jejich. Snadno jim zasazena smrtelná rána. Z Cařihradu vyslán totiž na ně malý sbor, avšak zcela po evropsku zřízený, pluk pěchoty, setnina jízdy, setnina dělostřelcův a s nimi tři pluky asiatské pěchoty. Toto nepatrné vojsko, s velikým všech překvapením, porazilo nepřemožitelné Krdžalije ve všech bitvách a za málo měsícův celou Rumelii vyklidilo.

Ale ještě jim nebyl konec. Sultán 1805 zrušil verbování a zavedl rekrutýrku. Pozdvihli se janičari, a zarazivše hlavní svůj stan v Drinopoli, spojili se s zbytky Krdžalijův. Kadi paša, guvernér Karamanie, ačkoli s vojsky po evropsku zřízenými proti nim vytrhl, poražen a u velikou tiseň uveden (1806), načež sultán agů janičarského velikým vezírem učiniti musel.

Krdžaliji zvolna mizeli; zbytky jejich uchýlily se nejvíce k Pasvanovi. Ještě v srbské revoluci a v povstání řeckých hetéristův ve Valachii zmínka o nich se děje²⁴⁾. Jaký konec potkal jednotlivé jejich čety, blíže známo není. Jen o smrti Bulhara *Indže vojvody* mnoho se zpívá i vypravuje. Stala se pak smrt Indžova dle vypravování starcův takto²⁵⁾. Ve vsi Gujumli pod Balkánem stál letní tábor Krdžalijův, v němž stany své rozbili Kara-Feiz, Deli-Kadir a Indže vojvoda, každý máje okolo 500 mužův. Tu Indže od hlasatelův svolávací dal po táboře: „Kdo se spoléhá na koně a nůž, ať se mnou jde na plen!“ Bylo to večer před sv. Trojicí. Krdžaliji vůbec rádi na svátky do vesnic chodili a tam hospodařili. Kara-Feiz i Deli-Kadir zrazovali Indži: „Nechoď zejtra na plen, neboť je váš velký svátek a může se ti něco zlého přihoditi“. Ale on odsekl: „Já sem tolik let chodil po horách, a nic se mi nestalo“. I zdvihl se s družinou a táhl na ves Urum Jenikjoj

²⁴⁾ Syn *Kara-Feizův* téhož jména 1821 porazil hetéristy u Dragašan v Malé Valachii. Zinkeisen Gesch. Griechenlands III. 143: „Der Sohn Kara-feiz's, eines wegen seiner Kriegsthaten und Räubereien berühmten Bandenchefs aus den Gebirgen um Giustendil“ (dle zpráv bulharských starý Kara-feiz byl z Albanie). L. 1831 v službě Mustafy paše Skaderského plenil Srédec, a zúčastniv i povstání bosenských poturčencův, utekl na čas do Rakouska. Milorad Popović Покрети у Босни, Glasnik XXI. 208, 222.

²⁵⁾ Rakovski Горскій патрикъ 283. Panajot 144.

u Aitosu. Přirazil tam v čas, dokud lid ještě byl v kostele. Kostel obstaven a lid zajat. Družina zatím plenila po vsi. Indže v jednom domě stihl chlapce, pasáka prasat, s porouchanou starou puškou na rameně. I škádlil chlapce a žádal od něho pušku. Ten však s potupou odvětil, že svou pušku nedá nikomu. Indže jal se chlapce honiti, ale ten tak se po dvoře točil, že mu přišel od zadu. Padla rána. Indžu prorazila kule a projela mu od zadu skrz prsa ven. Sklesl s bělouše. Krdžaliji sběhli se a vrhli se na chlapce. Indže volal, ať ho chytí i přivedou, a když ho přivedli, řekl mu: „Já sem mnohé matky rozplakal, a ty moji matku! Blaze tobě!“ I dal mu 500 grošův a povelil družině, ať ho pustí. Tak skončil Indže. Při nešení do Gujumli a zakopán v táboře. Dle jiné z četných pověstí pohřben v nedalekém klášteře sv. Trojice. Jiná pověst praví, že Indže přišel do Urum-Jenikjoj ve svátek k tanci, a tu že jeden Řek jej z okna puškou zabil. Jiní vypravují, že byl jen raněn a že tři leta stonal po horách a po lesích, nežli zemřel. Pověst dokládá, že jej země trikrát vyvrhla — takový byl prý hříšník; konečně prý zakopán se zdechlým psem. Nebyl Indže populární hajduk jako Dončo nebo Panajot, ale jen znamenitý loupežník. Indžova žena ještě dlouho po jeho smrti žila v Slivnu.

Četa Indžova, ztrativši vůdce, zimovala pak ve vsi Šechlari u Karnobadu. Na jaře pak Krdžaliji podnikli zuřivý útok na Karnobad, leč tam našli nejen silné zákopy, ale i takovou obranu, že přemnoho jich padlo. Když na hlavní jejich stan v Chaskjoj udeřili Turci, Emin aga zavřel se na tvrzi u vsi Gidikli, ale jat i stat. Velikou četou krdžalijskou Bulhaři z měst Kotle, Žeravna a jiných úplně potřeli v hustém lese na Kozi řece v Balkáně mezi Kotlem a Rakovem, kteréž to od zlosynův těch nedlouho prvé na vždy jest zničeno. Jediný *Karakoljo*, barjaktar Indžův, zůstal s 60 pěšimi hajduky a chodil po Thrakii ještě deset let. Cesta mezi Sakar-planinou a Bakadžikem podnes slove „Karaljovij-at pət“, a u vsi Čanakči v Srédné goře ukazuje se studánka Karakoljova. Později i on odešel do Valachie nebo do Srbska.

S Pasvanem sultán zúplna smířiti a spojití se musel, když povstali Srbové. Srbské povstání začalo vlastně bojem vedeným za portu proti odbojníkům tureckým. Po míru Svištovském

janičari Bělehradští, nejhorší to vývrhel sboru svého, ze Srbska jsou vyhoštěni i vstoupili do služeb Pasvanových. Paša Bělehradský, spravedlivý a lidumilný Hadži Mustafa (1796—1801), aby proti vpádům jejich se ubránil, ráji křesťanskou ozbrojil a její pomocí Pasvana několikrát porazil. Ale když Pasvan veškerou moc vysoké porty pod zdmí samého Vidina několikrát roztrástil, janičari znovu se usadili v Bělehradě. Vůdcové jejich, řeční *Dahijové*, takové loupežnické panství prováděli, až Srbové (1804) proti nim se pozdvihli a pomocí vojsk sultánských je potřeli. Když boj byl skončen, Turci vyzvali Srby, ať jdou s pokojem domů. Ale Srbové, stojíce ve zbrani, svobodu aneb aspoň autonomii sobě vybojovati chtěli ²⁶). Z celého poloostrova spěchali hajduci pomáhat Srbům proti portě. L. 1806 padl i Bělehrad, Krdžalija Gušanc Ali, který 1804 Dahijům na pomoc přišel a od té doby na pevnosti se držel, na lodích odplul do Vidina.

Když Rusové počátkem listopadu 1806 překročili Dněster, Pasvan, jenž zatím velikou část Valachie znovu byl obsadil, spolu se slavným Mustafou, pašou Rusčuckým, pokusil se o odpor na hranicích valasko-multanských; byl však snadno odražen.

Dne 5* února 1807 zemřel Pasvan Oglu ²⁷). Byl to muž vůle železné, udatný, rázný a neohrožený, válečník neposlední. Jako pravý junák někdy, když třeba bylo, přísný byl a neohrožený, jindy mírný a velikodušný. Čilý smysl měl pro velikolepé a výstavné budovy. Sídlo své znamenitě zvelebil pevnými hradbami, novými ulicemi a monumentálními stavbami. Mezi 32 mečety Vidinskými podnes vyniká Pasvanoglu-džamija s školou a knihovnou. Pasvanův „saraj“ (palác) nyní slouží za vězení. Hojně ozdobné kašny postaveny jsou od Pasvana, jenž velikolepým způsobem vyplnil míru dobrých skutkův, kterými musulman bránu k ráji otvíratí se domnívá; založilt i

²⁶) Při poselstvích Srbův do Cařihradu vynikl Bulhar Petr Ičko, který co tlumač tur. vyslanectví v Berlíně značné vědomosti si byl zjednal, svého času Hadži Mustafovy důvěry požíval a pak záležitosti evropských kupcův v Bělehradě obratně vedl.

²⁷) Zinkeisen VII. 485. Náhrobek Pasvanův vyobrazen u Kanitze, Donsu-Bulgarien I. 233, kdež pojednáno i o stavbách Pasvanových.

závod, z něhož v letě každodenně veliké množství ledu chudým zdarma, majetným za levnou cenu se vydává.

Jaký byl soukromý život Pasvanův, jaké jeho obcování, jeho komonstvo, na ten čas vyprávěti neumíme. Ani o tělesné jeho postavě nic sme vyzvěděti nemohli. Nemělt Pasvan kolem sebe takové bystré pozorovatele Francouze a Angličany, jako je měl Ali v Janině. Jen o jeho biskupovi lze něco pověditi. Nabídnul se mu jeden valaský igumen Kallinik, člověk nepodejný a svěhlavý, a sliboval 20.000 grošův za metropolii Vidinskou. S radostí Pasvan dosavadního metropolitu, pobrah mu vše, co měl, vyhnal a dosadil Kallinika. Ten, poněvadž neměl potvrzení od patriarchy, Sofronia Vračanského do Vidina vlákal a tři léta jej jako vězně držel. Kdežto on s pasvanskými hajduky a Krdžaliji hodoval, Sofronij za něho v kostele liturgii čítal. Teprvé 1803 Kallinik, přiraziv v průvodu 50 Turkův, v Bukurešti chirotonii přijal a Sofronia propustil.

Smrtí Pasvanovou nezlepšil se zlý stav Turecka, ba daleko horším se stal nuceným účastenstvím Porty v bouřích evropejských. Po bitvě u Jeny vliv francouzský v Cařihradě byl všemohoucí. Moc francouzského vyslance, obratného generala Sebastianiho, dosáhla nejvyššího vrchole; on vládl Cařihradem. Tím porta ovšem si zjednala nepřátelství Rusův a Angličanův. Rusové, jak řečeno, vtrhli do Valachie a spojili se s Srby. Dne 20* února 1807 před Cařihradem z nenadání objevil se admirál Duckworth s celým loďstvem anglickým, proraziv bez valného nebezpečení skrze Dardanelly. Několik dní trval zmatek a strach. Francouzi Turkům o překot zařizovali zákopy a batterie, a každou chvíli čekalo se na bombardování Stambulu. Ale Duckworth, jak přišel, tak i z nenadání zmizel. Nedlouho potom turecké loďstvo u Tenedu zničeno od Rusův. V Cařihradě nespokojenost privilegovaných tříd proti reformujícímu Selimu III. vyspěla k zjevnému výbuchu. Byla to revoluce nejen vojenská, ale i náboženská; nastrojili ji ulemové, vykonali ji janičari. Dne 31* května 1807 Selim sesazen, reformy vojenské zrušeny a sultánem prohlášen *Mustafa IV.*

Mezitím daleko na severu osud Turecka téměř byl již rozhodnut. V červnu 1807 Napoleon a Alexander sešli se v Tylžitu nad Němнем sjednat mír. Tam oba světovládni císařové smlouvali se o zničení a rozdělení Turecka. Rusko dostati

mělo Bessarabii, Multany, Valachii a Bulharsko až po Balkán, Francie pak Albanii, Thessalii, Moreu a Kandii; Rakousko uspokojiti chtěli Bosnou a kusem Srbska; Thrakie s Cařihradem a provincie asiatské pozůstati měli sultánovi. Podotknouti sluší, že o domácích národech poloostrova, jejich povaze, číslu a hranicích tehdá téměř nic se nevědělo. O Cařihrad Alexander s Napoleonem mnoho se přel. Napoleon živou mocí mu jej přepustiti nechtěl: Cařihrad, tot prý panství světa. A tak v tajných artikulích míru Tylžitského (8* čce) vysloveno, že Rusko a Francie všechny provincie osmanské říše v Evropě kromě města Cařihradu a Rumelie „vyrvou jámu a trýzni Turkův“²⁸⁾. Ještě téhož dne Napoleon psal Marmontovi, guvernérů dalmatskému, ať k účelu vojenskému od spolehlivých lidí prohlédnouti dá země turecké. Na to francouzští důstojníci projeli 1807 a 1808 Bosnu a Hercegovinu, ba někteří až do Makedonie a Albanie se dostali. Na základě zpráv jejich Vaudoncourt a Lapie sestavili své mapy, na nichž země ty poprvé se zjevily v spolehlivějším světle.

Úmluvy Tylžitské nezůstaly tajemstvím. Portě je sdělili vyslanci anglický a rakouský. Odbýváno bouřlivé sezení divanu, v němž se zúčastnili i pohlaváři janičarův a ulemův. Podniknou-li Francouzi útok, chtěli oni svatou válku prohlásiti a pod práporcem prorokovým táhnouti do boje; janičari a ulemové volili raději zemřít, nežli přežiti pád říše. Avšak kdyby Napoleon skutečně do Turecka byl se obrátil, aby pomocí ráje a odbojných pašův nové „latinské císařství“ v Cařihradě založil, při všem fanatismu zchátralých Osmanův jinak byl by pochodil, než při tažení na Moskvu.

Ani rusko-srbským spolkem neutišilo se vnitřní vření lidu osmanského. L. 1808 Cařihrad byl jevištěm děsných převratův. Proti sultánu Mustafovi ruku pozdvihl *Mustafa Barjaktar* z Trsteniku, paša v Ruščuku, jeden z předních stoupencův reformátora Selima III. Tábor jeho útočištěm se stal všem přátelům reformy. Rychlým pochodem z nenadání přitřhl před Cařihrad. Po delších jednáních dne 28* června 1808 udeřil na serail. Co vojsko povstalcův před vraty stálo, nešťastný ses-

²⁸⁾ Zinkeisen VII. 518. — Dáta hvězdičkou znamenáná jsou dle kalendáře západního; jinde veskrze sme podrželi starý kalendář východní.

zený Selim uvnitř jest zardousen a mrtvola jeho ven vyhozena. Na to serail rychle dobyt, sultán Mustafa IV. sesazen a za sultána prohlášen bratr jeho *Mahmud II.* Barjaktar stal se vezírem. V říjnu odbýván skvělý sněm pašův, divadlo dotud nevídané; rumelští a bulharští agové, úhlavní nepřátelé Barjaktarovi, se však nedostavili. Na sjezdu tom jednalo se mezi jiným též o reformě sboru janičarského. Zřízen nový sbor, „regulární sejmenové“, ale když ani janičaři ani zbytky rhodopských a balkánských Krdžalijův do něho vstupovati nechtěli, brání někdy i křesťané a židé. Již v listopadu 1808 vypukla revoluce proti Barjaktarovi, obnoviteli „nizami džedid“. Strašná byla zběsilost janičarův, hrůzné byly požáry, jimiž Stambul několikráte vzplanul v moři plameném, divoký byl zápas po všech ulicích. Barjaktar zavřel se do jedné věže, ale udusil se žhavým vzduchem, když vše dokola hořelo. Přívrženci jeho utekli do Ruščuku, než byvše odtud vyhnáni od Molla paše, nástupce Pasvanova ve Vidině, úhlavního protivníka Barjaktarova, jeden po druhém zhynuli. Teprv po letech mladý Mahmud osmělil se začítí s reformami znova.

HLAVA XXIX.

FANARIOTŠTÍ BISKUPOVÉ A HELLENISMUS V BULHARSKU.

Stav Bulharův počátkem našeho století. Vědomosti o Bulhařích na západě. Hellenisace Bulharův. Řecké školy a písmo. Hospodářství fanariotských biskupův.

Pronásledování živku bulharského. Pálení rukopisův.

Na úsvitě našeho století národ bulharský, jenž samostatného života ani politického ani církevního od mnoha století neměl a nižádnou duševní činností bytost svou neosvědčoval, v cizině kromě jména úplně neznám byl a zapomenut. Nastávala téměř potřeba, aby Evropě znovu byl odkryt a objeven. Dlouho trvalo, nežli učenci, kteří tou dobou ústrojí a vzájemný poměr nářečí slovanských zpytovati začali, o povaze jazyka bulharského spolehlivých zpráv nabyli. Schlözer 1771 dovozoval nevyhnutelnou potřebu bulharské mluvnice a slovníka, ale ještě 30 let potom o jazyku bulharském ničeho nezvěděl ¹⁾. Dobrovský 1814 bulharštinu, neviděv nikdy ukázky její, pokládal za pouhé podřečí srbštiny ²⁾. Kopitar 1815 psal, že o jazyku Bulharův prý je sice s jistotou vědomo, že člen vzađu přivěšuje, ale liš-li se jinak od srbštiny, to že úplna je neznámo ³⁾.

¹⁾ Schlözer, Nordische Geschichte 334. Nestor II. 326.

²⁾ Dobrovský, Slovanka 1814. I. 194.

³⁾ Kopitar, Kleinere Schriften. Wien 1857, 319.

Prvních vědomostí o bulharštině se učencům slovanským dostalo od *Vuka Stef. Karadžiče*. K pobudce Kopitarově pojednal on o rozdílech mluvy srbské a bulharské v listu psaném k Dru Frušićovi 1821, pak 1822 v dodatcích k Petrohradskému srovnávajícímu slovníku všech jazykův, kde poprvé podal obraz grammatického ústrojí bulharštiny, připojiv ukázkou překladu písma svatého, několik písní národních a návrh pravopisu ⁴⁾. Nemnohem dříve anglický cestovatel *Leake* ve svých „*Researches in Greece*“ (Londýn 1814) otiskl rozpravky čtyřjazyčné, novořecké, arbanaské, makedorumunské a bulharské, vše písmem řeckým, které byl složil Mich. Adam Hadži-Daniel z Moskopole, tisknouti je dav v Benátkách 1802. *Šafařík* 1826 ještě ani o jedné knize novobulharské nevěděl a počet Bulharův kladl jen na 600.000, domnívaje se že bydlí pouze mezi Dunajem a Balkánem ⁵⁾.

Není věru divu, že národ bulharský ostatním Slovanům a vůbec celé Europě se stal nepovědomým. Neboť tou dobou u něho veškeré vědomí národní až na slabé stopy bylo zaniklo. Národ tolika millionový po několika staletých útrapách nebyl než ohromný zástup potlačené ráje křesťanské, imposantní co do čísla, bezcenný co do vzdělanosti, bez vůdcův a bez střediska, jenž dny své trávil v robství tělesném a duševním, utlačován jsa v životě světském od Turkův, u věcech duchovních od Řekův. Lid bulharský toho času až na skrovné jednotlivce již zapomenul na svou minulost, na doby kde svoboden byl pod vlastními cáři a patriarchy, on nevěděl o vlastní své síle, o počtu svém a o sídel svých rozsáhlosti; onť asi zdání neměl, že by na světě byly mohutné kmeny sourodé a že by i jemu příslušela jakás národní důstojnost a práva přirozená. Neměl u sebe žádné třídy vzdělané, ba což horšího jest, ti kdož vzdělání byli, k cizině lnuli a jinou národnost, totiž řeckou, bez-

⁴⁾ Vuk Stef. Karadžić Писмо Дим. Фрушићу Мед. Докт. у Бечу 19. нов. 1819. У Вијени 1821. 8°. 16 стр. (пříloha k Srb. novinám 1821 č. 68). Додатак к Санктпетербурским сравнительним рјеченицима свију језика и нарјечја с особитим огледима бугарског језика. У Бечу 1822. 4°. 54 стр.

⁵⁾ Šafařík, Geschichte der slaw. Sprache und Literatur. Ofen 1826 (nový otisk v Praze 1869), 23, 223—225. O písemnictví bulharském první zprávu podal 1829 Kopitar, Albanesische, wallachische und bulgarische Sprache. Jahrbücher der Liter. 46 Bd. 66 sld. (9 knížek).

děky téměř a bez odporu na sebe přijímali. Národnost a jazyk slovanský neporušeny zůstávaly jenom v zuboženém a nevzdělaném lidu vesnickém. I nastávala nyní chvíle, kde rozhodnouti se mělo, zdali národ tak kleslý a zanedbaný zaniknouti má a zvolna zmizeti z pořadí kmenův slovanských, jako dřevní Polabané a jako Slované v Uhrách před Maďary osazení, aneb zdali on, probuzen přirozenou silou nezkaženého ducha svého, z hluboké lethargie se vzbopí k životu novému.

Původně pod tureckou vládou jediná učiliště byly popské školy. Bývaly v městech a někdy i na vsích v bytu „dědo popa“ blízko kostela a nazývaly se vůbec „kellie“. Účel jejich byl hlavně církevní; v nich připravovali se, kdož diakony a popy státi se chtěli. Učenosti hluboké k tomu se nepožadovalo. Žáci učili se slovanské azbuze a pak církevním knihám, psaltiru, časoslovu, oktoichu a apostolu, vše arci z paměti a pomocí notných výpraskův. Časoslov dlouho prostě nazýván „naušnica“ (nazpamětnice). S apostolem studie byly u konce. Mnohý ani tam nedošel, ale uměl-li něco z evangelií, znal již „gluboka kniga“. To po staletí jediné bylo učení.

Při rostoucí moci Fanariotův, hlavně od počátku XVIII. věku a od zrušení církve Ochridské, řečtina rok co rok nabývala větší důležitosti. Vlivem řeckých biskupův do kostelův uvedena bohoslužba jazykem řeckým. K tomu cíli popské školy namnoze pořečtěny. Vyučování dalo se týmž způsobem jako prvé, jen že nyní místo staré slovanštiny vtlokána těžší řečtina. Bulharští prostí popové brzo četli liturgii a modlitby po řecku, jako papouškové, nerozumějíce ani slova. Hellenisace tato vycházela z měst, kde biskupové měli své sídlo. Měšťané tamní, vidouce jak duchovní pastýř vše, co řeckého jest, chválí a vše bulharské haní, v pobožné důvěře jemu uvěřili, a brali se tou cestou, kterou on jim vykázal.

V druhé polovici XVIII. století nastal živý ruch v Heladě. Dva mniši, na západě vzdělani, Makarios z Pathmu a Gerasimos z Ithaky založili na ostrově Pathmu školu dle vzoru západoevropejského. Ústav ten rychle dosáhl slavného jména a nesmírné obliby. Brzo od horlivých vlastencův řeckých zakládány podobné školy v Smyrně, na Chiu, v Janině, v Solunu, v Cařihradě, v Bukurešti a j. Od obětovných kupcův dostávalo se jim všude štědré podpory a vydáváním školních kněh základ položen literatuře novořecké.

Tento hellenský ruch brzo zasáhl do zemí slovanských. Podporou kupcův bulharských, kteří práhnuce po osvětě, jinou školu nežli řeckou již ani pomysleti sobě neuměli, zanedlouho vznikala hellenská učiliště i na půdě bulharské, v městech, kde nebylo ani jediné řecké rodiny. V letech dvacátých řecké školy byly nejen v Makedonii, ode dávna hellenismu otevřené, ale i pod Balkánem a na Dunaji, ku př. v Svištvě (od 1813), v Trnově, v Kotli atd. ⁶⁾ Na místo starých popův nastoupili *daskalové*, buď Řekové, buď Bulhaři porečtění. Jakkoli děti nejvíce pocházely z rodin kupeckých a řemeslnických, hlavní váha kladena na čtení klassikův; vedle toho pěstováno něco dějepisu a aritmetiky. Z klassikův čteny jen úryvky, hlavně z Lukiana a Aesopa, někdy i z Homera, Plutarcha, Isokrata a Xenofonta. Žáčkové bulharští vol nevol namáhal se řecky čísti, psát i mluvit. Dobrá vůle zostřována metlou. Mnohý brzo stal se dobrým „hellenistou“, leč vzdělání jeho nemohlo býti než jednostranné, jeví se grammatikářským pedantismem, hojnými staroklassickými citáty, nadutým užíváním archaických frází a opovržením k věcem obyčejným neb novým. Nelze však upřít, že šířena z těch škol elegance výrazu a překvapující zečtlost i u prostých lidí. Když po řecké revoluci v Athénách založena universita, chodili tam mnozí Bulhaři z Trnova, Slivna a odjinud, hlavně pak z Makedonie.

Počátkem našeho století hellenisace nabyla rozměrův ohromných. Kdo řecky neuměl, nepočítán mezi lidi vzdělané, ba pojem člověka ztotožňován s pojmem Řeka; k vzdělanosti ovšem dostačovalo na mnoze, abys v řeči plýtvál řeckými porekadly, citáty a frásemi. Korrespondence obchodní a soukromá mezi Bulhary vedena veskrze jazykem neb aspoň písmem řeckým. Jen v rodinách slyšeti bylo čistou bulharštinu, neboť ženské kromě výnimek nad míru vzácných řecky se neučily. Ptal-li jsi se měšťana Bulhara, třebas i v staroslavném Trnově, jakého je národa, nezřídka ti odpověděl, že je Řek, a nazval-li jsi jej Bulharem, cítil se uraženým ⁷⁾. Bulharští kupci

⁶⁾ Města s řeckými školami 1820 sld.: Svišov, Trnovo, Kotel, Sliven, Jambol, Plovdiv atd. V Makedonii ok. 1845: Voden, Bitol, Rěsen, Ochrid, Struga, Strumica, Šer, Valovišta, Melnik atd.

⁷⁾ Априлов, Денница новоболг. образования. Одѣсса 1841, 71.

v cizině vyhlašovali se obyčejně za Řeky, jako ve Vídni, v Pešti, v Temešváru, v Novém Sadě, ve Valachii a jinde. Děti své učiti dali po řecku, nenásledující příkladu Srbův, kteří, byť jich jen malá hrstka v daleké cizině byla, vždy o učení jazykem materským se starali ⁹⁾.

Hellenisace tak byla mocná, že vymýtila i známost kyrilského písma. V čistě bulharských městech, jako v Slivně, ve škole jinému písmu než řeckému neučili, avšak jazyku řeckému se nenaučili ¹⁰⁾. Grigorovič v Ochridu 1845 nenalezl nikoho, kdo by uměl čísti písmo slovanské, kdežto v čtení středověkého písma řeckého, jak známo velmi spletitého, mnozí neobyčejně byli zběhlí. Nejen v Makedonii, i na Rhodopě a v Podunaji podnes najdeš starce, kteří pro bulharštinu užívají znakův řeckých. Ještě 1852 jakýs Pavel jeromonach ze vsi Konikova u Vodenu bulharský svůj překlad evangelia v Solunu tisknouti začal písmeny řeckými ¹¹⁾. Jak nedostatečné je řecké písmo pro bulharštinu, každý snadno si představí; nemát znakův pro б, с, щ, ж, з a polohlásku ѣ. Mnich Chrabr vypravuje, jak Slované před Kyrillem a Klimentem řeckými písmeny jazyk svůj neuměle a nevkusně psali; nyní, devět století po Chrabrovi, v Bulharsku věru nového Kyrilla měli zapotřebí ¹¹⁾.

Liturgie v Makedonii mimo Dibru, Prilepska a některé kláštery i na vsích všude řecky se četla. Jinde aspoň do kostelův vesnických řečtina nezasáhla. Postavení selského lidu

⁹⁾ V Temešváru při řeckém kostele je nápis: *Ἑοῦστησε Ζλάτος φιλογενής "Ἑλλην ἀπὸ Γάμπροβον* — Hellén Zlatko z podbalkánského Gabrova, snad také potomek bojovníkův Marathonských! Rakovský Горскій патиникъ 269.

¹⁰⁾ Venelin, *О зародышѣ болг. литературы*. Москва 1838, 18.

¹¹⁾ Bibliografie č. 182: *Εὐαγγέλιε να γωσποδα μπογα η οπαοα νασεγο Ιησουσα Χριστω, σιγα νοβο τυποσανο να μπογαροκαι εις, ζα σεκοα νεθελια ον γοδινα δο γοδινα πο ρετ. Πρεπεισανο η διωρτωσανω οτ μενε Πανυλα Ιερομοναχ, μποζιγραποκη πρωτοσυγγελ, ραδομ Βοδενσκα (επαρχία) οτ σελο Κονικοβω. Σολον. Σταμπα Κυριακοβα Λαφζηλεν. 1852. 4°. Dotištěno-li, nevíím.*

¹¹⁾ Co zvláštní kuriosum uvádím, že řecký filolog Oikomonos ve svém: *Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς ολαβογορωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν*. Petrohrad 1828. III. 439—501 vytiskl památky prý staroaiolské. Ale vše to je bulharské řeckým písmem, otčenáš, rozprávky atd. I Ku př. Ap' kuda fy (vy)? Ez Grekiis. Kude fy zivete? (Кадѣ ви живете?) atd. Viz o tom Venelina *О зародышѣ* str. 18 sld.

velmi bylo smutné. Odcizeno mu i vzdělání i náboženství, a on vržen do temnoty duševní. V některých krajinách vesničané ani modlitby neuměli; pověra vládla u nich, neřku-li pohanství. Nedůvěřivost a nepřístupnost zachovala sedláky při národnosti. Měšťané řečtí a zřečtilí nazývali je sice z vysoka *χονδροκέφαλοι* (tlustohlavci), *ξύλα ἀπὲλκετα* (neotesance) atd., ale mravnost a zdravý rozum zůstaly v chatě prostého Bulhara. Sedlákoví na mnoze každý městský oděný člověk slul *Grk*, s kterýmžto jménem u něho příhana jakás spojena byla ¹²⁾. K této nenávisti venkovského lidu k Řekům hlavní příčinu zaval ne řecký měšťan, ale řecké duchovenstvo (str. 421).

Peníze v církvi Cařihradské výhradní měly vládu. Od patriarchie až k faře, vše bylo koupiti třeba. Kdyby svatý na zemi se zjevil, ani diakonem nebyli by jej učinili zdarma Učenosti, moudrosti, mravnosti k duchovním úřadům zapotřebí nebylo; platiti se muselo a mnoho platiti. Chytrým a bohatým lidem tudíž všechny cesty stály otevřeny; svědomí však míti bylo zbytečno. Patriarchie 1573 stála jen 6000 dukátův, za naší čerstvé ještě paměti hotových 150.000 dukátův, darův v to arci nepočítaje. Kdo po nesmírných útratách a při silné protekci šťastně vyšinul se na stolec patriarši, aby ohromnou kupní sumu sehnal, prodával biskupství, jichž průměrná cena byla 4000 dukátův. A biskup cenu tu, přijda do eparchie nejen sehnal, nýbrž život vedl skvělejší nad knížete nějakého. Jaký tu rozdíl mezi přísnou chudobou prostinkého ímama muslimanského a oslňující nádherou křesťanského biskupa „Fernerlije“! Měl-li pravoslavný biskup snad nějaké statky k důchodům svým? Nikoli. Důchod se bral z pramene živého, z lidu bulharského. Neslýchané sumy vydřeli biskupové i na krajinách chudobných, neveľmi úrodných a lidnatých. Svými penězi biskupové dosáhli strašné moci, pilně podplácejíce úřady turecké. Kdo biskupovi se nelíbil nebo protivil, v žaláři tureckém neb v daleké Asii u vyhnanství toho pykati musel. A tak duchovní ten paša křesťanský mnohdy stokrátě horší byl nad světského pašu muslimana ¹³⁾.

¹²⁾ Mnoho je přísloví o řečcích. Ku př. Bog da pazi (ať chrání) ot vlaški vlci i ot bělomorski Grci.

¹³⁾ O řádění řeckých biskupův viz cestopisy Grigoroviče, Lejeana, Kanitze atd., spisy Aprilova, Rakovského, Daskalova a jiných Bulharův a novější bulharské časopisy.

U vydírání peněz fanariotští biskupové osvědčovali neobyčejnou vynalezavost a obratnost. Hned po příchodu do sídla svého vznešeným rodinám rozesílali svěcené věci, za kteréžto dárky měšťané odvděčiti se museli dary třicetkrát dražšími. Čas po čase biskup vymohl sobě průvodní list (bujruldi) od pašete, jezdil po vsích a dřel jako Krdžalija, jakkoli v listu stálo, aby každý dal, kolik chce, dle víry a vůle své. Tu byly peníze za rozvedení manželství, tu byla *βοήθεια* pro patriarchu, *ἐμβετήριον* za svěcení popův, *παραρησία* za čtení modliteb, *ψυχομερίδιον* za requiem, *ἀγίασμα* za svěcení a četné jiné daně a taxi. Často „fener-vladyka“ vyslal své popy, aby po eparchii sbírali na stavbu nějakého kostela; když se s plnými měšci vrátili, stavěl mnohdy ne kostely, ale konaky (paláce) pro sebe. Veliký důchod byl z rozvádění manželství. Nelibost bohatších manželův biskupové uměle dovedli vypěstovati v svrchované nepřátelství. Rozvedení stálo náramnou sumu; nesčetné tu byly taxi i poplatky za dispense a listy. Tím valně šířila se nemravnost. Byloť vše za peníze, ale za peníze bylo i vše; o církevní právo při tom mnoho se nedbalo.

Takovým vydíráním zničeny nejen jednotlivé rodiny, ale i celé osady vesnické. Když neboží vesničané neměli peněz, aby ukojili nezřízenou zlata žízňivost svého biskupa, tu přišli biskupští pochopové, vesnici prokleli, kostel zapečetili a z domův pobrali kotle, řetězy, pokrývky, ba prý i cihly ze střech. Protestu nebylo. Sedlák v zoufalství snášel trýznění svého duchovního pastýře; děti mu nekřtěné rostly, až zaplatil, a zemřeli, pochován bez popa a bez modliteb.

Nejhůře se vedlo popům. Ti bezprostředně biskupovi byli poddáni; před nim nikdo je neuchránil. O vzdělání svých popův žádný vládka nedbal. Často ani čísti neuměli, zápisky a účty zhusta jen zářezy na „rǎbuši“ zapisovali, na poli pracovali a ničím než kamilavkou a vousy od sedláka se nelišili. Není divu, že stav duchovní u Bulharův zcela upadl v opovržení. Za zapopení Fanariota žádal 1000—1500 grošův a aby peněz sehnal, mnoho lidí téměř násilně světil. Z té příčiny množství popův nevzdělaných a nepotřebných bez výživy, bez práce, bez místa po zemi se potulovalo.

Vládkové s popy ani slušně nenakládali. Mnozí při liturgii své popy veřejně políčkovali a při dvoře svém holemi je dá-

vali bítí, ba i k čeledínským pracem jich užívali na dvoře, v stáji a v zahradě. Mnohý čestnější a vzdělanější muž arci takovou potupu přetrpěti nemohl. O tom vypravovati můžeme jeden zajímavý příběh.

Na počátku našeho století žil v Trnově jeden učený a vzdělaný pop, jménem Jakim. Ten veliké obliby požíval u lidu, nikoli však u metropolity. Jedno dne po liturgii metropolita, rodilý Kandiot a (jmenoval se Ilarion) rozkázal mu, aby ze stáje biskupské vynášel v koši koňský trus na dvůr. Pop hrdě se tomu opřel. Strhla se pračka mezi ním a sluhy i diakony. „Zabte mne“, volal, „ale trus nositi nebudu!“ I biskup přiběhl. Pop vyrval se silou a vyběhl ven, prostovlasý bez kamilavky. Běžel přímo ke kadimu. Do večera se poturčil. Naučil se turecky čísti a psáti, nabyl veliké vážnosti u Turkův a padl v Dobrudži v boji proti „Moskovům“ ¹⁴⁾.

S kláštery na mnoze nenakládáno lépe než s popy. V Makedonii jednotliví podnikaví duchovní, Řekové, Cincari neb Arbanasi, klášter celý od metropolity vzali v nájem. Takovému pachtýři zcela bylo volno, mnichy trpěti nebo bez nich býti. L. 1845 Grigorovič v klášteře sv. Nauma na jezeře Ochridském našel igumena samotného bez mnichův. Byl to pánovitý Řek, jenž s 30 čeledíny v klášteře hospodařil jako samovládce, metropolitovi odváděje roční poplatek 15.000 grošův.

Vládkové řečtí vzorem křesťanské nezištnosti a dobrovolné chudoby tedy nebyli. Avšak oni nebyli také ani vzorem křesťanské mravnosti. Jakkoli biskupové ne dle pravidel církevních, ale dle starobylého zvyku bráni byli z stavu mnišského, při dvoře jejich vládly krásné Řekyně a Arménky, mocnou vykonávající protekci; jim všickni popové hluboce klaněti se museli. A což horšího, zhusta u biskupův byli bezbradí lepotvární jinoši, nástroje nejneptirozenější chlípnosti. Před nástrahami Fanariotův v městě i na vsi bezpečná nebyla ni jedna žena neb dívka. V takových případech pomoci u tureckých úřadův zhusta ani nebylo a od krvavé pomsty zdržovala účta k „duchovnímu pastýři“ ¹⁵⁾.

¹⁴⁾ Cařihradská Gajda I. 1863 č. 8 str. 61.

¹⁵⁾ L. 1860 lékař města Pirotu, ač rodilý Řek, svědčil proti tamnímu biskupovi, že násilí učinil dívkám 14letým tamní školy (Kanitz, Donau-Bulgarien I. 129). L. 1864 biskup Ochridský dívky k zpovědi nutil a soukrom

Někteří biskupové snažili se svěřence své udržeti v úplné nevědomosti, aby nepoznali, jak nedůstojně s nimi se nakládá. Většina však z oka nezpouštěla tendence národní a politické. V tomto ohledu mnohý biskup v městech dosáhl úspěchův ne nepatrných. Zaváděli pilně řeckou liturgii, zakládali řecké školy, rozdávali řecké knihy a šířili řeckou konversací. Heslem jejich bylo jednak obohacení sebe, jednak systematická *hellenisace Slovanův*, rozšíření živlu řeckého až k Dunaji, ba za Dunaj až ke Karpatům. Do prvních let našeho století někdy, až pořádku, i Bulhaři svěceni byli na biskupy; od řecké pak revoluce, kteréž následovalo znamenité sesílení řeckých tendencí na všech stranách, žádný Bulhar více k vyšším úřadům duchovním nepřipuštěn.

Ukázali sme, jak o vyhoštění jména bulharského z počtu národův evropských pracováno nepřímou, uvozováním řečtiny. Avšak k cíli tomu postupováno i přímo, pronásledováním živlu bulharského. Proti všemu, co bulharského, nevýslovnou zášť měli Fanarioti. Zvuk jazyka slovanského, jazyka prý zhoла barbarského, sám byl jim odporným.

Historie řecké duchovní vlády v Bulharsku vyznamenána je skutky vandálskými, kteréž v dějinách světových rovného téměř nemají. Bulharské rukopisy, které šťastně po tolik století unikly válečným převratům, požárům, myším, molům a plísni, neušly Řekům: od nich všude ničeny a páleny, podobně jako české knihy od Jesuitův. Bulhaři neměli z nich zvědět, že mají slavnou minulost, že u nich stará literatura, že jazyk jejich vůbec kdy písmem byl vyjadřován.

Barbarství toho četné příklady vypravuje cestovatel Grigorovič (1845). Všechny případy, o nichž slyšel na Athoně, připadaly do nedávných ještě časův. V Zografu, v lavře to starobulharské, nedávno před jeho příjezdem spálili celou kupu rukopisův. Očití svědkové mu vyprávěli, jak v klášteře Xenofu slovanské rukopisy vmetány do moře. Ve Vatopedu staroslovanskými pergameny vytápěli chlebovou pec, považující je za

zpovídal a žehnal; s pláčem vycházely ven (Gajda 1864 str. 167). Metropolit Prizrenský Sofronij (v min. století) potloukal se po domích, hledaje dívky, kteréž se před ním kryly jako před Turkem (ruský konsul Jastrebov v Glasniku 40, 195).

„nepotřebné haraburdí“ (*ἀχρηστα πράγματα*). Podobné scény udály se v Simopetre a Filotheu, klášterech to založením slovanských. Nejen v posvátných hájích poloostrova Athonského, ale i na pevnostech smutné zkušenosti nabyt Grigorovič, pátraje po památkách slovanských. V klášteře sv. Nauma již předchůdce tehdejšího igumena, Dionys, Řek z Anatolie, všecky knihy byl spálil. V klášteře na hoře Menikeu ukazána cestovatelům značná knihovna řecká; když se ptal po rukopisech slovanských, řečeno mu, že jsou již spáleny ¹⁶⁾.

L. 1823 Sofijský metropolita Joakim, objížděje svou eparchii, slyšel že ve vsi Cerovene u Berkovice jsou starodávné rukopisy a ikony (obrazy svatých) bulharské. Když se přibližoval ke vsi, vzkázal sedlákům, ať ty věci vyvezou za ves a tam ať je spálí neb zakopají, sice že on k nim nepřijede. Sedláci poslušně naložili drahocenné ty památky na vůz a za vsi je zakopali. Jen tři rukopisy, které jeden pop s patrným nebezpečím skryl, zachovaly se podnes. Za náhradu Fanariota daroval řecké knihy a ikony s řeckými nadpisy. L. 1864 za bulharského církevního boje dal biskup Dorotej na onom místě kopati, avšak nenalezeno nic než desky ikon a úplná prohnílé chumáče pergamentu ¹⁷⁾.

Ve vsi Tiči v letech čtyřicátých vládyka Šumenský, jenž přišel posvětit nový kostel, zvěděl o knihách starého kostela, na dvoře kostelním jámu vykopati a rukopisy tam vmetati kázal. Současně podobný případ stal se v Staré Zagoře. Biskup, spatřiv v kostele hromadu starobulharských církevních kněh svolal dobromyslné a bohabojné Bulhary, i namluvil jim, že na tyto knihy hostie se prosypaly a proto že třeba je zničiti, načež buď spáleny buď zakopány. Okolo 1853 v Pešteře v Rhodopě cincarský protopop Christodul spálil rukopisy kostela sv. Petky ¹⁸⁾.

Nejznámější fanariotské „auto dafé“ je pověstné spálení patriarší bibliothéky a archivu v Trnově. Událost tato, mnohokráte byvši vypravována a popisována, četnými varianty tak se zatemnila, že k přístnému jí vyličení zapotřebí je veliké

¹⁶⁾ Grigorovič Очеркъ пут. 96, 130, 144.

¹⁷⁾ Gajda 1864 dne 11 září (II. roč. č. 8 str. 60).

¹⁸⁾ Rakovský Горскіи Пятникъ 165. Zachariev 61.

opatrnosti. Nejvěrohodnější průběh je tento ¹⁹⁾. Zmíněný již metropolita Ilarion chtěl ok. 1825 v nynějším kostele metropolitním otevřít dvěře od oltáře ven na dvůr. Když bořili stěnu, našli tam v koutě malý klenutý pokojík, zcela naplněný knihami — starobulharská to patriarchální knihovna! Byly tam i ostatky svatých; z nich hlavu sv. Michaila z Potuky Ilarion prodal do Valachie. Protosyngell metropolitův Neofyt Svato-horec chtěl knihy buď v kostelních stěnách zazdít nebo v stáji, který u kostela stavěli, dát pod podlahu, avšak Ilarion sám si knihy ná před prohlédl. Řecké církevní knihy na pergameně vybral a složil do bedničky; ostatek, plný prý vůz, kázal spáliti: „Nejsou k ničemu, ale spalte je, aby nebyly nalezeny!“ V metropolitní zahradě pod ořechem, kde později zakopán jakýs biskup samovraždník, rozdělán oheň a tam v polední hodinu bulharské rukopisy spáleny všechny. Ony řecké pergameny v bedničce dávno jsou již roznešeny. Z knihovny patriarchální nezbyvá nyní nic nežli mřížová železná vrata ²⁰⁾.

¹⁹⁾ Ze sedmi zpráv, které jsou mi po ruce, nejspolehlivější je v pamětech jakéhos starého Trnovčanína, zakládající se na vyprávce protosyngella Ilarionova, v Gajdě I. 1863 č. 8 str. 62. Srov. i zprávu Grigorovičovu při popisu Trnova Очеркх 172—176.

²⁰⁾ Jiný jeden příběh Trnovský s předešlým často bývá směřován. Emanuel Vaskidis (Vaskidovič) z Melniku, rodilý Řek, avšak horlivý stoupenec Bulharův, jenž později v Svěstově byl učitelem a několik bulharských knížek tam sepsal, metropolity Ilariona byl grammatikem (pisařem). Seznámiv se s šejchem, jenž spravoval bývalý kostel 40 mučenníkův, nynější mečet, zvěděl od něho o tamních bulharských rukopisech pergamenových. Jeden od něho koupil a smluvil se s ním, že i ostatní za peníze dostane. Neprozřetelně se však s oním rukopisem pochlubil Ilarionovi. Ten Turkům spěšně zradil svato-krádež šejcha. Bylo to v letech dvacátých. Od té doby žádný křesťan do toho mečetu nesměl. — Daskalov ve svém článku o starožitnostech Trnovských vypravuje, že Ilarion pak šejchovi všechny rukopisy odkoupil a zničil; to však Vaskidovič († 1876) nevypravoval ani Grigorovičovi, ani přátelům našim, kteří o té věci s ním mluvili.

Hlava XXX.

PROBUZENÍ NÁRODA BULHARSKÉHO.

Národní hnutí bulharské, jeho počátek a povaha. Historik Paysij Samokovský a Sofronij biskup Vračanský, první buditelé Bulharův.

Veliký ruch duševní, kterým se Evropa v XVIII. století oživovati počala, dotknul se i národův slovanských, ježto kromě Rusův a Polákův tou dobou napolo již byli zaniklí a zapomenutí. Příčiněním skrovného hloučku osvícenějších domorodcův, mužův to svého času nevšimnutých a nepatrných, způsobeno u nich zajímavé pro historika hnutí, které Západoevropejci doposud namnoze svozují s politickými plány Rusův, jakoby agitace vrtkavých diplomatův kdy vzbuditi mohly proměny tak trvalé a v život i povahu národní tak hluboko zasahující. Uvědomili se Čechové, Lužičané, Slovinci, Chorvaté, Srbové a konečně i Bulhaři, téměř současně, ale každý národ o sobě, o druhém nevěda. Pramen tohoto nenáhlého a nechluchného převratu není jiný, než snaha po osvětě, šířené jazykem mateřským. Nemnohými knihami probudil se duch národní, a podněcován jsa historickými zpomínkami, rychle oživoval mezi lidem; brzo vznikala i literatura v zanedbávaném po mnoha století jazyku národním. Zprvu jen u nižších tříd lidu převrat ten půdy nabýval, a zvolna jen vnikal do tříd vyšších, cizotou nejvíce zaplavených.

První hlas, kterým se lid bulharský probudil z hlubokého sna, ozval se z hájův Svaté Hory Athonské. Tam 1762 dokončil mnich *Paysij* nevelikou knihu, nadepsanou: „Istorija

slaveno-bolgarska o narodach i o carčech i o svjatych bolgarskych.“ Dějiny hnutí bulharského počínají se dějepísem vlaštenským; tak i jinde bylo u Slovanův.¹⁾

Kdo byl Paysij? Odkud vzal on podnět k svému dílu? S radostí bychom na otázky tyto hojnou dali odpověď, avšak o starci Paysijovi nevíme, než co on sám vypráví o sobě, a toho pohříchu mnoho není. Narozen byl okolo 1720 v eparchii Samokovské, v okolí starobulharského kláštera Rylského, i stal se mnichem kláštera Chilandaru na Athoně, kdež dosáhl i úřadu proigumena. Co jej pobídlo k spisování historie, o tom dovolíme si zde pronést odůvodněnou domněnku.

Dne 7 srpna 1758 do Chilandaru přijel srbský historik Jan Raić, muž mladý, osvícený a pilný, povahy ušlechtilé a horlivé. Nabyv západního vzdělání na jezuitských školách uherských, theologii studoval v Kyjevě. Uminiv si sepsati historii srbskou, k sbírání materiálův vydal se na cestu na Athos. Než Chilandarci nedůvěřivě k němu se měli a bohaté své poklady rukopisné ani zúplna mu neukázali. Raić nespokojen již po dvou měsících odešel do Karlovic.²⁾ Tuším že s pravdou se nemíná, domnívá se, že nadšené hovory a horlivé pátrání tohoto srbského historiografa to byly, ježto pobídly čilou mysl Paysijovu, aby podnikl něco podobného pro historii národa svého.

I rouhavé řeči srbských a řeckých mnichův, proč prý Bulhaři historii nemají, nemalým Paysijovi byly podnětem. Po dvě léta sbíral materiály po klášterích Svatohorských a po Bulharsku; ano, i „u Nemska zemlja“ t. j. nepochybně do Banátu za účelem tím putoval, ale nehrubě mnoho tam nalezl. Dubrovnického opata Maura Orbina spis „Regno degli Slavi“ (Pesaro 1601) v ruském překladě (1722), nekritická to slávanina pravdy a pověstí, hlavním stala se mu pramenem, jakkoli s ní valně spokojen nebyl. Kromě toho po ruce měl ruský převod Baroniovy světové kroniky (1716) a některé řecké

¹⁾ O Paysiju pěkný článek napsal M. Drinov: Otec Paysij, Per. Spis. IV. Braila 1871, 1 - 26. První obrácena pozornost na polozapomenutého Paysija v Blg. knižicích 1859, 540; první výňatky z spisu jeho přinesl 1860 Rakovski, O Asěnju I.

²⁾ Šafařík Gesch. der südslav. Literatur III. 305.

legendy. Z bulharských pramenův znal leda několik listin a legend.

Po těchto přípravách Paysij, ačkoli trápen chorobou, knížku svou v Chilandaru spisovati se jal, kdež právě starší bratr jeho Lavrentij igumenem byl. Život tamní brzo se mu stal nesnesitelným; vznikly mezi řeholníky veliké neshody, poněvadž jim Turci uvalili roční daň 3000 grošův a dluh klášterský na 27.000 grošův vzrostl. Paysij, nemoha svárův těch strpěti, odešel do Zografu. V této zadušbině cářův bulharských nalezl nové zprávy, s jichž použitím spis svůj dokončil (1762). O pozdějších jeho osudech tolik jen víme, že s kronikou svou putoval po Bulharsku a jiným k prepisování ji půjčoval; tak okolo 1765 byl v Kotli.

Pro kritické dějiny Bulharův historie Paysijova, zbudována jsouc na základě sypkém a napolo báječném, takový je pramen, jako asi Firdusi pro dějiny staroperské anebo Kačić pro dějiny dalmatské. Za to ohromná je důležitost její pro dějiny nejnovější, pro rozvoj národnosti bulharské.

Jakého ducha byl Paysij a jaký byl cíl jeho, zjevno již z samého počátku. „Nastojte vy čtenáři a posluchači, národe bulharský, kdokoli horlí a nadšen jest pro národ svůj a vlast svou bulharskou, a kdokoli si přeje rozuměti a znáti jasně o svém národu bulharském a o vašich otcích, praotcích, cářích, patriarchách i svatých, jak jsou od počátku žili a přišli! Vám potřebno a užitečno jest, abyste dobře znali skutky otcův vašich, jakož všickni ostatní národové vědí o svých i mají historii. A každý vzdělanec (knížník) ví i vypravuje i vychloubá se národem a jazykem svým. Tak sem i já napsal vám po pořádku jasně o vašem národě a jazyku. Čtete a znejte, abyste od jiných národův nebyli vysmíváni a rouháni. Prepíšíte tuto „istorici“, platte ať vám ji prepíší, kdož psáti umějí, a chovejte ji, ať se neztratí.“

Ohnivými slovy obrací se Paysij proti „otcerugatelům“ (odrodilcům), kteří, nechťce věděti o svém národě bulharském, učí se čísti a mluvití řecky a stydí sebe zváti Bulhary. „O nerozumo i bláhovče! proč se hanbíš nazývati se Bulgarin a nečeš na svém jazyku a nemluvíš? Což neměli Bulhaři cářstvo a gospodarstvo? Tak dlouho carstvovali a proslaveni byli po celé zemi a mnohokrát od silných Římanův a od moudrých

Řekův daň vybírali, i cárové a králové dávali jim své císařské dcery v manželství, aby měli mír a lásku s cáři bulharskými. A ze všeho „slověnskago naroda“ nejslavnější byli Bulhaři. První oni patriarchu měli, první se oni pokřtíli, nejlepší zemi oni osvojili a první svatí slovanští z bulharského rodu vyšli.“ „Ty Bulhare, nedej se obelstít, znej svůj národ a jazyk i uť se svým jazykem!“

Milejší jsou Paysijovi prostí Bulhaři, jakkoli nejvíce jen oráči, ovčáci a řemeslníci, nežli Řekové biskupové, kupci a velmoži, lidé to nespravedliví a nectnostní. Ode dávna Řekové „nepostavují z bulharského jazyka biskupy Bulharům, ale vždy z řeckého jazyka, a nedbají odnikud o bulharské školy neb učení, ale obracejí vše na řecký jazyk. Proto zůstali Bulhaři prostí a v písmě neučení i neuměli.“ Dáleji dokládá, že řečtí biskupové „s tureckou silou a ne dle archierejských zákonův“ mnoho sice bezprávi činí, ale že Bulhaři ve své dobromyslnosti příliš shovívavě k nim se mají. Avšak nejen Řekům, ale i rouhačům sourodným, Srbům banátským a Rusům odpověděl Paysij; nechť děkují Bohu, že je uchránil před pohromou tureckou a před řeckou vládou duchovní.

Knížka Paysijova v mnohočetných prepisech rychle se šířila po všech zemích bulharských i stala se nejmilejším čtením procitujících Bulharův. Čtenáři často v přípiskách pobízeli jiné, ať pilně čtou tu knížku, sobě k prospěchu, Bulharům k pochvale, Řekům k hanbě. Brzo našli se takofka *učenníci otce Paysija*, kteří kroniku jeho všelijak rozšiřovali a doplňovali. Jména vlastencův těch bohužel jsou zapomenuta. První z nich (před 1797), jenž použil některých kněh řeckých a ruských, přidal jména 144 měst ve všech částech země bulharské, z kteréhožto zajímavého seznamu vidíme, že národ svůj sobě představoval již v úplném jeho rozsahu. U něho nenávisť k Řekům daleko mocnější byla nežli u mírného Paysija³⁾. Ještě v našem století kronika Paysijova často pře-

³⁾ Kapitola o poturčení Pomákův a Bosňanův (prý 1522) takto se začíná: Patriarch jeden Cařihradský, pekla následník, dábův druh, druhý Jidáš, nový Arius, šel k cáři Selimovi, aby se mu poklonil a řekl jemu: cáři mnoholetný, máš mezi svými poddanými národ bulharský, surový to lid, v bitvách nepřemožitelný, a nepokojíš-li jej do konce, to pak vstanou na tebe a vezmou tobě zemi tvou atd.

pisována, až ji pak ve formě velice již změněné tiskem vydal Christaki Pavlovič, učitel Svišovský, pod titulem: „Carstvennik ili istorija bolgarskaja“ (Budín 1844⁴⁾).

Jeden rukopis Paysijovy „Istorie slavenobolgarské“ přepsán 1765 v Kotli od *Stojka jereja* a k věčnému chránění tam uložen v chrámě sv. apoštolův Petra a Pavla. Tento Stojko není nikdo jiný než potomní *Sofronij biskup Vračanský*, přední to učenník Paysijův. O jeho životě nepoměrně více víme, nežli o žití Paysijově; máme jeho paměti.

Stojko narodil se 1739 v Kotli, jednom ze starých „vojnických vsí“. Když měl tři léta, matka mu zemřela i dostal nelaskavou macechu. Když mu bylo 12 let a on právě, jsa chlapec pilný a bystrý, čtení a časoslovu po řecku ve „škole“ se doučil, otec jeho Vladislav v Cařihradě, pobýváje tam za obchodem, morem schvácen jest. Strýc jeden, obchodník s dobyt看, bezdětek jsa, sirotka se ujal a dal jej na řemeslo. Než po málo letech i on zemřel, taktéž v Cařihradě. Věřitelé jeho mladého Stojka poslali do Cařihradu, aby u řezníkův sebral, cokoli ještě po strýci zůstalo na dluzích; leč neskvěle tam pochodil a nad to jednou málem zabit od janičarův na ulici; jindy sotva ušel chlípnosti turecké, neboť byl jinoch tváře překrásné. Mezitím příbuzní jeho veškeré jmění strýcovo roznesli a věřitelé vinili Stojka, že on to vše skryl. Nebohý mladík, jenž se před nedávnem byl na přímluvy příbuzenstva oženil, spoután a vržen do žaláře. Po propuštění upadl do nesmírné chudoby a mnohé výčitky snášeti měl od ženy své, která do změny štěstí vpraviti se neuměla. Již si umínil opustiti dům i ženu a živiti se řemeslem po vesnicích, když čorbadžiji (archontové, patriciové) Kotelšti, zvěděvše o jeho úmyslu, k sobě jej zavolali a mu sdělili, že od vládyky, jenž tudy pojede, dají jej zapopíti. Rozumí se, že Fanariota zadarmo ničeho nečinil. Za posvěcení smluveno 70 grošův. Dva dni před svěcením biskup z nenadáni žádal 150, čímž ubohý Stojko uvržen v zoufalství; ale čorbadžiji mu pomohli. A tak za 100 grošův posvěcen dne 1 září 1762.

Stojko byl popem. S novým životem nové nastaly útrapy.

⁴⁾ Viz mou bibliografii č. 513. Ani jméno Paysijovo ani Christakovo na té knize není jmenováno. Pravá kronika Paysijova nikdy tiskem nevyšla.

On uměl psát i čísti a ostatní popové byli prostí, neučení oráči; stokrátě ze závisti ho osočili u biskupa. L. 1768 Turkům nastala válka s Rusy. Kotel, leže na čtyrech cestách, hrozná věc tehda snášeti musel. Stojko psal Turkům poukázky na byty; když sverepým vojákům byt nebyl po chuti, přicházeli na popa s pistolemi, ba kopím po něm házeli, a jeden Alžírec téměř mu bradu utrl. Po válce odešel na půl léta na Athos, načež po návratu v Kotli vyučoval děti. Byl to šťastný čas, ale netrval dlouho. Stojko bezděky stal se epitrop-ikonem biskupa Šumenského. „Poskvřnil sem zbožný svůj život i začal sem choditi dle řeckého obyčeje, abych pokutoval lidi; stal sem se soudcem, ale více pro peníze, ne sobě, nýbrž biskupovi k libosti. Avšak Bůh svatý odplatil mi spravedlivě dle skutkův mých“.

Zanedlouho strhla se sváda mezi agy v blízkém Osman-Pazardžiku, kdo by měl býti ajan (náčelník) a při tom jeden aga zabít. Do sváru toho zapleteni i nevinní Kotlenci. Paša Silistrijský Stojka s dvěma jinýma dal uvěziti, dokud Kotlenci nezaplátí ohromnou kontribuci. Peníze dlouho nešly. Nešťastníci každodenně čekali, že budou porubáni. Stojko v žaláři chorobou a hrůzou tak ztýrán, že mu všechny vlasy opadaly. Když pak vyvázl domů, začalo jej stíhati svědomí, že vzal na sebe nespravedlivé epitropství. „Uchvátila mne tesknota srdečná i nemohl sem poseděti na jednom místě ani až bys deset napočítal, ale jako pomatený chodil sem kraj vod a plakal sem“. Lékařův nebylo. Utekl se o pomoc k babám o léčivé byliny, ale nadarmo; zdraví se nevracelo. Žena se mu roznemohla i zemřela. Nad to mu pro ono čarodějné „bajenie“ biskup zapověděl čísti liturgii po tři léta, a když tato minula, Stojko peněz neměl, aby jej k rozhřešení obměkčil. K této potupě a chudobě přidružila se válka proti Rusům a Rakušanům (1787). Tehda Stojko následkem jedné klevety čorbadžijův od bostandži-baše z Karnobadu uvězen. V železných okovech za palčivého slunce pěšky choditi musel i do krve bit jest; několikrátě jen přimluvou tureckých agův oběšení ušel a denně arbanaští úskoci jemu před očima nabíjeni na koly. Ale bostandži-baša náhle sesazen i Stojko šťastně odešel domů.

Stojka pobyt v rodném Kotli omrzal. Biskup rozhřešení mu nedával, popové tupili jej den co den a stařešiny nevďěčně k

němu se měli: „tolik sem se nasloužil ve všech záležitostech místních, tolikrát jel sem k vezířskému divanu o pomoc naší osadě, dvacet let učil sem jim děti, a na každou neděli a každý svátek kázal sem a oni na konec vydali mne bostandži-bašovi, aby mne zabil!“ Odešel do Anchialské eparchie, kde ho biskup s radostí přijal a faru mu vykázal v Karnobadu (1792). Ale pro neštěstí onen Mehmed Karnobadský znovu povýšen na bostandži-bašu. Plápolaje nezapomenutou pomstou, Stojka uvrhl ve vazbu. V žaláři čtyři byli na jednom řetěze i nemohli než dva ležeti a dva státi, a tak se střídali. Stojko měl býti vražen na kůl, ale poněvadž právě byl panair (jarmark), křesťané houfně prosili o popa Stojka, muži u jednoho bašova důvěrníka, ženy u bašovy matky, a podařilo se jim, že jej vyprosili.

Než mírný život Stojkovi souzen nebyl. V blízké vsi Šechlari sídlil tatarský sultán Achmed Geraj, vystěhovalce z Krymu, jenž za ženu měl chánskou dceru. Divochovi tomu zalíbila se jedna křesťanská dívka v jeho vsi. Chtěl ji vzíti za druhou ženu, ale chánská dcera toho nedovolila; než on nicméně po pět let oné ubohé dívce nedopouštěl se vdáti. Tu jednoho dne dívka s přátely přišla do Karnobadu k Stojkovi, aby ji oddal s jedním křesťanem. Popovi řečeno, že prý sultán konečně dal povolení, pročež se nezdráhal vykonati, co od něho žádáno. Rodina dívčina zakusila první výbuch pomsty asiatského barbara. Stojko, v širém poli od sultána napaden byv, teprv po krutém zápasu ušel oběšení; vypálené po něm rány z pistolí a ručnice selhaly jen opilstí Tatarovou.

Po roce odebral se do Arbanas u Trnova, kam se jeho děti z Kotle byly přesídlily a přebýval tam v jednom klášteře, veliké požívaje úcty. Z nenadání, jakkoli byl Bulhar a ne Řek, od metropolity Trnovského a od biskupův u něho shromážděných nabízena mu uprázdněná eparchie ve Vrace. On dlouho rozvažoval, až mu archidiakon Trnovský na pamět uvedl, že jiní mnohá léta nadarmo peníze dávají a prosby spisují, a jemu že to darování přichází bez poplatků a proseb. Dne 13 září 1794 posvěcen za biskupa Vračanského pod jménem *Sofronij*.

V prosinci 1794 odjel do Vrace. S patrným nebezpečím přibyl do svého sídla. Episkopie, byvši z prva jen metoch klášterský, nebyla prý lepší nežli žalář nějaký. „Křesťané přijali

mne s radostí, i chodil sem po kostelích v neděle a svátky, a kázal jsem naším bulharským jazykem. A tito křesťané, neslyševše od jiných archierejův (Řekův) takových poučení, měli mne za nějakého filosofa“. Nahore vyložili sme již, jakými boufkami zasažena eparchie Vračanská za dob Pasvana a Krdžalijův a jaký tehdá život vésti musel nebohý Sofronij. Dokud vůbec možno bylo, věrně vytrval u stáda svého. Naposled, když eparchie jeho již byla poušť a „živilište varvarskoje i hajdutskoje“, napolo vězněm se stal Kallinika, metropolity Vidinského. Teprvé 1803 odejiti mohl do Bukurešti, kdež starický metropolita Dositej přelaskavě jej přijal, k vojvodovi Ipsilantimu a k mnohým boljarům jej uvedl, v svém paláci byt mu vykázal a stálým hostem svým jej učinil. Lakotná synoda Cařihradská nepřestávala však na Sofronijovi vymáhati důchody ze zpustlé eparchie, až jej Dositej a Ipsilanti této poslední starosti sprostili.

V Bukurešti dal se stařec Sofronij s horlivou pilností na bulharské spisování. „Pracuji ve dne v noci, abych napsal několik kněh na našem bulharském jazyku, aby, když mi již možno není krajanům ústy svými vypravovati, oni nicméně ode mne hříšného uslyšeli nějaké užitečné poučení, a pročteli spisy mé i prospěch z nich měli“. Již 1802 ve Vidině trpké dni svého internování krátil sobě překládáním řeckých bájek, povídek a sentencí, a spisováním vlastních aforismův; rukopisný sborník, výsledek této práce jeho, u sebe chová nynější exarch bulharský. Asi 1804 sepsal své paměti „*Žitie i stradanie grěšnago Sofronia*“⁵⁾, památník vysoce zajímavý a věru neocenitelný. Prostými slovy a slohem neličeným vypravuje strasti své; děsný to obraz doby, kde v Turecku panovala libovůle neobmezená, kde nebylo nejmenší bezpečnosti života a majetku, kde nebylo ani naděje, aby útrapy ty vůbec kdy nějaký konec vzíti mohly. L. 1806 v biskupské tiskárně v Rymniku vytiskl velikou knihu, „*Kyriakodromion sireč Nedělník*“, kázání na všechny neděle a svátky, „ot slovenskago i ot grečeskago glubokago i prostranago jazyka na bolgarskyj prostyj i kratkyj

⁵⁾ Originál nyní u prof. Grigoroviče v Oděse. Poprvé vydán od Rakovského v „Dunavském Lebedu“ (Bělehrad 1861), podruhé od Knižovného Družstva v Braile (Period. Spisanie 1872. V. & VI.)

jazyk“ přeložená. Je to první kniha, tištěná jazykem novobulharským. Mnoho jsouc čtána, veliké došla oblíby, a dvakráte znovu vydána ⁶⁾).

Sofronij zemřel 1815 neb 1816 v Bukurešti. Povahy jsa nad míru šlechetné, od útlého mládí mnohými útrapami zkoušené, ani za sebe trudnějších let s očí nespouštěl blaho svých soukmenovcův. Jakkoli za mládí nikdy ze země nevyšel a žádných studií neměl, předce velikou si zjednal známost řečtiny i staroslovanštiny. Po mnohá léta děti bulharsky vyučoval a v Kotli i ve Vrace bulharsky kázal, k obecné radosti lidu, který od vládyk svých ničeho v materském jazyku a kázání vůbec nikdy neslychal. Z Kotle, ze školy Sofronijovy, na vše strany rozprostraňovalo se vlastenectví bulharské, založené od Paysija, vypěstované od Sofronija. Odtud vyšla celá řada vlastencův, ale poněvadž vesměs rodiště své záhy opustili a jinde působili, Kotel nestal se takovým bulharského života střediskem, jak by sice bylo očekávati ⁷⁾).

⁶⁾ V 2. vyd. (N. Sad 1856) a v 3tím (Bukurešt 1865) prostý jazyk Sofronijův libovolně přetvořen. Bibliografie č. 466.

⁷⁾ Litujeme, že doposud nikdo z Bulharův neuvázal se v sepsání podrobného životopisu Sofroniova. Žilít do nedávna lidé, kteří ho ještě pamatovali, jako kníže Vogoridi, Sofronijův rodný vnuk. Podobizna Sofronijova, obraz olejový, nalezá se v Cařihradě v národním domě vedle kostela bulharského; národu ji daroval i s domem nebožtík Vogoridi.

HLAVA XXXI.

RUSKÉ VÁLKY A ŘECKÉ POVSTANÍ.

Ruská válka 1806—1812. Řecké povstání a Bulharův v něm účastenství. Ruská válka 1828—1829. Hajduci. Kapitán Georgi Mamarčov. Kapinovské spiknutí 1836. Bulharské osady v Bessarabii.

Dlouholeté války a bouřlivé domácí převraty za sultána Mahmuda II. (1808—1839) veškerému občanskému životu v říši osmanské jiného dodaly podkladu. Již nahoře zmínili sme se o vypuknutí ruské války, která 1806 pro francouzské sympathie uvalena byla na Turecko. Sjednání Rusové a Srbové tehdy Turkům trpké připravili chvíle, bojující s vojsky sultánskými od Varny až po Černou Horu. Následoval mír Tylžitský. Umluvené tam rozdělení říše turecké Osmanům působilo nesmírné zděšení; sultán i divan s velikým strachem očekávali spojený útok Rusův od Dunaje, Srbův z Šumadije, Francouzův z Dalmacie. L. 1809, když Rusové Dobrudžu obsazovali, Karadjordje na západ se obrátil, Hercegovci povstali a na březích Limu Srbové a Černohorci bratrsky ruce sobě podali.

L. 1810 kozáci zjevovali se až v Bosně a Srbové s 3000 Rusy skvělé vítězství dobyli na poli Varvarinském. Na východě zatím ruská armáda pod velením braběte Mikuláše M. Kamenského znovu přešla přes Dunaj. Dobyto Tutrakanu, v krvavé seči ztečen Pazardžik, na kapitulaci vzata Silistria a brzo padl i Razgrad. Jen Ruščuk tak statně se hájil, že všecko vojsko o překot pod ním soustředováno býti muselo. Generál

Langeron na ústupu vypálil Razgrad a Arnautkjoj; Saint-Priest podobný osud připravil Svištovu. Když pak turecká armáda, od Balkánu přirazivši, u Batinu nad Dunajem potřena a na to i Ruščuk se vzdal, Rusové jali se obsazovati celé Bulharsko. Silné čty hajducké sbíraly se na horách a dobrovolníci hrnuli se k Rusům. Kamenský táhl podél Dunaje kolem čerťstých ssutin nešťastného Svištova a vzal Nikopol; generál Voroncov dobyl slabě bráněný Pleven a potom i Loveč; Trnovo vzdalo se knížeti Vjazemskému. Potom však Rusové, nechťice za Dunajem zimovati, kromě Nikopole, Ruščuku a Silietrie Bulharsko zase úplně vyklidili. Mnoho nadějí toho léta vzbudili, avšak i žalosti mnoho po sobě zanechali, vypálivše tolik lidnatých druhdy měst.

Po smrti Kamenského 1811 velení převzal starý hrabě *Kutuzov*, jenž neslýchaným utiskováním po celém Rumunsku zlou sobě připravil památku. Tehdáž i Nikopol, Siliistria a Ruščuk zbořeny a opuštěny, avšak armáda velikého vezíra na Dunaji strašně poražena. Císař Alexander, zvěděv o zlořádech ve Valachii páchaných, důvěrníka svého admirála Čičagova jmenoval generálním guvernérem podunajských knížectví a světil mu vrchní velení nad jižní armádou a černomorským loďstvem. Napoleon strojí se právě na Moskvu, což Rusy přinutilo k míru s Turkey, jenž se stal v květnu 1812 v Bukurešti, proti vůli Čičagova. Rusové dostali Bessarabii po Prut a Dunaj. Srbové, spojenci Rusův, po osmiletém hrdinském boji Turkům ponechání na milost! Sila jejich zlomena a oni znovu porobeni, až 1815 Miloš Obrenović znovu pozdvihl prápor svobody a Turkey na dobro ze země vyklidil.

Neunavný Čičagov zanášel se zatím odvážnými plány. Situace jeho proti Turkům nadmíru byla výhodná: ve Valachii všude zásobárny, na Dunaji pontony, na Černomoří silné loďstvo, v Šumně vezír — bez vojska. Agenti Čičagova projížděli celým poloostrovem. Srbové a Černohorci slíbili mu pomoc a Bulharsko i Bosnu přesnadno bylo pobouřiti. V červnu Čičagov smělé své úmysly sdělil císaři. Chtěťt v osmi dnech překročiti Dunaj, pobouřiti veškeren poloostrov a zjeviti se v Cařihradě dříve, než by vůbec zpráva o tom pochodě přišla do Vídně nebo k Napoleonovi. Tím i Turecko i Napoleon rázem by byli v nesmírné nesnáze uvrženi. Císař uznával velikolepost toho

plánu; ale kdo prý ručí za to, že se dílo skutečně zdaří? Rakouské vojsko, tehdá s Francouzy spojené, armádu orientálskou snadno by odříznouti mohlo, a jak potom z Cařihradu zpět? Nad to Napoleon stál již na ruské půdě. A tak vhodná tato chvíle k zahubení Turecka k veliké žalosti neohroženého Čičagova ztracena. Rusové z Podunají spěchali na sever; v září 1812 nebylo již ruského vojáka za Prutem ¹⁾.

Ztráta Bessarabie v Cařihradě způsobila náramnou nevoli; dragoman vysoké porty Murusi, jenž v Bukurešti vyjednával mír, i s bratrem zato stat a hlavy jejich vystaveny na cimbuří serailu. Krásná Bessarabie s svými stříbropěnnými vodopády, bystrými prameny a nepřehlednými trávníky tehdá pustá byla a liduprázdná. Valem se do ní hrnuli vystěhovalci z celého poloostrova, Rumuni, Srbové, Arbanasi, nejvíce pak Bulhaři. Bulharská emigrace do Zadunají začala se však již po míru Jasském (1792) a trvala po celou dobu Krdžalijskou, načež v letech 1801—1806 vzniklo devět osad bulharských v gubernii Chersonské a Taurické. V Bessarabii 1821 sídlole dle spolehlivých zpráv 7735 rodin s 38.023 hlavami. Z počátku chtěli rumunští statkáři přistěhovalé Bulhary jako nevolníky k zemi upoutati, leč nepovedlo se jim to; od 1819 jsou cizí osadníci v Bessarabii, Chersonsku i Taurii lidé svobodní, majíce od císaře Alexandra zvláštní privilegia a oddílnou správu. Znamenitou lásku u Bulharův zjednal si první „popečitel“ kolonistův jihoruských, generál *Ivan N. Inzov*, jenž se o ně staral jako otec ²⁾. Podobizna jeho visela v každé chalupě.

Bulharsko za srbského povstání a za ruské války nadarmo čekalo na osvobození. Krdžaliji byli vymizeli, ale za to tehdá jízdní *delibašové*, nejvíce zbytky Krdžalijův, v četách chodili po zemi, aby ve vládní službě ochraňovali vesnice před loupežníky. Nosili černé kalpaky půl druhého aršinu zvýši. V tom lepší byli než Krdžaliji, že osad nevypalovali, nýbrž jen je olupovali. Kdekoli usedli, všude deset dní jedli a bakšiš přijímali. Když se najedli, dali si ještě nad to zaplatiti *dyš-chak*

¹⁾ Viz Zinkeisena VII. 683 slův. kde užito paměti Čičagova (*Mémoires inédits de l'admiral Tchitchagoff*. Berlin 1855).

²⁾ Instrukce kolonistům tisk. 1821 k rozkazu Inzova ruský a bulharský v Kišinevě, hlavním městě nově dobytých krajín; je to jeden z prvních tiskův bulharských (bibliografie č. 226).

t. j. odzubné: „Zaplat mi za to, že jsem si na tvém chlebě zuby otupil“.

Řekové, sympathiemi Napoleona, válkami rusko-tureckými a vnitřním nepořádkem v Turecku povzbuzeni, tou dobou horlivě připravovali se k velikému povstání. Tajný spolek „hetérie“ (blh. zavěra) všude měl své členy, kdekoli bylo Řekův. I v krajinách bulharských značný byl počet hetéristův; nesmíme zapomenouti, jak mocný byl vliv řeckého duchovenstva a jak silně se v městech byl ujal hellenismus. Když pak 1821 hetéristé povstali ve Valachii a Multanech, u vojště jejich plno bylo Srbův a Bulharův, vesměs jezdcův. Mezi veliteli byli Srbové Mladen a Hadži-Prodan, Bulhar Makedonski, jenž prvé byl kapitánem v ruských službách, a mnozí jiní Slované. V dubnu ruský generál kníže Alexander Ipsilanti, vztýčiv prapor svobody hellenské, s hetéristy přitrlh k Bukurešti. Tam před něho předstoupili dva poslové z Zimniče (naproti Svištovu), ohlašující, že bulharský náčelník Hadži-Christo Panka čeká na Dunaji s 76 čluny a 350 ozbrojenými Bulhary a že v Bulharsku všecko hotovo k boji ³⁾. Dle jiných zpráv poslův těch bylo sedmnácte, z Svištova, Slivna, Plovdiva, Osman-Pazaru. Pravili, že k rychlému přechodu u Svištova vše je připraveno, a žádali podporu peněžitou. Ipsilanti však nabídnutí jejich odmítl a podporu jim odepřel. Bylat právě přišla zpráva, že císař Alexander Ipsilantiho dal vytrhnouti z list armádních a že na pomoc Rusův při tomto povstání čáky není; tím hetéristé uvrženi v zoufalství. Ipsilanti hned nazejtří (3 dubna) rychle odtrhl k Trgovišti. Poslové bulharští, sotva že přijeli do Svištova, od Turkův byli sesekáni; byltě účel jízdy jejich vyzrazen ⁴⁾.

Na zprávu o povstání Ipsilantiho pobouřili se muslimani po celé říši i začalo se hrozné zbíjení křesťanův. Nesčíslné byly za těch dnův oběti zhěsilých Turkův, nejen v Cařihradě, Smyrně, Drinopoli, ale i po Bulharsku ⁵⁾. Křesťané v Turecku

³⁾ Zinkeisen Gesch. Griechenlands III. 127.

⁴⁾ Ruské zprávy v Čas. Č. Mus. 1832, 74. Revoluční píseň z té doby, z řečtiny přeloženou, viz u Bezsonova II. 116: Druzi moji, jednograždanci i selčenci, Do koga da sme poddanci Na tézi na muslimani, Grečeski i bolgarskitě tirani atd.

⁵⁾ V Tatar-Pazardžiku 40 měšťanův zatčeno. Lidumilný a vlastenecký biskup Dionys (Bulhar) vzmohl sice jejich propuštění, však nicméně 4 na mostě přes Marici oběšeni. Zachariev 51.

prožili tehdá věru mučennické dny. Kostelní poklady skrývány a někdy k ochraně svěťovány řeckým biskupům, z jejichž rukou prý nejednou zmizely na věky. Z Bulharska mnoho rodin prchalo za Dunaj. Křesťanům po celé zemi pobrána zbraň; zároveň zapovězena i fabrikace ručnic a pistolí, čímž zanikl průmysl Gabrovských puškařův.

V řecké revoluci tehdá rozprášeno bulharské plémě *Drzilcův* či *Darzilovcův*, asi 4—5000 rodin silné. Povahy jsouce podnikavé a chrabré, bydleli v okolí Vodenu a Ostrova, kde hlavní sídlo jejich byla ves Drzilovo. Kupčili s sukneu, sesamovým olejem a jiným zbožím a zabývali se též tesařstvím a mlynářstvím. Měli zvláštní zákony i obyčeje a od Turkův samých chráněni privilegiemi. Vdov mezi sebou netrpěli; po 40 dnech neb třech měsících je na obecné útraty opět provdávali. Bojovavše již proti Ali pašeti Janinskému, 1821 přinuceni ves svou vypáliti a rozprchli se po světě. Nejvíce se jich usídlilo v Šeru, Solunu a Vodenu; nemalý počet kupců v Řecku, v Syrii, v Egyptě, ve Valachii a v Rakousku ⁶⁾.

Když vypukl boj v Helladě, mnozí Bulhaři odcházeli bojovat proti odvěkým vrahům, zvláště hajduci. V jízdě povstalcův plno bylo Bulharův ⁷⁾.

Sultán Mahmud vyhubením polonezávislých pašův a zahlazením janičarův (červen 1826) říši svou na jinou dráhu přivésti usiloval, ale nebylo mu práno oddechu k tomu. Řecká revoluce příčinou se stala nové ruské války. L. 1828 Rusové pod staříčským maršálkem Wittgensteinem dobyli Brailly, celé obsadili Rumunsko i Dobrudžu, a po velikých ztrátách Varnu vzali. L. 1829 vrchní velení převzal *Děbič*. Turečtí vůdcové hájiti chěli Balkán, ale již v únoru ruské loďstvo za zády jim vzalo přímorské pevnosti Anchial a Sozopol. Kdežto Turci po velikolepé porážce u Kulevče čekali v Šumně na obležení, *Děbič* během tří nocí tiše armádu přepravil za Balkán. Turci, tak se vidouce oklamány, oklikami jemu nadejiti hleděli, avšak

⁶⁾ Lituji, že o Drzilovcích nemám jiných zpráv, než které podal Verkovič Описание быта Болгаръ населяющихъ Македонію. Москва 1868, 28—30.

⁷⁾ Rakovski Пътникъ 231. Aprilov Деница 76. Bulhaři byli jízdní velitelé Hadži Michal z Koprivšice, Hadži Christo z Plovdiva, pak Semko z Trnova, Hadži Petro. Marko Bozzaris byl prý z Vodeny; žena jeho, která žila ještě 1844 v Atbenách, uměla prý jen bulharsky a arbanasky.

poražení jsou u Aitosu, Jambolu a Slivna. Počátkem září hlavní stan Děbičův byl v Drinopoli, přední stráž stáli v Lyle Burgas, levé křídlo na Černomoří, pravé u Enos na ústí Marice, dotýkajíc se s loďstvem ruským, tam postaveným. Děbič neomylně byl by přirazil před Stambul a bezbranné to město vzal, ale ostatní mocnosti evropské zničení Turecka dopustiti nechtěly.

Pomáhání Rusům se strany Bulharův mnohem bylo větší, než za války předešlé. Dobrovolníkům bulharským velel kapitán *Jiří Stojkov Mamarčev*, přijímám *Bujuklu*, rodilý z Kotle, který se již 1810 v čele čet bulharských byl vyznamenal *).

Mamarčev domníval se, že zasvitl zlatý den volnosti pro ujařměný národ bulharský. S 500 bulharskými dobrovolníky přirazil do Kotle. Chtěl sebrati lid, táhnouti na Trnovo, od Rusův neobsazené, a tam na ssutinách staré slávy bulharské vztýčiti prapór svobody. Bulhaři vítali jej co spasitele a nadšení šířilo se od města k městu. Ale tu z nenadání přirazilo 200 kozákův, Mamarčova v Slivně zatklo a k Děbičovi jej odvedlo. Nedlouho před tím jel skrze Sliven a Kotel jakýs Angličan, pobízejce Bulhary k povstání a slibuje pomoc Anglie; svobodné Bulharsko má býti hrází mezi Ruskem a Tureckem. Kozáci jali se honiti Angličana; on jim však uklouzl do Trnovska. Nadšený národ, zbaven jsa vůdce, upadl v zoufalství. Sešli se Slivenci a Kotlenci i vyslali k Děbičovi deputaci s listem, v němž psali, že Bulhaři, jednověrní a jednorodní bratři Rusův, od Turkův každodenně nátisky nevypsitelné trpěli, žádné svobody víry, žádné bezpečnosti ani cti ani jmění neměli, že nesnesitelné daně platili a nad to neustále byli olupováni; nejvíce že utrpěli za poslední války, kde zběsilost turecká žádných mezí neměla; protož prosí o propuštění kapitána Jiřího Mamarčova a o dovolení, aby o své ujmě pokusiti se mohli o osvobození od Turkův **).

Zatím však 2 (14*) září 1829 pruským prostřednictvím zavřen byl mír Drinopolský. Děbič posly bulharské laskavě přijal, ale litoval, že nemůže nic více učiniti a napomínal k

*) O Mamarčovu obšírně Rakovský, jenž osobně jej znal, Горскій пѣтникъ, 233, 238—244.

**) Listina tato u Rakovského 234.

tichosti. V míru, pravil, jednalo se o Srbech a Rumunech, později někdy že řada přijde i na Bulhary. Poukazoval na amnestii, obsaženou v §. 13 smlouvy mírové, kdež zároveň tureckým poddaným dovoleno, aby během 18 měsícův, pozemky své prodávše, do Rus se směli vystěhovati. V Slivně dosazen ruský konsul, jménem Vaščenko. Tento očekávaný ochránce však takovou nelásku sobě získal, že na stížnost Slivencův 1838 přesazen do Bělehradu, kdež svého času velikou měl moc a znamenitý vliv. Konsulát v Slivně zrušen.

Ruská vojska zdvihla se k odchodu. Obyvatelův podbalkánských napolo zoufalství se zmocnilo. Z vesnic a z měst lid houfně táhl do Bessarabie. I nastalo pod správou generála Rotha druhé stěhování do požehnané té země; 3900 rodin, dle jiných zpráv 25.000 osob se přestěhovalo. L. 1860 bylo v Bessarabii v 83 osadách již 69525 Bulharův. Obyvatelstvo Šumna po válce z 40.000 kleslo na 30.000, Slivna z 24.000 na 10.000; v Provađu z 1000 domův opuštěno 800. Veliké množství Bulharův hrnulo se též do Valachie a Multan. Slivenci houfně osadili se v Ploješti, kde většina obyvatelstva posud je bulharská. Do Krajovy přibýlo množství Vidincův a Tetevencův. Severně od Zimniče vzniklo nové město bulharské, Alexandria, jehož obyvatelstvo sestávalo nejvíce z uprchlíkův Svištovských. I do Bukurešti, Galce a především do Brailly přitáhlo hojně Bulharův ze všech měst podunajských a podbalkánských.

Mlčením pomínouti nesmíme jména a skutky bulharských hajdukův, kteří Rusům v této válce pomáhali na Turky¹⁰⁾. Od bojův krđžalijských a od povstání srbského počet hajdukův silně se množil. Na počátku našeho století vynikli *Altyn Stojan* (Zlatý Stojan) z Kotle, *Kara Tanas* z Žeravna, jenž deset let po Staré Planině chodil s desíti junáky v stejnokroj oblečenými a *Zlatjo vojvoda Kokarčo-oglu* ze Slivna, vysoký, černovlasý, s dlouhými kníry, jehož nikdo nepřemohl, nikdo nenadběhl. Zlatjo, zrádně byv zaskočen, padl u Slivna 1810 po zoufalém zápase; 35 lidí zabil, až se mu zápalil prach v torbě. Znamenitější než tito tři byl *Conjo* z Dragudanova, „bradatý vojvoda“, jenž v čele 15 hajdukův chodil po Balkáně 1810—1825. Turky všude obelstil, a jakkoli více než stokráte s nimi

¹⁰⁾ Panajota Hitova Paměti 104—142

se setkal, za deset let jen dva lidi ztratil. Zemřel přirozenou smrtí v Bukurešti. Učenník jeho *Bojčo* vojvoda z Ceparan v Trnovsku s Rusy se spojil a udatně s Turky se bil. Po míru kázal mu ruský velitel v Silistrii, ať četú rozpustí. Bojčovi se však chtělo na Balkán. Na útěku od Rusův polapen a s dvěma bratry odvežen na jednu sibiřskou pevnost. Vyčkav příhodnou chvíli, spolu s bratry z bašt skočil do příkopu. Nejmladší Ivan zlomil si nohu; aby se netrápil, od Bojča byl proboden. Bojčo s Petrem přes Asii šťastně pěšky přišel do Cařihradu a odtud na Balkán, kde začal hajdučiti zcela systematicky. Po 21 let chodil po Balkáně od Vidina do Varny a po Strandže od Varny do Cařihradu. Není prý místa na těch horách, kam by noha jeho nebyla vkročila. Zimu přestrojen strávil před očima Turkův zcela pokojně v Cařihradě, ve Varně nebo v Provalu. Padl v boji proti Zejnil pašovi. Učenníci jeho byli *Dimitr Kaladžija*, *Zlatjo barjaktar*, jehož jménem Turkyně strašívají děti, *Pejo Bujuklu* a známý *Totjo*, jenž posud živ jest.

Největší bohatýr všech hajdukův bulharských byl *Dončo Vatach* z Koprivšice, učenník prý *dědo Nikoly*, pronásledovatele Krdžalijův. Chodil po Balkáně, po Rhodopě a nejvíce dle dolní Marice. Napadal turecké loupežníky, sultánovy vojáky a bulharské čorbadžije; poslední však nezabíjel, nýbrž jen obíral. Peníze rozdával chudým, křesťanům i mohamedánům, kupoval jim voly a platil za ně dluhy. L. 1848 vysláno naň z Drinopole 200 nizamův, ale jen 60 z nich hlavu svou domů přineslo. Po této výpravě turecká vláda Donča nechala s pokojem; nebyloť proti němu pomoci. V rovině chudina bulharská, řecká i turecká zrazovala mu všechny podniky úradův a v čas potřeby jej i skrývala, a na horách nikdo jej nedostihl. Vojáci před Dončem ohromný měli strach; celý praporek by před ním utekl. O junáctví jeho vyprávěly se věci k neuvěření. Proslýchalť se o něm, že má moc čarodějnou a sílu nadpřirozenou. Pobýval časem u Uzunkjupri u tamního staroznámeého mostu, o němž báječné věci se roznášely, ano spával dokonce pod jeho oblouky; tam prý schůze míval s Samodivami, žije s nimi v pobratimstvu. Jako Arbanasi o řeckém kleftovi Nikotzarovi na Olympu, tak i nizamové o Dončovi věřili, že ho nelze ani kulkou probít ani šavlí raniti, ano tvrdili, že sami viděli, jak kulky od něho odskakují. I v skutku Don-

čovo hrdinství, jeho skrývání se a časté jeho uniknutí před patrnou smrtí mělo do sebe cosi zázračného, romantického. Jednou Dončo zajat a do Drinopole přivezen, avšak patriarchální tamní paša, upřímný Staroturek, jemu odpustil; bylť mu líto zahubiti tak dobrého junáka. Kdy a jak Dončo zemřel, na ten čas pověditi neumíme. Žena jeho žila do 1856.

Až do srpna 1836, do úplného vyplacení válečné náhrady ruská posádka držela pevnost Siliistrii. Kapitán Jiří Mamarčov byl městským správcem. Nespouštěje z mysli revoluční své plány, v spolky vešel s mnohými stařešinami kraje Trnovského. Když Rusové odešli, Mamarčov, zanechav rodinu v Siliistrii, odebral se do kláštera sv. Mikuláše u Kapinova mezi Trnovem a Jelenou. Tam vše bylo připraveno k velikému povstání; čekalo se jen na určený k výbuchu den. Ale rázem vše zmařeno zradou. Stařec Hadži Jordan z Jeleny pro svatou věc získati chtěl příbuzného svého Hadži Jordana mladšího. Mladík, přivezen byv do kláštera, spatřil tam všecky spiklence, zvěděl celý plán a složil přísahu jménem Boha nejvyššího a nejsilnějšího. Pocelovav se s nimi, večer odešel, aby se připravil. Leč nešel domů do Jeleny, ale do Trnova k metropolitovi Ilarionovi, a tomu vše vyzradil. Ilarion ihned s ním k tureckému veliteli chvátal. V téže noci zástup Turkův v divém chvatu hnál se do kláštera. Našli tam igumena a kapitána Mamarčova. Při světle pochodní celý klášter vyloupili, kostel poskvrnili a obrazům svatých oči vybodali. Ostatní hlavy spiklenců zjímány ve svých osadách. V Trnově pak bez vyšetřování zvěšení starý Hadži Jordan, Hadži Velčo z Gabrova, Georgi Stančo z Trěvny, Jovanica z Trnova, Jovanaki z Srědce a mnozí jiní. Kapinovský igumen Sergij za nejděsnější trýzně skončil co pravý mučenník. Zrádce Hadži Jordan mladší od sultána řádem odměněn a ode všech daní osvobozen. Rodina jeho u Bulharův podnes velice je nenáviděna.

Na kapitána Mamarčova Turci sáhnouti nesměli; bylť posud v ruské uniformě. Přivezen do Cařihradu. Ruské vyslanectví o něm věděti nechtělo, jakkoli tolik let v ruském vojsku sloužil, ruské řády na prsou měl a pro udatenství při dobývání Siliistrie čestnou šavli byl vyznamenán. „Kapetan Georgi“ (tak vůbec nazýván) od Turkův vypovězen do Konie v Malé Asii. Tam vykázán mu byt, dán mu měsíční plat a dovoleno

mu ve zbrani koňmo se projížděti. Po několika letech, manželka jeho vyprosila mu milost v Cařihradě, i dovoleno mu jíti kamkoli, jen ne do Bulhar. Strojil se do Valachie. Avšak fanariotskými pletichami způsobeno, že Porta milost nazpět vzala a Mamarčova internovala na ostrov Samos. Rodinu poslal domů do Kotle a sám snášel nouzi a ústrky. Řeční kapitánové hrdému bojovníkovi nejednou nabízeli pomoc k útěku do svobodné Hellady, on však doufati nepřestával, že ho vysvobodí Rusové. Než nadarmo — 1846 zemřel na Samu co stařec šedesátiletý. Žena o podporu prosila v Rusích, ale bez úspěchu; v chudobě zemřela.

A tak vítězné pokroky zbraní ruských v obou válkách Bulharům nepřinesli toho, co sobě od nich slibovali. Nad to živel bulharský doma valně zeslaben vystěhováním mnoha tisícův majetných a pracovitých lidí. Každý bude se domnívati, že z bulharských kolonií v Bessarabii šířila se osvěta a vzdělanost do Turecka; než věc jinou brala se cestou.

Dobře se vedlo kolonistům bessarabským, dokud na živě byl moudrý a dobrý guvernér Inzov. Největším neštěstím bessarabských Bulharův byl však guvernér Ivan Arendarenko (od 1852). Ze 40 škol, které založil Inzov, za tohoto nepřítelé osvěty zbylo jen 17, a bez Krymské války i tyto by choutkám jeho padly za oběť. Za učitele ustanovování vojenští vysloužilci, lidé sprostí, kteří ani slova bulharsky neznali a nade všechno sobě hleděli pálených nápojův. Nadarmo kolonisté vládě podávali žádosti o gymnasium neb centrální školu. Konečně došlo tak daleko, že se v osadách ztěžší nalezl člověk, aby tištěnou knihu ruskou nebo bulharskou zběhle čísti uměl ¹¹⁾.

V míru Pařížském 1856 Rusové postoupiti museli Rumunsku jižní Bessarabii od Prutu až k moři, celkem asi 132 mil. Hlavním městem rumunské Bessarabie stal se Bolgrad na jezeře Jalpuku; zde se nalezá od 1859 bulharské gymnasium a tiskárna. Tu teprv i v ruské Bessarabii v Komratu založeno gymnasium a ve všech vesnicích otevřeny školy.

¹¹⁾ O Arendarenkovi viz obšírný článek Бессарабскіхъ Българи в Българ. Печла (Braila) 1863 č. 10, 12, 18, 19, 30, 31.

HLAVA XXXII.

NÁRODNÍ HNUTÍ BULHARSKÉ.

Bulharští vlastenci v Bukurešti. Jiří Venelin. Vasil Aprilov. První bulharská škola v Gabrově 1835. Neofyt Rylský. Školské hnutí po Bulharsku.

Oživení národního vědomí Bulharův, započaté od Paysija a Sofronija, politickými událostmi na počátku našeho století mocného nabylo popudu. Přední při tom zásluhu mají bulharští kupci a emigranti, zvláště osedlí v Bukurešti Gabrovci a Kotlenci. Skrovnými prostředky začali pobouzeti živý ruch, který vedl k vzniku i literatury i školstva novobulharského. Byli to kupci Ivan Dobrjov Bakaloglu, Jordan H. Genovič, bratři Konstantin a Dimitr Mustakovi, vše z Gabrova, Jiří Pěšakov z Vidina (nar. 1785), pak spisovatelé Anastas Stojanovič z Kipilova u Kotle († 1868) a Petr Sapunov z Trěvny, konečně pak Vasil N. Nenovič, jenž kupčil v Bukurešti i v Brašově.

Ke kruhu jejich náležel i mladý *Petr Ch. Berovič* či *Beron* z Kotle (nar. 1797, † prý zavražděn 1871). Studovav v Bukurešti a Brašově, 1826 šel do Mnichova studovat lékařství, 1832—9 byl okresním lékařem v Krajově ve Valachii, načež co bohatý člověk v Paříži se usadil. Brašov, kdež navštěvoval protestantské gymnasium, tou dobou byl znamenitým městem obchodním; sídlelať zde i privilegovaná společnost „řeckých“ kupcův, hlavně Bulharův ¹⁾). Nákladem tamního kupce Anton-

¹⁾ V Brašově pobývali tehda kupci z Ruščuku, Svištova, Gabrova, Slivna, Plovdiva, ano i z dalekého Velezu a Kosturu. Kupectvo bulharské bylo se během 18. věku vzmohlo hlavně v Svištově, Gabrově, Trnově a Plovdivě; brzo pobývali bulharští obchodníci v Smyrně, v Moskvě a zvláště ve Vídni, kdež požívali výsad „tureckých velkokupcův.“ Zprvu hellenismu se přidržovali, ale zanedlouho živel bulharský mezi nimi nejmocnější ochránce nalezl.

jova Joanoviče vytisknul tam Berovič 1824 bulharský *bukvar* ²⁾. Zajímavá tato knížka mimo slabikář obsahuje pěknou čítanku a články fysické a přírodovědecké s obrázky zvířat. V Bulharsku přijata s nesmírnou radostí, neboť ve školách slovanských potud ničeho neviděli, než psaltiry a časoslovy. „Ribnij bukvar“ (takt vůbec nazýván) od té doby ještě dvakráte otištěn. V předmluvě spisovatel ostře káral dosavadní způsob školský, kde se děti při tolikém strachu ničemu nenaučí, a podal podrobný návod k vyučování podle metody Bell-Lancasterovy, která u Bulharův v brzce největšího došla rozšíření (vzaimnoučitelni-te školi, *αλληλοδιδασκικα σχολαι*).

Od vydání Berovičova bukvaru počíná se stálý rozvoj bulharského písemnictví. *Nenovič*, v universitní kněhtiskárně Budinské, která ode dávna samojediná sloužila písemnictví srbskému, bulharsky 1825 vydal biblickou historii a 1826 bukvar; sám pak, nemaje štěstí v obchodě, založil v Bukurešti školu slovanskou, která se však brzo porumunila, když on, zanechav učitelství, učiněn advokátem při valaském divánu (1831). *Stojanovič Kipilovský* nákladem dotčeného již Joanoviče uveřejnil Hübnerovy povídky ze St. a N. Zákona, z ruského přetlumočené (1825, 2 díly). *Sapunov* s mnichem *Serafimem* ze St. Zagory přeložili N. Zákon a vytiskli jej v Bukurešti 1828 za ruské okupace, nákladem valaského metropolity Grigorija ³⁾. Kromě toho připravovány grammatiky, slovníky, historie atd.

Snahám Bulharův zanedlouho se potěchy a posily zcela neočekávané dostalo vystoupením ohnivého mladíka z bratrského kmene slovanského, kterýž, s nevidaným zápalem pustiv se do studia minulosti národa bulharského, Bulhary v pravém slova smyslu Rusům a Slovanům vůbec odkryl ⁴⁾.

²⁾ Bibliografie č. 24.

³⁾ Již 1821 ruské bibl. družstvo, hlavně pro kolonisty bessarabské, N. Zákon překládati dalo od *Theodosia*, archimandrity kl. Bystrického ve Valachii, rozeného Řeka. Překlad ten, nad pomyšlení bídný, dle jedněch pro nedostatečnost zavržen, dle jiných v Petrohradě 1823 vytištěn v 5000 ex., ale tam ihned potlačen, poněvadž by sv. písmo v jazyku národním lidu prý bylo nebezpečné.

⁴⁾ O Venelinovi viz Bezsonova úvod k 2. vyd. Древние и нын. Болгаре (1856), Aprilova Денница a N. Ch. Palauzova Жизнеописание на Ю. Ив. Венелина (Překlad). Odessa 1861.

Jiří Ivanovič Venelin, syn pravoslavného protejereje, prvotně slul *Jiří Huca* i narodil se 1802 ve Veliké Tibavě (Nagy-Tibava) v Berežské stolici pod Karpaty; byl tedy uherský Rusín. Gymnasium absolvoval v Užhorodu (Ungvár), filosofii na lyceu v Satmaru. Původně proti své vůli veden byv k dráze duchovní, 1821 ušel na universitu do Lvova. Aby stopu svou zakryl, jméno své přeměnil na *Venelina*. Ve Lvově odhodlal se, že půjde k Rusům, k nimž ode dávna veliké měl sympathie, avšak místo přímé cesty zvolil si odvážný mladík mořskou cestou přes Terst a Odessu. Tím úmyslem přišel do Segedinu, kdež přes zimu poslouchal čtení na tamní akademii Ale na jaře 1823 plán jeho zvrácen řeckou revolucí. Nicméně vydal se do Ruska pěšky přes Karpaty a Černovice, i přirazil do Kišiněva. V této metropoli kolonií bessarabských mladého cizince vřele se ujali sám guvernér Inzov a arcibiskup Dimitríj, i dopomohli mu, aby se stal učitelem na tamním semináři. Zde seznámil se poprvé s Bulhary, s kolonisty, kupci a emigranty. Avšak po dvou letech (1825) touha nesmírná po zdokonalení ve vědách pohnula jej k cestě do Moskvy. Tam dal se zapsati na fakultu lékařskou a po čtyř letech povýšen za doktora.

Od mladosti vynikaje duchem bystrým a pilností neúpornou, Venelin již od dob Lvovských s obzvláštní zálibou obíral se dějinami národův slovanských. S podivením byla neobyčejná jeho zběhlost v řečích, kterou si byl osvojil v mnohоязыčných Uhrách a Bessarabii. Kritikami a menšími rozpravami, které uveřejňoval v časopisech Moskevských, obrátil na se pozornost professora Pogodína. Na jeho přímluvu přisedl k vypracování celistvého spisu, jehož první díl vyšel nákladem Pogodinovým 1829, právě když ruská vojska bojovala za Balkánem, pod nadpisem: „Starí i nynější Bulhaři, v jejich politickém, národopisném, historickém a náboženském poměru k Rusům“⁵⁾. Venelin dokazoval tam, že Bulhaři nejsou poslovanění Tataři, jak někteří za to měli, ale že jsou Slované. Na malé čtoucí publikum bulharské, které posud o národnost svou pramálo dbalo, spis ten ohromný měl účinek.

⁵⁾ Venelin Древніе и нынѣшніе Болгаре, въ политическомъ и религіозномъ ихъ отношеніи къ Россіянамъ. Историко-критическія изслѣдованія. Москва I. 1829. II. 1841. 2 vyd. 1866 (2 díly).

Akademie ruská, které Venelin dílo své podal, v prosinci 1829 jej vypravila za Dunaj. Během jednoho roku měl projeti Multany, Valachii, Bulharsko a část Rumelie, prohlédnouti klášterské bibliothéky, sbíratí staré listiny a sestaviti mluvnici a slovník jazyka bulharského. Venelin, vypraviv se 18 dubna 1830 z Moskvy a v Tyraspoli od Děbiče laskavě byv přijat, v Turecku našel úplný zmatek, odchod vojsk, stěhování Bulharův do Bessarabie, hlad a choleru. Z Varny, města rozstříleného, zpustlého a vymřelého, cestoval podél pobřeží černo-morského do Babadagu a pak podél Dunaje nahoru do Sili-strie. Zavítav odtud do Bukurešti, nadšený mladík na skrovný hlouček bulharských vlastencův učinil nezapomenutelný dojem. Viděti v něm genia, kterýž s to jest, aby je vyvekl z jejich neznámosti a postavil na roveň s národy osvícenými. I Bulharská musa se probudila: Pěšakov vřelou odu napsal Venelinovi ⁶⁾.

Vrátiv se v říjnu 1831 do Moskvy, Venelin jal se vzdělávati sebrané materiály. Doufal, že se mu dostane nějaká kathedra na universitě Moskevské. Avšak v nadějích těch trpce sklamán: ze spisův, které od něho akademii podány, sborník listin slovanských, daných od knížat rumunských, a sbírka národních písní bulharských vyšly teprvé po jeho smrti ⁷⁾, a grammatika bulharská tiskem nikdy nevydána. Ano, on uvržen v takovou bídu, že po domích učiti musel, až 1836 inspektorem se stal v jednom šlechtickém učilišti. Mezitím nepřestával jednotlivé rozpravy uveřejňovati v časopisech neb brožurkách, o pramenech národní poesie, zvláště jihoruské, o počátcích novobulharské literatury ⁸⁾ atd. Bulhaři Oděšti a Bukurešti zpravovali jej o pokrocích svého školství a literatury a sbírali mu písně. Skrz ně pátrati dal po listinách starobulharských a teprvé nedlouho před smrtí dostalo se mu té radosti, že spatřil Rylský chrysobull cáře Šišmana u věrném snímku.

⁶⁾ Некоторые черты путешествія Ю. И. Венелина въ Болгарію. Москва 1857. 8°. 40 стр. (списал Безсонов дле дневнику Венелинова.)

⁷⁾ Venelin, Влахоболгарскія или Дако-славянскія граммоты. Спб. 1840 (с снимку). N. písně vydal Bezsonov.

⁸⁾ Venelin, О зарожденіи новой болгарской литературы. Москва 1838. 8°. 51 стр.

V nejkrásnějším věku, nemaje než 37 let, zemřel Venelin v Moskevské nemocnici, na Velikonoční neděli (28 března) 1839. Za velikého účastenství pohřben v Danilovském klášteře. Nad hrobem jeho stojí mramorový náhrobek, v Itálii zhotovený, s nápisem: „Jiřímu Ivanoviči Venelinu Oděšští Bulhaři 1841. Světu na pamět uvedl zapomenutý, ale druhdy slavný a mohutný národ Bulharův a vroucně přál sobě vidět jeho znovuzrození.“ Největší část spisův jeho vyšla posmrtně, hlavně k naléhání Bulharův, ku př. dějiny bulharské do 968 nákladem kupce Denkoglu ze Sofie, v Moskvě usedlého⁹⁾; menších jeho rozprav celá je řada, o Varjazích, o Gothech, o slově boljarin atd. Bujná fantasie byla jednou z hlavních stran povahy Venelinovy. Při spisech jeho uznati sluší pilnost, jasnost a živost, ač v nich kritika příliš často překonána obrazností. Bulharům jméno Venelinovo posvátným se stalo. Děti ve škole slyší o něm, i není vzdělance, aby jeho neznal.

Mezi muži, kdož čtením spisův Venelinových nadšeni jsou k vlastenectví, nejvíce vyniknul *Vasil Eustatiev Aprilov* z Gabrova, průmyslného města pod Balkánem. Gabrovští kupci, usadivše se v Bukurešti, první všech Bulharův začali obchody s Rusí, a sice přímo s Moskvou; později písařny a sklady své přenesli do Oděsy. Aprilov 1800 co chlapec od bratra přivezen do Moskvy. Nabyv na ruských školách značného vzdělání, usadil se 1810 v Oděsse, kdež obchodem brzo nabyl jmění znamenitého. Jako jiní krajané, zprva lnul k hellenismu, podporoval řeckou literaturu, řecké školy i řecké povstalce. L. 1831 dostaly se mu do rukou Venelinovy „Staří i nynější Bulhaři.“ Kniha ta na nové jej přivedla myšlenky. Pozdvížení bulharské osvěty stalo se mu vroucným přáním. Prostředkem nejvhodnějším zdálo se mu býti založení *evropejsky zřízené školy bulharské* v Gabrově. Myšlenka ta skutkem se stala 1832. Aprilov a rodák jeho N. Palauzov, rovněž kupce v Oděsse, zavázali se každý k ročnímu příspěvku; k nim zanedlouho přidružili se i jiní vlastenci, hlavně v Bukurešti. V Gabrově samém úmysl Aprilova přijat s nadšením. Jednalo se nyní o povolení, o budovu, o učitele, o knihy.¹⁰⁾

⁹⁾ Критическія изсѣдованія объ исторіи Болгаръ. Москва 1849. 2 sv.

¹⁰⁾ O založení školy Gabrovské viz Aprilova Денница новоболг. обр-зованія 21, 33, 77, 91, 107, 123; listy Aprilova a Palauzova k Venelinovi vytištěny v jeho O зародитѣ etc.

V Trnově metropolitou byl častozmíněný Ilarion († 1838), zhoubce rukopisův starobulharské patriarchie. Zaváděl řeckou liturgii, rozdával řecké knihy, řeckou školu v Trnově založil, řecké popy po vesnicích rozesílal, do klášterův řecké mnichy usazoval. Ale když sestárnul, horlivost jeho poutuchla. Aprílovu zprvu zvláštním listem domlouval, ať na škole své zavede jazyk řecký, poněvadž na bulharském není učebných kněh, jichžto sepsání by trvalo mnohá leta. Ale zakladatelé školy snadno přemohli odpor jeho.

Za učitele vyhledán jeden mladý jeromonach kláštera Rylského, kde starobulharský duch a staroslovanská liturgie nezvratně se byla uhájila, jménem *Neofyt*, rodilý z Banje v krajině Razlogu pod horami Rhodopskými. Záhy se oddav stavu duchovnímu, rozšafný a pilný ten mladík, jakkoli úplný autodidakt, velikou sobě získal zběhlost v řečtině staré i nové, v staroslovanštině, ruštině a srbětině. Poslán do Bukurešti, aby na tamních školách u „vzájemno-učitelné“ methodě se vycvičil a potřebné knihy složil. D. Mustakov vyprosil u knížete Miloše, jehož byl obchodním agentem, bezplatný tisk kněh Neofytových v srbské státní tiskárně, načež 1835 v Kragujevci vytištěna Neofytova bulharská grammatika a 66 tabulek vzájemno-učitelných, v Bělehradě pak jeho řecká mluvnice a katechismus. Anastas Stojanovič z ruštiny převedl Kajdanova všeobecnou historii (Budín 1836) a K. Mustakov upravil krasopisné předlohy. Mimo to zakoupeny mapy a globusy.

Když vše bylo připraveno, Neofyt přijel do Gabrova a dne 2 ledna 1835 škola slavně zahájena — první to skutečná na půdě bulharské, kolébka evropejské osvěty v zapustlé zemi! Žákův shrnulo se brzo 120. Neofyt učil čísti, psáti, počtům, zeměpisu, dějepisu, náboženství a řečtině. Jakého byl ducha, o tom svědčí předmluva jeho ke grammatice, kdež. dí, že dříve třeba jest škol a potom kostelův a klášterův, dříve učebníkův než kněh náboženských; sic lidé jen očima čtou a ničemu nerozumějí pro svou nevzdělanost a neumělost.

Aprílův doufal, že pro ústav dosáhne i malou tiskárnu s písmem kyrillským a řeckým a obrátil se v té věci o přímluvu k Vogoridimu, knížeti Samosskému. Památný tento muž, *Štěpán* (původně Stojko) *Vogoridi*, narodil se 1790 v Kotli, vnuk jsa Sofronia, potomního biskupa. Na řecké akademii v Buku-

rešti nabyv značného vzdělání, vstoupil do státní služby turecké. Nejprve byl dragomanem v Egyptě, pak kajmakamem (náměstkem) v Multanech. Když po utvoření království řeckého ostrov Samos, nemoha dosáhnouti úplné svobody, s Portou smířiti se musel, Vogoridi 1833 v únoru jmenován poplatným knížetem Samosským; ale poněvadž ostrov náměstky svými spravovati dal a sám, zastáváje rozličné diplomatické úřady, v Cařihradě žil, ostrované ne valně s ním spokojeni byli. Krajany své až do smrti (1859) všude podporoval, jmenovitě v pozdějším boji o národní církev, u veliké jsa přízni hlavně u sultána Mahmuda II. ¹¹⁾. Přes to vše Aprilovu povolení k tiskárně vymoci nemohl, jakkoli Řekové tehdá i v menších městech vnitrozemských tiskli, jako v Meleniku a prvé i v Moskopoli. Aprilov nepřestal se starati o školu Gabrovskou; ještě odkazem jeho († 1848) značného se jí dostalo jmění.

Současné počal slovanský život na jiném místě vnikati do školy hellenské. Obchodní město *Svištov* na Dunaji od 1813 mělo školu řeckou. Asi po 20 letech přezvána „slaveno-ellinskou“ a učitel její *Christaki* či *Chrysant Pavlovič* z Dupnice k její potřebě v Bělehradě vydal arithmetiku (1833), řeckobulharské rozprávký, listovník (1835) a grammatiku (1836). L. 1836 kupec tamní Iv. Ch. Angelov, usedlý v Bukurešti, závětem založil novou čistě bulharskou školu, na níž Christaki, stav se jejím učitelem, zavedl vzájemno-učitelnou metodu. V Svištově tehdá mnoho působil slavný archimandrita *Neofyt Bozveli*, rodilý Kotlenec, rozdílný od Neofyta Rylského, jedna z nejdůležitějších osob v hnutí bulharském. Spolu s Vaskidovičem, učitelem na řecké škole Svištovské, složil šestidílnou encyklopedii školskou (bukvar, mluvnice, arithmetika, zeměpis, mravouka), která vyšla v Kragujevci 1835.

Založení školy Gabrovské zvláště pohnulo starými osadami vojnickými pod Balkánem, kdež ode dávna duch národní v původní jarosti zůstával neotřesen nátlakem Turkův a Fana-riotův. Některá z nich měla staré popske školy, jiná skrovné školy řecké.

¹¹⁾ O Vogoridim viz pohřební řeč, kterou měl 9 srpna 1859 biskup Ilarion v Cařihradě. Blg. knížici 1859, 515. Otec jeho, popa Štojka (str. 470) syn, slul Conko, matka († 1861) Anna.

Třetí novobulharská škola vznikla v často zmíněné *Koprivšticí*, otevřena byvši v listopadu 1837 od samého Neofyta Rylského, jehož z Gabrova sem pozvali bratři Čalik-oglu, mocní a zámožní Koprivštičané, v Plovdivě osedlí. Avšak zanedlouho se Neofyt vrátil do Rylu, založit i tam učiliště a vypracovat veliký slovník bulharský. Tam posud žije co igumen svého kláštera, jsa již u vysokých letech a doživ se ovoce prací svých.

Od té doby počet škol stále se množil. Současně téměř s Koprivštickou založeny školy v *Kazanlyku* a i v *Karlově*, později pak v *Sopotu* (1838), v *Panagjurišti* a v *Kaloferu* (1839). Brzo ruch bulharský z hor přenešen i do počertilých velikých měst v nížinách. L. 1839 zřízena v *Srědci* (Sofia) škola polořecká, polobulharská. Gabrovský kupec Petr Hadži-Christo na vlastní groš školu postavil v *Trnově*. Tamní měšťané nedlouho před tím byli si kostel založili, v němž slovansky zpočátku potají pěli a četli. Tu i *Kotelští* městečko své školou ozdobili; byliť tam již prvé kněze Vogoridi a Rajno Popovič z Žeravny, potomní učitel Karlovský, založili řecko-bulharskou školu (1820), ale ta fanariotskými pletichami brzo za své vzala. I v *Trěvně* (v Trnovsku) začali stavěti velikou školu ¹¹⁾.

A tak během šesti let založeno ne méně než 13 škol bulharských, vše následkem příkladu, daného od vlastimilův Gabrovských. Do nových škol posílány knihy a jiné potřeby z Gabrova. Učitelé téměř všickni byli mladíci, vycvičení pod dohledem Neofyta v Gabrově a Koprivšticí. K vypěstování statečných sil učitelských množství mladíkův na útraty kupcův studovalo na lyceu v Oděsse. Turecká vláda, v té době všelikou reformu podporujíc, zařizování učilišť nečinila nižádných překážek. Za to veliká nevole byla u Řekův.

Po desetiletém rozvoji bylo 1845 bulharských škol již 53, a sice v Podunají 31, v Thrakii 18, v severovýchodní Makedonii 4. ¹²⁾ Se školami vzrůstal se i počet čtenářů. V letech čtyřicátých nejedna kniha vyšla s 2000 předplatiteli, což je značný počet pro literaturu věru teprvé 20letou. L. 1844 zjevil se pak (v Smyrně) první časopis.

¹¹⁾ O tomto ruchu obšírnou zprávu dává Aprílova Демница.

¹²⁾ Grigorovič 197 a seznamy předplatitelů v knihách tehdejších.

A tak probuzení národa bulharského skutkem se stalo v průběhu jediného věku lidského. Byl to veliký převrat, jehož úžasná rychlost spravedlivé vzbuzuje podivení. Na počátku našeho století právem mohlo se pochybovati, zdali Bulhaři kdy zase přijdou k vědomí. A čtyřicet let později hojně již bylo vlastenských kupcův, učitelův a duchovních, ve všech městech byly bulharské školy, bulharské knihy četly se v tisících exemplářů od lidu vesnického. Ne zbraní a krveprolíváním, ale knihami a školami stala se tato nevidaná proměna v myslí lidu. Národ stal se celkem živoucím a nahyl takové síly, že by zhola nemožno bylo, mocné toto proudění myslí zastaviti.

Avšak pokud Bulharsko se nalezalo pod duchovní správou Fanariotův, existence domácí národnosti nebyla zabezpečena. Řekové naprosto neměli chuti, pustiti vládu v zemích, které téměř pokládali za své. Tu zapotřebí bylo boje, a bojem tím ukázalo se, jak svěží síla vězí v nově probudilém národě bulharském.

HLAVA XXXIII.

BOJ O NÁRODNÍ CÍRKEV.

Turecké reformy. Archimandrita Neofyt Chilendarský. Církevní boj 1858—1872. Založení bulharského exarchátu. Unie (1861). Revoluční pokusy. Doslov.

Obnovení staré národní církve po zápase více než třicetiletém jest nejdůležitější událost dějin novobulharských; Bulhaři, do nedávna neznámi a zapomenutí, nabyli tím nové důležitosti v Orientě. Byl to ne spor o dogmata theologická, ale zápas o zachování vlastní národnosti proti panhellenistickým záměrům Řekův, které od založení království řeckého velice se byly rozmohly. Avšak aby otázka taková vůbec jen vzniknouti mohla, právní postavení křesťanův v říši osmanské znamenitě zlepšiti se muselo.

Adrianopolským mírem (1829) počíná se ona řada pokusův, kterýmiž se vlády evropejské vynasnažovaly, aby se křesťanům v Turecku dostalo postavení lidštějšího. Sultán *Mahmud II.* o civilisování a hlavně centralisování Turecka velikou péči měl. Na cestě, kterou 1837 podnikl do zemí podunajských a podbalkánských, úřady osobně napomínal k žetření rovnoprávnosti mezi křesťany a muslimany, a vůbec veliké sympathie u ráje sobě zjednal. Nástupce a syn jeho, daleko slabší *Abdul Medžid* (1839—1861), návodem ministra svého Rešida dne 2* listopadu 1839 s velikým překvapením Evropy slavnostně vydal jakousi konstituci, známou pod jménem *hatti-šerifu Gulhanského*, v němž křesťané muslimanům téměř na roveň jsou postaveni. Slíbena v něm bezpečnost života, cti a

majetku, zrušení obvyklého pronájmu daní (iltizam), odstranění monopolův a mnohé jiné věci dnes nesplněné. Nějaký pokrok stal se aspoň tím, že pašům, kterým již Mahmud byl odňal velika jich práva, hlavně dědičnost, přidány (1845) provinciální raddy (medžlis), ve kterých kromě muslimanův i zástupcové křesťanův zasedají, avšak hlasu svého namnoze pozdvihnouti nesmějí.

Jaké tyto vysoko vychvalované reformy v skutečnosti byly, za nedlouho se ukázalo několikerým povstáním v západním Bulharsku podél hranic srbských. Neboť v Turecku obyvatelé krajů pohraničných, spatřující, jak sousedé jejich v Srbsku, Černé Hoře aneb Rakousku šťastně a bezpečně žijí, ode dávna zlořády turecké nesou nejtíže. L. 1841 vesničané bulharští v okolí Niše, Pirotu a Lěskovce pro hrozné vydírání zcentralisovaných daní houfně se pozdvihi. Nišský Sabri paša bouři potlačil pomocí arbanaských bašibozukův, kteří, palice, loupice a vraždice, v bezbranných vesnicích takové konali svéřeposti, až se Evropa toho zhrzla¹⁾. Jen nedostatkem ručnic a tehdejší po vypuzení knížete Miloše rozkolébanosti Srbska zamezilo se další rozšíření zoufalého toho odboje. Podobné povstání následkem vydírání úředníkův, spahijův a řeckého biskupa vypuklo koncem května 1851 ve vsi Rakovici u Vidina a v málo dnech zachvátilo kraje Vidinský, Belgradčický, Berkovický a Lomský. Povstalci, jakkoli nejvíce jen kyji, pikami a sekýrami ozbrojeni byli, ještě srbská vláda ani zbraň ani lidi přes hranice nepropouštěla, podnikli 13 června útok na pevnostku Belgradčik, byli však od děl jejich s krvavými hlavami odrazeni. Po strašných řezbách u Grci a Vlasinovicův a po hrozném pálení a drancování beznadějné hnutí dílem zbrani dílem sliby udušeno.

Rája bulharská, poznávajíc, že i pro ní spravedlnost býti může, žádala o biskupy národní; neskrovný při tom podíl měli kupci, ježto na cestách v cizině jiný život církevní spatořovali, nežli domácí hospodářství fanariotské. První krok učinili okolo 1833 Samokovští a Skopští, kteří, zbavivše se

¹⁾ Francouzský učenec M. Blanqui, který tehdež od francouzské vlády k vyšetření těch bouří vyslán jest, ve své „Voyage en Bulgarie“ (Paris 1843), hrozný ale pravdivý obraz těchto událostí zůstavil.

svých ničemných pastýřův řeckých, o posvěcení dvou domácích kněží se ucházeli; než patriarcha Cařihradský znovu jim poslal Řeky. V eparchii Vidinské porta 1840 na žádost obyvatelstva a k odporučení guvernéra tamního Husejna dosaditi chtěla diakona Dionysia, rodem Kotlence, ale ten, přijda do Cařihradu, od Fanariotův byl otráven.

Hlavním bojovníkem o národní hierarchii stal se zmíněný již mezi učiteli a spisovateli archimandrita Chilendarský *Neofyt Bozveli* z Kotle, muž ducha ohnivého a neoblomného. Plány jeho ještě nesměřovaly k založení samostatné církve bulharské, a když mu to od Řekův vytýkáno, ohražoval se proti tomu jako proti lživé klevetě; on chtěl jen národní biskupy. Návodem jeho Bulhaři samému sultánovi podávali stížnosti na řecké duchovenstvo a žádosti o důstojné biskupy jazyka bulharského. Vznešení Bulhaři Cařihradští, ba i někteří Turci, velice se Neofyta samého ujímali, aby se stal metropolitou Trnovským po smrti Ilarionově († 1838). Avšak pleťichy, klevety a peníze Fanariotův vše zmařily. Za středisko své agitace sám Cařihrad si Neofyt vyvolil, kde mnoho tisíc majetných Bulharův pobývalo za obchodem a řemeslem, a přes mnoholetý odpor Řekův provedl tam založení bulharského kostela, k němuž stavební místo daroval kníže Vogoridi; základní kámen položen však teprve 1848. Od Řekův Neofyt častokráte vězen na ostrovech Prinkipos a na Athoně. L. 1845 naposled odvezen na Athos spolu s věrným soudruhem svým *Ilarionem Stojanovem Michajlovským* z Jeleny a tam po čtyř letech zemřel v hlubokém vllikém žaláři věží Chilendarských (1849).

Po Vidinském povstání vláda sama spravedlivost bulharských tužeb nahlížeti počala, načež v srpnu 1851 patriarchie donucena k posvěcení jednoho biskupa Bulhara, ale eparchie mu dána — in partibus; žiltě u kostela Cařihradského. Brzo ve všech větších městech (hlavně v Plovdivě) nastal urputný boj o rovnoprávnost bulharštiny a řečtiny ve škole a v kostele a za nedlouho spor ten novinami a brošurami vystoupil do veřejnosti ²⁾.

²⁾ První brošura o bulh. círk. otázce, sepsaná od archimandrity Nathanaila Stojanova Zografského, nyní biskupa v Ochridě, vyšla v Praze u Haasův 1852: „Přátelský list od Bulhara k Řeku“ (Bibliografie č. 476). V Bulharsku tehdá radostné vzbudila pohnutí na všech stranách.

Krymskou válkou, ana ráju v nadějích sklamala, vliv Rusův na jižní Slované patrně se zviklal. Ještě před uzavřením míru Pařížského sultán 16. února 1856 vydal pověstný *hatti-humajun*, od zástupcův západních velmocí vynucený a od nich i složený, v němž sliboval rovnoprávnost věr a národův, svobodu svědomí a náboženství, smíšené soudy, přípuštění křesťanův k úřadům a do vojska, povolání poslancův ráje do státní rady atd. Ustanoveno tam, že dosavadní daně a desátky, odváděné biskupům a patriarchovi, nahrazeny budou určitým platem, a že netheologické záležitosti křesťanských „národův“ (či církví) spravovány budou od volené smíšené rady, světské i duchovní.

Koncem 1857 Vidinští sultánovi podali prosbu, aby metropolitovi jejich dle *hatti-humajunu* určen byl roční plat. Sultán prosbu jejich odevzdal patriarchovi Kyrillovi; než ten stál na tom, ať vše zůstane při starém. Brzo následovaly deputace jiných eparchií s podobnými prosbami a stížnostmi, načež všechny vládě podaly společnou žádost, aby místo řeckého vyššího jim dáno bylo duchovenstvo bulharské.⁵⁾

Co nespokojenost nad nepořádkem a lakotou církve u samých Řekův rostla, svolán od porty (poč. 1858) *národní sjezd* (*éθνοσυνέλευσις*, sbor), aby smluvil nevyhnutelné opravy. Sestával z patriarchy, 7 biskupův, 10 poslancův z Cařihradu a 28 z eparchií. V eparchiích bulharských řečti biskupové svěřencům svým buď Řeka vnutili, buď jim namluvili, aby nikoho neposílali, že by to prý mnoho stálo, aneb volbu prostě nepotvrdili. A tak Bulhaři jen na čtyr místech prorazili. Ale i tu poslové Plovdivský, Vidinský a Srědecký po několika protestech odešli; boj o bulharské právo za dvouletého trvání sjezdu sám vedl poslanec Trnovský Dimitr Minčoglu. Nadarmo protestoval proti nespravedlivým volbám, proti vyloučení bulharských duchovních z vyšších stupňův, proti vyhánění bulharštiny ze škol a kostelův; nadarmo žádal o volbu biskupův z eparchií, jak dle ustanovení starých koncilií náleží. Zloba Řekův rostla ode dne ke dni, až dostoupila k negaci bulharské národnosti vůbec: těch

⁵⁾ Nejohůrnější popis círk. boje bulharského, ač v mnohých věcech ne dosti úplný, viz u Golubinského 295—328.

několik svéhlavců jsou prý vlastně Řekové, kteří přijali jazyk barbarův, mezi nimi se usídlivších. Sjezd skončen 16 února 1860 řečí Štěpána Karatheodori, v níž Bulharům dal znáti, že naivně jest mínění jejich, aby v shromáždění zástupcův řeckých kdy mohly býti poslouchány řeči o právech národa bulharského; církev že rozdílu národností nezná a volba biskupův že je něco neslýchaného.

Tento výsledek sjezdu Bulhary nesmírně rozhorčil. Hrnuly se protesty ze všech měst a v zápětí za nimi houfné žaloby proti lakotě a nemravnosti biskupův řeckých (str. 461) přímo k velikému vezírovi. Na mnohých místech Fanarioté vyhnání a prozatímní duchovní správci z domácích kněží dosazování. Cařihradští Bulhary podali portě žádost o oddílnou duchovní správu; historické studie o starých zrušených patriarchátech, Trnovském a Ochridském, v časopisech a brošurách tehda pilně pěstované, snahu tuto podporovaly. Turečtí politikové byli překvapeni; dosud neznali než jednu „řeckou“ ráju (Rum-Milleti) a nyní se ve dvě trhala! Brzo přišlo k úplnému rozkolu. Dne 3 dubna 1860 na Velikonoční neděli Neofytův druh Ilarion, od 1858 biskup Makariopolský (in partibus) v bulharském kostele Cařihradském odbýval slavné služby boží. Když dle obyčeje zpomínati začal jméno patriarchovo, tu shromážděný lid hromovým hlasem žádal, ať se zpomínání to vynechá. Ilarion na oko odmlouval, ale ustoupil. Příkladu toho následovali všude jinde; odtrhnuvše se od patriarchy, místo něhož sultána v modlitbách zpomínali, podřídili se národnímu kostelu Cařihradskému a Ilariona uznali za svého vůdce.

Jitření dostoupilo takového stupně, že na sultánův rozkaz sám veliký vezír Mehmed Kybrizli paša 19 května vyjel do Bulhar. Tisíce sedlákův vítali jej a žalovali na Řeky i Turky. Zlotřilý Anthim biskup Pirotský zatčen, loupeživý Zejnir paša Nišský sesazen a množství hodnostářův všech stupňův uvězeno. Polekání Řekův bylo takové, že patriarcha Kyrill se poděkoval a na jeho místo zvolen (na podzim) Joakim.

Mezitím otázka bulharská povzbudila na západě některé vynikající katolíky, jako hraběte Wladislava Zamojského a knížete Čartoryjského v Paříži, k tomu, aby hleděli Bulhary získati pro katolicismus; nápomocni byli jim Lazaristé a polští

emigranti v Cařihradě. Zároveň i z Bulharův samých někteří vlastenci pomoci odnikud, ani z Rusi, nevidouce, radili k unii, avšak nikoli z náchylnosti ku katolictví, ale jen aby postrašili a obměkčili Fanarioty a ochranu katolických velmocí, hlavně Francie, sobě získali. Spisovatel Dragan Cankov jal se počátkem 1859 znamenitě redigovaným listem „Bulgaria“ pro myšlenku tu působiti veřejně. Jakkoli se obec Cařihradská 20 srpna t. r. energickým protestem proti tomuto směru prohlásila, myšlénka unie valem se vzdíhala a i znamenití lidé, velkokupci a spisovatelé k Cankovu se přidružili, ba v eparchii Poljanské (v Solunsku) se zločiny Řeka Meletia obyvatelstvo tak popudilo, že již se chtělo vesměs pokatoličiti; tu však polekaní Fanarioté rychle (říjen 1859) za biskupa tam poslali Bulhara Parthenia z Dibry. Dne 18 prosince 1860 deputace bulharská s apoštolským vikářem Brunoniím smluvila *unii Bulharův*, vymíňujíc si slovanskou liturgii, podobně jak se dalo při unii Rusínův, Rumunův a Arménův, načež patriarcha katolických Arménův Hassun slavnou mši četl s Tedeum a od deputace přísahu přijal. Fanarioté trnuli. Bulharskému národu uprostřed boje hrozil rozkol vnitřní. Angličané a Rusové ulekli se pokrokův Napoleona III., jenž tehdy k ne nepatrnému vlivu svému v Rumunsku, Srbsku a Egyptě nyní přidati chtěl protektorát nad národem tak velikým, i naléhali na portu, ať Bulhary hledí uspokojiti.

První krok nového řeckého patriarchy k upokojení Bulharův byl ten, že (23 ledna 1861) slavně pronesl klatbu nad Ilarionem a nad druhem jeho metropolitou Avksentijem Veleckým. Pak vyzval Bulhary, ať vysloví svá přání. Bulhaři v skutku předložili *sedm artikulův*, v nichž žádali o národní hierarchii a církevní samosprávu pod voleným arcibiskupem, jenž by síděl v Cařihradě po svrchovanosti patriarchy, kterému Bulhaři ročně jistou summu odváděti budou. Patriarcha návrh ten naprosto zamítnul a okružním listem 25 února vydal Bulharům *patnáct slibův*, především že v čistě bulharských eparchiích za biskupy bráni budou důstojní Bulhaři aneb aspoň lidé znající bulharsky, že ve školách bulharských bulharštině přednost dána bude, že do kostelův čistě bulharských se zavede bohoslužba slovanská, a že dva bulharští metropolité přijati budou do synody patriarší. Než Bulhaři, vidouce slibův

těchto neupřímnost a matnost, jimi se navnaditi nedali. Tu patriarcha vymohl u porty, že 29 dubna Ilarion, Avksentij a s nimi Paysij Plovdivský násilně internováni v Malé Asii ⁴⁾. Parthenij Poljanský uvězen v Solunu.

Za těch dnův i unie dostoupila své výše. Uniatská deputace s Cankovem v čele přijela do Říma. Igumen *Josef Sokolský*, člověk zcela nevzdělaný, jenž prvé kdys hajdukem býval a chováním svým všude posměch budil, od papeže 8 dubna 1861 posvěcen na arcibiskupa bulharské církve sjednocené. Ale sláva jeho jen málo týdnův trvala. Polští jesuité naléhali na Sokolského stran liturgie, kyrillice a dogmat. Nad to velikou bouří proti uniátům vzbudili Rakovský ve své „Dunajské Labuti“ z Bělehradu a Krstjovič i Stojanov-Burmov v „Bulgarských Knižicích“ v Cařihradě. A tak místo celého národa, jak očekáváno, přistoupilo k unii skutkem jen několik set osob. Sokolský jal se pykati skutkův svých a 18 června z nenadání mysteriosně zmizel; proslýchalo se, že Rusové ho unesli. Vlastně utekl do Kyjeva, kde posud dny své tráví v Pečerském klášteře. Tím celé hnutí rázem se skončilo. Stěží podařilo se Lazaristům, aby zachránili některé zbytky, které od 1865 spravuje Rafail Popov, uniatský biskup Drinopolský, k jehož posvěcení Sembratowicz, rusinský arcibiskup Lvovský, schválně byl přijel do Cařihradu.

Tehdá z bouří církevních činné kořistiti se jali i *američtí missionáři* (methodisté), kteří posud mají školy a štace v Plovdivě, Samokově, Tulči, Bitoli atd.

Následkem 15 slibův řeckých vyvolily si bulharské eparchie v březnu 1861 k boji o církevní otázku 28 zástupcův, které vyslali do Cařihradu. Ti v letě předložili Ali'mu, ministru zahraničných záležitostí, v jehožto obor náležeji i náboženské věci, nových *osm artikulův* (osm točků). V nich žádali, aby patriarchální synoda sestávala z šesti řeckých a tolikéž i bulharských metropolitův; bulharští její členové aby pak spolu s šesti světskými poslanci tvořili národní radu k správě církevní; jeden z biskupův aby co hlava stále sídlil v Cařihradě; biskupové ať jsou voleni a stále placeni. Vláda vyzvala patri-

⁴⁾ Podobizny jejich u Kanitze, Donau-Bulgarien I. 136. Paysij byl maloasiatský křesťan a bulharsky velmi málo uměl.

archu, necht k proskoumání toho návrhu sestaví smíšenou kommissi; než jemu se nechtělo, až události l. 1862 portu přiměly k důraznějším krokům.

Dne 5 června 1862 Turci věrolomně bombardovali Bělehrad. Hercegovina pod Vukalovićem a Černá Hora stála ve zbrani, Srbové strojili se k válce, a v Bělehradě *Rakovský* sestavoval bulharskou legii. V Bulharsku příčinu k veliké nespokojenosti zavdalo léta předchozího osazení 12.000 krymských Tatarův. Nejbohatší vsi jim vykazány; nebozí sedláci museli přistěhovalcům nejkrásnější polnosti přenechat a zdarma obydlí jim stavěti. Z Vidinska tehdy množství lidu potají prchalo do Srbska a 10.000 vesničanův vystěhovalo se na Krym do uprázdněných osad tatarských, avšak již roku následujícího rozklamáni odtud nazpět se vraceli. Rakovský staral se též o to, aby hajduky zorganizoval k účelům revolučním. V čele hajductva stál tehdy vojvoda *Panajot Hitov* ze Slivna (nar. 1830), majetného ovčáka syn, muž srdnatý a zkušený, ale i dobrosrdečný; loupeživost a nespravedlivost tureckých úřadův přinutila jej záhy, hledat štěstí svého na Balkáně⁵⁾. Čekalo se na všeobecné povstání. Čety hajdukův se množily. Počátkem července drželi povstalci, zhrnuvše se okolo Gabrova, nejdůležitější prosmyk balkánský u Šipky, avšak sotva že přirazilo vojsko od Dunaje, opět se na různě rozběhli. Srbsko, učinivši (v září) výhodný mír s Portou, všechny naděje zmařilo. Množství mladíkův tehdy v Trnově a jinde zatčeno a internováno do Diarbekiru v Malé Asii, nejvíce učitelé a popové. Panajot s 12 lidmi prožil strašnou zimu v pralesích sněhem a ledem zasutého Balkánu, načež 1863 po 54 denním pochodu po nejvyšším hřbetě přirazil do Srbska.

Za těchto hrozebných okolností sestoupila se 18 července 1862 komisse šesti Bulharův a šesti Řekův k uvážení osmi artikulův; sám Ali paša předsedal jednomu z bouřlivých sezení. Ale jakmile domácí nebezpečnost minulo, hned pro neústupnost Řekův vše v niveč se obrátilo. Následkem nového protestu Bulharův, žádajících, ať se osm artikulův přijme,

⁵⁾ Obšírnou zprávu o bulh. hajductví 1868—1868 podal sem hlavně dle paměti Panajotových v článku „Na Balkáně“ ve Vlčkově Osvětě 1875 sv. 10.

sice že se oni odštěpí, 1863 patriarcha Joakim, jemuž Řekové sami vytýkali, že bulharskou otázku zbytečně zostril, byl sesazen a na místo něho zvolen *Sofronij*. Od toho Turci žádali rychlé vyřízení sporu, jakkoli Bulhaři od prvopočátku všecky své naděje skládali na rozhodnutí vlády samé. On v skutku na den 22 února 1864 svolal kongress, v němž kromě tří biskupův Anthima Prěslavsko-Šumenského (nynějšího exarcha), Panareta Plovdivského a Doroteje Srědeckého, a učeného Gavрила Krstjoviče zasedali sami fanatičtí Řekové. Po čtyřměsíčním rokování osm artikulův zúplna zavrženo; řečtí theologové dokonce volali, aby výrazy „*bulharský* kostel neb biskup“ zcela byly vyloučeny, sice že se svatá církev zbarbaří! Tu pak v září sultánské iradé vypovězeným biskupům návrat dovolilo, načež internováni v blízkém Ortakjoj nad Bosporem⁹⁾.

Nejen kommissee a poslanci, ale i měšťané a sedláci po celém Bulharsku vedli zápas proti Fanariotům. Nový biskup Pirotský Sofronij takové summy vydíral, že do blízkého kláštera sv. Jana pod opatrování tureckých žandarmův utéci musel. V Ruščuku rozkacený lid na biskupský dům útokem hnal a biskupa Synesia vypudil. Podobný osud stihl Vračanského Paysija a pak též i Paysija Vidinského, jež na své eparchii místo 75.000 grošův až 185.000 ročně vydíral a nad to měšťany okleветil, že buntují se Srby. Všechny noviny bulharské hlásaly bezodkladné vypuzení všech Fanariotův. Nejvyšší míru zhýřilosti dosáhl Trnovský Grigorij, o jehož lakotě a nemravnosti celé knihy psáti by se daly; ani vláda nebyla s to, aby jej odstranila. Nejzuřivěji se však bojovalo v Makedonii, kterou Řekové již pokládali za svou. Tam rozptýlení po městech Rumuni (Cincaři) drželi stranu řeckou, bojujice o řečtinu ve školách a kostelích, z čehož veliké bouřky nastaly v Prilepu, Velesu a Nevrokopu, až pak oni od Bulharův veliké náhrady si vydobyli a zvláštní kostely a školy si zřídili.

Mnoho lidí tehdá na pomluvy a žaloby biskupův pronásledováno, zavíráno, souzeno a internováno. Avšak i vraždami dějiny fanariotského duchovenstva jsou poškrvněny.

Předním buditelem národnosti bulharské v Makedonii byl ohnivý vlastenec *Dimitr Miladinov* ze Strugy na Ochridském

⁹⁾ Staříčků Avksentij † 1866.

jezeře. L. 1858 co učitel přišel do Kukuše (u Solunu); tam úsilím jeho do kostela k velikému nadšení lidu zavedena liturgie slovanská. Proti ničemnému biskupovi Poljanskému Meletiovi (nar. v Kyziku 1822) takovou vzbudil opposici, že Fanarioté, jak již řečeno, 1859 jej odstraniti museli. Ale již 1860 Meletios jmenován metropolitou v samém Ochridu, kde sobě ještě hůře uzdu pouštěl. Když pak Dimitr v letě 1861 v Struze v rodinném kruhu dlel, návodem rozkaceného biskupa zatčen a v okovech do Cařihradu odvezen, co buřič a velezrádce. Mladší jeho bratr Konstantin, dokončiv universitní studia v Moskvě, právě byl v Záhřebě podporou biskupa Strossmayera dotisknul sbírku národních písní bulharských, která oběma bratrům velikou slávu zjedнала. Chtěje bratra vysvoboditi, spěchal do Cařihradu. Tam, ačkoli varován, šel do vězení bratra navštívit, leč nevyšel více. Když pak Strossmayer skrz rakouského vyslance o propuštění obou nešťastníkův se přimlouval a i ruská vláda o to se namáhala, porta skutečně rozkaz k propuštění vydala. Avšak Fanarioté ji předešli. Podplativše ředitele vězení oba bratry otrávil (v listopadu). Zpráva o této události nejen u Bulharův, ale po celém Slovanstvu tehdy veliké způsobila pohnutí.

L. 1864 k dosavadním útrapám ráje přišla nová pohroma, která se rovná záplavám, ježto poloostrov zakoušel za stredověkých stěhování národův. Rusové po 24letém zápase pokořili Kavkaz. Nezkrocení Čerkesové návodem polských agentův opustili své rodné hory. Asi půl millionu osob beze všech příprav přestěhováno do Malé Asie a do Bulharska, kdež kolonování podél Balkánu, na březích Dunaje a podél hranic srbských, aby tam spolu s Arbanasy a Tatary klínem byli mezi bratrskými národy Srbův a Bulharův. Hlad, typhus a nešto-více zhubily největší část vystěhovalcův; v přístavech a podél silnic tisíce cizincův těch stonalo a mřelo. pod širým nebem, vzduch otravujice vražedlným výparem svých nepohřbených mrtvol. Bulhaři, sotva si oddechnuvše od stěhování Tatarův, novým a daleko četnějším „hostům“ domy stavěti a pozemky postupovati museli, bez nejmenší náhrady. Zbytky loupeživého toho lidu při málomocnosti vlády podnes jsou největší metlou rolníkův a postrachem kupeckých karavan.

Současně stala se důležitá změna v provinciální admini-

strací. Na místo dosavadních malých pašalikův zařízeny veliké *vilajety*. Všecky pašaliky podunajské, pak Srědecký a Nišský, tedy území rovnající se asi císařství bulharskému za posledních jeho let, sloučeny co *Duna-Vilajet*, jehož *vali* sídlo má v Ruščuku. První *vali Mithad paša* (1864—1868), dle úsudku nestranných cizincův muž vzdělaný, činný a ostrovtipný, slibované reformy počal v skutek uváděti. Cestovatelé po krátké době překvapení jsou silnicemi, železnicemi, telegrafy, mosty, bankami, úředními budovami, hôtely, dlažbou, osvětlením v městech atd. Podunají stalo se jaksi vzorným vilajetem.

Koncem 1865 neočekávaně čtyři vznešení kupci Cařihradští, rodili Řekové, vstoupili ve spojení s bulharskými zástupci a v krátce docílili úplné srozumění: synoda patriarchální že bude polou řecká, polou bulharská, že biskupové ustanovováni budou na základě volby v eparchii samé a že jeden z bulharských členův synody zvolen bude za hlavu, sídlo máje v Cařihradě. Nescházelo než potvrzení patriarchy. Avšak veliký sjezd duchovních a světských, svolaný na den 22 dubna 1866, v němž byli jen dva Bulhaři (Krstjovič a Panaret), zamítnul toto narovnání co heretické a demokratické, rušící národní práva Řekův, bulharskou otázku zcela zavrhl a Bulhary z počtu národův vytrhl!

V prosinci 1866 patriarcha Sofronij na doléhání samých Řekův od vlády sesazen. Nástupce jeho *Gregorios VI.*, který již prvé jednou patriarchou byl a v bulharském sporu vždy smířlivěji, než jiní, se choval, vládě sám podal nový projekt. Navrhoval, aby eparchie zabalkánské oddělily se co polonezávislý okruh, jehož první metropolita by měl titul „*exarcha celého Bulharska*“. Práví se, že návrh ten nepovstal z moudré mírumilovnosti, ale z politické omezivosti; za Balkán nesahají ve svých snech ani nejhorlivější panhellenisté naší doby a proto raději upustili od Dunavilajetu, aby snad porta nedala více. Bulhaři, nechtíce krajany své v Thrákii a Makedonii obětovati Fanariotům, projekt nepřijali a žádali od porty církev samostatnou.

Poslední tato smířlivost Řekův a shovívavost porty dobrou příčinu měla v novém politickém vlnění u jižních Slovanův.

Povstání Kandiotův ráji dodávalo odvahy. Rumunské události l. 1866 v zápětí měly revoluční hnutí u Bulharův, které po několik let se neutišilo. Po svržení knížete Kuzy v Romanii veliká anarchie nastala, i pravilo se, že turecké vojsko vtrhne přes Dunaj a knížectví obsadí. Ministr Bratiano obrátil se na Rakovského, jenž tehdy v Bukurešti novinami svými strojíval revoluci v Bulharsku, a smluvil s ním, ať zverbuje sbor bulharských dobrovolníkův pro případ turecké invase. Několik hajdukův vypravilo se zatím na Balkán. Avšak jiní emigranti osočili Rakovského u Bratiana, načež on spolu s Panajotem dosti dobrodružně odešel do Rus. Sami se jali dobrovolníky najímati; když pak zvolený kníže Karel Hohenzollernský přijel, opět je rozpustili.

Mezi vůdci bulharskými dály se pak v zimě porady stran revoluce. Rakovský, ztýrán jsa nemocemi a svádami se svéhlavými emigranty, ničeho podnikati nechtěl, řka, že není ani peněz ani zbraní, nejméně pak pomoci od Ruska a Srbska. Bukurešti Bulhaři všecku spásu od Srbska očekávali, přejíce sobě veliký federativní stát jihoslovanský; naděje na ruskou pomoc dávno již všecky byly zklamány⁷⁾. Nicméně Panajot, jenž vždy tvrdíval, že Bulhaři mají sami sobě pomoci, na jaře 1867 s 30 muži přepravil se přes Dunaj u Tutrakanu a šťastně dorazil na Balkán; druhá četa pod Filippem Totjovem z Trnovska přepravila se u Svištova, avšak u Vrbovky v lese za poledního parna přepadena a tak rozprášena, že Totjov jen s čtyřmi lidmi k Panajotovi se přidružil. Za ustavičných šarvátek s nizamy, bašibozuky a Čerkesy přirazili po horách na srbskou hranici. Zatím Mithad v Trnově a v Svištově strašný soud držel nad všemi, kteří četám byli nápomocni, tím více, anoť v Svištově vyzraženo jakés dětinské spiknutí. Množství mladíkův, ba napolo dětí, tehdy oběšeno. Jiní internováni do Diarbekiru, než na pěším pochodu mnoho z nich pohynulo; mnozi v čas vystěhovali se do Valachie, Srbska a Rakouska.

⁷⁾ L. 1867 „tajný centrální bulh. komitét“ vydal pamětní spis, adresovaný na sultána, v němž jej žádal, aby přijal titul „cáře Bulharův“, bulharskou církev obnovil a země bulharské co konstituční „cárství bulharské“ do takového asi poměru k ostatní říši uvedl, v jaký právě tehdy Uhry vstoupily k Rakousku.

Celá intelligence bulharská pronásledována pro domnělá spiknutí.

Příští nato zimu strožil se kníže Michail Obrenović k započeti velikého boje. V Bělehradě od srbských důstojníkův cvičena bulharská legie asi 300 mužův, v níž bylo i něco Černohorcův a Hercegovcův, avšak pro mnohé neshody rozprchla se na jaře do Valachie, a odtamtud chystala vpád do Turecka. Dne 29 května (* 10 června) zavražděn kníže Michail. Ministr Blaznavac, jenž co regent vlády v knížectví se uchopil, nadarmo poslal Panajota do Bukurešti, aby připravovanou výpravu zamezil. Již za málo dní přepravili se u Svištova *Hadži Dimitar*, *Asěnov* ze Slivna (nar. 1840) a *Štěpán Karadža* z Tulče (nar. 1844) s uniformovanou a vojensky zřízenou četou 150 mladíkův. Avšak než dosáhli výšin balkánských, téměř všickni i s vůdci zahynuli v lesnatých roklicích hor Gabrovských. Ani jeden nepadl do zajetí. Nepoměrné ztráty nizamův i Čerkesův a neobyčejné hrdinství legionářův i u Turkův zanechalo hluboký dojem. Od té chvíle sedm let ticho panovalo na Balkáně. Rakovský ještě téhož roku zemřel; úlohu jeho přejal *Karavelov*, rovněž žurnalista v Bukurešti. -

Po těchto příbězích viděli Turci, že oddělení Bulharův od řecké církve je nezbytné. Nejznamenitější vedle Aliho státník turecký, Fuad (* 11 února 1869) ve svém závětu radil portě, ať Řeky všemožně izoluje a k tomu cíli především ať duchovní vládu nad Bulhary jim odejme, aby tito se nespojili s Rusy nebo s papežem *). Ali paša sám vzal věc do rukou a dle usnešení ministerské rady dal v ministerstvu zahraničných záležitostí vypracovati dva projekty návrhu Gregoriově dosti podobné, i žádal od patriarchy, ať jeden z nich sobě vyvolí. Ale patriarcha a synoda listem od 16 listopadu 1868 oba projekty zavrhli co protikanonické, protidogmatické a protievangelické. A proč? Turci navrhovali exarchát pro všechny Bulhary, kdežto panhellenisté nechtěli postoupiti než Dunavilajet! Patriarcha, chtěje sezvati oekumenické koncilium, vydal okružní list ke

*) Our policy should be to endeavour to isolate the Greeks as much as possible from our other Christians. It is of paramount importance to withdraw the Bulgarians from the domination of the Greek church, without, however, throwing it into the arms either of the Russians or of the Roman clergy (J. Lewis Farley, *The decline of Turkey*, London 1875, 33).

všem pravoslavným církvím. Bulharští biskupové za své strany uveřejnili pamětní spis o historickém rozvoji bulharské církevní otázky. Církev Jerusalemská, Antiochenská, Kyprská a řecká (v království) vyslovily se v prospěch Řekův, metropolita Bělehradský v prospěch Bulharův; odpověď ruské synody byla vyhýbavá a neurčitá. Na to Ali 1869 od smíšených kommissí dal tři nové projekty sestaviti, ale všechny tři od patriarchy zamítnuty. Spor dosáhl vrcholu. Vítězí a vlnění v Bulharsku bylo ohromné.

V sobotu dne 28 února 1870 u večer Ali zástupce bulharské i řecké k sobě pozval a odevzdal jim *sultánský ferman* od 8 zilhidže 1286 dle hedžry (27 února). V něm se četla vůle sultánská, ať založen bude *bulharský exarchát*, jenž v sobě zavíráti má eparchie Ruščuckou, Silistrijskou, Šumenskou, Trnovskou, Srědeckou, Lovečskou, Vračanskou, Vidinskou, Nišskou, Pirotskou, Samokovskou, Kjustendilskou a Veleskou celé, Slivenskou bez Varny, Anchialu, Mesembrie a řeckých pomorských vesnic, Sozopolskou taktéž bez pobřeží a Plovdivskou bez Plovdiva samého a Stanimaky s 9 vsemi; ostatní eparchie, prohlásí-li se dvě třetiny tamních křesťanův pro exarchát, budou taktéž připojeny. Nejvyšší metropolita, zvaný *exarch* bude volen a sultánským beratem potvrzován; on bude jméno Cařihradského patriarchy v modlitbách zpomínati a od něho myrrhu bráti.

Skutek tento radostí naplnil Bulhary. Četné deputace vyslovovaly Alimu († v září 1871) vděčnost celého národa. Zloba Řekův neměla mezí. Ani Gregorios ani Anthim, jenž po jeho abdikaci byl zvolen, nechtěli uznati ferman. Ještě v lednu 1872 biskupové Ilarion, Panaret a Ilarion Kjustendilský na rozkaz velikého vezíra Mahmuda na jeden týden odvezení do Izmitu (Nikomedie), než veliké bouře mezi Bulhary portu přiměly k rychlému vyplnění fermanu. Dne 11 února 1872 zvolen v Ortakjoj *Ilarion* za prvního exarchu. Ale starý ten zápasník nebyl vhod ani Řekům ani Turkům, a proto již 16 t. m. se poděkoval, načež zvolen *Anthim* biskup Vidinský^{*)}. Cesta jeho

^{*)} Ilarion zemřel co metropolita Trnovský dne 4 června 1875 v Ortakjoj. Anthim, nar. 1816 v Lozengradu (Kyrklissa), na Athoně do kláštera vstoupil, studoval na theologickém učilišti na ostrově Chalki u Cařihradu a na Mo-

z Vidina do Cařihradu byla pravý průvod triumfální. V Cařihradě měl slavné audience u vezíra, jenž mu odevzal sultánský berat, a pak u sultána, který jej vyznamenal dvěma řády. Patriarcha pak (17 září) bulharské duchovenstvo a jeho stoupence dal do klatby.

Založením národní církve v Bulharsku nastal nový život. Zvláště školství, jsouc v Turecku úplně věc církevní a obecní, skvěle činí pokroky. Školy vydržují se dílem od obcí, dílem závěty a dary vlastencův, nejnověji pak i dárkami eparchiálními, jež prvé řečtí biskupové pro sebe brávali. Eparchie Plovdivská čítá ku př. 305 počátečních a 16 hlavních škol s 356 učiteli a 12400 žáky, pak 24 dívčích škol s 37 učitelkami a 2265 žákyněmi¹⁰⁾. Přední ústavy jsou stará škola Gabrovská, centrální škola Plovdivská a za hranicemi bulharské gymnasium v Bolgradě. Množství mladíkův studuje v Cařihradě na císařském lyceu neb na americkém Robert College, v Paříži, v Oděse, v Kyjevě, v Moskvě, v Nikolajevě, v Bukurešti, v Bělehradě, v Záhřebě, ve Vídni, nejvíce pak v Praze a na školách v Čechách, kde i dívky k učitelství se připravují.

O šíření osvěty pracuje i nemalý počet spolkův. V žádné větší osadě nechybí *čítaliště* (čtenářská beseda). K vzdělání ženského pohlaví směřují *ženská društva*, pořádající přednášky a podporující školy i žákyně. Zakládání a vydržování škol, jakož i vysílání studujících do ciziny za účel mají (dle vzoru řeckých syllogův) dobročinné spolky v Cařihradě, v Dramě (v Makedonii), v Bukurešti, Kišinevě, Oděse a ve Vídni.

V pokrocích těchto hlavní účastenství má kupectvo, které v posledním dvacetiletí velice se vzomohlo. Středisko bulharského obchodu jsou Svištov, Plovdiv a Veles; nejbohatší kupci sídlí však v Cařihradě, Bukurešti a Oděse.

Národ bulharský, povahy jsou tiché, mírumilovné a pracovitě, co do bojovnosti a národní hrdosti snad níže stojí, nežli sousedé jeho Srbové, Řekové, Arbanasi a Rumuni, ale co do

skévské duchovní akademii a stal se 1854 na Chalki professorem círk. historie a později i staroslovánštiny. Pak posvěcen za biskupa Šumenského, ale poněvadž národ tehdá žádných biskupův od patriarchy vůbec přijímati nechtěl, zůstal v Cařihradě a jmenován ředitelem Chalkijské školy. Od 1867 byl biskupem ve Vídni.

¹⁰⁾ Grujev, Lětostruj 1872, 93.

smyslu pro průmysl a zemědělství nad ně nade všechny vyniká vysoko. Často celé osady i městské i vesnické výhradně jen řemesly se zabývají, soukennictvím, tkaním koberců, jirchářstvím, hrnčářstvím, nožířstvím, sklářstvím, železnictvím, vyroběním růžového oleje, tesařstvím, zednictvím atd. Co zahradníci jsou Bulhaři vyhlášeni po celém východě. Tisíce Bulharů ze všech krajů od Kosturu do Varny rok co rok na jaře táhnou do Srbska, do Rumunska a do Cařihradu, aby tam přes leto pracovali, načež na zimu s penězi domů se vrací.

Tato příčinnivost, spojená s obzvláštním smyslem pro asociaci, v posledních letech velikou vzbudila pozornost u cestovatelův západoevropských, kteří národu bulharskému skvělou budoucnost předpovídají. Avšak k této budoucnosti, o níž my, pohlížejíce k nejnovějšímu rozvoji Bulharův, ani pochybovat nemůžeme, napřed zapotřebí jest, aby tyto krásné, bohaté a od tak čilého lidu obývané země pod rozumější a lidštější se dostaly vládu.

Hlava XXXIV.

LITERATURA NOVOBULHARSKÁ. ¹⁾

Po pádu říše starobulharské literární život zvolna zaniknul. Jen přepisování rukopisův starších, hlavně legend a apokryfův, i pod Turky dosti dlouho pěstováno, jakož i některé spisy z řečtiny přeloženy. Polo srbské, polo bulharské jsou modlitby, od katolického biskupa Stanislavova pro Paulikiany Nikopolské vydané (str. 417).

Historie literatury novobulharské počíná se dějepisem národa bulharského, jež 1762 sepsal mnich *Paysij Samokovský*, o němž nahoře širší řeč byla, jakož i o učenníkovi jeho *Sofronijovi biskupu Vračanském* (nar. 1739, † ok. 1815), který vydal „Kyriakodromion“ čili kázání na neděle a svátky (Rymnik 1806), první to tištěnou knihu novobulharskou, mnohé poučné věci z řečtiny převedl a paměti své sepsal. V první čtvrti našeho století vytištěno pak v Budině několik knížek náboženských, nejvíce od jeromonachů *Hadži Joakima*. Zajímavé je „Ogledalo“ (Zrcadlo) *Kyrilla Pejčinoviče* z Tetova, igumena Krále-Markova kláštera, složené nářečím makedonským (1816).

Všecky tyto ojedinělé pokusy ovšem nebyly s to, založiti zdravou a života schopnou literaturu. Ta rozvíjeti se počala teprve po 1824, když několik Bukurešťských a Oděských vla-

¹⁾ O bulh. literatuře psali Srezněvský (Журн. мин. нар. просвѣщенія 1846), V. D. Stojanov (Čas. čes. musea 1866) a Žinzifov v Gerbelově „Poezii Slavjan“ (Petrohrad 1871); bibliografii sestavil Konst. Jireček, Книгопись на новобългарската книжнина 1806—1870. (Videň 1872 a v Per. Spisanie VII.). Podrobnější přehled novobulh. literatury, jakož i doplňky k bibliografii, uveřejním v čase nejbližším.

stencův poučování lidu za hlavní úkol národní sobě vykázano, při čemž znamenitého povzbuzení se jim dostalo od Rusa Venelina (str. 487). Spisovatelé tehda vynikli, Dr. *Petr Ch. Berovič* (Beron), *Anastas Stojanovič Kípilovský*, *Vasil N. Nenovič*, *Jiří Th. Pěšakov*, *Petr Sapunov*, žijíce vesměs ve Valachii, především o zpořizení učebníkův starati se museli. *Berovič* († 1871) po svém bukvaru (1824) ničeho více bulharsky nevydal; zato sepsal množství podivinských spisův francouzských o fysice, několik brošur řeckých a německý spis o slovanské filosofii (Praha 1855). Pilný *Stojanovič* († 1868) a přítel jeho *Pěšakov* první se pokusili o básnění bulharské dle vzorův národních a ruských ²⁾. *Aprilov* († 1848) mnoho spisoval rusky; jedinou svou knížku o slovanských apoštolech vydal i bulharsky ³⁾.

Velikou zásluhu o mladé písemnictví mají oba Neofytové. *Neofyt Rylský* z rhodopské Banje, druhdy učitel Gabrovský, a nyní igumen v Rylu, kromě knížek školuích vydal první grammatiku bulharskou (Kragujevac 1835), život sv. Jana Rylského (Bělehrad 1836, 1870), chrestomathii staroslovanskou se slovníkem řecko-staroslovanským (Cařihrad 1852) a k žádosti amerických missionářův přeložil N. Zákon, jehož první vydání (Smyrna 1840) k rozkazu Cařihradského patriarchy zničeno, což však nevadilo, aby následující edice ve více než 30.000 exemplářích se rozešly. Největší práci stařec Neofyt od 40 let věnuje obrovskému slovníku, jehož uveřejnění vroucným je přáním slovanských filologův ⁴⁾. Soujmenovec jeho, národní mučenník *Neofyt archimandrita Chilendarský* (Bozveli) z Kotle, 1835 vydal šestisvazkové „Slavenobolgarskoje dětovodstvo“, v němž vyniká geografie Bulharska; rukopisem zanechal asi 25 prací, mezi nimi zlomek paměti a vlastenecký dialog „*Mati Bulgaria*“ ⁵⁾.

²⁾ Lyrické jejich pokusy viz v Bezsonova Nár. písnič II. 125 sl. Pěšakova oda na smrt Venelina u Aprilova Девница 60.

³⁾ Ruský vydal 1841 spis o apoštolech slovanských, 1842 Dennici novobulharské osvěty, 1845 čtyry listiny starobulharské; řecky složil brošuru o bulharském vyučování.

⁴⁾ Ukázky od Čolakova, Běl. knižici 1859, 1860. Srov. Aprilov Девница 31, 103. — Tisk právě začat v Cařihradě.

⁵⁾ Vyd. v Per. Spisanie IX.

Památnou osobou v dějinách školství bulharského je *Rajno Popovič* z Žeravny u Kotle († 1858), jenž co chudobný mladík, touhou po vzdělání puzen, na daleké cesty se pustil k řeckým akademiím do Solunu, do Kydonie (Aivali) v Malé Asii a do Bukurešti. Usadiv se 1828 v Karlově, po mnohá leta mládež horlivě vzdělával. Ačkoli byl tělem i duší řecký filolog, nezanedbával bulharštinu, jak o tom svědčí mezi jinými knížkami „*Christoithia ili blagonravie*“ (Budin 1837), přeložená z řečtiny a ze „slavenoserbského“ překladu Darvarova. Do této doby náleží i pilný učitel Svištovský *Christaki Pavlovič*, Makedonec z Dupnice († asi 1858).

Velikou nesnází měli tito první spisovatelé o jazyk a pravopis. Již 1822 *Vuk Karadžić*, tvůrce písemného jazyka, pravopisu a vůbec literatury novosrbské, uveřejnil návrh pravopisu bulharského; avšak myšlenky jeho nepovšimnuty zůstaly, ne proto, že se Bulharům snad nelíbily, ale poněvadž kniha jeho nikomu z tehdejších spisovatelův bulharských do rukou nepřišla⁶⁾. Nenovič dle vzoru starých rukopisův zavedl a za polohlásku ъ u vnitroslovi, což se ujalo. Jinak každý psal svým nářečím, jeden kotelský, druhý gabrovsky, třetí makedonsky; turecká a řecká cizoslova každý jinak nahražoval; jedni zavrhovali člen (str. 91), druzí jej hájili, a někteří veškerou spásu v přiblížení k staroslovanštině spatřovali. Nadarmo chtěl Aprilov již 1836 jakous jednotu zavést. Až do nedávna zřídka vyšla kniha, aby se v předmluvě její nejednalo o jazyku a pravopise. Leč z nenáhla i při neustáleném doposud pravopise vyvinul se písemný jazyk, jakož základem jsou nářečí podunajská a podbalkánská.

Do 1840 tištěny pouze knihy školské a náboženské, namnoze od samoukův sepsané aneb z řečtiny a ruštiny přeložené, a sice za hranicemi, v Rymniku, Bukurešti, Brašově, Budíně, Kragujevci a Bělehradě. Odtud pak spisovati začínají lidé na cizozemských školách vyučení, vznikají tiskárny i v Turecku, zjevují se časopisy a počíná se překládati i z jazykův západních.

⁶⁾ Viz hl. XXIX. pozn. 4. Vuk vymýtil ѡ, ѣ, ѡ, ѣ, ѡ a ѡ na konci slov a navrhl ѣ, ѣ, ѡ, ѣ, ѡ a ѡ (j je u бугарском језику готово још нужије, него и у српскоме 49: сајба, зеија).

L. 1839 založena první slovanská tiskárna na půdě bulharské a sice v Solunu od Theodosija, archimandrity Sinajského; než zanedlouho zničena požárem. L. 1840 v Smyrně, kdež byla kolonie kupcův bulharských, A. Damianov bulharskou tiskárnu založil pomocí amerických misijnářův, hlavně E. Riggse. U něho v dubnu 1844 *Konst. Fotinov* ze Samokova, professor na Smyrenské řecké škole, vydal první svazek obrázkového měsíčníku „Ljuboslovie“. Fotinov sepsal i pěkný obšírný zeměpis (1845). V Cařihradě bulharsky tisknouti začali 1843 Srb *Konst. Ognjanovič*, 1844 tiskárna patriarchy a Armén Tadeáš Divičian⁷⁾. Ognjanovič pak 1845 v Paříži u Didota vydal „Zabavnik“ (almanach); básně mladých Bulharův tam uveřejněné jasné svědectví dávají o rychlém pokroku 20leté teprvé literatury, kterýž i tím se osvědčil, že brzo i dramata se zjevila. První divadelní hra, jakás komedie (z ruštiny) tištěna v Kišinevě 1843. Současně vyšla v Strassburku 1844 mapa zemí bulharských na 4 listech od *Alex. Hadži Russeta*.

Živý ruch, vzbuzený vypuknutím církevního boje, nemohl zůstati bez vlivu na literaturu. Časopisectvo vzrůstalo, školství se rozmáhalo a besedy (čítaliště) se množily. Na snadě byla myšlenka, založiti literární nějakou společnost. První pokus stal se v samém Cařihradě, kde 1856 kupci a spisovatelé založili družstvo *Bŭlgarska narodna knižnina*, které 1858—1861 vydávalo výborný časopis „Bŭlgarski knižici“, v němž rozptýlené spisovatelstvo poprvé jakéhos středu nabylo. Ale družstvo to brzo zahynulo. Teprvé 1869 podařilo se několika mladším spisovatelům, zarazit literární spolek pod jménem *Bŭlgarsko knižovno družestvo* v Braile, jehož účelem jest působiti v oboru bulharského jazykozpytu i historie a šířiti osvětu mezi národem. Vlastenečtí kupci upsalí v brzkú kapitál 200.000 frankův. Za předsedu zvolen prof. *Drinov*, za sekretáře *Vasil D. Stojanov* z Žeravny, nyní professor v Bolgradě, jenž v Praze studoval a našemu obecenstvu četnými články se proznámil⁸⁾. Koncem 1870 začato vydávati „Periodičesko Spisanie“. Ale krásné na-

⁷⁾ Bibliografie č. 343, 370, 484.

⁸⁾ V Lumíru, Květech, Zlaté Praze, Kritické příloze k Nár. Listům, v Slovníku Naučném, v Čas. čes. musea (o blh. lit. 1868), v archaeol. Památkách; vydal i českou mapu balk. poloostrova (Praha 1863).

děje se nezplnily. Pozdvíženat od Bulharův samých veliká bouře proti družstvu, hlavně z osobních příčin, které měly ten výsledek, že Stojanov odešel, a na jeho místo nastoupil *T. Pejov*. Doufáme, že Bulhaři, pamětlivi jsouce národní slávy a cti, se přičiní, aby družstvo jejich nezaniklo, ale doma i před cizinou pilným a svorným spolupůsobením všech sil, jak náleží, se osvědčilo.

Nejvtipnější a nejnárodnější spisovatel bulharský je *Petko R. Slavejkov* z Trěvny (nar. ok. 1825), úplný autodidakt. Život jeho pravá je *Odysea*. Učiteloval po různých městech, až 1857 přišel do Cařihradu, kdež posud žije co žurnalista. L. 1852 vydal v Bukurešti milostné písně (*Směsna kytka*) a bájky (*Basnenik*), načež 1854 následovala v Cařihradě „*Veseluška*“. Básně tyto, složeny jsouce dle vzorův národních, nesmírný měly úspěch; mládež z paměti se jim učila a všude je zpívala. Hlavní síla Slavejkova leží v jeho nepřebraném humoru; jeho humoristické kalendáře a časopisy, kde satyrou bojoval proti Fanariotům, zná měšťan i sedlák. Ale Slavejkov i vážnějšími věcmi se zabýval; jsouť od něho sbírky národních písní, přísloví, popisy obyčejův, pojednání filologická, historická a zeměpisná atd. I pro školu a mládež spisoval a romány z polštiny a frančiny překládal. Básně jeho vynikají plynností, blahozvukností a duchem v skutku národním; někdy jsou líbezně milostné, jindy s hlubokou resignací elegické, jindy až rozpustile veselé. I prosa jeho je znamenitá. Slavejkov mohl se státi bulharským Vukem, ale cokoli psal, vše je rozptýleno, žádný celek a žádná důslednost. V posledních letech pracuje na rozsáhlém zeměpisu krajin bulharských, jež málo kdo tak zná, jako on.

Dotknuvše se básnictví, po Slavejkovu nejprve jmenovati chceme *Najdena Gero*va z Koprivšice, učenníka Neofyta Rylského. Studoval v Oděse, načež učiteloval v Plovdivě, kdež je nyní ruským konsulem. I on šťastně se pokusil v básnictví. Od mnoha let pracuje na velikém slovníku, z něhož první tři písmeny na ukázkou uveřejnil^{*)}. Básníkem je i *Xenofon* (či *Rajko*) *Iv. Žinzifov* z Velesu (nar. 1839), vychovanec university Moskevské, nyní professor řečtiny na Nikolajském lyceu

*) Извѣстія Моск. университета 1858.

v Moskvě. Jeho „Novobulgarska sbírka“ (Moskva 1863) obsahuje překlady slova o polku Igorevě, rukopisu Královodorského a Zelenohorského a Ševčenkova Kobzara, načež následují vlastní jeho práce co „Novobulgarska gusla“. Jiné své plody uveřejňuje nejvíce v časopisech. Užíval nářečí makedonského, jež ok. 1860 někteří do literatury uvést se pokoušeli.

Větší pili, nežli na básnictví umělé, Bulhari ode dávna vynakládají na básnictví národní, k jehož pěstování je povzbuzoval již Venelin¹⁰⁾. Ze sběratelův nejvíce prosluli nešťastní bratři *Miladinovci* ze Strugy u Ochridu (str. 502). Starší Dimitr studoval v Athenách a učiteloval v Prilěpě a Kukuši; mladší Konstantin 1860 dostudoval na historicko-filologické fakultě v Moskvě. Písň jejich, 1861 nákladem šlechtitného biskupa Strossmayera vydané, s dostatek jsou známy¹¹⁾. Následovníka našli v učiteli Vas. Čolakovu z Panagjurište, jenž je nyní mnichem v Rylu; 1872 vydal první díl své sbírky, která však s Miladinovci měřiti se nemůže. Štěpán Verkovič, rozený Bosňák, který od 30 let v Sěru je usazen, 1860 vydal záslužný sborník „ženských“ písní makedonských Bulharův. Na to 1874 v Bělehradě uveřejnil 15 písní, sebraných prý z úst rhodopských Pomákův, o přistěhování Slovanův na poloostrov, o svatbě Slunce s dívkou Vŕľkanou, o kráši Talatinu a o pěvci Orfeovi, a to pod mnohoslibným nadpisem: „Veda Slovanův. Bulharské národní písň z předhistorických a předkřesťanských dob“. Avšak již úplný nedostatek metra svědčí, že „Vědy“ ty nikdy u lidu zpívány nebyly, i opravňuje nás, objev ten

¹⁰⁾ Vukova sbírka (viz nahoře). Bogojev Българ. нар. пѣсни. Peř 1842. Grigorovič v Záhřebském Kole IV. (1847). Sbírký Gerova a Palauzova v Srezněvského Памятникахъ (Petrohrad 1852). P. Bezsonov Болг. пѣсни. Moskva 1855 (2 díly, hlavně Venelinovy). Verkovič Нар. песме македонскихъ Бугара. Bělehrad 1860. K. a D. Miladinov Българ. нар. пѣсни. Záhřeb 1861. Karavelov Пам. нар. быта Болгаръ. Moskva 1861. Čolakov Българ. нар. сборникъ I. Bolgrad 1872. Aug. Dozon Българ. нар. пѣсни. Chansons populaires bulgares. Paris 1875 s franc. překl. a slovníkem. Veliké množství rozptýleno v časopisech (Blh. Orel, Cař. Věstník, Blg. Knižici, Obřt Trud, Per. Spisanie atd.). Český překlad písní bulh. máme od Jos. Holečka (Světová poesie. VIII. 1874).

¹¹⁾ Od Dimitra je kromě toho jen báseň jedna v Blag. Knižicích 1858, od Konstantina pak některé práce v „Bratském Trudu.“

prohlásiti za literární výmysl, zač jej i Bulhaři sami pokládají¹⁵⁾.

Přední novellista Bulharův je známý z politického života *Ljuben Karavelov* z Koprivšnice. Studoval v Moskvě, kde vydal sborník národních obyčejův bulharských (1861), žil pak mezi Srby, až se 1868 usadil co žurnalista v Bukurešti. Četné novelly jeho vyšly buď v časopisech buď o sobě. I v dramě se zkusil a básní lyrických v časopisech nemálo vydal. Spisoval mnoho i srbsky a ruský. *Vasil Drumev*, od 1874 co biskup *Kliment* náměstek metropolity Ruščuckého, složil román z dob Krdžalijův „Nešťastná rodina“ a pěkné drama „Ivanko, vrah Asenův“.

Co do dramatu, první originální pokus je učitele *Savy II. Dobroplodného*, skladatele mnohých prostonárodních knížek, komedie „Michail“. O první divadelní představení pokusil se před desíti lety zasloužilý a pilný učitel *Dobrjo Popov Vojnikov* v Šumně, jenž mezi jiným složil řadu dramat (Pokřestění Přeslavského dvoru, kněžna Rajna, kněžna Veleslava atd.) a oblí-

¹⁵⁾ Authentičnost bulharských „Véd“, hájenou především od učeného Poláka Alex. Chodzka, professora v Paříži, v pochybnost uvedl nejprve velezasloužilý o Slovanstvo Francouz L. Leger, mezi Slovany pak Jos. Jireček (v sezení král. učené společnosti nank 17 pros. 1874); zdá se však, že o tom vznikne celá literatura. Naše mínění krátce jest toto. Žeby v Rhodopě, od Melniku až k Čepině a Didymotichu tolikými válečnými pochody Byzantincův, Bulharův, Srbův a Turkův zmítané, podnes v paměti obyvatelův písně se byly zachovaly tak starodávné, to již *a priori* pochybnosti vzbuzuje. Nad to Rhodopsko příliš dobře je známo, než aby písní tak znamenitých a tak rozšířených již prvé si někdo nebyl povšimnul; pocházíť Neofyt Rylský sám z Rhodopy a i Zachariev hory ty a lid jejich dobře znal. Také mythologická stránka písní těch podezřelá jest, vykazujíc kromě Vělnuboga i boha Koledu (viz nahoře str. 58). Nad to metrum nemají pražádného; bez ladu a skladu střídají se verše 8slabičné a 6, 12, 10, ba i 16slabičnými, což u Bulharův nikde se nevyskytá. Malebná epitheta, přehojné sestavování podstatných se slovesem stejného kořene (darba dari, lova lovi), sesilování jednoho slovesa druhým (veli, otgorovi; zaječilo, zatreštelo) a známá pallilogie, totiž opětování téhož slova ku konci a na počátku dvou po sobě následujících veršův: tot vše, co neznámý pěvec od skutečných písní národních se přiučil. Z týchž důvodův v pochybnost uvádím pravost *nemětických* písní Verkovičových, jež vyšly v nejnovější sbírce Aug. Dozona str. 126, 128, 134, 135 a j. Žeby však Verkovič sám byl tvůrce těchto zpěvův, jest pochybno. Dle líčení A. Dozona, obránce Véd (Premier rapport sur une mission littéraire en Macédoine. Arch. des Missions 1874), bývalý učitel Krušovský, jenž „Vědy“ za drahé peníze Verkovičovi prodával, původce jejich nejlépe znáti bude.

benou komedii „Neporozuměná civilisace“. Bolgradský profesor *Theodosij Ikonov* ze Svištova 1863 vydal komedii „Lovčanský biskup“, v níž bičuje zlořády Fanariotův. Od 1870 pak neustále původní dramata se rojí, od Blskova, Fingova, Šiškova, Stančeva, Šišmanova, Veličkova, Vladykina atd.

I v překladech z cizích jazykův pilně se pracuje. Z Bulwera, Fenelona, Scribe a j. znamenitě překládá *Nikola Michajlovský* z Jeleny (studoval v Moskvě), nyní úředník tureckého ministerstva vyučování. Bulhaři za prvního stylistu svého jej vyhlásují. Ze starších překladatelův jmenujeme Ph. Dr. *Dim. Mutjeva* z Kaloferu, ředitele gymnasia Bolgradského († 1864) a sestru jeho *Helenu Mutjevu* († 1857). V posledním pětiletí od mladších spisovatelův přeloženy Voltairova *Meropa*, některé Molierovy kusy, V. Hugova *Lucrezia Borgia*, Lessingova *Emilia Galotti*, Verne'ova cesta okolo světa atd. Nadaný *Nešo Bončov* z Panagjurište (nar. 1839), professor řečtiny na prvním Moskevském gymnasiu, stylist a znamenitý, přeložil Schillerovy *Loupežníky* i Gogolova *Taras Bulbu* a s velikým zdarem pustil se na pole literární kritiky, vše ve spisech Brailského družstva.

Tolik o belletristice. Jednajíce o vědecké činnosti, napřed jmenovati musíme *Jiřtha Stojkova Rakovského* z Kotle (1818—1868). Studovav v Cařihradě, Athénách a Paříži, dobrodružný život vedl ve Valachii, v Srbsku, v Rakousku a v Rusku, ba i po Balkáně hajdukoval; co žurnalista a agitátor mnohokrát byl pronásledován. L. 1857 vydal hajducké epos „*Gorskij Pztnik*“, posud velmi oblíbené, načež následoval 1859 „*Pokazalec ili rakovodstvo*“ o národním životě, písni, obyčejích atd. Historické spisy jsou „*Několik slov o Ašenu I. a II.*“ (Bělehrad 1859) a „*Bulgarska starina*“ (Bukurešť 1865), v nichž všelicos bez ladu a skladu snešeno, ovšem i mnoho vzácného. Vědecká kritika u Rakovského vždy ustupovala před silnou obrazotvorností a vřelým vlastenectvím. Jazyka zvláštního užíval, napolo staroslovanského, bez členův.

Gavril Krstjovič z Kotle, vyučenec škol Pařížských, první *Vogoridův* kaimakam na ostrově Samos, nyní člen nejvyššího soudu v Cařihradě, od 1837 pracuje o osvěcení svých krajanův články poučnými, historickými, filologickými a politickými; slovem i pérem byl jedním z předních bojovníkův o národní

církev. Pustiv se do spisování dějin bulharských (I. Čar. 1871), nešťastně je počal s tím, že Hunny za předky Bulharův vyhlásil. Ruský státní rada *Spiridion N. Palauzov* († 1872), syn spoluzakladatele Gabrovské školy, v Mnichově a Bonnu vzdělaný, historická svá pojednání rusky spisoval.

Přední učenec bulharský je přechasto již zpomenutý *Marin Drinov*. Narozen jsa 1838 v Panagjurišti, studoval v Moskvě, načež sedm let ztrávil na západě co vychovatel v jedné šlechtické rodině ruské. V Praze sepsal 1869 dvě historické knížky, o původu Bulharův a dějiny církve bulharské. Četná pojednání historická i filologická uveřejnil v časopise Brailského družstva, jehož je předsedou. L. 1871 vydal ruský spis o slovanském osazení balkánského poloostrova, načež jmenován professorem slavistiky na universitě v Charkově. Důvtipná kritika pramenův, samostatné náhledy a nevšední důkladnost a jasnost jsou ozdobou jeho prací.

Originální spis jsou paměti hajduckého vojvody *Panajota Hitova* (Bukurešť 1872). Sepsány jsouce od muže, jenž teprvé u vyšším věku psáti se naučil, obsahují popis vlastních i cizích dobrodružství i čtou se jako román¹³⁾. Co do geografie vlastenské, s velikou chválou opět zpomenouti sluší neúmorného *Štěpána Zacharieva* z Tatar-Pazardžiku († 1871). O filologii přemnoho psáno, ale málo cenného. Kromě osob již jmenovaných vynikli zde *Dragan Cankov* ze Svištova, nyní bulharský censor v Cařihradě, jenž 1852 pod vedením Miklošiče známou mluvnicí vydal, *J. Grujev*, *Ivan N. Momčilov* a záhy zemřelý mladík *Nikola Prvanov* z Lomu († 1872), žák Daničičův.

Do všech odvětví zasahuje činnost MDra. *Ivana A. Bogorova* z Plovdiva, jenž 1842 časopisy, národní písně, zeměpisy, cestopisy, grammatiky, zdravotství atd. uveřejňuje. Vydal dobrý slovník francouzsko-bulharský (2. vyd. 1872) a bezcenný bulharsko-francouzský.

Literatura školská, dětská a prostonárodní, sestávajíc nejvíce z překladův z frančiny, angličiny a ruštiny, velice se rozmohla. Veliké zásluhy zde mají kněhkupci *Christo G. Danov*, jenž i velikou mapu Turecka vydal (1863, 4 listy), a *D. V. Mančev*, pak pilný *J. Grujev*, *T. N. Šiškov*, *S. I. Radulov*,

¹³⁾ Viz Osvětu 1875 č. 10 a Světozor 1876.

Dr. Stojanov-Beron a četní jiní. Co církevní spisovatelé vynikli biskupové *Nathanail Stojanovič Ochridský* a *Grigorij Němcov Ruščucký*. I američtí misijnáři bulharsky spisují, jakož i celou bibli přeložiti dali; z nich *C. F. Morse* mluvnicki a slovník bulharsko-anglický vydal.

Časopisectvu bulharskému první základ položil Fotinov ve svém *Ljuboslovie* (Smyrna 1844—1846). Politické noviny vydávati začal 1846 Bogorov v Lipsku, *Bulgarskij Orel* a pak *Bulg. naroden izvěstnik*, načež v Cařihradě 1849 zarazil *Carigradskij Věstnik*, jenž pod redakci Exarchova do 1861 se držel. Od vypuknutí církevního boje časopisectvo velice se vzmohlo. V samém Cařihradě proti Řekům zápasili proslulí žurnalisté Cankov, Stojanov-Burmov, Michajlovský, Najdenov a Slavejkov, kdežto zároveň emigranti bulharští v Bukurešti, hlavně Rakovský a Karavelov ve svých listech boj vedli nejen proti Fanariotům, ale i proti Turkům ¹⁴⁾.

Letos (1875) mají Bulhaři 14 časopisův. A sice vycházejí v Cařihradě 4 veliké noviny, Najdenova *Naprědk*, Angličana Henly *Istočno Vreme*, Balabanova *Věk*, týdeník *Den*, pak belletristický měsíčník *Čitališťe* (od 1870 red. Cankov) a duchovní list *Vzskresnik*. V Bukurešti tiskne se emigrantské *Zname*, poučné *Znanie*, hospodářský *Stupan* a pedagogické *Uči-*

¹⁴⁾ Časopisy bulharské: A) V Cařihradě *Bulgarski Knížici* 1858—61 (red. Mutjev, Bogorov, Kratjovič, Stojanov-Burmov), uniatská *Bulgaria* 1859—61 (red. Cankov), Michajlovského *Světlik* 1863—5, Burmova *Vrěmja* 1865—6, Najdenova *Pravo* 1867—1872. Slavejkov vydával humoristické listy *Pčelica* 1861, *Gajda* 1863—5, *Šutoš* 1873 a známý politický týdeník *Makedonia* 1867—72. Orgánem amerických protestantův byla *Zornica* 1864—71, úřední list *Turcia* 1864—73. B) Za hranicemi: Měsíčník *Mirozrenie* ve Vídni 1860—1 pomoci min. Bacha vydával dobrodruh Dobrovič pravopisem nevidaným; pokračování jeho v Bukurešti *Mirozrenie* ili *Bulg. Invalid* 1870—1. Rakovský vydával *Bulg. Dnevníci* v N. Sadě 1857, franc. bulh. *Dunavski Lebed* v Bělehradě 1860—2, rum. bulh. *Bědělčnost* v Bukurešti 1864. Andričův *Vrěstok* v Bělehradě 1865. V Bukurešti: emigrantské noviny *Narodnost* 1866—9, *Svoboda* 1870—2, *Nezavisimost* 1873—4, konservativní rum. bulh. *Otčestvo* 1869—71, humoristický *Typan* 1869—70 a *Budělnik* 1873. V Braile: Vakilova *Bulg. Pčela* 1863—4 a Vojnikova *Dunavska Zora* 1866—9. Vědecké a belletristické listy: *Bratski Trud* 1860—2 v Moskvě, Ikonomova výborný měsíčník *Obšt Trud* 1868 v Bolgradě, Bogorova *Žurnal* 1861 v Běl. a *Knigovište* 1874 ve Vídni, Zaprjanova *Zornica* 1864 a *Pětnik* 1870—1 v Braile, pak Blskova *Duch*, *Knížici* 1867 (Bolgrad) a *Gradinka* 1874.

liště, v Braile vědecké *Periodičesko Spisanie* kniževného družstva. *Dunav* v Ruščuku, *Odrin* v Drinopoli a *Solun* v Solunu jsou listy úřední (od 1864). Časopisectvo toto trpí velice politickými okolnostmi, censurou, vnitřními sváry a nestálostí předplatitelův.

V Turecku tisknou se knihy jen v Cařihradě a v Ruščuku; tiskárny jinde zakládati vláda zbraňuje. Vně hranic tiskne se nejvíce v Rumunsku a ve Vídni, kde bulharskou tiskárnu založil J. S. Kovačev. Obchod s knihami střed má v Plovdivě; tamní kněhkupci Danov a Mančev mají filialy po celém Bulharsku. V Cařihradě je závod tiskařského spolku „Promišlenie“.

Novobulharská literatura vykazuje nyní přes 800 spisův a 51 časopisův; ročně vychází přes 50 kněh. Nevyspělost jakousi, pochodící z nedostatečného aneb jednostranného vzdělání spisovatelův, mladé té literatuře upříti nelze; věru málo který z nich, zavadiv o vzdělanost cizozemskou, do mysli a potřeb vlastního národa náležitě vpraviti se uměl. Avšak nejnověji i pěkné původní práce zjevovati se začaly, které osvědčují bohaté nadání národa toho, vzbuzující pěkné naděje do budoucnosti.

PŘÍLOHA.

Sídla a počet Bulharův.

Sídla národa bulharského zahrnují v sobě starořecké země Moesii, Thrakii, Makedonii, aneb dle dnešního tureckého názvosloví vilajety Dunajský, Drinopolský, Solunský a Bitolský, nad to pak část Bessarabie; celkem tedy prostírají se po území téměř 4000 □ mil velikém.

Hranice jazyka bulharského na severu jdou od ústí dunajského vzhůru podél Dunaje až k Vidinu, kdež po suché zemi přeskakují k Timoku. Odtud dle srbského pomezí, zřídka kde je překročující, dobíhají k městu Prokopji nad Toplicí, tu pak se obrací k jihu; držice se výšin po levé straně Bulharské Moravy, dosahují až za město Vranji a k Černé hoře (Karadag). Dáleji se táhnou podél Šarplaniny, zaujímají v sobě Horní Dibru a u vsi Linu přistupují k západnímu břehu jezera Ochridského. Končiny jižně od jezer Ochridského a Prespanského mají obyvatelstvo smíšené, arbanaské, bulharské a rumunské. Cárrou, která od Děvolu přes jezero Kosturské, města Vlacho-Klisuru, Něguš, Solun, Šěr položena jest, a okružujíc dále okolí Dramy, podél jižního svahu Rhodopy spěje k Dimotice nad Marici a přes Uzunkjupri, Bunar-Hissar (u Kyrkilissy či Lozenu) a Malý Samokov posouvá se k Černému moři, obmezuje se bulharský živel na jihu. Kromě toho za našeho století bulharské osady vždy blíže se rozšiřují k Cařihradu; ojedinělé bulharské vsi již jsou u Rodosta, Saraje, Čorlu a zvláště u Derkos. Veliké množství Bulharův bydlí v Cařihradě.

Kromě tohoto, zde jen v hlavních zárysech naznačeného území, Bulhaři přebývají v *Rusku* po celé Bessarabii, okolo Tyraspole, Oděssy a na Azovském moři; pak v *Rumunsku* v rumunské Bessarabii a v městech Galci, Braile, Ploješti, Bukurešti, Oltenici, Gjurgjevě, Alexandrii a Krajově, kde však přesnadno na sebe přijímají rumunskou národnost, ačkoli leckdes mají i školy bulharské. V *Srbsku* na celém potočí Ti-

moku původně bulharsky se mluvilo; nyní tam již jen málo vsí čistě bulharských zbývá. V *Rakousku* jsou bulharské vsi v Banátě (str. 425) a skrovný zbytek v Sedmíhradech (str. 417). V *Malé Asii* je bulharská ves Kyz Derbend (z XVII. věku) mezi Nikomedií a Nikeou.

Bulhaři, hlavně makedonští, podnes dělí se na plemena, jichž jména na mnoze původ mají z dob velmi starodávních. Každé plémě má zvláštní kroj, a někdy i zvláštní nářečí. *Míjáci* přebývají pod Korabem v údolí Radiky (28 vsí, 3000 domův, $\frac{1}{3}$ moh.) a v Krušově, *Polenci* v Horní Dibře, *Brejáci* (str. 96) v Prespansku, Bitolsku, Prilěpsku a Velessku, *Babuni* na Babuně, *Kopanovci* okolo Skopje a Kumanova, *Pijanci* nad prameny Brěgálnice*). *Polivakovci* dělí se na *Gornopolěnce* v Mogleně a okolo Vodenu, *Ostrove* a *Něguše* i na *Doľnopolěnce* u Vardar-Jenidže. Od Bělasice do Melniku sídlí *Sirakovci* a okolo jezera Budkovského *Arizvanovci*. *Šopové* (str. 88) rozšíření jsou v hornatině okolo Vitoše a Rylu, mezi Kratovem, Srědcem a Pirotem. V Rhodopě sídlí *Mrváci* (str. 263) mezi Šěrem, Valovištěm a Nevrokopem, *Arjané* (mohamedáni) na výšinách mezi Nevrokopem a T. Pazardžikem, *Rupci* v celé východní Rhodopě. O plemenech těchto psali Šafařík (III. 72), Grigorovič a Věrkovič (viz hl. I. pozn. 39).

Po širé vlasti bulharské rozptýleny jsou osady 12 jiných národův.

Řeckové, kteří s Bulhary všude na jihu hraničí od Kosturu až po Černomoří, vnitř pozemí bulharského obytem jsou v Melniku, v Plovdivě, v nedaleké Stanimace a vsích Ampelo, Vodina, Kuklen, pak v Drinopoli a několika sousedních osadách. Na Černomoří usazení jsou v Sozopoli, Burgas, Anchialu, Mesembrii a Varně, ač i v těchto městech jsou menší obce bulharské, pak asi ve 20 pobřežních vscích (Varnensko 3421 muž.); osamělá řecká ves je Alibeikjoj u Tulče (Tulčansko 217 m.). Řeckého původu jsou nepochybně i *Gagauzi*, křesťané, kteří podobně jako maloasijské Karamanlii a jako Bazarjané na Azovském moři užívají jazyka tureckého, píšíce jej písmem řeckým. Nalezají se ve vesnicích okolo mysu Eminé, u Varny, v přístavech Dobrudže a Iedakdes v Bessarabii.

Rumuni jižní čili *Vlachové* aneb *Cincaři* (str. 89, 183), asi 200.000 duší, hlavní svá sídla mají po celém Pindu až po řeku Děvol. Mezi Bulhary obývají celé horstvo okolo Peristeri, města Vlacho-Klisuru a Kružovo i rozptýlené vsi v Mogleně,

*) V sídlech *Pijancův*, jejichž jméno Věrkovič od pití odvozuje, dříve přebývali staří *Paionové* (Peonci). Veliká příbuznost jmen opravňuje nás pokládati Pijance za poslovančské potomky Paionův; pročež buďtež dodáni ku kmenům, kteří na str. 88 jsou jmenováni.

v Prilepsku (1 ves), blíže Kumanova a na Pernaru u Šeru. Menší obce jejich jsou v městech Bitoli, Prilepu (150 muž.), Velesu, Kičevě, Nevrokopu, Pešteře (str. 411), T. Pazardžiku, Plovdivě a j. Pastýři cincarští (Karakačani) zimují u Egejského moře, v letě pak daleko po horách ku př. až na Trojanský Balkán přicházejí. Dosud „Vlasi“ Řekův se přidržovali a silně se řečtili; nyní však i u nich nastalo národní hnutí rumunské, jmenovitě v Magarově (u Bitolu), ve Vlacho-Klisufe a na Pindu.

Rumuni severní na pravém břehu dunajském obývají v silnějších osadách okolo Vidina (14.690 muž. v 26 vsích, z části uniatů) a v Dobrudži (15.512 m.), ve slabších u Oréhoва a Nikopole. V Dunavilajetu celkem 30.702 m. Okolo Vrace dle svědectví Slavejkova a Kanitze ani jedné vesnice rumunské není. Za to jich v knížectví srbském žije 127.326 duší (Rad XI. 249).

Arbanasi s Bulhary mezují od Prokopje až po Děvol. Mezi Bulhary jsou arbanaské vsi na pr. břehu Moravy (Mazurica), po celé Černé hoře, na Šaru, okolo Krušova, v Debrci (str. 38) a j., pak Arnautkjöj u Razgradu (str. 412). Osady Malko a Golěmo Arbanesa v Rhodopu jsou nyní již bulharské. Všech Arbanasův v Turecku je prý 1.300.000.

Turci (Osmanlii) usazení jsou nejen ve všech pevnostech a důležitých městech, ale i na vsích. Nejsilnější osady turecké jsou v jižní Dobrudži od Razgradu a Šumna až k moři, ač se na posavadních mapách ethnografických rozsah jejich přeceňuje; jsou tam Bulhaři v celém Šumensku, Provadsku, v Eskidžumě a též v pomorí, okolo Varny, Balčiku, Mangalie a Kjustendže. Kromě toho četné turecké vesnice jsou v Tozluku a Gerlově (str. 430), ve východní Thrakii, ok. T. Pazardžiku a na střední Strumě. *Juruci* (str. 430) bydlí v Mogleně, v Solunsku a na přimoří mezi ústím Marice a Strumy, *Konjari* sídlá svá mají jižně od Ostrovského jezera. Počet Turkův přičtením mohammedánův vůbec, Bulharův, Bosňanův (Srbův), Arbanasův, Tatarův a Čerkesův obyčejně velice se nadsazuje; pravých Osmanliův (i s Cařihradem) není více než asi 1 mill.

Tataři (přes 50.000) od minulého věku bydlí v severní Dobrudži, od posledního desetiletí v 20 osadách v Nikopolsku a v 18 ve Vidinsku, kdež často již i po bulharsku se šatí a bulharsky mluví, jsouce oráči a zahradníci. *Čerkesi* (celkem okolo 150.000 duší) usazení jsou na Podunají, na Podbalkání, na srbských hranicích a ve východní Thrakii; v Dunavilajetu kromě Nišska, Trnovska a Sofijska 30.573 m.

Cikáni (str. 429) dílem kočovní, dílem usedlí v žádné krajině nechybí. V Dunavilajetu 7559 křesť., 24.835 moh. mužův, v Plovdivském sandžaku 10.564 m.; celkem v Evropejském Turecku asi 140.000 duší.

Po městech jsou obce arménské a židovské. *Arméni* přebývají v Tulči, Ruščuku, Varně, Burgasu, Slivnu, Plovdivě, T. Pazardžiku a j. (Dunavilajet 4684 m., Plovdivsko 571 m.); nejvíce mluví turecky a jazyk ten píše písmem armenským. *Židé*, hlavně španělští, usazení jsou v Tulči, Ruščuku, Lomu, Vidině, Vraci, Pirotu, Niši, Srědci, Samokově, Kjustendilu, T. Pazardžiku, Plovdivě, Jambolu atd., v Makedonii pouze v Bitolu a Solunu. V Dunavilajetu 5735 m. (Sofijský sandžak 2374 m.), v Plovdivsku 1415 m., v celém Evropejském Turecku 95.000 duší.

Nepatrné jsou osady *Srbův* (Bratjevác na dolním Timoku a několik vesnic u Niše), *Rusův* starověrcův blíž ústí dunajského (1330 domův. Slavjanskij Sbornik. Petrohrad 1875, 610), a *Němcův* u Tulče (600 hlav v 4 vsích; Peters, Oest. Revue 1866, XII. 234). Srbové u Ochridu a Bitole, kteří na mapě Lejeanově označení jsou, nějakým omylem vznikli; nenašli jich tam ani Grigorovič ani Hahn, ani jiný který cestovatel.

Počet Bulharův velmi rozmanitě bývá udáván, od 2 do 7 millionův: Venelin (1838) 2,545.000, Boué 4,500.000, Šafařík (1842) 3,587.000, Turci sami (1844) 4,000.000, Jakšić (1874) jen 2,000.000, Bogorov (1851) 5,500.000, Grujev, Brađaška, Kanitz přes 5,000.000, Budilovič 5,123.952, bulh. zprávy až 6,620.000, ba 7 mill. V Turecku úřadové počítají jen mužské hlavy (dorostlé), křesťanští pak biskupové jen manželstva (*věňčila*, nikoli zádruchy neb rody). Obojí sčítání z mnohých příčin nedosti je spolehlivé a i ono ve východní Thrakii a v Makedonii téměř docela nás opouští.

O *Dunavilajetu* jsou úřední data pro 1874 v Lětostruji na 1876, 198: Sandžaky Tulča 12.720, Ruščuk 114.792, Varna 21.359, Trnovo 148.713, Vidin 121.279, Srědec 179.920, Niš (dle Behm's Geogr. Jahrbuch III. Gotha 1870, 45) 100.625, celkem 699.408 mužských Bulharův bez žen a dětí obojího pohlaví.

Eparchie dle bulh. novin vykazují: Dorostolo-Červenská 21.038 věňčil (1874 okresy: Ruščuk 6790, Razgrad 5315, Tutrakan 571, Silistria 4682, Tulča 3680), Šumen 12.000, Trnovo 65.000, Loveč 22.163, Vraca 28.000, Vidin (1874) 24.357, Srědec 26.885, Samokov 17.450, Kjustendil 22.500, Piro 19.000, Niš 27.500, celkem v Dunavilajetu 285.893 věňčil. Leč pamatovati sluší, že hranice duchovní a světské ne vždycky se shodují, ku př. Trnovská eparchie obsahuje obě Zagory, ačkoli města tato leží ve vilajetu Drinopolském.

Z *Drinopolského vilajetu* popsán sandžak Plovdivský od Grujeva v Lětostruji 1870 a 1872. Okresy (kaza) Kazanlyk 11.728 m. (5299 věňčil), Želěznik či St. Zagora 16.111 (9200), Chaskjoj 18.361 (6644), Čirpan 14.232 (5397), Plovdiv 63.763 i s Řeky (22.813 bulh. věňčil), Tatar Pazardžik 41.531 (11.960),

Sultanjeri 102, Achyr Čelebi 4517 (1650), celkem 62.963 věnčil a 170.345 mužských, z nichž něco Řekův v Plovdivě (město 1480 blh. věnčil) a v Stanimace odčísti třeba. Slivenská eparchie má 12.000 věnčil. Drinopolská 280 bulh. vsí, sandžak Gallipolský (Behm und Wagner, Bevölkerung der Erde. Gotha 1874, 32) 10.000 mužských Bulharův a Cařihrad přes 40.000 Bulharův.

O *Makedonii* (totiž vilajetech Bitolském a Solunském) znám jen tato data: Prilepský okres 18.981 muž. Bulharův (Šapkarev, Citalište 1873), Nevrokopský okres 5168 domův křesťanských (Dozon), Veleská eparchie 6415 věnčil, Ochridský okres 11.500 mužův kromě starcův a chlapcův (Hahn, Drin und Wardar 136).

V cizině: *Rusko* 97.032 duší (Budilovič) *Rakousko* 26.000 (Ficker), *rumunská Bessarabie* asi 50.000, ostatní *Rumunsko* okolo 100.000; o Bulharech v Srbsku dát není.

Co do víry, *mohammedánští* Bulhaři (*Pomaci*) bydlejí okolo Lovče a Plevna (asi 100.000 m.), po celé Rhodopě (Sultanjeri 10.303 m., Achyr Čelebi 5821 m., Nevrokopsko 6614 d.), podél Vardaru, v Mogleně, v Solunsku, v Prespě a v Dibře, celkem okolo 500.000 duší. Turecky zřídka který z nich umí. *Katolíci* (34.000) jsou Bulhaři banátští, a 8000 „Paulikianův“ v Plovdivě (400 rodin) a 6 okolních vsích. *Uniaté* jsou v Drinopoli a okolí, od 1874 v Solunsku (u Kukuše a Vardar-Jenidže) a u Svištova (str. 418).

Počet Bulharův všech věr a ve všech zemích cením na 5.500.000. Podrobnějšího vypočtení posavadní materiál nedopouští.

Rejstřík.

Achillea sv. ostrov 36,
157, 173.
Achyř Celebi 17.
Adamité 271.
agl 104, 133.
Agrianes 31.
Aitos 10, 268, 263, 285,
299, 334, 437, 480.
Akamir 97.
Akropolita 226, 232, 233,
235, 345.
alagator 361.
Albanie 68, 180 a j.
Albigenští 178.
Alexander, Jan c. 258 —
283, 340 sld. bratr
Asěna II. 206, 343.
syn Šišmandu 307, 319,
320. Valonský 279,
325. Valaský 286. Ve-
liký 49, 394.
Alexandria 481.
Alexios I. 174. III. 193.
Alusian 170.
Alvinc 416.
Amadeo VI. 284.
Amatovo 35.
Anastas cís. 66.
Anchialos 114, 115, 184,
191, 193, 205, 234,
246, 258, 283, 284,
321, 324, 334, 336,
356, 472, 479, 507.
Andronikos I. 190, II.
242. III. 249. IV. 281,
284, 288, 293.
Anna carica 258—8.
Anthem vojvoda 170,
Sverinský 287, ex-
archa 507.
Antové 65, 67, 94.
apokryfy 390, 417.
Aprílov 489, 511.
Arabové 73, 114, 117,
136, 137.

Arbanasi 23, 37, 44, 61,
163, 181, 213, 235,
251, 259, 267, 325,
335, 412, 429, 523.
Arbanasi město 219, 411,
423, 442, 472.
Arčar 4, 5, 28, 84, 272,
353.
Arda 31.
Ardžan 35.
Arendarenko 484.
Arizvanica 17, -ovci 522.
Arjane 522.
Arméni 140, 142, 152,
159, 162, 170, 177,
187, 524.
Arnautkoi 411, 412, 476,
(v. Arbanasi).
Aron 155, 162, 170.
Arsenij Ochridský 423.
Artanes 44, 115.
Asan Alex. 293.
Asěn (341) Jan I. 191, Jan
II. 206, 210, 333 sld.
397; III. 238. IV
274, 280, 282. Michail
226, 366, 368; Michail
II. 258, 280, 282, 346.
Asparuch v. Isperrich.
Ašot 159, 161.
Athény 165, 248.
Athos 18, 189, 220, 247,
270, 302, 353, 464,
467, 496 a j.
Athrys 30.
Augusta 28.
Avaři 68, 72, 93, 104,
116, 118.
Avitochol 103.
Avksentij 499.
Avratalan 406.
Axios viz Vardar.
Babadag 10, 337, 410,
414.

Babašanica 19.
Babuna 21, 34, 179; -ni
143, 522.
Bajan 115.
Bajezi I. 300—314.
Bakadžik 10, 450.
bagrénica 340.
Balkán 3, 48, 191 atd.
Balduin I. 200, II. 212—
234.
Baša 279, 290, 297.
bán 343.
Bandin 348.
Basaraba 250, 259.
Batak 16, 17, 31.
Batbaj 103.
Báthory Zig. 423.
Batin 476.
Batkun 49.
Bazaria 18.
Bdyn 84, 159, 160, 167,
193, 201, 233, 242,
248, 253, 261, 272,
280, 283, 284, 286,
309, 311, 312, 324,
335, 349, 352, 353,
355 (v. Vidin).
beglerbeg 281, 403.
Bela III. 190, IV. 222.
Bělasica 18, 161, 162.
Bělaur 255, 258, 338.
Bělehrad 129, 132, 155,
167, 197, 214, 312,
334, 336, 413, 501,
506 (viz Berat).
Bělgradčik 6, 495.
Belizar 62, 68.
Běljovo 31, 45, 281, 406.
Běloslava 230.
Belzitia 97.
Benátčané 190, 229, 248,
253, 265, 267, 284,
293, 298, 368.
Ber v. Berrhoea.

Berat 156, 166, 238,
240, 260.
Beregava 96, 105, 115.
Berrhoea mak. (Ber) 86,
156, 159, 167, 279,
289, thrácká 176, 193,
206, 228, 335.
Berkovica 5, 29, 416, 496.
Berovič 485, 611.
Bertiscus 23.
Bessarabie 477, 481, 484.
Bessové 45, 49, 50, 53, 88.
Bešenovo 425.
Bezměr 103.
Bihar 65.
Binč Morava 26.
Blštrík 23, 39.
Bitol 22, 34, 162, 167,
448.
Bodin 173.
Bođrici 118, 132.
Boemia 35.
Bogdan boljar 164, Srb
278, 293, 317.
Bogomili 141, 167, 163,
174, 177, 187, 207,
220, 222, 242, 271,
288, 326, 331, 352,
358, 390, 417.
Bojan kniže 138.
Bojana 163, 383, 397.
Bolgrad 484, 513.
boljaři 108, 329, 348,
417.
Bonifác král 200—205.
Bonila 445.
Bordžania 333.
Boril cář 206, 396.
Boris I. 120, II. 151.
Borujska chora 335.
Bosna 146, 296, 326,
332.
bougre 178.
Braila 479, 481, 513.
Braničovo 43, 96, 132,
167, 190, 197, 201,
214, 233, 334, 335.
braništa 368.
Brankovići 279, 318, 321.
Brankovani 412.
Brašov 447, 485.
Brěgalnica 34, 187.
brodnina 366.
Brajaci 96, 116, 522.
Budkovské jez. 33.
Budžak 104, 138.
Bukurešt 447, 473, 481,
505.
Buren viz Peristeri.

Buthroton 158, 168.
Bužigrad 163.
Bylazora 54.
Bystrica 36, 282 a j.
Cakoni 101.
Camblak 275, 400.
Car 136, 338.
Carevec 216, 304.
Cebrus 28.
Čěpina 16, 226, 228,
263, 281, 335, 408.
Cerig 116.
Čhaakjoj 435.
Chilandar 468, 496.
Chilvud 66.
Chimaira 156, 168.
Chlapen Rad. 190, 279.
Chlěrin 34, 259.
Chora 335, 359.
Chortjaš 18.
Chorvaté 95, 119, 121,
128, 132, 134, 138,
140, 158, 296.
Chotovo 226.
Chrabr 378, 387.
Chranislav 246.
Chrelja 281, 327.
Christopol 293.
Chronografy 397.
Chrs 59, 81.
Chrsovo 25, 81, 309.
Chřětovo 33.
Cibra 6, 28.
Cikáni 429, 523.
Cimisches císař 182.
Cincaři 182.
Církev bulh. 127, 137,
140, 155; Ochridská
167, 176 (patriarchové);
236, 264, 297, 419;
biskupství 167, 419;
Trnovská 191, 201,
221, 256, 264, 308,
350 (patr. a bisk.).
Crnogora 18.
Čamorlu 318.
Čatalka 8.
Čerkesi 503, 523.
Černá řeka 21, 34, 62.
Černík 168.
Česlav 136, 140.
Čičagov 476.
Čiflik 403.
Čiprovec 356, 416—419.
Čítak 9.

Čoki 242, 244, 348.
Čorbadži 350.
Črnomen 251, 288.
Črven 272, 352, 353,
355, 410.
Dagli 435.
Dakie 50, 57 a j.
Damian patr. 140, 153.
Daniel Srb 251, 255.
Dan vojvoda 297.
Daržilovci 478.
Dassareti 47.
David cář 151, 155, 157;
patr. 164, 167.
Daždboğ 81.
Debeč 117, 124.
Debrca 38.
Dějan 278, 292.
delibaši 477.
Deli Orman 9.
Deljan 169.
Demetrios Chomatianos
213, 419.
Demirkapu (balk.) 8,
(vard) 34.
Demirhissar viz Želěznec
a Valovišta,
desětkar 361.
Desislava 280.
Desna 34.
despot 342.
Děvol 37, 84, 163, 164,
168, 214, 227, 335, 385.
Diampolis 32, 175, 192,
246, 251, 258, 283,
285, 334, 335, 356 v.
Jambol.
Diarbekir 501, 506.
diavato 366.
Dibra 38, 167, 241, 325,
347, 459.
Didymotichon (Dimot)
31, 202, 204, 214,
261, 262, 268, 281,
335, 372, 437.
dimina 365.
Dimitr arcibiskup 176,
vojvoda 292, 300, 416.
dimostja 366.
Dionys mnich 273, 398.
Dobřeča 69.
Dobriča 26, 253, 323.
Dobrotič 279, 283, 293.
Dobromir 156, 174 (v.
Strěz).
Dobrudža 10, 64, 95,
105, 184, 386, 337,
475 atd.

Dolnaja zemlja 836.
 doly 356, 416.
 Domentian 205, 218.
 Dončo 482.
 Dorotheos bisk. 326,
 464, 502.
 Drač 68, 158 sld. 163,
 168 sld., 175, 198,
 213, 214, 233, 235,
 241, 260, 279, 290.
 Dragas 292; — oš 243;
 — šan 156, 160.
 Dragomir 109.
 Dragomuž 156, 164.
 Dragor 34.
 Dragota 226, 228.
 Dragoviči 97, 143, 170,
 208, 365.
 Drama 17, 33, 277, 289.
 Drim 38.
 Drinopol 31, 50, 84, 118,
 119, 127, 186, 137,
 152, 160, 202 sld.
 213, 214, 261, 281,
 285, 315 sld. 346,
 372, 414, 437, 449,
 480.
 Dryinopol 156, 168.
 Drster (Siliastria) 84, 106,
 133, 140, 151 sld.,
 168, 171, 174, 283,
 299, 303, 309, 320,
 352, 355.
 Dubrovčané 220, 227,
 285, 368, 413.
 duka 361.
 Dulo 103, 108, 114.
 Duna-Vilajet 504.
 Dupnica 13.
 Durazzo v. Drač.
 Dušan cár 179, 249, 254
 až 278.
 Džermen 32.
 Džuneid 319, 320.
 Edessa 35.
 Egypt 236, 341.
 Elbassan 163, 214, 228.
 Eltimir 245, 336, 337.
 Emona (Eminé) 9, 115,
 272, 280, 354.
 Enos 11, 31, 234, 268.
 Epikernij 272, 343.
 Epiros 98, 140, 170, 180,
 200, 259.
 Erigon 34.
 Eski Stambul v. Prěslav.
 Etropol 7.
 Eudokia 292.

Enfrosyne 240, 244.
 Euthymij 218, 273, 287,
 303, 351, 398.
 exarch 352, 504.
 Fanarioté 421, 457, 468.
 Feruz beg 217.
 Filipp 96, 176, 258.
 Florentin 309, 324.
 Florina 34, 259.
 Formosus 126.
 Fotius 122 sq.
 Fridrich I. 192. II. 223.
 Fružin I. 164, 168. II
 309, 316.
 fun 363.
 Gabriel Roman cár 162;
 svatý 141, 217; arcib.
 176, 418.
 Gabrovo 30, 83, 442, 489.
 gadalstvo 363.
 Gagauzi 337, 522.
 Galata (Varn.) 284, 356,
 Galič (Galac) 370.
 Galičica 23, 36, -nik 19.
 Gallipolis 221, 247, 268,
 284.
 Gegové 44.
 Gepidové 71, 92.
 Gerard de Stroem 222.
 Gerlovo 412, 430.
 German 176; 221.
 Germanštica 32.
 Getové 44, 49, 57, 64.
 Gjerman 32, 329.
 Gjopca 5, 12, 31, 249.
 Gjorgjič 423.
 Gjurgjevo 303, 309, 319.
 Gjurdži 444, 447.
 Glavinica 156, 167, 385.
 Gljeb 21, 23, 39.
 Globa 363.
 Gončie 362.
 Gora 420.
 Gorazd 129, 386.
 gost (bog-) 146, kupec
 368.
 Gostivar 33.
 Gostun 103.
 Gothové 56, 61 sld. 92,
 104.
 gradare 362.
 grada zidanie 360.
 Gradec 406.
 Grigorij Sinaita 272;
 mnich 387, patr. 504,
 Trnovský 502.
 groš 366.

Guduskani 96.
 Gumnik 286.
 Gundulič J. 4, 10, 13,
 M. 413, Trojan 414.
 Gušanc 436, 445, 447,
 451.
 Hadži Dimitar 506.
 — Chalfa 136, 216,
 410, 416.
 Hadrian II. 126.
 Haemimontus 50.
 Haemus viz Balkán.
 hajduci 426, 481, 501.
 Hamartol 387.
 harač 403.
 harba 281.
 Hebrus viz Marica.
 Helena choť Asěna I.
 194, 230; dc. Asěna
 II. 212, 221—223;
 srbská 235—241; choť
 Dušanova 259, 278,
 283, Markova 290.
 Hercegovina 179, 227,
 273, 501.
 Herulové 92.
 Hesychasté 270.
 Hetairisté 478.
 Hirsova v. Chrsovo.
 hlalohice 381.
 Horvát Ivan 300.
 Hunni 56, 63, 93.
 Hunjad Jan 321 sld.
 Ichtiman 12, 29, 31, 285.
 Ičko 451.
 Ilarion Kandiotá 462,
 465, 483, 496.
 — Stojanov M. 496 sld.
 — Moglenský 179.
 Illyři 47.
 iltizam 495.
 Indže vojvoda 436, 449.
 Innocenz III. 197, 201,
 IV. 225.
 Inzov 477, 484, 487.
 Ipsilanti 422, 447, 478.
 Irena carica 224, 232.
 Irnik 103.
 Isaia 289, 396.
 Isák II. Angelos 190.
 Isker 15, 29.
 Iskrec 29.
 Isnebol viz Snegpolje.
 Isperich 104, 113.
 Ivac 157, 163, 164; Ma-
 nuel 170.
 Ivajlo cár 237, 247.

Ivan hajduk 247.
 Ivan Rus 250, 373.
 Ivaniš 298.
 Ivanko (Aleksios) 194—196.
 Ivanko Bassaraba 250, 253, 259.
 Ivanko Dobrotičův 294, 298, 303.
 Ivanova livada 45.
 Izakči 25, 414.
 Izvor 255.

Jambol 406, 408, 437, 458, 480 v. Diampol.
 Jan arcib. 389; patriarcha 167; presbyter 389.
 — Asen Komnenos 260.
 — Exarch 135, 386.
 — IV. Laskaris 233 sld.
 — V. Paleolog 261-294.
 — Rylský 141, 193, 217, 327, 364.
 — Symeonův 138, 140.
 — viz Asen a Vladislav janičari 404, 431 sld.
 Janina 156, 168, 291.
 Janko 297.
 Jankul 322.
 Janované 190, 248, 284, 293, 298, 368.
 Jantra 30.
 Jaško 253.
 Jatrus 30.
 Jelatno jezero 34, 62.
 Jelena 8, 483, 496.
 Jenidže 35.
 Jeník z Meškova 322.
 Jeremiáš viz Bogomil.
 Jermi 103, 108.
 Jezerci 100.
 Ježovo 328.
 Jindřich císař 202—212.
 Joakim patr. I. 221, 223.
 III. 242, 244, 351.
 Osogovský 141.
 Joasaf metr. 300, 399.
 Josef arcib. 126, 127, 176.
 Juruci 430, 523.
 Justin I. 62, 66.
 Justinian I. 62, 66, II. 74, 96, 113.
 Justiniana Prima 67, 167, 236, 419.
 Kačanik 19, 33.
 Kadimlija 7.
 Kaliman I. 224, 363, 364.
 II. 229.

Kalkandelen 33.
 Kalliakra 324.
 Kallistos 270, 283, 351.
 Kalište 38.
 Kalofer 12, 32, 457, 492.
 Kalojan cár 195, 346 sld. 363, 372.
 Kamen 38.
 Kamčija 9, 30, 106.
 Kamyces 196.
 Kanina 156, 167, 260, 290.
 Kantakuzenos J. 192; císař 261.
 Kapinovo 219, 483.
 Karadag v. Crnagora.
 Kara Feiz 436, 446, 449.
 Karadža Dag 11.
 Karadža Stefan 506.
 Karakačani 523.
 Karakoljo 436, 450.
 Karamanliji 522.
 Karasu v. Struma, Msta.
 Karavana 370.
 Karavelov 506, 516.
 Karazmak 35.
 Karčin 19.
 Kardam 116.
 Karel V. 116; d'Anjou 234; VI. 301.
 Karkarija 16.
 Karlovo 7, 492.
 Karnobad 9, 285, 335, 437, 450, 472.
 Karpové 60, 61.
 Karvuna 335.
 Kasimbeg 239.
 Kastoria viz Kostur.
 Kastrioti 325.
 Kastrofilak 361.
 Katalonci 247, 259.
 Katepan 361.
 Kathari 178.
 Katun 185, 367.
 Katolíci 220, 416.
 Kaukan 157, 170.
 Kavala 247, 289.
 Kavarna 324.
 Kazan viz Kotel.
 Kazanlyk 7, 12, 32, 492.
 Kefalia 361.
 Keraca 280.
 Keve 201, 334.
 Kiambros 28.
 Klčevo 33, 241, 523.
 Kilia 25, 309, 356, 414.
 Kilifarevo 272.
 Kimpulung (Mak.) 160.
 Kiprovec viz Ciprovec.

Kipurie 368.
 Kišinev 487.
 Kjöprülü viz Veles.
 Kjustendža 25, 356.
 Kjustendil 32, 67, 292, 403 (viz Velbužd).
 Kláštery 353, 365.
 Kliment 129, 385.
 Klieura 91.
 Klokočnica 213.
 knež 136, 185, 361.
 Knobelsdorf 447 sld.
 Kobilica 20.
 Koleda 58.
 Kolokastro 284.
 Kolonja 142.
 Koludej 35.
 Kolundži 413.
 Komis 343.
 Komnenos v. Jan.
 Komrat 484.
 Konare 406.
 Konda 440.
 Konikovo 459.
 Konjari 430, 523.
 Koneka vražda 363.
 Konstans II. 74.
 Konstantin (Kyrill) 122, 383.
 — cár (Asen) 231—238.
 — XI. Dragases 324.
 — V. Kopronymos 114, 142.
 — Kostenský 275, 315, 400.
 — makedonský 292, 300, 310, 317, 324.
 — Pannonec 110, 135, 386.
 — Pogonat 104.
 — Porfyrorođný 136.
 — Sracimirdův 312, 316.
 Konsul 368.
 Kopanovci 522.
 Kopaonik 24, 416.
 Koprian 318.
 Koprivštica 12, 30, 31, 406, 437, 482, 492.
 Kopsis 249, 375.
 Korab 20, 38, 39.
 Korča 37.
 Korčo 440.
 Kordokubas 237.
 Kornišoš 114, 115.
 Korytza viz Korča.
 Kosmidion 316.
 Kosovča 360.
 Kosovo pole 27; 300.
 Kostin Brod 353.

Kostobeci 60.
 Kostovo 33.
 Kostur 36, 155, 163,
 167, 168, 173, 175,
 227, 259, 290.
 Košarčina 365.
 Kotel 408, 437, 450, 458,
 468, 470, 480, 484,
 492.
 Kotrag 103.
 Kozarí 105, 123, 133.
 Kozil 168.
 Kozjak 280.
 Kozma 142, 157, 389.
 Koznik 263.
 Kozuch planina 21.
 Kragujar 347.
 Krajkov 405.
 Krajova 424, 447, 481.
 Kratovo 17, 292, 413,
 416.
 Krdžaliji 407 sld. 435 sld.
 Krešna planina 17.
 Kričovo viz Kičevo.
 Kričim 16, 31, 196, 228,
 263.
 Krivošija 19.
 Kromeno 35.
 Krum 116, 215.
 Krupnik 327.
 Krušovo 412.
 Kruška zemlja 245, 335.
 Ktenia 258.
 kubara 370.
 Kukuš 289, 503.
 Kulin bán 207, 356.
 Kumani 172, 174, 192,
 202 sld. 223, 227,
 336, 370.
 Kumanovo 34, 410.
 Kumerk 366.
 Kumutzena 263.
 Kunovica 26, 322, 334.
 Kurbetska pl. 14.
 Kutnicivica 385.
 Kuvrat 103.
 Kyprian 274, 399, 400.
 Kyrill Bosota 271; Tr-
 novský 418; (viz Kon-
 stantin).
 Kyrilica 381.
 Kyrkilissa 285, 403.
 Kyz-Derbend 522.

Lab 27.
 Lachanas v. Ivajlo.
 Lagodinsko pole 18.
 Lalašahin 281 sld.

Lampsakos 221, 346,
 351.
 Larissa 157.
 Laskaris 205, 207.
 Lazar knez 279, 295—
 301.
 — Bogomil 271.
 Lepenac 27, 33.
 Lerin viz Chlérin.
 Leskovec 323.
 Lésново 141.
 lětovišta 368.
 Levunion 174.
 Lilin planina 14, 32.
 Lim 48.
 Limeno 284.
 Lipljan 132, 156, 164,
 167, 241.
 Livadia 248.
 Ljubkyni 63.
 Ljubotrn 19, 33.
 logie 368.
 logethet 343, 364.
 Lom 28, 84, 495; 30.
 Loveč 30, 352, 356, 476.
 Lozen viz Kyrklissa.
 Ludvík fran. 122; Šiš-
 manovic 258; uherský
 286.
 Luvka 350, 397.
 Lážena 7.
 Lychnidus 37.
 Lykostomion 25, 356.

Mačukevo 161.
 Mačva 237, 241, 334.
 Maďari 133, 136, 140,
 141, 150, 152, 338.
 Magarovo 22, 523.
 Mahmud II. 7, 9, 454,
 475 atd
 Mainoti 101.
 Makarij 351.
 Makedoni 44, 336
 Makrolivada 318.
 Malalas 387.
 Malešovo 17.
 Malikj 37.
 Malomir 120.
 Mamarčev 480.
 Manasses 273, 398.
 Manastras 205.
 Manfred 232.
 Manichei viz Bogomili.
 Manjak 171.
 Manuel Kom. 174; Pa-
 leolog 288, 294, 310;
 Solunský 213.
 Mara Gedik 7.

Marcianopolis 50, 71'
 418; v. Prěslav.
 Maria carica 140; 212;
 258; 164-167; 234-9,
 344; 328; 344, 376.
 Marica 30.
 Marko král 35, 83, 290,
 293, 310, 416.
 Markova řeka 34.
 martalusi 410.
 Marvaci 522.
 Massaliani viz Bogomili.
 Matara 360.
 Matejska pl. 9.
 Maurikios cis. 70, 76.
 Mazurica 26.
 Mžňuk 71.
 Mechomia 16.
 medžlis 495.
 Melnik 17, 161, 179,
 187, 206, 226, 228,
 273, 458, 465, 491,
 522.
 Meletios 499, 503.
 Merope 263.
 meropch 46, 89, 358.
 Mesembria 5, 115, 117,
 118, 131, 136, 174,
 229, 232, 234, 246,
 258, 272, 283, 284,
 315, 321, 324, 334,
 336, 356, 507.
 Mesene 263.
 Mesta 32.
 metechati 354, 363.
 Method 122, 383.
 Metochija 27, 39.
 Michail Epirský I. 200,
 207, 209; II. 226 sld.
 — Obrenović 506.
 — VIII. Paleolog 233.
 — Porfyrorodný 236, 245.
 — Srbský 173.
 — Symeonův 138, 140.
 — Šišmanic 248, 372,
 375.
 — Konstantinović z O-
 strovice 292, 322, 406.
 Mijáci 38, 325, 413, 429,
 522.
 Mikuláš I. 106, 126; V.
 242.
 Miladinov 503, 515.
 Milengi 100.
 Milutin 241, 248, 328.
 Mirča 297—321.
 mitari 361.
 mitaty 366.
 Mithad 504.

Moglena 21, 155, 162,
167, 174, 175, 179,
185, 187, 188, 420,
430.

mohyly 41, 107, 172.

Moleschos 420.

Momčilo 263.

Momina Klisura 12.

Moravané 95.

Morava 26, 193.

Morihoovo 21, 34.

Mornopole 219.

Morozvíd 164, 167.

Morrha 263.

Moschopolis 411, 456.

mostnina 366.

Mosynopolis 158, 164,
170, 208.

Moxa 398.

Mrak 255.

Muazzo 294.

Mundraga 133.

Murad I. 281 sld.

Murgaš 6.

Musa 316 sld.

Musaki 22, 278, 291.

Mustafa Barjaktar 448,
453.

Mustakov 485.

Mstivir 12, 29, 31.

Myces 232.

Mysia 45, 53, 54, 333.

Mythologie 80, 271.

Nadir Derbend 10.

nachodníci 362.

Nagoričin 254, 255.

nameták 365.

narčnici 82.

Naum 385, 386; klášter
38, 462, 464.

Něguš 22.

Nemanja 179, 192, 231.

Nenovič 485, 512.

Neofyt Svatohorc 465;
Bozveli 491, 496; Ryl-
ský 490, 511.

Neredimka 27, 33.

Nesebr 356.

Neustapolis 228.

Nevolnictví 326, 332,
357.

Nevrokop 32, 183, 523.

Nidže 21, 35.

Nikiforos patr. cís. 117,
150, vojvoda 159, 160,

Gregoras 2, 275.

Nikita biskup 45, 51,
patr. 122; Bogomil
179.

Nikodim valaský 287.

Nikopol (poloha obou
311, 355) 25, 82, 92,
283, 299, 307, 309,
310, 319, 324, 328,
403, 417, 441, 445,
476.

Niž 26, 68, 84, 132,
167 sld. 188, 190,
193, 197, 201, 210,
214, 298, 318, 322,
334, 424, 425, 441.

Nišava 26; 421.

Nisijako blato 35.

Njagusta v. Něguš.

Nogaj 234—244.

Normani 175, 189, 190.

Noropové 46, 89 (viz
meropch).

nosovky 380.

Notia 162.

Novo Brdo 817, 356,
416, 418.

Novoplatonismus 396.

Nravota 120.

Obchod 368 (viz Du-
brovnik).

oblast 359.

Obri (Avaři) 68.

Ochrid 38, 156, 163,
164, 167, 168, 176,
177, 213, 214, 228,
236, 251, 253, 259,
279, 319, 326, 335,
389, 403, 419, 503.

Odrin 84, 214, 335 (viz
Drinopol).

Oeacus 29.

Ogust 28.

Olivera 301.

Olympský kl. 123.

Omortag 118.

Ondřej II. 212.

Opsikion 74.

Orbelos 17, 46.

Orbini 467.

Orchan 230, 266, 281,
317.

Orčhovo 5, 309, 311,
355; klášter 353, 364.

Orchanie 7.

Orizmo 364.

Ortaköi 502 sld.

Osma 30, 71, 171, 328.

Osman-Pazar 471, 478.

Osogov 17, 141.

Ostrovo 22, 156, 163,
170, 171, 226.

otroci 357.

Ovčepolje 17, 171, 188,
226, 228, 241.

Oveč (Provač) 194, 352.

Paionové 46 (v. Pijanci).

Pajak 21.

Palauzov 489, 517.

Panagjurište 12, 408,
437, 492.

Panajot (Hitov) 501 sld.
518.

Pangaios 17.

Pangalia 356.

Paniga 29.

Panyssus 30.

Papež 126, 137, 139,
157, 197, 210, 221,
222, 265, 352.

Paraoria 11, 272.

Parčević 418.

parici 357.

Passo augusto 28.

Pasvanoglu 438 sld.

Patareni 178 (v. Bogo-
mili).

Paulikiani 126, 142, 174,
204, 417, 418, 525.

Paun 173, 220.

Paysij historik 466.

Pazardžik (Dobrudža)
414, 475.

Pečenězi 133, 136, 140,
152 sld. 163, 169,
171, 175, 187.

Pejkič 419.

Pelagonie 163, 164, 209,
213, 253.

Pelasgové 44.

Peloponnes 99, 157, 159

Pera (Trnovo) 399.

Perin pl. 17, 32, 81.

Peristeri 22.

Perištica 228, 263.

Peritheorion 263.

perivoly 368.

pesjaci 347.

Pernar 17, 183.

Pernik 32, 156, 160,
163, 164, 167.

perpera 366.

perpirake 361.

Peštera 17, 411, 464.

Petr I. 138 sld., Aseňův
bratr 191; sevan-to-

krator 230 (viz Bodin, Deljan).
 Petrič 32, 292.
 Petrsko 162.
 Pěšakov 485, 511.
 Philippopolis v. Plovdiv.
 Pijanci 34, 241, 522.
 Pilot 40.
 Pirot 26, 300, 317, 322, 421, 426.
 pisec 361.
 Plaskavica 17, 34.
 Pleven 7, 439, 444, 476.
 Pločnik 298.
 Ploješti 481.
 Plotinopolis 67, 84.
 Plovdiv 31, 50, 67, 84, 131, 142, 152, 158, 174, 177, 187, 193, 196, 200, 203, 206, 221, 226, 234, 249, 250, 263, 281, 291, 307, 316, 335, 373, 413, 414, 478, 496, 524.
 Pobirčie 362.
 Podochator 361.
 Polenci 522.
 Polivakovi 522.
 Poljana 35, 187, 499.
 Polog 33, 188, 234, 241.
 Pomáci 312, 410, 469, 525.
 Pomenik 397.
 Porčč 33, 234, 241, 291.
 Porodimlje 220, 253, 257.
 poslonpnost 340.
 potka 362.
 prachtor 361.
 Praedenecenti 96.
 Prasias 33.
 Presjam 120.
 Přeslav 9, 106, 135, 140, 152, 159, 171, 192, 194, 201, 335, 352, 356, 410, 418.
 Préalavec 151, 159.
 Prespa 36, 155 sld. 168, 173.
 Prilép 21, 48, 161, 162, 167, 179, 196, 213, 214, 228, 232, 234, 259, 290, 335, 459, 523.
 primikjur 185, 343, 361.
 priplata 360.
 priselica 360.

Priština 20, 132, 156, 173, 296, 334, 418, 424.
 Prochor sv. 34, 141.
 Prochod 12.
 Prokopje 26, 323, 414.
 Proništa 165.
 Prosěk 156, 164, 196, 203, 206, 226, 256, 372.
 proto-: 343.
 Provad (Oveč) 194, 299, 317, 352, 356, 414, 424, 481.
 psari 347.
 Pšina 34, 141, 187.
 Ptelion 267.
 purgari 356.
 Radgost 70.
 Radika 19, 38.
 Radomir 13, 32 (v. Gabriel).
 Radoslav 227 (v. Chlapen).
 Radovišt 32.
 Raič 467.
 Rakovica 281, 495.
 Rakovo 9, 437.
 Rakovský 137, 500 sld., 517.
 Ratiaria 4, 51 (Arčar).
 razboj 363.
 Razgrad 30, 412, 475, 476.
 Razlog 16, 167.
 rozpust 363.
 Řekové 92, 187, 336, 522.
 Remesiana 51.
 Renier de Trit 200 sld.
 Reussdorf 426.
 Rhodope 15, 45, 48, 50, 183, 196, 226, 228, 249, 263, 385, 459, 482, 516.
 Římané 49.
 roboty 360.
 Rodokmeny 138, 153, 230, 243, 280.
 Roman císař 137, haličský 197, Symeonův 151, 153, 155, 354, 363.
 Romania 214, 336.
 Ropa župan 279, 191.
 rosen 43.
 Rosita 30.
 Rosokastron 258, 334.
 Rostislav 228, 232, 237.

Rovine 310.
 Rujan 14.
 Rumili 403.
 Rumuni 51, 58, 89, 155, 162, 182, 191, 227, 242, 250, 253, 300, 337, 398, 411, 420, 523.
 Rupci 522.
 Rupelion 32, 228.
 rusalky 82.
 Rusica 30, 311, 328.
 Rusové 150, 206, 210, 475 a j.
 Ruščuk (viz Črven) 30, 410, 414, 424, 441, 475.
 Ryl pl. 15, 141; klášter 15, 220, 262, 273, 312, 327, 353, 364, 490; řeka 15, 32; ves 407.
 Rymnik 424, 473.
 Rynchini 96.
 Rzanaské jezero 35.
 Sabin 115.
 Sabiri 95.
 Sagudati 97, 365.
 Sakar pl. 10.
 Samodivý 82.
 Samokov 15, 285, 307, 318, 416, 495, 513.
 Samos 484, 490.
 Samuel cár 155, 365, patr. 423.
 Sandžak 403.
 Sapaiové 46. 88.
 Sarandapor 141, 254.
 Sasové 356.
 Satrové 45.
 Sáva sv. 209, 346, 347.
 Savra 297.
 sbor 362.
 sebr 95, 348.
 Sedmipočetníci 384.
 sênar 361.
 Šer 33, 84, 155, 164, 194, 207, 214, 226, 241, 264, 278, 283, 289, 310, 320, 328, 333, 458.
 Servia 156 sld. 291.
 Setina 163.
 sevast 361; — krator 342.
 Ševerci 95.
 Ševerin 95, 222, 233, 250, 287, 302.

siamet 277.
 Sidera 8, 124.
 Silistria 408, 414, 448,
 476, 483 (v. Drster).
 silnice 369, 416.
 sinor 367.
 Sirakovci 33, 522.
 Skafida 284, 372.
 Skanderberg 325.
 Skomlja 28.
 Skopje 33, 50, 84, 155,
 166, 160, 164, 167,
 sld. 173, 175, 184,
 197, 201, 214, 226,
 234, 241, 264, 317,
 334, 335, 354, 403,
 414, 415, 418, 424.
 Skrytnaja 11.
 Slav. despot 206—214.
 Slavina 74, 113, 115,
 118.
 Sliven 32, 249, 272, 335,
 353, 356, 406, 436,
 440, 458, 478, 480 sld.
 Slované 75, 72, 94, 111,
 123, 129.
 slovenský jazyk 94,
 379.
 Smilec car 243—246.
 Smolenský kraj 96,
 196.
 Snegpolje 14, 334.
 sněmy 362.
 Sofia (355) viz Srědec.
 Sofronij 439, 452, 470.
 Sokolský 500.
 Solun 68—80, 84, 96 sld.,
 114, 122, 126, 132,
 137, 158 sld., 170, 190,
 203, 205, 207, 214,
 224, 247, 251, 261,
 265, 315, 321, 515.
 Sorkočevici 424.
 Sovjanské jez. 37.
 Sozopolis 246, 248, 284,
 285, 479, 507.
 Spahi 403.
 Sracimir despota 280, 347
 280, 283 sld., 296,
 300, 311, 312, 366.
 Srědec 51, 61, 68, 84,
 117, 141, 155, 156,
 163, 167, 170, 171,
 174, 188, 190, 193,
 231, 283, 296, 297,
 322, 328, 352, 354,
 355, 403, 405, 414,
 433, 441, 449.

Srědna gora 11.
 Stanimaka 204, 226, 228,
 234, 263, 487, 522.
 Stanislavov 417.
 Staridel 226.
 stas 367.
 Stobi 34, 51.
 Stob (na Kyle) 156, 157,
 226, 334, 355, 356.
 Strandža 10.
 strator 343.
 Strž 195, 203, 206—9,
 372.
 stroje obléhací 371.
 Struga 88, 458, 503.
 Struma 32, 96, 117.
 Strumica 32, 156, 161,
 163, 167, 187, 196,
 259, 261, 292, 375,
 440, 468.
 Succ 12.
 Sultan jeri 17.
 Sursubul 138 sld.
 Svarun 62.
 Svetigrad 325.
 Světlav car 239, 244,
 367, 371; Jakub 326,
 364.
 Svištor 303, 418, 432,
 487, 441, 458, 476,
 481, 491, 505.
 Svjatoslav 151.
 Svrčin 220.
 Svrlijig 28, 167, 334.
 Symeon cář 127, 386;
 Srb 279.
 Šar 18, 181.
 Šechlari 430, 450, 472.
 Šipka 7, 30, 42, 291.
 Šišman I. 140, 154, 157.
 II. 256—261. III. 279
 —309. Bdynský 242,
 248, 375. Prosěcký
 203.
 Škijpetári 181.
 Šopové 46, 88, 522.
 Štěpán (Šišman) cář 286.
 — Prvověncaný 197, 201,
 206, 209; Vladislav
 214, 227, 344, 356;
 Uroš I. 227, 238, 356;
 Uroš II. viz Milutin.
 Uroš III. 179, 244,
 249—257. Dněsan viz
 to. Lazarevič 301—
 321, 400.
 — Tvrđko 296—301,
 344.
 — V. uherský 233.

Štip 34, 84, 162, 164,
 256, 292.
 Štiponje 158, 318.
 Šumen 9, 299, 324, 410,
 414, 424, 446, 479,
 481.
 Tachynos 33.
 Tamjanica 26, 323.
 Taonion 173.
 Taor 62.
 Tatar-Pazardžik 17, 31,
 422, 430, 478.
 Tataři 223, 225, 227,
 234, 238, 248, 250,
 253, 258, 370, 430,
 446, 472, 501, 523.
 Tainaros 31.
 Technitare 359.
 Telec 115.
 Terterij I. 239, 337; II.
 249.
 Tervel 114
 Tetovo 19, 33, 510.
 Thamar 230, 286.
 Théby 170.
 Thopia 278, 297.
 Theodor Laskaris 200,
 221, 228.
 — epirský 213—227.
 Theodora carica 248,
 250; 271.
 Theodosij Trnovský 272.
 Theofana 272.
 Theofylakt Ochridský
 176.
 Thermopyly 64, 68, 165.
 Thessalie 97, 123, 157,
 160.
 Thrako-Ilyrové 44, 88,
 91.
 Tiča 9, 464.
 Tich 231.
 Tichomir cář 169.
 timar 276, 403.
 Timočané 95, 118.
 Timok 27, 334.
 tiskárny 405, 411, 414,
 420, 491, 513, 520.
 Tismena 181.
 Toktu 115.
 Toplica 26, 167, 298.
 Topolnica 28, 31, 243,
 322.
 topětičal 361.
 Toskové 44.
 Totjov 482, 505.
 Torluk 430.

Trapezica 217, 304.
 Trapezunt 293.
 travnina 186, 365.
 Trecka 33.
 Trávna 30.
 Trsteník 453.
 Triaditza 84, 355, (viz Srdec).
 Triballové 45, 49, 53, 54.
 Trojan bůh 58, Šišmanovec 153, město 7, 30; -ova Vrata 12, 31, 291, 322.
 Trn 14, 37.
 Trnovo 140, 191 sld., 201, 208, 210, 214—220, 233, 238, 244, 271 sld., 299, 303—306, 327, 345, 349, 353, 356, 411, 421, 424, 458 sld., 476, 480, 483, 492, 502.
 Tulča 25, 414.
 Tulovsko pole 32.
 Tundža 31, 115, 320.
 Tutrakan 475, 505.
 Turci 187, 240, 246, 260, 267, 277 sld. 337 atd.
 Tvrđica 8.
 Tylžitský mír 452.
 Tzelgu chan 174.
 Tsurullon 223.
 Ugain 108, 115.
 Uglješa 278, 288.
 Uhry 190, 193, 201, 212, 233, 296, 303, 342.
 Ukil 108, 114, 115.
 Umar 115.
 Ungnad 405.
 Upravda 63.
 Uroš cář 264, 278, 288; Jan 279.
 Uzové 172.
 Vagenetia 98.
 Valona 168, 233, 235, 260, 279, 290.
 Valovišta 33.
 varare 362.

Vardar 33.
 Vardarioté 33, 187.
 Varna 105, 116, 193, 197, 294, 293, 299, 324, 336, 356, 368, 372, 414, 424, 522.
 Vasil I. 118, 127, II. 154—168, arcib. 191, 195, 198, 201, 350.
 Vataces 213—228.
 vatach 361.
 Velbužd 156, 167, 197, 201, 214, 226, 254 (bitva, srov. 345, 373) 292, 334.
 Velegostiči 97.
 Veles bůh 59, 81.
 Veles město 34, 54, 156, 167, 226, 228, 256, 420, 502, 507, 523.
 Velika 33.
 Venča 360.
 Venelin 487.
 Větren 12.
 Vid 7, 29.
 Vidbol 28.
 Vidin 25, 291, 317, 403, 424, 425, 438 sld. 473, 481, 495 sld. (viz Bdyn).
 vilajety 504.
 vinare 361.
 Vinga 425.
 Virpino 354, 363.
 Vitoš 13, 273, 318, 353.
 Vlachové 57, 60, 183, 183—186, 333, 335, 339, 411, 522 (viz Rumuni).
 Vladimír bulh. 121, 129, serbáký 158.
 Vladislav, Jan cář 162, král uh. 321, vojvoda valaský 286, 429, Šišmanův 309, grammatik 327.
 Vladalci 361.
 Vlastele 348.
 Vlk Branković 296, 301. — Lazarević 301, 315, 316.
 Vlkašin 278, 288.
 vlkodlaci 84, 391.

Voden 35, 155—162, 226, 227, 259, 458, 459.
 Vogoridi 474, 490, 496.
 Vojnici 277, 406, -iči 98.
 Vojslav 246, 249, 372, 373, 375.
 Vojtěch Jiří 173.
 Voleros 160, 335.
 voloberština 365.
 Vraca 7, 349, 421 439, sld.
 Vranja 26.
 Vrata Žel. 17 (v. Trojan).
 Vratarnica 28, 425.
 Vratnik 8.
 Vražda 363.
 Vrbica 430, 446.
 Vrochot 164.
 Vuk 456, 512.
 Xanthia 263, 264.
 Zaběl 368.
 zádruha 77.
 zagar 347.
 Zagora Stará (Želězník) 12, 281, 437, 464 (viz Berrhosa); Jeni 12; (viz Debelt).
 Zagorje 333.
 Zangon 23, 37.
 zavěra 478.
 zdravica 117.
 Zelenigrad 323.
 Zemlín 32, 254, 334.
 Zigmund 296, 309, 327.
 zimište 185, 368.
 Zlatica 7, 29, 322, 407.
 Zletova 34, 167, 241.
 Zograf 353, 463, 468.
 Zvečan 220, 257.
 Žegligovo 34, 292, 410.
 Železna Vrata (balk.) 370, (rhodop.) 16, (vard.) 34.
 Želěznec 34, 259.
 Želězník viz Zagora St.
 Žeravna 9, 406, 450, 481.
 Židé 272, 338, 414, 524.
 žitar 361.
 župa 77, 359.
 župan 343, 360, 361.

Opravy a dodatky.

- Str. 12 a jinde čti Panagjurište m. Panadjurište.
- " 15 řádka 18 zhora čti: Krivé Řece, čili Ryle, která do Strumy vpadá.
- " 16 " 24 " dodej: Na temné pověsti o těchto jezérkách zakládají se antické zprávy o sedmi jezerech, kterými prý Strymon nedaleko vrchoviště svého protéká.
- " 19 " 27 " „nebo Ljubotran“ vytrhni.
- " 25 " 10 zdola. Na *Λυκοστόμιον* (vlčí ústí) upomíná dnešní městečko Wilkow nedaleko výtoku.
- " 26 " 26 zhora čti: Moravy, Nišavy a Toplice.
- " 30 pozn. 61. Pravý tok Vidu naznačen již na bulh. mapě Evr. Turecka od Danova (Viedeň 1863).
- " 33 řádka 22 zhora čti: Axios širokotoký.
- " 35 " 8 zdola čti: XI. století.
- " 43 " 18 zhora čti: Baldjova pod Srědnou gorou.
- " 46. Vodní osady Thrako-Ilyrův na jezeře Prespanském dočkaly se ještě příchodu Slovanův, ba i Slované sami v nich se usadili. Svědčí o tom jméno pobřežní vesnice *Nakolci*. Viz o tom článek můj v Č. Č. M. 1875, IV.
- " 50 řádek 11 zdola čti: od Kiabru až k řece Utus.
- " 76 " 13 " čti: *ὑπέροχοι*.
- " 81 " 27 zhora čti: žrec (lit. girti chváliti).
- " 82 " 15 " čti: *ὀμίω*.
- " 85 " 2 " čti: Haemimontus.
- " 85 " 2 zdola čti: tvoření.
- " 86 " 10 zhora „Lužene“ vytrhni.
- " 89 " 12 zdola čti: O počtu Makedorumundův viz str. 522.
- " 90 " 19 zhora čti: před sto lety o Cinceřích dovozoval.
- " 90 " 7 zdola čti: furnus.
- " 95 pozn. 9. O Sebrech viz str. 348. Rus. siabr, pův. sebrz; viz A. Matzenauera Cizoslova slovanská (Brno 1870) 73.
- " 97 řádka 16 zhora čti: do řeky Kričimské.
- " 109 " 8 " (a str. 138) čti: Alogobotur.
- " 130 hl. VIII. Dějinám doby Symeonovy zcela novou tvářnost dodal M. Drinov ve své rozpravě *Славяне и Византия въ X. вѣкѣ* (*Чтения моск. общества истопин*), která zároveň s naší knihou tištěna byla.
- " 143 a jinde čti: Dragovičl.
- " 144 řád. 1 zd. čti: oddíl 9.

Str. 154 v titulu čti: 1018 (tak i 358, 379).

- " 168 řád. 12 dodej: Všech pak 30 biskupství dohromady mělo 685 klerikův a 665 parikův.
- " 181 řád. 11 zh. čti: před XI. stoletím.
- " 194 " 26 " čti: Oveče (Provatu).
- " 206 " 6 " čti: Boril (*Borilas*).]
- " 209 " 8 zd. čti: kopíjem probode.
- " 212 " 20 čti: Marii (neb Annu). Srov. 230 pozn. f.
- " 221 " 27 čti: 25 května 1236 Asěn.
- " 222 " 20 čti: biskup Perusinský a s ním Němec Jan z Wildhausenu, bývalý biskup v Bosně.
- " 236 " 6 zh. 1235 (tak i 350).
- " 268 " 14 " čti: skrze babičku její Helenu, matku Milutinovu.
- " 261 " 11 zd. čti: vrátil se (1341).
- " 273 " 3 zh. čti: ve vsi Bělkovci.
- " 275 " 5 " čti: tako pogybla.
- " 279 " 2 " čti: gospodin.
- " 297 " 3 zd. čti: Golubinski 363.
- " 304 " 22 zh. čti: syn Bajezidův.
- " 318 " 2 " čti: blíže Vrbnice u Kruševce.
- " 332 " 6 zd. čti: 1387, vlasky smlouva Benátčanův.
- " 335 " 8 " čti: Sliven.
- " 343 pozn. 30: † 1211.
- " 352 pozn. 55 čti: Zák. Duš. §. 74 ed. Novaković.
- " 358 řád. 8 zd. čti: v porobě lidu selského.
- " 363 " 12 " čti: Medo Pucić.
- " 374 pozn. 107 dodej: oslepiti dal cáře Borila a Theodora atd.
- " 381 pozn. 8. Nejnověji p. Drinov (na podzim 1875) existenci nosovek v mnohých slovech pro krajinu Kosturskou úplně na jisto postavil.
- " 391 řád. 13 zh. čti: břítké jako srpy.
- " 406 " 1 zd. čti: 1581.
- " 419 " 6 zb. čti: Christofoř (Kárst) Pejkić.

